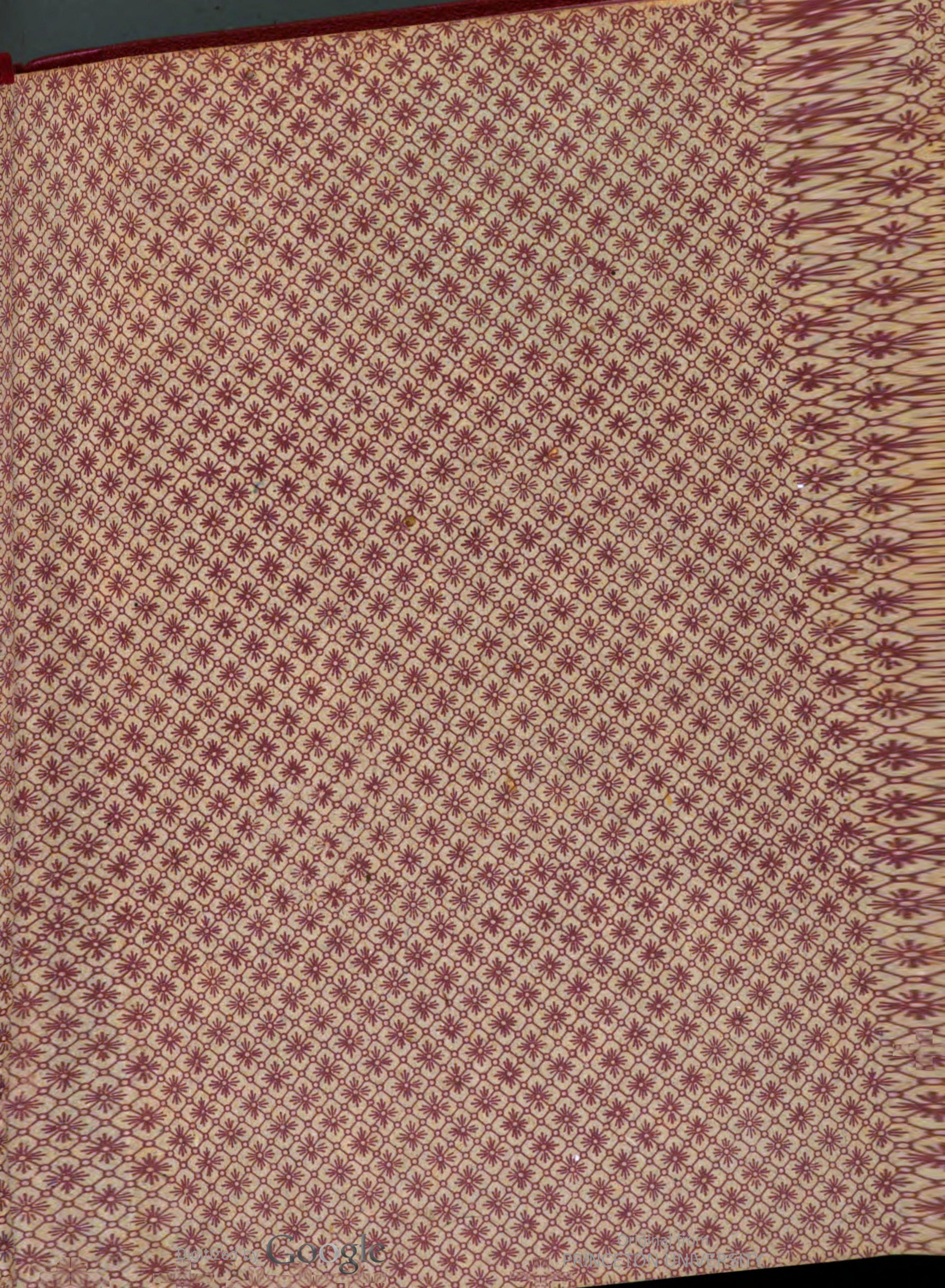

Princeton University Library
32101 076186202

BOLETÍN

DE LA

REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS DE BARCELONA

TOMO SEXTO

BOLETÍN

DE LA

REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS

DE

BARCELONA

TOMO SEXTO

AÑOS ACADÉMICOS CLXXXIII Y CLXXXIV

BARCELONA

IMPRENTA DE LA CASA PROVINCIAL DE CARIDAD
CALLE DE MONTEALEGRE, NÚM. 5
1911—1912

AÑO XI

BOLETIN

DE LA

Real Academia de Buenas Letras

DE BARCELONA

NÚM. 41

ENERO Á MARZO DE 1911

UNES MEMORIES DE LA GUERRA DE LA INDEPENDENCIA

Catalunya dexa passar gayrebé sense recort el centenari de la guerra ab els francesos, dels anys 1808 a 1814, dita de la Independencia.

Jo trobant alguns manuscrits, entre molts d'altres, de memories populars, recullits en Ampurdà mentres del meu llibre *Historia del Ampurdán* m'ocupava en escriure, y que restaren per mancament d'espay y de temps inèdits, m'ha semblat, ara millor que may, obehint les indicacions de la junta de la Academia de Bones Lletres, l'hora de publicarlos.

Formen un cuadern en quart petit, de paper de fil, fent 152 planes sense numeració. La lletra clara, senzilles les ratlles, senyalades abans ab llapis, la tinta esgrogueída, ab correccions y lletres borrades; vell tot, y com de manuscrit més aviat sortit del escó d'una masía ampurdanesa que d'una pulcra biblioteca; ja s'endevina que no és una obra d'alta historia la que porta escrita, sinó unes modestes y populars memories.

Son títol és el següent:

Narració de los sis anys y quatre mesos que los francesos han estat en Cathalunya, contant de los primers de febrer de 1808, fins al primers Juny de 1814.

No hi ha nom d'autor, però aquest manuscrit, com altres dos de que'm feu present mon antich amich en Narcís Barceló, proprietari de Sant Jordi Desvalls, se completen, y en un d'ells, escrit de la matexa lletra, a més de les indicacions prou clares que's fan en la narració que avuy publiquèm, surt el nom de Antoni Perich y Viader, Pbre. de Sant Jordi y ex-vicari de la vila de Rosas (1).

Ab el temperi gros de la guerra y essent Rosas plassa forta, comba-

(1) **Els altres dos manuscrits se titolen:** ***Relació de las antiguadats y modernitats, tant espirituals, com temporals, de la vila de Rosas, fins en 1808.***

Narració de las vegadas, que en St. Jordi, hi ha hagut tropa francesa, ab los 4 anys 10 me-

tuda y presa pels francesos, mossèn Perich y Viader s'en allunyà refugiantse a casa seva payral de Perich Pagès al poble de Sant Jordi Desvalls, hón arribà la tarde del 11 desembre 1808, y al costat de la seva mare viuda, D.ª Paula Viader, mestressa del mas Viader y d'altres terres. Senzill y modest, afanyós d'ilustrarse, y gran llegidor y estudiós, segons son manuscrit, de les antiguitats de la vila de Rosas ho demostra, escrigué de primer intent, més per memoria propria ó familiar que per pretensió de fer historia, lo que a son voltant aquells luctuosos anys esdevenía, que era molt y gran, y era l'lloch de Sant Jordi, situat en el camí de França (1), entre Girona y la frontera, ni fet exprés pera observar el pas dels exèrcits y rebre les noves de lo que al Ampurdà y Girona succehía.

Com no's tracta d'un document de gran historia de la guerra de la independencia, el valor d'aquesta narració no està en la novetat de grans revelacions ni descripció de fets d'armes, poch coneguts, està en que presenta la guerra vista y soferta desde un poblet, en la seva part íntima y domèstica ab les angunies y treballs de la gent rural, y mostra el sentir del poble de pagès en aquelles hores. Comensa ab les noticies confoses (encara avuy no ben esbrinades) del esvalot d'Aranjuez, abdicació de Carles IV, presó de la familia reyal a França, anades y vingudes dels exèrcits, el terratrèmol dels setis de Girona immortal, la vida rural d'aquells díes y la vida literaria y política ab els primers diaris, el fet heroich de la sorpresa del castell de Figueras y fins a l'entrada, veyentlo passar, de Ferràn VII de retorn a Espanya l'any 1814; y tot axò ab un dictat senzill, d'una ingenuitat que té quelcòm de les velles y famoses cròniques mitjevals de Catalunya. Aquexes obres humilíssimes son las que espressan millor el sentit popular en els moments històrichs.

Narració de los sis anys y quatre mesos que los francesos han estat en Cathalunya, contant de los primers de Febrer de 1808, fins als primers Juny de 1814.

Sistema del gran Emperador de los Fransesos Napoleon Bonaparte, es estat y es el mudar la Dinastia, de los Regnes de la Europa; ho ha executat, en Etruria, Italia, Holanda, Génova y altres, y al present varia la dinastia de Espanya; per volerla variá ab tota tranquilitat se valgué de enviar un exercit de 60,000 homens á las cerquanias de Madrid, á las ordres del Princep de Berck, se apoderaren de Pamplona; tot fou als ultims de 1801. Lo dit passá en Castilla, lo que deixarém per esser distant, y parlarém de lo que ha succehit, en nostra Cata-

sos y 23 dies, que havem estat subgectes a ells, y de los excesos que en dit temps han comesos, contant dels 18 Abril 1809 fins als 8 Mars 1814.

(1) Es a 16 kilòmetres de Girona, y avuy és estació del ferrocarril internacional en el kilòmetre 224.

lunya: en ella en lo Febrer de 1808, se apoderaren de Barcelona, y en lo abril de dit any, del castell de Figueras; de ditas fortalesas se apoderaren ap titol de aliats; com á tal no sé ques volia fer del Rey Carlos y de sa muller Lluisa, y dels Princeps, y en especial de Fernando, Princep de Asturias; est per lo albarot que succehí als 18 Mars de 1808 contra del prinsep de la Paz, Manuel Godoy, en Aranjuez, fou Rey. quant Bonaparte tingué noticia de dit nou Rey com á tal lo feu anar en Bayona de Fransa per tractar de la utilitat del Regne de Espanya; Quant los dos foren en Bayona als ultims de Abril de 1808, tractaren que dit Fernando li habia de cedir lo Regne de Espanya (qual son pare Carlos 4, li habia cedit als 18 Mars dit) lo que executá en lo Maig de dit any: ja en dit mes tota la Cort de Espanya, se habia tranferit en Fransa, com hi també la Cort de Etruria, per dita disposició; per la mateixa, los de la casa Real, de la última passaren en España, al Desembre de 1807, passant per Gerona y als 2 Maig passá en Bayona (1).

Quant los madrileños, veyeren que dits Etrurienses, pasaban á Fransa, se alborotaren, contra los Francesos est fou el primer alborot de Espanya.

Est no obstá al senyor Napoleon, en lo Maig dit any ab una sircular comvocatoria, cridá 150 personas, de tots estats perque comparexesen en dit Bayona, per tractar las cosas de Espanya, á la que asistiren 90 personas, las que tractaren, que Don Joseph Napoleon Bonaparte, seria Rei de Espanya y altres cosas. Fetas ditas cosas, feren circular diferents ordres, demanant lo catastro, en nom del senyor Murat Hoberch, com á regent del Regne, als que no obehirem, y per defensarnos de ells nos armarem en massa ordenant juntas en cada correjiment y una de provincial en cada provincia. Cuant los fransesos tingueren notisia de ditas cosas, ja que no la habian pogut subjectarla ab lletras, determinaren conquistarla ab armas y per verificarlo al general Duhesme de los 15,000 homens que tenia en Barcelona, enviá al general Xabrán, ab una divisió, á Manresa al 6 y 13 Juny de 1808, los que foren batuts en lo Bruch.

Als 13 Juny dit los ampurdanesos paisans posaren siti al castell de Figueras ab los sols fusells, dit dia comensaren de bombardejar la vila de Figueras, dit siti y bombardeo duraren fins als 7 Juliol; en est dia cessá, per lo refors, que vingué á los francesos del castell. En la nit del 20 á 21 Juny de 1808 manats per lo general Equit arribaren de Barcelona,

---

(1) Se veu desde'l primer moment el propòsit del autor de referirse esclusivament y a Catalunya dexant lo de Castella per massa lluny.

La ideya clara dels fets generals d'Espanya la tenía Mossèn Perich. El mot de que Napoleón «no sé que's volía fer del Rey Carlos y de sa muller Lluisa y dels Princeps y en especial de Fernando Príncep de Asturias» és tant exacta que'n realitat ni Napoleón sabía hón anava aquells díes, essent els acontexements els que'l guiaven, com han reconegut els que intervingueren, sobre tot a Bayona aquells díes: vegis la notable obra d'un testimoni presencial, M. de Pradt, *Mémoires historiques sur la révolution d'Espagne.* París, 1816.

á las murallas de Girona, per escalar, lo que practicaren dita nit en lo baluart del Hospital sense lograr el fi, y se regresaren á Barselona.

Als 10 Juliol de 1808 una divisió de Figueras aná á Rosas á intimar la rendisió, la que fou reprobada del señor Gobernador Aloy, posant al trompet pres: passat lo dit se retiraren á Castelló, ab artilleria, infanteria y caballeria ab número de 3,000, als que hagueren de abandonar los puestos á las dugas horas de foch, que los hi feren 2,500 paisans, sense ordre, y se retiraren á Figueras á la 1 del mati dels 11.

Als 22 Juliol de 1808 al senyor Duhesme arribá á las murallas de Girona per sitiarla en número de 6,000 homens lo que executá als 24 dits, cuant arribaren los 3,000 de Figueras, pero deixant al pas dels Angels libre; possat dit siti, se dedicaren en fer baterias, en Casa Roca, y en Salt, per tirar bombas en la Ciutat y las de bretxa contra Montjuich; las cuals per estar ordenadas en las 12 de la nit dels 13 als 14 de Agost 1808 comensaren de vomitar foch contra la plassa Montjuich y y durá fins als 16 de dit. Ja tenian bretxa oberta.

En dit dia, ja habia arribat del camp gran de Barcelona el Sr. Caldaques, en Girona, ab la sua divisió, y per tenir ja reunit, el somatent General, en lo pas dels Angels, se atacá á los francesos, per Sant Miquel, y per las baterias de dit castell, y la acció fou tant felís per los espanyols, que al mitj dia de als 16, ja los francesos habian abandonat las baterias de la montanya y se reuniren al pla, al que deixaren. En la nit dels 16 als 17 Agost, tornantsen á los puestos, de allá ahont vingueren despues de haber tirat 600 tirs y abandonant la artilleria. en los 24 dias del siti, cremaren Báscara, Orriols, Celrá, Juyá y altres pobles; en Sant Jordi no vingué ningun francés en dits 24 dias.

Mentrestant dit siti, dit Sr. Caldaques, com[te] y Brig[er] plé de honors, se regresá á dit camp, y en Girona, per disposició del Sr. Ribas, y de la Junta del Principat, fou Goborn[r] al Bri[er] Alvarez, arribat á Gerona, se enterá de las sabias disposicions, que las Juntas Económica, Cibil y Militar y lo Sr. Tine[t] de Rei, Bolibar, habian pres per la defensa de Gerona, y encontrá, que atenent á la defensa que feren als 20 Juny de 1808, donaren gracias á Sant Narcis, elegintlo General ab sas insignias (1), y sent dia de festa dit dia 20, encontrá que las torras, forts y murallas se habian adobat lo que li agradá molt, com y també la formació de los tercios.

En esta ocasió, arribá el Mariscal de Camp, el Marques de Lasan y aprobá lo dit.

Al pas que se ordenaban ditas cosas, y se feyan alguns sometents, los francesos se repensaban per lo siti de Rosas.

En lo Septembre de 1808 se congregá la Junta general del Regne en nom de Fernando 7, la presidia el desterrat comte de Floridablanca.

(1) Conforme ab GRAHIT. «Reseña histórica de los sitios de Gerona en 1808 y 1809.» Gerona, 1894, cap. II.

Ni la ordinació de dita Junta, ni la derrota de Bailén, ni la derrota de Junot de 23000 homens, en Portugal, y ni altres derrotas foren bastants, per impedir, á n'el General Reilles, de posar siti á la plassa, y castell de Rosas, als 6 Novembre 1808. Als 25 dit, el Sr. Alvarez atacá á los francesos, per Sn. Miguel de Fluviá, y per Pontós, pensaba que per esta acció aixecar dit siti de Rosas de 25000 homens, no pogué, per atacar solament ab 500 homens y ab perdua se regresá en son puesto de Cerbiá, y luego en Celrá; per ditas altres operacions, no cesá dit Sr. Reilles, de continuar lo dit siti de Rosas, fent las baterias de bretxa, y fetas intimar la rendició, la que no admeté, lo Sr. Gobernador; pero als 5 Desembre 1808, al Sr. Valeta y demes Oficials capitularen, y la guarnició, dit dia al matí, en número de 2500, surtí presonera de guerra, y la guarnició del Castell, en la tarde de dit dia 5, desampará per esser inevitable, y se embarcá en escuadra Inglesa, la tripulació de la cual se desembarcá pera pelear en terra y lo Gobernador del Castell de la Trinitat era ingles; en dit siti se cremaren moltas casas, y moriren mols rosenses.

Rendit Rosas lo exercit francés descansá los dias 6, 7, 8, y al 9 dit al matí, manat per lo Sr. Saint-Cyr marchá ab dos divisions, la una per Báscara, y la altre lo Ampurdá, las dos en número de 25000, descansaren en la bora del Ter, la tarde dels 9, tot lo dia 10, y als 11 Desembre 1808, partí al matí dit Saint-Cyr de son cuartel general de Medinyá, ab dita divisió, seguintlo el Sr. Pino, de son allotjament de Snt. Jordi, ab los dos regiments de infanteria, que y habia acampats per La Bisbal, camí de La Ganga, y despues á Barcelona (1) arribá ab tota tranquilitat, retirantse al Tinent General Ribas, ab los 12,000 homens que tenia en lo siti de Barcelona, per poder entrá dit Saint-Cyr los viures que portaba per la divisió del General Duhesme.

Als primers Desembre 1808, un caputxí, se tancá en la torre de Snt. Miquel de Fluviá, ab alguns paisans, foren sitiats per los francesos, luego tingueren que capitular, per falta de viures y tractaren que serian presoners de guerra, los francesus apurats del foch que los hi feyan la torre dita, calaren foch á dita població, y se cremaren alguns porxos y la població fou robada, mes de una vegada, pero costá alguns morts y ferits als francesos.

Cuant dit General Pino arribá en St Jordi, poca gent lo esperá; Pino se aposentá en casa Thomas Pagés; en casa Viladevall Pagés se aposentaren uns cuants oficials y soldats; y en casa Perich Pagés se aposentá un gran senyor Francés, era un Coronel de Infanteria ab sos secuaces; per no haberhi ningú en casa no hi feren molt dany; en la saleta com lo dit Coronel hi tenia son aposento, no hi feren ningun

(1) **Realment aquest és el camí que va seguir Gouvion-Saint-Cyr, segons explica aquest en ses memories. La importancia estratègica del camí de La Ganga y la Costa apartantse de Girona se demostrà moltes voltes en aquella guerra**

dany, en los altres aposentos un poch, pero no molt, esceptuat á nal sostre, est lo remenaren tot, trencant alguns llansols y matelasos; del seller n'hagueran un poch de vi y lo tencaren; y en la cuyna, hi habia un gran foch quant lo ex-vicari de Rosas (l'autor del manuscrit) arrivá á casa als 11 dit mes á la una de la tarde; també encontrá la taula parada ab 6 plats bruts, y lo demés de casa no petí casi ningun dany (1). En la nit dels 12 als 13 dit, en St. Jordi, se doná allotjament á 32 soldats francesos, y en casa ni habia 5.

Als 25 Desembre de 1808, passaren en Sant Jordi als Srs Lasan, Alvarez, y Clarós, ab 5000 ó 6000 homens, per anar á atacar á los francesos en Castelló; lo que executaren ab gran vigor, ab bastanta perdua del enemich y se regresaren en Girona per la altre part del Ter.

Als 15 dit en esta vingueren los miquelets den Robira, per portarsent los carros que habian deixat los francesos als 11 dit, y hagué un poch de alborot, pero no fou molt gros, pero la gent deyan, que los Francesos no habian fet tantas cosas, feyan tirar 2 carros á 2 parells de vacas junyidas.

(Seguirà)

J. PELLA Y FORGAS

NOTES DOTZECENTISTES D'AUSONA

(Continuació)

IGLESIA

La Catedral. — Estava en peu la famosa obra romànica, qual cloquer és admirat dels arqueòlechs. De la Catedral se'n podría fer una bella monografía regirant lo seu valiosíssim arxiu, hu dels millors de Vich. No crehèm del cas ferho aquí. Prò d'altra part faltaríam al propòsit que'ns guía en les presents notes, si omitíssim consignar los noms dels altars que'ns surten al pas, y que marquen la devoció llavors més usual. Son aquests los dedicats a Sant Miquel (246), Sant Salvador (247), Sant Felíu (248), Sant Benet (249), Sant Esteve, Sant Nicolau (250), Santa María Magdalena (251), etc.

---

(1) Aquest és el quadro de la casa del autor Mossèn Perich quant va arribarhi fugitiu de Rosas: casa oberta, abandonada, encara ab el foch encès y la taula parada que'ls francesos acabaven de dexar.

(246) Vo. V, 1257, III kalendas Augusti y Vo. VI, 1261, kalendas Martii.

(247) Vo. VI, 1261, nonas Martii.

(248) Vo. VI, 1261, VIII idus Januarii.

(249) Vo. V, 1257, III kalendas Augusti.

(250) Vo. VI, 1260, XII kalendas Januarii «in altar sancti Stephani de nouo construatur in latere Ecclesie predicti sancti petri de vico videlicet in dressera siue ante altare Beati Nicholay eiusdem Ecclesie.»

(251) Vo. VI, 1261, nonas Martii

La Canonja. — En 1229, ab autoritat pontificia, lo nombre de 23 Canonges s'aumentà fins a 30, y en 1245, per no poderse tots sustentar, se reduhí a 20, en ocasió en que's modificaren notoriament los estatuts de la Iglesia de Vich.

La provisió de les canongíes originava controversies. Curiosa per les costums de la època, fóu la del 1257, motivada per la elecció de Berenguer de Belvís, a la que s'oposaren los canonges Cheraltó y Montrodón (252). Tal fóu la oposició, que, a ses propries despeses, trameteren a Roma un capellà, Bernat de Guardiola (253), asségurantli, per escriptura notarial, tot quant pogués menester, ultra 240 sous barcelonesos que de moment li donaven, y aximateix provehirlo de tot lo indispensable per lo restant de la sua vida (254).

Devoció a Santa Eularia. — La devoció a Santa Eularia de Mèrida, tant extesa per tota la Península Ibèrica, arrivà a Vich, que li havía erigit una capella en los suburbis. Existía una barriada al entorn de Santa Eularia a mitjans del segle XIII (255).

Devoció al Sant Sepulcre. — Es de notar a Vich aquesta devoció, tant general en totes les diòcesis catalanes. La consagració d'un altar dedicat al Sant Sepulcre, s'efectuà en la catedral en 1212 (256), tro-

---

(252) Vo. V, 1257. «Anno domini MCCLVII° V idus junii, in presentia reuerendi patris domini Bn. dei gratia vicensis Episcopi et aliorum infra scriptorum ad hoc specialiter uocatorum, et venerabilis Capituli vicensis. Nos Gaucerandus de cheraltó et F. de monte rotundo, canonici vicensis, proponimus et dicimus, et humiliter petimus, a supradictis domino episcopo et capitulo, dari nobis sumptum rescripti apostolici cuius auctoritate nobili uir Berengarius de beluiso petit recipi in vicensis fratrem, et canonicum, nostra enim interest quam socium recipere debebamus in canonicum et in fratrem, racione cuius interesse multiplicis quod poteri sumus exponere et probare potimus dictum sumptum et inducias super illud ad deliberandum, quod si dominus Episcopus et Capitulum non concesserit, appellamus ad sedem apostolicam, et a pluros petimus: his autem interfuerunt.»

(253) Vo. V, 1257, V idus Julii: «Bn. de guardiola sacerdos promito uobis Galzerando de cheralto et F. de monte rotundo vicensis canonicis quod bene fideliter et diligenter et prout melius potuero et etiam quam eicius potuero impetrare illud negocium quod tractatur inter dominum vicensem Episcopum et capitulum ex una parte, et uos ex altera, super recepcione Bg. de beluis, quod dicti Episcopum et capitulum ex una parte, et uos ex altera, super recepcione Bg. de beluis, quod dicti Episcopum et capitulum receperunt in canonicum et in fratrem, uobis absentibus et contradicentibus». En una nota marginal: «Non scribatur.»

(254) Vo. V, 1257, V Idus Julii: «Non Galzerandus de cheralto et F. de monte rotundo vicensis canonici cum hoc publico instrumento promittimus tibi Bn. de guardiola sacerdoti bona fide, ac per firmam stipulacionem, quod si in isto uiatico quod per uobis et precibus nostris, in presenti, facis ad curiam romanam, expendideris in tuis necessariis sicut tibi docuerit, ultra illos CCXL solidos barchinonenses de duplo quos tibi in presenti tradimus, nos reddemus tibi statim, cum reuersus fueris ad terram istam, totum illud quod magis expendideris bona fide. Item promittimus tibi, quod quandocumque tibi placuerit quod recipias a nobis uel vno nostrum, uictum et vestitum, nos promitimus eum tibi dare, prout decet clericum, diebus omnibus uite tue. Item promittimus tibi soluere omnes excessiones siue usuras. quas tu teneris soluere Astruc judeo de majoricis et Ana Gog uxori dauid campsoris, per ipsis XXX solidos et IIII denarios quos debes dicto Astrug et per XXIII solidos quos debes Anagog. Testes superiores.» En nota marginal «Non scribatur».

(255) Vo. II, 1240: «in parrochia sancti petri vici in loco nominato apud areas juxta Eclesiam beate Eulalie.» — Vo. IV, 1254, XIX kalendas Septembris: «quas domos sunt in villa vici apud, sanctam eulaliam juxta domos verdegerii». — Vo. VI, 1260, VI kalendas Decembris: «domorum quas habeo apud sanctam eulaliam de suburbio ville vici.»

(256) «Anno itaquod Domini 1212 ad preces B. Artalli tenentis locum de anniversariis

vàntseli rendes assignades, no sols a Vich (257), sí que també a Falgueroles (258) y altres llochs d'Ausona.

Peregrins al Sant Sepulcre. — Los qui feyen a Vich tant llarga y perillosa peregrinació, no eren pas sempre persones vulgars. D'aquestes no'n tením esment, puix la gent vulgar, no solía dexar rastre de dits actes. En cambi hi anà, en 1232, C. Gajol (259), qual familia donà nom a un carrer de Vich; en 1235, lo militar Berenguer de Puigalt o Pujalt (260); en 1242, lo canonge Pere de Sallent, ab En J. de Prat y P. del Avench (261); en 1248, Pere de Gaver, senyor dels castells de Gaver y de la Guardia (262), etc.

Tots ells, abans del viatge, feren testament. Per les dates d'aquestes derreres voluntats, és possible deduhir les en que sortiríen expedicions a Terra Santa: presentàntse'ns com probables, dugues, una al agost o setembre de 1242 y altre al juliol de 1248 (263).

Ingrés a la ordre franciscana. — Se veu que tingué predilecció en los vigatans, la ordre de Sant Francesch. Al entrarhi solíen afermar per acta notarial la seva obediencia (264). No és extraordinari lo cas d'algún pare de familia, ab dona y fills, ingressant en la ordre de framenors (265).

---

dedicatum et venerabiliter consecratum fuit altare Sancti Sepulcri situm supra maiores januas S. Petri per manus Guillermi domini Ausonensis episcopi». (Tret per lo P. Jaume Pasqual d'un Martirologi molt vell de la Seu de Vich. Vol. X, fol. 146 del *Sacre Cat. Monum.* M. S.)

(257) Vo. II, 1239, VI idus Octobris: «quendam terre fexiam plantatam quam habemus in parrochiam sancti petri vici in loco nominato apud puteum in senioratu Altaris sancti sepulcri siti et constructi in Ecclesia sancti petri sedis vici »

(258) Vo. I, 1232: «in parrochie sancte marie de falgerolis in loco nominato apud cumbam lubricam in senioratu altaris sepulcri quod est situm in vicensis ecclesie.»

(259) Vo. I, 1232, XIII kalendas Februarii: «Quod C. gajol cupiens jerosolimam proficisci suum condidit testamentum.»

(260) Vo. II, 1240, VIII kalendas Octobris: «B° de sancto genesio et Ego Maria vxor eius nos ambo mitimus tibi Bone uenture dilecto et karissimo filio nostro indissolubile dileccionis vinculum tibi Salutem. Relatu multorum audiuimus quod uos per Berengarium de podio alto militem cathalanum qui ad uisitamdum sepulcrum domini non dum sunt V^{e} anni elapsi transfretauit nobis L aureos transmisistis. Quos aureos nec aliquis aliud ex quo a partibus Cathalonie recessistis habuimus nec ex parte vestra nobis aliquid extitit presentatum.»

(261) Vo. III, 1242: «P. de saliente sacerdos Canonicus vicensis proponens mediante domino auxilio sepulcrum domini visitare». (III idus Augusti); — «J. de prato proponens auxiliante domino sepulcrum domini visitare» (pridie nonas Augusti); — «P. de auencho proponens auxiliante domino sepulcrum domini visitare» (VII idus Augusti).

(262) Vo. III, 1248, V nonas Julii: «P. de gauer proponens visitare sanctum sepulcrum.»

(263) Vo. III, 1248, IIII nonas Julii Testament d'En Cases «proponens sepulcrum domini visitare.»

(264) Vo. V, 1256, VI kalendas Madii: «P. reg de parrochia uici ob remedium anime mee dono offero et trado in perpetuum meum corpus et omnia bona mea mobilia et inmobilia habita et habenda ubique domino deo et Beato Francisco de Almunia promitens ibi seruire sempre facere residenciam continuam et quicquid boni potuero facere et esse ibi bonus fidelis et legalis dicto et facto et facere melioramentum et augmentum prout potero honeste. Et hanc meam uoluntatem non possim mutare nec unquam a modo reuocare renunciante quantum ad hec omni jure et racionibus repugnantibus contra predicta: et hec iuro predictum super eius sancta IIII^{or} euangelia atendere et seruare et non contrauenire aliqua racione.»

(265) Vo. III, 1241, IX kalendas Julii: «B. de podio alto corporali perfruans sanitate proponens intrare ordinem fratrum minorum meum ordino siue facio testamentum»... «con-

Promoció a la carrera eclesiàstica. — Es curiós lo contracte notarial entre lo rector de Sant Julià de Vilatorta Pere de Mojal y lo clergue Bernat de Salleda. Aquell li prometía vestirlo y ferli la vida, ab càrrech a les rendes de la mongía de Sant Julià, de manera que pogués rebre ordres: subdiaconat, diaconat y presbiterat (266).

Ensenyança literaria. — Estava quasi del tot vinculada en l'element eclesiàstich. Ell era qui ensenyava y qui estudiava. Pera subvenir a les despeses dels seminaristes, los pares o protectors solíen assegurar algunes rendes en los bens del patrimoni llur (267).

Los nebots dels Canonges de Vich, teníen gratuíta la ensenyança.

Una provisió del càrrech de Mestre de les escoles feta per lo Bisbe y Capítol, en 1257, diu quina forma se seguía en la ensenyança eclesiàstica a Vich. Berenguer Bort obtingué la porció canonical del Mestre de les escoles, imposàntseli la obligació de mantenir un profesor de gramàtica que tingués lo beneplàcit dels Canonges. Aquest profesor tenía de salari 60 sous barcelonesos y 30 sous vigatans al any, rebent la meytat de la paga per Sant Joan de Juny y l'altre per Nadal. A més los dexebles li acostumaven donar una quantitat que no's consigna en la escriptura (268).

---

cedo et recognosco Eligssendi uxori mee totum suum sponsalicium integre» Seguexen legats a diferents fills seus y: «uolo et mando quod dictus A filius meus intrat monasterium sancti petri portellensi, in quo diu est receptus, ibidem habitum recipiendo.»

(266) Vo. IV, 1254, V nonas Martii: «P. de modiali rector ecclesiarum Sancti Juliani de villa torta et Sancti Martini de riuo pirorum dono et assigno tibi bernardi de salleda clerico victum et vestitum sicut decet clericum super monachia dicte ecclesie Sancti Juliani ad hoc ut in subdiachonatus, diaconatus et presbiteratus ordinis, valeas legitime promoueri.»

(267) Abunden les escriptures dels anys 1251 y 1252, assegurant rendes als seminaristes per l'istil d'aquesta:

Vo. IV, 1252, VII kalendas Marcii: «A de cursu de vico assigno et dono tibi francischo clerico filio meo victum et uestitum super omnibus possessionibus et bonis vbique sint quod fuerunt Eligsendis condam matris tue et super omnibus possessionibus quas ego habeo vbique in parrochia sancti stephani de granoleriis in diebus omnibus vite tue prout decet clericus ad hoc ut in subdiachonatus diachonatus et presbiteratus ordines ualeas lograre promoueri.»

(268) Vo. V, 1257, VI kalendas Januarii: «Quod nos Bn. dei gratia vicensis Episcopus et Totum Capitulum vicensem, concedimus et damus tibi Bg. burdi clerico, illam porcionem quam in ecclesia nostra datur Magistro scolarium quemquam Magistro quondam G. recipiebat, sicut in ea dictus Magister recipiebat. Ita quod quandiu Magister F. de comes, qui nunc docet in gramatica in dicta ecclesia, docere uoluerit ipse et non alius, regat et doceat in gramatica et teneat scolas in dicta ecclesia: et nepotes canonicorum doces sine salario, prout etiam iam est consuetum semper in eadem ecclesie: nec possis alium Magistrum, sine nostra uoluntate, ibi tenere, nisi ipsum quam diu ipse dictas scolas bene et fideliter tenere uoluerit, et dones annuatim dicto magistro, per suo labore LX solidos barchinonenses XXX solidos vigatanorum, scilicet medietatem in festo beati Johannis in iunio, et aliam medietatem in festo natalis domini, preter salarium quod ascolaribus idem magister habuere poterit, quidem si licet sit dicti magistri: et si tu nolles soluere dictos denarios dicto magistro annuatim in dictis terminis, prepositi et procuratores fiscalis possint retinere de dicta porcione magistrali quam nunc tibi concedimus dictos denarios et dicto magistro soluere. Si tamen morte uel quocumque alio casu esset alius subrogandus, tu expensis tuis, tenaris alium magistrum utilem et ydoneum ibi tenere, quam doceat assidue in gramatica in uicensis ecclesia et tenat ibi scolam, et doceat nepotes canonicorum siue salario prout superius est iam expressum, et si tu dictus Bg burdi aliquo casu contingeret te absentari tenen-

No és estrany trovar a les entitats eclesiàstiques, tant seculars com regulars, protegint a determinats estudiants en llurs estudis. Qual protecció constava en escriptura pública y en forma de compromís, senyalant lo temps que duraría la ensenyança. Axís fóu concedida la ensenyança eclesiàstica, en 1257, per lo Prior del monestir de Casserres a un sacristà del mateix (269).

Estudis a Lombardía o França. — Per estimularlos, la Iglesia de Vich, en 1229, permeté als Canonges anar a dits estudis durant tres anys, dexant prebere substitut.

Exercici de moltes capellanies per un mateix eclesiàstich. — Aquest fet, tant general en la època de que nos ocupàm, no podía faltar a Vich. Té cert interés lo cas que se'ns presenta ab lo canonge Pere de Sant Hipòlit, qui era a més capellà de les iglesies de Santa María y Sant Pere d'Aguiló, de Talavera, Sant Antolí, Timor, Gàver, Argençola y qui sab si d'altres que no sabèm. En les cinch derreres, hi posà de procurador, en 1250, a Berenguer Bort, autorisantlo per cobrar los deutes, com per provehir les vacants ab personal d'idoneitat, tal y com ell mateix ho pogués fer (270).

Arrendament de rendes y drets eclesiàstichs. — Les rendes eclesiàstiques solíen tenir gran importancia en lo segle XIII. Se distingí y figurà entre les millors, Sant Julià de Vilatorta. En 1256 lo seu Pàrroco, que també ho era de Sant Martí de Riudeperes, ab consentiment del Bisbe de Vich y del capellà de dites dugues iglesies, vengué a dos capellans y a un seglar o a qui ells volguessin, per 700 sous barcelonesos, dos anys de totes les rendes y drets rebedors a Sant Julià y Sant Martí. N'exceptuava los establiments, lloísmes, redempcions d'homes y dones, plets y lo terç dels morts de 20 sous barcelonesos en sús. La vinenta cullita se dividiría entre ells en parts iguals (271).

---

tem locum istum, nichilhominus soluas dictos XXX solidos vicenses singulis annis quantumcumque esses absentis, licet in absencia nichil recipias de dicta porcione, aliquo casu. Et si dictus magister F de cumbis contingeret non tenere scolas ut superius est expressum dictus bg. burdi nichilominus tamen in absencia sua quam in presencia, teneatur prouidere de Magistro gramatice ydoneo et competenti, licet nihil reciperet in absentia de porcione Magistrali.»

(269) Vo. V, 1257, VII kalendas Februarii: «Frater R. prior monasterii castrisserris de assensu et uoluntate eiusdem conuentus damus tibi G. podio galindo sacriste eiusdem domus, diebus omnibus uite mee dicti R. prioris, dum fuerimus prior dicti monasterii, in feudum et beneficium, CC solidos barchinonenses de duplo, dum tu inde steteris in scolis; aliter, non teneamur tibi dare dictos CC solidos, nisi dum fueris in scolis: quos CC solidos promitimus tibi dare et soluere quolibet anno. uel nuncio tuo per te, in festo sancte Marie septembris.»

(270) Vo. IV, 1250, XI kalendas Decembris: «P. de sancto ypolito vicensis canonicus et capellanus ecclesiarum de talauera et Sancti Antolini et de timor et de gauer et de argenzola, constituo procuratorem meum generalem et specialem te berengarius burdi clericum vicensis, in predictis capellaniis, et in omnibus ad easdem spectantibus, de consuetudine uel jure, in petendis et recipiendis redditibus earundem, tam presentis quam futuris, et in presentando etiam personas ydoneas cum aliquod ex ipsis vaccare contigerit, et in omnibus aliis quod super hiis in persona propria possem facere, ratum et firmum habiturus quicquid per te factum fuit in premissis.»

(271) Vo. IV, 1256, XVI kalendas Martii: «P. de mediali rector ecclesiarum sancti Juliani

La intromissió dels foxenchs a Vich és efectiva en gayre bé tot lo segle XIII, notantse també en coses afectants al estament eclesiàstich. Si no és desusat que ells se'n portin alguna renda eclesiàstica (272), tampoch és extraordinari en los senyors de Montcada atorgar concessions a entitats eclesiàstiques de Vich, com, v. g., la que en 1292 obtingueren de Na Guilleuma de Montcada, les monges mínimes de la dita ciutat (273).

Vestidures interiors dels capellans. — Les vestidures sacerdotals exteriors, son prou conegudes per les pintures y esculptures del segle XIII. Les interiors o usuals, un document del 1212 sembla determinarne algunes, com eren, calses blanques, sayal o sobretúnica de panyo blau de Lleyda ornamentada ab pell de cabrit negre, samarra de pells de bè per resguardarse del temps fret (274).

INSTITUCIONS SOCIALS

Redempció de cautius. — Instituída en 1228 a Barcelona l'Ordre de la Mercè, en 1235 se pensà seriosament en fundar una casa a Vich (275). Mes llavors no's portà encara a terme. Prò en 1238, lo prior Fra Pere estava a Vich. Allí contractà un criat o servidor, qui's compro-

---

de uilla torta et sancti martini de riuo pirorum assensu et uoluntate domini Bn. dei gratia vicensis episcopi et peyronus capellani dictarum ecclesiarum, vendo uobis P. materó, F. de salleda, sacerdotibus, et G. de zamata et cui uelis, a festo sancti Johannis mensis junii proxime uenturo, usque ad duos annos sequentes et completos in eodem festo, per DCC solidos barchinonenses de duplo de quibus mihi soluistis in presenti CCCCLIIII solidos, et de residuis CCXLVI solidos instituistis uos principales paccatores michi in carta cum fideiussoribus, omnes redditus et jura quam ego recipio et recipere debeo, racione dictarum ecclesiarum uel alia racione, infra dictum tempus, in parrochiis et ecclesiis antedictis, preter stabilimenta, et lodisma honorum, et redempcionem hominum et mulierem, et placita hominum et mulierem, et tercia mortuorum a viginti solidos barchinonenses in sursum, in quibus nichil habeatis, sed tercia mortuorum a viginti solidos inferius sient uestra: et si ibi interim uenerit grando uel nebula, diuisent inter me et uos, ad cognicionem proborum hominum illius: nec et ea omnia habeatis super dictis redditibus et juribus meis dictarum ecclesiarum, quod omnia tamen habeatis, et teneatis, ac recipiatis, quousque de predictis sit uobis plenarie satisfactum: uos vero faciatis in dictis ecclesiis et parochiis, et episcopo, archidiachono et ecclesie vicensis, totum seruicium et consuetudines, quam ibi uel inde fieri debetis, preter subsidia romane ecclesie; et sic promito preterea hec omnia et singula uobis et cui uelitis, facere, tenere, etc. et si per his etc. et specialiter, in redditibus dictarum ecclesiarum, ita quod de predictis redditibus, post dictum tempus, teneatis, habeatis, et recipiatis, tantum quousque de toto dampno et expensis sit uobis et cui uelis integre satisfactum.»

(272) Vo. VI, 1261, II kalendas Junii: «Leonasius conestabulus fogitanus in presenti cum hoc publico instrumento Recognosco et fateor mihi esse integrum satisfactum a uobis domino B. dei gratia vicensis Episcopo et vestris de illis XXIIII^{or} libris turonensium de quibus mihi prouiserat dominus pape in uestro Episcopatu: facio per me etc.»

(273) Registre 87, foli 73, A. C. A.

(274) Vo. II, 1242, III idus Junii. Un capellà de Castellterçol, expresa que dona a altre capellà a ell subjecte «quasdam caligas albas et tot sotulares quot eidem fuerint necessarii et dabo ei duo femoraliam et duas camisias et vnum supertunicale panni blaui de ylerda cum penna agnorum nigrorum et vnam Cimarram pellium arietinarum et tradam ei capam quam ipsa jam habet.»

(275) *La Veu del Montserrat*, any XIII, 1890, plana 360.

meté a obehirlo en tot quant li manés, «per mare et per terram», cobrant per salari, 4 quarteres de blat al any y les prendes de vestir que's detallen. Abdues parts se donen fiadors que garantexin la contracta (276).

Com a data en que podèm dir s'instalaren a Vich los Mercedaris, assenyalàm l'any 1252. En ell Fra Guillèm de Quadres arrendà la casa d'En Guillèm Boxó (277). En l'any 1257, l'hostatge dels Mercedaris estava situat al carrer de Sant Pere (278). En 1262, consta d'un vigatà que ingressà en la ordre redemptora de cautius (279).

En los testaments dels vigatans, no s'oblidava del tot fer dexes a la obra de la Mercè (280).

---

(276) Vo. IV, 1238, nonas Februarii: «B. raedor, bona et libera voluntate, colloco et afirmo me et stare personaliter promito uobiscum fratri p. de petra et aliis fratribus hospitalis Sancte eulalie de barchinona de redimendis captiuis a proximis carnibus ablatis quadragesime uenturis usque ad unum annum in eisdem carnibus ablatis continue completum promitens bona fide et sine omni enganno esse tibi et omnibus fratribus dicti hospitalis in quo uolueritis bonus fidelis obediens in omnibus et per omnia uerbo et facto per mare et per terram et facere uestrum mandatum usque ad dictum terminum Tali pacto quod uos prouideatis michi in victu... et in sanitate et infirmitate usque ad dictum terminum et detis mihi IIII^{or} quarteras ad mensuram uille uici talis bladi quem poteritis per largicionem et helemosinas fidelium inuenire et quendam camisiam et brachas lini et quendam aliam camisiam et ¿berbatis? de stopa et tunicam et scapolarium de bruno riuipolli et quasdam caligas de... riuipollensem et sotulares quod mihi fuerint necessarii. Et si forte infra dictum terminum infirmatus fuero, colatis me quousque ego recuperauero sanitatem et ego, ultram dictum terminum, restituam et emendem uobis et cui uelitis, illos dies quos fuero infirmatus. Ffideiusores G. matrem meám: et hec jurat dictus B. demum ego predictus P. de petra per me et per omnes fratres dicti hospitalis promito tibi dicto B. bona fide et sine omni enganno hoc atendere plenarie et complere omnia supradicta et singula sicut superius sunt expressa. Ffideiusores G. de podio, T. fulconis, R. de pasarel, et Martini de costa.»

(277) Vo. IV, 1252, V kalendas Marcii: «Andreas caramela procurator Guillelmi boxonis auunculi mei et ego fra... caramela... locamus uobis fratri Guillelmo de quadris ordine captiuorum et aliis fratribus eiusdem ordinis, a festo Sancti Michaelis proxime uenturo usque ad duos annos continue semper omnes integre, ipsas domos quas dictus Guillelmus boxó habet in villa vici, in quibus uos manetis cum omnibus operatoriis, prout ea omnia hodie melius tenetis et possidetis, per XLX s. barchinonensis de duplo Quos nos a uobis concedimus recepisse renunciando; et operatoria habeant terminum a festo omnium sanctorum proxime uenturo usque ad duos annos continue sequentes et completos in eodem festo et interim non possitis expelli de dictis domibus et operatoriis racione consuetudini ville vici uel aliquo iure aut casu aliquo contingente et si nunc uel deinceps locarium dictarum domorum uel operatoriorum plus ualeat uel ualuerit totum quicquid aut quantum sit uel fuerit uobis damus in perpetuum. Et sic promitimus predictum hec omnia uobis et cui uelitis facere tenere contra omnem personam per tempus dictos duos annos continue et in pace et sine aliquo impedimenta alicuius persone: retineamus uero uexillam vini de predictis sed uexalia bladi seratis uos: et ego teneam dictas domos condirectas sine uestra dampna.»

(278) Vo. V, 1257, IIII idus Septembris: «Domna Blancha dei gratia Abbatissa uallis laure et conuentus eiusdem vendimus imperpetuum uobis G. carbonelli et P. de ciraria et uestris et quibus uelitis omnes integre ipsas domos nostras cum orto quod eis adheret quas habemus in uilla uici in calle Sancti Petri in dominio domini vicensis episcopi prout afrontat domus et ortus ab oriente in domibus fratrum captiuorum a meridie in carreria...»

Vo. VI, 1262, V idus Augusti: «domos meas cum horto quam ad eis adheret quas habeo in Calle sancti petri vici inter domos Captiuorum et G. carbonelli.»

(279) Vo. VI, 1262, VIII kalendas Septembris: «Damus offerimus et tradimus in presenti domino deo et ordini mercedis captiuorum sancte Eulalie barchinone et specialiter fratri Bn. de sancto Romano magistro eiusdem ordinis in posse et manu fratris Petri de romaguera Comendatoris domus uici eiusdem ordinis.»

280) Vo. III 1239 XI kalendas Aprilis. Testament de F Oller: «Domui infirmorum VI

Hospital de leprosos. — Cuidaven d'ell frares, en 1253 (281). Ve mentat en testaments, los quals, d'altre part, cap nova precisa proporcionen de la institució.

Hospital de Sant Jaume. — Estava destinat a tota mena de malalties. Lo governava un Rector, qui tenía a ses ordres, frares y *deodates* o germanes de caritat.

Quan, en 1259, lo prebere d'Oristà Berenguer d'Altarriba, s'entregà a dit hospital junt ab tots los seus bens, hi havía en ell 4 homes y 3 dones. Entre aquests, en 1256 s'hi comptava un matrimoni (282).

No tots los qui feyen propòsit d'entregarse al servey d'aquest establiment de beneficencia, hi perseveraven. En l'any 1256, A. de Parets, qui tractava d'entrar al hospital de Sant Jaume, donantli tots sos bens y fent la acta (283) notarial d'ingrés, cambià d'opinió y un mes después los administradors de la Santa Casa, desferen tot lo actuat, retornant a Parets sa donació y renunciant a les sues promeses.

---

denarios. Candele sancti petri confessiones VI denarios Albergiem vici VI denarios Operi fratrem minorum vici XII denarios Captiuis redimendis XII denarios.»

(281) Vo. IV, 1253, V idus Decembris: «Domui leprosorum de vico et fratribus qui ibi sunt.»

(282) Vo. V, 1256, XII kalendas Aprilis: «Notum sit Cunctis quod Ego Johannes de sancto felice de serra frater infirmus domus infirmorum Sancti Jachobi de vico et M. de nogereda infirmorum donata eiusdem domus et Ego ferrarius de podiolo Clauiger eiusdem domus, et uxor mea bernarda sani, fratres et procuratores eiusdem domus, uidentes et cognoscentes». Es lo nombrament d'un procurador per la casa dels malalts de S. Jaume.

(283) Vo. V, 1256, kalendas Aprilis: «A. de parietibus bona et libera uoluntate in presenti cum hoc publico instrumento ob remedium et salutem anime mee ac amorem et timorem domini nostri jhesu xpti et ad honorem eius. dono et concedo et offero domino deo et beato jacobo infirmorum uille uici et domui el conuentui siue fratribus et rectoribus eiusdem, meum corpus et omnia bona mea mobilia et inmobilia habita et habenda vbique, promitens me semper diebus omnibus uite mee ibidem seruire et manere et continuam residenciam facere, et facere quicquid boni potero per posse meo. Item promito esse ibi bonus fideles obediens et legale dicto et facto. Tamen habeam ibi uictum et uestitum secundum facultatem eiusdem loci, diebus omnibus uite mee et prouideantur mihi: insuper juro ego dictus A. per deum super eius sancta IIII euangelia hec predicta attendere et complere et nihil in aliquo contrauenire nec aliquo facere uenire aliqua racione. Ad hec nos Mª de nogereda de oris infirma, J. de sancto felice infirmus, F. de podiolo clauiger eiusdem domus, et uxor eius Bernarda sani, fratris et procuratores eiusdem, consilio et uoluntate Berengario de sancto saluatore vicensis epdomedarii recipimus te A. predictum cum omnibus premissis in fratrem socium et beneficiatum nostrum et dicti nostri loci et promitimus tibi seruare et attendere hec omnia predicta et singula prout continetur.»

1256, V kalendas Madii: «F. de podiolo, et Bernarda uxor mea, Johannes de sancto felice Mª de nogereda de oris fratris et beneficiati domus Sancti Jachobi infirmorum per nos et dictam domum nostram et per omnes successores nostros, soluimus diffinimus et perpetuo renunciamus tibi A. de parets et tuis totam ipsam donationem et promissionem quam tu feceras de corpore et bonis tuis nobis et dicte domui nostre itaquod racione... donationis et promissionis in te uel in bonis tuis aliquid decetero demandare atque exigere non possimus facientes etiam per nos et per dictam domum et per omnes successores nostros rectores dicte domus tibi et bonis tuis et super predictis omnibus finem perpetuum et pactum de non potendo. Ad hec ego dictus Aus de parets recipiens et aprobans antedicta soluo et perpetuo penitus deffinio atque remito uobis predictis et domui uestre et successoribus uestris rectoribus dicte domus, totam illam donacionem et promissionem quod mihi fecistis, videlicet quod tenem particeps bonorum temporalium et spiritualium dicte domus et quod prouident mihi in uictu et uestitu et aliis mei necessariis. Tamen uobis et domui uestre perpetuo penitus absoluo diffinio atque remito sine aliquo meo meorumque retentu.

Lo titulâr de *Sant Jaume*, posat a aquest hospital, mostra haverhi devoció a Vich, com en tot Catalunya, per lo Sant Apòstol. Devoció confirmada ab nombroses anades de peregrins vigatans a Sant Jaume de Galicia (284).

Hospital des Cloquer. — Comencèm a trovarlo en 1232, sots los noms de *hospitali A. de cloquerio et G. de vico* (285). Si lo fundaren conjuntament Arnau des Cloquer y Guillèm de Vich, lo nom del segón desapareix en absolut tot seguit, perpetuisantse sols lo del primer.

Arnau des Cloquer, rich proprietari vigatà, en son testament del 1240, declarava haverlo ell fundat en honor de Deu, de la Mare de Deu y del gloriós Sant Bertomeu, al extrém del pont de Vich. Vol que li enterrin y hi fa notables legats (286). Morí al istiu d'aquest any 1240 (287). Sa viuda Brunisenda, al testar en 1242, disposà l'enterressin en la iglesia de Sant Bertomeu, situada enfront del dit Hospital, al que legava 200 sous melgoresos per compra de possessions (288).

Lo fill, Ferrer des Cloquer, continuà la fundació paterna. Ho mostra son testament del 1244, fet ab ocasió d'anar a visitar lo sepulcre de Sant Jaume a Compostela (289) y lo legat del 1250, quan retornà

---

(284) Vo. III, 1242, VII kalendas Aprilis: «F. de operatorio proponens beati Jacobi disponente domino limina uisitare». — 1242, V kalendas Aprilis: J. Fogeti proponens disponente domino limina beati Jacobi apostoli uisitare. — 1242, XI kalendas Madii: G. cab de roure proponens beati Jacobi ordinanti domino uisitare. — 1246, VII idus Aprilis: F. de prato cupiens limina sancti Jacobi uisitare. — 1247, III nonas Novembris: En B. de Cabrera net de Dalmau de Castelló (vivent) senyor dels castells de Castelló, Cabrera y Voltregà, pare de Gueran de Cabrera y casat ab Gueraua «proponens disponente domino limina beati Jacobi vissitare». — 1244, II kalendas Aprilis: «Helias de plano cupiens uisitare limina Beati jachobi et quarum mor ubique regnat facio et ordino meum testamentum». — 1244, IIII nonas Aprilis: «P. de clotis cupiens uisitare limina Beati Jachobi». — 1244, II nonas Aprilis: «P. de cumba proponens visitare limina Beati Jachobi». — 1244, kalendas Augusti: «P sifre forner corporali perfruens sanitate proponens disponente domino limina Beati jachobi uisitare» — 1244 III nonas Augusti: «G. ponzeta uxor B. de calzinerio perfruens corporis sanitati propono domino concedente limina beati jacobi uisitare.»

(285) Vo. I, 1232, XVIII kalendas Octobris.

(286) Vo. III, 1240, VIIII kalendas Augusti: «A de clochario graui detentus infirmitate meum facio testamentum. Manumissores B de rieria, B. de sancta eulalia, G. barrati, et B. de sancto saluatore, vicensis ebdomadarium, sine dampno aliquo eorundem. In primis dimito domino deo eiusque genitrici uirgini gloriose animam meam ad regendum gubernandum et Corpus meus ad tumulandum in hospitali meo quod ego condidi iuxta uillam vici in capite pontis ad honorem dei et beati bartholomei.» «Item dono et dimito modo Hospitali predicto a me hedificato ad honorem dei et beate uirginis Marie et sancti Bartholomei MM solidos denariorum malgoriensem ob remedium anime mee meorumque eciam parentum qui omnia persoluantur usque ad I annum post obitum meum et dentur M solidos in... Capella beati bartholomei et M solidos in emendis honoris dicti Hospitalis.»

(287) Lo testament de B. de Sant Hipòlit, autorisat en XII kalendas de Setembre de 1240 (Vo. III), fa un legat al «Hospitali A. de clocario condam, XII denariis».

(288) Vo. III, 1242, VIII kalendas Februarii: «Brunissendis uxor condam A de clocario graui detenta infirmate meum facio testamentum.» «Et dimito Corpus meum ad tumulandum in Ecclesia sancti bartholomei sita ante hospitale conditum a dicto marito meo et a me in Capite pontis uille vici vbi corpus dicti mariti mei est sepultum.» «Et dono et dimito predicto hospitali a me et a dicto marito meo condito CC solidos denariorum malgoriensem de quibus omnibus CC solidis emantur honores et possessiones ad opus eiusdem hospitalis.»

(289) Vo. III, 1244, X kalendas Martii: «F. de clocherio proponens uisitare limina beati

de son peregrinatge (290). Morí abans del 1261 (291). La familia del fundador procurà aumentar les rendes de dit Hospital, segons feu la sua neboda Guilleuma de Salavert, en 1261 (292).

La hospitalaria ordre de Sant Joan de Jerusalèm.—Aquexa ordre benèfica també s'instalà a Vich, hón aximateix s'hi troven senyals de la del Temple, si bé molt escasses (293). Los hospitalaris tenícn a Vich una comanda. Hi aparexen com a comanadors, en 1241, Fra Arnau de Bellvehí o de Bellví; del 1242 al 1250, Fra Guillèm de Juneda; y del 1256 al 1257, Fra Berenguer des Soler.

Alguns testaments de vigatans, preceptúen la voluntat del testador, d'ésser enterrat en cementiris dels Hospitalaris. En 1247, Garmón d'Alzamora, qui llegà son castell d'Alzamora (situat en la Noguera Ribagorçana, dessota de Castellnou) al seu fill Garmón, axís ho disposà (294). Com també y d'una manera més esplícita, Berenguer de Molins en 1239 (295), puix diu, que hón siga que morís, vol lo portin a enterrar a un cementiri del Hospital de Sant Joan de Jerusalèm. Sols en lo cas de que dits frares refusessin soterrarlo en cap iglesia de la Ordre, vol l'enterrin en la del lloch hón ocorregués sa defunció.

Questionaren llarchs anys lo Comanador y Convent de Santa Anna de Barcelona ab lo Bisbe d'Ausona sobre les iglesies de Santa María dels Prats y Sant Andreu del castell de la Manresana. Motivaren les

---

jachobi meus facio testamentum » «Dimito hospitali quod quondam pater mei A de clocherio construxit in capite pontis ville vici Totam ipsam meam triliam tomarellam quam emi a R baldia et suis.» «Item dimito A filio meo Totum meum hospicium de capite de ponte in quo maneo.» «Et si meus isti infantes mei obierint sine prole legitima quam ad etatem perfectam non ueniant illum totum quod eis dimito reuertet dicto hospitali quod quondam dictus A de clocherio hedificauit de nouo in capite dicti pontis ville vici.»

(290) Vo. IV. foli 2, 1250: «F. de clocherio patronus hospitali quondam A. de clocherio patris mei, per me et per Eligsen uxor mea» «dono et trado ut rectores et fratres eiusdem hospitalis semper ardeant uel ardere faciant die et nocte vnam lampadem coram altari sancti bartolomei sciti in capella dicti hospitalis.»

(291) Vo. VI, 1261, VIII idus Januarii. Acta d'ingrès d'una deodata al Hospital des Cloquer: «Ad hec nos Bn. de plano canonicus vicensis ac tenens locum Aniuersarii in ecclesia vicensis Poncius de .. Clauiger sancti Petri vici et P. de ferigola rector Vicensis Albergerie habentes locum F. condam de clochario in hospitali predicto et ego F. de cuspineda sacerdos frater et rector eiusdem hospitalis de voluntate fratrum eiusdem hospitale Recipimus te dictam Raimundam in sororem datam et porcionatam et beneficiatam eiusdem hospitale prout superius melius et plenius continetur.»

(292) Guilleuma era filla de Bernat de Salavert y Anglesa. En son testament legà lo mas Salavert y altres crèdits al «hospitale A. de clocario condam Auunculo meo» (Vo. VI, 1261, IIII kalendas Marcii).

(293) Nos guardarèm de dir que hi sigan nules. En 1260 unes cases situades «in calle montis catani ville vici» estaven «in dominio domus milicie templi que ibi recipint unum par caponum.» (Vo. VI, 1260, VIII kalendas Februarii).

(294) Vo. III, 1247, idus Martii. Testament de Garmón d'Alzamora: «dimitto et dono corpus meo hospitali iherosolimitano cum equo quod mihi dedit episcopus vicensis et cum mulo et roncino et cum omnibus meis apparamentis et armis.»

(295) Vo. III, 1239, V idus Septembris. Testament de Berenguer de Molins: «Item dimitto Corpus meus ad sepeliendum hospitali iherosolimitano vbicumque me contingat mori. Et si forte fratres dicti hospitalis Corpus meus ad sepeliendum noluerint deportare ad Ecclesias suas volo et mando quod sepeliatur in Cimiterio illius loci vbi moriar.»

questions, la donació de dites Iglesies feta a la Ordre de Sant Joan de Jerusalèm per lo bisbe Ramón, confirmada per los comtes de Barcelona Ramón Berenguer III y son fill (296).

GUERRES

Conquesta de Mallorca.—Cap comarca catalana se substragué a la necessitat d'ajudar a Jaume I en sa magna empresa. Alguns tractàren de refugir la obligació de concorre personalment a la host, envianthi un substitut, mitjançant entrega d'una quantitat, que, cuidadosament s'omiteix expressar en la escriptura (297).

Feta la conquesta de Mallorca y realisat lo repartiment de terres entre los qui concorregueren a la campanya, s'observa per part de molts dels soldats y capdills, generalment poch colonisadors, una serie d'operacions de venda o d'acensament a altres persones, de les terres que'ls hi pertocava. Hu d'aquests militars, C. des Bosch, qui havía servit a la host ab 9 infants y 3 cavalls, en 1233, entregà a A. de Santa Cecilia tot quan li havía pertocat a Mallorca (298).

En lo mateix any 1233 un tal B. des Bosch comprà dels homes de Vich qui havíen anat ab los Montcades, a la presa de Mallorca, les cavalleríes de terra que'ls hi sigueren assignades. Qual compra lloà y aprobà la sua senyora, Garsendis, vescomtesa de Bearn (299). Aques-

---

(296) Vo. VI, 1261, VIII idus Januarii: «Pateat cunctis: quod Contentio fuit longus tempus Agitata inter Comendatorum et Conuentum domus sancte Anne barchinone ex una parte et Episcopum vicensis ex altera super ecclesiis sancte Marie de pratis et sancti Andree de Castro manresane quas dictus Comendator et suus conuentus dicebant Ecclesie Jherosolimitane cui dicta domus sancte Anne subest spectare cum decimis et primicis et oblacionibus ecclesiasticis et omnibus aliis eiusdem ecclesiis spectantibus et in futurum spectare debentibus ex donatione Raimundi condam Ausonensis Episcopi facta Sancto Sepulcro de iherusalem... varmundo et priori Girardo et clericis eiusdem loci et successoribus eorundem et etiam ex donatione R[i] berengarii barchinonense Comitis et Dulcie uxoris eius et R[i] et br. eorundem filiorum qui predictum donum similiter fecerunt et donacionem predictam per Episcopo factam laudauerunt et firmauerunt.»

(297) Vo. I, 1231, VII Idus Martii: «R. de costa conuenio tibi P. de campo de monte rotundo, ut uadam apud mayoricas in loco tui, et ut maneam illuc XL dies: et sim in itinere eundi illuc, XX dies post festum pasce: nisi fuerit voluntas tua hoc tamen addato quam tu p. de campo possas et mitas illud quod mihi dederis per eundi illuc, in posse unius amici nostri et tui apud barchinonam, qui deliberet mihi illud dum fuero paratus eundi apud maioricas. Et hec iuro R. de costa, atendere et complere cum tua voluntate.»

(298) Vo. I, 1233, III kalendas Junii: «C. de boscho dono et cedo tibi. A de sancta cecilia et cuicumque uelis omni tempore ad omnes tuas uoluntates, totum meum locum et omnes meas uoces et acciones quod mihi competerunt uel competere possunt, tamen racione mearum cabellariarum, quam acostatorum, aut racione X cabellariarum quod mihi date fuerunt in carta, tam racione peccunia, quam de carta, aut de alia: quod omnia tibi trado in presenti, cum omnibus locis, uocibus et accionibus meis et uniuersis ibi ad me in illis quoquomodo specto uel spectare debent: et est certum et manifestum, quod ego fui in exercitu mayoricharum cum III equis falleratis et cum nouem personis, et fuerunt mihi date X cauelerias mihi, in cartis quod tibi trado. Testes Thome yspanioli C. de turre C. de clerano.»

(299) Vo. I, 1233, II Idus Madii: «Nos domna Garsendis et omnes, dono, laudo, concedo tibi b. de bosco et cuicumque uelis, omnes ipsas chauallerias quas tu emisti in insula mayo-

tes vendes son molt naturals en persones que no devíen quedarse en la Illa, per tenir los seus interessos en altra part.

Bernat y Tomàs Espanyol, pertanyents a una familia de les més principals de Vich (300), anaren a Mallorca ab la sua gent *(acostatorum)* obtingueren una alquería ab 12 jovades de terra a Canayús, en les que pretengueren exercirhi domini senyorial los Montcades, a igual que s'ha vist l'exercíen en les terres que a Mallorca hi possehíren altres vigatans. Pleitejaren, y una sentencia arbitral fallà en favor del senyoriu dels Montcades (301).

A la casa de Montcada també la trovèm per Vich, en 1233, contractant y negociejant, ab les proprietats que li pertocaren a Mallorca, cedintles en bones condicions. Martí Guillèm li comprà tres jovades de terra a Canarrossa y dos cases en lo carrer de Sant Jaume, a cens de 1 maçmutina, y donantli mitja tasca y delme dels fruyts (302). Ab condicions similars acensà a N. A. de Santa Cecilia la alquería de Custil ab 23 jovades y 4 jovades junt a Fariza, en terme de Canarrossa, y unes altres cases al carrer de Sant Jaume (303).

---

richarum, de hominibus uici qui fuerunt capcioni mayoricharum, qui acostats meus et C. de montecatano condam defuncti. Testes Thomas yspanioli et B. de bigis et B. yspanioli.»

«Item laudo et concedo tibi et cui (*¿volueritis?*), ipsas cauelerias quas homines suprascriptum et tuis acostatis, in eadem insula mayorica qui assignauerunt p. bachi sacrista, b. de guad, et aliis hominibus vici parte.»

(300) La documentació de Vich del 1233 consigna molt sovint la nom de P. Espanyol. A En P. Dach li comprà, per 5 anys, la meytat de la berma. (Vo. I, 1233, VIII Idus Junii.)

(301) Vo I, 1233, XV kalendas Junii: «Quod nos domna Garsendis dei gratia Comitissa vice comitissa bisarnensis domna montis catani et castri ueteris per nos et per gastonum filium nostrum et per omnes successores nostros bona libera (*¿voluntate?*) laudamus atque concedimus tibi b. yspanioli et tuis et cui omni vilitis? totam ipsam alcheriam qui est in insula mayoricarum in terminio de canayussi in loco nominato hujor et sunt XII jouate terre qua alcherie et dicte XII jouate terre fuerunt adiudicate tibi et cui uelis et caualleriis tuis fratres tui thome yspanioli et acostatorum ut per sentenciam arbitrorum dictam namque alcheriam cum omnibus dicti XII jouatis terre et cum domibus honoribus arboribus diuersorum generum quod ibi sunt et erunt et cum montibus planis aquis ductis incultis pratis pascuis herbagis et rupibus petris lignis lignariis careriis ductibus aquarum introitibus exitibus afrontacionibus augmentis melioramentis iuribus utilitatibus cum vniuersis aliis qui dici excocitari memiri possint uel poterint aliquo tempore sicuti hec omnia melius tenes possides et tenuisti et possedisti habeas teneas possideas et expletes tu et quicunque uelis imperpetuum. Manifestum est quod dictam alcheriam et dictis XII jouatis terre eciam? terminari et pidouari per barchinonensem aacrista locum nostrum tenens et gasto filii nostri in partibus uel insula mayoricarum postmodum per sentenciam arbitrorum fuerunt adiudicate.»

(302) Vo. I, 1233, XI kalendas Junii: «Domna Garssendis dei gracia comitissa vicecomitissa bearnensis et domina montescatani et castri veteris per nos et Gastonem filium nostrum et per omnes nostros Donamus et stabilimus tibi Martino Guillelmo et vxori tue Beatrice et vestris et cui uelitis III jouatas terre in insula mayoricarum in termino de cana rossa nominato loco Azenet et duo hospicia sarraineses in carrerio Sancti jacobi et sancte Marie magdalene reddendo inde per censu I mazcmutinam in auro annuatim in festo pasche cum omnibus pertinentiis et iuribus et ingressibus et egressibus et affrontacionibus suis et uniuersis ad ipsas quoquo modo spectantibus vel spectare debentibus et ad fidelitatem nostram nostrorumque reddendo inde mediam tascham et decimam de omnibus expletis: hoc autem facimus exceptis militibus et sanctis».

(303) Vo. I, 1233. IIII Nonas Julii: «Domna Garssendis per me et per Gasto filium et per omnes successores nostros dono tibi A de sancta cecilia ipsam Alcheriam de custil et

Aquests vigatans, possehidors de terres a Mallorca, buscaren entre los seus convehins, gent del camp que s'instalés en los conreus. D'aquí que pagesos d'Ausona passsessin a Mallorca, ab condicions que suposarèm ventatjoses. En B. Espanyol contractà per sols quatre anys, en 1233, a una familia ausonesa, que devia anar a trevallar lo camp, detallantse lo que ofereix donar a quiscún d'ells (304).

Relacions posteriors ab Mallorca.—Donats aquests antecedents no podíen rompres, quan menys en lo segle XIII, les relacions iniciades en la conquesta. Los matexos propietaris havíen d'ésser en certa manera los impulsors dels mercaders, si encara no's donava lo cas de que ab facilitat esdevinguessin comerciants. Nos sugereix aquesta reflexió cert document del 1232, ahont En T. Espanyol tramet robes a Mallorca en societat ab un mercader. D'altres transaccions mercantívoles ne tractàm en la secció destinada al comerç.

A més de que la administració de tants interessos com allí hi tingué la gent d'Ausona, implicaren la tramesa d'agents y procuradors per administrar o liquidar interessos. Hu de tals, En Montral, hi fóu tramés en 1233, per lo vigatà Lobet, a fí d'administrar los molins y cases que tenía a Palma (305).

Vigatans a la conquesta de Valencia.—D'alguns testaments del 1238 resulta provada la cooperació personal dels vigatans en tan pa-

---

sunt XXIII jouate terre cum domibus, etc. Item donamus IIII jouate terre apud ferizam cum domibus etc. et sunt hec in termino de cana rossa reddendo inde in uita tua mediam tascham et decimam integram in panis et uini et olei et post obitum tuum de medietate dictorum honorum reddatur ipsi quibus dimiseris uel cui mediam tascham et decimam integram et de alia medie tascham integram et decimam expletorum panis uini et olei: et possis accipere et conducere ipsam aquam que discorit de ipso fonte de aistorel ad tuam alcheriam et honorem quam uolueris: et hec possis uendere dare alienare et impignorare cui uolueris exceptis militibus et sanctis.» La propria Garsendis en lo mateix día donà a En Santa Cilia, a cens. «quasdam domos nostras in ciuitate mayoricharum in carreria Sancti jachobi».

(304) Vo. I, 1233, X kalendas Aprilis: «F. de Mas nou et vxor mea Ermessendis et filie nostre Marie et F., conuenimus tibi B. ispaniol et cui velis, ut tecum maneamus a primo festo pente costes usque ad IIII annos in eodem festo: et conuenimus tibi, ut simus tibi fideles in omnibus, et bonus, et laboremus bene, et faciamus omnia tua negocia apud mayoricham: et si infirmabamus, emendemus uobis omnes dies quos defficeremur post dictum terminum. B. yspano'e conuenio uobis dicti, ut donem uictum et uestitum, et donem tibi dicto f. et vxor tue Ermessendis et Marie, VIII quarterias ordei per solidata et seminem vobis I quarteriam ordei uestro seminario: et donem tibi annuatim I tunicam de panno ylerde. et inter II annos I capam de lerideg, et I camisa et I brages de lino, et aliam de stopa cum bragis et soltulares, et solas cente. quot sint tibi necessarias in meo negocio: et tibi dicte Ermessendis, per uestitu, I tunicam annuatim de lerideg, et I camisia lini, et aliam stope, et II seuenas, et I brial de lini, annuatim, et calciamentum quantum opus sit tibi in meo negocio, et filiabus uestris singulas gonelas annuatim de leridec, et singulas camisas et sotulares et solas quas opus sint eis: et colam uos sanos et infirmos omnes, et reficiatis mihi dies quos defficietur: et si infirmitatem magnam habbueritis, donemus victum: et si uxor tua noluerit ire illuc de ipso quam ea pro .... si: et intus istum terminum non possitis facere alium dominum nisi me. Et iuramus. Ego dictus f. et vxor mea Ermessendis et filiam nostram Mariam ubi atendamus hoc quod tibi promisit et simus tibi fideles.»

(305) Vo. I, 1233, Madii: «B. lobet, eligo et constituo te B. de monteregali, certum generalem procuratorem et deffensorem super omnibus molendinis et domibus quas habeo apud mayoricas, quousque ueniam et uadam apud mayoricas, uel faciam inde aliam uoluntatem uerbis, aut testamento, uel carta. Testes G. de mata J. de vila resca' et b. montecatani.»

triòtica empresa (306). L'establiment de vigatans per diferents llochs de Valencia, pot seguirse, cercant y tenint a la vista documents del segle XIII del arxiu reyal, com la concessió a Guillèm de Vich de 4 carniceríes a la plassa de Gandía (307). Prò no és tasca fàcil la que indiquèm.

La participació de la Seu de Vich a dita conquesta li valgué de Jaume I bens a Valencia, com lo castell de Sagara y les *alqueríes* de Murvedre, que pogué cambiar lo Prelat, en 1246, ab lo castell y vila de Sallent y lo Castell Nou, prop d'aquest. Algunes cases a Valencia possehí, desde llavors, aquesta mitra fins època moderna.

Allistament militar en 1250 —Esteve, militar, allistà a Vich, per 9 setmanes, a Guillèm Aguller, sense dir per quina host. Promet vestirlo, calçarlo, cuidarlo bo y malalt y donarli 60 sous melgoriesos. Si volia seguir per 15 díes més en la sua host, li ofereix de paga 6 diners diaris (308).

Guerra ab França y ab la Iglesia.—En la renombrada guerra del 1285, no tots los vigatans comparegueren al exèrcit reyal feta la promulgació del usatge *Princeps namque*. Contra los pochs que no hi anaren, manà després, lo Rey, obrir enquesta o expedient d'averiguació, oposantshi ab energía, lo Bisbe de Vich, lo Batlle del Vescomte de Bearn y alguns pròcers de la vila, logrant entre tots evitarho.

Mort lo rey Pere *lo Gran,* la fidelitat dels vigatans torna a manifestarse ab la obligació que contragué lo Comú, de pagar sou a la gent de Vich, que, en juliol de 1286, anà al exèrcit d'Anfós II.

COSTUMS DIVERSES

Contractes matrimonials: matrimoni de paraules.—Un curiós escrit, presenta lo matrimoni contret per promesa formal davant d'un testimoni, pronunciant les paraules «jo't dono lo meu cors per marit»; «jo't

---

(306) Vo. III, 1238. Testament de ¿? «volens ire in exercitum valencie domino disponente. Quia mors ubique regnat» (III idus Octobris). — Testament de G. Barrat «vado valenciam et faciam meum testamentum» (III idus Octobris). — Testament de ¿? «disponens ire exercitum valencie» (V kalendas Novembris).

(307) Registre 17, foli 114. A. C. A.

(308) Vo. IV, 1250, V kalendas Octobris: «G. aguler promito me manere tecum Stephano milite, a festo sancti michaelis septembris proxime usque ad VIIII septimanas sequentes et completas, et faciam interim tuum decens mandatum, et sequar te ubi uolueris, et ero tibi bonus, fidelis et legalis dicto et facto, et tu dabis mihi uictum et calciamentum infra dictum tempus: et si forte infirmaretur infra dictum tempus, et colas mihi de meo, et dabis mihi per solario XXX solidos malgorienses: ad hoc, ego dictus Stephanus miles, predicta recipiens, promito tibi dicto G. aguler, bonum facere siue malo, et recognosco et fateor mihi tenere et habere in comandam a te dicto G. aguler LX solidos malgorienses quos LX solidos et dictos XXX solidos promito tibi et cui velis soluere, reddere et paccare, sine omni placito, questione et alongamento, in capite dictarum VIIII septimanarum: et si forte tu michi ultra dictum tempus scilicet VIIII septimanias, perlongare uolueris, dictos omnes denarios per XV dies promito tibi dare cotidie, VI denarios pro tuo salario, et uictum et predictos omnes denarios soluere in termino dictorum XV dierum.»

dono, si Deu vol, lo meu cors per muller». Se mogué causa, puix ell refusà cumplir la paraula donada (309). Desconexèm la sentencia.

Lo vot de castetat paccionat entre los cònjugues.—Es exemple del sentiment cristià del segle XIII, la estipulació de la castetat contractada entre marit y muller, y fent tots dos vot de servarla (310).

Dret consuetudinari a Ausona.—Totes les comarques catalanes solíen tenir son dret consuetudinari propri, no escrit, prò servat en pràc-

---

(309) Vo. VI (paper solt), 1261, II nonas Madii: «In presencia me G. de plano scriptoris jurati sub P. de ayreis publici vicensis notarii et testium infra scriptorum scilicet Bg. de pauso et Gerardus coqui, venerunt G. coqui et G. de pontarrono procuratores Beatricis filie A. de pontarrono, coram Michaele des pujol vicensis canonico et judice delegato domino vicensis Episcopo in causa matrimonii qua vertitur inter dictam beatricem et dulcetum pelliparii: et dicti procuratores adduxerunt olibam de corcó filiam Altiu et Marie de cutina condam, quam uoluerunt producere in testem in dicta causa, rogantes dictum judicem ut eandem reciperet in testem in dicta causa, ob hoc, quam dicta oliua erat Aduena et morabatur cum domino Barchinone et dicebat se iam stetisse in villa vici racione dicti testimonii per III epdomedas et Amplius, et nolebat vlterius immorari propter timorem domini sui, et quam timebant dicti procuratores de morte predicte oliue, uel de Absencia diuturna: et dictus judex dixit, quod eam non reciperet, eo quam Altera pars erat Absens et nolebat uenire: vnde dicti procuratores suplicauerunt mihi dicto scriptori, quod de hoc facerem publicum instrumentum et etiam reciperem ab eadem confessionem ipsius cum juramento super matrimonio antedicto: vnde ego presentibus, videntibus et audientibus, petro de ferigola et petro de alibergo scriptoribus juratis sub predicto petro de ayreis publico vicensis notario, recepi juramentum et confessionem Oliue predicte, cuius dicta sunt hec: oliua predicta jurata dixit: quod in mense julii proximo uenturo (sic) non recordatur de die erunt duo anni elapsi, quod predictus Dulzetus pelliparius intrauit de nocte, post pulsacionem campane quod dicitur sein de ladre, in domibus A. de pontarrono scilicet in porticu predictarum domorum, et ibi dixit predictus Dulzetus eidem beatrici: «ego dono uobis meum corpus in maritum» et dicta beatrix dixit eidem Dulzeti «ego dono uobis, si deus vult, meum corpus in uxorem» et de hoc occulari fuerunt interrogata qui erant presentes, et dixit quod ipsa testis, et predicti dio contrahentes tamen. Item dixit, quod tempori precedente circa unum mensem postquam hoc interuenerant inter predictos contrahentes, similiter de nocte, post pulsacionem predicte campane, juxta portale de sacrario predictarum domorum, dixit idem dulzetus eidem beatrici, eadem verba, scilicet: «ego do uobis meum corpus in uirum» et dicta Beatrix dixit eidem Dulzeti «ego do uobis meum corpus in uxorem»: de die non recordatur: quod erant presentes dixit quod predicta testis et predicti contrahentes et p. de manso, qui jacebat in quedam lecto, et poterat hoc audire: tamen testis predicta nescit si hoc audiuerat, tamen bene poterat audire: interrogata si aliud sciret eius dixit non. Et ita hoc redegi in publica forma. II nonas May Anno domini M° CC° LX° primo.

«Item dixit quod quadam die, hoc anno tamen de serto tempore non recordatur, dum dicta Testris esset barchinone, inuenit p. A. et quesiuit ab ea de matrimonio predicto et ipsa dixit ea, quod superius posita sunt: et idem p. A rogauit eam ne ueniret vicum ad faciendum Testimonium super dicto matrimonio, et promisit ei capam. Item dixit quod postquam dulzeto predictus Affirmauerat filiam G. de pinu, dicta Testes inuenit eum apud vicum et dicta Testes dixit ei: «uultis habere II vxores» et ipsi minatus fuit eidem ne faceret in matrimonio sepedicto: circa eum aliquod. Testes.»

(310) Vo. VI, 1251, II kalendas Januarii: «Guillelmi de colle de parrochia sancti Andree de lanars de uoluntate et assensu expresso tui Geralde uxoris mee promito et facio uotum domino deo quod tenam et seruem castitatem diebus omnibus uite mee: ita quod unquam a modo non accedam cum te uel cum aliqua alia, ad copulam carnalem. Item ego predicta Geralda de colle de uoluntate et assensu expresso tui Guillelmi de colle mariti mei promito et facio uotum domino deo quod tenam et seruem castitatem diebus omnibus uite mea: ita quod unquam a modo non accedam cum te uel cum aliquo alio ad copulam carnalem. Ad majorem etiam firmitatem nos ambo per deum super eius sancta IIII^or^ euangelia predicta hec omnia et singula atendere et seruare diebus omnibus uite nostre et non contra uenire aliqua racione.»

tiques y fins actes públichs. No parlèm en termes precisos, per quan lleys escrites hi hagueren en determinats territoris catalans.

Ahont més se nota aqueix dret consuetudinari, era entre la gent pagesa, puix les pràctiques s'atemperaven a les condicions especials del clima, producció, riquesa pública y població territorial. Dites costums, en la terra d'Ausona, venen consignades en alguns documents ab lo nom de «costums de la vila de Vich» (311) y en altres escrits, «costums del Capítol de Vich» (312).

Despesa dels presoners reyals.—Sembla natural que la pagués lo Rey. Prò Jaume I estava freturós de diner, y no podía cumplir ab exactitut les sues obligacions. Per çò Guillèm des Brull qui acreditava 650 sous barcelonesos per haver tingut pres al juheu Isaach de Palafolls, en 1255, procurà cobrar del propri Palafolls la mentada suma, no dexantlo en llibertat fins que la hagué pagada (313). La matexa pràctica se torna a registrar en 1259, ab un home de Manlleu, detingut per En P. des Quadres, llochtinent del veguer (314).

Lo dot de la muller. — Era indispensable, un bon dot en la dona pera casarse. Per falta de dot, molts matrimonis se malograren.

En 1262, Elissenda Cortés havía contret compromís de matrimoni ab Ramón Basset de Caldes: un de sos parents prometé al futur espòs que se donaríen a Elissenda 325 morabatins y 100 bisancis per part dels demés parents residents a Vich. Mes aquests no hi anaven depressa y lo matrimoni tampoch tirava avant. Lo parent qui ho havía ofert, requerí als demés, efectuassen la entrega del diner en concepte de dot y exovar. Sembla deduirse del document que dita suma li era donada, voluntariament y ab la mira de portar a terme un bon maridatge, mes no per obligació (315).

---

(311) Vo. V, 1256, XII kalendas Junii. «Et non possim interim uos inde eicere racione consuetudinis ville vici nec aliquo alio jure uel racione.»

(312) Vo. VI, 1259, VI kalendas Junii: «et si infra dictum tempus in expletis dicte parrochie venerit grando pausetur inter me et te ad consuetudinem Capituli vicensis». La fórmula més general en aquest cas concret, emperò, era la següent: «Et si interim ibi venerit grando pausetur inter me et te ad cognicionem proborum hominum dicte parrochie.» (Vo. VI, XV kalendas Julii 1259.)

(313) Vo. IV, 1255, VI Idus Decembris. «G. de brulio: in ueritate profiteor et recognosco me habuisse, recepisse numerando a te yssacho de palafols, judeo, DCL solidos barchinonenses de duplo, racione illius debiti quod mihi debet dominus Rex, per quo ceperam te, et tenui captum, quousque mihi soluistis Sexcentos quinquaginta solidos antedictos: renunciando excepcioni peccunia non numerate.»

(314) Vo. VI, 1259, II Idus Februarii. «A tapier de parrochia de manleuo debeo tibi P. des quadres tenenti locum P. de uilarii accuto vicarii domini Regis XX solidos vicensis de quaterno racione expensarum quas in me uel per me fecisti dum me tenuisti captum. Tali etc., in festo pente costes proximo uenturo: et si per his etc., et hec juro etc., et etiam facio tibi in presenti homagium per predictis me tibi hore et manibus comendato.»

(315) Vo. VI, 1262, IIII nonas Augusti. «Venerabili et dilecto amico Bn. cortesii, R[i] de gallinariis, G[i] cortesii, P[i] muntaner, P. riuipulli, et G. de insula, ciues vicensis, Salutem et dileccionem. Sciatis quod nos collocauimus cum marito Eligsende neptem uestram, filiam P. cortesii condam, fratris uestri, scilicet, cum R. basset filio A. basset de caulis, qui est de melioribus hominus eiusdem ville, et est satis diues, et promisimus sibi dare

Dels inventaris de bens aportats per la muller al contraure matrimoni, és interessant hu del 1255, que mostra prou exactament, lo que constituía lo mobiliari d'una casa de gent d'humil condició (316).

Costums incestuoses.—Diu en prò de la moralitat vigatana los pochs eximplis de costums incestuoses. Anotèm que'n fóu acusat, en 1257, l'argenter juheu Samuel: no comprobada la acusació, se'l absolgué sense pena (317).

Divisions de bens entre mare y fill.—Molt solemnialment la practicaren los senyors del castell de Munter, del mas Coma de Tona y del delme de Vilatorta, Dona Berenguera de Riera y son fill Bernat de Riera. Fóu feta en presencia del Bisbe d'Ausona, d'Eximen, batlle de la Comtesa de Foix, y de molts altres personatges (318).

Fratricida absolt per 10 morabatins.—La administració de justicia seguía a Vich les matexes vies que per tot arreu: los delictes se redimíen ab sumes pecuniaries. A Pere Febrer, vehí de Torroella

---

in dotem et exouarium nomine uestri, CCCXXV Morabatinos, et C bisancios per uestibus, et de hoc obligauimus nos inde sibi cum carta, de qua mittimus uobis translatum. Et sciatis, quod dictum matrimonium non potest celebrari in faciem ecclesie, donec uos transmiseritis dictum exouarium quod nos ei promisimus nomine uestri. Qua propter, rogamus uos sicut possumus, quatinus quam eicius potueritis, mitatis nobis dictum exouarium: quare sciatis per certo, quod dictus R. basset non uult ipsam ducere in faciem ecclesie quosque habuerit predictum exouarium: tamen jam factum est matrimonium inter eos per uerba de presenti, sic quod non potest modo aliquo segregari. Preterea sciatis, quod ipse duxit ipsam in uxorem magis amore uestri et propter spem quam in uobis habet, quam alia de causa: et sciatis per certo, quod, si ipse uoluisse duxisse uxorem, in barchinonam, ipse inuenisset eam de bonis hominibus eiusdem ville, cum DCCC morabatinis: et hec dimisit, propter spem quam in uobis, habet; vnde Rogamus uos, quod hoc taliter faciatis, quod spem quam ipse in uobis habet, possit fiducialiter obtinere. Et de hoc quam eicius poteritis nobis si uobis placet, certitudinem transmitatis. Et ut pressentibus litteris per nos fides pleniorum habeatur eas per manum publici scriptoris redigi fecimus in publicam formam.»

(316) Vo. IV, 1255, VIII kalendas Decembris: «G. pascual recognosco et fateor tibi G[e] ponzete uxori mee quod in tempore quo ego duxi te in uxorem erant in hospicio tuo arezamenta scilicet VI guasaguias et V coopertoria et I culcitram et III capusalia et III mapes et XII toualons et VIIII linteamina et III saglits et II morters de coure et I patella et vna cassa et II ferres de foch et I capfoguers et I calleta et III peroles et VIIII atauts inter magnas et paruas et I caxam et III cups et I folador et V tonas et III barrils et XVI sextaria uini et IIII porias et I par bouum et vnam uacam et preparamenta laboratores et illam partem quam habeo in vna uaca quam tenet per me P. de cumba de medalia et IIII dotzenes de panno lineo: et hec omnia recognosco quod sunt de te dicta Ponceta.»

(317) Vo. V, 1257, XVII kalendas Aprilis. «Nos Bn. dei gracia vicensis Episcopus bona et libera uoluntate per me et omnes successores meos soluo remito et perpetuo penitus diffinio tibi Astruc argenter, et filio tuo Samuel, et uestris et cui uelitis, omnes questiones demandas et acciones quas contra uos usque hodie mouebamus uel mouere poteramus, racione illus incestus infamie, de qua tu dictus Samuel fuisti infamatus, scilicet, quarum dicebatur quod tu habueras rem cum quadam asina, per quo nos fecimus inquisicionem et inquisiuimus contra te; quibus factis non potuimus inuenire quod de hoc esses in culpa: vnde absoluimus inde te et tuos successores: facientes per nos et nostros super predictis omnibus et singulis, finem perpetuum et pactum de jam non petendo.»

(318) Vo. IV, 1250, XVII kalendas Octobris. «Domna Berengaria de rieria, venio ad diuisionem tecum B. de rieria filio meo, et berengarii de rieria condam mariti mei, de omnibus honoribus et possessionibus quod fuerunt dicti patris tui, et aliis nostris ubicunque sint, longe uel prope, in presencia B. dei gratia vicensis episcopi, et Exameni bajuli domne comitisse, et aliorum multorum: in qua diuisione positum fuit castrum de munter, cum omnibus pertinen-

y súbdit de la mitra de Vich, lo bisbe Bernat l'absolgué del delicte de fratricidi, mitjançant 10 morabatins (319).

Los testaments dels vigatans.—Al atorgar testament se solía comensar manifestant la circumstancia dins la què lo feya lo testador, çò és. si estava en plena sanitat, o be detingut al llit de mortal malaltía, o bé perque anava a empendre un viatge a tal lloch (320). Seguidament nomenava los executors testamentaris, y prous vegades indicava en quin cementiri volía l'enterressin (321), cementiri que, après resultava ben lluny del lloch de la defunció D'aquí donchs, que lo trasladar cadàvers per camins públichs, no era gens fora d'us en lo segle XIII. Se continuaven los llegats a iglesies y obres píes, no mencionantse quasi may, en Vich, al senyor temporal (322). Emperò, era costúm distribuir bens a parents y amichs, atorgantse importancia, a dexes de vestits y robes d'us comú: circumstancia que porta involucrada certa pobresa comarcal, fretura de diner y poques necessitats.

---

ciis et tenedonibus, et honoribus suis, et mansus de cumba, qui est in parrochia de tona, cum omnibus tenedonibus et pertinenciis suis, et omnes comparaciones quas facte fuerunt den coqala in toto castro de tona, quam partem dictus B. accepit sicut superius est notatum. Ad aliam partem, ponitum fuit quicquid aliud habebant et habere debebant, honores, domos et omnes alias possessiones, sensus, reditus et peruentus, et decimam de uilla torta, et omnes alios honores vbicumque siut, tamen in uilla uici, quam in cunctis aliis locis, et omnes uexellos uini propter domos maiores in quibus habitamus, quod remanent indiuise inter me et te insimul: hanc autem ultimam diuisionem, accipio ego dicta berengaria, cum tota mea parte omnium bonorum nostrorum: et si Berengaria uxor tui dicti bernardi, racione sponsalicii sui, ad heret in parte quod mihi assignata est, uel in partita, totius partis illud totam quam haberet in dicta mea parte uel partita tocius parti, is haberet totum in tua: tu dares mihi tantum de parte tuam, quantum ipsam haberet in mea racione sponsaliciis: hoc autem facio saluo sponsalicio meo in tota mea parte dicti diuisionis.»

(319) Vo. IV, 1254, III nonas Junii: «B. dei gratia vicensis episcopus, per nos et per omnes successores nostros episcopos, absoluimus et perpetuo penitus diffinimus sine aliquo, meo meorumque successorum retentu, tibi p. februaris homino nostro ac filio bernardi februarii de terminio nostri castri de turricella, et tuis, totum illud homicidium quod tu fecisti de ferrario fratre tuo condam, et totam penam quam tibi pertinebat racione dicti homicidii, et omnem demandam et acciones ciuiles reales ac criminales quas nos possumus facere contra personam tuam et contra bona tua faciendas etiam per nos et nostris succesores super homicidia et aliis premissis tibi et tuis, finem perpetuum, et pactum de non petendo. Quod quidem etc. Propter hoc autem nos a te concedimus recepisse X morabatinos bonos in auro.»

(320) Vo. III, 1241, XVIII kalendas Octobris: «F. de Colle proponens versus insulam Mayoricharum disponente deo transfetare corporali et perfruens sanitate et c. meum facio testamentum.»

(321) Vo. III, 1244, III kalendas Julii. Testament de Pere de Malla, de Grions: «Dimito Corpus meum ad tumulandum, vbicumque me mori contingat, in Monasterio sancti saluatoris de brea».—Vo. IV, 1251, VIII idus Marcii: «Item ego dictus Bernardus de sallisforis eligo in presenti sepulturam mei corporis in cimiterio dicte Beate Marie stagni itaquod vbicumque ego moriar in catalonia meum corpus conducatur et sepeliatur in cimiterio antedicto et hancmeam uoluntatem mutare a modo nunquam possim».—Vo. V, 1257, IIII idus Octobris: «A coqui ciuis vicensis promito uobis I. de sala ciui barchinone quod si uos in reuersu istius presentis uiatici quod modo proponitis facere in ceciliam, aportaueritis siue feceritis aportari ossa Br. condam de sauassona ego statim cum fueritis barchinone dabo uobis DCC solidos barchinonenses.»

(322) Encara que poch usual n'hi ha alguns casos com lo del Vo. III, 1251, XIII kalendas Februarii, testament de B. Batlle: «dimito domme comitise de bearno de qua multa bona habui et habeo CCC solidos de duplo».

Lo marit no acostuma oblidar al fill que pogués nàxer després de sa mort. La llegítima paterna reb lo nom de *fraresca.*

Hi han alguns, no molts, testaments sagramentals.

Lo perill en los viatges a Ultramar no s'escapava als interessats. Existexen bastants testaments autorisats abans de la partida llur (323). Alguns d'ells son redactats ab tanta senzillesa y parquedat, que mostraràn precipitació en qui los feya (324).

Robes de vestir.—Dintre la gran importancia que té l'estudi de la indumentaria del segle XIII, resulta una nimietat aplegarne unes engrunes, que emperò, seguint nostre plan, no volèm menyspreuarles.

Com a robes usades per los homes, havèm trobat: sobretúnica de blau de Xalà (Vo. III, 1250, III idus Sept.); túnica d'estamenya forta y pilosa; túnica o garnatxa d'estamenya forta, prima; capa manegada; capa de *presset* vert; calses blanques (325); *gunyò* o camisol *ferrí;* capell ferrí (326).

Robes usades per les dones: sobretúnica d'estamenya forta ab pells de cabrit; sobretúnica de roseta; túnica d'estamenya forta, pilosa (327); túnica d'estamenya forta, blava de Sant Amer o també de grana; túnica de sartzil; capa d'*araciò* de Lleyda (328); capa ab pells de bè; capa de *crexalò;* capa de bifà; clàmide de presset vert ab sendat (329); garnatxa d'estamenya forta; brisall o brisat de fustaní (330).

Lo general ús de les pells en les industríes sumptuaries, pot traslluirse ab lo comerç que a Vich se feya de les de conill, presentantse com a gran traficant d'elles, en 1256, En Tomàs de Sala (331).

---

(323) Com a mostra valga lo testament de Miquel fill de Joan del Vallès, fet en 1248 (III nonas Novembris), al partir per Marrochs (V. III).

(324) Vo. VI, 1259, XII kalendas Octobris: «A de comdali dono inperpetuum tibi Brunissende filie mee ad omnes meas uoluntates, quicquid habeo uel habere debeo siue mihi competit aut competere potest aut debet, si tamen obierit in presenti uiatico, quod, deo dante, propono facere apud tuniz: hoc autem facio saluo iure Eligsendis uxoris mee.»

(325) Vo. III, 1242, VII kalendas Aprilis. Testament de F. d'Obrador: «meam capam de bruidis» «tunicam de stamini forti piloso» «unam capam de presseto uiridi» «tunica uel garnatxia de stamine forte primo sine penna» «meam capam manicatam et meum supertunicale nouum et meas caligas blanchas».

(326) Vo. VI, 1261, XI kalendas Augusti: «A de tennis recognosco et fateor me accepisse et tenere in comanda a te Bg. de vilarmad I gunio siue camisol ferri quod tibi est obligatum a me per XXX solidos monete barchinonense de terno. Item confiteor a te recepisse in comanda vnum capel ferri quod est tuum.»

(327) Vo. III, 1215, II kalendas Septembris. Testament de Ferrera Roquetas: «meam capam cum pellibus agnorum» «meam tunicam de stamine forti piloso» «meam capam de crexalo» «supertunicale de stamine forti cum penna de cabrits».

(328) Vo. III, 1242, IV kalendas Marcii. Testament d'Ermessendis Geralda: «meam tunicam de stamine forti blauo de sancto amerio et meam capam de aracio de ylerda et alias uestes meas minutas et totum meum linum».

(329) Vo. III, 1249, idus Octobris. Testament de Na Eligsendis: «supertunicalem de rosseta, et meam clamidem de presseto uiridi cum sendato» «capam de bifa et meam tunicam de sancto omerio et meam garnatxiam de stamine forti».

(330) Vo. III, 1218, XIV kalendas Decembris. Testament de Berenguera: «unum supertunicalem unas sabatas unam sauenam» «unum brisat de fustani» «unam duodenam panni linei et unam flassatam et unum capussalem et tria linteamina».

(331) Vo. V, 1256, IIII idus Novembris. Dos crèdits d'En Sala per dit concepte en una

Déutes per la vanitat.—Sempre ha tingut deplorables resultats, l'afany d'ataviarse bellament per als qui volíen sobressortir en societat. Compres d'obgectes sumptuaris son fetes per particulars, a fiar: prò lo venedor n'exigía acta notarial. Guillèm des Brull, en 1262, adquirí una pluma blanca valent 37 sous barcelonesos, y no pagantla, hagué de buscarse fiador, qui, juntament ab ell, respongués de dita pluma (332).

Pau entre bandolejants.—L'esperit de venjança és la característica de totes les bandositats. Y quan un particular venía a pau ab altre que li hagués ocasionat algún dany, solía ferse constar dita pau, en document notarial. En Tapier de Manlleu, fóu posat a mans de la justicia per En Bernat de Sant Hipòlit, qui, en tal ocasió, lo ferí en lo cap y bras. Tapier absolgué de tota rancunia a En Sant Hipòlit y als seus (1259), y promet no dampnificarlo (333). En 1261, B. de Pinosa, vigatà, en nom propri y dels seus germans y amichs, perdonà als germans Torra, parents y valedors, de quantes querelles tingués contra d'ell per rahó de sa capció y dany subsegüent (334).

Cavalls empenyorats.—Los cavalls, en les ocasions premioses, s'empenyoraven, abundant aquesta mena de contractes. Bertomeu de Tornamira entregà en tal forma, son cavall *laur balzà*, en 1231, per 300 sous, no havent de rebre indemnisació, si era mort per causa de guerra. Fóu pactada la sua alimentació, çò és, que li donassen 2 quarteres vigatanes, entre 5 nits, meytat ordi y meytat espelta (335).

---

matexa data; hu d'ells, té lo preu consignat en sous barcelonins: «debeo tibi Thome de sala CXX solidos barchinonenses de duplo racione pellium cuniculorum» y l'altre en sous vigatans: «..... debeo tibi Thome de sala XXXV solidos monete curribile vicensis de quaterno racione pellium cuniculorum».

(332) Vo. VI, 1262, XIIII kalendas Augusti: «G. de brolio et R. de miromis et quisque in solidum debemus tibi Bn. de palatio XXXVII solidos barchinonenses de terno racione vnius penne albe quam a te emimus ad opus mei G. de brolio: et Renunciando etc. Tali etc. in festo sancti Michaelis septembris proxime venturo.»

(333) Vo. VI, 1259, II Idus Februarii: «A tapier de parrochia manleuo non coactus immo liber et absolutus non ui nec aliqua seductione inductus immo gratis consulte et ex certa sciencia per me et meos Soluo et perpetuo penitus diffinio sine aliquo meo meorumque retentu uobis Bn. de sancto ypolito et uestris omnes ranchores et querimonias quas a uobis usque hodie habebam uel habere aut mouere poteram racione capcionis quam de me fecisti et racione uulnerum a quas michi intulistis in capite et in brachio et quare misistis siue tradidistis me in posse vicarii domini Regis. Ita quod racione predictorum uobis uel bouis uestris aliquid unquam a modo demandare atque repetere non possim aliqua racione faciens etiam per me et meos de predictis omnibus et singulis uobis et vestis finem perpetuum et pactum de non petendo.»

(334) Vo. VI, 1261. kalendas Aprilis: «B. de pinosa habitator uille uici per me et omnes fratres amicos meos presentes Soluo remito diffinio ac penitus relaxo uobis P. G. et Bn. de turri fratribus et omnibus Amicis parentibus et ualitoribus suis, omnes questiones demandas et querimonias, quas a uobis usque hodie habebam uel habere aut mouere potueram contra uos racione illius captionis, mali et dampni, quam uos intulistis et dedistis mihi: faciens per me et omnes amicos meos et fratres et consanguineos uobis et uestris, super predictis finem perpetuum, et pactum de non petendo.»

(335) Vo. I, 1231, Pridie idus Septembris: «Bartholomeus de tornamira impignoro tibi F. de colle ipsum meum equum laur balzá per CCC solidos de duplo. Tali pacto, ut ipsum equum possis equitare per totam ausoniam: sed si dictus equus mortem sibi uenerit racione armorum, non tenearis mihi restitue.e illum, nec ego tibi dictos denarios; sed si eidem mors

Arnau de Cabrera, en 1257, al empenyorar un cavall de pel *sauro,* per 200 sous, adjuntà al cavall lo seu escuder (336).

Contractes d'inquilinat.—Son dels que més escassegen. En un del 1257, se detallen les habitacions de que's composava la casa llogada: cuyna, sala, cambra y estable. La última expressió del *confort.* Se contractà per 6 anys, entregant de lloguer 20 sous per Nadal (337).

Prestacions de censos.—Al iniciarse lo segle XIII, era vigent a Vich una concordia feta en 1198, per la que, los proprietaris teníen obligació de pagar al Bisbe per lloísme, lo terç de les cases y solars que estaven sots senyoríu de la Mitra.

Les anyals prestacions feudals o enfiteoticals, revestexen a Vich, les formes més variades. Son més usuals, les d'un parell de capons, o de gallines, o de perdius, o d'una dotzena d'ous. No ho son ja tant, les d'un parell de todons (338), o de pollets (339), o d'ànecchs (340), o d'un quartà de pebre (341), o de palla, llenya y caldo (342), o de cera,

---

uenerit sine armis, tenar tibi et cuicumque uelitis restituere dictos CCC solidos et etiam tenear tibi de minus falimento; etiam de cibaria dicti equi. Et hec do tibi in me et in omnibus rebus meis mobiles et immobiles sed tu dones dicto equo inter V noctes II quartarias ad mensura vici? sec medium ordei medium espelte.»

(336) Vo. V, 1257, II nonas Septembris: «A. de capraria debeo tibi Bn. de plano clerico vicensis CC solidos barchinonenses de duplo racione mutui. Tali etc. in festo Sancti Michaelis septembris proxime uenturo: per quibus in presenti obligo et trado tibi, ipsum meum equum de pilo sauro, quod usque ad dictum terminum, cum suo scutifero, comedat et expendat super se, et tu possis eum equitare ubicumque volueris per ausonam; et etiam a dicto termino in antea, possis eum vendere, obligare uel impignorare, per dictis CC solidos, si eos tibi in dicto termino non soluero prout superius dictum est: et si per his etc. Ffideiussores P. de subirats, Eymericum de galizans, et G. de capraria de uico, qui tenantur tibi, interim et postea de morte et minus falimento, dicti equi, et de redimere eum in dicto termino quidquam per toto.»

(337) Vo. V, 1257, X kalendas Septembris: «R^a^ de angulo uxor Bn. condam de angulo et filius meus G^us^, in presenti, cum hec publico instrumento, locamus tibi Bg però et cui uelis, a festo Natalis domini proximo uenturo usque ad VI annos continue sequentes et completos in eodem festo, ipsas domos nostras majores, quas habemus in uilla uici juxta domos Bn. andree in dominio domini vicensis Episcopi, videlicet, coquinam et Salam et Cameram et stabulum totum. Tali pacto quod tu dones nobis uel illos quibus nos uoluerimus singulis annis dictorum sex annorum, per locario dictarum domorum, XX solidos barchinonenses de duplo in festo natalis domini, et nos non possimus inde te eicere infra dictum tempus, nisi racione vendicionis, uel proprii habitagii.»

(338) Vo. V, 1257, kalendas Octobris. Bernat Mauri, al posarse sots la salvaguarda dels Vescomtes de Bearn, ofereix donarli «annuatim vnum par todonum in festo natalis domini».

(339) Vo. VI, 1261, XVI kalendas Madii «per censu vnum par pullorum annuatim».

(340) Vo. VI, 1259, XI kalendas Madii. Una pessa de terra a Santa Eugenia de Berga «in dominio sancti Petri uici et Poncii G^l^ de turricella qui ibi accipiunt annuatim tres Anceres et vnam pernam carnis salse ad pondus eiusdem parrochie».

(341) Vo. VI, 1259, IV kalendas Februarii: «dare annuatim in omni uita mea per censu vnum quartorum piperis in festo sancta Marie mensis februarii».

(342) Vo. II, 1240, III nonas Februarii: «Ego P. de sancta eugenia et domna Brunissendis uxor mea. Nos ambo insimul bona et libera uoluntate per nos et per omnes etc. vendimus tibi F. venrelli de tonna et uxori tue Marie et uestris ac cui uelitis in perpetuum Omnes illas duas juuas et vnum faxium palee et aliud faxium lignorum et vnam Ollatam Caulium que omnia annuatim accipimus et habemus et accipere et habere debemus in uestro Manso uenrello».—1242 (V. idus Junii). «In pace per censu annuatim Mediam quarteriam frumenti et vnam jouam et vnam traginam de asino uel de someria et vnam ollatam caulium et vnum

o de tres coltells, dos d'ells taulers y lo terç punxagut, de que's parla en un document del 1253, o de dos capons ab una *punyera* de ví sense aygua (343), etc., etc.

Prò si algún d'aquests resulta fora de la costúm, també hi corra parells per la sua originalitat lo cens anyal d'un rentamans (344).

Algunes d'aquestes pensions exòtiques, no és estrany vèureles convertirse en sumes pecuniaries; axís lo cens dels tres coltells, en 1253, fóu posat a 18 diners anyals (345).

Noms personals.—Bé val la pena de fixàrnoshi, tant més quan en lo segle XIII se consoliden los noms de fonts o d'origen (*apellidos* en castellà). Les persones aparexen designades en la documentació, de maneres prou diferentes. No hi ha unitat, mancava fixesa de criteri.

Lo fet, usual en los segles X y XI, de designarse los homes ab un sol nom, està quasi totalment perdut. Per raresa se'n trova a vegades algún com, Silvanet (1233), Felip (1250), *Floris clericus* (1259).

Se dona lo cas de designarse a la persona, ab lo nom de la masía hont habitava: *Narbonó* és cert subgecte habitant en la casa dita *Narbonó* (1259).

Prò anèm a les regles generals. La masía, lo castell, la població o la regió, d'ahont devalla la persona, li sol donar nom, anteposantli lo seu nom de pila o de babtisme. Entre hu y altre no hi ha de faltar la partícula *de*, que may ha designat noblesa a Catalunya, ni a França, sinó origen o procedencia. Exemples: Assallit *de Gudal* (1233), B. *de Granollers* (1234), Garmón *de Alzamora* (1247), Oth *de Borredá* (1250), Pere *de Rexach* (1253), Vidal *des Falgueres* (1257), Oliver *des Clopart* (1257), Valgeri *des Soler* (1261), etc.

Entra tant de plè en l'esperit de la època, que la masía o la població dongui nom al subgecte, que, encara no's poden acostumar a designar al fill ab lo mateix nom de fonts del pare. Sinó que sovint se pot observar a un fill, residint en lloch diferent del pare, cambiarli lo cognòm d'aquest per lo de sa particular residencia. Aduhirèm los exemples

---

par gallinarum et vnum par caseorum et quatuor oua et vnum faxium palee et vnum faxium lignorum».

(343) Vo. V, 1257, V kalendas Madii: «vnum par caponum et vnam puyeriam vini, sine aqua, quam nos singulis annis accipimus et accipere debemus in manso berengarius de rimentol.»

(344) Vo. V, 1257, X kalendas Februarii: «reddendo inde semper singulis annis in festo natalis domini unum ciphum aque per censu».

(345) Vo. IV, 1253, III kalendas Decembris: «Berengarius de vilari vetuo per me et meos tecum petro de plano de parrochia de medalia ¿supra dicta te dono et meis trado? pausam perpetuam et tranfaccionem super tribus coltellis censualibus videlicet duobus taulars et uno punxagut quos uos mihi singulis annis per censu reddere consueueritis de quibus conuenio per me et meos ¿succesores? uobis cum ad composituram et stabilimentum duraturum perpetuum in hunc modum quod uos et uestri semper amodo singulis annis in festo natalis domini predictorum tribus coltellis et loca eorum reddatis mihi et meis decem et octo denarios bone monete quaternalis. Et unquam a modo uos uel uestri non teneamini reddere mihi uel meis dictos tres coltellos nisi tamen per eis et eorum dictos decem et octo denarios predictis: propter hoc recipimus V solidos barchinonenses de duplo.»

que's seguexen: *Bernardus de sabadel filius Bernardi corona, condam, de parochia de sabadel* (Vo. IV); *P. de Terratis filius condam B. de bago* (1242); *P. de medalia et domna Anglesia uxor eius et G. de tagamanent filius noster* (1256); *P. de Prato filius P. Martini* (1259); *P. de molendino novo de parrochia sancti Petri de Auvira filius P. de carraria de parrochia sancti Felicis de torilione* (1259); *Olibam de Corcó, filiam Altiu et Marie de Cutina* (1261), etc.

La procedencia, l'origen, la font, és lo que més serveix per calificar als individuus, de tal manera, que's presenten no poques persones designades en primer terme, çò és, en lloch del nom de pila, ab lo de la ciutat o població de hón és originari, en lloch de portarlo en segón terme, com era lo més comú. En quals casos se designan ab dos noms de població o masía, separats per la partícula *de*. Exemples: *Perpinyá* de Segalers (1231); *Ripoll* d'Espona (1232); *Cervelló* de Balenyà (1233); *Vigatà* Carbonell (1232); *Barceló* de Pradell (1233); *Barceloní* des Terrers (1254).

Molts noms compostos hi han sense la partícula *de*. Se troven en aquest cas:

Primer: los qui denoten origen de familia, o siga lo nom del pare posposat al del fill. Exemples: Venrell Mir (1251); Dolcet Jordà (1253); Olbert Exernit (1259); Lionís Miró (1259); Ripoll Bonet (1261); etc. No hi dexen d'haver excepcions: axís alguna vegada la partícula *de* se posa entre lo nom de pila del fill y lo nom del pare, segons se pot veure en 1235 ab *B. de Andrea* qui's declara fill de *Andrei des Soler*.

Segón: los qui designen oficis o ocupacions personals del individuu. Exemples: R. *Collerer* (1234); *J. Capeller* (1257). D'aquests n'hi han que s'han convertit en patronímichs y se'ls hi aplica la partícula *de*, com v. g. B. *de Matavaques* (1231); R. *de Guardabous* (1250).

Los noms denotant qualitats personals abunden estraordinariament. Ab la particularitat de que a vegades, aquestes qualitats venen posades en primer terme, com *Roig* de Santa Eulalia (1253); *Alegret* de Callnou (1233); *Crech-en-Deu* des Horts (1232); *Albedanum* (Blancós?) de Serra (1251; *Poderós* de Gardeny (1250); *Carbonell* de Puigsegur (1241); *Hom-de-Deu* (1252); *Trobat* d'Arca (1259); *Janer* des Perers (1251); etc., y altres les trovàm posades al final, com: Marquès *Bellesmans* (1259); P. de *Murretort* (1231).

Fins ara havèm tractat dels noms dels homes. Los de les dones usualment consistexen en una sola paraula: Adaledis (1232); Elisendis (1232); Anglesa (1232); Brunisendis (1232); Jordana (1232); Beatriu (1234); Arsendis (1232); Ratalana (1233); Censana (1234); Donelo (1241); Eimelina y Emelina (1257); Eisulina (1251); Esclarmonda (1257); Sibilia (1241); Genciana (1257); Pola (1254); Jofrena (1257); Silvana (1250); Sicarts (1259); Domna Toroga gratia dei vicecomitisse cardone (1234); Damiata (1259); Aguti (1259); María (1250); Pereta (1250); Jacoba (1262); Adzemara (1250).

Lo nom originari o de pila no era estrany vèurel cambiat en lo transcurs de la vida. Nos ho diu la present cita del 1253: «Berengaria filia quondam petri de rexach qui *condam consueveram vocari* Andreua».

Algunes dones resulten designades per adjectius devallants de qualitats físiques o intelectuals: «*Ben-en-casa* filia condam Arsendi de Pontarrono» (1259); Benvenguda (1250); Bonaventura (1250); Boneta (1250); Bondía (1257); Catalana (1231); Cristiana (1234); Dolsa (1261); Estorga (1260); Romía (1241); Saura (1234); Saurina (1234); Saurimunda (1250); Serena (1257); Sobirana (1250); Suau (1248).

També de la població d'hont devallen ne prengueren nom les dones. Exemples: Barcelona (1231); Florencia (1262); Gerona (1254); Narbona (1250).

Hi han casos en que les dones han usat de dos noms a semblança dels homes. Primer: consignant també lo lloch de procedencia: Tiborgueta *de Savassona* (1257); María *de Angelars* qui's diu filla de Aurenga *de Angelars* (1259).

Segón: afegint al nom seu lo del marit: «María *domenega* uxor P. dominici condam» (1242); «Beatrix *cortesa* uxor quondam Bernardi cortesii» (1253). Advertint, que és molt poch comú usar la dona lo nom del marit; exemples hi han tan eloqüents com lo que's continúa: «Ferraria *de terradis* uxor quondam P. *de bello solano*» (1250).

En los noms dels juheus hi observàm també molta varietat de designació: ja se'ls nomena inseguint pràctiques tradicionals en sa rassa, ja emmotllantse al criteri dominant a Catalunya.

Es general usar d'un sol nom: Gog (1254); Obba (1254); «*Dulzona* uxor *Astrug* condam judei, et *Erero* judeus nunc maritus meus» (1260).

Continuar al nom propri lo del pare, segons s'estilava entre los sarrahins y també entre cristians, fóu molt usat en los juheus. Tal com se dona en documents llatins, transcribím los següents noms d'hebreus: «Astrug filio den deus lo salve de barchinona» (1261); «Bonumnomen judeus filius Abram de cardona» (1250); «Bonastrug judeo filio bonissac de gerunda» (1251); «Jafra filio Abrafim» (1254); «Regina caprita uxor Bonastruchi filia Bonisach, comorans apud vici, et filii mei bonus mancipus et Dulcie et bonissac» (1253); «Lobel cerz filius david campsoris» (1254).

En precedents noms ja's veu una de les costums més freqüents entre los israelites de Vich, de continuar lo nom del lloch d'origen o residencia: «Dulceto *de gerunda* judeo» (1254); Astruch *de Mallorca*» (1250); «Isaac *de Minorısa* judeo filio mayınó *de ispania*» (1250).

No tots los juheus se deyen Moysés, Isaac, Vidal, Astruch, Jacob, etzètera, sinó que algún usà de nom acustumat entre cristians: «Franciscus de pamies judeus et filius meus Issac» (1254); «Benedicto Francischo judeo» (1252). Usant també aquests juheus de cognoms perfectament cristians ab la particularitat de transmètrels al seus fills: exemple: «Juceph *de porta,* judeus filius vitale *de porta* (1253).

Les matexes indicacions sobre noms d'homes juheus se constataràn ab los de les dones juhives. Unes vegades usen de noms senzills, com Dulzona (1260), Aster (1254), Manresona (1259); en altres hi continúen la població d'origen, com «Mire judee de minorisa» (1253); en altres postposen al seu nom lo del pare, com «Regina cabrida judea filia ysac cabrit condam comorans in villa gerunde.... constituo te bonastruc judeum meum maritum» etc. (1252); en altres lo nom veritable y lo cognòm que ha fet caure a aquell en desús, com v. g. «Mossé Crifé judeus comorans in barchinona et uxor mea bona dona que vocatur Mantesoga, debemus tibi Aster judee uxori quondam Bonem iudei de podio siritano» (1254).

Los adgectius referents a qualitats personals, s'usaren com a noms entre los juheus: Bonastruci, Bonjueu, Bonadona, Bona-estruga (1234), Caravida Dolcet (1256) etc.

Resumint dirèm, que, dels documents examinats aci, se'n demostra no haverhi regla fixa en los noms de fonts regnant la anarquía propria de tota època de transició o constitutiva.

Mohiment agrícol periòdich.—Dugues vegades l'any se notava en la terra d'Ausona mohiment agrícol extraordinari: al temps del segar y del veremar. Assenyaladament en lo primer.

Durant aquells díes, quasi tots los oficis ne sentíen los efectes d'aquesta necessitat general, puix fadrins, aprenents y fins los amos, acudíen a les operacions del camp. Ja ho havèm vist al tractar dels oficis, en quals contractes, aprenents y fadrins solíen reservarse alguns díes per lo segar y veremar.

Arrendament agrícol.—La forma, com en 1230, sigueren conreuades les terres del mas Taravall a Balenyà, no poden ésser més senzilles: la llevor era posada meytat per meytat entre lo proprietari y lo masover; los fruyts eren repartits a mitges; tenía obligació lo pagès, d'alimentar un porch per lo proprietari si aquest li comanava, tenintne la meytat cada hu; si lo pagès tingués porchs, al proprietari li'n correspondría la quarta part (346).

Paraules agrícoles — Barquera. — Denotà aquesta paraula certa extensió superficial rural. *Barcaria* o *barquera* en lo segle XIII, s'usava en contraposició als noms d'altres terres de labor (347).

---

(346) Vo. I, 1233, X kalendas Aprilis: «G. pereyo et vxor mea Ratalana et filii nostri B. et G. comendamus tibi b. jover de balayá et vxor tue Marie et cui uelitis, ipsum nostrum Mansum de taraual cum omni honore qui ad ipsum nobis spectat, qui est in parrochia sancti fructuosio balayano, vsque ad IIII expleta grossa computando in eis VIII annos, Et laboretis eum bene et meliore, atque semenetis ad modum aliorum laboratorum bonorum, et mitamus nos medietatem seminis, et uos mitatis aliam medietatem, et habeamus nos medietatem omnium expletorum panis et vini, et uos aliam medietatem. Item si comendabimus uobis porcum, nutriatis eum et habeatis eum medium per medium: et si non fecerimus et uos habebitis porcuos met. habeamus de ipso quartium: et faciamus omnes directos qui exeunt senioribus medium per medium.»

(347) Vo. II, 1240, Pridie nonas Augusti: «Totam illam ripam de genestar que est juxta

A vegades se li diu *barquina* (348). No'ns atrevím a manifestar son origen.

En la venda del mas Galí, proper a Vich, del 1257, se parla del *area* y *barcarea,* en la que's trobava situada la casa (349), indicantnos que la *barquera* estava immediata al edifici. En lo-mas Verdaguer, la *barquera* era lloch *clos* o amurallat (350). Tant axò com la circumstancia de parlarse en plural, de *barqueres,* en una matexa proprietat (351), fan entreveure que no denotaven grans estensións superficials. Si no totes, moltes d'elles eren regadius (352).

Carneró: Fóu una extensió superficial més petita que la barquera. No tením medi de conèxer si fóu un atribut especial de la terra, o sí s'aplicà a determinada superficie. En 1259, Na Marquesa entregà lo *carneró* o pessa de terra, de la sua barquera, en la parroquia de Vilalleons (353).—*Pati:* Apar usat denotant una planicie al cim de la montanya, en certa cita referent al puig de Bell-solà, en la parroquia de Vich (354).—*Codiner:* Prou conegut lo significat de *codina* equivalent a montanya formada de roca, sols dirèm ésser viva a Vich en 1262 (355). Donchs una pessa de terra que siga *codiner* y tota ella estèril, com la que ací ve descrita en 1259, no haurèm de dubtar en suposarla roca, o rocosa, com tantes n'hi han en terra d'Ausona (356).—*Solada:* ¿Serà un equivalent a *solana*? Es possible. Una sola vegada que trovàm en ús aytal paraula, no'ns ho permet assegurar (357).—*Soler,*

---

honorem dicte borde sicut determinatur et afrontatur. Tali pacto quod totam dictam bordam et ripam predictam integre cum omnibus suis domibus *barcheriis* ortis honoribus laboracionibus cultis, incultis, heremis...»

(348) Vo. II, 1240, III nonas Novembris: «Totam illam *barchinam* terre integre cum arboribus omnibus et quandam peciam terre plantatam que se adheret dicte *barcherie.* Et est hec totum in parrochia sancti Andree de gurbo.»

(349) Vo. IV, 1253, XI kalendas Decembris: «et est certum quod domus dicti mansi (Galí) et area et barcharie in qua sedet domus, sunt sub dominio Sancti iohannis riuipulli qui ibi recipit per censu duas partes duorum parium caponum et trilea de clopers qui est sub dictis barcheriis et trilea galicia qui est iuxta honori bernardi gerri.»

(350) Vo. VI, 1262, VIII idus Septembris: «Totum ipsum nostrum Clos siue barcheriam quam habemus in eadem parrochia juxta nostrum mansum de verdigerio.»

(351) Vo II, 1241, XIII kalendas Aprilis: «illis duabus barcheriis meis quod se adherent inter quas transit vnus torrens, quas habemus in parrochia sancti petri vici, in loco nominato toro» «predictas duas barcherias integre bene et fideliter laborabimus.»

(352) Vo. II, 1241, XVIII kalendas Januarii: «illam barcheriam nostram terre integre cum aqua ad rigandum ipsam, quam habemus in parrochia sancti petri vici in loco nominato toro.»

(353) Vo. VI, 1259, XII kalendas Martii: «Marchesia mater dicti creendeu (*de ortis*) queddam carneró, uel petiam terre, de ipsa nostra barcheria, quam habemus in parrochia de uilla leonum in loco nominato super ortis.»

(354) Vo. VI, 1261, VII kalendas Februarii: «Totum ipsum planum siue pati quod est in capiti uel acumine illius nostri podii de bello solano quod per alodium franchum habemus in parrochia uici apud moram prout afroncitat dictum planum siue pati.»

(355) Vo. VI, 1262, idus Julii. Unes cases de la Sagrera de Sant Esteve de Vilacetrú, confrontaven «ab oriente in cutina»: «ab occidente in vestro Sacrario: a circio in platea.»

(356) Vo. VI, 1259, VI idus Junii: «peciunculam terre que est codiner, et totus sterilis».

(357) Vo. V, 1257, II kalendas Novembris: «omnes fructus quod hinc ad quinque annos

com denotant un *cos* o porció de terra per edificar, existeix a Vich en 1261 (358). Generalment a Catalunya s'entenien per *solers* les grans masíes que seguíen en ordre d'importancia a les cases fortes, y que estaven desprovistes de torres defensives. Tot lo més tenien matacà o lladronera dominant lo portal.—*Arracó:* Los metexos dubtes de la paraula precedent nos assalten davant d'aquesta. ¿Podría ésser una mala transcripció llatina de *recó?* Consti que declarèm no conèxer son significat (359).

(Continuarà).

FRANCESCH CARRERAS Y CANDI

VARIANT DESCONEGUDA DE LA BUTLLA CATALANA DE 1483

L'erudit Canonge de Vich Jaume Ripoll y Vilamajor publicà lo día 9 de febrer de 1829 un follet curiós com tots los seus (son en nombre de 67) en que donava a conèxer per primera vegada un document català estampat en 1483 més enllà de les fronteres naturals de la nostra llengua, al cor mateix de les terres castellanes. Després de copiar aquell document que no és altre que la Butlla de la Santa Creuada concedida per lo Papa Sixt IV lo día 8 de mars de 1483 per ajudar a les despeses de la guerra empenyada contra'ls moros de Granada, nos esplica la procedencia dels dos exemplars que'n coneix y fa després consideracions sobre'l contingut.

Ningú s'havía tornar a ocupar d'aquesta Butlla fins que Hœbler en sa *Bibliografía Ibérica* la descrigué, sense copiarla, en vista d'un exemplar que tingué a la vista expedit en 1484 a favor de Joana Pradell, avuy proprietat de son descendent D. Joaquím d'Abadal. La noticia nova que'ns dona'l bibliògraf alemany, ademés d'aquesta identificació y comprobació de lo descobert per lo Canonge Ripoll, és que no fóu impresa, com aquest vagament suposa, en alguna ciutat de Catalunya, sinó en lo monastir de Sant Pere Màrtir de Toledo, per Joan Vázquez. Realment si's coteja alguns exemplars dels coneguts ab la butlla castellana que descriu y publica en Pérez Pastor (1) se reconeix

---

deus dederit et creuerint in ipsa *solada* nostra de Pontarrono prout diuidit ipsa regadora quod inde transit.»

(358) Vo. VI, 1261, II idus Aprilis: «F. de monte rotundo vicensis canonicus tenens domos franquitatis de uilla noua per me et omnes successores meos dictas domos tenentes domo lando concedo et perpetuo stabilio tibi Jacobo rubei et uxori tue Raimunde et cui uelitis totum ipsum solerium quod est intus in domibus predictis de uilla noua cum socol quod jam uobi- stabiliueram et cum Archu que ibi est», etc.

(359) Vo. V. 1257, III idus Marcii: «totum integre, ipsum Arachonem prout est subtus Cameram uestram et se extendit usque ad canteiam dicte camere uestre et affrontat ab oriente in cortali dictarum domorum franchitatis (de uiuario in uilla uici) a meridie et occidente in uestris domibus a circio in poleria dictarum domorum franchitatis.»

(1) *La Imprenta en Toledo.* Madrid, 1887.

la identitat d'abdós documents y si és cert, com demostra aquest autor, que'ls caràcters tipogràfichs de la castellana coincidexen ab los empleats per l'impressor Vázquez en la obra *Confutatorium errorum* de D. Pere Jiménez de Prexano, o en la compilació de les Corts de Toledo de 1480, també ho serà lògicament que la butlla catalana fóu impresa per dit Vázquez, tenint en compte la noticia que, sense documentarla, dona en Pérez Pastor de que'ls Reys Catòlichs concediren al Monastir de Sant Pere Màrtir de Toledo privilegi pera estampar la Butlla de la Santa Creuada (1) y lo fundat supòsit de que'ls frares predicadors de Sant Pere Màrtir encarregaren a Joan Vázquez la tasca manual de la estampació.

Confirma aquestes noticies y càlculs en Joaquím Miret y Sans en son trevall publicat en lo nombre anterior d'aquest BUTLLETÍ y en l'acurat facsímil d'un exemplar de sa propietat facilita'l medi de comprobació a la immensa majoría que'ls hi sería difícil acudir al text original. Hem examinat detingudament aquest facsímil, l'hem comparat ab l'original que descrigué l'Hœbler y ab la còpia que publica en Ripoll y nos hem convensut de la identitat dels tres documents, que no son altre cosa que exemplars pertanyents a una matexa edició que degué ésser escampada profusament per les terres catalanes desde aquell any 1483, lo mateix de sa promulgació, en que la guerra de Granada, començada feya pochs mesos, ja havía produhit a les hosts cristianes aquell formidable trastorn que segons diu en Zurita (2) solía recomptar lo rey Catòlich dihent que sols sexanta moros havíen desbaratat en la Axarquia a dos mil cavallers, la flor de la milicia espanyola.

Per cert, y perdonaràn la digresió, que'l verídich analista d'Aragó no menciona la concessió de la butlla de referencia, com tampoch la retreuen ni inserten en Carles Cocquelines ni en Lluis Tomassetti en sos respectius bularis; sols hem trobat la nota justa de sa aparició en l'historiayre Mariana, com se veurà en la adjunta nota copiada de la primera edició de sa obra monumental (3), y en cambi en Pérez de

(1) Diu l'Alonso Pérez de Lara, *Compendio de las tres gracias de la Santa Cruzada, Subsidio y Escusado*, León de Francia 1757, que les butlles de vius y difunts que s'expenen en los Reyalmes de Castella, Lleó y Aragó, Illes Canaries, Sardenya, Mallorca, Menorca y Ibissa, s'estampen per meytat en lo monastir de Sant Pere Màrtir de la ciutat de Toledo, de la Ordre de Sant Domingo, y en lo monastir de Nostra Senyora del Prado de Valladolid, de la Ordre de Sant Geroni. Felip II traspassà lo privilegi del convent de Toledo al del Escorial y Felip III lo del convent de Valladolid a D. Rodrigo Calderón y sos descendents. Lo monastir de Sant Geroni de Buenavista de Sevilla estampava les butlles de Indies, y'l dels jesuites de Palermo les de Sicilia.

(2) *Anales de Aragón.* — Lib. XX (t. IV, ed. Portonaris), cap. XLVII.

(3) «A Sixto Pontifice impetratum ut centum aureorum millia sacerdotiis imperaret, data etiam peccatorum venia Cruciatæ nomine iis qui aut voluntarii arma sumerent aut certam stipem in ærarium conferrent. Quod tertio anno repetitum, neque intermissum consequenti tempore ab hoc initio magnam pecuniæ vim iam omnibus annis in regium ærarium infert. Eæ viæ pecuniæ religendæ *nuper inventæ*, ab iis qui talibus acriter speculandis gra-

Lara (1) en son llibre dedicat a la Santa Creuada, afirma que la primera indulgencia concedida a Espanya pera ajudar personalment o ab subsidis a la guerra contra'ls infaels (2) fóu donada per Lleó X en 1519.

Fins aquí semblaría aclarida y documentada la existencia del important document català, si'l fet de possehir nosaltres un nou tex original que tot confirmantla li senyala un curiós complement, no'ns hagués decidit a escriure lo present trevall. Lo document aludit és una variant de la butlla descrita, ab lo text igual en substancia si bé ple de petites diferencies de redacció y ab distinta tipografía. Lo reproduhím en facsímil lineal, pera'l més fàcil estudi de sa estampació, y en sa matexa mida, qu'es de 142 $\times$ 161 mm., essent les dimensions del pergamí que la conté de 202 $\times$ 177 mm.

La còpia del text és la següent y ab ella s'acabaràn de distingir les diferencies ab les altres butlles:

«A laor e gloria de Nostre senior deu tot poderos, e exaltacio de nostra sancta fe catholica cristiana, Nostre sant pare Sixt quart, ab ses bulles atorga a tots feeles cristians, homens, e dones; qui per a la sancta guerra que s fa contra los moros de granada enemichs de nostra sancta fe catholica donaran e pagaran certa quantitat que qualseuol Confessor que elegiran clergue, o religios, los puxa absolre, o atorgar plenaria remissio o Indulgencia de lurs peccats, la qual comunament es appellada a pena e a culpa de tots sos pecats lauors e en altre qualseuol temps confessats una vegada en vida e altra en lo vertader article de la mort. E per que millor puxen aconseguir la dita Indulgencia e remissio plenaria, los atorga, que lo tal confessor, que axi elegiran los puxa absolre e absolga una vegada en vida de tots e qualseuol sentencies de excomunicacio maior, o menor per jutge o per dret posades, en les quals per qualseuol cabses e rahons hagen encorregut. ¶ Item que als naturals e stants en los regnes e seniories de Castella, Arago e Sicilia, etz., puxa absolre e asolga de hauer per si o per altres nafrat, o lesiat, mort, despullat, o Robat de sos bens a qualseuol persones recorrents a la cort Romana per qualseuol cabses e negocis e als qui en aquella los perseguien, o qui en qualseuol manera entreuenien en aquells, o de hauer fet que no fossen obeydes les letres o manaments de la sancta seu apostolica o de sos legats, o nuncis, o Jutjes, delegats

tiam Principum aucupari solent magis incommodæ quam molestæ; uti tempus et maior rerum usus aperuit. A mensariis et subditis aliis grandis præterea pecunia mutua sumpta est.» *De Rebus Hispaniæ*, p. 1134. Toleti 1592. Lo Canonge Ripoll, en son esmentat follet (*Documento de fines del siglo quince que publica D. J. R. V. para ilustrar la historia de la Santa Cruzada de España*) diu qu'en la *Crónica de los Reyes Católicos* de Pulgar s'esplica que en 1483 lo Papa envià a dits Reys que's trobaven en lo Monastir de Sant Domingo el Real, de Madrid, lo Nunci apostòlich portador d'aquesta butlla, ab la qual *se ovo gran suma de dineros.*

(1) Loc. cit.

(2) Entre'ls agraciats per la butlla pontificia hi figuren los qui sense anar a la guerra ni enviarhi substitut, ajudin a sostenirla pagant la almoyna senyalada per lo senyor Comissari general y prenguen y guarden la Butlla.

de hauer defensat, ordenat e manat que los scriuans e notaris no fessen instruments o actes sobre les tals letres, o que no donasen los fels a la part a que pertanien, o de hauer usurpat, o robat jurisdiccio, o fruyts pertanients a persones eclesiastiques, o en les sobre dites coses hauer donat consell, fauor e aiuda, o de hauer romput en qualseuol manera la libertat eclesiastica. Si les tals coses en aquest capitol contengudes, o qualseuol de aquelles hauran comeses fins ha vuyt dies del mes de març del Any M.CCCC.° LXXX.° tres en lo qual se atorga la present bulla. ¶ E aximateix los puxa absolre e absolga de tots sos peccats crims e excessos de hores no dites De simonia e de altres qualseuol peccats confesats e oblidats en confesio. Encara que la absolucio de de les tals crims e excomunicacions fos reservada a la sancta seu apostolica. Excebtat de conspiracio contra uostre sanct pare, e contra la dita Seu apostolica, e de metre mans en bisbe e de matar capela de ordres consagrat, e de apartarse perfidiosament en qualseuol manera de la obediencia de la sua santedat e de sos succesors, e de empachar la publicacio e execucio de aquesta indulgencia o la prosecucio de aquesta sancta guerra, o de retrauri a qualseuol persones e en qualseuol manera de pendre aquesta indulgencia, o si prenien alguna cosa de ço que en qualseuol manera se hagues per virtud de aquella. ¶ E aximateix los atorga, que les dites absulucio e remisiò plenaries obtinguen morint sens confesio, si en aquells se mostraran senials de contricio, o morint, mort sobtada. ¶ E aximateix dona facultat Nostre sant pare per a que los dits confesors los puxen conmutar qualseuol vots que hauran fets, en algut caritatiu subsidi per aquesta sancta guerra de la qual han respondre a aquella persona qui tendra poder dels comisaris de reebre ho. Exceptats los vots de perregrinacio a jherusalem, o a roma, o de conseruar castedat, o entrar en religio. ¶ E per quant vos bernat pujoles haueu donat un dinero ducado que es la quantitat en la dita bulla contenguda segons vostra condicio e stat, per ço habeu guaniat les gracies e facultats sobre dits. Dada a XVI de junio Ani M.CCCC. LXXX° VI.»

Forma de absolució

Misereatur tui omnipotens deus etc. Per la autoritat de deu tot poderos, e dels ben auenturats apostols mosenier sant pere e mosenier sant pau, e de nostre sant pare specialment per a ço a mi comesa, yo te absolch de tota sentencia de excomunicacio mayor e menor ab homine vel a jure posita e de tots altres censures e penes en les quals per qualseuol causa o raho hages encorregut, encara que la absolucio de aquelles sia reseruada a la santa seu apostolica e reconciliu a le partecipacio dels sants sagraments e a la comunio dels feels. In nomine patris et filii et spiritus santi amen. ¶ E aximateix te absolch de tots los peccats, crims e casos que ara a mi has confesats e dels que confe-

saries sy a la tua memoria occorreguessen o sils poguesses confesar, encara que sien tals, que a la dita sancta seu apostolica sia reservada la absolucio de aquells. In nomine patris, etc. ¶ E atorch te plenaria indulgencia e complida remisio de totes les penes a les quals per tots tos peccats ara e en altre qualseuol temps confesats e oblidats eres obligat. In nomine patris, etc. ¶ E en lo article de la mort diga lo confesor. ¶ E si aquesta vegada no moras reservada t sia aquesta gracia per al vertader article de la mort: in nomine patris et fili, etc. ¶ E mes auant de tot lo sobre dit los atorga la sua sanctedat que en tot lo temps de la sua vida puxan tota hora que volran elegir qualseuol confessor, capella o religios sens demanar ne licencia al seu curat o prelat, que tantes quantes vegades volra los puxa oyr de confessio e absolre de tots sos peccats, e cases a la sancta seu apostolica no reseruats, encara que la absolucio de aquells sia reseruada als Arquebisbes e bisbes, o altres qualseuol prelats.» (Seguexen dues firmes inintelligibles; la segona acaba ab *Notari;* coincidint ab la una y l'altra, s'hi vehuen traces dels dos sagells que degueren legalisar lo document).

Se tracta, donchs, no d'un nou text, sino d'una variant desconeguda de la traducció catalana de la butlla original llatina, que degué publicarse simultàniament ab la versió castellana; sense que per cap motiu, ni per lo del llóch d'estampació, se puga suposar, com fan alguns, que la nostra sía traduhída de la castellana. ¿Per què no dir que totes dues ho foren del text llatí, que degué trobarse insert íntegrament en lo privilegi del Sant Pare?

Hem notat moltes diferencies que sense esfors podrà també senyalar lo pacient lector d'aquest BUTLLETÍ cotejant los facsímils y copies publicats; les variants de redacció son moltíssimes y cap d'elles dona motiu pera cambiar los conceptes exposats sobre'l fet de sa expedició. Fixemnos en les dues principals. Diu la butlla que ara reproduhím, coincidint ab la castellana que publica en Pérez Pastor: «*per a la sancta guerra que s fa contra los moros de granada* ..» diuen les demés (vegis Ripoll y Miret): *per la sancta guerra ques te de fer contra los moros de granada...* ¿pot suposar aquesta diferencia de temps que aquestes son anteriors a aquelles? No és probable, si's té en compte que la guerra de Granada començà en 1482 y que totes elles deriven de la data de promulgació de la butlla explícitament citada en cada exemplar que és, com hem dit, lo día 8 de mars de 1483; de manera que ja molt abans d'aquesta data la guerra de Granada era un fet y no un presagi; cap motiu racional justifica aquesta diferencia. L'altra a que aludíam ja pot donarnos alguna llum pera justificar la distincta versió de la butlla. Tant en la castellana com en la catalana coneguda fins avuy, se fixa una tassa o quantitat d'almoyna que'n totes elles està impresa y es de *sis reals de argent castellans (seys reales de plata castellanos)*, suposant en una y altra que aquesta és la quantía qu'en la butlla original se senyala segons l'estament de la persona que la

vol pendre. Donchs bé: en la que nosaltres possehím, diferenta de les conegudes, la quantía és en blanch per escriure la que en cada cas particular devía tractarse, y axís en aquesta consta la de *un dinero (?) ducado.* Ja diu en Pérez Pastor (1) fixantse en lo relatiu a la quantía de la que ell reproduheix: «Del contexto puede tambien inferirse que se debieron imprimir al mismo tiempo que esta, otras buletas para aquellas personas que segun la tasa diesen una cuantia mayor o menor de seis reales de plata castellanos». Aquest autor, com se veu, sospità la existencia de la butlla per nosaltres descoberta. Després de lo exposat podèm afirmar, com a conclusió provisional, que la existencia d'aquestes dues butlles catalanes de la matexa època y ab obgecte idèntich, fóu deguda a la diferencia en la quantía de l'almoyna; haventhi una quota fixa que ja venía impresa en una de les butlles y essent l'altra de tassa variable.

Les divergencies tipogràfiques nos portaràn a una nova conclusió. La estampació de les dues variants catalanes és tan diversa com sa redacció. Un coteig minuciós d'abdós facsímils pot interessar a tots los qui no considerin temps perdut aquestes minucies, sino elements de gran interès pera resoldre la gran complexitat de questions que deuhen plantejarse pera fer una mica de llum en los orígens y procés històrich de la imprempta a Catalunya. Aquest coteig, que nosaltres ja'ns hem fet particularment, pot repetirlo encara millor lo lector, sense que ara degàm molestarlo en fer notar les moltes y visibles diferencies que's noten, començant per la gran inicial tipogràfica que encapsala lo nostre exemplar, la qual en l'altra butlla està representada per un grabadet al boix, seguint per totes les majúscules que son diferentes en una y altra, en l'ús de calderons, en la diferenta forma del signe *et* o *e* y generalment en lo caràcter de tots los signes que, si bé son semblants, no procedexen de les matexes caxes.

Nosaltres, en vista de lo exposat, volèm creure que no fóu en Joan Vázquez l'impressor de la nostra butlla. Axís com en Pérez Pastor ha llençat lo nom d'aquell com estampador d'un document que no té indicacions tipogràfiques, ara nosaltres, desconexent en lo relatiu al nou document que publiquèm, la rahó que induhí a n'aquell autor y després a n'en Miret y Sans, nos aventurèm a negar sa conclusió en aquest cas. Lo primer coteig que ferem entre les dues butlles catalanes ja'ns sugerí la idea de sa diversa procedencia tipogràfica. Desfent lo camí de les afirmacions d'aquest autor nos diguerem: aquesta butlla no deu ésser d'en Vázquez perque la tipografía és diferenta de la que ells donen com idèntica a les dues obres, evidentment exida de ses prempses.

¿Qui serà, donchs, l'estampador d'aquest document català editat en

(1) Loc. cit.

los temps heròichs de la imprempta? Obrirem ab poca confiança lo gros in-foli del Hœbler *Tipografía ibérica del siglo XV*, cercant entre'ls magnífichs y abundants facsímils dels impressors incunables d'Espanya lo qui més coincidís ab los caràcters del nostre document y'ns semblà que era la impresió de l'Alvar de Castro (*Ordenanzas reales de Díaz de Montalvo*) que és lo f. s. n.º 40 del apèndix gràfich de la esmentada obra, lo qui contenía les analogíes tipogràfiques que cercavam. A ell remetèm als curiosos en la dificultat de reproduhir propriament lo que ja és una reproducció no molt afinada, demanantlos que's fixin especialment en los calderons (no manuscrits), en totes les majúscules, especialment la M de la última ratlla de dit f. s. que no hem vist en cap més estampa y coincideix ab les del nostre imprès y en les *et* o *e* molt típichs y diferents de les d'en Vázquez, les quals, segons en Pérez Pastor, li son també ben característiques. Complementant lo nostre estudi revisarem lo f. s. núm. 61 de dit llibre, que és una plana del citat *Confutatorium errorum* del impressor toletà, ab lo qual no ferem més que confirmarnos en la nova idea.

Lo mateix Hœbler, en sa *Bibliografía ibérica* (núm. 97, pàg. 43), descriu una butlla castellana anàloga a les anteriors y la atribueix a Alvaro de Castro, també per sa semblança ab les *Ordenanzas reales*, y fa constar que les capitals son senzilles, lo mateix qu'en l'exemplar català.

Hem de concloure, donchs, afirmant que la butlla catalana de 1483, de la qual sols se'n coneix un sol exemplar, de la nostra proprietat, se destinà a les persones piadoses que no devíen regirse per la tassa oficial estampada en les demés butlles (com aquella endreçada a recullir diners pera la guerra de Granada) y no fóu estampada, com l'altra, per en Joan Vázquez de Toledo, sino per l'Alvaro de Castro, *maestro de facer breviarios e escripturas de moldes* (1), tipògraf ambulant, per lo qual motiu no podèm precisar lo lloch de la estampació, si bé, donats los antecedents històrichs, s'ha de suposar que també degué ferse en terres de Castella.

E. MOLINÉ Y BRASÉS

(1) Hœbler.—*Tipografía Ibérica del siglo XV*, p. 28.

LA ÉPOCA DE LA TENE, 2.ª DEL HIERRO
EN TRANSILVANIA Y EN LA PENÍNSULA IBÉRICA

La Sección Numismática y Arqueológica del Museo Nacional de Transilvania publica en el número 2.º, 1.º del año corriente de su Boletín, una noticia muy detallada y profusamente ilustrada con figuras referente á una estación prehistórica y á una necrópolis arqueológica descubiertas en Apahida, villorrio situado en la ribera derecha del Kis-Szamos, á quince kilómetros de Kolzsvar, capital del comitado de Klausemburgo.

La citada Revista lleva á continuación del texto húngaro de cada uno de sus artículos un compendio en francés, lo que facilita su conocimiento á los que poseyendo este idioma desconocen completamente la lengua magiar, propia de aquel antiguo reino de Europa.

Invitada nuestra Academia por la Sección referida al cambio de sus respectivos Boletines, tuve, en una de las últimas sesiones, ocasión de hojear el número expresado; llamando poderosamente mi atención el parecido, mejor dicho, la identidad, que se observa á primera vista entre muchos de los objetos, así de cerámica como de metal, hallados en Apahida y los de las mismas clases descubiertas en Cabrera de Mataró y en otros puntos de nuestra Península. De semejante paralelismo de época y de civilización me propongo dar una sucinta idea, por considerar el sumo interés que para la prehistoria ibérica encierran unos descubrimientos tan relacionados con ella, en una región de caracteres étnicos y etnográficos tan diferentes de los de esta nuestra.

El autor de la noticia, y de los mismos hallazgos, advierte en primer lugar el importante papel que el valle del Szamos ha desempeñado siempre en la Transilvania, como intermediario entre las diversas civilizaciones cuyos elementos han cruzado por él, procedentes de todos lados. Desde el arte arcaico de la Grecia, hasta el de los Godos, se han encontrado allí objetos no tan sólo de valor arqueológico, sino material, constituyendo algunos verdaderos tesoros que han alcanzado celebridad, especialmente los de Szilagysomlio.

La estación prehistórica ocupa el mismo terreno que la necrópolis, de modo que los restos pertenecientes á aquélla aparecieron sobre el lugar de las sepulturas. Entre dichos objetos abundaron más los restos de cerámica, que bajo el punto de vista tecnológico se clasificaron en tres grupos: 1.º, pertenecientes á vasos de grandes dimensiones, de pasta grosera, sin pulimento ni decorado; 2.º, con adornos aplicados del mismo barro, y 3.º, de factura más esmerada, superficie pulida y bri-

llante, y decorado en hueco. Esta cerámica no ofrece, en mi concepto, un carácter especial que la distinga de la más rudimentaria de las estaciones y sepulturas prehistóricas de cualquiera región de Europa: yo poseo trozos, y aun alguna vasija entera, procedentes de este litoral y del Mediodía de la Península, que en la rudeza de la pasta, en el color gris tirando á negro, en la fabricación sin ayuda del torno, en la cocción al sol y en el decorado ofrecen gran semejanza con los de la estación húngara.

Se encontraron también en ésta tres agujas y dos dijes de hueso, y unos fragmentos de húmero de vaca dentellados por un extremo á modo de sierras, por lo que el autor de la noticia supone que se utilizarían para el decorado de la cerámica todavía blanda.

En las sepulturas de San Antón de Orihuela halló el P. Furgus repetidos ejemplares de esta especie de sierras talladas en grandes costillas de buey y de ciervo, algunas con los dientes en los dos lados. El sabio y malogrado arqueólogo, sin afirmar á punto fijo cual pudo ser el uso de tales herramientas, los consideró como armas, ó bien como cardas para los tejidos. Basta á mi propósito señalar la identidad en materia y forma de tales útiles como uno de tantos comprobantes que del sincronismo de época y de civilización nos ofrecen los descubrimientos prehistóricos de uno y otro país.

Los objetos de metal fueron escasos y de poca importancia en la estación prehistórica de Apahida. Los de bronce quedaron reducidos á un punzón y á un cincel: los de hierro aparecieron en número mayor, pero poco importantes, como aquéllos. Merecen, sin embargo, mencionarse dos pares de tijeras análogos, aunque más pequeños, á otro par hallado en una sepultura, como veremos luego. Con los restos de cerámica apareció una cantidad considerable de huesos de animales (kjoekken-moedding) entre los que abundan más los de cerdo, caballo, vaca, buey y carnero y alguno que otro de ciervo.

De todo este conjunto de objetos deduce acertadamente el doctor Kocvas, que aquella estación estuvo habitada principalmente en la época del bronce; pero que continuó estándolo durante la de Hallstatt y aun al principio de la de La Tene I; y que de todos modos vivió allí un pueblo altamente civilizado y sepultado en la última de dichas épocas. Esta conclusión está justificada por todo el ajuar funerario y por el sistema ó rito de los entierros.

El número de sepulturas descubiertas en la necrópolis fué el de 21, y entre las mismas seis bancos construídos de menudo cascote sin argamasa. Su destino no pudo ser otro que el de colocar en ellos la pira con el combustible para la incineración de los cadáveres, según acreditaron las señales de fuego y el carbón vegetal subsistentes entre las piezas. En uno de ellos se encontró, además, un fragmento de aro de hierro con algunos restos de huesos humanos adheridos al metal, detalle observado repetidamente en la necrópolis de Cabrera de

Mataró, especialmente en fíbulas de hierro, y que prueba que allí, como aquí, los cadáveres se quemaban vestidos.

Las sepulturas consistían en hoyos, cuya profundidad variaba entre 0'50m. y 1'20m., de forma cúbica la mayor parte, elipsoidal algunas menos, y dos rectangulares, protegidas por una hilera de piedras en sus dos lados mayores. A excepción de dos que no contenían vasos, en las demás no faltaba la urna cineraria, un plato con huesos de animales y un puchero sin asas, pero de forma esmerada, de arista baja y boca ancha. Estos vasos *(bols)* son muy parecidos á unos hallados en Cabrera, de color gris, pasta fina y franjas en relieve; pero con una asa prolongada desde el borde de la boca al de la panza. En

Fig. I: 1 y 2, Cabrera de Mataró.—3, Herrerías (sepultura n.º 4).—4, Apahida (sepultura n.º 11)

cuanto á la forma de las urnas, dos tan sólo se separaban también de la general de doble cono truncado, con boca relativamente estrecha, y borde inclinado hacia afuera. De aquellas otras dos, la una se distingue por la prolongación desproporcionada de la parte superior del vaso; y la otra por la forma de olla sin asas, de cuello muy corto y boca bastante ancha.

El decorado de las urnas y aun el de algunos platos y pucheros consiste principalmente en fajas de color más obscuro que el del barro, que es grisáceo casi siempre. Se ven además en algún vaso líneas en zigzag, triángulos formados por tres círculos concéntricos, anillos en relieve ó en hueco, etc.

Para que con respecto á la cerámica funeraria pueda juzgarse del sincronismo entre la necrópolis de Apahida, la de Cabrera de Mataró y la que M. Luis Siret descubrió en el distrito de Herrerías, cerca de Villaricos, se reproducen los grabados (figs. I y II) que representan

la forma y decorado de las urnas halladas en las sepulturas números 3, 7 y 11 de Apahida; de una de las de Cabrera (1), y de dos procedentes de Herrerías (2) que el ilustrado arqueólogo citado califica de púnicas, lo mismo que las grandes ánforas de forma cónica, sin cuello, con dos pequeñas asas anulares, y boca extrecha, tan abundantes en las sepulturas de Cabrera, en el Puig-Castellar, en Olérdola y otras estaciones de Cataluña; y fuera de ella, además del mismo Villaricos, en los Alcores cerca de Carmona, en Orihuela, en Calaceite y otros puntos que sería prolijo señalar. No procede, por consiguiente, calificar de púnicas unas ánforas, ó mejor dicho, urnas funerarias, que con tal profusión se encuentran en sepulturas ibéricas de época anterior á la conquista cartaginesa. El que en el territorio de Cartago se hayan encontrado no justifica aquella clasificación, pues no es imposible que los Cartagineses las importaran ó imitaran de España.

Respecto de las urnas de Herrerías, tan semejantes á las de Apahida, las tengo por tan indígenas como las anteriores, por más que en el ajuar funerario de las sepulturas predominara el elemento púnico. Esto se explica fácilmente por las relaciones de comercio que los celtíberos de aquella comarca del litoral pudieron sostener, y sostendrían sin duda, con sus vecinos de la costa africana, ó bien porque algunos Cartagineses habitaran entre aquéllos dedicados á la explotación de la riqueza minera del suelo, sin llegar en manera alguna á constituir una colonia.

Si las breves consideraciones expuestas, tanto respecto de la cerámica como de las sepulturas y del rito de la incineración, no acreditaran ya el paralelismo de época entre las necrópolis de Transilvania y las dos que he citado de España, lo probarían tan cumplidamente como quisiera exigirse los objetos de metal hallados en ellas.

La sepultura núm. 5 de Apahida contenía entre los huesos calcinados varios objetos de bronce y de hierro. Entre los primeros merece especial mención por su identidad con una hallada en Cabrera, una fíbula que en la Memoria sobre esta última necrópolis figura en la Lámina X, con el núm. 11. Así por la clase del metal como por la forma y las dimensiones del dije parecen dos ejemplares modelados por la misma mano (fig. III, núms. 1 y 2). Como objetos de hierro en dicha sepultura se señalan unos fragmentos de anillo adheridos á un húmero humano, un cuchillo pequeño y fragmentos de otros con la hoja encorvada, y una cabeza de clavo; objetos propios de la edad del hierro y comunes en las sepulturas de la misma época.

Una espada y un umbo, ó abrazadera de escudo de hierro, encerraba la sepultura núm. 7; y la semejanza de ambos objetos con los de

(1) V. Noticia de una Necrópolis anterromana, descubierta en Cabrera de Mataró; t. XI de Memorias de la Real Academia de la Historia. Lámina III, 2.

(2) Villaricos y Herrerías; t. XIV, íd. íd. íd. Figura 33, 1 y 2.

igual clase que en bastante número y bien conservados hallamos en Cabrera bastaría por sí sola para evidenciar el sincronismo de una y otra necrópolis. La espada es de las del tipo llamado de *La Tene,* cuya longitud oscila entre los $0^m,80$ y $0^m,95$: la hoja, ancha en su arranque, va estrechándose gradualmente hasta la punta, en forma de hoja de olivo: la empuñadura carece de antenas, y la vaina, que es de hierro, lleva una anilla, ó embrilla, rectangular en la parte superior de uno de sus lados, sin duda para pasar la cadena de suspensión del arma sobre el lado derecho del guerrero. Todas estas circunstancias concurren en la espada de Apahida y en las de nuestra necrópolis arqueológica, y tanto aquélla como el mayor número de éstas, pues algunas se enterraron desnudas y dobladas, lo fueron envainadas y rectas (figura IV).

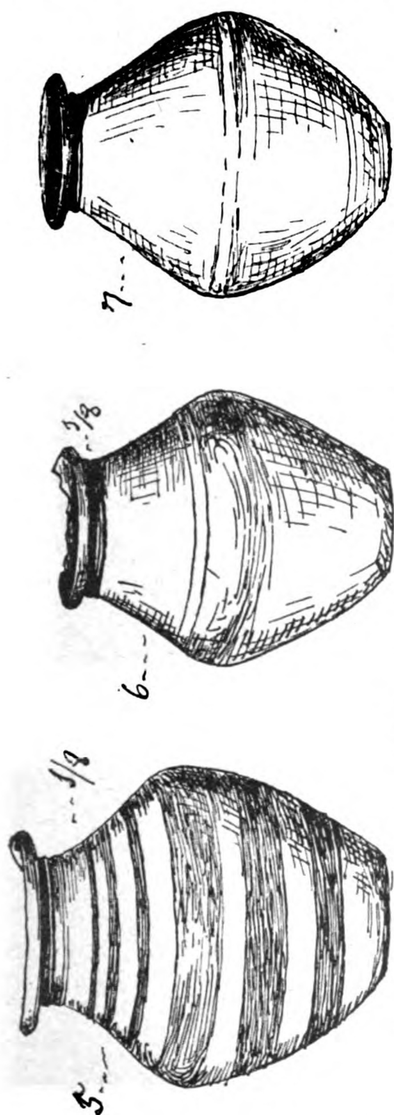

Fig. II: Urnas cinerarias: 5, Apahida (sepultura n.º 3) y 6 (sepultura n.º 7).—7, Herrerías (sepultura n.º 9). Escalas de 1/8 las dos primeras y 1/6 la tercera.

¿Era de la forma expresada la espada española—*hispano gladio*—que según Polibio (lib, I, 6. 314, párrafo 3) llevaban los iberos en la batalla de Cannas, y adoptaron los romanos desde entonces, prefiriéndola á la suya mucho más corta que aquélla? Así lo creo, y no dudé en consignarlo en la noticia citada al tratar de las de Cabrera: porque por sus proporciones, adecuadas á su fácil manejo; por la posibilidad de herir con ellas de filo y de punta; por su número relativamente considerable en una necrópolis cuya antigüedad excede seguramente á la de aquel célebre hecho de armas, descubierta en territorio ibérico; y finalmente, porque ni en éste, ni fuera de él, no obstante los numerosos é importantes descubrimientos arqueológicos que desde el último

tercio del siglo pasado han tenido lugar, se ha señalado ni es fácil que se señale otra espada cuyas condiciones intrínsecas y de forma se ajusten é identifiquen mejor con la que el clásico griego citado atribuye á los españoles.

Tenemos, pues, en la espada de Apahida, tan semejante como vemos á la de Cabrera de Mataró, el verdadero tipo céltico de la histórica española; y no en aquella otra, céltica también, pero mucho más corta y con antenas, que el ilustrado arqueólogo M. Dechelette afirma que ha de buscarse la de los Celtíberos, partiendo del errado concepto de que ni en España ni en Portugal se ha señalado hasta el presente la espada de La Tene (1).

Acompañaba, como he dicho, á la espada de la sepultura núm. 7 de Apahida un umbo ó abrazadera de escudo de forma idéntica á los hallados en Cabrera. Consisten en una plancha de hierro bastante delgada y ancha, encorvada en el centro y aplanada en los extremos, por los que se fijaba en el escudo con sendos clavos del mismo metal. Entre los de la necrópolis iluronense se distingue uno cuyos extremos, en vez de ser rectangulares, son semicirculares, con una punta de flecha en el centro del arco; detalle que, además de la regularidad de todas sus líneas y su perfecta conservación, inclusos los dos grandes clavos de cabeza convexa para fijarlo en el arma, hace que tal ejemplar sobrepuje en mérito artístico y rareza á los de su clase (fig. III, n.º 3).

En la sepultura núm. 15 de Apahida, una de las protegidas por piedras y revuelta al parecer en tiempos lejanos, se hallaron entre los restos de cerámica y de huesos los fragmentos de dos fíbulas, de tamaño desigual, y unas tijeras grandes de hierro, idénticas á las encontradas repetidamente en la necrópolis de Cabrera, y que yo consideré á primera vista, y luego al hacer mérito de ellas en la noticia citada, que eran dos puñales enterrados unidos, con las hojas sobrepuestas en sentido contrario y adheridas por la oxidación con el transcurso de los siglos: error debido á que carecen de pivote que una las cuchillas, y á que el mango no está completo, ya consistiese en dos espigas separadas con anillos para los dedos, lo que es menos probable, ó en una sola pieza encorvada en su extremo posterior, como se ve, aunque fraccionado, en el ejemplar de Apahida y en los representados en algunos diccionarios de Arqueología, en el vocablo *Forfex*.

Todo esto es lo que de más notable y significativo ofrece el descubrimiento arqueológico de Transilvania, y ello basta para demostrar su íntima correspondencia con otros de la Península Ibérica, especialmente con el de Cabrera de Mataró, y que la civilización de La Tene coexistió paralelamente en ambas regiones del centro y del Sudoeste

(1) J. Dechelette. Essai sur la Chronologie Préhistorique de la Péninsule Ibérique. *Revue Archéologique;* Paris, 1909. Erneste Leroux, Editeur

de Europa. A tal conclusión ha debido llevarnos el estudio comparativo del sistema de sepulturas, con el rito de la incineración y el banquete fúnebre, demostrado en los huesos de pollos, cerdos, jabalíes y de otros animales contenidos en los platos, y sobre todo esto, el de las espadas, umbos, cuchillos, tijeras, fíbulas y demás objetos de metal.

Si el decorado de alguna urna ofrece, además del general y característico de fajas horizontales de color más obscuro que el del barro, algún pequeño adorno lineal que la distinga de sus congéneres; y si el perfil vertical no es rigurosamente igual en todos los vasos, de modo que algunos ofrecen forma diferente, como las dos urnas de las sepul-

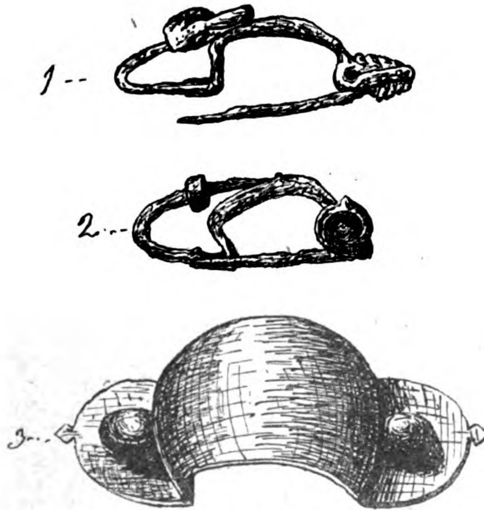

Fig. III: Fíbulas y Umbo: 1, Apahida.—2 y 3, Cabrera de Mataró

turas números 6 y 11, estas discrepancias no son óbice para la determinación de la época á que pertenece la necrópolis.

Al puntualizar el Dr. Kocvas István esta parte final de su trabajo, toma en consideración el hecho de que los hallazgos que en el territorio de Hungría se parecen más á los del cementerio de Apahida son de la época de La Tene, cuyo segundo período comprende una parte del siglo III y todo el II a. de J. C. (1). En su virtud, y sin dejar de conocer lo aventurado que es determinar la fecha exacta de la necrópolis por las influencias que respecto de otras del mismo país acusan sus accesorios, se inclina á fijarla en los linderos de aquellos dos siglos.

Yo creo, no obstante las evidentes concordancias que encuentro y

(1) Los arqueólogos llaman Tene I, Tene II y Tene III á los tres períodos en que dividen la época de La Tene, que corre desde principios del siglo IV á fines del I, a. de J. C.

quedan explicadas entre aquella estación arqueológica y las de aquí, que respecto de éstas es preciso remontarse cerca de un siglo, por lo menos, sobre la fecha expresada. Concretándome á la necrópolis de Cabrera de Mataró, por ser á la que con mayor ahinco he dedicado mi atención y estudio desde que vislumbré los primeros vestigios de su existencia, hallo que al elemento céltico de La Tene, perfectamente definido por las armas y fíbulas de hierro y de bronce, va asociado el del último período de la época de Hallstatt (entre 700 y 500, según Dechelette) representado por otras fíbulas de bronce de tipo igual al de unas procedentes de Avezac-Prat (Altos Pirineos franceses) de Santa Lucía (los Alcores) y de Villa de Mouros (Portugal), fíbulas que el arqueólogo citado señala como de la primera edad del hierro (1).

Si no alcanzan á esta época dos fíbulas de bronce halladas igualmente en Cabrera y en número mayor en otros puntos de la Península, son más bien de la de La Tene I que de la II. Se componen de un aro que atraviesa el resorte de espirales y aguanta en un punto diametralmente opuesto el pie de la fíbula de que encaja el alfiler. Este tipo de fíbulas se considera genuinamente ibérico por no haberse encontrado fuera de la Península y ser bastante general en toda ella. M. Dechelette lo cree una derivación de la fíbula hallstaciana llamada de timbal por lo hueco y convexo del arco.

La influencia de las colonias helénicas de nuestro litoral, la italogriega y la etrusco-campaniana, no son menos evidentes en gran parte del mobiliario fúnebre de Cabrera, asociado todo con el elemento indígena, celtíbero en mi concepto, y revelado además de las monedas con la leyenda ibérica de Iluro, en vasos, platos, armas y otros accesorios así de barro como de metal. De modo que no puede menos de reconocerse que tanto en la necrópolis catalana, como en otras del territorio español, se han visto representadas las civilizaciones que caracterizan las dos edades del hierro en el centro, mediodía y occidente de Europa; y sobre todo, que la espada histórica española del tipo de La Tene, ha tenido en aquellas sepulturas una elocuente y gallarda representación en los repetidos ejemplares que, ya doblados ó ya derechos, se depositaron al lado de las cenizas de sus dueños.

Lo que no ha podido señalarse en Cabrera es el elemento púnico, tan extendido al parecer y asociado al celtíbero, al itálico y al griego oriental en las sepulturas de Villaricos, de los Alcores y otras. Los *Leetani* no mantuvieron sin duda con los Cartagineses las relaciones que sostenían con éstos los Turdetanos y Bastetanos.

El descubrimiento arqueológico de Cabrera de Mataró, y con esto voy á terminar, si bien llamó poderosamente la atención de los aficionados de por aquí por su novedad y por el número y variedad de los

(1) J. Dechelette. Ob. cit., Fig. 7, letras m-n, o, p.

objetos que logré extraer en repetidas excavaciones, bastante bien conservados, no fué, sin embargo, comprendido y estimado en todo el valor que aportaba para la protohistoria regional é ibérica, debido tal vez al atraso en que á la sazón se hallaban los estudios sobre nuestra arqueología, no habiéndose descubierto aún las numerosas y ricas estaciones y necrópolis que á poco, y en años adelante, se han descubierto en diversos puntos de la Península, y que con las obras ilustradas que se han publicado acerca de ellas tanta luz han esparcido con sorpresa y admiración de arqueólogos nacionales y extranjeros.

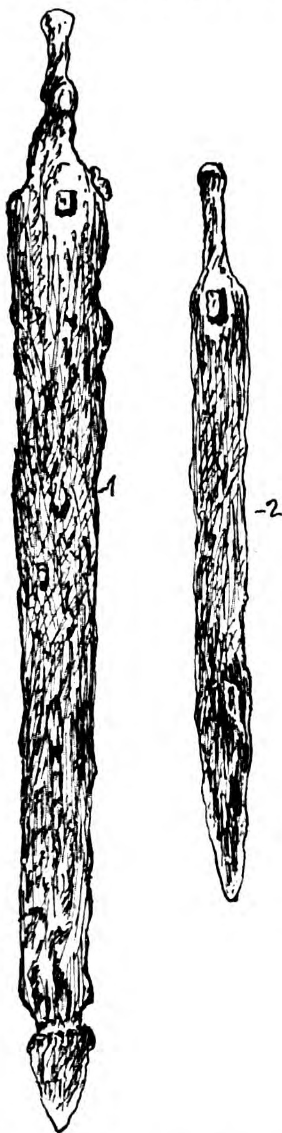

Fig. IV: Espadas: 1, Apahida, á 1/8 del original.—2, Cabrera de Mataró, á 1/6 id.

No fué bastante, respecto de nuestros hallazgos, que el sabio y afamado F. Lenormant, al contestar en junio de 1881 á la consulta que le dirigí á raíz del suceso sobre su importancia y antigüedad, expresara su opinión de que el descubrimiento era interesante en extremo; anterior al establecimiento de los romanos en estas comarcas; lo que confirmó en el artículo que con el epígrafe de *Une Necropole ante-romaine de la Catalogne,* y bajo su firma vió la luz en la *Gazette Archéologique* de enero de aquel año, expresando que «los hallazgos eran dignos de llamar la atención de los arqueólogos por tratarse evidentemente de una necrópolis de los laletanos que se remonta al siglo III antes de la Era cristiana, es decir, al siglo que precedió á la presencia de los romanos, quizá algo anterior á la conquista de Amílcar Barca». A tan autorizada y concluyente opinión se adhirió Mr. S. Birch, Director del Museo Británico, en carta dirigida á D. José Brunet y Bellet sobre consulta análoga. No bastó, finalmente, la noticia ó Memoria que escribí para la Real Academia de la Historia, en la que van incluídos aquellos documentos, para que habiendo presentado en nuestra

memorable Exposición Universal de 1888 una nutrida colección de ejemplares variados con el epígrafe de «Antigüedades Ilurmenses procedentes de una necrópolis ante-romana de Cabrera de Mataró», saliera á luz en la Ilustración Española y Americana uno de los artículos críticos que sobre «Las Artes Retrospectivas en la Exposición Universal de Barcelona venía publicando, y en el cual su autor que ya entonces ocupaba lugar distinguido entre los arqueólogos españoles, y hoy figura merecidamente en primera línea, al tratar de aquella colección y del título que ostentaba, dijo que ignoraba quien fuese el autor de tan peregrina como errónea clasificación que no estaba justificada por ninguno de los objetos cuyos caracteres no fuesen los mismos que distinguen á los objetos romanos de España y de todas partes; con otras consideraciones encaminadas á probar el craso error de clasificar de ¡prerromanas! (sic) aquellas antigüedades cuyo único valor está en que tienen una procedencia conocida (¡!).

No creo que este juicio crítico, especie de sambenito colgado á los humildes objetos de la necrópolis de Cabrera, y especialmente al que tuvo la osadía de aportarlos á aquel brillante y universal certamen, influyera en el criterio del jurado central de recompensas, ó en el de la sección de Artes y Ciencias prehistóricas, al proponer la que merecían aquellos objetos: ello fué que se me honró con medalla de oro por una colección de cerámica, no ya romana solamente, sino romano-cristiana. Así quedó rebajada la antigüedad de la necrópolis referida en seis ó siete siglos de la que le corresponde por todos conceptos. Nada más.

JUAN RUBIO DE LA SERNA

DOCUMENTOS INÉDITOS DE ANTIGUOS REYES DE ARAGÓN

Los soberanos de los siglos XIII y XIV al confirmar los privilegios concedidos por sus predecesores á las villas y familias aragonesas hacían transcribir íntegramente aquellos primitivos pergaminos en las actas confirmatorias respectivas, aunque los amanuenses de la Cancillería real debían poseer tan escasos conocimientos paleográficos que no son pocos los errores que se observan en las precitadas transcripciones. De todos modos, á ese procedimiento debemos la salvación de bastantes documentos interesantes para la historia, cuyos originales seguramente desaparecieron hace ya muchas centurias.

Nos decidimos á dar á conocer cinco de estas cartas reales inéditas y anteriores á la unión de Aragón y Cataluña, si bien no todas ofrecen el mismo interés.

La más notable y más antigua, del año 1083, de la que existe un

traslado del 1207, en el archivo del convento de Alguayre de monjas Hospitalarias, nos obliga á hacer algunas consideraciones sobre la geografía histórica catalana en punto á los límites del reino aragonés y del condado de Barcelona en la parte de Ribagorza.

El rey Sancho Ramírez tomó la villa de Graus en abril del referido año 83. Si aceptamos lo que dice Briz Martínez, catorce días después, el día 27 del propio abril estaba dicho monarca en el Monasterio de San Juan de la Peña, donde dió nueva sepultura á los restos de sus padres. Si es esto cierto, tenemos que bien pronto volvió al territorio nuevamente conquistado, porque el documento que damos á conocer está datado de junio en el castro de Graus (ó en el Grado?).

Sancho Ramírez, en remuneración de servicios concede á dos caballeros ribagorzanos, Berenguer Ramón de Siscar y Pedro Bernardo de Monesma, la almunia de Tabach, en término de Lérida, al pie del derrumbadero ó margen, cerca de Alguayre y del río Noguera (1); con la particularidad de que entre los nombrados en la data encontramos á Salomón, obispo de Ribagorza, siendo así que según la *España Sagrada* (tomo 46) y el *Viage literario* de Villanueva (tomo 15), fué depuesto antes de 1076 y elegido en su lugar Ramón Dalmau. Suponen que vivió retirado en el convento de Ripoll hasta 1097 y en tal caso es posible que, en 1083, le hubiesen restablecido en la silla de Roda, quizás en forma ó título meramente honorífico. He aquí el documento:

«Hec est translatum fideliter factum per manus Dominici diachoni Sancte Marie Algaire VIIII calendas februarii sub anno Domini M°CC°VI.

»Sub divina clemencia et eius gracia. Ego Santio Ranmiriz gratia Dei regem aragonense et pampilonense uobis don Belenguer Ramon de Sischar e don Pere Bernat de Montmesma. Propter obtimos serbicios que michi fecistis placuit me multum cum toto corde bonorum ut habeatis radice bona in mea terra et fatio vobis ista carta de donationes et ingenuationes de ipsa almunia de Tabaz cum XIII jouadas de ereditate et sedeat vestra ingenua ad vestro proprio alodem et de uestra posteritate in mea fidelitate et de posterita mea. Et non poteatis eligere nullo seniore contra me nisi me et posterita mea. Et est ipsa almunia in terminio de Elerda subtus ipsa sponda prope ipso castello de Alguadra. Et si filio meo aut aliquis ex mea proienia uel alio homine ista mea carta uel testamentum quesierit disrumpere aut rumperit maledictione Dei descendat super eum et excominieus (?) sit a comunione Dei et cum Iuda traditore abeat partem in inferno inferiori. Amen.

---

(1) En el siglo XIII fué fundado en el pueblo de Alguayre un monasterio de religiosas del Hospital de Jerusalén y entre sus posesiones se contó el lugar de Tabach, que obtuvo en 1318 por permuta que celebró con el Castellán d'Emposta. Véase *Noticia històrica del Monestir d'Alguayre*, por J. Miret y Sans (Barcelona, 1899).

Sig✠num Sancio. Facta carta in era MCXXIª in mense junio in castro Grades. Regnante domino nostro Ihesu xhristo et sub eius imperio ego prefatus regem Santio ranmiriz in Pampilona et in Aragone et in super arbi seu in ribacurza. Regi domino Adefonso in Leone. Episcopo don Salomon in ribacurcia. Domno Gassea cui bocatur episcopatum in Aragone. Episcopo don Belascho in Irunia. Seniore Santio galindiz in uoltagna et in Soss. Senior Lope garçez in uno castello et in arosta. Senior Fertuin enegones alferiç in ayuero et in funes. Domno Brokard in benascho. Don Ramon Suinero in montmesma. don Guillelmi serbidi in capella. Senior Santio azenarez in petra ruba. S. Enego açenarez in luzares. don Pere bertran in falzes. Don Guillelm Isarne in alasqurre. et ego Santio scriptor que per iussione domini mei ista carta scripsi et de manu mea isto signo✠feci deo juvante.»

Si esta escritura no contiene adulteración alguna, reviste verdadero interés histórico, porque es el rey de Aragón quien dice que deseando que sus dos buenos servidores Siscar y Monesma posean inmuebles en su reino, «in mea terra», les concede una heredad en Tabach, junto al lugar de Alguayre, muy cerca de la Noguera Ribagorzana, á poca distancia de Lérida y dentro de los límites de Cataluña. Después de la toma de Graus, creyó quizás Sancho Ramírez que podría extender su reino hasta el indicado río, quizás hasta su reunión con el Segre en Corbins. Es esto otra prueba de que en el siglo XI ni los reyes de Aragón ni los Condes de Barcelona, Pallars y Urgell tenían criterio definitivo y claro de la línea de frontera en la baja Ribagorza y llano de Lérida, ni podían adivinar donde la situarían los últimos episodios de la reconquista. Sospechamos que no fué hasta después del matrimonio de Ramón Berenguer IV con Doña Petronila, es decir, al establecerse la unión bajo un solo cetro del Condado de Barcelona y del reino de Aragón, que se manifestaron más definidas la pretensión de los catalanes de llevar la frontera hasta el Cinca y la resistencia ó aspiración de los aragoneses de no moverla de la Noguera Ribagorzana y de la llamada *clamor d'Almacelles.*

Y en punto á la frontera de Cataluña con Lenguadoc, es indudable que los catalanes no pudieron considerarla situada en Salses hasta que el rey Alfonso I adquirió el condado de Rosselló en 1172. Al cabo de un año, en las Constituciones de paz y tregua acordadas en Fontdaldara en 1173, ya se consignó que estarían vigentes en todo Cataluña, «in dicta terra nostra a Salsis usque ad Dertusam et Ilerdam cum suis finibus». En las constituciones de la misma clase acordadas en 1198 se repite, «per totam Cataloniam videlicet á Salsis usque ad Ilerdam»; pero no se cita la extensión hasta el Cinca antes del reinado de Jaime I. En las llamadas Cortes de Lérida, de 1214, leemos «tocius Catalonie usque Cinquam» y en las Constituciones de paz y tregua de Barcelona, del año 1225, «in Catalonia a Cinca usque ad Salsas». Debieron luego suscitarse protestas ó discrepancias sobre la línea de

frontera en la parte de Ribagorza entre catalanes y aragoneses, por cuanto el rey vióse obligado á dictar el decreto de 20 enero 1244 nuevo estilo (12 calendas febrero 1243), fijando *legalmente* los límites y aceptando la apreciación catalana: «comitatum Barchinone cum Catalonia universa a Salsis usque Cincham ex certa sciencia limitamus». En 1257, al verificar el nombramiento de su hijo Pedro para el cargo de procurador, vuelve el rey Jaime I á repetir el «tocius Catalonie a Salsis videlicet usque ad Cinquam». Años después, reclamaron los aragoneses nuevamente la Ribagorza como tierra propia y en las Cortes de Zaragoza de 1300 se votó un capítulo declarando que Ribagorza, Sobrarbe y la comarca del Litera hasta *la clamor* de Almacelles pertenecen al reino de Aragón y poblados á fuero de Aragón. El rey Jaime II ratificó este acuerdo con decreto de 12 octubre de 1300, aceptando la apreciación aragonesa, es decir sustentando un criterio opuesto al de Jaime I. Entonces vinieron las protestas y reclamaciones de los catalanes, los que imitando lo hecho por los aragoneses, trataron del asunto de límites en las Cortes de Barcelona de 1305, aprobando un capítulo contrario al que cinco años antes habían aprobado las Cortes de Zaragoza y declarando que Cataluña se extiende desde Salses hasta Montzón, siendo el río Cinca la línea divisoria. El rey se negó á ratificarlo, no solamente para no contradecirse y revocar lo hecho en 1300, sino por tener formada firme opinión de que Ribagorza no era tierra catalana. He aquí el citado capítulo de Cortes y la contestación del soberano, documento que consideramos inédito, pues no lo ha publicado la Real Academia de la Historia en su Colección de Cortes de Cataluña y que reviste mucho interés para la cuestión histórica de fronteras:

«Item que com Cathalunya sestena et es e fo antigament de Salses tro a Monsó axi com Cincha parteix; e ara novellament los Aragoneses diguen et sesforsen daver et de tenir Ribacorça esser del Regne Darago et de lur fur vsán aquí oficials aragoneses et fur Darago a gran don et minva et deseret dels Cathalans et de tota Cathalunya, restrenyent et minvant lo Comtat de Barcelona et la sua jurisdiccio, ordona la Cort que les coses damunt dites fetes per los aragoneses sien revocades et cases e que Cathalunya sestena et tenga de Salses tro a Monso axi com Cincha parteix e quel dit loc de Ribacorça sia tornat deça Cincha et al Comtat de Barcelona e que aqui axi com en los altres locs de Cathalunya usen officials cathalans et no aragoneses e que si tenguen et si observen et vsen aqui segons los usatges de Barcelona et els ordonaments de les Corts generals de Cathalunya. Ad quod Capitulum responsionem nostram *(habla Jaime II)* fecimus sub hac forma: — Respon lo senyor Rey quels Aragoneses mostraren a ell en cort general de Saragoça que Ribagorça era Darago et mostraren ho per aquestes rahons, la primera perço com Reys antichs Darago ans que fossen Comtes de Barcelona

sapellaven Reys de Sobrarp et de Ribacorça e que la dita terra ses donada es dona per cavalleries et corrien aqui del riu de Muntanyana a enlla furs Darago et moneda Darago; e que les appellacions van en les Ciutats Darago o a la justicia Darago. E axi sia estat tots temps servat. E encara privilegis quey ha per los Reys antichs et per furs antichs quels clavaris del Rey han certes libertats e los locs on son aquells clavaris; e los quals Clavaris son en Ribacorça. E axi lo senyor Rey no pot tolre a les terres lur dret. Empero si els cathalans mostren rahons en reprovar aço quel senyor Rey hi fara ço que deja.»

El rey ordena al Justicia de Aragón Eximén Pérez de Salanova que le informe sobre este asunto, con carta de julio 1305, desde Barcelona (1).

Después de esta significativa actitud del prudente rey Jaime II, creemos que en su tiempo no debió aparecer tan claro, incontrovertible é inmemorial como han pretendido diversos historiógrafos modernos, el derecho ó razón geográfico-histórico que alegaron nuestros antepasados para situar el límite de Cataluña y Aragón por la parte de Ribagorza en el cauce del Cinca.

El segundo de los documentos de antiguos reyes de Aragón que damos á conocer es del año 1122. Alfonso el Batallador, titulándose emperador y encontrándose en el valle de Sobola, agradecido á los auxilios recibidos de los habitantes de Araguas les concede en la sierra el puerto de Tornellas (?) y lo más alto de Aspe (2):

«In Dei nomine et eius divina clemencia videlicet patre et filii et spiritu sancti regnantis in secula amen: Ego Aldefonsus Dei gracia facio hanc cartam donacionis ad vos meos homines de Araguas placuit mihi libenti animo et spontanea voluntate et quare *servistis* michi semper et cotidie *faciens* sic dono vobis portum quod nominatur Tornellas et Arit de Sera et habet afrontationes flumen qui dicitur Aragon et ex alia parte lo pico de Aspe vos et filii vestri et omnes generacio vel posteritas vestra per secula cuncta. Signum Aldefonsi ✠ imperatoris. Signum ✠ Regis Aragone et Mar... comptes Barch (3). Facta vero hanc cartam donacionis Era MCLX. in mense junio in valle quod dicitur Sobola. Ego autem Adefonsus Dei gracia imperatoris regnante me in Castella et in Aragone et in Pampilona et in Ribagorça et in Suprarbi et in Cesaraugusta et in Calataiube et in Tudela et in Darocha, dompnus Sthefanus episcopus in Oscha, dompnus Petrus (?) episcopus in Cesaraugusta, dompnus Sanctius episcopus in Irunia, senior Lop arcés in Estela, don Remiro in Ero, senior Lop

(1) Archivo C. de A., reg. 236, fol. 11.

(2) No sabemos si se refiere al pueblo de Araguás (El Pueyo de Araguás), del partido judicial de Boltaña, provincia de Huesca, ó Araguas del Solano, de la misma provincia. Hay, además, Aragués del Puerto en el partido judicial de Jaca.

(3) Será la firma de Alfonso, hijo de Petronila ó de algún rey posterior, que la pusieron como confirmación, aprovechando según costumbre un blanco del pergamino original.

Lopez in Calaorra, senior Francho Exemenes in Luciana. Ego autem Petrus Bernardus de Fonrova sub iussione domini mei imperatoris hanc cartam scripsi et hoc signum ✠ fecit.»

Los prohombres y jurados de Araguas suplicaron al rey Juan I que confirmase dicho privilegio del rey Alfonso y así lo decretó con data del 6 junio 1389, en Montzón (1).

Se adivina fácilmente, por la clase de errores que contiene la transcripción del documento del rey Alfonso, lo que ya dijimos anteriormente, que el escribano del rey Juan no era paleógrafo y apenas pudo leer el pergamino original.

No mucho más entendido era el escribano de Pedro el Ceremonioso, que autorizó, en 1339, la transcripción de la donación que Alfonso el Batallador otorgó á los hermanos Blasco Cic y Pedro y á su madre Ginca de casas en Arahós con sus tierras, pues puso la data en 1114 de la Era, ó sea el año 1076 de Cristo, en cuyo tiempo reinaba Sancho Ramírez, padre del Batallador. Como el documento declara que fué otorgado cuando era obispo de Huesca Esteban (1099-1130), obispo de Barbastro Ramón (1104-1126) y obispo de Irunia ó sea Pamplona Pedro (1090-1115) es evidente que su data debe colocarse entre los años 1104 y 1115.

Es curioso porque recuerda que el padre de los agraciados, Cic, murió en un combate con los moros defendiendo al citado Rey que estaba á punto de caer prisionero:

«In Dei nomine Ego Adefonsus Sansiz gracia Dei Rex Aragonum dono tibi Ginca de Esquain et filios tuos Blasco, Cic et Petro illas meas domos de la Cortina de Arahost et de subtus *abbate* que domos circundant... cum omni hereditate ipsorum domorum erema et populata tota ab integra sine ullo retinimento et cum bestias et cum omnia stramenta... et cupas et orreos et arcas et silos et pan et vino extra vinea pera et cum quale parte michi pertinet in exerica de las basas que habeo *cum jure* tuo in Esquain. Totum hoc dono tibi Ginca et filios iamdictos propter amore viro tuo Cic de Flandres qui morit in servicio Dei et meo super deffensione corporis mei in posse sarracenorum cum quinque filios suos milites optimos et pulcros et convenio tibi Ginca ut ego redam filios tuos armaturas et bestias et omnia ex patre et fratres eorum et magno bene faciam *eos* et milites. Do tibi Ginca et filios tuos prenominatos Blasco Cic et Petro Cic jamdictum donum et hereditate vt habeatis et possideatis vos et filii vestri omnique generacio et posteritas vestra franchum, liberum et infançonum sine ullas *cosas servinales* et habeatis *comperas* et scalidos extra capomaso in omnem meam terram et regnum quam hodie habeo vel in antea adquirere potuero ego vel... et omnes bonus usus et *forus* quod omnes bonos infanzones

(1) Registro 1897, folio 176.

debent habere in terra et regno meo per secula cuncta salva mea fidelitate et de omni mea posteritate amen. Signum ✠ Adefonsus Regis, facta carta Era Millesima Centesima XIIIIª in Mense januario in castro quod dicitur Super Çaragoza Regnante me Dei gracia in Aragone et in Pampilona et in Superarbi et in Rippacurcia, Episcopus Stephanus in Osca, episcopus Petrus in Irumnia, episcopus Raymundus in Barbastro, don Redemirus in Montesono, S. Eneco Sansiz in Calasanz. Ego Sancius sub jussione dominimei Regis hanc cartam scripsit huc signum ✠ feci. Et nunc pro parte... Blasii et Dominici Ferriz habitatorum loci de Arahuest fuit nobis humiliter suplicatum...», dice el rey Pedro el Ceremonioso, que siendo descendientes éstos de dicha Ginca les corresponden ciertos bienes, y que teniendo los documentos primitivos poco menos que ilegibles, le suplican (al rey) se digne confirmar la concesión de Alfonso el Batallador. Pedro el Ceremonioso lo aprueba y confirma por decreto dado en Zaragoza idus enero 1339 (1).

Tiene también la data equivocada la transcripción existente en el registro 310 de un privilegio otorgado por Alfonso el Batallador á favor de Pedro de Livaso del castillo y tierra de Ripoll en la ribera de Cinca, entre Montzón y Albalate, para remunerarle de sus servicios en la repoblación de Montzón. Dice que es del año 1110 de la Era, que corresponde al 1072 de Cristo; pero todos los personajes citados en la propia data existían en la segunda y tercera décadas del siglo XII. Pedro, obispo de Barbastro de 1126-1135, Sancho, obispo de Pamplona de 1122-1142, Miguel, obispo de Tarazona, de 1119-1151. García Ramírez está establecido en Montzón en 1132 y 1134, como se ve en el Fuero de Asín y en la carta puebla de Artasona *(Colección de fueros y cartas pueblas,* por Muñoz Romero), y finalmente, existe el obispo Sancho de Nájera, en 1129 y 1134. Por consiguiente, la data de este documento debe ponerse entre 1127 y 1134. Pedro, obispo de Barbastro comenzó su pontificado en 1126; pero el Rey estaba en enero de 1126 en Andalucía, y como el documento declara que fué expedido cuando el soberano *vino á hacer la población de Montzón,* creemos que la Era debe ser de 1170 poco más ó menos, pues debe observarse que pone al *Vizconde Céntulo* (de Bearn) *en Un castillo* y éste no heredó tal vizcondado y tal tenencia hasta 1130. (Véase *La Casa de Montcada en el Vizcondado de Bearn,* por J. Miret Sans en este BOLETÍN tomo I, página 190).

«In Dei nomine... Ego Adefonsus Dei gratia Rex facio hanc cartam donationis et confirmacionis tibi Petro de Liuaso; placuit michi libenti animo... et propter servicium que mihi fecisti et cotidie facis et propter quod in aromices de illa populatione facere de Monssone, dono et

(1) Registro 867, folio 170.

concedo tibi Repolle qui est in ripa de flumine que dicitur Cinque, villa et castello cum quatuor iouatis de terra in *subregreuno* et in super si mais potes laborare de istis quatuor iouatis, quantum ibi potes de supralaborare similiter habeas... franchum et ingenuum et liberum sine nullo censo ad tua propria hereditate... salva mea fidelitate... Domnus Arnaldus episcop. Oscense et R. Sans de Johan Dosca, et Bertran de larbasa et don Garcia remirs et Petro R. de Stada et Rº Garcia testes. Signum Adefonso rex. Facta carta in mense ianuario quando rex uenit ad illa populacione facere de Montssone Era MCXª. Regnante domino nostro Ihesuxrispti et sub eius imperio Ego Adefonsus, Dei gratia rex in Pampilona et in Superarbre et in Ripacurcia et in Cesaraugusta, Arnaldus episcopus in Jacha, episcopus Petrus in Barbastro, episcopus Garcias in Cesaraugusta, episcopus Sancius in Irunia, alius episcopus Sancius in (N) Agara (Nájera), episcopus Michel in Tarazona, Comite Petro in Tutela, Vicecomite Centolle in Uncastello... S. Garcia Redmiriz in Monssone et in illo grenio.» (1).

Finalmente, pertenece á Ramiro el Monje un documento notable, que en el catálogo de la *Colección de fueros y cartas pueblas de España* de la R. Academia de la Historia (Madrid, 1852), en el artículo referente á Uncastillo viene así indicado: «El rey Ramiro el Monge concedió varias franquezas á los habitantes de Uncastillo por el servicio que le hicieron en perseguir á D. Arnalt de Lascun, que se había alzado con el castillo de la villa y había ofrecido entregarlo al rey de Navarra; dado este privilegio en agosto 1136. Se hace mención del mismo en un manuscrito de la Biblioteca de Salazar.» Es, pues, interesante, haber encontrado el documento justificativo de un hecho histórico que sólo se conocía por tan pequeñas menciones:

«In nomine &. Ego Renimirus Dei providencia Aragonum Rex facio hanc cartam donacionis et confirmacionis sive ingenuitatis et franchitatis vobis omnes homines de Uno-Castello tam clericis quam laycis *per nomen* et a tibi Sancio bita abbate de Sancti Martini et a tibi Sancio Enneconis et Johan Garces filio de illo alcald et Petro Ferrangeros Aroyo et Petro Galinç de Olalia et Petro Petrez et Garcia Garzez de Biel et Petro Arceiz de Ariego... vos supranominati misistis vestras animas usque ad mortem pro amore de vestros vicinos et propter fidelitatem meam placuit mihi libenti animo et spontanea voluntate et obtimo cordis afectu et propter amorem et servicium magnum quod michi fecistis et fidelitatem que tenuistis ad antecessores meos et postea ad me ipso et quare tornastis michi illum castellum et tolistis eum ad meos inimicos scilicet ad Arnalt de Lascun qui erat meum rebellem et non colligebat michi in illo castello nec in illa villa et volebat alium regem super me mittere et volebat totam meam na-

(1) Registro 310, folio 78, Archivo C. de A.

tura desereditare et in super propter hec *predavit* illam villam jamdictam et matavit ibi meos homines et vestros parentes pene quadraginta. Ideo propter hec et multa alia bona quod michi fecistis facio vobis liberos et franchos de totos illos debitos quod michi debetis facere excepto quod *eatis* mecum in hoste et si aliquis ex meis propinquis hac *donativum* suprascriptum voluerit dirrumpere siat anatematizatus et maledictus et in inferno inferiori salva mea fidelitate et de omni mea posteritate de quo et non alio segnorio sit castellum et villa ipsa per secula cuncta amen. Sig ✠ num Ranimirus Regis. Sig ✠ num Raimundi Comes. Factam hanc cartam in mense augusto in Era Millesima centesima septuegesima quarta in villa et castro quod dicitur Unocastello, Regnante me R. Dei gracia Rex in Arag. et in Suprarbi sive in Ribagorcia, Episcopus Sancius in Orugna, Episcopus Dodus in Jacca et in Oscha, Episcopus Gaufredus in Rota et in Barbastro, Senior in Unocastello Frontinus, Petro Garces Doriç en Sos, Petro Taresa en Exea, Petro Lopez en Luesia, Gastonge en Biel, Lop Ennecons en Luna, Gomes en Ayerbe, Comte Arnal Mir de Pallars en Boyl. Ego Sancius scriptor.»

El rey Juan I lo confirmó en 14 septiembre 1389, en Montzón.

De manera que, según indica el propio D. Ramiro, era Arnaldo de Lascún el cabecilla de los revoltosos vendidos al rey de Navarra para destronar á aquél: «quería otro rey poner sobre de mí y desheredarme de mi patrimonio», estas son las verdaderas palabras del documento; pero no cabe duda que se refieren al monarca navarro y que este *otro rey* era García Ramírez, un nieto del infante Ramiro, del hermano del antiguo rey de Navarra Sancho el de Peñalén, que el pueblo navarro acababa de proclamar al enterarse de la muerte de Alfonso el Batallador, más con deseos de restaurar su monarquía independiente que con ambición de continuar la unión con Aragón, pero quitándole á este país la hegemonía que había ejercido desde que Sancho Ramírez de Aragón obtuvo la corona de Navarra Este documento confirma, además, que el monarca navarro no obraba de buena fe al entrar en tratos con el aragonés para constituir una hermandad ó unión de ambas coronas y que secretamente ganó la complicidad de caballeros del reino de Aragón para establecerse como soberano único de los dos estados.

Joaquín Miret y Sans

SERMONARI CATALÁ DE MARSELLA

Entre'ls manuscrits de la Biblioteca pública de Marsella, en la secció de *reservats* existeix, ab lo nombre 1095, un volúm que conté ademés del «Libre de doctrina pueril» (incomplet), d'algunes composicions poètiques catalanes y de certes consideracions sobre la gelosía y la ira, un petit sermonari també en llengua catalana, que sembla de la primería del segle XV.

No sabèm si aquest sermonari ha estat estudiat y publicat; però sempre serà profitós donarne algunes mostres, majorment desde que va afermantse més la opinió dels romanistes de que tots los sermons mitjevals endreçats als fidels (no a la clerecía) eren predicats en llengua vulgar, fins los qui estaven escrits en llatí en los sermonaris.

Ja Carlesmany recomanava en alguna capitular que la predicació se fés de manera que'l poble la entengués y axís se veu als concilis de 813 de Reims y Tours prescriure la traducció de les homilies dels Sants Pares *in rusticam romanam linguam*. En Paulín París ha sostingut que'ls notables sermons de Maurici de Sully havíen estat també primitivament escrits en francès y que després foren traduits al llatí, però no al contrari, com pensava Daunou.

Es, donchs, provable que'ls sermons catalans que presentàm ara, no siguin traducció del llatí feta en la XIV centuria, sinó text original en vulgar, encare que alterat lo primitiu per successives copies que s'anaven subgectant al estat de la llengua en lo temps en que s'efectuaven.

Les mostres del sermonari català de Marsella que donàm son lo sermó de la festa del apòstol Sant Bartomeu y'l de la festa de Sant Mateu, evangelista, qui comencen al foli 189 del esmentat manuscrit y les qui considerâm suficients per conèxer l'istil y la llengua d'aytal colecció:

In festo Sancti Bartholomei

Vos amici mei estis si feceritis qui ego precipio vobis. Ihoan. XV. et in evangelio hodierno

Segons diu mossen Sent gregori, Non est amor Dei odiosus &. La amor de Deu no deu esser ocios ni pararos ans deu be obrar diligentment les obres de deu car sil hom es negligent en fer e obrar so que deus mana senyal es que la amor de deu no es en aquell; vols tu doncs provar qui es amich de Deu certes aquell qui fa les sues obres. De asso auez eximpli en natura; con conexeras tu lo bon arbre en les fulles, certes no en les flos no doncs en qui en los fruyts sils fa bons, sus axi

lo qui diu qui es amich de deu e no fa lo que deu li diu e li mana, aquest es axi com arbre ab fulles so es ab moltes peraules, mas sens fruyt de bona obre. Considerant doncs Ihesu xrispt que ell auia trametra los seus apostols e dexebles per lo mon per apreycar la paraula de deu e que poch sa val preycar de peraula si primerament de fet e de obre lo preycador no no demostra so que preyca per so donchs diu als apostols lo thema comensat: Vos amici mei estis si feceritis qui ego precipio vobis. Vos altres apostols serets amichs meus si fets los manaments que yous man. Vn deuets saber bona gent que iatse sia que tots los apostols sien stats amichs de Ihesu xrispt en general, empero molt singular amich e cordial es stat mossen sent barthomeu, car segons que legim en la sua ystoria, les ydoles en qui habitauen los dimonis les quals adorauen los gentills con fossen enterrogades per lo poble si auien paor de negu responien que hoc de vn gran sant apellat barthomeu e con enterrogassen dient e qui es aquex barthomeu respos vna ydola en la qual staua vn dimoni qui auia nom berith, amicus dei omnipotentis, dic vos que berthomeu es gran amich de deu omnipotent. Ara trop yo que per tres senyal o indicis hom pot conexer de algu si es amich del altre.

Primo si parle del altre loantlo uolenterosament. Secundo si contrasta als contraris de hom virtuosament. Tercio si li dona dels seus bens habundosament. Tots aquests senyals de amicicia ha demostrat mossen sent bertomeu enuers Ihesu xrispt per que podem dir certament que ell es amich seu. Senyal de amicicia primerament, donchs dich yo que lo primer es con algu parla del altre be loantlo uolenterosament, car negu no tindria laltre per amich si perlaua del altre coses de uituperi e diffamacions, mas aquell seria mon amich qui de mi diria be e loaria los meus fets. Aquest senyal de amicicia ha agut mossen sent berthomeu car ell ha uolenterosament loat ihesu en la sua preycacio, vn legim en la sua ystoria que ell ua preycar en les indies vn la gent colia e adoraua vn dimoni appellat Astaroth e vn jorn ell entra en lo temple axi com a paragri e lo dimoni qui solia parlar e donar algunes respostes als sacerdots del temple no sonaue mot ni feya negunes incantacions ni marauelles e con uench la hora que los sacerdots donauen encens al dimoni ell comensa a cridar cessats mesquins cessats que los angells de deu per prechs del apostol barthomeu ma tenen ligat que no gos dir res despuyts que assi es berthomeu, e con lo rey fos aqui feu que demanassen qui era aquest berthomeu e lo dimoni respos que ell anaue uestit de manto blanch e en les faldes aportaue pedres precioses auia la ueu com a trompa e les sues uestidures o calces o sabates XX anys auia que les uestia que nunqua se enuelliren ni sesquinçaren e que cent uegades la nit e cent lo dia feya oracio e loaue e beneya deu. Veus doncs assi lo primer senyal en ques demostra que mossen sent berthomeu amaue Ihesu car uolenterosament lo loaue en la sua preycacio e oracio, per que podem dir dell la

peraula qui es scrita: proueruiorum X.° ca.°: Qui diligit cordis mundicia propter graciam labiorum suorum habebit amicum regem.

Mossen sent berthomeu qúi ab mundicia de cor ha amat ihesu xrispt e ab los seus labis la loat graciosament per tal aura tostemps per amich lo rey celestial e uets assi lo primer punt.

Lo segon senyal de amicicia es con algu contrasta als contraris e enemichs dhom virtuosament axi com si yo auia enemichs quim impugnassen hom uolguessen tolra ma honor e profit e uenia algu quim aiudas em defenes dels meus enemichs asso seria senyal de gran amistança. Com donques mossen sent berthomeu aia enderrocades moltes ydoles vn stauen dimonis appar que ell ha contrastat als enemichs de ihesu xrispt, per que doncs es son amich legim en la sua ystoria que lo rey de les indias appellat polemi auia vna filla endemoniada e prestament a precs del rey la cura e dix al rey que sis uolia guerir ell li mostraria com era brut e sutze lo deu que adoraua astaroth e lo rey ley promes ques convertiria. Vench vna festa e mossen sent berthomeu con fos en lo temple ab lo rey e gran poble mana al dimoni que ysques de la ydola e axiu feu deuant tot lo poble; ell sa demostra en vil figura e semblança, car era pus negra que vn carbo o vna olla, auia la cara aguda, era tot palos fins als peus, dels vlls li axien flammes de foch, de la boca e del nas sofre pudent e foguiant, tenie les mans ligades detras ab vna cadena de ferro foguaiant e altre cadena en lo coll e mana a la ydola que caygues e queych e totas trenca es trossaia; lauos lo rey e la regina ab sos fills e filles prengueren lo babtisme e la fe xrisptiana e renunciaren al regne, per que podem dir dell e dels altres apostols: Nimis honorati *sunt* amici tui deus; o senyor e com has honrrats molt be los teus, car en virtut tua los dimonis los son subiugats.

(Seguirà)

JOAQUÍM MIRET Y SANS

NOTICIAS

Ha fallecido en esta capital, el día 26 de marzo, el académico numerario D. Angel Bas y Amigó, que formaba parte de la Corporación desde 1899. Se ha hecho constar en acta el profundo sentimiento de la Academia por esta pérdida.

En la sesión del 16 enero leyó el Sr. Carreras Candi un estudio sobre las costumbres en Vich y su comarca durante el siglo XIII; en la de primero de febrero, el Sr. Miret y Sans leyó una noticia de la Bula de indulgencias impresa en 1483 en lengua catalana y un trabajo

sobre la *vila nova* de la parte de Levante de Barcelona y la propiedad de la familia Lull en el siglo XIII; y en la de 18 de marzo, dió á conocer el Sr. Rahola, unas Memorias inéditas del profesor D. José Arrau, escritas en 1814 sobre la Guerra de la Independencia en el territorio de Tarragona y Reus.

OBRAS RECIBIDAS: *Le costituzioni del primo parlamento sardo del 1355, texto, Memoria illustrativa e documenti inediti,* por Prof. Arrigo Solmi (Cagliari, 1911).—*Notes referents als segells del Rei Martí,* per Ferràn de Sagarra (conferencia en el «Centre Excursionista de Catalunya», Barcelona, 1911).—*Les cent millors poesíes de la Llengua Catalana, triades per E. Moliné y Brasés* (Barcelona, 1911).—*La Walhalla y las glorias de Alemania,* por Juan Fastenrath, tomos II á VI (Madrid, 1910).—*La cooperación de México en la Independencia de Centro América,* por el General Vicente Filisola, tomo 35 de «Documentos inéditos ó muy raros para la historia de México» (México, 1911).—*Boletín de la Comisión de monumentos históricos y artísticos de Navarra,* 2.ª época, 1.er trimestre de 1911 (Pamplona).—*Anales del Museo Nacional de Arqueología, Historia y Etnología,* tomo II, núm. 9 (México, 1911).—*Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages,* any 1910 (Manresa).—*Acta de la sesión inaugural de la Real Academia de Medicina y Cirugía de Barcelona* (Barcelona, 1911).—*Le Moyen Age,* tomo 15 (París, 1911).—*Revue des Études Historiques,* mayo-junio 1911 (París).—*Revue des Études Juives,* núm. 122 (París, 1911).—*Ruscino, revue d'histoire et d'archéologie du Roussillon et des autres pays catalans,* núm. 1 (Perpiñán, 1911).—*Revue Hispanique,* núm. 62 (New-York-París, 1910. — *Bulletin de la classe des lettres et des sciences morales et politiques de l'Académie Royale de Belgique* (Bruselas, 1911).—*Bulletin internacional de l'Académie des Sciences de Cracovie,* clase de filología, historia y filosofía, núms. 1-3, y clase de ciencias matemáticas y naturales, núms. 3-4 (Cracovia, 1911).—*Rendiconti della R. Academia dei Lincei,* clase de ciencias morales, históricas y filosóficas, vol. 19, núms. 11-12 (Roma, 1910).—*Boletín del Museo Nacional de Chile,* tomo II, núm. 1 (Santiago de Chile, 1910).—*Boletín de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona,* vol. III, núm. 2 (Barcelona, 1911).—*Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona,* vol. VIII: núm. 24, *La industria moderna como resultado de la conjunción de las ciencias y las artes,* por D. José M.ª Cornet y Mas; núm. 25, *El servicio horario municipal de la Real Academia de Ciencias y Artes,* por D. Eduardo Fontseré; núm. 26, *Algunos datos anatómicos y biológicos del Anthrenus Verbasci,* por D. José M.ª Bofill; núm. 27, *Métodos de repoblación forestal,* por el Marqués de Camps (Barcelona, 1911).

AÑO XI

BOLETIN

DE LA

Real Academia de Buenas Letras

DE BARCELONA

NÚM. 42

ABRIL Á JUNIO DE 1911

INVENTARIS DE LES CASES DEL TEMPLE DE LA CORONA D'ARAGÓ EN 1289

Alguna vegada lo Mestre del Temple en Aragó y Catalunya manava inventariar los béns mobles existents en les comandes. Comprenía l'inventari no solament los obgectes d'us domèstich y les armes y vestits sinó també lo bestiar, los esclaus ó captius y les existencies de grans, vi y oli. Acabava generalment consignant los deutes que cada casa tenía lo jorn de la data del document.

Quan estàn escrits en català, com succeheix ab la majoría dels inventaris de les darreríes del segle XIIIe que anèm a publicar, tenen no sols interès per l'estudi de les costums en general y de la vida interna de les cases del Temple, sinó encare per l'estudi històrich de la nostra llengua, ab la particularitat de que en los escrits en aragonès, com los d'Ambel y Alfambra, s'hi descobreix tot seguit la influencia del català, sobre tot en la nomenclatura d'armes y demés mobles. Observàm també que quan lo comanador d'una casa del Temple d'Aragó era català escrivía en llengua catalana l'inventari corresponent, encare que la casa estigués en l'extrèm occidental d'aquell regne. Axís ho féu frare Berenguer de Barberà, comanador de Calatayud. Es cert que al temps de ferse aquests inventaris la majoría dels frares templers de les cases d'Aragó eren de nacionalitat catalana,

Tretze dels dits inventaris son del any 1289 y un del 1299, corresponents a set comandes del Regne d'Aragó, les de Muntsó, Osca, Ambel, Calatayud, Alfambra, Villel y Castellot; a una del Regne de Valencia, la de Cantavella, y a sis del Principat de Catalunya, les de Mirabet, Tortosa, Orta, Ascó, Gardeny y Corbins. Los pertanyents a les demés cases del propri orde militar en los Estats de la Confederació s'han perdut o al menys no existeixen actualment ni en l'Arxiu del Gran Priorat del Hospital de Catalunya ni en l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Los molt interessants inventaris que publicaren en l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans de MCMVII* los senyors J. Rubió, R. d'Alós,

y F. Martorell son posteriors a la supressió de l'orde del Temple y escrits en llatí, esceptats dos de curts en català, però sens data encare que anteriors a la esmentada extinció de la Milicia. Segons indiquen dits senyors foren escullits entre molts per son interès bibliogràfich y per demostrar com les llibreríes de les cases del Temple sols comprenien obres morals y teològiques, observació que veurèm confirmada en l'inventari de la casa de Corbins que publicàm nosaltres.

Finalment devèm advertir que la valor dels nostres inventaris per l'estudi de la llengua vulgar resulta important perque lo manuscrit d'hón los havèm tret és indubtablement coetani, fet a les darreríes del segle XIIIè y no copiat com ocorre ab molts altres textes d'una transcripció d'època assats posterior.

De Montso

En lan de M.CC.LXXX.IX.X.° kalendas Junii frare A. de timor Castella de monso Regonech lestament del Castell e de tota la batlia de montso axi en deutes en viandes com en altres coses presentz frare G. de castelucyl. frare Gilabert de Ceruia. frare Bernat dalgars cambrer. frare Borranç comanador de la vila frare P. de montesquiu comanador de confito. frare Johan de Torres seques comanador de Castello. frare R. de Sent domi comanador de litera. frare R. cerda comanador de la ribera. frare P. de montanyana els altres frares daquel conuent. Primerament ha en lo Casteyl XII. azbercs los VI. ap capmayls e VI menys de capmayls, IX camisols. IIII guarnimentz de caual. IX cubertes e vna denantera de caual V parels de calçes de ferre. III barbudes. IIII penatz III espaes. III maçes de ferre. vnes cuyraçes. VIII perpuntz. vna gran balesta de corn. C. escutz e C. cofres. I. balesta de corn turquesa altra de corn de torn. II balestes de corn destrep. XX. balestes de fust entre de corn e de II. peus. III balestes de fust destrep. Item ha en la batlia de fora III. camisols. IIII. azbercs la I. ab capmayl. I. perpunt. IIII. capels de ferre. I. elm. XIII. balestes de fust son les IIII. destrep e III. de corn. Item ha entre lo Castell e la batlia. XL.VIII. catius e vna catiua XL.I. mulaçes e I. roci entre semaleria e darada. V. rocins e II. mules que cavalgen los frares de la batlia..... XIII. vaqes. III. vedels. II. vedeles. V. jonecs. I. tor. XII egues. III. mulares e I. mulat de sobran. XIII. besties somerines e C.LXXX II. porcs exiuernatz. Item entre el Castel e la batlia LX.I. bacons de carnsalada. DCCC.XI. caps entre oueyles et cabres exiuernatz et CCL. moltons a obs de la taula del Casteyl. Item bastament en la çabatería de cuyram prim et gros tro a nadal et en la sartoria drap de li et en la ferreria ferre et acer tro a nadal. Item roma el castel per adespesa LXX.V. K. (1) entre farina et forment que bastaran

(1) La lletra K., seguint a quantitats, significa la mesura cafiç o cahís.

be ab lo guany dels molins tro en agost vi et oli bastamenttro al nouel part tot aço roman entrel Casteyl et la batlia. DCL. K. de forment et CCCC. K. dordi et roma en lo Castel CCCC. quintals doli dels quals assignam C. quintals a la cena del Rey et C. quintals per comprar mestura per aalmosna et a companya els CC. quintals per ales cequies et altres obres qui son tot dia necessaries de fer en lo Casteyl. Item dun hom a fraga del senyal enguan CCCX. sols et de temps del noble en R. de monchada. CCCX. sols. Item la... ona na T... sa que pren de II. mes et III meses a ença lo peatge et les calonies de fraga de que deuriem auer be M. sols. les companyes son pagades tro al dia del capitol el Castel et la batlia roman sens tot deute.

Doscha

Anno domini M°.CC°.LXXX°.IX°.XIII. kalendas Julii. Nos frare P. de Vilalba comanador de la casa del temple doscha. Regonexem lestament de la dita casa et de tota la batlia en presencia de frare bertran de cornudela et de frare marti capela et de frare R. dulastreyl cambrer de la dita casa et de frare P. peyrons et de totz los altres frares de la dita batlia. Primerament roman en la dita casa IIII azbercs et VII. parels et mig de calces de ferre. Item ha a noueles (1) III azbercs et III. camisols qui foren enviatz per manament del senyor maestre. Item roman en la casa VIII catius et VIII. besties mulaçes darada et de semaleria et I. roci et I. egua et I. caual guara et IIII. asens et XII. bous darada et XXVIII. porcs exiuernatz. Item XXX oueles et II. mardans. Item roman en la dita casa III. quintars doli que deuen bastar tro al noueyl. Item ha en la casa V. bacons de carnsalada. Item roman en la casa XXXV. K. de farina de forment que deuen... miganc agost. Item L. K. de mestura per a companyes et a lalmoyna que deu bastar tro miganst agost. Item roman en la casa LXX. metros de vi de frares que deuen bastar tro al nouel. Item ha vi de companyes de tro al nouel. Item roman en la casa L. K. dauena per a ciuada que deu bastar de tro migant agost. Item deu la casa an P. calça de leyda M. sols. Item deu al carniçer CL. sols. Item deu an P. Gil CL. sols per son salari. Item deu al draper XXX sols et mig. Item deu la casa a les companyes CCC. sols. Item deu an B. de tamarit LXXII. sols. Item deu al ferrer que ferra les besties XX. sols. Item deu an P. martiniç del escalera XII. sols. suma que munta totz los deutes que la dita casa deu M.DCCXC.IIII sols et VI. diners. Item deuen a la dita casa dels trautz de la vila dosca del temps passat M. et CCCC.XL.II. sols..... Item deuen dels trautz de sen redemptor (2) que

(1) Novellas o Novillas, partit judicial de Borja, provincia de Saragoça.
(2) Sant-Redemptor, nom d'una casa y comanda del Temple en la ciutat de Terol.

no son be pagadors pus de DC. sols. Item deuen al senyor Maestre de les rendes del senyor Rey de IIII. ans IIII. sols... Item ha la dita casa en almudeuer (1) L. K. dordi. Item XIIII. K. et mig de forment et V. K et mig de centeno los quals assignam al senyor Maestre per CCC. torneses que li deuen. E axi roman la casa sens tot deute.

DAMBEL

Era M.CCC.XXVII. meytat del mes de abril nos frare A. de torroela comanador de Ambel Rogonexemos lestamento de la dicta batlia en presencia de frare R. de sent daniol comanador dauerin (2) et frare Dalmau de semenat et de frare Martin vicario de ambel et de frare Matheu de balaguer cambrer. Primerament romane en la dicta batlia vna balesta de torno ques de fust et VI. balestes de fust que son de dos piedes et dos balestas de fust que son destribera et IIII. balestas de cuerno que son destribera. Romane en la dicta batlia hun azbeirgh con capmayl et hotra senes capmayl et hun lorigon et vnas calças de ferro. Item romane en la dita batlia XIIII. perpuntes et XIIII. capielos de ferro et hun yelmo et vna cofa maressa. Item romane en la dita batlia VII. catiuos et VII. bestias mullaças et IIII. asnos et IIII. bueyes darada. Item romane en la dita batlia XXV. puercos exiuernados et XXX. houeylas mayores et IIII. bacones et meyo de carne salada. Item asignamos al senyor Maestre por la responsion et por la tayla de los legistes et de la cort et de los frares Doltramar CL. meytros de vino en el celero de Ambel con sus mesades et C. K. de centeno et segunt quel dito vino et centeno ualia el dia desuso escripto munta tria milia sols. Item donen de la assignacion que frare ponç de pontons fiço al senyor Maestre Mil.DC.LII sols los quales cobrara el temple quando a dieus plaçera. Item deuen a la dita batlia XXV. sols. IIII. diners del sens en Ambel... Item romane en la dita batlia XXII. K. de trigo et XXXIIII K. de centeno. LXX. de ciuada. E asi deuen bastar pan por a frares a companyos et ciuada entro a santa Maria dagosto primera que uene... Romane bastantment de vino por a las companyas de la casa de Ambel entro al tiempo, mas a las companyas de la casa de Taraçona et de Albent nos cuydamos que los baste entro al tempo. Item romane en la dita batlia XXVI. Rouas dolio et bastaran tanto como podran et assi romane la dita batlia senes negun depto. E todas las companyas pagadas entro al primer dia del mes de juynio. Mendamiento de los quales C. K. de centeno prestamos a los Moros Dambel XL. K. et responden nos an de los dines a santa Maria de Agosto asi como el horto vendremos.

---

(1) Almudevar, partit d'Osca.

(2) Averin, provincia de Navarra, partit d'Estella.

De Calatayu

En lan de nostre senyor de M.CC.LXXX.IX. lo segon dissapte de mag. Nos frare B. de barbera comanador de la casa del temple de Calatayu Regonexem lestament de la dita batlia en presencia de frare B. de berga cambrer de la casa de Ricla et de frare P. de uilanova que esta als molins et de frare B. de nouals. Es a saber que a en la dita batlia VI. besties mulaces darada et I. pareyl de bous et XVI. porcs exiuernatz et IIII. bacons de carnsalada et II. oles de coure en Ricla et I. caldera et en leçina corba (1) I. ola de coure et vna caldera. Item roman en la casa de Ricla prou ui tro a mig an setembre per obtz de despesa. Item lexam prou ciuada en la dita batlia entro al nouel per obtz de despesa. Item deuen los moros de masones (2) del temple ab carta publica per rao de la renda que lo temple hi pren que els compren enguan de mi dit Comanador per M. sols dels quals M. sols an pagatz a mi dit Comanador C. sols et romanen a pagar D.CCCC. sols los quals asignam á la responsio del senyor Maestre. Item deuen los ditz moros CXVI. sols del temps trespassat. Item deuen LX. sols. que nos dit comanador los prestam a la cena del gouernador. Item deuen los ditz moros de masones del an pasat VII. K. de forment...

Dalfambra

Remembrança que façe frare Ponç de pontons comanador de Alfambra del estament de la casa en qual forma la lexa en presencia de frare bernat de graus vicario del dicho logar et de frare bernat cauis et de frare P. de lupia cambrer. Primerament romanen en la dita casa XII. catiuos entre bateyados et moros. Item romanen en la dita casa II. cubertas de caualo çagueras et I. cuberta de caualo delantera et IX. pareyls de calças de ferro et III. azbercs menors de capmals et II. capmals de ferro et VI. azbercs ab capmals et V. balestes destrep et V. balestes de torno de fust et I. balesta de torno de cuerno et XII. capelos de ferro et II. cofas et X. lanças et VI. cintos et I. carcax et VIII. olas de coure et III. morteros de coure. Item roman en la dita casa XII. yeguas mayores et II. potras de II. annos et I. potra de I. anno et II. potros de II. annos... Item romane en la dita casa D.XX.VII. ouelas mayores et XII. marues et XXI. cabras mayores et III. cabrices coludos et XXX. carneros por a la taula. Suman del dito ganado entre cabrio et lanar D.C.XC. cabeçes. Item romanen en la dita casa XXX. puercos exiuernados et IX. baquones de carne sa-

(1) Encinacorva, provincia de Saragoça, partit de Daroca.

(2) Mesones, provincia de Saragoça, partit de Calatayud.

lada. Item romanen en la dita casa corambre primo et grosso entro a sant Michel... Deue la dita casa al senyor maestre la responsion dest anno et los dineros de los legistres et de la talla de la Cort al qual debdo a pagar asignamos CC. K. de trigo et CC. K. de centeno... Item asignamos C. K. de centeno por a comprar I. catiuo et bueyes. Item asignamos por a escordar las mieses de toda la baylia LXX. K. de centeno. Item deue la dita casa a las companyas entro al derrero Domingo de Mayo CX. sol et I. mlla los quales dineros deuen a la dita casa et asignamos hi aquelos a pagar la dita compana... E asi romanen todas las companas pagadas entro al derrero Domingo de Mayo saluo los clerigos et los escolanos que non han costumado de pagarse entro a Sant Miquel. E los pastores an preso tolda la proueda entro a Sant Joan. E asi roman la casa quita et sens todo deudo saluo de monedatge et dencara asignamos al senyor maestre IIII. bachons et C. quesos. esto fue feto XVIII. dias andados en el mes de mayo anno domini M°.CC°.LXXX°.IX°.

De Vilel

Anno domini M.CC.LXXX.IX. kalendas junii los diuendres apres sensio. Remembrança que fa frare Jacme Duluya comanador de Vilel del estament de la dita batlia. en presencia de frare P. dorpinel prior de sent Redemptor et de frare Michel Dayga uiua cambrer daquel metex loc et de frare P. de malano et dels altres frares de la batlia. Primerament roman en la cambra X. açbercs ab capmals. Item XVI açbercs meins de capmals et VII. garnimentz de caual et XV. pareyls de calçes de ferre et VI. parels de cuxeres et VI. parels de guans (?) et XI. capmals et Iª. goryera et IX. espaes et Iª. bisarma et Iª. balesta turquesa de corn et de torn et V. balestes de II. peus de fust et V. balestes de corn et de torn et III. balestes de corn et destrep et II. balestes destrep et de fust et III. arcs turqueses et X. capels de ferre et II. capilines et VI. elms et II. maces de coure et VI. perpuntz et XX. lances et XVIII. catius et IIII. besties mulaces de semaleria et X. besties asnines. . Item roman en la casa pa de frares et de companyes tro a sancta Maria Dagost ço es saber LXXV. fanegues de forment et CLX. fanegues de centeno et CCCCLXX. fanegues de ciuada. Item vi de frares et de companyes tro al nouel ço es a saber MCCCC. açumbres. Item ferre et açer et carbo et cuyram prim et gros tro a sancta Maria dagost...

De Cantaueyla

(Any 1289, 8 calendas juny). Nos don fray Eximen de lienda comanador de Cantaueyla Regonexemos el estament de la batlia en presencia de frare M. de Jaca vicario de Cantaueyla... Primerament es a

saber que roman en la batlia XXII. catius et XXV. azbercs et XV. pares entre calces de ferre et cuxeras et XV. guarniments de cauals et III. balestes de torn... et I. balesta bastarda et I. balesta destrep de fust et XVI. helms et XX. capiellos de ferre et IX. cofas maresas et VI. bestias de semaleria et son mulaçes et vn mulo et I. rocin de siela que caualgan los frares et I. mulet de I. anyo et II. caualos guarayons et XX. egua maiores et II. polinos de I. anyo et XI. vaques mayores et I. toro et VI. bedels de I. an et XIX. bueyes de arada et V. bueyes primales et II. asnos et CCCC. ouellas despleyt et XLI. mardanos et CCXI. moltons primales et CLXXX. cabras de espleyt et XV. cabrones colludos et CXLV. cabrones primales... et asi roman la casa sin negun deudo et asignamos al senyor Maestre a la santa terra doltramar DCCCC.LX. Ks. de forment. Encara X. bacones de carne salada et CCC. formatges et lexamos en la cambra DC. sueldos jacceses por a comprar catiuos.

De Casteylot

Anno domini M.CC.LXXXIX. Nos frare A. de Casteylui comanador de Castelot. Regonexem lestament... Et roman en la dita batlia XIII. catius et I. guarniment de caual et VI. azbercs et V. camisols. VI. parels de calçes de ferre... XXXI. escut. XI. braceroles. X. lanças. V. olas de coure. II. bestíes mulaçes de semaleria... E roman en la çabateria cuyram prim tro a Nadal e cuyram gros dest I. an... asignam a auernegatz que fem fer XL. sols. E son pagadas les companyas tro el derrer dicmenge de mayg. E roman la casa quita de totz deutes. Easignam al Maestre de la carnsalada VI. bacons et C. formatges et CCCC scudelas et C. taladors et C. uernegatç si feytz son los quals asignam ques paguen dels deutes quens deuen en Castelot et en las couas.

De Orta

Frare G. de mirauet comanador et frare G. de Vilalonga... Regonegren lestament de la batlia. Ha en la casa XV. elms et IX. entre capels et capelmes et V. coffes et XII. camisols... et V. oles et I. morter de coure et XXV. catius et XV. egues et I. mula que porte laracio... et D.CC. cabres majors et CX. bocs colutz et CCL. crestons et cuyram prim entre adobat et adobar que bastara tro a paschua... totes aquestes coses. deuen bastar tro al dauant dit temps segons que la casa a acustumat de despendre...

Daçco

Aço es albara en que nos frare frances comanador daçco et frare... regonexem lestament de la batlia. Roma en la casa VI. bous darada

I. ase I. catiu. III. porcs... et VII. balestes de torn II. de corn... et II. camisols et IIes gorgeres de mayla VI. perpuntç V. crocs. III. capels de ferre II. elms XX. cofes les X. ab rayl de ferre. XL. escutz L. lançes... feyt fo aço en Açco XI. calendas juny anno domini M.CC.LXXXIX.

De Mirauet

VII°. kal. juny. anno incarnacionis domini M.CC.LXXX.IX°. Nos frare P. de tous comanador de mirauet en presencia de frare ponç de Camporreyls et de frare umbert de miralles... et dels altres frares de Mirauet regonexem lestament del dit castel de mirauet et de tota la batlia sua. Es a saber que romanen en la dita casa de mirauet ab la batlia XLIII. sarrains catius et II. bateiatz catius et IIII. besties mulaçes de somaleria I. roci que are la cenia del ort I. caual qui tire la carrera I. egua mayor. Els homens den Artal dalago tenen nos en preses XXX. egues majors et I. caual guaran et I. mula que portaue la roba dels eguaçes. Item roman en la dita batlia III. polins caualins de II ans... et XXXV. vaques mayors II. tors IIII. bous sanatz de II. ans... et XXV. bous darada et M.CCÇLXXX cabeçes de bestiar menut... et XXX. guarnimens de caual menys daquels que son en la frontera et LII. azbercs menys daquels que son en la frontera et XXXV. parels de calçes de ferre. IIII. camisols. XV. balestes de corn et I. balesta de fust de torn. IIII. balestes de corn destrep. Item C. Ks. de forment... XXX. Ks. de mil tot a mesura uenal de leyda per a la despesa de la casa Item IIII. mil migeres de ui el celer de Gandesa lo qual ui asignam al senyor maestre... Item roman en lobrador de la çabateria assatz cuyram prim et gros entro a vn an. Item aroman en lobrador de la sartoria assatz draps de li et de lana daquest I. an ab II. mil sols quey asignam del deute sobredit. Item arreman en lobrador de la ferreria assatz ferre et açer entro a vn an ab D. sols qui assignam del deute damunt nomenat... Esters son pagatz totz los clergues et les altres companyes de la dita casa de ses soldades entro a aquest present an.

De Tortosa

En lan de nostre Senyor M.CC.L.XXX.IX. lo quart dicmenge de mayg frare bernat de rocamora comanador de Tortosa Regonec lestament de la dita batlia en presencia de frare..... Primerament a en la cambra XVI. azbercs ab capmayls... Item X. parels de calçes de ferre. Item I. pareyl de cuxeres et I. pareyl de camberes et V. cuxotz et III. parels de guans de ferre et VI. guarnimentz complitz de cauayl et V. balestes de corn les II. de torn et les III. de II. peus... Item XX. catius. III. muls et I. roci de semaleria... Item I. roci et I. mul de sella en que caualgan los frares de fora. Item XV. egues de majors et IIes. polines et I. poli denguan..... Item XLII. vaques et II. tors.. ..

Item XV. mardans et III. moltons esquelers..... Item deu lalcayt fabib MXL. sols de la capellania de na M.ª de Coniles segons ques contengut en lalbara dentan... De fra... CXX. canters doli que valen DXX. sols a rao de IIII. sols IIII. dines lo cante...»

De Gardeny

En l'any del senyor MCCLXXXIX lo terçer dicmenge de Mag frare B. de Montoliu comanador de Gardeny et frare Johan de la orta cambrer daquel loch regonexen lestament... la batlia de Gardeny en presencia de frare Gil periç de taraçona capella et de frare A... et G. pradell et de frare Bt. de Bayols et de frare ff. de Carcasona. Primerament ha en la Batlia IIII. camisols et II. azbercs ab capmayl et altre sens capmayl et III. parels de calces de ferre et III. parels de cuxotz et III. capels de ferre et II. elms et VII. garnimentz de cauayl et I. balesta de corn de torn et III. balestas de corn... et I. balesta de fust de II. peus et I. masa turquesa et XLIII. catius et CXXI. oueyla et XII. moltons et XI. cabres et IX. moltons per a la taula et VIII. besties mulaces darada et I. semaleria et I. mula et II. rocins... turquiman als molins... mula que caualgua frare T. pradel et I. mul que caualgua lo cambrer et I. mula que caualgua frare R. daltariba et VI. besties asinines et X. egues... et LXXI. porc exiuernatz et XIX. bacons de carn salada. Item XXXII. cafizos de forment... que asignam a comprar XXV. K. de forment lo qual forment deu bastar tro a sent Michel a despesa de casa. Item ha en la casa LXX. K. de mestura et XX. K. de mil et X. K. de segal de la qual mestura assignam a la almoyna per rao del delme de pa et del Releu que la casa despen lan recompensat forment ab mestura XXXIII. K. et... que es en lo graner. El sobre pus de la dita mestura et mil et segal que... VII. fan. menys I, al... que bast a pan de mestura tro a sent Michel. Item ha en la... et en lo graner LX. K. dordi et X. K. dauena la qual ciuada et ordi et auena eesman que bast tro a sent Michel .... et Segria et leyda et Urgel de cens daltres deutes clars saluu lo cequiatge de soses qui es duptos XII. mille CLXVIII. sols et XXIX. morabatins. Item en la cambra DXVIII. sols per comprar Catius et son estatz dun catiu quis reeme. Item ha en la casa I. peça de drap blanch de Gardeyn. Esters la casa no deu res. Pero si hauie deutes oblidatz o soldades de companyes assignam que sien pagats dels deutes damut ditz que a la casa son deguts. E axi la casa roman sens tot deude saluu que la responsio al mestre la qual no podem pagar per los trebayls et per les messions que hauem haudes a fer en tornar los molins et per les rendes nils sensals que no podem hauer (1).

---

(1) Inventaris de les Cases del Temple d'Aragó y Valencia. ex Armari 24; arxiu del Gran Priorat de Catalunya.

CORBINS

«En lan de nostre senyor M.CC.XC.IX disapte uigilia de paschua frare P. de senjust Comanador de Corbins Regoneg en presencia de frare Domingo de Pertusa et de frare P. lanera lestament de la capela et de las altres coses de casa. Primerament I. croeta dargent ab son peu et I. capsa de uori et de banuç ab diuersas maneras de reliqas et II. calçes dargent ab sas patenas et II. candelobres et II. baçins tot dargent et II. chaxetes ab sos chadenats tot dargent et II. canadelcs dargent et I. ensenser et I. naueta ab sa cuyllera tot dargent et II. lanteas dargent que penyan en la capela.

Item I. lignum domini dargent et I. creu de cristayl et I. creu dobra de limoye (Limoges?) et I. croeta pocha dobra de limoye et estan ab II. sobre laltar et II. taules dobra de limoye que estan sobre laltar; ha en la cambra IIII. libres los II. de vida de sents los altres II. de sermons et II. frontals negres de cuaresma et I. casula, estola et maniple negre de cuaresma, aig III. frontals los II. son de drap dor et de seda et la I. de diaspe et I. frontal ueyl que no ual guagri et V. chapes hofiçiadores de seda les II. ab castels et les altres II. ab escudets et la I. es tota uermeylla ab listes dor et II. cristaylls que sii tenen asi I. uestiment de diasper chasula, estola et maniple..... a seynals de castels..... et altre uestiment festiual de drap dor casula et camis guarnit dor ab leons et ab flors..... et altre uestiment uermeyl ab lista dor chasula et chamis estola et maniple..... et II. dalmatiques de purpra (?) de lest et I. de samit ab listes menudes blanques et altra de fustani et I. mitra de diasper et unes çabates de bisbe et II. candelobres de limoye et V. candelobres de fere grans et uns osties et I. naueta dobra de limoye et I. baçi alauar (?) las mans et I. chasula dels digmenyes et altra ferial et I. misal, I. auangelister et I. pistoler et II. hofiçies I. breuiari ferial de tot lan et I. santural et I. proser, I. chapitoler, I. saltiri, I. consueta, I. responser et a sobre laltar V. pales de li et I. frontal de li ab listes uermeylles et I. cuiro uermeyl que cobre laltar et II. cortines blanques que son en la cambra del cambrer et I. barraga et aig III. sobrepeliç et II. tapits.

Item ha en la cambra del cambrer I. açberg ab cammayl et VI. perpunts en la I. a camisol et II. capels darmar et III. pareyls de cuxeres de drap et II. balestes de corn de torn et I. balesta de fust de torn et I. balesta de corn destrep et I. capel de fere et II. elms et II. espaes et II. penars et II. caxes plenas de treites.

Item aig IIII. chatius et III. besties mulaçes et I. egua et II. pareyls de bous et XXX et VIII. porcs exeuernats et II. porçels et I. ase.

Item aig I. capel de fere et I. capmayl que cobram de D.º batel qui es del seynor mestre.

Item aig V. almatrages et ten la I. lo cambrer et laltre frare P. els

III. en la cambra del comanador et IX. plumaçes et la I.ª sens ploma et an III. a la cambra del comanador et III. a la cambra dels capelans et I. en la cambra de frare P. et II. a la cambra del uicari et XVII. saglits los IIII. son en la cambra del comanador..... et II. en la tore del myl et tenenen I. los trotres et I. quen te garçin et I. alçeler et II. a la cambra del uicari. Aig IX. curçals (?) en fre auol e bons et son los IIII. en la cambra del comanador..... et XIII. guanegas et I. sobrelit et son les III. en la cambra dels capelans..... et tenenen I. los somales et I. lo porquer el porter et an II. a la cambra del uicari..... et a al çeler I. balesta et I. croc et XII treites et aig II. pareyls de lençols et la I. pareyl es a la cambra del uicari el altre pareyl de lo capela de casa.

Item aig I.ª maça de fere et III. toscons et I. perpal et V. reylles et V. exades et I. lege (?)..... et aig uns feres de gafres..... destrals et I. al çeler et aig II. podadores et I.ª exola et I. escapel... et I. terbanola.

Item..... X. touayes... et II. a taula de compaynes et I.ª a taula de troter et II. a taula de romeus... et II. camades et II. exugados et en la cambra del cambrer VII. uernegats nous.

Item aig III. oles de coure et son las II. encastades et I. morter de coure ab ma de fere et III. calderes son les II. encastades et II. calderons... et I.ª chaça et I.ª paela de fere et II. feres de fog et III. ats de fere... et II. loços et I. rayl et I. arpa et I.ª cobertora de fere et XXX. tayllados et III. doçenas descudeles et I.ª anclusa et uns mancles (?) que te lo ferer de la uila et deu lasgoar los aroues de casa et aig II. troç de cadena... et uns peses de fere et unes ualançes daram et I. martel de fere et III. creols grans et III. pocs et uns ganchos per çercar si cau res al pou et aig III. hodres a obs de ui et III. saos de terliç et II. soges de lana et a al çeler I.ª paela et uns feres de foc et I.ª loça et I. creol et II. tayllados et I.ª XII.ª de scudeles.

Item aig L. et VI. tenayles a obs doli et II. hodres doli. Roman a despesa de la chasa IX. Kafiç de forment et II. Kafiç de farina... Roman a la casa M. migeras de ui de frares et D. de ui de compayna et VI. quintas doli. Romanen en lo graner on es lordi del seynor maestre VI. Kafiç de or per açiuada et en aquel meteyx graner XX. Kafiç dauena a mesura de XII. Item lexam en aquela tona de DCC. migeras las CCC. a compliment de ui de compayna.

Item aig I.ª balesta de corn et I.ª lança que son domes dalgayre (1) et I.ª maça dien que es den gilabert de Croylles et I.ª espaa de peynyora.

En lan de Nostre Seynor M. et CC. XC. et IX. fra. P. de Sent just... en presencia de fra. R. de Sent just et de fra. D.º de Pertusa

(1) **Alguayre, lloch prop de Lleyda y Corbins hón hi havía comanda del orde del Hospital.**

cambrer... Reconexen lestament de la casa de Corbins et de tota la batlia. Primerament son en la casa IIII. chatius et III. besties mulaçes et I.ª egua et I. ase, IIII. bous darada, XXXVIII. porcs exeuernats et VI. bacons de cansalada et III. balestes de torn et II. de corn... et II. espaes et II. penats et V. perpunts aen la I. camisol. Item I. açperc (?) ab cammayl et II. elms, I. capel de fere. Item III. holes de coure et I. morter de coure, V. calderes. Item roman en la dita casa X. Kafiç de forment et III. de farina et axi deu bastar a la mesio que la casa acustumada de fer tro a senta Maria dagost..... Item roman en la dita casa M. migeras de ui de frares que deu bastar tro al nouel... Item asignam CCC. migeras de bon ui a uendre per comprar ui de compayna a bastament tro al nouel. Item VIII. quintas doli que deu bastar tro a nadal..... Item deuen a la casa CLXXX SS. et VII. diners dels cuals diners asignam a compliment del ui damont dit a comprar los catius..... el romanent dels diners asignam a comprar I.ª bestia mulaça a obs de la casa. E son pagades les compaynes tro al dia del Capitol. E axi roman la casa quitia sens tot deute» (1).

Cridarà segurament la atenció al llegir aquests inventaris, lo crescut nombre de captius o esclaus que tenien los Templers en llurs cases. La sola comanda de Gardeny en mantenía 43, Mirabet 45 y Muntsó 49, y reservaven diner encare per comprarne d'altres; lo que indica que no los destinaven únicament als serveys domèstichs, sinó també a certs oficis y a la agricultura o a la guarda del bestiar. No hi havía llavors gaires homens lliures o franchs y no s'en trobaven fàcilment per a dits serveys domèstichs y agrícols. La majoría o eren afocats, habitants del masos y subgectes a la terra o eren menestrals y dedicats a les industries y oficis dins les viles. No podía prescindirse de la utilització dels captius o esclaus ni tan sols en los monastirs.

Lo Comte de Barcelona en 1146, ja havía concedit al Temple la possessió dels serrahins que tenía en les cases y terres y la dels que aniría capturant en la guerra: «concedo vobis ut quantos sarracenos habetis in honoribus vestris et hereditatibus vestris aut illos que de aliis partibus pro amorem Dei adduxeritis vel de Ispania quos Deus ibi vobis dederit omnes vobis serviant omnibus diebus et nullus homo eos vobis subtrahat neque recolligat in sua casa aut in sua hereditate...»

Quan se feren menys freqüents les incursions dels exèrcits cristians y per lo tant dels Templers en los territoris dels serrahins, després de conquistada Valencia y Murcia, ja no foren suficients los captius que portaven per a les necessitats de les comandes y degueren acudir a la compra d'esclaus.

A mitjans del segle XIIIe començaren a sovintejar aquesta mena d'adquisicions en les cases del Temple de la Corona d'Aragó.

(1) Arxiu de la Corona d'Aragó. (Cartes reyals).

Devegades acudíen los delegats dels comanadors a les fires hón eren mes fàcils dites contractacions y ab més freqüencia se feya la compra-venda privadament ab los particulars qui teníen esclaus. Ens fixarèm en la comanda de Barberà, per exemple de la freqüencia d'aytals tractes. En 1249, frare Berenguer de Castellfollit, de la comanda de Barberà, acudí a la fira de Tarragona per comprar un serrahí blanch que havía posat a la venda En Johan Rotbert (1). En 1261, frares Pere de Muntpalau y Berenguer de Portell, de la comanda citada, compraren dos serrahins també blanchs, a us y custum de Barcelona als cònyuges Pere Rosana y Guillelma (2). En 1263, Pere de Loarre vené a frare P. de Muntpalau, llochtinent de comanador del Temple d'Osca, un serrahí blanch per 220 sous jaquesos. En 1265, frare Arnau de Timor, comanador de la casa del Temple de Barberà comprà a Adam de Salzet un serrahí blanch, a costum de Tarragona (3). En 1267, Bernat de Pujal, comanador de la metexa casa,

---

(1) «Sit notum cunctis, quod ego Johanis Rotberti de Silva confiteor et recognosco vobis fratri Berengario de Castrofollito de domo Barberani quod in fira Terrachone in ipsis nundinis pro sexaginta quinque solidos Barchinone de quibus fui paccatus a vobis unum sarracenum album quem habetis et quem emi Valencie a Michaele de Villa-sicca a quo habui instrumentum de quo trado vobis translatum et eciam dono vobis fidejussorem P. de Foresio habitantem in Terrachona, qui pro me teneatur vobis super vendicione quam vobis feci de dicto sarraceno ad consuetudinem civitatis Terrachona. Actum est hoc VII calendas junii anno Domini M°CC°XL° nono». (Perg. 1161 de Jaume I, arxiu C. de A.)

«Sit notum cunctis, quod ego M. de Villasicca vendo vobis Johanni Rotberti unum morum album Merchomet precio XLV. solidos realis Valencie in quibus renuncio excepcioni peccunie non numerate et teneor vobis quod non est furatus de parte domini Regis vel de alio loco suspetto et promitto illum vobis et vestris salvare ad forum Valencie... (17 calendas abril 1248)... frater Berengarius de Castrofullito denunciavit Johani Rotberti quod defenderet sarracenum illum quem emerat ab eo idem frater quia Arnaldus de Verneto miles petebat eum dicens suum esse. Johanis vero Rotberti respondit quod frater Berengarius ageret et defenderit causam illam quia ipse Johanes postea super eo faceret quod deberet...»

(2) «Sit omnibus notum, quod ego Petrus Rosana de Villafrancha et uxor mea Guilelma vendimus et concedimus tibi fratri Petro de Monte palacio et fratri Berengario de Portello camerario et omnibus fratribus eiusdem domos et vestris successoribus duos sarracenos nostros albos nomine Ali et alio quos promittimus non esse chrisptianos ablatos vel furatos alicui persone nec eciam esse delito pacis vel treguarum dominum Regem aut de palia, immo eos vobis vendimus ad usum et consuetudinem Barchinone promitentes insuper vobis et vestris successoribus ipsos facere, tenere et habere contra omnes personas... accipimus eciam a vobis pro precio predictorum sarracenorum quadringentos sexaginta solidos Barchinone... et eciam tenemur vobis de eviccione et de legali guarencia, obligando in hoc nos et omnes res nostras... renunciamus omni beneficio nove constitucionis et Epistole divi Adriani et illi legi hoc ita si pactum et speciali ego dicta Guilelma renuncio omni excepcioni et juri ipoteche et sponsalicii mei. Actum est hoc VIII calendas novembris anno domini MCCLXI.» (Perg. 1674 de Jaume I, arxiu C. de A.)

(3) «Sit notum cunctis, quod ego Adam de Salzeto de Silva vendo vobis fratri Arnaldi de Timor comendatori domus Barberani et vestris pro centum unos solidos Barchinone monete de terno de quibus sum bene paccatus a vobis et ideo renuncio excepcionis non numerate pecunie... sarracenum album nomine Azmet ut cum habetis ad omnes voluntates vestras tenor enim vobis et vestris quod non est furatus nec pro sarraceno vendito teneor ego vobis et vestris pro isto ad consuetudinem Tarrachone ubi eum vobis vendo. Et ipsum sarracenum faciam vobis et vestris habere et tenere in pace. Et pro his firmiter ascendendis obligo vobis et vestris me et omnia bona mea... Actum est hoc VIII. calendas maii anno domini MCCLXV.» (Perg. 1806 de Jaume I, arxiu C. de A.)

comprà també un serrahí blanch, anomenat Abrafim, per 110 sous (1) y un altre anomenat Fuzers per 130 (2). En 1268, nou istil, lo propri comanador de Barberà en comprà dos per 280 sous de tern (3) y en 1275 un de llort per 500 de la metexa moneda, lo que potser indica una gran preferencia per aquesta mena d'esclaus en comparació ab los serrahins blanchs (4). No és necessari acumular més exemples per demostrar la freqüencia de la adquisició d'esclaus per compra en les cases del Temple.

Apar que al examinar los transcrits inventaris també pot ferse la observació de que'ls nostres Templers a les darreríes del segle XIII[è] consideraven que la seva acció militar contra'ls serrahins espanyols ja era cosa poch menys que inútil o acabada en la Corona d'Aragó, donchs axís ho demostra lo poch armament ofensiu y defensiu que teníen dipositat en aquelles catorce cases, les més importants per llurs riqueses y categoría y algunes d'elles per llur situació estratègica.

No obstant, és cert que en alguna casa, com en lo castell de Mirabet, teníen part de l'armament fora, en los punts de frontera hón sempre hi estaven destacaments de cavallers per vigilancia.

Los establiments del Temple y lo meteix los del Hospital, que en los temps de la Reconquesta, abans de la presa de Mallorca y de Valencia y de la expedició a Murcia eren les millors fortaleses, a les da-

---

(1) «Notum sit cunctis hominibus; quod ego Dominicus de Lafiguera mercator como:ans in Calatahiu per me et omnes meos... vendo et concedo vobis fratri Bernardo de Puial comendator de Barbera Milicie templi et successoribus vestris quendam sarracenum meum album nomine Afrafim pro centum et decem solidis... Ego siquidem et mei teneamur vobis dicto emptori et successoribus vestris de supradicto sarraceno quod non mingit in lecto nec est toltus, raptus sive furatus datus, venditus, impignoratus .. nec est demonrachus seu gutacadens nec stultus aut chrisptianus imo est sarracenus filius sarraceni et sarracene. Et si unquam de supradicto sarraceno contra vos... actio, questio vel peticio fierit aut moveretur aliqua racione, modo vel causa, promito vobis et successoribus vestris facere bonam et legalem garenciam, eviccionem et defensionem.. Ad majorem vestram securitatem dono vobis et successoribus vestris fideiusorem R. Ros specierium comorantem in parrochia Sancti Johannis Ilerde...» (6 idus octubre 1267; perg. 1907 de Jaume I., arxiu C. de A.)

(2) «Sit notum... quod ego Michael de Vallobar civis Ilerdensis per me et omnes meos cum hoc presenti instrumento vendo vobis fr. B. de Puial comendatori de Barberano. . quendam sarracenum album nomine Fuzers per CXXX solidos jaccenses quos omnes a vobis habui .. Ego siquidem venditor predictus et mei tenemur vobis... de supradicto sarraceno quod non mingit in lecto nec est toltus, raptus sive furatus nec est de pace vel treuga domini Regis Aragonum vel Regis Castelle nec de aliquo loco suspecto, nec est demonrachus seu gutaiadens nec stultus aut christianus; imo est sarracenus et filius sarraceni et sarracene...» (10 calendes desembre 1267; perg. 1914 de Jaume I.)

(3) «Sit notum cunctis; quod ego Guillelmus de Fuertola de Vallibus confiteor... vobis fr. Guilelmo de Podio alto comendatori domus Barberani et vestris successoribus me habuisse. . illos CC.LXXX. sol. barchinone de terno quos mihi debebatis racione illorum duorum sarracenorum quos vobis vendidi. Id circo renuncians omni excepcioni non numerate peccunie...» (4 nones janer 1267; perg. 1924 de Jaume I. Arxiu C. de A.).

(4) En Berenguer de Vilagrasa a 20 juliol 1275, vené a frare Arnau de Timor, comanador de Barberà un serrahí *lorum* (llort) per 500 sous barceloneses de tern, declarant que no havía sigut furtat a cap altre proprietari o patró y que no era endimoniat, ni insensat *nec cacat vel mingit in lecto*, axí com que era fill de serrahí y serrahina. Autoritzà la escriptura de venda'l notari de Montblanch (perg. 2237 de Jaume I. Arxiu C. de A.)

rreríes del segle XIIIe, anaven convertintse en tranquils convents o hospicis, hón la preocupació preferent era la administració dels nombrosos béns que possehíen, lo conreu de les terres y explotació del bestiar, considerant que la seva força y los mijans que acumulaven no teníen ja altres aplicacions o destinació que la Terra Santa y los demés llochs cristians de Llevant.

JOAQUÍM MIRET Y SANS

NOTES DOTZECENTISTES D'AUSONA

(Continuació)

Contracte d'hospedatge.—N'ha aparegut un de molt curiós del 1261. Lo cànonge Pere de Sant Hipòlit se compromet ab Mestre Ferrer de Comes, a donarli dinar en la sua metexa taula durant un any. Mestre Comes li entregà per aquest servey, cent sous barcelonesos (360).

FEUDALISME

Com començava un home a ésser propri d'altre. — Lo feudalisme a Catalunya, com per tot arreu, se fonamentà en la protecció del fort al dèbil y mutua ajuda en les jornades de perill. En la sua organisació surgeix la dependencia d'un home respecte a altre. Hinojosa la classificà acertadament en tres categoríes (361): dependencia merament personal; dependencia per rahó de la terra que conreua, y dependencia per rahó del territori o districte jurisdiccional de sa residencia.

Altre divisió podèm fer d'aquesta dependencia, çò és, segons la causa que la ocasionava. Unes vegades arrencava del contracte y les més del naxement.

Una mena de contracte era, quan un home lliure prometía a altre estar sots la sua potestat y fer sempre residencia en la sua masía. Axís ho feu en 1257, Jaume des Molins, de Viladrau, a Arnau de Vilademany, senyor d'aquest terme (362). Altre contracte gens semblant a

(360) Vo. VI, 1261, XII kalendas Junii: «P. de sancto ypolito vicencis canonicus promito tibi Magistro F. de cumbis bona fide ac per firmam stipulacionem quod a festo sancti Michaelis Septembris proxime uenturo usque ad unum annum completum in eodem festo donem tibi comestionem in mensa mea per C solidos monete barchinonense de terno quos me a te confiteor recepisse renunciando exceptioni peccunie non numerate. Super quibus C solidos antedictos fatio tibi et tuis finem perpetuum et pactum de non petendo. Et si per his etc. Fideiusor p. de Pausa. Testes P. de ferigola, G. de plano, et Thomas boxó.»

(361) Eduart d'Hinojosa, *El régimen señorial en Cataluña*, p. 83.

(362) Vo. V, 1257, idus Octobris: «Jacobus de molendinis de uilla adrat promito uobis A. de uila de mayn domino meo sub pena CC solidorum quod semper faciam residentiam et stem in parrochia de uilla adrat et non alibi sine vestra uoluntate. Et si forte irem apud maioricas uel ualentiam uel ad alium aliquum locum causa lucrandi et uos miteretis mihi vestrum nuncium uel literas quam redirem ego tenare uenire infra spacium XX dierum quod nisi facerem soluerem penam predictam.»

aquest, se presenta en lo cas d'En Miquel del Solà, de Vilatorta, quí haventse redimit de la potestat del canonge Pere des Torrents, en 1251, s'entregà ell y sos successors, a la Prepositura del mes d'agost de la Catedral de Vich (363). Diferent forma contractual que les dugues precedents revesteix la venda d'una masía ab sos homes propris residents en la metexa, cas esdevingut en 1261, al comprar, En Jaume de Santaolaria, la meytat del mas Pujol, de Santa Eugenia de Berga, ab los homes y dones que en ell hi havía (364).

Lo contracte revesteix donchs tota manera de formes, algunes molt interessants. En 1262, Guilleuma Tremona donà lo mas Tremón de Vilalleons ahont habitava, al seu pare Guillèm Morera y germans Simón y Pere. Lo Prior de Sant Pere de Casserres, com a senyor del mas Tremón, aprovà la donació ab tal de que sempre prestàs al Monestir de Sant Pere de Casserres los censos y parts dels explets y altres consuetuts. S'obligà En Guillèm a assignar, dintre lo termini de deu anys, a un dels seus fills com a habitador del meteix, qui siga home propri y soliu del Monestir, tinga dit mas afocat y hi fassi personal residencia. Interinament li concedeix que ell, quina residencia estaría en altre mas, lo tinga en bon estat y afocat, entregant Morera al Prior, 30 sous barcelonesos (365).

S'acostumà transferir, per donació entre vius, lo domini de persones subgectes al jou feudal. Exemples: en 1251 En Berenguer des Vilar, de Sant Boy de Llussanès, ab tota la sua familia, sigué donat

---

(363) Vo. IV, 1251, IIII kalendas Januarii: «Michaelis de solano de parochia sancti juliani de villa torta recognosco et fateor quod redemi meum corpus a petro de torrentibus quondam vicensis canonico et statim post dictam redempcionem dedi meum corpus prepositure mensis augusti canonice vicensis vnde eam in presenti dono et recognosco et fatior meum corpus infantes et bona mea esse de vicensis canonica et specialiter de seruitio prepositure mensis augusti et de te Gauzerando de cheralto preposito eiusdem tuisque successoribus prepositis eiusdem: per censu I par perdicum in festo omnium sanctorum.»

(364) Vo. VI, 1261, II idus Aprilis: «Jacobus de subtus rocha et uxor mea bartolomea cum hoc publico instrumento vendimus tibi Jacobo de sancta eulalia et cui uelis totam integre illam medietatem Mansi de podiolo qui est in parrochia sancte Eugenie de berga per alodium bene franchum proprium et liberum cum omnibus hominibus et feminis qui ibi sunt et erunt et redempcionibus eorum et censibus juribus etc.»

(365) Vo. VI, 1262, XV kalendas Septembris: «Nos frater R. prior castrisserrensis et Conuentus eiusdem, Laudamus, concedimus, et perpetuo confirmamus, tibi G. morera et filiis tuis Simoni, et P. et quibus uelitis, Totam ipsam donacionem quam G^{a} tremona filia et soror uestra uobis fecit, de manso tremon, et de honoribus et pertinentiis suis, qui mansus est in parrochia de uilla leonum, sub dominio nostro. Quam quidem donacionem, uobis et quibus uelitis per nos et omnes successores nostros, laudamus concedimus et perpetuo confirmamus, prout melius et plenius continetur in carta donacionis quam inde uobis fecit predicta G^{a} tremona, ad habendum, tenendum, possidendum, laborandum, meliorandum, et expletandum, semper in pace, ad seruicium et fidelitatem nostram et nostrorum. Reddendo inde uos et uestri nobis et nostris, et aliis dominis, census partes expletorum, et omnes alias consuetudines, quod de dicto manso usque hodie exire consueuerunt et debent, aliqua racione. Item, tu dictus G. morera, assignes nobis uel successoribus nostris, infra X annos primos uenturos, vnum de infantibus tuis, qui per dicto manso sit noster, solidus, propius et liber, et teneat dictum mansum condirectum et affocatum, et faciat in eo personalem residentiam. Item interim uos tenatis dictum mansum condirectum et affocatum. Que quidem predicta etc. Propter hec recipimus a uobis XXX solidos barchinonenses de terno: renunciando etc.»

per lo Bisbe de Vich al Prepòsit del mes de Desembre de dita Seu, consentinthi l'interessat (366). En 1259, Pere de Tavertet, entregà a Agneta de Pausa, una vassalla dita María Artús, son fill Ferrer y tots los fills y bens que tinguen o poguessin tenir. Y fa constar que sigué portat a terme, per voluntat de la susdita María (367).

Declaració d'ésser home propri d'altre. — Abunden aquesta mena de documents, tots redactats sots lo meteix patró (368). Lo vassall reconeix ésser, son cors y tots los seus infants que té o tindrà, del senyor, y li promet dar cada any un *cens* (tal és la paraula) sempre en especie, y usualment prestador en les diades de Nadal y Tots Sants. Lo cens consistía casi sempre, en un parell de gallines o de capons, o de perdius, rara vegada un parell de pollets *(unum par pullorum)* y més rara un parell de todons.

Guiatges y salvaguardes. — S'ha de procurar no confondre la declaració d'home propri, ab la salvaguarda y protecció, que, molts pagesos o gent del camp y fins habitants de viles, cercaven de certes entitats poderoses. Per regla general les ordres de Sant Joan de Jerusalèm y dels Templers, eren les que més contingent teníen, d'aquesta classe especial de vassalls, que prestaven lo cens anyal y moltes vegades declaraven no estar subgectes a cap altre senyoriu (369).

---

(366) Vo. VI, 1251, III nonas Januarii: «Nos B. dei gratia vicensis Episcopus ac prepositure mensis decembris prepositus, dono tibi P. de pausa vicensis canonici et cui uelis inperpetuum, donacione facta inter uiuos berengarium filium P. de vilario de parrochia Sancti baudilii et Arsendis uxoris eius, et omnes infantes quos habuerint et omnia bona eorum. Ita immo etc. hoc facimus de uoluntate Berengario antedicto.»

(367) Vo. VI, 1259, XVII kalendas Octobris: «P. de tauerteto per me et meos successores dono inter uiuos et trado tibi agneti de pausa et filie tue Berengarie et cui uelis im perpetuum Mariam filiam ferarii artuç de parrochia sancti martini de cotibus et filium eius F. et omnes infantes et bona quam habent et habuerint. Hec autem facio de uoluntate Marie predicte.»

(368) Vo. III, 1239, XI kalendas Decembris: «P. de figera filius condam B. de figera bona et libera uoluntate in perpetuo cum hec publico instrumento in ueritate facio et recognosco meum Corpus et omnes infantes meos si quos habeo uel habiturus sum, omniaque bona et res meas mobili et inmobili ac semouenti, habituri et habendi ubicumque sint, esse in perpetuum de te P. de uilla fresario et quorum uelis. Ita scilicet etc. Et nulla temporum etc. Per firma autem corporis mei ac infantes et rerum mearum, promittimus, conuenimus tibi et cui uelis, dare semper annuatim in pace, in festum omnium sanctorum, vnum Caponem per censu. Si quo uero jure» etc.

Vo. IV, 1255, XII kalendas Septembris: «Bn. de casalis de olone filius Bn. de casalis de parrochia sancti johannis de olone, et uxoris eius G^e de casal condam, recognosco et fateor in ueritate meum corpus infantes quos habeo et habuero, et omnia bona mea et eorum, mobilia et inmobilia, habita et habenda, esse de monasterio sancti petri puellarum de barchinona, et conuentu eiusdem, et de te Ermesende abatissa eiusdem monasterii, et de omnibus successoris uestris abatissis dicti monasterii Ita quod nullum alium dominum nisi dictum monasterium sancti petri et te dictam Ermessendem et omnes successoras tuas abbatisas dicti monasterii, et nulla prescripcio temporum etc. per firma autem mei corporis infantum et rerum meorum possessionem, promito dicto monasterio et tibi dicte Ermessende abbatisse eiusdem per dicto monasterio, I par gallinarum in singulis annis in festo natále domini.»

(369) Vo. II, 1234. Pridie nonas Augusti (fulls solts): «B. de trescoll et uxor mea F. damus corpora nostra et infantes et res nostras quas habemus et habuerimus, deo et hospitalis Sancti johannis jerosolimitani, in posse et manu fratris Guillelmi de sancto martino comen-

D'aquestes salvaguardes, los Reys procuraren trèuren bon partit assenyaladament en los temps de guerres o perturbacions, puix per sa virtut, los hi era dable tenir neutrals o favorables als richs homes o particulars a qui les atorgaven. Passat lo perill de la guerra, servían, als Monarques, per cobrarne tribut y evitar que estiguessin sots lo vassallatge directe d'altre persona o entitat. La revolta dels nobles catalans contra Jaume I, del 1261, és un bell exemple de nostres afirmacions. Alguna vegada se diu que serviràn, los qui's colocaven sots la salvaguarda reyal, igual que solen servir los *homes de homellacio* (370).

Los guiatges s'assemblen a les salvaguardes, en tot, exceptuant en la duració, que sol ésser bastant limitada. Es freqüent consignar en los guiatges d'Ausona, que duraràn tot lo temps que voldrà la persona interessada, o en favor de qui lo cavaller, o entitat poderosa, o lo Sobirà, concedeix dit guiatge.

Homenatge del vassall. — Es un acte conegudíssim y imprescindible en lo vassallatge. En lo prestat al Abat de Sant Joan de Ripoll, en 1261, per Ramón de Besora, no's feu constar que fos *ore et manibus.* Sinó de la manera més senzilla. La escriptura fou doble y se partí en ABC, segons pràctica constant (371).

Existencia del «juris colonatus». — Una sola vegada apar axís mentat en aquesta documentació ausonesa. Fou en 1259, en ocasió d'ésser condempnat a pagar 189 quarteres de blat y 189 saumades de brema, un vehí de Sant Martí de Cots, Pere de Torrent, al monestir de Casserres. Com no tenía manera de pagarho, li entregà tots sos drets en lo mas Torrent y ses pertinencies, los quals tenía per Sant Pere de Casserres, «racione juris colonatus» (372).

---

datoris et procuratoris domus eiusdem hospitalis in uico et in ausonia, itaquod nullum alium seniorem ualeam reclamare, nisi dictum hospitale et comendatores et fratres eiusdem: et nulla prescripcio tempora uel habitacio uillarum aut ciuitatem uel opidorum, seu aliorum locorum, nobis possit producere: et dicto hospitali suisque fratribus in aliquo obedire: et per firma nostrorum corporum et rerum et infantum nostrorum possessione, promitimus dare, in uita nostra, in quolibet anno, dicto hospitalis, unum par caponum: sed dictus hospitalis et suos comendatores et fratres, manuteneant et defendant nos et omnes infantes et res nostras, ut homines et res dicti hospitalis et eorum proprias.»

(370) 1261 (XV kalendes Febrer). P. de Montdomènech obtingué salvaguarda per lo seu mas de Montdomènech, situat a Sant Pau de Montamel, pagant a Jaume I, 12 diners melgoresos «et teneantur sibi et suis seruire prout *homines de homellacio* eisdem seruient». (Reg. 11, f. 287, A. C. A.)

(371) Vo. VI, 1261, XI kalendas Aprilis: «Raimundus de bisaura cum testimonio huius publici instrumenti Recognosco et fateor uobis domino meo Dalmacio diuina permissione Abbati sancti Johannis riuipulli quam teneo per dicto Monasterio et per uobis feuda per quibus teneor et debeo uobis facere homagium quod homagium tibi facio in presenti. Ad hec Nos Dalmacius dei gratia Abbatis sancti johanni predictus recipiens dictum homagium a te dicto R. de bisaura per dictum Monasterium et per nos laudamus concedimus aprobamus et confirmamus tibi omnia feuda quod per dictum Monasterium et per nos tenes. Testes P. de gualba R. de villa forti R. de clotis R. de cardona de vico.—ABC.»

(372) Vo. VI, 1259, XV kalendas Octobris: «Noverint vniuersi quod ego p. de torrente de parrochia sancti Martini de cotibus confiteor et recognoscimus uobis domno R. priori cas-

La remença personal en acció. — Prou conegut lo dret feudal de remença, presentèm un cas pràctich, de passar, un home propri y soliu, del monestir de Sant Pere de Casserres, a residir en terres de Santa María de Ripoll. Lo Cellerer de Ripoll hagué de satisfer al Prior de Casserres, 40 sous barcelonesos, mitjantçant quina paga, dit pagès y tota sa familia y bens, pogué transferirse de lloch (373).

Un altre cas ocorregué en 1256, ab motiu de casarse una filla d'En Gallifa de Sant Hipòlit de Voltregà vassall de Ripoll ab Guillèm des Clos del mas Clos de Sant Esteve de Vinyoles, que era de la ordre de Sant Joan de Jerusalèm. Los pares de la novia lliuraren document notarial de que ells sostindríen tots los plets y qüestions que poguessin tenir ab Ripoll, per causa de dit casament y d'haver passat a la potestat de la ordre de Sant Joan, María Gallifa y los fills que pogués tenir (374).

Vassalla treta d'un mas per haverhi entrat furtivament. — En lo mas de la Mata s'hi havía instalat Beatriu, muller de Berenguer de Mata, persona *externa* y a qui no corresponía la residencia en lo dit mas. Lo canonge Queralt, com a senyor del mateix, la amonestà

---

trisserrensis, quod in sentencia quam contra me tulit petrus de ayreis vicensis canonicus, in causam quem inter uos et me uertebatur, fuit condemnatus In centu Octuaginta et nouem quarterias bladi, et in centum octuaginta et nouem saumatis videmie, prout in sentencia inde lata plenius continetur. Set cum non habeam de quo possim soluere supradicta, dono per predictis, uobis, et successoribus uestris prioribus Castrisserrensis, et perpetuo, diffinio per me et omnes successores meos, quicquid juris habeo uel habere debeo, in manso de torrente supradicto, et in pertinentiis suis, quas per uobis teneo in eodem, racione juris colonatus, uel aliqua alia racione. Mitendo uos in possessione pleno jure in rem uestram propriam, me et meos inde perpetuo spoliando.»

(373) Vo. IV, 1238, pridie nonas Januarii: «Manasses prior sancti petri castro serrensis, et totus eiusdem loci conuentus, bona et libera uoluntate, per nos et per successores, in presenti cum hoc publico instrumento, damus soluimus et imperpetuum sine omni nostro nostrorumque successorum retentu euacuamus et diffinimus domino deo et specialiter monasterio sancte Marie riuippolli et B. presenti eiusdem cellararius, et suis, in perpetuum, quendam hominem nostrum proprium et solidum, nomine G. de sora, filium condam Perpinianum de taradello, omnesque infantes eius, si quos habens uel habiturus est, omniaque bona et res eius, mobiles et inmobiles, habituris et habendis, ubique sint uel fuerint. longe uel prope. Ita scilicet propter hec accipimus a te B. cellarario XL solidos barchinonenses de duplo.»

(374) Vo. V, 1256, idus Decembris: «Dominicus de galifa de par. Sci. ypoliti et G^a vxor mea et filius noster B. etc. promitimus bona fide ac per firmam stipulacionem tibi fratri berengario de solerio comendatori domus hospitalis Sancti johannis iherusalem in uico et Magistris comendatoribus et fratribus dicti hospitalis semper facere bonam contra Monasterium et abbatem et conuentum Beate Marie riuipulli et contra omnes alias personas Mariam uxorem G. de closo de parrochia Sancti stephani de vineolis filia mei predicte Guillelma et totum eius exouarium et omnes infantes et bona eius habita et habenda vbique itaquod ipsa ¿Maria? sit a modo dicti hospitalis cum infantibus et bonis suis predictos prout homines et mulieres dicti mansi de closo sunt eiusdem hospitalis. Item promitimus quod si Monasterium Beate Marie riuipulli uel aliquid ex parte eius questionem aliquam ut aliqua racione dominii in dictam Mariam uel infantibus aut bonis eius demandauerunt uel assecuti fuerint nos promitimus uos statim a principio cause uel litis aut questionis usque in finem ponere inde ante dictum hospitalis et suos comendatores et... et satisfacere per dicto hospitali et suis comendatoribus et fratribus et seruare dictum mansum de clauso et nos et dictam Mariam et suos infantes et bona et dictum hospitalem et suos comendatores et fratres perpetuo indempnes propriis expensis nostris sine dampno et expensis uestris.»

en 1259 y li feu requeriment per desahuciarla del mas, donantli cert termini (375).

Lo senyor obliga a vendre una terra cayguda a mans mortes. — L'Hospital des Cloquer possehía una peça de terra en la Plana de Vich, al coll de *Firmis*, que li havía legat Berenguer Gayolí. La casa de Montcada, sots quin senyoriu estava dita peça de terra, no volgué consentir en que caygués a mans mortes y obligà al Hospital a vèndrela. Y en 1254, Mossèn Cospineda, rector del predit Hospital, de consentiment ab lo patrono del mateix Ferrer des Cloquer, la vené a F. des Pla, fent constar la circunstancia perque era venuda (376).

Vassall exempt de batllía monacal. — Interessant exemple d'una exempció d'aquesta naturalesa presenta lo proprietari de la masía Crivellers situada a la Riera Major, entre Sant Sadurní d'Osormort y Sant Pere de Castanyadell. En 1238, lo prior de Sant Pere de Casserres, Fra Manassés, a qui pertanyía Crivellers, hi feu anar lo seu batlle per la recullita dels fruyts. Ne protestà Guillèm de Crivellers, aduhint que may en son mas s'hi havía posat *batlle (procurador* diríam ara), sinó que ell cuidava d'aplegar tots los fruyts y drets del Monestir y una vegada recullits, los aconduhía a Sant Pere de Casserres, a ses propries despeses. Lo prior Manassés acceptà ses escuses, reconegué que tenía rahó, y li lliurà declaració notarial, asseverant la veritat dels fets y prometentli que, en avant, no li serà posat cap batlle per lo Prior de Casserres, sinó que ell mateix cuidarà de fer la aplega de tots los fruyts y portarlos a Casserres, fent les tragines per son compte. Mes a tot axò hagué de pagar En Crivellers, 40 sous barcelonesos (377).

---

(375) Vo. VI, 1259, II nonas Octobris: «Gaucerandus de queralto vicensis canonicus et prepositure mensis Augusti prepositus, licet multociens, monuerimus te Beatricem uxorem Bg. de mata, filii R[i] condam de mata, quam non maneres, nec intrares, nec faceres residentia, in dicto manso de mata, et hec tibi emparauerim, cum sis persona externa, et dictus Mansus ad te non pertineat. Ad preces et instantiam amicorum tuorum, cum hec publico instrumento, de assensu tamen et uoluntate Caprum vicensem, licencia et Alongo te, quam possis manere et facere residenciam in dicto Manso, usque ad festum pentecostes proxime uenturum, non obstante admonicione premissa: per hac autem licentiam, nullam fiat mihi et vicensis ecclesie prejudicium. Teste G. de plano.»

«Demum ego predicta Beatrix, Recognoscens et approbans omnia predicta, et faciens uobis graces de predicto alongamento, promito uobis predicto Gaucerando, quod a dicto termino in antea, in dicto Manso non faciam residenciam, nec in ipso sim uel maneam, sine uestra uoluntate.»

(376) Vo. IV, 1254, III kalendas Januarii: «F. de cospineda sacerdotis et rector hospitalis A. condam de clocherio consilio et uoluntate F. de clocherio patronis dicti hospitalis vendo tibi F. de plano et cui uelis, imperpetuum, quendam petiolam terre, quam, dicto hospitali dedit Berengarius gayoli; qua petiola terre in plano vici, apud collem de firmis, in capite condamine montis catani, et in dominio domini montis catani, qui non vult consentire quod dictum hospitalem habeat petiolam antedictam; et ideo habeo eam uendere tibi; quam petiolam terre, affrontat, oriente et circio, in honore G. de sala; a meridie, in rego; ab occidente, in honore michaelis vite; per XIII solidos VI denarios monete curribile vicensis de quaterno; renunciantes etc. Testes bg. taya F. de insula et A. de cloquerio. F. de clocherio firmo. sig✠num F. cunie, date hospitale predicti de clocherio.»

(377) Vo. IV, 1238, XVII kalendas Februarii: «Manasses prior sancti petri castri serrensis totiusque eiusdem locus conuentus per nos per omnes successores nostros bona et libera

Arrendament dels tributs feudals. — Era altre forma de sortir d'apuros en les necessitats pecuniaries dels senyors. Pere March de Santa Eugenia, vengué, en 1259, tota la cullita, *milium,* polls, tasques, llana, llí, cànem, *et caules et omnias alias menuderias* que constituíen lo delme que ell solía percibir a Santa Eugenia de Berga. Ja tenía rahó en nomenarles *menuderíes*, donada la insignificancia d'algunes prestacions senyorials. L'absolt d'haver de donar lo *brasatge* al seu batlle (378). Lo *brasatge*, en llatí *braciaticum*, diu Hinojosa que sembla consistí en la vintava part de la cullita.

Alguns arrendaments de tributs feudals se feyen reservantse certs drets. En 1259, Fra Ramón, prior de Casserres, enagenà per un any y preu de 1400 sous barcelonesos, les rendes y drets que devía rebre en lo Comtat d'Ausona, y en lo Vescomtat de Bas, exceptuantne les *aventuras* o *escautas*, que suposèm seràn les *trobas* o trovalles de tresors, los cultius propris del Prior, lo molí d'Espluga, los masos y rendes de Bertí, les *albergas* o dret d'hospedatge dels capellans y batlles de Casserres, les *tovalles* y *formatjades* censuals, lo *milium* asignat a la almoyna de Pasqua, etc. (379)

Se veu que en aquest any de 1259, lo monestir ausonés de Casserres,

---

uoluntate recognoscimus et facemus in veritate tibi G. de criueleriis et uxori tue et infantibus uestris ac omni posteritati uestre, imperpetuum, quod in manso uestro de criuelerii, nunquam aliquis fuit bajulus positus, nec ibi habuit aliquid dominium, nec etiam iura nostra, siue antecessores nostrorum, tempore aliquo congregauit, immo uos et uestri antecessores semper omnia jura quod ibi antecessores nostri habuerunt et acceperunt, et nos habemus et accipere debemus, fideliter congregastis, et ea portastis. et portare debetis, ad monasterium sancti petri, sine omni nostra nostrorumque missione, tamen in ipsis nullam partem accepistis nec accipere debetis. Item, recognoscentes quod iniuste in dicto uestro manso, baiulum posueramus et miseramus eundem a bajulia, in presenti penitus duximus admouendum. Ita scilicet, quod, unquam nos uel successores nostri in dicto uestro manso, nullum bajulum ponamus siue mittimus, ullo tempore casu aliquo .... sed uos et uestri imperpetuum ut est consuetum, congregetis ibi fideliter omnia iura nostra, portantes ea ad nostrum monasterium, sine mea missione, in quibus uos et successores uestri nichil accipiatis. Laudamus etiam et cedimus, ac confirmamus uobis et successores uestris, imperpetuum, omnes bonas consuetudines, asersiones et mores et libertates, que in dicto manso uestro hactenus fuerunt; soluendo autem uobis et uestris successoris et cui uolueritis imperpetuum omnes clamores, demandas, peticiones et querimonias, quas usque ad hanc presentem diem nos et antecessores nostri de uobis et de dicto manso, habuerunt et habuimus, racione omnium predictorum uel.. .. alio modo. Soluendo inde etc. Post hec accipimus a uobis XII. solidos barchinonenses de duplo.»

(378) Vo. VI, 1259, XII kalendas Julii: «P. marchi de sancta eugenia vendo tibi Michaeli Magistro et cui uelis a festo Sancti Johannis junii proxime uenturo usque ad vnum annum, per XXV solidos vicensis: renunciando etc.: totam vindemiam et milium et pullos tascos? lanam, linum, et canabum, et caules, et omnes alias menuderias, quas recipio et recipere debeo infra dictum tempus, in decima de parrochia sancte eugenie de berga: et si ibi venerit grando pausetur inter te et me ad cognicionem proborum hominum illius terre: et si hec vendicio etc. et non tenearis dare braciaticum bajulo.»

(379) Vo. VI, 1259, XVI kalendas Julii: «preter auenturas siue eschautas quas nobis retinemus et preter propriam laboracionem nostram et molendina despluga et preter mansos et redditus de berti et preter Albergias clericorum et bajulorum nostrorum et preter touayes et formatiades censuales et preter milium quod est assignatum Elemosine paschali et preter IIos denarios censuales quos A. de capraria facet nobis per aniuersario in festo sancti Nicholay.»

estigué molt freturós de diner, puix que portà a terme altres arrendaments de tributs feudals, en possessions que tenía a Crexell (380) sempre dexant salvades les *aventuras sive esdevenimenta*. En un d'aquests arrendaments, fet per 11 anys a N'Arbonó de Crexell, consta haverse venut los explets, censos y drets dels castells de Barà, Roda y Crexell, que serien del monestir de Casserres (381).

Enfranquiments y drets feudals. — Los vassalls tracten d'exhimirse de tots los drets feudals que'ls és possible, puix tots foren per ells cargues oneroses. Quan lo Rey adquirí lo castell de Gurb de mans de la familia Queralt, en 1248, al any següent exhimí a tots los homes d'aquell terme de la *intestia, cugucia, exorquia,* y *remença personal;* es dir dels quatre mals usos (382).

Dalmau de Cunit, en 1259, enfranquí lo mas Baucells a En F. de Savassona, per tota la sua vida. En qual acte, En Savassona, s'entregà ell y sos fills a Dalmau de Cunit, per demostrar que continuava sots lo seu vassallatge y que sols se tractava d'un enfranquiment transitori (383).

---

(380) Vo. VI, 1259, XIIII kalendas Madii. Lo Prior de Casserres arrendà per 9 anys a Bernat Arayó, tots los drets feudals del seu mas Arayó; y per 11 anys a A. Moretó los propris drets del mas Moretó.

(381) Vo. VI, 1259, XIIII kalendas Madii: «Nos Frater R. prior Castrisserrensis et conuentus eiusdem Enfranquimus remitimus soluimus ac eciam relaxamus tibi Narbonó de parrochia sancti Jacobi de crexello, et tuis et cui uelis, a festo sanctarum crucum mensis May proxime uenturo usque ad vndecim annos continuos et primos uenturos, omnes partes expletorum, census et eximenta panis, uini, olei, salis, lane, caseorum, carnium, ouorum, denariorum, et omnium aliarum rerum quam nos uel successores nostri, racione et nomine predicti nostri monasterii castriserrensis, infra dictos XI annos, ubique habere et recipere debemus, in manso tuo narbonó, siue masia, et in domibus, honoribus, arboribus, et pertinenciis suis, preter auenturas siue esdeuenimenta, quam nobis ibi tamen retinemus: promittentes, quod, predicta, hec omnia et singula premissorum, tibi et tuis et cui uolueris, faciemus tenere, habere, recipere et pacifice possidere, contra omnem personam per totum dictum tempus: et quod interim, nichil ibi tangemus nec leuabimus, neque accipiemus, nec fieri faciemus, aut promittemus. Et si per hiis tibi et tuis attendendis expensas uel dampnum autem interesse sustinueris totum quicquid fuerit tibi et tuis ac cui uolueris, restituere promitimus incontinenti: de quibus credaris tuo simplici verbo sine sacramento et testium produccione: et renuntiantes quantum ad hec beneficio diuidendarum accionum, et minori precii, et priuilegio clericali, et omni alii jure et racioni repugnantibus contra predicta. Damus tibi et tuis et cui uelis, hoc totum predictum in nobis et in omnibus redditibus et bonis nostris et dicti nostri monasterii: propter hoc autem nos a te concedimus recepisse tuam Sextam partem expletorum, censuum, reddituum, Castrorum et terminorum castri de berano, et de roda, et de crexello, quam debebas tenere et recipere per duos annos primos uenturos, racione vendicionis quam inde tibi et aliis faceramus. Ad majorem firmitatem, juramus nos predictus frater R^us^, per deum super eius sancta IIII^or^ euangelia, predicta hec omnia atendere, et seruare, et non contrauenire, nec facere venire aliqua racione.»

(382) Pere Bofill y Boix, *Lo castell de Gurb y la familia Gurb en lo segle XIII.*

(383) Vo. VI, 1259, VI kalendas Februarii: «Dalmatius de cunit per me et meos, enfranchescho te F. de sauassona et mansum de bauzels, cum pertinentiis suis, in vita tua tamen, ab omni gesta et fideiussionibus. Ita quod in uita tua, nullam qestam faciam nec fieri faciam, in manso de bauzels, nec in honoribus hominibus et feminis et pertinentiis dicti mansi nec in bonis eorum nec te mitam uel obligem per firmantiis et nec etiam instituam te alicui debitorem in uita tua. Et sic promito tibi bona fide ac per firmam stipulacionem, hoc predicta atendere, et seruare, et non contrauenire nec facere uenire aliqua racione. Ad obitum uero tuum, ex tunc, hec sint soluta mihi et meis: et hec carta per irrita habeant. Quodqui-

La agitació social remença. — Aquesta llarga qüestió social catalana, que durant dos segles bregà per solucionarse, la trovèm ja iniciada a Vich al acabar lo segle XIII. Vassalls, senyors y militars, qüestionaven ab molta força en 1293. Malhauradament d'aquestes controversies sols ne podèm constatar la existencia llur, prò no los termes en que's venía a planejar. L'infant Pere d'Aragò los manà comparèxer a tots en la sua presencia, puix l'interessava posarlos en pau (384). Segurament ho lograría, d'una manera interina, puix les qüestions rebroten en los segles XIV y XV, com es prou sapigut.

(Continuarà)

FRANCESCH CARRERAS Y CANDI

LOS INCUNABLES TARRACONENSES

EL MISAL DE ROSENBACH

Hasta que D. Ramón de Siscars y Montolíu publicó en *La Hormiga de Oro,* en 1884, su interesante artículo sobre la edición tarraconense del *Manipulus curatorum*, descubriendo la existencia de este precioso incunable, no se deshizo la leyenda de que Tarragona fué de las últimas ciudades españolas que tuvieron imprenta en el siglo XV, ni se le ocurrió á nadie disertar sobre los orígenes de la tipografía tarraconense.

A partir de aquel feliz descubrimiento, algo se ha venido publicando sobre los impresores y libros de Tarragona; pero sólo corresponde á nuestro erudito amigo Sr. González Hurtebise la suerte de haber adelantado algunos pasos en el árido camino de las investigaciones, añadiendo en 1903 otras dos estampaciones á la lista de los incunables que ya se conocían; si algo (no mucho) se ha escrito después, hay que confesar que sólo ha servido para embrollar la cuestión y regatear á Tarragona sus legítimas glorias.

Nosotros también nos dedicamos, desde hace tiempo, á reunir materiales y sumar opiniones para esbozar tal vez algún día unos breves apuntes sobre los orígenes y desarrollo del arte de la imprenta en la segunda capital de Cataluña; mas si hoy tomamos la pluma no es con propósito de disertar sobre este tema, sino pura y simplemente para dar cuenta de un hallazgo que entraña verdadera importancia para la historia de la tipografía tarraconense del siglo XV. No se trata del descubrimiento de un nuevo incunable, pero sí del hallazgo de un ejemplar de un libro rarísimo, del ejemplar único de un incunable

dum etc. F. de sauassona dono meum corpus infantes et bona mea tibi Dalmatio de cunit et tuis imperpetuum. Ita etc. Et nulla prescriptio etc. Testes superiores.»

(384) Registre 89, foli 9, A. C. A.

buscado inútilmente por todos los bibliógrafos del siglo XIX. Nos referimos al *Misal* tarraconense de Juan Rosenbach.

La historia del hallazgo, como suele acontecer en estos casos, es bien sencilla: En la Biblioteca provincial de Tarragona, que hasta hace pocos meses ha estado bajo nuestra dirección, existe de antiguo, como en todas las bibliotecas, una cantidad no exigua de libros viejos y apolillados, de obras truncadas, de volúmenes desencuadernados, de ejemplares mutilados y polvorientos, que no son sino residuos de antiguos trasiegos bibliográficos ó desecho de primitivas catalogaciones. Revolviendo nosotros un día (poco antes de cesar en las funciones de bibliotecario) aquellos fondos heterogéneos, vino á nuestras manos un raro libro, ó mejor dicho, los restos de un raro libro que ya había debido pasar por ellas cuando el Inventario provisional de 1905, y que si entonces pudo pasar inadvertido, tanto á causa de su estado como por la rapidez con que verificamos aquel trabajo, no podía esta vez ocurrir lo propio, porque ahora conocíamos y era objeto de nuestro estudio (y no en aquella fecha) cuanto se sabe y se ha dicho acerca de los libros estampados en Tarragona. En efecto, bastó una simple ojeada para que separásemos el volumen de aquellos estantes anónimos, y otra más detenida para cerciorarnos de que se trataba nada menos que del *Misal* estampado por Rosenbach en Tarragona en el año 1499.

Los que se dediquen ó sientan simpatía por esta clase de estudios, podrán calcular nuestro asombro y nuestra alegría. ¡Teníamos delante un incunable rarísimo, un libro con el que no había podido dar ninguno de los historiadores de nuestra imprenta!

Conocíase, por el P. Méndez, la existencia de esta curiosa edición tarraconense; pero no se sabía el paradero de ninguno de sus ejemplares. Méndez, en su *Tipografía española*, dió noticia de los dos únicos de que él recibió informes cuando escribió su obra, á saber, uno impreso en vitela y falto de la primera hoja, que existía en el Archivo de la Catedral de Tarragona, y otro en papel, pero completo, que poseía el Arcediano de Vilaseca y después canónigo de Tarragona D. Raimundo Foguet. El P. Villanueva aún llegó á ver el ejemplar del Cabildo, pero andando el tiempo desapareció de allí aquel precioso volumen, y perdida también la pista del ejemplar de Foguet, los bibliógrafos posteriores hubieron de limitarse á reproducir los escasos datos que consignaban los referidos autores.

¿Dónde fueron á parar aquellas dos joyas bibliográficas? Del ejemplar en vitela no se ha vuelto á saber una palabra; el ejemplar en papel ha venido, después de un siglo, á caer en nuestras manos, bien que mutilado en forma tal, que hay que fundamentar en conjeturas cuanto tenga que escribirse sobre dicho libro.

Falta precisamente en el ejemplar que hemos hallado, la parte más necesaria para establecer su filiación, esto es, la portada y el colofón,

perdidos, con otras muchas hojas, Dios sabe á través de qué vicisitudes; pero esta lamentable circunstancia, que ha contribuído á salvarle de la rapiña, no puede constituir un obstáculo insuperable para restituir al incunable toda su primitiva importancia.

De que se trata del ejemplar que perteneció á Foguet no nos cabe la menor duda; porque habiendo pasado la riquísima biblioteca de aquel docto canónigo á enriquecer las colecciones de la provincial de Tarragona, es más lógico suponer que el *Misal* corrió la misma suerte, que pensar en la existencia de otro ejemplar distinto, no apuntado por el P. Méndez.

Pero más que dilucidar su procedencia, que no es punto esencial, habremos de demostrar que se trata realmente del *Misal* estampado en Tarragona en 1499 por Juan Rosenbach, y para conseguir esto nada más sencillo que confrontar una rara circunstancia de dicho libro, que consigna el P. Méndez. Dice este bibliógrafo: «En los Prefacios, entonaciones de *Gloria in excelsis*, *Credo*, *Ite Missa est*, etc., tiene las rayas ó pautas, mas no la canturia ó solfa. En el ejemplar del cabildo tiene la canturia correspondiente; pero mirado con cuidado, se conoce ser manuscritas aquellas notas ó puntos» (1).

De modo que para la música no se imprimieron más que las rayas del pentágrama, como acontece en otros misales, entre ellos el *Bracarense* (Haebler, *Bibliografía*, 440). Pues bien, en el ejemplar que hemos descubierto, la parte musical se halla en las condiciones apuntadas por Méndez, como puede verse en la página que reproducimos en el grabado n.º 1. ¿Puede quedar duda de que se trata del *Misal* tarraconense descrito en la *Tipografía española*? (2).

Hay otro dato todavía que favorece la legitimación: Rosenbach, que en 1500 pasó con su imprenta de Tarragona al Rosellón, imprime en Elna y en 1511 un libro análogo al que había estampado en Tarragona, á saber, el *Missale hoc consuetudinem alme sedis Elnensis*, adornándolo con tres grandes grabados al boj, colocado uno en los comienzos del libro y los dos restantes en el sitio de costumbre en los misales, esto es, antes del *Canon missæ*. De estos últimos, el de la izquierda representa el Crucificado, con la Virgen y San Juan á los lados; el de la derecha, menos frecuente en los misales de la Edad Media,

---

(1) *Tipografía española*, 2.ª edición, pág. 178.

(2) De los otros extremos ó particularidades del *Misal*, que apunta el P. Méndez, esto es, los párrafos que figuran en la *Missa de Sancto Onophrio*, la oración en catalán de la *Missa pro evitanda mortalitate*, etc., etc., no podemos echar mano, por la sencilla razón de que se hallan en la parte final del *Misal*, que precisamente falta en el ejemplar descubierto; pero figuran en la edición que de dicho *Misal* se hizo en Lyón en 1550, un ejemplar completo de la cual se conserva en la Biblioteca de Tarragona, con el que hemos ido confrontando el ejemplar incunable. De la comparación todo ha resultado exacto, y si no hemos podido confrontar las referidas particularidades, ya decimos que es porque éstas corresponden á la parte que falta en el ejemplar de 1499.

representa, según Comet (1), «Notre Seigneur assis sur un trone au milieu d'une gloire elliptique. Sa main droite bénit; la main gauche tient le globe du monde. Aux quatre angles, les quatre animaux symboliques représentant les quatre évangelistes». Pues bien, en el ejemplar que hemos hallado, y en el mismo lugar, existen los dos grabados de referencia, ocupando dos páginas en toda su anchura, como puede verse por los facsímiles que ofrecemos en el grabado n.º 2. ¿No es perfectamente lógico que si Rosenbach poseía y empleó en Elna aquellos grabados y antes había estado en Tarragona imprimiendo misales, adjudiquemos á Rosenbach un *Misal* tarraconense en que aparecen los mismos grabados?

Y lo que decimos de estos grabados, puede repetirse de unas curiosas orlas, grabadas en madera, que adornan diversas páginas del incunable descubierto, representando combinaciones de ramajes, frutas, micos, pájaros, girasoles, etc. (Véanse los grabados números 2 y 3). Estas orlas son idénticas á las empleadas por Juan Rosenbach en algunas de sus estampaciones posteriores, entre ellas las *Constituciones* de Barcelona, impresas el año 1510 (2).

Creemos, pues, que no son necesarias otras confrontaciones, y que con lo que llevamos dicho hay suficiente para creer que el libro por nosotros descubierto es efectivamente el *Misal* de Rosenbach, terminado de estampar en Tarragona el 26 de junio de 1499.

Vamos á proceder ahora á la descripción de tan curioso ejemplar.

Ya hemos dicho que le faltan bastantes hojas, lo mismo al principio que al fin, comenzando hoy en el folio LIII. No consta, pues, su título; pero, según el P. Méndez, es así: *Missale secundum consuetudinem Ecclesie Tarraconensis*, impreso en la portada. Haebler (*Bibliografía*, 448) trae más datos (3), pues dice que el texto empieza: «*Incipit liber Sacramentorum editus a B. Gelasio Papa Romanæ Sedis emendatus et breviatus a B. Gregorio: quo in præsentiarum vtitur sancta Tarraconensis ecclesia Hispaniarum metropolis*». El colofón, que tomamos también de dichos autores, es como sigue: «*Missale hoc secundum usum sancte Tarracoñ. Ecclesiæ hispaniarum metropolis impresũ est tarracone per Joãnem rosembach alemanum. Perfectũ* XXVI. *iunii Anno salutis christiane M.CCCCXCIX. Gondisalvo de heredia presule*».

Lo que en la actualidad se conserva del incunable son 210 hojas,

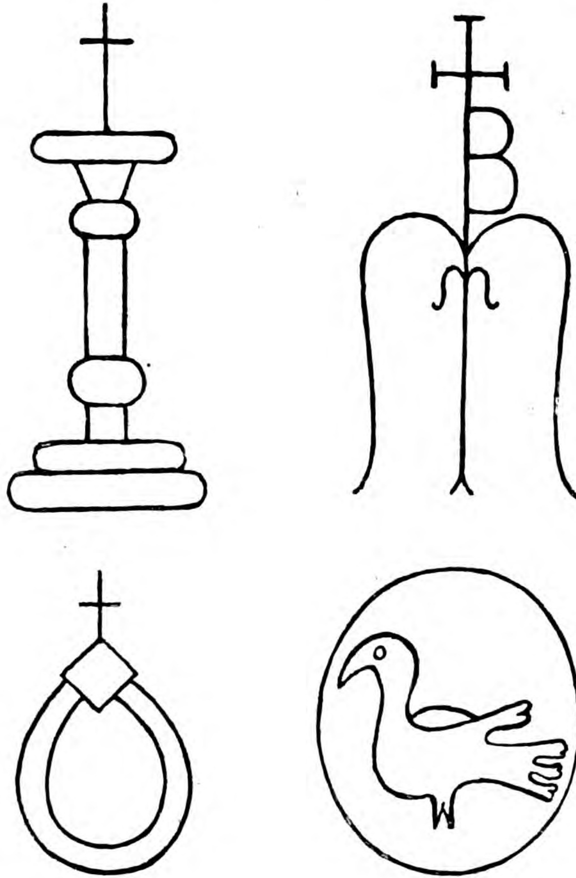
(1) *Rosenbach. Étude sur l'origine de l'Imprimerie à Perpignan.* Perpiñán, 1896.

(2) En la Biblioteca provincial de Tarragona se conserva un ejemplar de dichas *Constituciones*, que nos ha servido para establecer la comparación; pero queremos, como antes, apelar al testimonio de un extraño. Véase, pues, lo que dice de la referida orla Don Guillermo M.ª de Brocá, en la pág. 31 de su obra *Taula de les stampacions de les Constitucions*, etcétera (Barcelona, 1909).

(3) Tomándolos seguramente, aunque él no lo dice, de la edición que se hizo del *Misal* tarraconense en Lyón en 1550.

en folio, que dan 420 páginas, en excelente papel, cuyas filigranas son: columna con cruz, monograma, anillo con una cruz y cisne dentro de un círculo. (Véase el grabado correspondiente).

El tamaño de las hojas es 314 mm. de alto por 218 de ancho. Están foliadas solamente las páginas impares, y la impresión es á dos columnas, de 36 líneas cada una, siendo el ancho de la línea 73 mm. y el alto de la columna 240. La impresión es á dos tintas, roja y negra,

FILIGRANAS DEL MISAL DE TARRAGONA

con letra gótica de tres tamaños, nueva al parecer ó muy poco usada, lo que concuerda perfectamente con lo dicho por Haebler *(Bibliografía,* 252) de que los tres alfabetos empleados por Rosenbach en sus impresiones de Tarragona eran nuevos y distintos de los que había usado en Barcelona (1).

(1) El bibliógrafo sajón rectifica de este modo lo que antes había dicho en su *Tipografía*

La primera signatura que se encuentra (folio LVII) es h, siguiendo hii, hiii — vii, y terminando la primera foliación en el folio CLXXII. Como particularidades observadas en estas signaturas, diremos: que hay dos *r* y dos *s* de tipo distinto, que la signatura i llega hasta i v, y que está rota la mitad inferior del folio LXVI, al que corresponde la signatura i ii.

Siguen después en el libro 16 hojas no foliadas, con signaturas aaa i — bbb iiii. Comienza luego nueva foliación, hasta el folio LXXXI (que es la última hoja del libro), con signaturas A — K v. En esta segunda foliación nótase la particularidad de que al llegar al folio XVII (signatura C) se interrumpen las signaturas y la foliación, saltando ésta al folio XXIIII; queda, por tanto, el hueco correspondiente á 6 hojas, que fueron arrancadas del volumen con mucha limpieza.

El *Misal*, tal como hoy se conserva, comienza con estas palabras (folio LIII, columna 1.ª, 1.ª línea): *at pax in virtute tua: et abundantia;* y termina con éstas (folio LXXXI de la segunda foliación, columna 2.ª, última línea): *congrua devotione sectemur*.

Respecto á exornación, además de los dos mencionados grabados y de las orlas, que están empleadas en cuatro páginas, adornan el ejemplar multitud de elegantes capitales de imprenta, en tinta roja, y una magnífica y no menos nutrida colección de hermosas iniciales grabadas en madera, con adornos floreados y estampadas en negro, que son muy parecidas (si no las mismas) á las que empleó luego Rosenbach en otras ediciones. Estas iniciales son muy escasas, por cierto, en los incunables catalanes, según observa el Sr. Sanpere y Miquel (1).

Por último, en algunas hojas hay notas marginales manuscritas, de un carácter de letra bastante posterior á la época de la impresión del libro, y en dos ó tres páginas de la parte de canto se ven escritas muy toscamente sobre el pentágrama varias notas musicales.

Tal es la descripción del precioso volumen. Por lo que se refiere á sus cualidades como monumento tipográfico, basta contemplar el libro para comprender al instante que se trata de una de las más hermosas estampaciones del siglo XV, y si se compara con las restantes ediciones de Rosenbach, se puede afirmar, sin temor á pecar de exagerados, que fué el *Misal* de Tarragona la obra más bella y más acabada que salió de las prensas del famoso clérigo-tipógrafo, dentro del siglo de

---

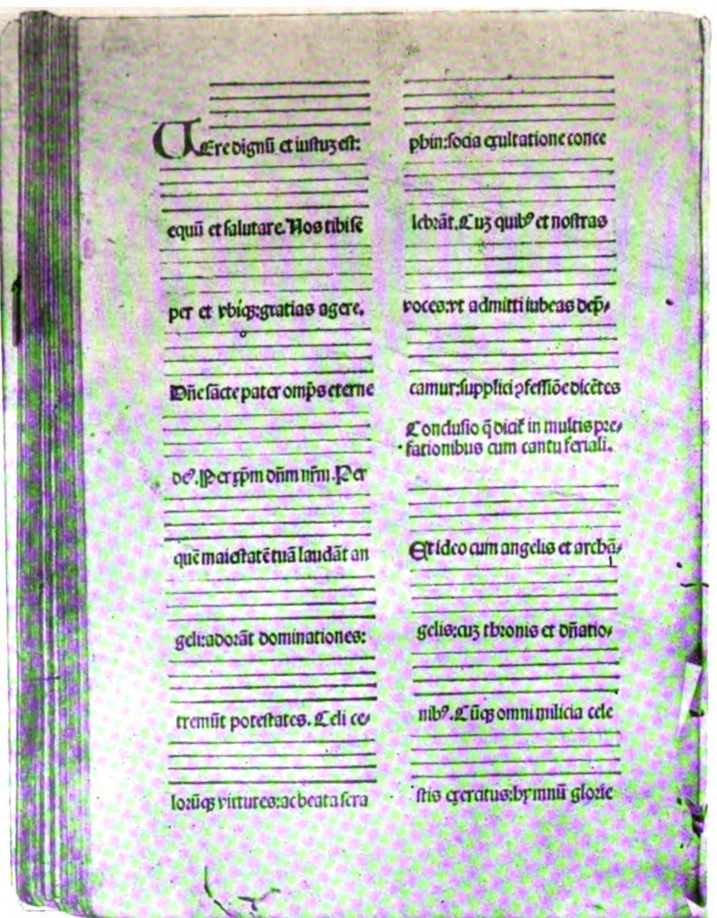
(página 60), á saber, que sólo el más pequeño de los tres tamaños de letra que empleaba Rosenbach en Tarragona parecía nuevo.

(1) «Cuando se estudian nuestros incunables recordando los extranjeros, incluso los castellanos, la producción catalana es pobrísima en obras de lujo, en ediciones exornadas con todos los elementos que casi desde los primeros pasos de la imprenta tuvo ésta á mano para producir obras artísticas. Si exceptuamos el *Manipulus curatorum* tarraconense de Spindeler, que exorna sus páginas con un abecedario de iniciales medianas hermosas, seguramente venecianas y de estilo del renacimiento, esas iniciales casi siempre faltan en nuestros incunables, quedándonos sus lugares en blanco». (*De la introducción y establecimiento de la Imprenta*, etc., Barcelona, 1909; pág. 301.)

Lámina II

L. del Arco.—El Misal de Rosenbach
De fotografía de P. Pallejà

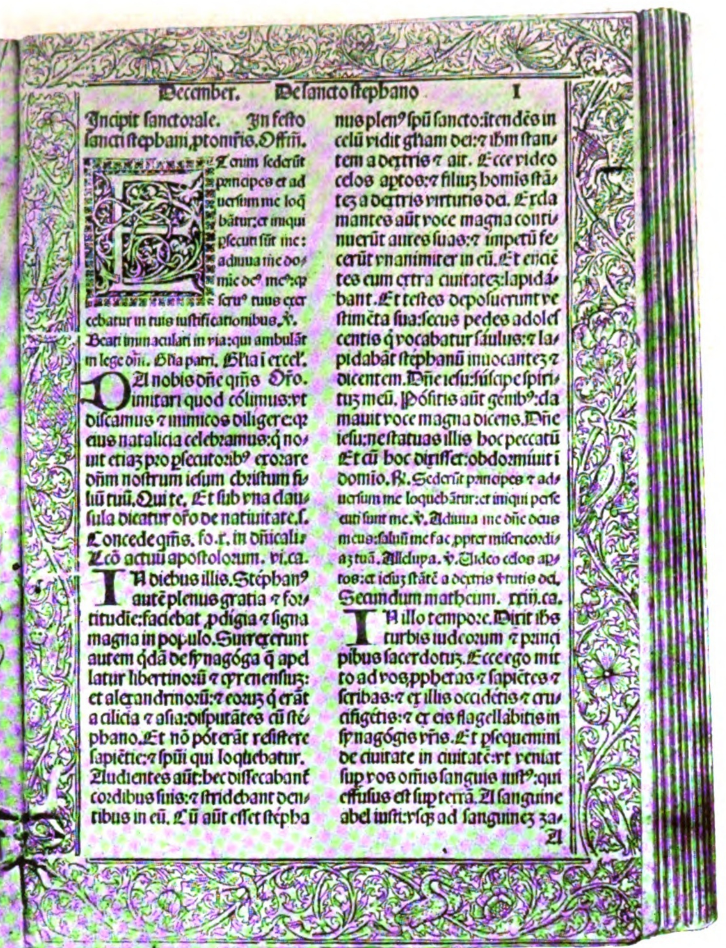

Vere dignū et iustuȝ est: equū et salutare. Nos tibi sē per et vbiq; gratias agere. Dñe sācte pater omps eterne deꝰ. Per xp̄m dñm nr̄m. Per quē maiestatē tuā laudāt an geli: adorāt dominationes: tremūt potestates. Celi ce lorūq; virtutes: ac beata sera phin: socia exultatione conce lebrāt. Cū quibꝰ et nostras voces: vt admitti iubeas dep camur: supplici ɔfessiōe dicētes

Conclusio q̄ dicat in multis pre fationibus cum cantu feriali.

Et ideo cum angelis et archā gelis: cū thronis et dñatio nibꝰ. Cūq; omni milicia cele stis exercitus: hymnū glorie

Lámina

December. De sancto stephano I

Incipit sanctorale. In festo sancti stephani, ptomris. Offm̄. Etenim sederūt principes et ad uersum me loq̄bātur: et iniqui psecuti sūt me: adiuua me do mine deꝰ meꝰ: q̄ seruꝰ tuus exer cebatur in tuis iustificationibus. ℣. Beati immaculati in via: qui ambulāt in lege dñi. Glia patri. Glia i excel. Da nobis dñe q̄ms. Oro. imitari quod colimus: vt discamus ⁊ inimicos diligere: q̄ eius natalicia celebramus: q̄ no uit etiaȝ pro psecutoribꝰ exorare dñm nostrum iesum christum fi liū tuū. Qui te. Et sub vna clau sula dicatur oro de natiuitate. l. Concede q̄ms. fo. r. in dñicali. Lcō actuū apostolorum. vi. ca. In diebus illis. Stephanꝰ autē plenus gratia ⁊ for titudie: faciebat pdigia ⁊ signa magna in populo. Surrexerunt autem q̄dā de synagoga q̄ apd latur libertinorū ⁊ cyrenensiuȝ: et alexandrinorū: ⁊ eorū q̄ erāt a cilicia ⁊ asia: disputātes cū ste phano. Et nō pōterāt resistere sapiētie: ⁊ spūi qui loquebatur. Audientes aūt hec dissecabant cordibus suis: ⁊ stridebant den tibus in eū. Cū aūt esset stepha nus plenꝰ spū sancto: itendēs in celū vidit gl'am dei: ⁊ ihm stan tem a dextris ⁊ ait. Ecce video celos aptos: ⁊ filiuȝ homis stā teȝ a dextris virtutis dei. Exclā mantes aūt voce magna conti nuerūt aures suas: ⁊ impetū fe cerūt vnanimiter in eū. Et eiiciē tes eum extra ciuitateȝ lapidā bant. Et testes deposuerunt ve stimēta sua: secus pedes adolescentis q̄ vocabatur saulus: ⁊ la pidabāt stephanū inuocanteȝ ⁊ dicentem. Dñe iesu: suscipe spiri tuȝ meū. Positis aūt genibꝰ: cla mauit voce magna dicens. Dñe iesu: ne statuas illis hoc peccatū Et cū hoc dixisset: obdormiuit i domino. R. Sederūt principes ⁊ ad uersum me loquebātur: et iniqui perse cuti sunt me. ℣. Adiuua me dñe deus meus: saluū me fac ppter misericordi aȝ tuā. Alleluia. ℣. Video celos ap tos: et iesuȝ stātē a dextris virtutis dei. Secundum matheum. xxiii. ca. In illo tempore. Dixit ihs turbis iudeorum ⁊ princi pibus sacerdotuȝ. Ecce ego mit to ad vos pphetas ⁊ sapiētes ⁊ scribas: ⁊ ex illis occidētis ⁊ cru cifigētis: ⁊ ex eis flagellābitis in synagogis vr̄is. Et psequemini de ciuitate in ciuitatē: vt veniat sup vos omīs sanguis iustꝰ: qui effusus est sup terrā. A sanguine abel iusti: vsq; ad sanguineȝ za A

Lámina III

L. del Arco.—El Misal de Rosenbach

De fotografía de P. Pallejà

los incunables. La impresión es sumamente clara y elegante, perfecto el ajuste de las líneas y de las columnas, el reparto de las tintas muy igual, el contraste y combinación de los dos colores en el texto, epígrafes, etc., de una precisión y pulcritud absolutas; y, en suma, todo él está ejecutado con una limpieza que cautiva. Los inteligentes en la materia y los admiradores de nuestras joyas bibliográficas, que deseen comprobar estos asertos ó necesiten datos más precisos sobre el referido ejemplar, pueden estudiarle en la Biblioteca provincial de Tarragona, donde se custodia.

***

Hecha pública en los párrafos anteriores la existencia del *Misal* tarraconense, que era nuestro propósito, se imponen ahora, como complemento y término de estas mal hilvanadas cuartillas, cuatro palabras acerca de una cuestión que afecta al tipógrafo que llevó á cabo la impresión y á las circunstancias que concurrieron en ésta. No hablaremos de Juan Rosenbach, porque su biografía es sobrado conocida después de lo escrito por Haebler, González Hurtebise y Sanpere y Miquel; pero sí diremos ahora, como avance á lo mucho que expondremos otro día más detenidamente, que discrepamos en absoluto acerca de cuanto sobre los incunables de Tarragona ha dicho en una reciente obra el último de los citados escritores.

La tipografía tarraconense (hay que confesarlo) sale muy mal parada del libro del docto bibliógrafo barcelonés; porque si de la imprenta de Spindeler dice que estuvo en Tarragona «per accidens», es decir, por casualidad, por recurso, por evento (y esto porque hay una edición del *Manipulus* que le marea), de la de Rosenbach ya dice mucho más, porque llega á suponer que no estuvo siquiera en Tarragona, sino que los libros con destino á esta ciudad eran estampados en Barcelona, bien que poniendo en los colofones el nombre de Tarragona.

Una sospecha de esta categoría es á todas luces más grave que la que pesa sobre Spindeler, porque envuelve nada menos que la probabilidad de que se arrebate á Tarragona la paternidad de varios incunables, entre ellos el *Misal* de que hemos dado cuenta; y por esto, porque dicha cuestión afecta también al libro descubierto, creemos que encaja aquí perfectamente esta pequeña aclaración.

Bien es verdad que el Sr. Sanpere y Miquel no defiende, sino sólo aventura la especie; pero sabido es que lanzar una suposición vale tanto como patrocinarla, y como, por otra parte, hemos de pensar que no todos los lectores de su obra conocen á fondo el asunto que nos ocupa, ni han de poner gran atención en estas disquisiciones bibliográficas, hay que admitir que muchos tomarán como bueno lo que lean, y véase por donde lo que no pasa hoy de ser una sospecha, puede convertirse mañana en una creencia desfavorable á Tarragona.

Por eso que nosotros, no aquí, porque se requieren algunas páginas y no es este su lugar, pero sí cuando publiquemos nuestros apuntes sobre la historia de la tipografía tarraconense, trataremos de destruir la originalísima sospecha del Sr. Sanpere, con los argumentos que abundan en su misma obra. Y por el mismo procedimiento, y por lo que se refiere á la estancia de Spindeler en Tarragona, acaso demostremos también que si el Sr. Sanpere y Miquel tiene el raro empeño de poner impreso en 1483 un libro (el *Manipulus*) que lo fué en 1484, tal vez sea porque busca para Barcelona lo que á nosotros ha de ser más fácil adjudicar á Tarragona, esto es, la impresión del *Libre del Consolat*.

Luis del Arco

BIBLIOTECA DEL ESCORIAL

LAS «ETIMOLOGÍAS» DE SAN ISIDORO *

En el número 39 (julio á septiembre de 1910) de este Boletín, á las páginas 412-415, figura cierta nota, por más de un concepto interesante, donde D. S. Sanpere y Miquel, con motivo de algunos párrafos del tomo I de mi *Historia de la Filosofía española* (Madrid, 1908), estampa peregrinos comentarios, tan injustificados como ininteligibles, que no pueden quedar por mi parte sin rectificación. No creería necesaria esta última, si sólo hubiese de atender al valor intrínseco de los argumentos, porque desde el instante en que el Sr. Sanpere empieza por transcribir mis frases, cualquier lector de buen seso que las comprenda y que luego examine lo que de su propia cosecha añade dicho señor, echará de ver la incongruencia entre los comentarios y el texto; sino por cierto tonillo doctoral y apostólico que usa el Sr. Sanpere y que no considero lícito ni pertinente al caso, además de parecerme injusto y molesto.

Y vamos al asunto; que no dejarán de hallar los lectores harta materia para juzgar, y aun para reir.

*
* *

En el referido tomo I de mi *Historia*, dije yo textualmente (páginas 250 y 251):

---

* Ha suplicado por carta el Sr. Bonilla la inserción de esta contestación al artículo publicado por el Sr. Sanpere en el número 39, y la Comisión Directiva del Boletín, al manifestar que está siempre dispuesta á facilitar la defensa, recuerda que no es en modo alguno responsable de los conceptos y frases de los autores, conforme se advirtió en la Nota preliminar del primer número.

«En el [siglo] XIII, Alfonso *el Sabio* mandó trasladar al castellano las *Etimologías*, y PROBABLEMENTE DE ESTA VERSIÓN PROCEDE el precioso códice del siglo XIV que se custodia en la Biblioteca del Escorial (signatura i — b — 13) (1) y que merece publicación.»

Y añadí en nota:

«Es un manuscrito del siglo XIV, de 224 hojas, que mide 174 × 123 milímetros... El Sr. Menéndez y Pelayo, en su biblioteca de Santander, posee una copia de este precioso códice, mandada hacer por D. Francisco Asenjo Barbieri...»

En la misma nota, escribí:

«Al siglo XI (año 1047) pertenece un códice de las *Etimologías*, PROCEDENTE DE ZARAGOZA, que se conserva en la Biblioteca del Escorial (signatura j — & — 3). Fué escrito por un sacerdote llamado Dominico.»

Ahora bien, lectores míos: ¿pensarán vuesas mercedes que el señor Sanpere demuestra que yo erré en alguna de las afirmaciones que hice en 1908 y que sigo sosteniendo? Pues, no, señores; todo menos eso. Entonces —preguntarán estupefactos vuesas mercedes— ¿qué es lo que dice el Sr. Sanpere?

Vamos á ver si le entendemos, porque, si bien es verdad que ignoro los desafueros que cometerá cuando escriba en la lengua de Lulio, sé perfectamente que en castellano escribe como el propio Sisebuto, y cuesta sudores el entender á su señoría.

Volviendo al cuento, diré en resumen que el Sr. Sanpere, después de tirar de espaldas al lector, ofreciéndole, en las dos primeras líneas del artículo, la ocurrencia de que: «tengo para mí *(es decir, para él; para el Sr. Sanpere)* que esta tan ponderada obra de San Isidoro (*fíjense ustedes en que se refiere nada menos que á las* ETIMOLOGÍAS!!!) tiene (*ya van dos* TENER) escaso valor para la historia de su tiempo», se queja de lo siguiente:

1.° De que yo *le hiciese creer* que los códices i — b — 13 y j — & — 3 del Escorial *tenían importancia*. 2.° De que el segundo de dichos códices no es zaragozano. 3.° De que este segundo códice es *precioso* y no le califiqué así. 4.° De que, en cambio, el códice i — b — 13, al cual doy ese calificativo, dista mucho de ser *precioso*, porque está escrito *sin lucimiento, sin letras de adorno, con capitulares sencillas y con rúbricas de bermellón*. 5.° De que el susodicho manuscrito i — b — 13 no es *traducción*, es decir, sí es traducción; pero no completa. 6.° De que perdió el tiempo al ir al Escorial, adonde fué como «unos carneros» (frase textual del Sr. Sanpere, á la página 413), *enviado por mí*.

(1) En el texto consta «i — 6 — 13», por errata. El Sr. Sanpere, sin reparar en que en mi libro las signaturas se cuentan *por centenares*, y en que, por lo tanto, no son muy de vituperar los cajistas por haberse equivocado en una, me la echa en cara, y, á renglón seguido, habla de «biblioteca (*sic*) de Santander», cometiendo otra por su parte, para no dejarme solo.

¿Se enteran Vds.? Esto, y una mazorral descripción del códice i — b — 13, que sirve de muy poco (1) y que tendrá que volver á hacer el que quiera dar á conocer dicho interesantísimo manuscrito, es todo lo que acumula mi crítico contra mi humilde persona. En nada se relacionan los reparos con mis afirmaciones, que siguen siendo tan claras y exactas *sicut erant in principio*, y que además corrobora (inocentemente, por supuesto) el propio Sr. Sanpere.

Empecemos por el último capítulo (el de los carneros). Protesto de que haya *enviado* yo al Sr. Sanpere á ninguna parte; ni me ocupé yo jamás de dicho señor (como no fuese para elogiarle cuando lo merecía), ni, de haberle *enviado* á algún sitio, hubiese sido éste la veneranda biblioteca escurialense. ¿Qué culpa he de tener yo de que el Sr. Sanpere fuese al Escorial creyendo que iba á encontrar la *Gigantomaquia* en los dos códices antes mencionados, y tropezase con las *Etimologías?* ¿Es que el códice j — & — 3, ó el i — b — 13 no contienen la obra de San Isidoro? ¿Es que el uno no pertenece al siglo XI y el otro al XIV? Pues entonces: ¿de qué se lamenta el Sr. Sanpere? ¿por qué dice que perdió el tiempo? ¿por qué —¡oh cielos!— comete la auto-injusticia de llamarse á sí propio carnero?

En cuanto á la *importancia*, basta saber que el códice j — & — 3 es del siglo XI, y además, según el mismo Sr. Sanpere, *precioso;* y que el i — b — 13 contiene la *única* versión castellana de las *Etimologías* (versión que probablemente, como digo, procede de la mandada hacer por D. Alfonso el Sabio), para que no se necesiten más encarecimientos.

¿De dónde saca el Sr. Sanpere que yo he dicho que el j — & — 3 es un códice *zaragozano?* Yo dije, y sigo diciendo, que ese manuscrito es «PROCEDENTE DE ZARAGOZA», lo cual es muy distinto, ó no hay gramáticas ni diccionarios en el mundo. Y lo peregrino del caso es que el Sr. Sanpere, al llegar al Escorial y pedir el j — & — 3, leyó en el centro de la primera página, entre otras notas curiosas, ésta:

«*Este libro fué de la yglesia de Ntra. Sra. del Pilar de Çaragoça.*»

Y al leerla, en vez de darme las gracias por mi exactitud, montó en cólera y lanzó estas frases que transcribió después así en el artículo:

«*Dicho* se está que al *decir* que procedía de Zaragoza el códice del año 1047, no se *decía* que fuera zaragozano *(¡pues entonces, Sr. Sanpere, apague V. y vayámonos!);* pero *dicho* se está también que había de entender *(¿quién, Dios de Israel?)* que el códice *no daba otras señales* de su procedencia que *el haber llegado (¿á pie, ó en ferrocarril?) de Zaragoza al Escorial (pues las señales eran mortales de necesidad, porque si uno que va de Zaragoza al Escorial, no es un procedente de*

(1) ¿Con qué exactitud estará hecha, que, teniendo el códice 224 hojas, dice el Sr. Sanpere (página 415) que las dos últimas son la 125 y la 126?

Zaragoza, venga Dios y lo vea). Averiguar, pues, su patria era interesantísimo, porque *de quedar para Zaragoza,* no era nada *(¿qué quiere decir esto, Dios de Judá?)* un códice escrito cuando aun los sarracenos poseían á Zaragoza y *si no quedaba para Zaragoza* ni tampoco para otra ciudad ó región española *justificadamente, no era tampoco nada* poder adjudicar á Aragón, por razón de su procedencia, un libro tan trascendental como el de San Isidoro, para la erudición medioeval *(¿pues no dice V. en la misma página, Sr. Sanpere, que las Etimologías tienen escaso valor para la historia de su tiempo? ¿en qué quedamos?).»*

No es lo peor que no entendamos al Sr. Sanpere, sino que él no me entiende á mí, á pesar de explicarme con harta claridad. Después de afirmar que decir de un códice «que procede de Zaragoza», equivale á sostener «que no ha estado en ninguna otra parte» añade, con admirable lógica y singular agudeza de intérprete que, de lo escrito por mí acerca del códice i — b — 13, «*debía entender que en el Escorial tenía la traducción que mandó hacer Alfonso el Sabio de Castilla*». No, señor Sanpere; no *debió* V. entender eso; *debió* V. entender otra cosa, pero no la entendió, por malos de sus pecados, porque yo dije (y V. repite, al citarme) que «PROBABLEMENTE de la versión mandada hacer por D. Alfonso, *procede* el precioso códice del siglo XIV que se custodia en la Biblioteca del Escorial», lo cual no es afirmar que el códice contenga la traducción alfonsina, ni siquiera que la procedencia sea *segura.*

¿Que el i — b — 13 no contiene la traducción *completa* de las *Etimologías?* Conforme; pero yo no dije que la contuviese, por la razón sencilla de que no era mi intención describir el códice, sino llamar la atención sobre su contenido. Por lo mismo que sabía que no era completa, no dije que fuese la misma traducción alfonsina, sino una *derivación* de ella. Aprenda latín el Sr. Sanpere; estudie luego castellano; coteje después el capítulo que yo copié y publiqué con el texto latino de las *Etimologías,* y convendrá conmigo en que el i — b — 13 es versión directa de esta obra, y no de Quinto Curcio ni de San Juan Damasceno (1).

En cuanto á que el j — & — 3 sea *precioso* por el «lujo de sus vitelas, por su irreprochable caligrafía y por su ornamentación en portadas y capitulares», no me opongo; pero que no lo sea el i — b — 13 por estar escrito «en papel corriente», sin *lucimiento* ni letras de adorno,

---

(1) Supone gratuitamente el Sr. Sanpere que cuando «el músico Barbieri» hubo de sacar la copia que posee el Sr. Menéndez y Pelayo, pidió esta copia «por lo que *De música* escribió el Santo Obispo de Sevilla, *lo cual que,* (¡...!) dejó de traducir el traductor de Alfonso *el Sabio* (*¿no quedábamos en que no había tal traducción, ni tales carneros?*)» Barbieri no era sólo músico, sino bibliófilo y erudito, y sabía muy bien á qué atenerse sobre el códice en cuestión; mandó copiarle porque le interesaba, no por el libro *De música,* cuya falta conocía de sobra.

lo niego; por el sólido motivo de que, cuando en una *Historia de la filosofía* califico yo de *precioso* un códice ó un libro, no lo suelo hacer porque esté bien encuadernado aquél, ni porque tenga ó deje de tener dibujos ó colores, sino por sus ideas ó por su lenguaje. De otra suerte procedería con el criterio de un maestro de obra prima, y tendrían derecho los lectores á llamarse á engaño.

En resumen: *quod scripsi, scripsi.* Ni una sola de mis afirmaciones resulta inexacta. En cambio el Sr. Sanpere, entendiendo al revés lo que digo, me atribuye de la peor manera posible lo que es absolutamente falso que yo haya dicho, y se lamenta de haber perdido el tiempo en buscar... lo que nadie le había dicho que encontraría. A lo cual viene de perlas aquella anécdota que refiere Francisco Asensio en su *Floresta:*

«Llegó un gallego á la tienda de un librero á comprar un libro con el título de *Conceptos espirituales;* y como se lo sacaran, y leyese el librero: *Conceptos espirituales del Padre Ledesma,* dijo el gallego: Nu es eso lo qui buscu. ¿Cómo no, replicó el librero, si dice aquí: *Conceptos espirituales*? Respondió el gallego: Mire su mercé: en cuanto á ser *Conceptos espirituales,* yo se lu concedo; mais esu de la *Ladiesma,* me lleve el diablo si lu entiendu.»

A. Bonilla y San Martín

NOTICIAS

Ha fallecido en esta capital el día 26 de junio el Excmo. Sr. D. Felipe Bertrán y de Amat, dignísimo Presidente de esta Academia é individuo numerario de la misma desde el año 1882, si bien pertenecía ya á ella por haber sido nombrado académico honorario en 4 mayo 1866. En este concepto eran, juntamente con D. Francisco Romaní y Puigdengolas elegido el mismo día también en clase de honorario, los más antiguos miembros de la Corporacion. Desempeñó la Secretaría de 1883 á 1886, leyendo en la sesión inaugural de 17 febrero 1884 una Memoria reseñando los trabajos practicados por la Academia desde mayo 1881. Otros trabajos de carácter literario había leído en diferentes sesiones y cooperó siempre con el mayor celo á las tareas académicas. Por razón de su cargo presidencial, ocupaba una de las dos vicepresidencias de la Junta permanente del Congreso histórico de la Corona de Aragón desde que se celebró en 1908 el primero de estos Congresos dedicado al rey D. Jaime el Conquistador.

Se ha encargado interinamente de la presidencia de la Academia el académico numerario más antiguo D. José Pella y Forgas, de conformidad á lo preceptuado por los artículos 27 de los Estatutos y 22 del Reglamento.

En la sesión ordinaria del 7 de abril leyó el Sr. Carreras y Candi un trabajo sobre la geografía política de Cataluña en la antigüedad y en la del 6 de mayo el Sr. Rubio de la Serna dió lectura á un estudio sobre la época llamada de La-Tene, segunda del hierro en Transilvania y en la península ibérica.

En la mencionada sesión del 7 de abril han sido nombrados por unanimidad académicos correspondientes D. Adolfo Fah, bibliotecario del Monasterio de Saint-Gallen (Suiza) y D. Juan Régné, archivero departamental del Ardèche (Francia).

Obras recibidas: *La cooperación de México en la independencia de Centro América,* segunda parte, por el General V. Filisola (México, 1911). — *Anales del Museo Nacional de México,* tomo tercero, núm. 1 (México, 1911). — *La Walhalla y las glorias de Alemania,* por Juan Fastenrath, tomos II á VI (Madrid, 1910). — *Boletín de la Biblioteca Municipal de Guayaquil,* núms. 12 á 15 (Guayaquil, 1911). — *Memorias de la R. Academia de Ciencias y Artes de Barcelona,* tercera época, tomo 8.°, núm. 28, *La vidriería en España,* por D. A. García Llansó; núm. 29, *Sobre algunos trabajos recientes acerca de integrales singulares,* por D. E. Terradas; núm. 30, *Estadística sismológica de 1910,* por D. J. Comas Solá; núm. 31, *Economía rural,* por D. G. de Boladeres. — *Revue Hispanique,* núm. 63 (París, 1910), — *Revue des Etudes Juives,* núm. 123 (París, 1911). — *Revue des Langues Romanes,* tomo 54 (Montpellier, 1911). — *Bibliotèque de l'Ecole des Chartes,* enero-abril 1911 (París). — *Revue des Pyrénées,* 4.° trimestre 1910 y 1.° de 1911 (Toulouse). — *Revue des Etudes Historiques,* julio-agosto 1911 (Paris). — *Le Moyen Age, revue d'histoire et de philologie,* mayo-junio 1911 (París). — *Ruscino, revue d'histoire et d'archéologie du Roussillon,* núm. 2 (Perpiñán, 1911). — *Mémoires de la Société archéologique de Montpellier,* segunda serie, tomo 4.° (Montpellier, 1910). — *Analecta Bollandiana,* tomo 30, fascículo 1 (Bruselas, 1911). — *Bulletin de la classe des lettres et des sciences morales et politiques de l'Académie Royale de Belgique,* año 1910, núms. 7 á 10 y 1911, núms. 1 á 7 (Bruselas). — *Travaux de la section numismatique et archéologique du Musée National de Transilvanie à Kolozsvar,* núm. 2 (Kolozs-

var, 1911). — *Archivio Storico per la Sicilia Orientale,* año 6.º, fascículos 2 y 3 y año 7.º, fascículos 1 y 2 (Catania, 1910). — *Archivio Storico Siciliano,* fascículos 1 á 4 (Palermo, 1910). — *Academia Romana, Discursuri de receptiune,* XXXII. *Bogdan Petriceicu Hasdeu,* por Nicolau Gane (1909). *Bibliografia Romaneasca veche 1508-1830,* por J. Bianu y N. Hodos, tomo 2.º, fascículos 5 y 6 (1910). *Catalogul manuscriptelor grecesti, Biblioteca Academiei Romane,* por C. Litzica (1909). *Publicatiunile Fondolui Vasile Adamachi,* tomos 2 y 4 (1906-1910). *Historia Turchesca,* de Donado da Lezze, anotada por J. Ursu, años 1300-1514 (1909). *Studiu asupra interventiunii statului intre Capital si Munca,* por N. Petrescu Comnen (1910). *Istoria Romana de Titus Livius,* traducida por N. Locusteanu y S. Petrescu, tomo 4 (1910). *Documente privitoare la istoria Romanilor culese de Eudoxii de Hurmuzaki,* texto griego, volumen 12 (Bucarest, 1909). *Fauna ichtiologica a Romaniei,* por G. Antipa (Bucarest, 1909). *Analele Academiei Romane,* serie 2.ª, tomos 31 y 32, Memorias de las secciones científica, histórica y literaria y de la parte administrativa (Bucarest, 1909-1910). — *Academia Romana, Diu vieata poporului roman culugeri si studii:* IV. *Cantece uraturi si bocete de ale-poporului adunate de A. Vasilui,* anotado por Sofía Teodoreanu; V. *Literatura populara romaneasca adunata de N. Pasculescu;* VI. *Iocuri de Copii,* por Tudor Pamfile; VII. *Sarbatorile popurului cu obiceiurile credintele si unele tradicii legate de ele culegere diu partile muscelului,* por C. Radulescu Codín y D. Mihalache; VIII. *Industria casnica la Romani,* por Tudor Pamfile; X. *Legende, Traditii si amantiri istorice,* por C. Radulescu Codín (Bucarest, 1909).—*Algo referente á cierta clase especial de integrales singulares,* por Lauro Clariana (Barcelona, 1911).—*La cuestión de las Bibliotecas Nacionales y la difusión de la cultura,* por A. Paz y Mélia, extractado de la *Revista de Archivos* (Madrid, 1911).—*Sant Dubte de Ivorra, estudio histórico-crítico sobre este prodigio,* por Juan Serra Vilaró, pbro.

AÑO XI

BOLETIN

DE LA

Real Academia de Buenas Letras

DE BARCELONA

NÚM. 43

JULIO Á SEPTIEMBRE DE 1911

ORDINACIONES DE LOS CONCELLERES DE BARCELONA SOBRE LOS JUDÍOS EN EL SIGLO XIV

Como ocurre con toda clase de pueblos ó razas, los hebreos establecidos en los países cristianos debieron sentir la natural inclinación á infringir todas aquellas disposiciones y reglamentos de las autoridades que les producían alguna molestia ó privación. Se deduce claramente esta observación de la repetición frecuente de iguales prohibiciones y bandos, con los correspondientes pregones ó *crides* para su publicación.

Hemos coleccionado varias de estas reglamentaciones dictadas durante el siglo XIV por los Concelleres de la ciudad de Barcelona, en la que existía una importante aljama, destruída brutalmente en el año 1391. Algunas de ellas venían ya dictándose y reproduciéndose desde el siglo XIII, y quizás desde los anteriores.

Aun cuando la aljama vivía con cierta autonomía al amparo del poder real, teniendo sus magistrados particulares, sus asambleas y sus estatutos, no por eso podía considerarse del todo independiente del poder municipal y los concelleres imponían á la población judía ordinaciones de diversa naturaleza y no pocas reglas de policía. Las damos siguiendo el orden cronológico:

XI. Kalendas Aprilis anno Domini M.CCC.II:

Ordonaren los Consellers els prohomens de la Ciutat que tot jueu se deia amagar o agenollar tota uegada que encontre alcu preuere qui uaia combregar on uenga. E qui contra asso fara pagara de ban per cascuna uegada .X. solidos o estara .X. dies el castell. e negun hom ne neguna fembra no contrast als jueus que nos pusquen amagar per la rao damunt dita en son alberch o en son obredor. Fuit traditum hoc capitulum baiulo.

Item que tot juheu deia portar per uila capa uestida de nit et de dia e qui contra asso fara pagara de ban per cascuna uegada .XXX. solidos o estara .XXX. dies el Castell. Exceptat juheu pobre qui deia

portar uestit capero groch sens capa. E qui contra asso fara pagara de ban per cascuna uegada .V. solidos o estara . V. dies el Castell. Fuit traditum baiulo.

Die sabbati XIIII° kalendas junii fuerunt preconitzata sequencia banna (1312):

Ordonaren los Conseylers et els prohomens de la Ciutat que tot Juheu de qual que condicio sia deja portar capa axi com es acustumat. E qui capa no portara que haia a portar en la vestidura subirana sus el pits pres lo cabes vna roda qui sia be apparexent de drap groch ho vermeyl et gue sia axi ampla com lo pla de la palma couinent e qui contra aço fara pagara per ban .XX. solidos et si pagar nols pot sera escobat.

Die sabati .VII° Kalendas febroarii (1319):

Item que negu batiat qui sia estat juheu no gos entrar en lo Call juych ne en casa de Juheu e de juya. E qui contra fara que pach cascuna vegada .XX. solidos o estia XX. dies el Castell.

Item que neguna fembra crastiana no entre ne gos entrar en Cail juych ne en casa de Juheu ne de Juya de dia ne de nit. E qui contra fara pagara per ban cada vegada .C. solidos. E si pagar nols pot estara .C. dies el Castell.

Item que negu Juheu ne neguna juya no gos acullir de dia ne de nit en sa Casa ne en son alberch neguna fembra crastiana. E qui contra fara pagara per ban cada vegada .C. solidos et si pagar nols pot estara .C. dies el Castell.

Die sabbati idus februarii (1321) fuit preconitzatum sequens bannum:

Ordonaren los Conseylers els prohomens de la Ciutat que neguna persona no gos ahucar ne farir ne trer peres a negun juheu ne juya. E qui contra aço fara pagara per ban .X. solidos. E si pagar nols pot estara .X. dies pres el Castell.

Die Martis. VIII° Kalendas junii anno Domini M°CCC°XX° secundo:

Item ordonaren los dits Consellers e prohomens a honor e a reuerencia de la festa del Sant Cors precios de nostro Senyor Jhesu Christ que negun Juheu ne neguna juya estranys ne priuats no gosen exir dijous mati fora dels Caylls e de lurs Alberchs mas que estien enclosos et amagats dora de mati entro que despertada de la Seu haia callat. E qui contra fara pagara per ban cada vegada XX solidos.

Die martis V° idus junii anno predicto (1327):

Ordonaren los Conseyllers et els Prohomens de la Ciutat que negun Juheu corredor de besties no gos a dia de dicmenge ne daltre festa que sia manada colre en Sancta Esgleya correr ne caualcar neguna bestia de vendre ne parlar ne fer mercat daquella. E qui contra aço ne res daço fara pagara per ban cada uegada .XX. solidos dels quals haura les dues parts lo Veguer et la terça lacusador. E si pagar nols pot estara pres XX. dies el Castell.

Item que negun Jueu ministral o qui haja offici ne mester negun

no gos en dia de dicmenge ne daltra festa qui sia manada colre en Sancta esgleya obrar Deus son mester ne fer feyna neguna palesament a uista de crestians ne en manera que negun crestia ho ueja. E qui contra aço ne res daço fara pagara per ban cada uegada .XX. solidos dels quals haura les dues parts lo Veguer et la terça lacusador. E si pagar nols pot estara fermat tot vn dia sus alt el Costell de la Mar.

Item que negun batiat qui sia estat jueu no gos de dia ne de nit entrar dins lo Cayll juhic ne dins casa de jueu ne de juya. E qui con tra aço ne res daço fara pagara per ban cada uegada .XX. solidos dels quals haura les dues parts lo Veguer et la terça lacusador. E si pagar nols pot estara pres .XX. el Castell.

Item que negun juheu ne neguna juya no gos tenir ne portar per vendre ne per altre raho missal negun ne altre libre negun doffici de Senta Esgleya en que aja pintat Cruxiffix ne ymage de nostra dona Sancta Maria. E qui contra aço ne res daço fara pagara per ban cada uegada .L. solidos als quals haura les dues parts lo Veguer et la terça lacusador. E si pagar nols pot estara pres L. dies el Castell.

Die jouis XVIII. die Augusti anno predicto (1356):

Ara hoiats per manament del Veguer ordonaren los Concellers els Prohomens de la Ciutat que nagun hom ne neguna fembra no gos fer mal de nit ne de dia a nagun Juheu ne Juya qui vaja o venga a la font per portar sen aygua ne trencar lus ampoles canters o altres vaxells que aporten per portarsen de la dita aygua E qui contra fara pagara per ban cada uegada de nit X. solidos e de die V. solidos E si pagar nols pot stara pres al Castell aytants dies com a solidos el ban.

De no jugar dins los Calls (1357):

Item que alcu hom crestia no gos jugar dins los Calls juhics de la Ciutat en alcu joch en que vajen diners. E qui contra fara pagara perban cada uegada C. solidos del qual ban haura les dues parts lo Vaguer e la terça lo acusador.

Item que naguna fembra crestiana no gos entrar dins los dits Calls sots ban de XX. solidos. E si pagar nols pot estara presa XX. dies en lo Castell de la Cort del Vaguer. Del qual ban haura les dues parts lo Vaguer e la terça lo acusador.

Die mercurii IIII[a] die Januarii anno M°CCC°LXIII°:

Ara hoiats per manament del batla ordonaren los Consellers e prohomens de la Ciutat que naguna fembra crestiana ne altra fembra qui no sia juya no gos entrar dins los Calls juychs de la Ciutat ne encare en Casa de juheu dins los Calls ne fora los Calls. E aquella fembra qui contra fara pagara per ban cada uegada — L. solidos. E si pagar nols pot sera escobada per los lochs acostumats de la Ciutat.

Item que nagun juheu ne naguna juya en die de diucmenge ne de festa que feyna nos fassa en la Ciutat no gos fer feyna publicament en casa ne en Obrador qui sien fora los Calls de la dita Ciutat en guisa que hom ho veja sots ban de X. solidos. Retenense empero etc.[a]

Die jonis. XXIII^a die Marcii Anno Domini M°CCC°LXX°IIII°. Bans del joch del juheus:

Ara ojats per manament del batle Ordonaren los Consellers e promens de la Ciutat. Que negun juheu no gos jugar a negun joch de daus ne a altre qualseuol joch sino a joch de taules fora los Calls juyichs. Ne encara gosen jugar en lo carrer dels torners de la dita Ciutat. Ne encare gosen jugar al dit joch de taules en lo loch on se tenga o sie acustumat de tenir taffuraria. E qui contra fara pagara per ban cascuna uegada — L. solidos. E si pagar nols pot sera pres aytants dies com ha solidos en lo dit ban en lo Castell de la Cort del Vaguer.

Item que nagun juheu ne gos jugar ab alcun crestia anegun joch dins los dits Calls. Ne encara acullir alcun crestia dins lurs cases per jugar sots lo ban dassus dit.

Item que si alcun juheu sera atrobat en casa de alcu crestia o daltres persones fora los dits Calls on se tenga taffuraria o en cas que hagues companyia o hagues armat ab aquells qui jugarien pagara per ban cascuna uegada .XX. solidos.

Item que nagun juheu ne neguna juhia no gos mudar de .I. Call en altre roba ne fora los Calls juhics per mudarse de I. call en altre en die de dicmenge ne de festa que no coguen forns sots ban de perdre la roba que tresteyara.

Item que nagun juheu ne neguna juhia no gos obrar de son offici palesament en la carrera dels torners ne en altre carrera qui sie fora lo Call en digmenge ne en les festiuitats de Madona Sancta Maria ne en die daltres festes qui sien colents, solts ban de X. solidos.

Item que neguna fembra cristiana de qualque stament o condicio sie no gos entrar de die ne de nit en los Calls juyaichs de la Ciutat e qui contra fara pagara per ban cascuna uegada .X. solidos. E que saig negu non puxe fer gracia ne lexa sens uolentat del dit batle. Sots ban de perdre loffici e de esser scobat.

Que negun juheu ne altre persona no gos acullir en casa sua neguna fembra publica per raho de son peccat. Die martis XXX[e] die Madii anno predicto (1374):

Ara ojats per manament del batle ordonaren los Consellers e promens de la Ciutat que neguna juhia publica no gos star dins los murs de la Ciutat per raho de son peccat. Ne negun juheu ne altre qualseuol persona de qualque condicio sie no la gos acullir en Casa sua ne en altre loch de la Ciutat faent peccat. E qui contra res daço fara sera scobat o scobade ab grans asots per los lochs acustumats de la Ciutat. E encara lo juheu o altre qui sera trobat ab la dita juhia per la dita raho sera aximateix scobat.

Bans fets sobre la imposició de les Carns dels Juheus. Die lune III[a] die julii anno predicto (1374):

Ara ojats per manament del batle. Ordonaren los Consellers e pro-

mens de la Ciutat que tot juheu carnicer qui tall Carn en les Carnicerias del Call juhic ne en altres carnicerias de la Ciutat que pach be e leyalment la ajuda qui ordonade hi es. ço es — III. diners per lliura de les dites carns. sots ban de .LX. solidos.

Item que tot juheu carnicer o altre juheu qui tayll carn frescha per ell haie a fer sagrament en poder dels compradors o collidors de la dita ajuda o daquells juheus que ell uolran de donar be e leyalment lur dret tota uegada que per ells ne seran requests. Sots lo ban damunt dit.

Item que tot carnicer Christia o juheu qui tayll Carn juyga dins lo call de Barchinona que no gos uendra dels quarters derras de la Carn juyga que tallaran a Christia, ne a moro, ne a tartra tro sus que los dits quarters derrers haien pesats o fets pesar als compradors o collidor de la dita ajuda sots lo dit ban.

Item quels compradors de la ajuda o lurs faedors puxen entrar e serchar legudament sens contrast los Escorxadors Carnicerias e Cases qui sien dins lo dit Call e deffora tota uegada ques uolran per ueure quinas carns hi haura escorxades ne a escorxar ne quantes sots lo ban damunt dit. Dels quals bans haura lo dit batle la III^{a} part e altre terça lo acusador e laltre III^{a} part los Compradors de la dita ajuda (1).

Die sabbati. IIII. Augusti anno (M.CCC) LXXV:

Ara hoiats per manament del batle que com les juyes entrant per les cases o alberchs dels Christians de la Ciutat a escusa de vendra vels joyes o altres coses fassen et tracten moltes maluestats ordonaren los Consellers e promens de la Ciutat que neguna juya per alcuna raho o manera no gos ne puscha entrar en alcun alberch o Casa de Christians sots ban de esser escobada e destar publicamen .I. die al Costell de la Mar.

Die lune XXVII^{a}. die Augusti anno predicto (1375). Bans que neguna ffembra no gos entrar en los Calls Juhichs:

Ara hoiats per manament del batle ordonaren los Consellers els promens de la Ciutat que neguna ffembra de qualque condicio sia no gos entrar de die ne de nit en lo Cayll juhich de Barchinona E qui contra fara que sia escobada per la Ciutat.

Item que negun juheu ne neguna juhia no gos metre ne acullir en Casa sua de die ne de nit neguna fembra Christiana sots ban de .C. solidos. E si pagar nols pot que sia escobat o escobada per la Ciutat ab grans assots sens tota merce.

Dels quals bans demunt dits haura les .II. parts lo batle e la terça lo acusador.

---

(1) Ver Amador de los Ríos, *Historia de los judíos de España y Portugal*, libro II, capítulo III; disposiciones semejantes en el «Ordenamiento de Vallada», de Portugal, casi coetáneo.

Die Martis XXII. die Augusti anno a Natiuitate Domini M°CCC° LXXXXI°:

Celebrat Consell en la Casa Major del Consell de la dita Ciutat en lo qual foren presents molts e diuerses prohomens axi Ciutedans honrats com Mercaders Menestrals e daltres condicions o estaments de la dita Ciutat fou en aquell conclos e deliberat sobre les coses per los honrats Consellers alli proposades per la manera seguent.

Primerament sobre lo fet alli exposat dels Juheus qui no son fets Christians que tots aquells Juheus qui sien trobats sien meses en Cases dels Religioses de la dita Ciutat per ço com seran alli mils informats en la fe Catolicha. E si cas es que per informacio o preycacio nos vullen conuertir que sien ladonchs foragitats de la dita Ciutat.

Item que los Conuersos qui han alberchs o cases en lo Call qui ixen vers la carrera publica dels Christians que aquests aytals puxen habitar en los dits lurs alberchs o cases axi empero que tots portals finestres e altres vbertures quels dits alberchs o cases hajen vers lo call sien abans ben tancats a cals e a pedra en tal manera que no pusquen exir ni mirar vers la part dins del dit Call.

Die Mercurii XXIIIª die Augusti anno a Natitate Domini M°CCC° LXXXXI:

Ara hojats per manament del Veguer: Ordonaren los Consellers e promens de la Ciutat de Barchinona que algun Juheu qual que sia no vage en habit de Christia. E qui contra fara sera escobat per la Ciutat ab grans açots sens tota merce. No res menys sera foragitat de la dita Ciutat.

Item que tota persona qui tenga juheus en sa Casa on sapia en qualque loch de la dita Ciutat ho hage a denunciar al dit Veguer daçi a diuendres per tot jorn primer uinent. E qui contra fara estara pres en la Cort del dit Veguer per L. dies continuament seguents.

Retenent se empero los dits Consellers e promens que si en los dits bans hauia algunes coses escures o dubtoses que aquelles puxen declarar esmenar e interpretar tantes uegades com hi sia mester a llur coneguda.

Con posterioridad á la destrucción de la aljama barcelonesa, las disposiciones dictadas por nuestros Concelleres pierden todo interés para la historia de las costumbres de los judíos, y en su mayor parte ya no hicieron referencia más que á los conversos para apartarles del trato de los hebreos que venían desde Francia y se establecían como singulares sin constituir una comunidad.

Francisco de Bofarull

NOTES PERA LA BIOGRAFÍA D'EN BRUNIQUER

En l'arxiu familiar de l'antiga casa barcelonina que avuy representa lo nostre bon amich don Ramon de Sans y de Bette, hem trobat abundancia de materials històrichs de gran interès pera Catalunya, ja que de dita familia n'han procedit lo Bisbe de Vich y de Barcelona Miquel de Ricomà (segle XIV) y'ls ilustres historiadors de la nostra terra en Francesch Tarafa y en Esteve Gilabert Bruniquer. Aquest derrer, portat de ses aficions notariesques y del orgull familiar, dexà rastres abundants de tota mena de noticies relatives a sos antecessors, si bé no esmentant aquelles que poguessin aclarir sos lligams de parentiu ab en Tarafa, y no certament per ignorarles, donchs son nom és citat per ell varies vegades. Anèu a saber si l'apologista de Barcelona no sabía resignarse ab un antich parent de ses metexes aficions. Lo més probable és que no sapigués endevinar aquelles noticies o les judiqués d'escassa importancia. En altre ocasió insistirèm sobre aquest punt y publicarèm l'arbre genealògich dels Tarafas qu'hem compost en vista dels documents del esmentat arxiu, lo qual arbre podrà entroncarse ab lo dels Bruniquers format per son cap-de-brot l'autor del *Summari*.

Per avuy donèm a conèxer, per primera vegada, los següents documents que podríen servir d'ilustració a les noticies biogràfiques d'aquest personatge que escrigué lo senyor Sanpere y Miquel y li foren premiades en los Jochs florals de 1880.

Una carta den Jeroni Pujades a n'En Bruniquer. — Més com curiositat històrica que com document probatori d'algún punt dubtós, publiquèm la següent carta autògrafa dirigida per lo cronista de Catalunya Jeroni Pujades al historiador barceloní Esteve Gilabert Bruniquer.

Conseqüencies d'ordres diferents se desprenen de la lletra d'en Pujades. Es la primera la amable y serena correspondencia qu'existía entre la gent lletrada per comunicarse ses aficions y resoldre mutuament dubtes y deficiencies. Entre'ls antichs historiadors catalans sols recordèm les relacions literaries que uníen a n'en Pere Miquel Carbonell y en Jeroni Pau (1) a qui l'autor de les *Cròniques d'Espanya* anomena *diligentissimus inquisitor* de la historia catalana. En Pujades fóu per ventura l'historiador més notable de la nostra terra en un temps en que hi floríen en Onofre Manescal, en Jaume Ramon Vila, en Rafel Cer-

(1) Opúsculos inéditos de P. M. Carbonell, t. II, (Doc. in. de la Cor. de Ar., t. XXVIII).

vera, l'Andreu Bosch, lo canonge García de Caralps, en Bruniquer y en que'l frare valencià Francesch Diago escribía desde'l convent de Santa Catarina son llibre sobre'ls comtes de Barcelona, prou notable y seriós pera dexar en la obscuritat que merexía la farsa històrica d'un altre contemporani, fra Esteve Barellas. Es curiosa y digna d'esment aquesta sobtada florida de la ciencia històrica en la nostra terra després d'havernos passat casi tot un segle allunyats de son estudi, axís és que al desaparèxer lo darrer representant d'aquella generació, probablement lo mateix Pujades (qui conseguí viure fins a la meytat del segle XVII), queda perduda la afició y's passa una llarguísima serie d'anys, fins que comparexen los Corbera y Feliu de la Peña, prescindint ara dels historiadors sortits al calor de les agitacions polítiques com en Martí Viladamor y Gaspar Sala, que absorbits per elles no pogueren, ni tan sols intentaren, traçar serenament lo quadro de la nostra historia.

En Pujades nos dona en sa carta algunes noticies bibliogràfiques d'importancia. La una se refereix à ell mateix quan denuncia qu'escrigué lo catàlech dels Bisbes de Barcelona y l'entregà al Bisbe Coloma, *qui lo féu posar en la sala gran de son Palau Episcopal.* No recordèm qu'en Serra y Postius en ses *Finezas,* ni l'Aymerich en ses *Nomina et acta,* ni en Nicolau Antonio, ni en Torres Amat fessin menció d'aquest fet, que segurament divulgat per algún dels primers, hauría trascendit al altres. També'ns parla en Pujades dels altres Episcopologis manuscrits d'en Carbonell y d'en Tarafa, lo primer guardat en l'arxiu real o de la Corona d'Aragó, y lo segón en lo del capítol de la catedral barcelonina; tan sols del últim n'han donat noticies lo meteix Pujades en sa *Crònica* y en Torres Amat (1).

En quant al verdader contingut de la carta den Pujades, pot ferse la següent composició de lloch qu'explica'ls motius que tingué son autor al escríurela. En Bruniquer devía trevallar en sa inestimable *Rúbrica* y cercava títols familiars pera donar més autoritat a sa obra, y abans de redactar lo minuciós pròlech, qu'és una ilustració històrica de sa propria familia, escrita ab abundancia de notes dignes d'un Notari com ell, tan detallista, verídich y sobre tot gelós de sa prosapia que havía escorcollat pacientment en los arxius, consultà ab son amich Pujades los antecedents del Bisbe Ricomà, fill den Pere Ricomà de Granollers, son setè avi, del qual avuy sabèm abundants noticies gracies al trevalls generals del PP. Flórez y Villanueva y als Episcopologis d'en Moncada y l'Aymerich; sols dirèm ab referencia a aquestos historiadors que'l susdit Bisbe ho fóu de Vich en los anys 1345 y 1346; en aquest fóu transferit a la Seu de Barcelona pel Papa Climent VI, re-

(1) En Torres Amat s'ha oblidat de parlar d'en Carbonell en son estimable *Diccionario crítico de autores catalanes.* Y ara que parlèm d'ell en aquest lloch, també hem de dir que equivoca lo nom d'en Bruniquer, anomenantlo Esteve *Gabriel* (per *Gilabert*) Bruniquer.

gintla fins al 1361 en que morí. En efecte, en Bruniquer esmenta entre sos antecessors al Bisbe Ricomà en lo pròlech de sa *Rúbrica* y en son testament, com veurèm després. Notèm aquí, de passada, que durant son segón pontificat, l'any 1351, començà a computarse los anys desde la data del naxement de Jesucrist (1).

Diu aixís la carta d'en Pujades:

«Essent per tant seruidor de V. m. tant affectat al honor de nostres antepassats compatriotas y obligat (com diu Sant Pau) a donar graciosament lo que per sa misericordia infinita es estat Deu seruit de mera liberalitat comunicarme, be podre dir ab lo Saui: Funiculvs triplex dificile rumpitur; y mal me podria escusar de la demanda tant justa que V. m. en dies passats me feu de les memorias que fins assi he alcançadas del nostre Bisbe Miquel de Ricoma o Ricomana. Axi per satisfer al honrrat gust de V. m. y a la mia sobrada obligacio, procurare estendrer un poch mes lo que de ell breument (conforme al lloch) scrigui quant doni al molt Illustre y Rmo Sor Don Alonço Coloma Bisbe de Barcelona lo Cathalago de sos predecessors que en lo añ 1600 feu posar en la sala gran de son Palau Episcopal.

Y axi la primera cosa que jo de aquest Bisbe Miquel de Ricomana puch dir, es: esser pera mi com lo sant summo sacerdot Melchisedec: sine patre, et sine matre. Perque lo nostre Barcelones Canonje Francesch Tarafa en lo seu (scrit de ma) libre de les uites *(sic)* dels Pontifices, anomenantlo solament Miquel, diu: Que li ignora lo cognom patria, y parents (2). Pere Miquel Carbonell, Archiver Real, en un Episcopologi que feu dels Bisbes de Barcelona, y de la sua propria ma se troba scrit en lo Arxiu Real de la dita Ciutat, en un libre gros cubert ab post, intitulat Memoriale, 49, fol. 64, diu: ques anomenaua Miquel de Ricoma, sens donarli parens ni patria; y lo pare Fray Francisco Diago en la Historia dels Comtes de Barcelona, lib. 3, cap. 19, si be per patria li dona la Vila de Granollers en Valles, totauia no li assigna pares, en significacio de sa virtut que tingue principi de si matex, y de quant desapegat estaua (com a bon Pontifice) de affectes naturals, y de coses quel poguessen diuertir de la cura Pastoral.

Aquest Bisbe Ricoma, com diuen Tarafa y Diago, fou primerament Bisbe de Vich; y no se be encara quant temps tingue aquell Pontificat, sino que de alli fou elet y transferit a Barcelona en temps del Rey en Pere terç, en lo añ del Saluador 1346.

Y diu Carbonell que en aquest temps era Thesorer del Papa Cle-

(1) La era de la Encarnació fóu la observada a Catalunya desde començaments del segle XIII fins a la meytat del XIV. Abans se comptava pels anys dels reys de França. Pere IV (III de Catalunya) en les Corts de Perpinyà, per decret de 10 desembre de 1350 manà que s'abolís l'us de les calendes, nonas y idus y l'any de la Encarnació y's comptés desde'l día de Nadal o sía del naxement de Jesucrist.

(2) En lo document hi ha una nota marginal, probablement d'en Bruniquer, que diu: Tarafa lo nomena michael de ricoma filius Petri, ser (sic) és que no diu de hont era.

ment 6. Que essent ministre y official de un Papa, tal qual a Clement pintan Illescas y Platina, se pot de aqui inferir que tal deuia ser Miquel de Ricoma.

Essent ja Bisbe de Barcelona, en aquell temps tingué la Sede Archiepiscopal de Tarragona Sanxo Lop de Ayerba, lo qual congrega y tingué dos Concilis Provincials en la sua Metropoli, com diu Tarafa, y si be no señala los añs en los quals se tingueren pero consta dels Cathalagos dels Archabisbes de Tarragona que uan ab los Volums de les Constitutions de Don Antoni Augusti y de Don Joan Teres, que lo hu dels dits Concilis fou en lo añ 1354, y lo altre en 1357, y en ells se troba lo dit Bisbe Ricoma.

Mort lo Archabisbe Sanxo, li succehi Pere de Clasqueri, lo qual aiunta altre Concili, conforme resulta dels sobrecitats Cathalagos, y en ell entreuingue dit Bisbe Ricoma.

Hauent assistit en tants Concilis per la reformacio uniuerçal de la Prouincia, no falta en la reforma de sa iglesia, ans be en ella feu moltes Ordinacions. La una segons Tarafa: Que los Canonjes que cada añ son Obrers maiors de la Seu, ans de acabar sa administracio, visiten totes les cases dels Canonjes. La segona que ninguna dona puga entrar a oyr los officis diuinals dins los Cancells o rexas de la Capella o altar major de dita Seu, a pena de excomunicacio major, sino son Reynas o fillas de Rey y las que uan en llur Compañia, segons lo matex Tarafa y fra Diago, y aquesta Ordinacio he uista jo mencionada y confirmada en un pregami en post qui esta a cada costat de dita rexa del dit altar entre la porta y les brandoneras de la escala de Santa Eulalia, y diu que la dita Ordinacio fou publicada per Francesch Rufau, Vicari general del dit Bisbe Miquel, a 3 de les Kalendes de Febrer 1351. La tercera Ordinació fou: que los que impetrauan Bulla o gracia del Papa per poder rebrer los fruits ds sos beneficis en absencia, nos poguessen ualer de tal gracia, sino la presentauan dins tres mesos. La qual fou apres declarada y confirmada per Papa Innocen 6 en Vilanoua de Auiño als 5 de las Kal. de Iuliol, en lo añ 5 de son Pontificat, conforme diu Tarafa.

Dota aquest Bisbe la sua Iglesia dels quatre caps que vui te, de les santes Verges y Martyrs Ursula, Digna, Benigna y Lefana, bons y guarnits en plata, com diuen Tarafa y Diago; per renumeració de la qual dotatio tots añs als 5 de Marts y 7 de juñ se celebra aniuersari en dita Seu per anima del dit donador, segons diu lo Canonje Tarafa.

Morí aquest Bisbe Ricoma hauent tingut lo Pontificat de Barcelona quinze añs, com uol Tarafa; que axi essent estat elet en lo añ 1346, seria mort en 1361 als 6 dels Idus de Juñ, com diu Carbonell; lo qual ajusta que mori en la Ciutat de Auiño, ahont a les hores era y estaua residint la Sede Romana.

Pendra per ara V. m. aquest poch del molt en que desitg seruirlo. Que si Deu es seruit que la Ciutat me afauoresca en lo que jo procur

seruirla, quiça lo temps me descubrira mes coses que poder dir. Supplicant a V. m. en la occasio, puix sab y pot, me acredite pera que me nascan alas per empendrer major uolada en seruey de V. m. y de la patria, que lo Sor. com pot prospere. Etj. Lo Dr. msr. Hier[m] Pujadas. — Al Sor. Steua Gilabert Bruniquer mi Sor.»

Testament d'en Bruniquer. — En aquest document minuciós, son autor hi posà tanta cura y erudició com en ses obres històriques; llegintlo, sobre tot en la primera part, única d'interès que convé publicar, nos sembla que tením al devant lo pròlech de sa *Rúbrica;* lo bon notari-historiador era solemnial y minuciós de les petites vanitats fins en lo gran moment de recullirse enfront de la mort certa y vehina; lo día 5 de febrer de 1641 ordenava y firmava aquest testament, y moría lo 26 de mars del mateix any.

«En nom de nostre senyor Deu Jesuchrist sie y de la gloriosa y humil sempre Verge Maria mare sua y de St. Steue, prottomartir patro y aduocat meu y de tots los sancts de paradis, Amen. Yo Steue Gilabert Bruniquer, notari publich de Barcelona y sindich de dita ciutat vuy de edat de vuytanta anys qui iuxta lo meu baptisme seran cumplits a vint y nou de juliol proxim. Fill llegitim y natural del honorable m[o] Garau Bruniquer mercader la vila de Granollers bisbat de Barcelona y de la Sra Eulalia Bruniquer y Riera muller sua tots defuncts; jatsie detingut de malaltia corporal de la qual jach en lo llit y tem morir, estant empero per gracia de Deu sa de enteniment y ab sana e integra memoria y ab ma ferma paraula, fas y orden mon testament, en y ab lo qual *fas y elegesch en Marmessors* y de aquest meu testament executors la señora Anna Bruniquer y Calopa muller mia charissima, Joan Pau Bruniquer, notari publich de Barcelona, fill meu y la señora Marianna Bruniquer y Dalmau muller sua y nora mia, a Cicilia Gallart y Bruniquer filla mia, viuda del quondam micer Maurici Rechs y Gallart doctor en drets de la ciutat de Manresa y la señora Maria angela Bruniquer y Tort, nora mia, relicta de Micer Steue Albert Bruniquer quondam doctor en drets fill meu; los quals o los quey seran cumplan y exequescan aquesta mia última voluntat. *Primerament* vull orden y man que tots mos deutes torts e iniurias sien pagats y esmenats breument simplement sumariament y de pla sens strepit ni figura de iudici, la sola veritat del fet attesa. *Item encarrech molt* y recoman que encontinent en los primers sinch dias seguida la mia mort me sian celebradas sinch missas de quinque plagis y en lo sise dia missa de ressurrectione Domini que lal porta Dionissio cartusiano en son libre de quatuor nouissimis, en lo segon capit. que comença: Missa de quinque vulneribus domini nostri Jesuchristi. Pregant als R[nts] pares de la Companyia de Jesus de Barcelona me fassan charitat y gracia de celebrarlas, ço es, una missa cadal dia en dits sis dies per la molta deuocio y voluntat quels tinch y confiança en sas

oracions: y mos marmessors tindran special cuydado de que dites misses se digan aqui o en altra iglesia a electio sua, empero si es possible sie a la companyia y cuydaran tambe ab diligencia de las altras missas auall ordenadas. *Elegesch la sepultura* al meu cos fahedora en las claustras de la seu de Barcelona en lo meu vas que es deuant la capella de St Gabriel que jo he renouat ab licentia del molt Ilustre Capitol ab acte en poder de Saluador Coll notari de Barcelona y scriua de dit capitol a vint y quatre juliol mil sis cents y nou. La qual me otorgaren en consideracio de la que dit capitol concedi a Guillem Bruniquer mercader ciuteda de Barcelona en poder de Pere Borrell notari de Barcelona a setse de juliol mil tres cents setanta vuyt; en lo qual ell y lo quondam Jaume Bruniquer notari públich de Barcelona y Pere Bruniquer, mercader, ciuteda de dita ciutat predefuncts sos germans, qui tots eren fills de Bernat Bruniquer y de Agnes muller sua, tots de dita vila de Granollers sisens auis meus, y altres de nostra casa foren enterrats, y ab la antiguitat del temps y perque los meus passats hauia molts anys que no estauen en Barcelona, se hauia perdut la noticia de dita sepultura. E per dita raho la he renouada, en la qual he fet sculpir nouas las armas de nostra casa, y lo epigramma deuall scrit que per memoria posare assi y per inteligencia de scripturas antigas; assenyaladament respecte de mon quart aui Joan Bruniquer, mercader de dita vila; si fou, com era, fill de Bernat Bruniquer iunior de dita vila, fill de Bernat senior; o si era Joan fill de Pere qui fou fill de dit Bernat senior; a fi que mos fills y los que vindran apres no cayguen sobre asso en lo dubte y dificultat que jo he tingut molt temps, y sapien que dels passats de ma casa falta la posteritat de Francesch Bruniquer fill maior y hereu de Bernat senior, del qual Francesch procehi Pere son fill, y del dit Pere procehi altre Pere son fill a qui deyen Perico, y etiam falta la posteritat de Pere qui tambe ere fill de dit Bernat senior, y de aquest Pere procehiren Joan y Francesch sos fills qui eren dos rams deuallants tots de un tronch ço es del dit Bernat Bruniquer senior y de Agnes muller sua, qui tambe eren pares de Jaume y de Pere y de Guillem y de Bernat iunior sobre nomenats; y la casa y herencia dels maiors etiam que tunch encara no ere acabada la linea del francesch fill de Bernat, segons que apres acabà, peruingue a Joan mon quart aui (qui mori en Granollers a vint y nou de setembre mil quatre cents quoranta hu) fill de Bernat iunior, y lo dit, fill de Bernat senior; y la sobredita Agnes ere filla de Pere de Ricomà y de altra Agnes muller sua, també tots de Granollers, setens auis meus; dels quals tambe ere fill lo R^im Miquel de Ricomà, Bisbe de Barcelona en lo epitafi deuall insertat nomenat, y del sobredit Joan procehi son fill altro Joan mon tercer aui; y de aquestos, que es lo tercer ram deuallam nosaltres. Y ab lo dret de aquestos Joans mos quart y tercer auis succehints no sols al maiors empero succehints al dit Perico fill de Pere y als sobredits Joan y Francesch fills del altro Pere tots tres morts col-

laterals, yo tinch la heretat de Granollers y casi tot lo que mon pare me ha dexat es de aquestas successions; Que per ser, com es, cosa tant intrincada per la identitat dels noms, vists per mi exactament y ab curiositat actes vells, he volgut declararho. Y també fas aquest discurs en conformitat del epigramma deuall scrit pera maior intelligencia de aquell, y per que conue que aquestas cosas se entengan per raho de las causas pias y beneficis de casa, y perque tots nos recordem de pregar a Deu per aquellas animas ultra las demes rahons de congruencia que en asso corren. Y lo epigramma es del tenor seguent; si be lo sculptor nol ha grauat en la pedra tant cumplit com està assi per faltarli camp: M.CCC.LXXVIII. Guillermi et Petri Bruniquerii mercatorum et Jacobi notarii publici Barcinone filiorum Bernardi et Agnetis opidi Granullariorum vallensis nepotum ex dicta Agnete sorore germana R[mi] domini Michaelis a Ricomà Clementis Pape sexti thesaurarii, ex Vicensi a millesimo tercentesimo quadragesimo sexto vsque ad millesimum tercentesimum sexagesimum primum barcinonensis Episcopi filii Petri et Agnetis dicti opidi, collapsum antiquitate sepulcrum Stephanus Gilabertus Bruniquerius, sextus nepos dictorum Petri et Agnetis instaurauit M.DC.VIII. E perço encara que jo tinga una sepultura mes antiga en Granollers en la iglesia parochial la qual jo feu noua lany mil sis cents ab llicencia del Sr. Bisbe don Alonso Coloma, visitant aquella iglesia a dos de Octubre de dit any en conformitat de la qual licencia lo señor Bisbe don Rafel de Rouirola donà altra a vint y dos de setembre mil sis cents y set a instancia y peticio dels preueres y obrers de dita iglesia visitantla, de posar en lloch eminent de aquella la effigie que jo tenia y tinch del sobrenomenat R[im] Miquel de Ricomà Bisbe de Barcelona qui com es dit ere fill de Pere de Ricomà y de Agnes coniuges de dita vila setens auis meus. Si be jo no he executada encara dita llicencia ab pensament de fundarhi un aniuersari solemne. Lo qual dich a fi que mos fills ho sapian y sils aparexera ho fassen. Totas ditas dos licencias ab motiu de obras y ornatos y augments de consideracio de mos passats que feren en dita iglesia y altres honrrosos. En la quel sepultura de Granollers reposan los cossos de mos pare y mare y altres passats meus transladats aqui del sepulchre antich dels de ma casa, que ere fora ab tomba alta de pedra picada en lo sementiri o fossar de dita iglesia arrimada a las parets del celler de la rectoria prop lo portal petit de la iglesia que per la noua obra del cor y del campanar quis feu en temps de mos aui y pare, com dit mon pare mo referia, se arresà per fer pas entorn de la iglesia y apres tambe lo celler de mon temps lhan derrocat pera fer plassa, y tinch tambe aqui los cossos de alguns de mos fills, hont per epitafi es lo seguent: MCCLX. Raymundi Bruniquerii et Elizendis uxoris posteritati conditum. MDC. Lo qual pos assi al intent dit desobre. *No res menys vull esser enterrat* en la sepultura de la seu hont tinch tambe alguns de mos fills y nets, y vull que ma sepultura sie de nostra seño-

ra ab sis couens y dotse atxes y no sien mes ni sie major de ninguna manera, y per aquella vull sie despes lo necessari. *Empero vull y man* que encontinent seguit mon obit me sian celebradas en lo dit altar de St Gabriel sinch missas, y en lo altar major de S[t] francisco de Paula de Barcelona sinch missas, y en lo altar major de S[t] Steue de Granollers sinch missas, y en lo altar major de S[t] Francisco de Paula de Granollers sinch missas, y en cascun altar priuilegiat dins y fora los murs de Barcelona tres missas; y en lo altar de S[t] Pere de dita Seu hont lo benefici tercer de dit altar, y en lo de St Barthomeu de Granollers hont la capellania de dit altar, y en lo de St Vicens de la iglesia parochial de la vila de Ceruera hont lo benefici de dit altar fundat per Guillem Ferran, son de patronat meu, vull me sien ditas en cascu de dits quatre altars tres missas per la ànima mia y dels fundadors, y en lo altar priuilegiat de la Seu de Barcelona altras tres missas per lanima del sobredit quondam Guillem Bruniquer, del qual jo com a hereu de Perico y Francesch y Joan Bruniquer nebots seus y hereus de Pere Aros y succehint en lo dret de Matheu forner patrons testamentaris, tinch lo jus patronat de las deu porcions canonicas rossas de sos bens de dit Guillem Bruniquer fundadas en lo refetor de la Seu de Barcelona, per totas las quals missas deix la charitat acostumada. *Pregant* tambe a dita muller mia y hereu avall cridat que cada any prenga per la mia anima una butlla de la S[ta] Cruzada de defuncts com veuen que jo ho fas axi cada any per mos pares desde que son morts y asso faran de gracia que no vull sie de obligacio com tampoch mos pares no mo han carregat a mi. *Aduertint* a mon hereu o successor qui sera estiga sempre atent de entreuenir per si o per son procurador o agent en la distribucio de la causa pia de pobres vergonyants fundada per los meus passats pera pobres de llinatge si ni haura y si no altres a coneguda del R[nt] Rector de Granollers y de mi y de mos hereus de la qual se reb un censal de preu quatrecentas catorse lliuras set sous y quatre esmersat sobre la vila de Granollers ab acte en poder de Miquel Leotard notari de Granollers a vint y vuyt de juliol mil sinch cents setanta hu; lo qual censal auans rebia y administraua mon pare y sos passats com a bassiners que eren los de nostra casa dels pobres vergonyants y succehint als fundadors, y ere de maior pencio en dos censals, ço es hu que ere de preu de dos centas y deu lliuras y de pencio vuyt lliuras vuyt sous y deu y laltra ere de preu doscentas y vint lliuras y denou sous y de pencio vuyt lliuras setse sous y quatre sobre la matexa vila; yls lluiren per la taula de la ciutat a set de Desembre mil sinch cents sexanta vuyt ditas y scritas a dit mon pare. Y per no tenir actes per ser la cosa antiga y la almoyna cessaua, los tornà a esmersar sobre la matexa vila a tant desauentajat for, ys feu partida a set de Agost mil sinch cents setanta hu. Y per no pledejar se contentà ques dirigis lo esmers del censal als jurats vells qui haguessen a distribuyr cada any lo diner ab voluntat del Rector y dels hereus de Pe-

rico Bruniquer y de Pere Aros y de Matheu Forner iuxta lo testament de Guillem Bruniquer; en les heretats dels quals Perico Bruniquer y de Pere Aros yo succehesch y etiam en lo dret de Matheu Forner com es dit desobre y mon pare estaue y jo estich en esta possessio. *Aduertesch tambe* a mon hereu qui sera, que dits jurats o consellers vells responen de dita pencio al Bassiner dels pobres vergonyants de Sta Maria de la Mar sinquanta sous o mes cada any pera distribuyrlos entre pobres, y perço tindrà en memoria de acudir al dit administrador o baciner y li manifestara los pobres del llinatge sin sabra en Barcelona per que sien socorreguts iuxta la intencio del fundador. Y lo mateix dich de altra pia causa de Gaspar Bruniquer mercader qui tambe procehia de nostra casa de Granollers y feu semblant llegat de renda annual al baci dels pobres vergonyants de Sta Maria de la mar. *Item deix* al Hospital general de Sta Creu de Barcelona coranta sous y al de la Misericordia vint sous y al infants orfens deu sous, per los quals los minyons degan acompanyar lo meu cos a la sepultura com es de costum. *Item deix* totas mes scripturas y dels demes notaris que tinch y al die de mon obit yo tindre y assenyaladament las de Clement Calopa, Pau Galopa y Galceran Francesch Calopa, tots notaris publichs de Barcelona, aui pare y germa de dita muller mia y un llibre de notas que tinch del sobre nomenat Jaume Bruniquer, també notari publich de Barcelona que es dels anys mil trescents trenta tres y mil trescents trenta quatre, que non he pogut trobar mes, las deix a Joan Pau Bruniquer mon fill, notari publich de Barcelona y apres mort sua, en cas de que la dita muller mia sobreuisca, las deix al notari qui ella voldra y eligira, ab facultat y poder de variar una y moltas uegadas ab los pactes reseruas y condicions que posarlos voldra. Empero apres mort sua vull que ditas scripturas seguescan la voluntat de dit mon fill...»

Seguexen disposicions particulars y dexes a sos prop-parents, de menys interès pera la biografía del testador; per axò no les copièm.

Clàusula final: «*Fet fonch y fermat* lo present meu testament en Barcelona dimars a sinch dias del mes de febrer del any de la natiuitat de nostre señor Deu Jesuchrist mil sis cents coranta y hu. Se ✠ nyal de mi Steue Gilabert Bruniquer testador demunt dit qui lo present meu testament o derrera voluntat mia concedesch llohe y ferm. Testimonis cridats y pregats son Don Luis de Guerau Cordoua y Arago en Bar^a^ populat y Francesch Cases sastre ciuteda de Barcelona. Sig ✠ num meum Antony Joannis fita auct^e^ regia not. publici Bar^ce^ qui hunc testamentum in his precedentibus decem nouem papyri folys pñti recepto manu aliena scriptum (cuius receptioni una cum testibus predictis interfui) subscripsi et clausi rogatus.»

Publicació: «Nouerint uniuersi quod cum honorabilis et discretus Stephanus Gilibertus Bruniquer, notarius pub. Bar^e^ ac sindicus eiusdem ciuitatis preceptor meus suum condiderit testamentum apud me

Antonium Joannem fita notarium publicum Bar^e infrascriptum die martis quinta mensis februarii proxime lapsi, dictusque testator viam universæ carnis fuerit ingressus et eius cadauer fuerit ecclesiasticæ traditum sepulturæ: Hinc est quod anno a nat^e domini millesimo sexcentesimo quadragesimo primo die vero sabbati sexta mensis Aprilis intitulata ipse dictus et infrascriptus notarius instantibus domina Anna Bruniquer y Calopa vidua dicti testatoris relicta, Joanne Paulo Bruniquer not^o pub Bar^e dictorum coniugum filio dominabus Maria Anna Bruniquer y Dalmau dicti Joannis Pauli consorte Cecilia Gallart y Bruniquer dicti testatoris filia vidua Mauricii Rechs y Gallart quondam V. I. D. Minorisæ populati et Mariangela Bruniquer y Tort dicti testatoris nuru vidua relecta Heptiaui Stephani Bruniquer quondam V. I. D. dicti testatoris filii omnibus manumissore et manumitiscibus dicti testamenti legi et publicaui dictum testamentum in domibus habitationis dicti testatoris sitis iu vico dicto de la Canuda Bar^ce presentibus pro testibus Josepho Cuberta iuuene droguerio et Joanne Palmerola studente Bar^e degentibus.

De promissis fidem facio Ego dictus fita not. pub. me subscribens.»

E. MOLINÉ Y BRASÉS

LA FUNDACIÓ DEL MONASTIR DE MUR

Al extrém occidental de la Conca de Tremp, y en lo cim d'una estribació de la cadena de montanyes que arrenca del Montsech per separar les valls de les dues Nogueres, la Pallaresa y la Ribagorçana, s'hi troben les runes pintoresques d'un castell y un cenobi romànichs, colocats a distancia no gayre major d'un centenar de metres l'un de l'altre. Aquella estreta carena, encare que de altura y massa secundaries, domina tot lo curs del Pallaresa per la esmentada conca fins que s'endinza en lo ferèstech tallat del Montsech, anomenat *Pas dels Terradets*. La posició és estratègica y segurament hi existía desde molt antich una estació fortificada. Baixant de Mur envers lo llit del riu se troba una torre o guayta, que donà nom al llogaret situat al peu d'ella, conegut en los segles X^è y XI^è per la *guardia d'Ermodolf* (1). Dit lloch de Guardia està ben prop del priorat y cases de Cellers, a la entrada dels Terradets (2).

---

(1) En la donació del lloch de Cellers de Montsech atorgada en 1046, per Ramon y Ermesenda, comtes de Pallars a favor de Guillèm Arnal, se diu que afronta per mitjorn ab lo Montsech, per llevant ab lo riu Noguera y per ponent ab «ipsa guardia que nominant de Ermodolfo» (Cartoral de la Seu d'Urgell, vol. II, doc. 576).

(2) Guillèm Arnal atorgà donació del lloch de Cellers que li concediren los comtes de Pallars a la Iglesia catedral d'Urgell, en 1053 (Cartoral de la Seu, II, doc. 578).

Lo castell de Mur, molt més antich que'l monastir, ofereix superposició de construccions, algunes d'aspecte assats primitiu. En féu una curta descripció ab reproduccions en fototipia D. Antón Mir y Casases en l'*Album histórico monumental de la provincia de Lérida,* publicat per En Pleyan de Porta. En un altre treball que no sé si ha estat ja donat a llum, se senyalaven les mides del castell y s'en indicaven algunes noves històriques y descriptives (1). Ni en l'arxiu de casa Medinaceli, ni en los del Duch d'Hijar y del senyor Oliver Sellarés, co-senyors de Mur, existexen documents sobre la fundació del castell. En la llarga investigació que portàm feta ab lo senyor Carreras Candi per a la *Historia del Comtat de Pallars,* no havèm trobat cap menció documental del castell de Mur anterior al any XIII del rey Enrich, 1044 de Christ. Ab aquesta data los comtes de Pallars Ramon y Ermesenda deyen: «donatores sumus ad te Bertrand Ato per hanc escriptura donacionis nostre damus tibi aliquid de nostro alaude qui est in comitatu Pallariense sive infra terminos de castro Mur que vocant ipsa fabricata... et habet afrontaciones de parte orientis in ipsas elcinas comitales et de meridie in ipsa silva de Montesicco et de occiduo in ipso termine de Alsamora et de parte vero circi in ipsa altera...»

L'any 1045, lo metex comte Ramon donà a Garsía Ezo y a sa esposa Ricards «aliquid de meum alode qui est in comitatu Palariense sive infra terminos de castro Mur...» consistent en la condamina de Cot. Torna a sortir lo dit castell en lo conveni que celebraren en 1053, lo Comte Ramon de Pallars, fill del anterior, ab son futur sogre Arnau Mir de Tost. Lo primer absolgué al segón de donar potestat y jurament feudal per los castells de Mur, Llimiana y Montanyana, rebentne com a preu de la absolució 15 unces d'or de Barcelona. Tres anys deprés (setembre 1056), lo comte Ramon va vendre al casarse ab donya Valencia, al citat sogre, Mur, Llimiana y Orcau per 242 unces, ab la condició de que si moría sens fills, la muller donya Valencia tindría lo castell de Mur «solidum et liberum ad suum proprium alodium». Aquest document se completa ab lo publicat en *Marca Hispànica* (apènd. 244), que és la donació propter nupcies del comte a donya Valencia y hón se diu que'l castell de Mur afronta per orient ab Llimiana, per occident ab lo coll de Sarga y per nort ab los termens de Talarn y Galliner. En 1064 Ramon y Valencia empenyoraren al sogre Arnau Mir de Tost los castells de Mur, Llimiana y Montanyana, com a garantía de que no se li causaría cap dany en son lloch d'Areny.

---

(1) Lo circuit del castell, de forma de vaixell, compta 31 metres de proa a popa y 11 d'ample; lo mur del recinte té d'altura 17'93 en lo punt de mayor elevació y 14'23 en lo punt més baix. Lo gruix és de 1'56 metres. La gran torre és de 16'30 y compta quatre sóstres o pisos. No té fosso perque està rodejat de precipicis. L'àrea estava dividida en tres seccions, essent la major la central hón hi havía la principal entrada.

Tením, donchs, que en lo temps de la fundació del Monastir de Mur, junt al antich castell, aquell terme era del comte de Pallars, cedit en garantía no més al famós conqueridor d'Ager.

Villanueva, en *Viage literario á las iglesias de España*, volúm XII, indicà ja la inauguració del monastir de Mur en lo mes de janer de 1069, però sens publicar l'acta de consagració per lo bisbe Guillèm d'Urgell, ni la escriptura de dotació per los esmentats comtes Ramon y Valencia.

Son documents interessants que convé transcriure en sa totalitat. Fa algún temps que vaig adquirir lo pergamí original, que és perfectament romànich y de forma escepcional (de 63 per 32 centímetres), donchs conté en una sola pell tres escriptures, la de consagració, estesa en sentit vertical ordinari; la de dotació, escrita horizontalment al marge d'esquerra ab lletra més petita, y al derrera un inventari curiosíssim dels ornaments y mobles fet a les darreríes del segle XI[è]. La reproducció gràfica de la part alta y del estrém inferior de tan notable pergamí, que presentàm ab aquest article en donarà millor idea.

Los tres documents foren, com tots los altres del arxiu del monastir, copiats per l'erudit canonge Martí, del convent de Bellpuig, formant un volúm que un segle més tart ha anat a parar a mans del respectable arabista y acadèmich de la Reyal de la Historia D. Francesch Codera, qui acaba de ferne present al «Institut d'Estudis Catalans» (1).

Comensàm per transcriure del pergamí original l'acta de consagració inèdita:

Almitas Dei Patris clemencia qui es unus in trinitate, et trinus in unitate. Ego Reimundus Comes, et coniux mea Valencia comittissa, et aliorum bonorum hominum, qui ibidem aderunt. Expunxit nos Deus et trina maiestas, ut edificaremus domum ad honorem Domini nostri Iesu-xhristi, et in onore Dei genitricis Marie, et in onore S[ti] Petri apostoli et Sancti Stephani protomartiris. Qui sunt in comitatu paliarense, et in castro quod vocitatur muro. Et ideo incarnationis dominice anno sexagesimo nono post Iesum millesimo, Pridie idus Ianuarii veniens rreverendissimus pontifex Guillelmus ad consecrandam ecclesiam, Quem prefactus, qui iam supra scriptus est pro amorem Dei, et remisionem peccatorum suorum et per desiderium celestis patrie, Ad cuius dedicationem, et devotissimi populi hac religionem concurrentes devocionis sue vel parentum decessorum suorum facimus absoluendum, vel pro rremedium animarum nostrarum et

(1) Dit volúm té la següent portada: «Recopilacion y resumen de los instrumentos y papeles que se hallan recónditos en el archivo de la Iglesia Colegiata de Mur, ordenados por Joseph Martí, canónigo reglar del Real Monasterio de Santa María de Bellpuig de las Avellanas, en 1794: á solicitud y baxo los auspicios del Muy Iltre. Sr. Dr. D. Ramon Goser y Casellas actual pavorde de dicha Iglesia y canónigo sacristan de la de Manresa».

incolumitate futuro vitad ordinabiliter exacranda ignorantia. Certum est, quia intelligere nolet bene agere contempnit, Et Zabulo deterrimo et fugiendum et statum Sanctum Dei ecclesie erigendum ad remuneracione, et ad etereum ad ultimum consequi valeant, et cum sanctis omnibus in rregione coruscent. Ego Rreimundus Comes et coniux mea Valencia Comitissa cum alumnis meis donamus ad iam dicta ecclesia in die dedicacionis eius ornamenta illius, aut rem. Anteriora pro vel posteriora munera, olim vel post modum, et ad iam dicta genitrix donatores sumus decimum de ipsum nostrum alode, que abuimus vel aberemus infra fines castrum Muro de omnia frugum mearum, et de ipsum carnale ipsum decimum ab integrum et de ipsos (similiter) mulinos, vel mulinares similiter et uno capmansum qui fuit de godmar, et de baron filiuz et coniuge sua adalez, que abuerunt vel abere potuerunt infra terminos de Mur. Siue condiritione vel comparatione siue per omnes que voces iungere poterunt sic donamus ad proprietate. Et de ipsum alode, que habet, vel habere poterat infra terminos de ipsum castrum de muro, que ahcaptare poterat de cunctis hominibus ipsa iam dicta genitrix Maria ipsum decimum abeat ab integrum sine ulla occasione. Et ego Rrodgariuset coniugem suam adalgards donamus ipsa connamina in loco que dicitur ad ipsa sarga, et de oriente afrontat in ipso torrent, et de occiduo in ipso prad, de meridie in saxa, et de aquilone in terram de Amad mir Et ego Maier mito in domum sancte Marie I. connamina in locum que vocant apesego et abet afrontaciones de oriente in strata publica de alia in ipso pug. de III in terra de Sanila sazunt et una vinea a Benauent et abet afrontaciones de oriente in ipso torrent, de alia in vinea de sancti fructuosi de III in vinea de Petro Segofret, et ego iozfret maier unum caput masum qui fuit de vice comite mito in domum sancte Marie cum ipso alode, qui fuit de senter bono filio cum integritate. a. et ego rremon oliba et coniuge sua bellesen mitimus ipsum decimum de una quadra, qui fuit in apendicio de alberola mittimus in domum sancte Marie et habet afrontaciones de oriente in ipsa sponna de occiduo in ipsa sexa .. de aquilone in ipsa strata. Et ego Richard mito una vinea in domum aula, et habet afrontaciones de parte una in vinea de filios Iozfret de alia in strata de III in ipso vilar. Et ego Petrus Albar dono ad sancta Dei Genitrix Marie ipsum decimum meum de omnia que posideo, que habeo, vel habere a proprietate sine ulla occasione. Et ego rreimundus comes et valencia comitissa donamus ipsum decimum de ipso alode qui fuit de Remon aianrrih. Et ego Baron trasmon mito ipsum decimum de ipso alode que abebat infra fines de Elzina in domum aula ab integrum.

Hec omnia donamus ut ad diem iudicii hac tremenda maiestatis mercis nobis ex inde adcrescat. Quia qui bene ministrat gradum bonum sibi adquirit. Ego Guillelmus episcopus concedo ad iam dicta ecclesia in die dedicacionis eius primicias et oblaciones sicut olim constitutum fuit. Sicut sanctus cananus canet, decimas et primicias a

Domino sunt donandas et ad episcopos dividendas ut de ab odierna die abeant, teneant, atque possideant. Et si quis contra hac dote venerit ad inrrumpendum minime scindatur et sciat se anettematum et condemnatum et consorcii sui demonum. Verum ecia in omni regno illic satis est noxio, et hac dote incombulsa permaneat, et per hoc sacrosantos altarios consecrati fuerint pariter eterne redemcionis accipiat: unde petimus et rrogamus omnibus hominibus Deum timentibus ut de suis iustis emendatione Deum placabile faciant helemosina redemtoris nostro bene adquisita illa placet. Et non de inlicitis et qui hoc offerencia dedit, aut adiutorium eius fecit, aut auxilium eius prebuit dimittat illi Deus omnia peccata sua preterita, presencia, atque futura, et per hoc istius altarii consecrat .. fuerint pariter eterne redemcione audituri sint: venite benedicti patris mei percipite regnum in secula secu orum amen.

Sig ✠ num Rreimundo gracia Dei comite. Sig ✠ num Valencia gracia Dei comitissa. Sig ✠ num Petro Remon, visores et auditores ibi aderunt plurimi, et ego sacer Galindus scribsit.

Arnallus iudex pre opo TAVIB IME sub scripxit.

La dotació ofereix interès per los noms de persones y geogràfichs del Pallars jussà en la XI.ª centuria, formant com a un catàlech de les finques cedides al monastir, advertintse que'ls signes dels comtes Ramon y Valencia estàn posats de manera en lo pergamí original, que servexen a la vegada per la acta de consagració y per la dotació:

In Dei nomine. Hec sunt cartas dotalia de Sancta Maria de Muro et de omnibus sanctis, siue Sancti Petri vel sancti Stephani et omnibus eius sanctis qui ibidem sunt in timore Domini. In primis, I. vinea et I. terra qui est in apendicio de Castro Muro in loco ubi dicitur ipsa vinea a Benauent, et abet affrontaciones de una parte vinea de sancti Fructuosi, de alia vinea de Baron qui iam obiit, et est ipsa terra vel ipsa connamina a presec, et abet affrontaciones de I. parte in ipsa strada et de alia in ipso pug logsins Et alia terra que fuit de Eneg Dels qui est a preseg et abet affrontaciones de subtus strada et per caput similiter. Et alia terra ad ipso gol de sancti Fructuosi, et abet affrontaciones de subtus strata publica et de alia parte in terra de Baron adroer. Et alia terra qui est a Cutidilans qui fuit de Radolf Filuz, et abet affrontaciones de I. parte in terra de Petro Oriol de subtus strata puplica. Et alia terra qui fuit de Argilò cum medietate de ipsa oliva. Et alia terra in ipso pug de Beranui de subtus vinea de Guillem Ponz de alia parte terra de sancti Fructuosi. Et alia terra alodeger qui fuit de Galin albar, et abet affrontaciones de I. parte strata puplica et de alia Isarn Mir. Et alia terra ad ipso poz de sancti Fructuosi qui fuit de Vg Miro, et abet affrontaciones de I. parte in vinea de Pascual, et de alia in terra de

Baron adroer. Et alia terra ad fonte antiga et adfrontat de I. parte in vinea de Ato presbiter de subtus sponda. Et alia terra ad ipsa fonte de ipsos olms, et affrontat de I. parte in ipsa strata et de alia terra de sancti Fructuosi. Et alia sorte de terra ad orizent latus vinea de Arnall Eldemar, de alia parte in terra de Codmar qui iam fuit. Et ipsa vinea de illa tartera qui fuit de Baron Trasmon latus vinea de Galin Renoer de subtus ipso torrent et I. pecia de vinea per caput de vinea de Mir Renard, et per caput sponda. Et alia terra ad ipsa vila de Adoçeçer qui fuit de Biuas, et affrontat de I. parte in terra de Adroer qui iam obiit et de alia in terra de Ramidd. Et alia terra ad ipso pug de lopa, et affrontat de subtus in ipsa strata et per caput stirpe. Et alia terra qui fuit de At Bidal qui est ad ipsos midians, et abet affrontaciones de totas partes stirpe I. sorte de mallolo latus vinea de ginta sua germana. Et alia terra ad ipsa fonte de Vilamolad qui fuit de Joan Cames. Et alia terra a pug reuertero qui fuit de Baron Guadal, et affrontat de I. parte in terra de Petro Baron, et per caput et de subtus sponda. Et alia terra subtus ipsas mansiones de Cutidilans, et affrontat de subtus sponna, et de alia parte in ipso semitario. Et alia terra latus ipsa fonte de Muro qui fuit de Madrona de Bono, et affrontat de I. parte in terra de Guifret Altemir et de subtus strada. Et alia terra qui fuit de Baron Galin ad ipso serra de latus terra de sunerat, et de alia in terra de Galin qui iam obiit. Et I. sorte de terra latus terra de Bono de ipso tormo, de alia Petro Segofret. Et medietate de ipsa terra qui fuit de Galin Bardina apud ipsas duas sortes de vinea qui sunt prope vinea de sancta Maria, et fuerunt de Remon Baron et de Nenc suo fratre. Post obitus Petrus Segofret quod siat de Sancta Maria ad propietatem de alode, in tale videlicet racione quod teneat Petrus in vita sua, et per vnumquemque annum sic exeat ad ipsos Clericos I. perna, IIII. fogazas, I. sester de vino, et ipsa decima aput ipsa primicia, et post obitum si voluerint tenere filii sui faciant illis similiter. Et alia terra subtus ipso castro de Mur in ipso obac qui fuit de Godiscloat qui iam fuit et adfrontat de I. parte in terra de filios de Gid, de alia in ipsa fexa. Et I. sorte de terra qui est ad ipsos gradels qui fuit de Madrona de Sainla qui iam obiit, et affrontat de I. parte in strata, de alia in terra de Dnec. Et alia terra ad ipsos casals de Golmorter, et affrontat de I. parte in terra de Guillem presbiter qui iam fuit, de alia in ipsa sponna. Et alia terra in ipso solano de Mur qui fuit de dedeium et habet affrontaciones de I. parte in terra de Guillem ihila qui iam obiit de alia filios de Galin qui iam obiit. Et I. sorte de terra a plano de Cusca et affrontat de I. parte in terra de Baron Çabatella, de alia in terra de filios Guifret. Et alia terra ad plano de Cusca qui fuit de Bidal de Pena, et adfrontat de I. parte in terra de Sancti Iacobi, de alia in terra de Remon Odessen. Et alia terra qui est super ipsa era de Dnec, qui fuit de begunnio de Ramon Placian, et affrontat de I. parte in terra de

J. Miret. — La fundació del Monastir de Mur

Part superior del pergamí; en l'original lo fragment reproduït mideix 34 × 23 centimetres

J. Miret. — *La fundació del Monastir de Mur*

Part inferior del pergamí; en l'original lo fragment reproduit mideix 31 × 20 centimetres

Dnecn. Et alia terra ad era de Eneg latus terra de Remon Odesen, de alia strata, et alia terra qui fuit de Rodbal subtus ipsa via et affrontat de I. parte in terra de Bernard Bofil. Et alia terra a Vila Vilascons, et affrontat de I. parte in terra de Bertran Sainla, et de alia in terra de Guifret Oriol. Et alia terra ad ipsos Celers, et sorte de terra, et alia de vinea qui fuit de Ballos, et est ipsa terra in ipso solano de lavanero latus terra de Bernard Bofil, et est ipsa vinea in ipsa valle latus vinea de Bernard Bofil, de alia Baron Oliva. Et I. vinea ad sancti Iuliani qui fuit de Bives Guillem, et habet affrontaciones de parte orientis in vinea de Sancti Iuliani, de occiduo in terra de Sancti Iuliani, de meridie in terra de Guillen Suner, de vero circi in vinea de Baron Oriol, et ipsa tonna pegada, cum medietate de ipso celer apud ipso torculario, et ipsa media mansion qui remanet si fuerit clericus Guillelmus quod teneat Guillelmus in servicio de sancta Maria et si non fuerit clericus remaneat ad Sancta Maria ad proprium (1). Sig ✠ num Reimundo comite ✠ Sig ✠ num Valencia comitissa ✠ *(Signes autografs).*

L'inventari dels ornaments no està datat, encare que pot demostrarse que fóu format a les darreríes del segle XI^{è}, per los anys de 1095 poch més o menys, quan va ésser introduhida la vida canònica agustiniana y començà a regirse aquella casa per un superior regular. Axís opinava'l canonge Martí, qui deduhía dels documents metexos que'l monastir tingué per primer capellà a Galindus prevere, qui és segurament lo escrivent del acta de consagració. Morí'l comte Ramon, y sa viuda Valencia y son fill Pere obtinguéren del Papa Urbà II la introducció a Mur dels canonges agustinians. Llavors lo capellà Galindus féu entrega solemne de les claus y l'inventari dels ornaments y mobles al primer superior o prior, qui fóu, segons en Martí, Berenguer Olomar. L'inventari es de la tenor següent:

«Scriptura memorialis de ipsis ornamentis Sancte Marie Kastri Muri que habebat per diem quando Galindus Presbiter reliquit claues ecclesie in manu Berengarii, et aliorum clericorum eiusdem ecclesie. In primis, sunt ibi kartule alodiorum sancte Marie et libri maiores vel minores decem. Cruces tres, et textum argenteum II. et candelabra VIII. ferri et I. lautoni, et citreum I., et hostiarios ferreos, et IIII. tintinabula erea et turibula et..... arcam et scrinia hispanici operis VI. et christa..... et corporalia IIII., et superpellicia maiora vel minora VIIII., et signa maiora vel minora quatuor. Sacerdotale vestimentum casulla optima de cicletono et stola optima, et amictum, et camisum et manipulum et cinta, aliud autem vestimentum sacerdotale album optimum et quotidiana vestimenta sacerdotalia II., et planetes linee I., et stole optime II..... et cortinas optime II..... et sirica

(1) Cridàm la atenció sobre'l nombre de mots catalans posats en aquesta escriptura, pug, torrent, casals, obac, fexa, tartera, era, celler, tóna pegada, etc.

superaltaria II., et bocherinum I. et Capeales maiores et minores..... et calicem vnum argenteum..... et vna conca et duo vasa stagnea ad sacrificandum et I. bazi de lautone et due columbe lignee, et qosteintoria crucis IIII. maiores, et minores, et arche lignee III. et serralies II. et duo catenata et I. cortina crucifixi, et cotidiana indumenta ipsius altaris.»

Finalment, considerâm també útil la publicació del testament d'un home piadós del Pallars, anomenat Maier o Mager, del any 1075, qui apareix senyor del castell d'Estorm y del llogaret de Molera, per los importants llegats que fa al Monastir de Mur, indicant ja l'establiment de la canònica agustiniana en aquella casa:

«In Christi nomine. Ego Maier dum sum plena loquela et memoria integra timeo me mori et cupio pervenire ad gaudia paradisi opitulante divina misericordia. Et ideo iubeo atque dicerno ut sint manumissores mei Raimundus Comite et Berengario Miro senioribus meis, et Guizfredo filio meo et Arnalli Sanlani. Quibus his iubeo et per fiduciam quam in eis abeo rogo et moneo ut si per quecumque modum obiero antequam alium testamentum faciam, omnes res meas distribuantur sicut ego subterius in hac pagina ordinavero. In primis mando ut antequam dividantur de precio de ipso cavallo sit solutum ad Sanctum Sepulcrum vncias X valente de auro novo, et si alios debuero debitos ad meo obito similiter sint soluti in comunum. Postea vero mando ut meo filio predicto abeat sua spatam et suos vestimentos, et meam nora abeat suis vestimentis; meam autem spata cum omnes meos vestimentos sit datum pro anima mea. Et alium etiam mobile, pane et vino, boves et asinos, oves et porchos. Panis ex seda et laneos atque et lineos, vasa tota lignea, et erea, et ferramentos, et omnia usibilia de cunctum mobile quod ad meum obito abuero, sit divisum per tres partes, et duas ex eas partes sint de meo filio et suam coniugem et aliam terciam partem sit datum de ea ad Sancta Maria de Muro ad ipsam canonicam solidos XII per boves, aut parelio uno de boves qui valeant solidos XII et solidum I per conrredum unde arent ipsos boves hoc propter remedium anime mee, et ad Remundum Ollomar capellano et ad Guillelmo Adalberto, sive ad Bernardo presbitero et Guillelmo sacerdote et Bernardo Presbitero de ipso Tormo, ad unumquemque de istos solidos V pro anima mea. Et ad alios clericos qui erunt ad meam sepulturam conrredum de pane et carne et vino cum ipsos alios, pro anima mea. Alterum quoque qui plus erit ex mobile de supradicta meam terciam partem extra hoc, mando eum dare per opera et precium in libellis ad opus Sancta Maria de Muro. Et de meos alaudes relinquo ad filio meo cauzfredo ipso castro et villa de ipso Tormo cum omnibus suis terminis et pertinentiis cunctis extra solidatas: et quod abeat Bernardo presbitero de ipso Tormo unde sit cantata omni tempore eadem ecclesia Sancti Salvatoris pro anima mea. Et dimitto etiam ad eundem filio meo predicto villam que dicunt Molera cum

omnibus eorum terminis et pertinentiis, et cum omnes etiam alios alaudes quos habeo per empcionem in Alès superiore, et in Olbe atque et in Alès subteriore per compara, et de alio alaude quod est de parentorum relinquo ad Jozfredo iam dicto filio meo in Alest subteriore ipsam terciam partem, et ad filia sua mea nepta dimitto ipsam quintam partem et ipsam villam de Torrentario cum omnes alodios qui ibi sunt de uno torrente ad alio remaneant ad filio meo prédicto, et suam coniugem eo modo sicut ex illum fecit ad eam dotem, extra sex solidatas que ego illuc comparavi postea, et ipso alodio que est in ribera ad Choscollola et in podio de Beranui, istum namque dimitto in potestate filio meo iam dicto sub tali modo ut per unoquoque anno tam ille quam filiis suis faciant anniversarium pro anima mea. Si autem hcc dimisserint supradicto alodio de Choscollola et de podium de Beranui cum ipsas sex solidatas de Torrentario, veniat in potestatem Sancte Marie de Muro ad proprium, meum vero filio predicto cum omnem onorem, alodios et fevos quos ad illo dimitto in potestate Dei et in baiulia senioribus meis Raimundum Comitem et Berengario Miro dimitto et in eorum custodia et defensione contra cunctos suos inimicos. Et si mors ei venerit ad predicto Jozfredo et abuierit filium remaneat in potestate et baiulia predicto seniori meo Berengario cum omnes suos alodios et onorem, et si filium masculum non abuerit, ad ipsa filiam suam remaneat similiter qui viva fuerit. Et ut ille per fidem retineat ipsam baiuliam sicut homo facere debet sine engann usque ad etatem XV annorum perveniant filius aut filia qui vivi fuerit. Omnem etiam alodium unde iam feceram cartam ad domum Sancta Maria de Muro totum illum confirmo et dimitto ad suum proprium alodium simul cum ipso mobile quod ei relinco eo modo ut ipsos presbiteros qui ordinante secundum canonem et mandamento ecclesia Romana cantaverint et tenuerint ecclesiam predictam Sancta Maria de Muro teneant et vivant in comuno iam dicta omnia in servicio Dei et eius Genitricem et ut omni tempore in eorum canonica secundum Dei mandamentum et suos discipulos faciant commemorationem propter remedium anime mee, ut ipsa Dei genitrix et altissimus filius eius dimittat et deleat omnia peccata mea et parcat. Et qui hoc disrumperit aut rem in alio modo inde tulerit aut fregerit in excomunione permaneat et cum Juda Schariot in perpetuum sit damnatus. Actum est hoc IIII nonas Septembris anno XV Regis Filippi. Sig ✠ num Maier qui hunc testamentum me presente scribere iussi et firmari et testibus firmare rogavi. Sig ✠ num Bertran Sanlla. Sig ✠ num Petro Guillelmo. Sig ✠ num Ramon Guifredo. Bernard Sacerdos. Guillelmus Sacerdos subscripsit die et anno quo supra. Raimundus clericus rogatus scripsit et sub ✠ die et anno qui prefixo.»

Moltes altres donacions y dexes obtingué lo Monastir de Mur en lo curs dels segles; emperò si augmentaren ses rendes continuà sempre igual lo modest y reduit edifici ab major o menor nombre de canonges

regulars, fins que Climent VIII en decretà la secularització, en 1592. Hi romaní desprès solament lo pavorde, qui exercía la seva auctoritat en les parroquies de Mur, Guardia, Meull, Morò, Aìsina, Estorm, Puigcercòs, priorat de Sancta Llúcia y en la parroquia de Soliva d'Aragó. Desprès de la secularització continuà essent *nullius* diocesis, ab territori separat *nec intra fines* de tot bisbat, immediatament subjecte en cap y membres a la Iglesia Romana.

Acabarèm indicant que desde son començament fóu casa fortificada, rodejada d'un mur, ab porta protegida per garites y la baharda. La iglesia romànica és de dos naus desiguals: una de 4'76 metres d'amplaria y 9'10 d'altura, y l'altre de 3'58 d'ample y de assats menor alçada. La llargada total del temple, quasi igual per abdues naus, és de 22'72 metres. Lo claustre cuadringular té corredors de desigual amplaria, dos de 4 metres y dos de 2'40. La planta total del dit claustre mideix 14'70 per 10'40 metres, comptant nou columnes en cada un dels costats, que porten capitells ab forma de piràmides truncades invertides.

Lo Monastir de Mur no fóu cremat durant la revolta de 1835. Acabada la guerra civil un carlista anomenat Joseph Utrillo se féu capellà y adquirí, a nom de son germà, aquell antich cenobi, hón s'establí ab l'intent de posarhi un centre de missioners. Mort dit sacerdot, han continuat en mans dels hereus del seu germà molts pergamins procehents del arxiu de Mur.

JOAQUÍM MIRET Y SANS

NOTES DOTZECENTISTES D'AUSONA

(Acabament)

LOS CASTELLS

Lo Vegueriu d'Ausona. — Al crearse lo vegueriu d'Ausona, s'ajuntaren los seus límits als del antich comtat, que, segons text del 1108, anava del coll de Spina al comtat de Gerona, çò és, fins al Pla de les Arenes a Sant Hilari Ça-calm, segons se diu en 1260 (385). Creyèm que los límits del Comtat foren los tradicionals de la Ausa ibèrica, mantenides en peu durant la època romana y conservades per la diòcesis Ausonesa, en quant als límits, però perdentse tot recort, quan los seus prelats passaren a titularse bisbes *de Vich*. La denominació comarcal rebé aytambé un colp molt greu, quan, en lo segle XV, se designà ab lo nom de *Plana de Vich* a les terres més baxes, y ab lo de *Montanyes d'Ausona*, a la serralada devallant del Montseny y que avuy se coneix per *Guilleríes*.

(385) Vo. VI, 1260, XVI kalendas Januari «in comitatu ausone, videlicet a colle de arenis, usque ad collem de spina.»

Los límits del Vegueriu d'Ausona eren, en lo segle XIV, los següents: començant en lo Congost de les Codines, se'n anaven a la serra damunt Centelles, que hi queda dintre; ix al coll de la Espina, y no moventse de les serres, va al Llussanès y al grau d'Estranills. Passa per la serra cap a Melany, dexant a la part d'Ausona, a Besora, Llers y Curull. Passa al coll de Ça Cabra y al pont de Roda; parteix ab Ossor y ab Sant Hilari Ça-Calm, torna d'ací, damunt Mastanes (Massanes?), y per damunt lo Brull y Tagamanent devalla al Congost.

Sense repetir aquí lo que sobre los veguers tením dit en altre lloch d'aquest trevall (386), hi afegirèm, que, no sempre, los veguers se portaven com devíen en l'exercici del càrrech. No és estrany veure expedientar a alguns veguers d'Ausona, y trèurels de son vegueriu, com ho fòu, en 1289, Guillèm de Calders, quí exercía son ofici en Ausona, Bages y Vallès (387).

Los castells d'Ausona. — Remota és la sua antiguitat. Ja eren en peu al temps de la conquesta romana; prosseguiren una vida esmortuída en los primers anys del imperi; s'utilisaren al ocorre les grans invasions germàniques dels segles III al V; perderen sa importancia en la dominació visigòtica.

La irrupció sarrahina ho transformà, al surgir la necessitat de la defensa. Les roques y los cims alterosos y forts s'habilitaren per resistir al enemich. Axís en la Edat Mitjana creix la importancia del castell, pedra angular de la societat que's forma.

Dugues èpoques prou característiques presenten los castells mitjaevals de Catalunya: la primitiva, la de conquesta territorial, quan lo castell és alçat per consolidar una ocupació y servir de refugi segur als primers repobladors del Comtat de Barcelona (del segle VIII al XI), y la segona, en que trovant a dites construccions incòmodes per ésser alteroses y allunyades de la terra plana, novament s'alçaren en los poblats o en situacions menys encinglerades, prop dels conreus que'ls hi donen vida y prosperitat (segles XII al XV).

Algunes mutacions s'experimentaren en lo segle XIII en la terra d'Ausona, per haver dexat d'existir castells com los que un jorn hi hagué a Sant Pere de Casserres, a Sant Llorens del coll Ça-Meda y en algún altre cim estratègich, convertit en monastir o totalment abandonat. En cambi, d'altres n'han surgit en llochs més apacibles o de majors comoditats, com los de Bellpuig, Aguilar, etc., que no figuren en relacions anteriors al segle XII.

---

(386) Vegis lo present Butlletí, any X, plana 445.

(387) 1289. «G.º de curte. Noueritis nos intellexisse per multas quod G. de calderiis vicarius noster. male versatus est in vicariis ausonie et de bages et de vallense propter quod nos ordinauimus quod fiat inquisicione contra eum, et quod, pendente ipsam inquisicionem, suspendatur idem G. de calders ab officium vicariarum predictarum». Acaba manant a En Cort, encargarse de dites vegueríes (R. 80, fol. 52, A. C. A.)

Quins son los castells d'Ausona. — Sense apartarnos de la època que historiàm, no podèm donar una llista dels castells del Vegueriu d'Ausona, per no saber ahont anar a cercarla. Quan en l'any 1108, lo Comte de Barcelona casà a sa filla María Ruderich ab Bernat, comte de Besalú, li atorgà en herencia lo comtat y bisbat d'Ausona, consignanthi los castells que contenía. Veníen continuats: Besora, Cabrera, Curull, Doscastells, Gurb, Llussà, Malla, Merlès, Orís, Tagamanent, Taradell, Tona, Torelló, Sulterra, Vich y Voltregà (388). Emperò no crehèm completa la llista, puix nos consta la existencia d'algún altre castell, donant idea dels pochs que hi existíen, si los comparèm ab lo cens de Catalunya del 1359.

Del cens de Pere III lo Cerimoniós (any 1359) ne trayèm la següent llista de castells de la *Veguería Dosona,* ab la circumstancia de que lo Ripollès hi vé enclavat en la matexa. Bas, Basora, den A. G. de Basora. Blancafort, del Abat de S. Joan Ces Abadeses. Brull, del Bisbe de Vich. Corull, den Malla. Duacastella, den G. Sala. Fornils, de Gilabert de Cruilles. Guardia. Gurb. Laers. Malany, de Roger de Montcada. Manleu, d'Eymerich de Sentelles. Mayà (serà Moyà). Muntanyola, del Abat del Estany. Muntet, den R. Brull. Ropit, de Gilabert de Cruilles. Savessona. Sent Fores, del Bisbe de Vich. Sentelles, d'Eymerich de Sentelles. Solterra e casa de la Ruvira, den Gurb. Tavertet, den Roger de Mayla. Teradell, den Vilademany. Torroella, del Bisbe de Vich.

Molt distanciada està aquesta llista de la anterior. Al publicar los castells que'ns han sortit en nostres notes del segle XIII, també nos allunyèm d'abdues relacions. Son, en resúm, los que's seguexen, posats per ordre alfabètich: Aguilar, Bellpuig, Besora, Brull, Cabrera, Centelles, Clarà, Curull, Ça-Meda, Ça-Vassona, Doscastells, Guardia, Gurb, Llussà, Malla, Melany, Menlleu, Orís, Quer, Rupit, Salfores, Sulterra, Tagamanent, Taradell, Tavertet, Tona, Torelló, Torroella y Voltregà. A més les roques o forces de Baborers, Buoll, Eures, Fuxenet y Sau, la bastida del Infern, y les cases d'Altarriba, Conanglell, Planeses y Rovira.

No pretenèm dirhi la derrera paraula, estant segurs de que algún castell y no poques bastides, forces y cases haurèm omitits.

Castell de Tagamanent. — Estava en los límits dels comtats d'Ausona y de Barcelona (389) dalt d'un dels més estratègichs cims del

---

(388) Any 1108. Descriu lo comtat d'Ausona: «sicut terminatur a colle qui dicitur Spina vsque ad terminum Gerundensem Comitatus cum omnibus suis Castris ipsius Comitatus infra prefatos terminos constitutis scilicet ipsum de Tagamanent, et de Taradel, et de Solterra, et de Tonna, et de Medalla et ipsum de Vico, et de Gurb, et de Voltregan, et de Oris, et de Besaura, et de Curul, et de Torelliono, et de Cabrera, et de dua Castella, et de Luçano, et de Merles.»

(389) Aquest castell se registrà en lo llibre *Feudorum Vicariarum Cathalonie* (vol. IV, fol. 47), com de la Veguería d'Ausona y també com de la Veguería de Barcelona y Vallès (fol. 153). Vegis com los texts desorienten prou sovint en qüestions geogràfiques.

Montseny, damunt lo Congost de les Codines. Tenía dintre sos límits, vall Forners junt al coll de Massana (390) fita del comtat d'Ausona. Desde lo segle XI lo possehíen los vescomtes de Cardona (391). En 1269, lo Rey tractà de recobrarlo, entregant al Vescomte 15,000 sous.

Castell de Clarà. — Lo castell de Clarà y lo lloch de Moyà, en lo llibre *Feudorum Vicariarum Catalonie,* fet en la primera meytat del segle XIV, regnant Anfós III, son posats dintre la Veguería d'Ausona (v. IV. f. 60). Cal advertir que les escriptures qui tal diuhen y en dit concepte hi venen registrades, pertanyen als segles XI y XII (la derrera és del 1177). Lo lloch de Moyà, en l'any 1154, fóu totalment enfranquit del castell de Clarà, obtenint concessió de fires y mercat y privant que dintre sos murs hi exercissen jurisdicció los castlans de Clarà, y solsament los priors del Estany. Prohibí a aquests, poder imposar en cada casa de Moyà, censos majors d'un parell de capons. Lo Castell era, en 1297 y 1298, de Blanca de Calders, qui lo tenía en feu de Guilleuma de Montcada y aquesta en feu del Rey.

Castell de Centelles. — Situat en altre cim estratègich d'Ausona, tancant per lo S. la Plana, a la entrada del estret pas del Congost. La capella era dedicada a la Mare de Deu.

Son senyor, Gilabert de Centelles, en 1201, dampnificà a la parroquia de Roudors (392). Los noms de Gilabert en los homens y d'Elissendis en les dones, se troven repetits en los senyors d'aquest castell durant lo segle XIII. En 1239, Eligsendis de Centelles, mare de Bernat de Centelles, havía casat en segones nupcies ab Dalmau de Castelló (393). Havent mort, en 1234, Gilabert de Centelles estant en guerra ab lo Comte d'Empories, la sua viuda Elicsendis trevallà per obtenir seguretat de que lo Comte no la dampnificaría (394).

Les actuals runes del castell de Centelles pertanyen al segle XIV y mostren lo que eren los castells de les families poderoses. Pochs fragments hi han que acusin lo segle XIII y encara aquests deuhen cercarse en lo recinte sobirà, indubtablement lo més antich. Abdós re-

---

(390) Any 1008. Límits del alou dit Vall-forners: «orientis in ipsa guardia uel in Moro nigro et insula de Bernat; de Meridie in Aulodio de sendré de chanoues; de Circii in ipsa Calmo; de occiduo in Collo de Massana.»

(391) Any 1137. Ramon Berenguer III donà a Bernat Amat, vescomte de Cardona y a sa muller Almòdis, tot l'honor que lo seu pare Deusdé Bernat tenía en feu del Comte de Barcelona ab los pactes y excepcions contractats: «Et pro remissione quam fecit vicecomes dicto comiti de mobili quod auus suus conuenerat ad auum viçecomitis bernat per ipsam guardam de Tamarit, encomendauit comes Bernardo vicecomiti ipsas lezdas et ipsas quintas de Tamarit, per mare et per terram, de naufragiis, de capite de hebre usque ad honorem arnaldi mironis», etc. Abans, en lo segle XI, la Vescomtesa Guisla y son fill Ramon consten senyors de Tagamanent.

(392) Pergamí 1229 del Arx. Catedral de Vich.

(393) Vo. II. 1239: «Ego domna Eligsendis de scintillis et filius meus Bernardus de scintillis et ego Dalmacius de castilione maritus dicte Eligsendis...»

(394) Reg. 89, f. 64, A. C. A.

cintes se comunicaven per una escala que passava pel interior d'una torra, y perdut lo primer, podíen defensarse en lo segón.

Castell del Brull. — Lo tenía en 1265, per lo Vescomte de Cardona Ramon, son parent Berenguer de Cardona. Ramon lo vengué al Bisbe de Vich. En 1271, lo Prelat comprà la castlanía de Na Elicsendis de Vilagelans, de Berenguer des Vilar son marit y de Pere de Malla son fill. No's mogué de poder del Bisbe. De son terme era la vila de Seva.

Castell d'Aguilar. — Un document del 1259 consigna conjunctament als castells del Brull y d'Aguilar, com si estiguessin immediats (395). Axís era, puix aquest segón se trobava en situació poch estratègica, en la plana ausonesa, damunt del coll d'Aygues partides. En 1291, Pere de Meytat prestà homenatge al Rey per lo castell d'Aguilar; en 1356 l'obtingué Bernat de Cabrera comte d'Ausona y en 1378 se diu estar enclós en la Sotsveguería de Moyà.

Castell de Tona. — Situat en un puig junt a la iglesia vella, dominava tot lo S. de la plana ausonesa. Era proprietat de la casa de Montcada, de qui lo teníen altres feudataris. Hi possehí drets feudals en 1231, çò és, lo del redelme, Ramon de Font, per comprar als Montcada, per 1,200 sous, los explets, exides y censos de Tona (396). En lo segle XIII no sufrí cambi de proprietari (397).

Castell de Malla. — S'alçà en un dels puigs del mitj de la plana ausonesa, en l'actual coll de Malla, dominant lo camí que surt de Vich vers lo Congost *de les Codines*. En lo segle XI rebé los noms d'*Orsalitano* y de *Medallola* (398) essent sa forma llatinisada *Medalla*. La vescomtesa Adalez, en 1045, lo donà al monastir de Ripoll y a la Seu de Vich; y en 1068, lo Comte de Barcelona l'adquirí de abdues entitats eclesiàstiques (399). Durant lo segle XIII passà a la casa de Montcada,

---

(395) Vo. VI, 1259, XI kalendas Madii.

(396) Vo. I, 1231 (Juny): «Philipus de mayolis et B. de bosco et B. barutinus ex parte domine comitisse et gasto eius filio et C. de montecatano procuratoris dicte comitisse et gasto eius filio, vendimus tibi R. de fonte, omnia expleta, exitus et census tocius ipsius castri de tona exceptis placitis et peruentibus in quibus tu habeas retrodecimum, ab isto festo Sancti johannis iunii usque in alio festo se in capite anni per MCC solidos de duplo quos tu pacces in primo festo pasce apud barchinonam fratribus sanctarum crucum nobis presentibus uel uno tantum...»

(397) 1289: «Fuit scriptum berengarium de Oris procuratorem nobilis viri Gastonis vicecomitis bearnensis quod faciat operari castrum de tona ne possit inde uenire malum terre regis uel occupari ab inimicis eo quare non est operatum: mandat dominus Rex Marcho de Sancta Eugenia quod operet dictum castrum uel faciat operari: alius mandat G° de Calderiis vicario barchinone quod recipiat et empar t de redditibus predicti castri tantum quantum sufficiat ad opus dicti castri. Datum barchinone IIII idus Septembris». (R. 80, f. 52, A. C. A.)

(398) A. 1015. Lo castell *Ursalitano* o de *Medallola*, que estava *prope ipso Prato*, afrontava: «de orientis in via; et de Meridie in ipso Prado; et de occiduo et de circio in terra de Trauertario». (*Lib. Feudorum Vicariarum Cathal.*, v. IV, f. 53, A. C. A.)

(399) A. 1068. Al comprar lo Comte de Barcelona, lo castell de Malla, se diu trovarse: «castri de Medalia siti in Ausone comitatu, non longe a villa vici, in loco qui dicitur *vrsalo*. Affrontant a parte orientis in puio uel loco qui dicitur Guardiola siue ad podio vocato de valamor: de meridie in loco vocato paracols siue in prato Gerarde; de occiduo in monte

trovantlo en mans de Na Guilleuma de Montcada al finar dit segle y començar lo XIV.

Los cavallers de Malla sempre famosos en la terra d'Ausona, foren al començament, castlans del propri castell. Consignèm a Arnau de Malla (1198); Ramon de Malla fill de Guilleuma y que tingué en 1203 la batllía de Santa Eulalia de Riuprimer (1203-1224); Guillèm de Malla (1210); Bernat de Malla qui pretenía lo castell de Torroella (1233), etc.

Castell de Torroella. — Estava en la parroquia de Santa Eularia de Riumerder o Riuprimer y Sant Martí de Salfores (400). En 1203 Guillèm Bernat de Manlleu ne prestà jurament y homenatge al Bisbe de Vich. Lo plet que menava en 1233 Bernat de Malla ab la Seu de Vich sobre la jurisdicció del Castell, s'acabà en 1236, adjudicantse a aquesta Seu, per testament de Bernat de Malla (401). S'ha de procurar no confondre lo present castell de Torroella ab altre del propri nom, situat en los límits dels de Llussà y del Quer (402).

Castell de Salfores. — Apar diferent del de Torroella en dos testaments de cavallers dits *Salfores,* que seríen castlans. En 1250 és, aquest, legat per Pons de Salfores a son germà B. de Salfores (403) y en 1262 B. de Salfores lo dexà a son germà Arnau (404).

Castell de Llussá. — Situat a un dels confins de la terra d'Ausona, ell ha donat nom a la comarca del *Llussanès.* Ne queden encara la capella romànica molt primparada, algunes parets ostentant un finestral bilobulat y una cambra soterrada ab indicis de volta. Los seus límits, segons document del 1252, eren: los termes de Ça Portella, de Ça Guardia de Ripoll, d'Olost, Gurb, Avinyó, Dos-castells y Orís.

Lo castell de Llussà, en tots los actes públichs dels segles XII y XIII, homenatges, donacions, reconexements, etc., anà junt ab lo de Merlès (405), pertanyents a un sol proprietari. Axís, en 1180, fóu fallada la controversia entre lo Rey y Pere de Llussà, adjudicantse al Monarca en propri alou, abdós castells, de Llussà y de Merlès, que tin-

---

oriolo; de aquilone villaro de Paullo uel in prato qui dicitur Narbonensem et vadit usque subtus Salliforas». (*L. Feud. Vicar. Cat.* v. IV, f. 56, A. C. A.)

(400) Vo. IV, 1253, XV kalendas Novembris.

Vo. V, 1257, VIIII kalendas Junii. Una terra «sub dominio castri de turricella habeo in parrochia sancte eulalie de riuo primo in loco nominato bramdasens.»

(401) Moncada. *Episcopologio de Vich*, vol. I, ps. 584, 586, 595.

(402) Diu Casades existir en lo Llussanès «tres castells posats de manera que's vigilaven mutuament: lo de Lluçà, lo de Torruella y finalment lo del Querch (sic), com una línia de fortificació», etc. «En lo segle XI existía en lo mateix indret ahont s'alça lo casal (del Grau) lo castell de Torruella, que havèm vist més amunt fóu dexat al Capitol ausonench per son prelat Berenguer Seniofret de Lluçanès» (any 1099). (P. Casades. *Lo Llussanès*, a. 1897, ps. 155 y 156).

(403) Vo. III, 1250, II kalendas Novembris.

(404) 1262, VIII kalendas de Desembre. Manà B. de Salfores que l'enterressin al monastir de Santa María del Estany. (Doc. 1728 de Jaume I, A. C. A.)

(405) Entre abdós castells, en lo rieral d'enfront Sant Martí de Merlès hi ha la antiquíssima divisoria dels comtats de Besalú y d'Ausona y també dels actuals bisbats de Vich y de Solsona. Allí comença lo Bergadà.

dría en feu Pere de Llussà. S'aclarí dita sentencia, en 1198, manifestantse que la força o castell del Quer, inclosa en lo terme de Llussà, era de son senyor Pere en alou propri.

En 1252, Ramon de Lluçà donà a Jaume I les postats dels castells de Llussà; Merlès y Quer, y lo Rey li concedí algunes excempcions (406). Ramon, de son matrimoni ab Sibilia, tingué a Timbors, a qui casà en 1257, assegurantli 500 aureos en los castells de Blancafort y de Domerola (407).

En 1265, lo Bisbe d'Ausona se presenta com senyor de Llussà, exigint lo vassallatge a Bernat de Portella y Elissendis, que lo possehíen en feu de la Mitra. Bernat no vol reconèxer aquesta subgecció, essent excomunicat y vivint 15 anys allunyat del gremi de la Iglesia. Essent inútils tots los esforços practicats per lo Prelat, en 1278 determinà excomunicarlo d'una manera solempnial, rellevant a tothòm de qualsevulla obligació, feudal o personal, que tingués ab Bernat. Ningú s'atreví a portarli les lletres del Bisbe per menaçar ab que'l faría despenyar de les roques més properes. Per tant, se publicaren en la Seu y en lo Mercadal de Vich (408).

En lo març de 1279, Pere II determinà posar siti al castell de Llussá, sense que conegàm la causa de la desavenencia. Escrigué als homens de Vich, Ripoll y Camprodón, perque ajudessin a Guillèm de Moliner a expugnar lo dit castell (409). Qui més servey li prestà en aquesta campanya, sens dubte fóu En Pere Pons de Cervera (410).

En 1290, mort Bernat, lo seu fill Bernat Guillèm de Portella, seguí no volent prestar jurament de fidelitat al Bisbe, fins al any 1299 en que se li reconegué feudatari per tot lo que de la Mitra possehía.

---

(406) 1252. Pridie kalendas Augusti. D'aquesta escriptura sols és interessant conèxer integrament lo seu final: «Et est sciendum quod termini de luçano sunt et proceduntur de luçano usque ad terminum de Ça Portella qui diuiditur cum termino de luçano et usque ad terminum Castri de Ça Guardia de Ripol qui diuiditur cum termino de luçano et usque ad terminos de Olost et de Gurb et de Auinione et de duo Castella et de Oris qui diuiditur cum termino de luçano. Diffinimus etiam uobis et omnibus hominibus uestris et Miró de luçano fratri vestro et omnibus hominibus suis et Raimundo de ça Guardia et omnibus hominibus suis, omnes querimonias quas a uobis uel ab dis habemus uel habere possemus racione Castri de luçano uel alioquoquo modo usque in hodiernum diem. Promitimus etiam uobis quod aliquem uel aliquos homines pagesios infra predictos terminos Castri de luçano habitantes uel habitaturos, non recipiemus sub nostro speciali guidatico, nisi generaliter, sicut alios homines terre nostre.» (Doc. 1303 de Jaume I, A. C. A.)

(407) Vo. V, 1257, II Idus Aprilis.

(408) L. Moncada. *Episcopologio de Vich*, vol. II.

(409) 1278: «Fuit missa littera hominibus vici quod visis litteris, irent ad expugnacionem et obsidionem Castri de luçano quod dominus Rex expugnare et capere mandavit et quod in predictis darentur consilium, auxilium et assensum G.° de molinerii Tenenti locum procuratoris Catalonie. IIII nonas Martii Anno predicto.—Item similis hominibus Riuipulli.—Item similis hominibus Campi Rotundi.» (Reg. 41, f. 48, A. C. A.)

(410) 1279 (kalendas de juny): «Mosse Rauaya quod soluat Nobili Poncio de Ceruaria Quisque mille solidos barchinonenses quod eis dare concessimus pro seruicio et expensis quod et quas fecit in obsidione de Luçano et litteris solutis recuperet hunc albaranum.» (Reg. 46, f. 8, A. C. A.)

Castell des Quer. — Se trobava en la part Occidental d'Ausona, immediat als Castells d'Orís y de Llussà. Hi havía al Orient d'Ausona un altre Quer, immediat al Castell de Bell-puig, d'hont devallava Bort des Quer del any 1184 (411). En los termes del castell del Quer existí la casa de la Cirera.

Encare que enclós, antigament, dintre los extensos límits del castell de Llussà, lo del Quer havèm vist era tingut en propri alou per los seus senyors. Diferentes vegades se disgregà del de Llussà. En 1170, de Guillèm de Llussà passà a Gombau de Besora, y en 1176 a son germà Bernat, qui reconegué com propries del bisbe de Vich la meytat de les rendes del castell del Quer (412).

Pere de Llussà possehía los dos castells de Llussà y del Quer, y al morir llegà lo primer a son fill Ramon y lo segón a Mir de Llussà (1242) (413). En 1267, Pere d'Oló (sería castlà?) feu donació dels castells d'Oló, Aguiló, del Quer y de sos drets al de Llussà (414). Vuyt anys més tart, Pere d'Oló en son testament llegava a la capella de Santa Llucia del Quer, per ell edificada, tota la tasca del pa y del vi (415). De la capella, ne pren nom la serra ahont ella estigué alçada, junt al castell del Quer, y ha arrivat a fer perdre lo d'aquest castell.

Castell d'Orís. — Ventatjosament situat damunt d'un puig alterós quasi circular, en les montanyes que tanquen la Plana per la part Occidental. Des d'allí se veuhen tots los cims del Ripollès y d'Ausona, prò restant tancada la vista per la part del Llussanès per la serra de Santa Llucia y puig de Sant Salvador, ahont hi han les velles runes d'una iglesia suposada del templers. Pertanyé a la casa dels Montcada, la que hi tenía altres feudataris. Guillèm de Montcada l'entregà a Ramon de Manlleu per durant la sua vida: en 1233 la comtesa Garsendis feu nous tractes ab Ramon de Manlleu, donantli 300 sous anyals y recobrant les rentes d'Orís (416).

En 1241, Bernat de Malla, castlà d'Orís, freturós de diner, lo vengué per durant cert termini a Perpinyà de Mambla; aquest, a son lloch, l'entregà a B. de Sederra (417). Les moltes escriptures en que figura

---

(411) Document 381 d'Anfós I (A. C. A.)

(412) F. Carreras y Candi. *Petit aplech de monografies històriques*, p. 36.

(413) Doc. 896 de Jaume I (A. C. A.)

(414) Doc. 1900 de Jaume I (A. C. A.)

(415) 1297. Testament de Pere d'Oló «Item dimitto capelle sancte Lucie des quer, quem hedificavi ibi, totam tascham panis et vini.» (Document 951 de Jaume II, A. C. A.)

(416) Vo. I, 1233, III Idus Junii. En lo contracte per virtut del qual recobrà Garsendis les rendes del seu castell d'Orís, se diu: «pro illo castro de oris quod bone memorie G. de montecathano maritus noster tibi dedit in uita tua. Tali pacto ut tu accipias nostram partem expletorum et peruentuum ac reddituum singulis annis, secundum quod de dicto castro exieribunt, et fiat computatio ipsorum reddituum, sed quod ualebunt in ipso tempore in quo tu accipies: et si aliquid superauerit de redditibus ipsius castri, receptis a te plus dictis trescentis solidis, prout superius dictum est, sit nostrum.»

(417) Vo. II o III, 1241, III Idus Marcii: «Perpinianus de mambla bona et libera voluntate cum hec publico instrumento trado et comando tibi B. de sederra a festo sancti johannis

Perpinyà de Mambla, lo presenten com persona adinerada de Vich y dedicada a operacions financieres. En 1293 Arnau d'Orís hi feu importants obres, contribuinthi esplendidament sos senyors, l'infant Pere d'Aragó y Guilleuma de Montcada (418). La construcció del segle XIII se distingueix facilment d'altres reparacions modernes durant les guerres civils del segle XIX, per les filades de pedra blavenca, molt regulars, d'un palm aproximadament de latitut, y total carencia de fragments de ceràmica en los junts. La pedra, de pèssima calitat, apar desgastada. Interiorment hi anotarem una cisterna oberta en la roca viva y una llarga habitació sense obertures (419).

Castell de Torelló. — Estava en un puig o turó immediat a Sant Vicents, qual *turell* o *torelló* li donà nom, conexentse la terra plana per vall *Lauriana* avuy *Lluriana.* Li diuhen Castell del *Vilar.* Sa situació era un tant al N. de Vich. Lo terme l'atravessa lo riu Gès que allí s'ajunta ab lo Ter. Del castell se'n conserva una torra y unes quantes parets prop la parroquia de Sant Vicents de Torelló. Pertanyía als dominis de la casa de Montcada a Vich, la que may se'n desprengué. Era de son terme la casa de Conanglell.

Casa de Conanglell. — Estava dintre los termes del castell de Torelló. Com a casa forta, bregà per disgregarse d'aquest, al començar lo segle XV. Los seus proprietaris la tingueren en feu de la casa de Montcada, senyora de Torelló. En 1216, Saurina aportà en dot la casa de Conanglell a son marit Bernat de Manlleu (420). Es interessant lo cambi de lloch de la casa de Conanglell, atorgat a Saurina per Garsendis de Montcada y son fill Gastó de Bearn, en 1233. Se li permet que la puga mudar allí ahont vulga, dintre de les sues fites o termes y li fa prestar nou jurament de fidelitat ab promesa de fernhi entrega, dintre 30 díes que se li fassa requeriment (421).

---

babtiste mensis junii proxime uenturo usque ad II annos in eodem festo plenarie completos Totum castrum de oris sicut illud melius emi, usque ad illud tempus, a Bernardo de medalia Tali pacto quod usque ad predictum terminum congreges et..... per me et ad opus mei omnes exitos dicti castri bene et fideliter et illud castrum bene et fideliter custodias uel custoderi facias sine omni mea meorumque missione et etiam aportes uel aportare facias ad me intus in uillam vici sine omni mea misione omnes exitus et redditus dicti castri et saluo prius mihi et leuato toto meo cabali habeas de toto lucro dictorum exituum medietatem et ego et quos uelim totam aliam medietatem. Propterea d. propter omnia et sine mihi et cui velim fideliter respondeas ex toto bonus fidelis et legalis in omnibus dicto et facto, et lucro mercatali habeas medietatem dictorum exituum. Et ego dictus B de sederra bona fide et sine omni enganno ac prefatam et specialem stipulacionem in presenti promito et conuenio tibi dicto Perpiniano et cui uelis ac tuis omnia presente et semper attendere plenarie et complete in omnibus sine fraude aliqua, atque dolo et etiam juro.»

(418) Reg. 89, fol. 12, A. C. A.

(419) Fins l'any 1850 l'habitaren masovers, los qui avuy conreuhen les terres vehines.

(420) Document 64 de Jaume I (A. C. A.)

(421) Vo. I, 1233, IIII nonas Junii: «Domna G. per me et per Gasto laudamus et auctorizamus vobis Saurina et uestris ipsa conuenientia que facta fuit condam inter dominum de montecatano et dominum de conanglello vel de frexeneto de ipso honore uel domo de conanglello etc. Item concedimus uobis quod possitis mutare domum de conanglello in quo loco

Castell de Voltregà. — Una de les poques noves sues en lo segle XII, és lo jurament de fidelitat prestat al Comte de Barcelona per lo noble En Berenguer fill de Teresa, qui per ell tenía los castells de Voltregà, Gurb, Orís, Sulterra, Oló, Avinyó, Sallent, Fontrubia, y part del Castell Nou de Barcelona (any 1121). Al finar lo segle XIII o començaments del XIV, lo castell de Voltregà y los llochs de Sant Hipòlit, Sau y Tavertet, eren de Sibilia de Saga.

Castell de Gurb. — Estava en un dels cims majors y més propers a Vich, ahont avuy sols s'hi veuhen fragments de muralles, fetes de pedra ben tallada. La Mitra de Vich hi tenía molts feus, per hu dels que li prestà vassallatge lo rey Jaume I, en 1241. En 1247 logrà comprarlo del seu senyor Berenguer de Queralt. Lo Rey lo volgué: y en 1248 li sigué venut per lo Prelat, obtenintne bones compensacions. Fóu en avant de la Corona, y lo Veguer Reyal de Vich s'intitulà també *batlle de Gurb.*

La familia Gurb, prou famosa en Ausona, prengué nom del castell del qui n'eren senzills castlans. Tingueren son solar en la *casa de Montral.* També possehíen lo *puig de Granollers* (422). Jaume I donà a Guilleuma de Cabrera per durant la sua vida, lo castell y vila de Gurb, rendes reyals y drets a Vich y altres drets a Barcelona, en cambi dels castells y viles de Terrasa y Eraprunyà que d'ella havía rebut (423). Qual donació confirmà, en 1274, l'infant primogènit Pere.

Lo Bisbe d'Ausona exigía als homes de Gurb que moríen sense fills o ab intestat (424), la tercera part de la sua herencia, a pretext dels drets feudals d'exorquia y d'intestia. Mes lo Rey no ho consentí, puix redundava en disminució del seu domini y jurisdicció, y en 1278 li'n prohibí al Prelat cobrarlos.

Castell de Taradell. — Estava prop la serra del Bou, que tanca la Plana de Vich per la part Oriental. Ses runes son conegudes per «castell de Cal Boix». Si be lo turó era assequible de per tots cantons, no axís lo castell, per estar damunt d'una roca, extraordinariament baumada per tres de sos costats. Conserva lo portal vers Orient y parets de quasi totes ses muralles, ab llargues sageteres, marcant un perímetre poch extens. En lo segle XI figurà entre les possessions de la casa

---

uelitis infra fictariis eiusdem loci in hunc uidelicet modum, quod uos et uestri, quod de illa domo quam ibi contrueris de nouo, ualetis nobis et successoribus, fideliter, contra cunctos homines et feminas, et non exeant nullum malum nobis et nostris hominibus quod si forsant acciderit infra triginta dies ex quo a nobis fueritis uel nostris fueritis requisiti, emendetis et restituetis: et nos Saurina, per nos et per successores, promitimus vobis quod in dicta domo aliquod malum non faciamus, nec consilio, uel auxilio nostro fieri faciamus».

(422) Vo. II, 1239. Establiment de terres en lo *podio de granoylariis* per Bernat de Gurb y sa muller Millia.

(423) R. 37, f. 79, A. C. A.

(424) R. 41. f. 44, A. C. A.

de Cervelló (425). En 1211 Guerau Alamany de Cervelló donà al monastir de Santes Creus sos drets en aquest castell (426).

En lo segle XIII los Vilademany, senyors del castell de Farners, se presenten senyors de Taradell comprovantho Arnau de Vilademany, casat ab Fina o Fineta (1256-1265) (427); la propria familia seguí tenintlo al entrar lo segle XIV, en que estigué en desavenencies ab Na Guilleuma de Montcada; a prechs del Vescomte de Cardona, en 1302, Jaume II feu retornar dit castell a Berenguer de Vilademany (428).

Castlans de Taradell foren en lo segle XII, los cavallers d'aquest mateix nom. Pere Ramon de Taradell, de qui nasqueren Berenguer y Guillèm; lo primer en 1168 casat ab Tubnes y tenía una filla del propri nom que la mare; y lo segón era Canonge de la Seu de Vich (429). En lo segle XIII foren castlans B. de Balenyà qui en 1240 lo tenía per R. de Llussà, aximateix castlà y lo llegà a P. de Vilagelans (430).

Castell o força d'Eures. — Començà essent part integrant del castell de Taradell, del que'n sería una avançada torra. Prò la circumstancia de passar a mans de la mitra de Vich per virtut del testament del comte Ramon Borrell (1017) cumplimentat en 1034, li donà en 1148 certa hegemonía, com ho mostra lo conveni entre los germans Guillèm y Pere d'Eures, castlans del castell d'Eures, y lo bisbe Pere de Redorta son senyor. Dit conveni manifesta que possehiràn lo castell contra tothòm, a excepció del senyor de Taradell. Després de Guillèm d'Eures (1165-1172), se trova aquest castell en mans dels Santa Eugenia. Berenguer de Santa Eugenia estava ab lo Rey a Barbastro y Lleyda (Nov. 1192); construí en lo monestir del Estany un altar a Sant Miquel y Sant Agustí (1200); tingué lo delme de la brema que's cullía a Santa Eugenia de Berga y donà la comanda del castell de Vich a Ramon de Salfores (1238) (431). Lo temps consolidaría la segregació de

---

(425) Guerau Alamany de Cervelló, fill de Guerau Alamany y de Poncia, prestà homenatge al comte de Barcelona Ramon fill de Mahaltis, per los castells de Taradell, Cervelló, Montagut, Pinyana, Montfalcó, Vilademager, Miralles, Querol, Santa Perpetua y Montclar (*Llibre Gran dels Feus*, foli 307, A. C. A.)

(426) Fr. M. Ribera. *Genealogia de la familia Cervellón*, pl. 197.

(427) Vo. IV del Arx. Curia Fumada, any 1256. Doc. 1823 de Jaume I, any 1265, A. C. A.

(428) A. 1302. «Nobili et dilecto Raimundo Fulconis vicecomiti Cardone etc. Receptis litteris vestris nobis noviter destinatis super facto Castri de Taradell, et intellectis his quod nobis in ipsis litteris intimastis, vobis respondendo significamus Quod nos mandamus per alias litteras nostras Simoni de bello loco vicario Ausonie et Bagiarum, Quod Castrum predictum faciat restitui berengario de vilademany, vel cui voluerit loco sui. Scribimus etiam Nobili dompne Guillelme de monte catheno quem ipsum Castrum dicitur detinere, quod ipsum dicto berengario, restituat et absolvat, ut in litteris quas eisdem mitimus, videbitis continere Datum Jacce III idus Junii anno predicto.»

(429) Moncada. *Episcopologio de Vich*, vol. I, p. 484.

(430) Vo. III, 1240, VII idus Augusti. B. de Balenyà, llegà a P. de Vilagelans, entre molts altres castells, «et castrum de taradello quem teneo per R. de luciano cum omnibus militibus hominibus et feminis alodiis et feudis et pertinenciis et suis iuribus vniuersis».

(431) Doc. 640 d'Anfós I, 106 de Pere I y 723 de Jaume I (A. C. A.)

la força o castell d'Eures, de Taradell, puix en lo segle XIII la força o torra d'Eures (per altre nom dita Sala-d'-Eures), en 1280 era d'En Berenguer de Santa Eugenia. Avuy la torra és un dels més interessants monuments mitjaevals de Vich, conservantse quasi íntegra, en lo terme parroquial de Santa Eugenia de Berga (432).

Castell de Bellpuig. — Estava al cim d'un petit turó, al E. de Vich, ben situat al extrém de la serra de Puiglagulla y a un tir de pistola del poble de Sant Julià de Vilatorta, hont encara hi han parets, una habitació y fonda vall que l'ailla de la serra. Es de moderna formació, puix son terme, en les segles X y XI, estava dintre los límits del antiquíssim castell de Sant Llorens, construit en la serralada que divideix la actual Plana de Vich, de les Guilleríes. En una monografía exposarem que no te un origen més llunyà del segle XII (433).

Aquest y lo castell Ça Meda se formarem de la desaparició del castell de Sant Llorens, quins termes se compartiren, restant ab límits més restrets. Senyors de Bellpuig se'ns presenten Bertràn de Bellpuig, casat ab Berenguera (1216-1242); Berenguer de Bellpuig, fill del anterior, casat ab Elicsendis (1231-1239), y Berenguer y Pere, fills del segón matrimoni, y nets de Bertràn (1239) (434). Desapareguda la familia Bellpuig en 1316, lo castell va a parar a Elicsenda de Centelles.

Casa d'Altarriba. — Fóu de les més importants d'Ausona. Ja en lo segle XIII tingué lo calificatiu de *domus*. Estava situada en los termes del castell de Bellpuig, en una petita altura poch estratègica, immediata al torrent de la Noguera o del Quer, prop la iglesia de Sant Martí de Riudeperes. Foren originaris d'ella: Vermell d'Altarriba (1176); Beatriu d'Altarriba y sos dos fills Berenguer y Ferrer (1216-1232); Berenguer d'Altarriba (1247); Pons d'Altarriba (1293). La casa actual és obrada en lo segle XVI, veyentshi alguns murs del segle XIII sense cap importancia.

Castell Ça Meda. — En un petit replà de la serra Oriental d'Ausona, damunt l'antich camí, que, per Sant Feliu de Planezes, va a Sant Sadurní d'Osormort, edificaren aquest castell. En la roca ahont s'assentà, existeix rodona excavació que serví de fonament a la torra del homenatge. Pertanyé, durant tot lo segle XIII, a la Mitra de Vich. Alguns feudataris a vegades li disputaren la proprietat.

A mitjans del segle XIII, se pert l'article *ça* en aquest nom; axís figura entre les despeses del infant Pere a Vich en 1261 *duobus hominibus de la Meda*. (R. 27, f. 63.)

---

(432) Mossèn Joseph Gudiol. *La torre de Saladeures.*

(433) F. Carreras y Candi. *Petit aplech de monografíes històriques. Lo castell de Bellpuig y la casa d'Altarriba a Vilatorta* (Barcelona, 1892).

(434) Del 1212 és la derrera nova d'aquesta familia ab motiu de disputarse la quinta part del delme de la parroquia de Sant Miquel de *castro adrad* B. de Bellpuig d'una part, y Guilleuma de Rocafort y son marit Dalmau de Sant Martí, de la altre. Se decreta, que, una quarta part del delme fos den Bellpuig y la altra quarta part de Guilleuma. (Vo. II.)

En 1246 prestà homenatge al Bisbe de Vich, per lo castell Ça-Meda, En Berenguer o Bernat de Queralt, qui, en cambi, recusà ferho per los castells (sic) de Sant Llorens, de Civela, d'Altarriba y de Riudeperes, situats dintre los termes del primer. La qüestió se fallà en 1247 obligant a Queralt a prestar dit homenatge.

Berenguer de Queralt donà en 1253, a son fill Galceràn, canonge de Vich, lo castell Ça Meda y montanya de Sant Llorens, ab tots sos termes, y le Canonge, a son lloch ho cedí a la Mitra de Vich. En 1262 se fallà una controversia per arbitratge, obligant a Berenguer d'Altarriba a donar les postats de la casa d'Altarriba, per 8 díes en lloch de 10, al Bisbe de Vich, quan hi fos requerit. Pere de Malla, en 1300, possehí per lo Bisbe aquest castell.

La rodalía del castell Ça Meda, era, vers la Plana de Vich; puix per la part de les montanyes d'Ausona (actualment *Guilleries*) s'acabava prompte per haberhi la *domus* de Planezes y la parroquia de Sant Feliu de Planezes, que estaven sots domini de la casa de Cabrera. Axís nos ho declara lo testament den B. de Balenyà, fill de R. de Balenyà (435), segón o tercer feudatari del castell Ça Meda, qui en 1240 lo tenía per En B. de Queralt. Y en son testament, al llegar a P. de Vilagelans *tot* lo castell Ça Meda, hi afegeix la *casa* de Planezes *(domum de Planiciis)* que tenía per lo vescomte Guerau de Cabrera. Pere de Vilagelans al morir llegà eix Castell a son fill Ramon qui lo possehía en 1253.

Casa de Planezes. — Estava construída en un replà molt ben situat a la meytat de la altura de les montanyes qui van de Puiglagulla a Çavassona, prò en la vessant de la Riera Mayor, o Riera d'Ossormort. Sols queda de sa passada existencia la capella de Sant Feliu ab algún detall arquitectònich del segle XIII. Ja acabèm de dir que pertanyé a la famosa casa de Cabrera

Castell de Çavassona. — S'alsà en les montanyes que tanquen la plana d'Ausona per sa part Oriental. Son nom se composa del article Ça y de la paraula *Vassona.* No fóu dels castells ausonesos més antichs; se formà al perdre son caràcter de castell lo monestir de Sant Pere de Casserres. En 1281 estava enclós en l'extens patrimoni dels Vescomtes de Cardona

Com a senyors o castlans figuren los Çavassona. En 1234 Tiborgeta de Çavassona, mare de Guillèm, casat ab Beatriu, heredaren lo cas-

---

(435) Vo. IV, 1240, VII Idus Augusti. Testament de B. de Balenyà, fill de R. de Balenyà y de Peregrina. Entre los molts castells legats a P. de Vilagelans hi figura «Totum castrum de ameda quod teneo per B. de Cheralto cum omnibus hominibus militibus feudis et alodiis pertinenciis et suis terminis et totam staticam siue domum de planiciis cum omnibus suis pertinenciis et tenedonibus quam teneo per Geraldum de capraria et quicquid habeo vel habere debeo in parrochiis sancti felicis de planiciis et sancti saturnini de osor et sancti petri de castayadel et sancti Andree de baucels que omnia teneo per Geraldum de capraria.»

tell (1239-1241), de Pere y de Bernat, casat ab Guilleuma (436). En 1258, Guillèm de Çavassona, militar, seguía a Jaume I en ses campanyes (437). Ramon de Vilanova, en 1290, lo possehí dampnificant, en unió de Bernat de Castellcir, senyor de Rupit, a homes del Vallès (438).

Castell de Menlleu. — En 1081 son nom era *Mesleo* (439). Estava immediat al riu Ter, bastant al centre de la plana ausonesa. Fóu dels de la segona època y tingué poca importancia estratègica. D'ell prengueren nom Bernat de Menlleu (1207) y altres cavallers (440).

En 1251, Berenguer de Queralt y son fill Galceràn, que'l tenien en feu de Santa María de Ripoll, lo vengueren a Jaume I (441). Ordenà lo Rey, en 1279, a Guilabert de Centelles, entregàs lo castell de Menlleu al batlle reyal de Gurb, fins a haver aclarit sots quin feu lo posséhíen (442); mes seguía a ses mans en 1294 (443) y al començar lo segle XIV lo tingueren Bernat de Centelles (1307); Eymerich de Centelles (1327-1351-1387); etc.

Castell de Cabrera. — Una petita capella dedicada a la Mare de Deu de Cabrera és lo que senyala de lluny lo cim del turó ahont hi ha lo famós *grau de Cabrera*, passatge antiquíssim de la comarca ausonesa al mitjaeval Vescomtat de Bas. Ell donà nom al Vescomtat de Cabrera, que, començant en un àngul N. E. d'Ausona, s'endinsava per les serralades que atravessa lo Ter, per passar a la conca del Tordera y agafar tota la part alta del Maresma, çò és, la que pertany al bisbat de Gerona.

Al començar lo segle XIII, lo vescomte Grau o Guerau havía adquirit del Rey «omnes paces et treugue tocius castri de Cabrera» (Vo. II). Entre lo pare y lo fill, qui també's deya Grau, regí lo

---

(436) Vo. II y III, diferents documents.

(437) Reg. 10, f 72, A. C. A.

(438) «Vniuersis hominibus ausonie et de bagiis. Cum nos mandauerimus, cum carta nostra, vicario ausonie et de bagiis quod simul cum omnibus hominibus sue vicarie accedat ad loca de Çauasona et de Rupit et procedat contra quosdam malefactores quod ibidem tornauerunt aliquas raubarias quas fecerunt. Mandamus uobis quatenus accedatis ad loca predicta, cum requisiti fueritis per vicarium supradictus; cum hoc facere debeatis per ordinacionem curie Montisoni. Datum barchinone XI° kalendas Decembris.» (1290, (Reg. 81, f. 213, A. C. A.)

(439) *Liber Ant. Ecclesie Cathedralis*, vol. II. f. 56, d. 153, Arx. Cat. de Barcelona

(440) A. 1207 y 1215. Donacions als templers per part d'Arnau de Menlleu y de sa mare Agnès (Docs. 62 y 68 del Arx. Catedral de Vich).

(441) Doc. 1258 de Jaume I (A. C. A.)

(442) Registre 41. f. 60, A. C. A.

(443) A. 1294. Guilabert de Centelles reconeix los drets de Berenguer d'Orís al castell de Menlleu; «Quod ego Guislabertus de cintillis confiteor et recognosco vobis Berengario de orisio quod ratione succesionis parentium vestrorum, habetis ius in castro de manllevo et eius pertinentiis et iuribus quod fuit antecessorum vestrorum et per illo jurium et pro parte quam et quod ibi habetis et pro parte similiter quam ibi habet et habere debet Elichsendis filia quondam bernardi de bello podio», etc.

Vescomtat la viuda del primer, Na Marquesa (1210-1213) germana del Comte d'Urgell (444).

Poderosos senyors de la comarca, los Cabrera, durant los anys del 1239 al 1241, dispensaren la sua salvaguardia y protecció a molts vehins de Vich, percibintne d'ells petits censos, d'un parell de capons, una lliura de carn, etc. Alguns anys més tart, en 1270, se cambiaren los papers y fóu Sanxa, Vescomtesa de Cabrera, qui necessità protecció d'un més poderós, posantse sots la salvaguarda del infant primogènit Pere, a fí de deslliurarse de qui no la dexava moure de Peralada ni anar a Vilademuls (445). La filla d'aquesta Vescomtesa, casà ab lo Comte d'Empories Pons Huch en 1278. En 1280, lo Comte d'Empories y sa muller Marquesa, foren requerits per lo Rey, a entregarli les postats del castell de Cabrera, lo que realisaren en 1281 (446), qual fet no obsta perque sigués actuant de Vescomtesa, en 1285, Na Sanxa (447), a qui succehiren Pons Huch y Marquesa. Aquests, en 1301 possehíen lo castell y Vescomtat de Cabrera (447).

Castlans o segons feudataris del present castell de Cabrera, sigué la familia del propri nom. Bernat de Cabrera (1240-† 1243), casat ab Beatriu de Castelló (449) (1240-1246), pares de Bernat de Cabrera. També dispensaren sa protecció a alguns vehins: sots ella s'hi posà, en 1240, B. d'Olivera, de Roda, donantli un parell de capons l'any (450).

Bernat de Cabrera, casat ab Guilleuma, tenía a més lo castell de Voltregà y les cases del Soler y de Cascabous, tot lo que legà en son testament del 1247, a son fill Arnau (451), qui estava casat ab Sibilia en 1274.

Castell de Tavertet. — Emplassat en la part més encinglerada de les serres vehines al Ter, axí que dexa la plana ausonesa, fóu un dels castells més pobres de la comarca. Agafava molta part del *Coll-ça-Cabra* ó Cabrerès, que compartía ab los castells de Rupit y Cabrera. Pertanyé en lo segle XIII a la casa dels Vescomtes de Cardona. En la part

---

(444) Na Marquesa, vescomtesa de Cabrera, donà a Poblet, en 1210, lo castell y vila de Valmanya; y en 1213 «omnes decimas de menarges et de suo termino sicut frater meus Ermengaudus comes urgellensis cuius anima requiescat in pace dimisit eidem monasterio.» (Cartoral de Poblet, fs. 104 y 107, docs. 533 y 544, Arxiu Històrich Nacional, de Madrid).

(445) R. 28, f. 70, A. C. A. Vegis també R. 10, f. 129 y R. 28, f. 49.

(446) R. 48, f. 169; R. 50, fs. 147 y 149 (A. C. A.)

(447) R. 56, f. 69, A. C. A.

(448) *Delliberacions del Concell 1301-1303*, f. 14 y *Bans 1301-1303*, fs. 9 (r) y 77 (r) (Arxiu Municipal de Barcelona).

(449) Era Beatriu, filla de Dalmau de Castelló: feu testament en 1246, manifestant tenir lo castell de Cabrera en feu del Vescomte. Disposà la enterressin al monestir de Sant Pere de Casserres. «Et dimito Ecclesie sancte Marie de cappraria cuius patrona sum C. solidos.» (Vo. III, 1246 XIV kal. Octobris).

(450) Vo. II, 1240, 5 idus Januarii.

(451) Vo. III, 1247, III nonas Novembris. Testament de Bernat de Cabrera: «dono et dimito A. de Capraria filio meo et proli sue legitime in perpetuum Castrum de capraria et castrum de voltregâno et domum de solario et domum de Cascabous et quicquid habeo in suo.» Vegis també R. 19, fs. 140, 166 y 181, A. C. A.

baxa del seu terme, hi havía la força o roca de Sau, estratègicament situada.

Roca de Sau. — Ab aquest nom se designa una fortalesa o roca forta que hi havía en les immediacions de Sant Romà de Sau, al entrar lo Ter per les montanyes d'Ausona. No era *castell* en la acepció jurídica de la paraula. Podía, emperò, donàrseli lo nom de *força* y també de *bastida*. En 1290 consten reclamacions d'Arnau de Cabrera a Guilleuma de Montcada sobre dita roca. En 1292 era de la casa de Montcada: l'infant Pere d'Aragó la manà arreglar posantla en estat de defensa. Dirigí les obres son representant Berenguer d'Orís (452).

Castell de Rupit. — Situat en ample y aspedada roca, de la que li pervé son nom *Rupit*. A son redós s'ha format l'actual poble. Ocupava lo centre de la petita comarca del Cabrerès. Tenía estensos límits, baxant fins a tocar la vall d'Osor. (453).

Era dels vescomtes de Cabrera, dels qui prengué nom la comarca del *Cabrerès*. Tingué un o més castlans o feudataris, segons costúm general a Catalunya. N'era en 1241, Bernat de Malla, germà de Gilabert de Malla, qui vené per 300 sous a B. de Quatrecases, los drets y rendes que durant un l'any li corresponíen en lo seu castell de Rupit (454). En 1290 sembla que també ho fou Bernat de Castellcir, contra qui procehí lo Rey, per haver apresonat a un home del Vallès (455).

Bastida del Infern. — La situació d'aquesta bastida no la tením prou determinada: se trovava dessota Rupit, tal vegada dintre lo terme jurisdiccional del propri castell. En 1281 pertanyía a Arnau de Cabrera (456), de qui parlèm en lo castell de Cabrera.

Castell de Sulterra. — Estava situat en los límits dels comtats de Gerona y d'Ausona. En sos termes se trovaven les parroquies de Santa Margarida de Vallors, Santa María de Mansulí y Sant Hilari Ça-Calm. Tenía una capella dedicada a Sant Miquel. Encara's veu lo lloch hont s'assentà la rodona torra. Després de pertànyer a la vella comtesa Ermesendis († 1057) fóu de Pere Amat (1060)); de Berenguer, fill de Teresa (1121); de P. R. de Vilademany (1240), senyor de Farners, etc.

En 1252 Arnau de Vilademany comprà de Guillèm de Salija sa part del castell de Sulterra. En lo segle XIV passà a la familia Gurb, castlans del castell de Gurb (457).

Casa de la Rovira. — Disfrutà d'importancia feudal, tot hi trovar-

---

(452) R. 81, f. 225, y R. 89, f. 12 (A. C. A.)

(453) Lo *mas d'Oys* (avuy *Montdoys*) no estava dintre los seus límits jurisdiccionals, per més que alguna vegada se trovin escriptures de la Edat Mitjana que suposin lo contrari. Vegis nostra monografía *Notes històriques de Sant Hilari Ça-calm*, pl. 80.

(454) Manuals del 1239-1242 del Arx. Curia Fumada.

(455) Vegis lo que dièm a Çavassona.

(456) R. 50, fs. 149 y 185.

(457) Vegis F. Carreras y Candi. *Notes històriques de Sant Hilari Ça-calm.*

se dintre los termes del castell de Sulterra. Sa situació immediata als conreus, y la circumstancia de veures habitada per los senyors del terme, feu que's parlés tant o més d'ella que del castell de Sulterra. Sempre aquest castell y la casa de la Rovira s'enagenaren conjuntament durant lo segle XIII. Sa fundació datarà del segle XII al XIII.

Castell de Besora. — Situat en una altura de la serralada que tanca per la part N. lo comtat d'Ausona y lo separa del de Besalú, essent lo límit extremer d'aquell. Esdevingué cèlebre al refugiarshi la vella comtesa Ermessendis, qui hi morí en 1058, als 85 anys d'edat. No retraurèm antecedents ja publicats en altre trevall nostre (458). Per la matexa rahó sols extractarèm los pertanyents al segle XIII.

Lo castell era de la poderosa casa dels Montcada, qui hi tenía castlans o feudataris, los quals prengueren lo nom de Besora. Tals foren Gombau de Besora (1017-1038), Mir Foguet de Besora (1082-1089), Saurina de Besora (1061), Gombau de Besora (1170), Bernat de Besora (1176), Guillèm de Besora (1238), Ramon de Besora (1225-1243), Ramon de Besora, casat ab Blanca (1260), Jaume de Besora, casat ab Marquesa (1285-1338), etc.

En 1235, lo castell de Besora fóu invadit per Guerau de Puig-tornés, qui entrà sos termes en cavalcada (459). En 1264 finà la controversia en que estaven Gastó, vescomte de Bearn, senyor de Besora, ab Ramon de Besora, son feudatari. Acavava de morir aquest derrer y Guillèm des Brull, tutor dels seus fills, determinà acabar las qüestions, sotsmetentse a la misericordia, gracia y cavallerositat de Gastó de Bearn, prometent ferli entrega del castell abans de les Carnestoltes venideres (460). En 1274, lo Rey restituí a Guilabert de Centelles, procurador de Gastó, vescomte de Bearn, la postat del castell de Besora (461).

Castell de Curull. — Sempre anà conjuntament ab lo de Besora, en totes les transaccions d'aquest anteriors al segle XIV. Figuren entre los castells que Bernat, comte de Besalú, llegà a son fill Guillèm, *Curull*, *Urtig* y *Regannada*, etc. En son terme hi havía enclosa la parroquia de Sant Andreu de la Vola. En 1285, lo Rey manà fossen rebudes les postats dels castells de Besora y de Curull de Jaume de Besora y Pere Simó, segurament castlans, *racione valence*.

Castell de Melany. — Corruptament se li diu ara *Milany*. Finía en ell lo comtat d'Ausona y hi començava lo comtat de Besalú, y més avant lo vescomtat de Bas. Hi ha texts que'l suposen trovarse en aquest Vescomtat. Tenía una esplèndida situació dominant la conca del Ter

---

(458) **F. Carreras y Candi.** ***Petit aplech de monografies històriques. Lo castell de Besora*** **(Barcelona, 1892), pl. 33.**

(459) **Vo. II. Quaderns solts dintre lo Manual.**

(460) **Pergamí nombre 1792 de Jaume I, A. C. A.**

(461) ***Liber Feudorum Vicariarum Cathalonie*, v. IV, f. 74, A. C. A.**

y ovirantse los cims principals d'Ausona. Lo comte Bernat de Besalú lo llegà a son fill Guillèm. En 1127 era d'Udalart, vescomte de Bas, de quina casa passà per entronch a la dels comtes d'Empories. En 1280, la comtesa Sibilia ne prestà homenatge al rey Pere II, y en lo propri any vené alguns drets a Dalmau de Palol. D'aquest document se dedueix que en lo terme de Melany hi havíen les parroquies de Llaers, Puigmal y Vallfogona (462). Les dugues primeres parroquies figuren ab nom de *castells* en un document del 1327 (463). Es interessant per son caràcter feudal, una avinença entre lo Rey d'Aragó y Pons Uch d'Empories firmada en 1286, sobre dit Castell (464).

Castell de Doscastells. — Estava en l'actual Lluçanès haventhi en son terme Sant Pere de Sora. Bernat de Menlleu lo llegà als Hospitalaris de Sant Joan de Jerusalèm. Més tart, en 1228, fóu fallada la controversia entre aquests frares y Arnau de Sant Agustí, casat ab Guilleuma de Joanet, los qui alegaven drets en dit Castell. La sentencia declarà ésser aquests drets bons y per tant que Arnau y Guilleuma

---

(462) A. 1280 (7 kal. Aug.) Sibilia, comtesa d'Empories, vené a Dalmau de Palol «sala siue statico quod habebat in castro de Melanno et iure et dominio quod habebat in montanea de melanno et in parrochiis de lesers et de Podio malo et de Vallefecunda cum mero imperio et omni jurisdictione, in quod dicta teneat in feudum honorabile pro rege racione vicecomitatus de Basso quem rex habebat.»

En 1286, lo Comte d'Empories prestà homenatge al Rey per lo castell de Melany «et romas ne seu et son hom a vs e costum de Catalunya.»

(463) A. 1327. Questionava l'Abat de Sant Joan de les Abadesses ab lo Rey sobre los castells de Llaers y de Puigmal, los quals abans foren de Dalmau de Palol en feu del Rey. Se suposa ésser Llaers del vescomtat de Bas.

(464) «En lan de nostre senyor deu MCCLXXXVI, IIII idus augusti. En presencia del Comte Durgel, den Ramon Folch, del Comte de paillars, den bn. danglerola, den br. de puigguert et daltres Rics homens et Caualers Auengrense lo senyor Rey Nanfos sobrel feit del castel de Malan sots la forma deius escrita: en pons v. comte denpuries.

»Primerament feu homenatge lo dit conte denpuries al Rey per tot lo dret et per tota la senyoria quel Senyor Rey ha, ni auer deu al dit Castel, e romas ne seu et son hom a us et a custuma de Catalunya.

»Item absolue lo senyor Rey en Dalmau de palol del homenatge lo qual li auia fet per les dites coses et manali quen fahes homenatge al dit Comte per les dites coses et que les tengues per el, quel Comte ho tenia per lo Rey, la qual cosa fo feyta mantinent.

»Item dix e proposa lo Comte que en lo dit Castel auia alcunes coses qui per altres senyors eren tengudes et altres que eren son alou et que aso auria mostrat daqui a nadal primer vinent per cartes simplament et de plan et senes pleyt, en poder den bernat des prat jutge de gerona; la qual cosa, si mostrat no auia a aquel dia, atorga e regonex ara, axi com ladons, de tenir lo castel el termen per lo Rey entegrament et de donar postat axi com los seus antecessors ho an acustumat, et asso promes lo dit Comte atendre et complir sots la fe del homenatge dessus fet.

»Item fo auengut quen bernat des prat reseba les cartes e les mostres les quals lo dit Comte fer vulia sobre les damon dites coses daqui a nadal e quel dit bernat des prat e en Jacme de biaya canonge durgel e jutge del senyor Rey diguen per lur dita, si aura res prouat dalou ho no. E si proua res dalou, romanga alou per tots temps: ho si per altres deuia tenir el senyor Rey, el comte tenguen la dita et seguesquen axi com els la diran sens tot contrast.

»Item lo dit Comte aempra lo Senyor Rey que de la compra la qual en Dalmau de palol a feyta del dit castel, quel senyor Rey non deman negun terç, ni lou, el senyor Rey dona al dit Comte lo dit terç he lou el comte absolue lo an Dalmau de palou.» (Reg. 64, f. 105, A. C. A.)

En 1290 fóu apresonat per la Vescomtesa de Bas, lo subveguer reyal d'Ausona, A. de Verdaguer. (Reg. 81, f. 109, A. C. A.)

tinguessin *Doscastells* en feu dels Hospitalaris (465). En 1111, Guillèm Bernat y son fill Bernat lo donaren en feu a Bernat Ermengol de Fuxenet (466). En 1227, Saurina de Menlleu possehía la força de Fuxenet, ab pacte d'entregarla al Rey si aquest ne tenía necessitat, en la guerra que manava B. de Manlleu per lo castell de Doscastells. Los Hospitalaris, en 1252 vengueren Doscastells al Rey d'Aragó. Del 1273 al 1295 lo possehí, per donació reyal y tant sols per durant la sua vida, Berenguer de Vilaragut.

Força de Fuxenet. — Se construí en lo terme del castell de Doscastells. La familia del propri nom, originaria d'aquesta força, ne seríen segurament castlans.

Castell de Guardia. — Fóu límit extremer de la Veguería d'Ausona, damunt lo Ripollès. Lo comte Bernat de Besalú lo llegà a son fill, lo comte Guillèm de Besalú, qui ne prestà homenatge al comte Ramon de Barcelona fill de Sanxa; n'era castlà Ramon Bernat. En 1190, passà a Bernat de Portella casat ab la filla de Ramon de Guardia. Al acabar lo segle XIII n'era senyor Pons de Guardia, de qui passà a son fill Guillèm. Aquest, en 1307, ne prestà homenatge al Rey. En dita època lo subveguer de Ripoll y Ripollès hi exercía jurisdicció.

Roca de Baborers. — Estava dintre los termes del castell de la Guardia. En 1287, lo Rey manà a Pere de Guardia donàs al Veguer reyal del Ripollès les postats dels castells de Guardia y de Ça-Roca que tenía en feu del Rey y se diu estar situats prop de Ripoll. Ab lo nom de *Ça-Roca* s'indica a la *roca de Baborers,* qual calificatiu *Baborers,* ja's perdía al finar lo segle XIII.

Roca de Buoll. — Era un de tants cimals escabrosos y naturalment forts, que's solíen convertir en lloch de refugi en díes de perill o d'invasions d'hosts enemigues. Estava situat en les cingleres del *Cabrerès* o de les Montanyes d'Ausona, en lloch per ara indeterminat.

En 1279, B de Cabrera comprà a B. de Santa Eugenia, a sa muller Agnès y a son fill Pere March, totes ses pertenencies en los termes de Sau, Castanyadell, Vilanova, Querós, Tavertet y en la roca de Buoll (467).

FRANCESCH CARRERAS Y CANDI

---

(465) *Liber Feudorum Vicariarum Cathalonie,* v. IV, f. 80, A. C. A.

(466) *Liber Patrimonii Regii,* fol. 526, A. C. A.

(467) Vo. II, 1239, IX kalendas Novembris: «et quicquid habemus in illa rocha de buollo uel in aliquibus aliis fortitudinibus quod sint in dictis parrochiis uel in aliis ultra collem de sauo» ab los drets feudals, reals y personals «et cum omnibus fortitudinibus et guaitis.»

SERMONARI CATALÁ DE MARSELLA

(Continuació)

Tercerament dich que aquell demostra que es amich del altre con dels seus bens li dona habundosament, e per ço legim que com ionathas fos gran amich de dauiu vn iorn sa despulla totes les sues uestedures e les hi dona en senyal de gran amor per dauid qui era rey molt fort es entes ihesu xrispt qui ha aguda gran victoria a uencre lo diable; per ionathas entench yo mossen sent berthomeu qui auia gran amistat ab ihesu xrispt e en senyal de aquesta amicicia ell sa despullades totes les sues uestedures, so es hamenyspreades totes les coses terrenals per amor de ihesu xrispt, car con lo rey polemi li tramates camells carragats dor e dargent nou uol pendra ans dix io no desix neguna cosa carnal ni terrenal sino la amicicia de ihesu xrispt.

Tercerament dich que aquell demostra que es amich del altre con dels seus bens li dona habundosament, e per ço legim que com ionathas fos gran amich de dauiu vn iorn sa despulla totes les sues uestedures e les hi dona en senyal de gran amor per dauid qui era rey molt fort es entes ihesu xrispt qui ha aguda gran victoria a uencre lo diable; per ionathas entench yo mossen sent berthomeu qui auia gran amistat ab ihesu xrispt e en senyal de aquesta amicicia ell sa despulladcs totes les sues uestedures, so es hamenyspreades totes les coses terrenals per amor de ihesu xrispt, car con lo rey polemi li tramates camells carragats dor e dargent nou uol pendra ans dix io no desix neguna cosa carnal ni terrenal sino la amicicia de ihesu xrispt.

Semblantment sa despullada la pell del seu cors, car diu la sua ystoria que pres martiri per ihesu xrispt car primerament fonch assotat, apres cap auall crucificat, apres fonch deposat de la creu e tot uiu escorxat e de la pell del cors despullat e finalment degollat. Ell es stat molt saui mercader qui ha donada la pell mortal per la pell de inmortalitat, la pell negra e sangonosa per la pell molt bianca e luminosa, la qual recobrara en la final resurrecció con lo seu cors sera pus clar e pus luent set uegades quel sol, e la sua anima aura clara uista de la gloria de deu eternalment amen.

Surgens secutus est eum. Luce V.º et in euangelio hodierno (1).

Axi com appar manifestament en natura algunes pedres son precioses qui han uirtut atractiua so es de tirar e fer acostar assi les coses quils stant prop axi com ara la caramida ha tanta virtut que si es posada deuant lo ferro axequa lo ferro en alt el tira axi matexa el

(1) Ací comença, sens portar epigraf, lo sermó de S. Matheu

fa seguir lo lambre per semblant manera tira assi la palla. Ara applicant asso spiritualment ihesu xrispt es pedra preciosa axi con la caramida, lo ferro es mossen sent Matheu qui era dur e fret com a ferro en lo peccat de auaricia que amaue molt lo ferro de les riqueses del mon, mas ihesu xrispt per la sua virtut e gracia ha volgut tirar assi matex mossen sent Matheu e ell hal seguit e acompanyat. Segons diu lo thema comensat Surgens secutus est eum leuat se. Mossen sent Matheu de stament de peccat e ha seguit ihesu xrispt. Un deuets notar que en tres maneres seguexen les gents ihesu xrispt senyor e deu nostre. Alguns forçadament, altres delitosament, altres lo seguexen gloriosament. Dic doncs primerament que alguns seguexen ihesu xrispt forçadament. De asso vos do eximpli con es algun asa qui no uol anar ni seguir los altres donali hom colps o bastonades e lauos ell ua per força o si algun rossi o cauall sa desuia del cami lo caualler li dona ab los sparons e lauos aquest seguex lo cami, sus axi es de alguns qui no tindrian lo cami de bona uida sino per força quant deus los dona persecucions tribulacions, perdua de fills o malalties, asso son les esperonades o bastonades quils forçen de tenir lo cami de paradis, no ha axi seguit mossen sent Matheu axi forçadament ihesu xrispt ans la be seguit de bon grat e plasentment, car diu lo euangeli de vuy que mossen sent Matheu era cambiador o daquests qui leuan lo uitigal o general e feya molts barats e falses mercaderies prestant a vsura, vn iorn ihesu xrispt passa per la sua taula de cambi vn mossen sent Matheu seya e lo beneyt senyor gordal ab lull de la sua pietat e dixli sus leuat, seguexme e sen altra dir ni contrast iaqui la taula e tots los florins e segui nostre mestre ihesu xrispt. Ara fan assi questio los doctos que vol dir asso que mossen sent Matheu axi prestament a vna peraula que li dix ihesu xrispt vina seguexme tantost lo segui.

Responen los doctos que vna resplendor axi de la cara de ihesu xrispt e del seu ull e veu tanta virtut que tantost inclina e doblegua lo coratge de sent Matheu de seguirlo ab gran plaer car si lo sol ha tanta virtut que de luny ell stant en lo cel illumina e escalfa los cossos del mon, quant mes ihesu xrispt qui es deu ha virtut de illuminar ab lo seu sguart lom peccador e ab la sua peraula scalfar la anima en amor sua. Segui doncs mossen sent Matheu graciosament ihesu xrispt axi con lo bon dexeble seguex lo mestre e apres molta bona doctrina e fonc euangelista seu, car feu vn libre del euengeli que preycaua ihesu xrispt e apres la ascencio ana preycar en les parts de ethiopia vn conuerti molta gent e vn iorn mentre ell preycaua de paradis terrenal e de paradis celestial vench missatge al rey qui era aqui present ab gran poble que son fill primogenit era mort e fonch fet aqui gran plant e plor, lo rey mana que portassen aqui lo cors mort e mossen sent Matheu a instancia e prechs del rey dix al mort en nom de ihesu xrispt leuat e tantost ressucita. Vist aquest miracle lo rey ab tots sos fills e muller se conuerti ab tot lo poble qui era aqui

present e lo rey era apellat polemi qui auia vna filla appellada Effigenia qui uota virginitat e mossen sent Matheu li comana doentes fadrines uerges en sa gordia e comanda. Podem doncs nos per conclusio de aquest punt dir de Mossen sent Matheu e dels altres apostols Relictis omnibus secuti *sunt eum*. Luce V°. Totes coses iaquides temporals e riqueses mundanals los apostols han seguit ihesu xrispt.

Segonament son altres qui seguexen ihesu xrispt delitosament axi con son aquells qui fan elmoynes no pas sino per tal que deu los do mes riqueses o fan oracio demanant honos del mon o bella muller o molts fills. Aquests per lur profit e delit fan totes aquestes coses axils ne pren con a les mosques qui seguexen la mel per la dolçor quey troben no pas per amor de la mel o axi con lo ca qui moltes uegades seguexen lur senyor per amor del pa o del os, axi son molts qui mes fan bones obres per tal que deu los do molt be en aquest mon e delits e asso que dessigen no ha seguit axi ihesu xrispt mossen sent Matheu delitosament car ell preycaua contra aquells qui volien seguir ihesu xrispt per delit segons auem en la sua ystoria que apres que lo rey polemi fonc mort succehi en lo regne un rey appellat hyrtac, lo qual cobeiaua molt la filla uerge del rey polemi Effigenia per la sua gran bellesa e uolia la per muller e con en nenguna manera non pogues auer son cor complit promes a sent Matheu que si ell podia fer que Effigenia consentis a sa intencio que ell sa faria xrisptia e seguiria la ley xrisptiana. Sent Matheu li dix que vn jorn de festa ell loaria molt stament de matrimoni e que fos ell en lo sermo, lo rey donchs ab gran gox uench al sermo pensant que sent Matheu prouocas e inclinas Effigenia a matrimoni lauors mossen sent Matheu preyca molt loant stament de matrimoni e va dir al rey, o rey si tu auies sposada vna doncella e que vengues vn vila pages o alcauot qui prengues la tua sposa per muller not seria feta gran injuria, certes si e quant uols tu fer mes injuria a ihesu xrispt qui es rey sobre tots los reys que uulles pendre per muller Effigenia qui es verge consegrada e sposada ab lo rey de gloria ihesu xrispt. Dites aquestes peraules lo rey sa leu ab gran ira e furor e anassen al palau. Vet doncs assi com reprouaua mossen sent Matheu aquest rey qui per tal que agues son desix complit uolia esser xrisptia e seguir ihesu xrispt delitosament per que pot dir mossen sent Matheu so qui es escrit iob XXIII. vestigia eius sequutus est pes meus, les patiades del meu senyor ihesu xrispt ha seguit lo meu peu tenint aspre uida e preycant contra los delits carnals.

Tercerament e final dic que alguns seguexen lur senyor gloriosament axi con gran gloria es del caualler que seguex lo seu princep e rey feelment e ab gran constancia posant se a perills e a mort per honor e amor de son senyor axi ha seguit mossen sent Matheu com a fel scuder e vassall ihesu xrispt son senyor car apres martiri per amor dell vn legim en la sua ystoria que lo rey demunt dit trames lo scapsador ab gent darmes al temple per a ociure e scapsar mossen sent

Matheu e troball que stava prop laltar agenollat ab les mans iuntes faent oracio e pregant deu que uolgues conseruar Efigenia ab totes les altres vergens en proposit de virginitat e lo scapsador vench li detras e ficali lo coltell per lo costat e aqui matex ell rete la sua sancta anima a ihesu xrist lo poble uolia anar a metra foch al palau del rey sino que los preueres e diagues ho uedaran dient que iaquissen la ueniança a deu, apres lo rey mana que matessen foch a la casa de Ephigenia e axiu feren mas per pregaria de mossen sent Matheu lo foch ana al palau del rey e crema tot lo palau e tots qui eren aqui sino lo rey e lo fill qui torna endiablat e lo rey de sobre *dira* desesparas e pres un coltell e el matex matas, e lo poble feu rey lo germa de Effigenia qui regna LXX. anys e cresque la fe xrisptiana. Per conclusio doncs de nostre sermo podem dir de mossen sent Matheu Magna gloria est sequi dominus. per tal com mossen sent Matheu axi com a fel siruent a seguit lo seu senyor ihesu xrispt gran gloria na obtenguda. In secula seculorum amen.»

Fins ací'l sermó de S. Matheu. En la plana 100 de numeració antiga y 201 de la general del volúm actual o relligat aplech de diferents textes, comença'l sermó dels àngels y de Sant Miquel que havèm tingut ocasió de transcriure recentment y que consideràm interessant publicar també:

«Angeli eorum semper vident faciem patris. Sapiats quels angels daquells ueen tots temps la faç del pare. Mathei XVIII.° et in euangelio hodierne festiuitatis *scribitur* (?) presens uerbum:

Veym nosaltres que aquests grans senyors reys e princeps que con han dos castells la hu edificat en vna alta muntanya altre en loch bax axí com en vna uall no han gran ancia del qui es en la muntanya car es molt fort e dificil de combatra, mas en aquell qui es en loch bax e en perill dels enemichs sol enuiar homens darmes quil gorden. Spiritualment perlant nostre senyor ihesu xrispt es rey del cel e de la terra e de tota creatura qui ha dues ciutats o castells la vna ciutat es peradis situat en loc molt alt car en lo cel, altre en lo mon present so es la esgleya e congregacio dels fels xrisptians, la ciutat de paradis no pot esser impugnada, mas la iusana so es la qui es en aquest mon tot iorn es combatuda per los dimonis qui tot dia batallen contra les animes per tal com han enueia que elles pugen en lo loch dun ells son cayguts, lo rey donques ihesu xrispt tramet missatges los angells per ha gordar aquesta ciutat segons diu mossen sent Jeroni. Magna dignitas animarum vt vnaquaque ab ortu sue natiuitatis habeat angelum ad sui custodiam deputatum, gran es la noblesa de les animes que cascuna dellas sia de tan gran dignitat que despuys quel hom es nat aia vn angell a gordia sua per deu donat per que doncs nosaltres los deuem molt alegrar dells axi com de aquel qui son nostres gordians e compa-

nyons e molt alegrament de aquells fer festa e laor a ells donar car ells son aquell qui en lo cel no fan sino deu contemplar ab gran alegria e iocunditat segons diu lo thema proposat Angeli eorum semper vident faciem patris mei qui in celis est. los angels iatse sia que tostemps de la nostre nativitat fins a la mort sien nostres gordians en la terra em pero tostemps miren e contemplen la fas de nostre senyor deu pare celestial. Ara deuets notar que per tres rahons nos deuem molt honrrar los sants e aquells ab gran gox colrre e loar.

Primerament car son cauallers qui louen la diuinal maiestat, segonament gorden e defensen la humanal fragilitat, tercerament nos porten per penitencia a la celestial heretat. Dic primerament que los angells son caualles qui louen la diuinal maiestat per que dones molt los deuem honrrar e be ha gran raho si hom honrra los missatges del rey terrenal con mes los siruents e caualles del rey celestial vn deuets pendra eximpli que axi con es en les corts dels reys de aquest mon axi es en paradis car veym nosaltres que alguns seruidos e caualles te lo rey qui li stan deuant tenint li solas qui li canten deuant e sonen instruments loantlo ab gran alegria | altres caualles son qui son tramesos per lo rey per gordar les viles, castells e ciutats de son regne axi com gouernados uagues e batles | altres caualles son los quals tramet lo rey ab gran astol per batellar contra los seus enemichs quis leuen es rebellen contra la corona reyal sus axi propriament es en la cort de paradis car alguns angells tramet nostre senyor deu que sien gordians de regnes e provincies comunitats e ciutats segons es scrit sup muros tuos iherusalem posui custodes, sobre los teus murs iherusalem yo he posat gordians | altres son qui son tramesos per a batallar contra algunes viles o ciutats qui per peccats molt greus son stades abisades o cremades per execucio de angels axi com angells foren tramesos contra Sodoma e Gomorra sobre les quals ploch foch e sofre per lurs maluestats | altres son los qual canten loan e glorifican deu e la sua sobirana maiestat segons diu Isayas propheta VI° ca° vidi dominum sedentem super solium excelsum et eleuatum et plena erat omnis terra maiestate eius | et cetera. yo diu Isayes propheta he vist nostre senyor seyent sobre vna alta cadira axequada sobre tota altre cadira e tanta era la resplendor de la sua fas que tot lo cel era luent e la terra era illuminada e plena de aquella refulgencia e viu angels seraphins qui no cessauen dir e cantar en gir hi entorn de la cadira e cridar ab alta veu e de molt dolça melodia Sanctus, Sanctus, Sanctus dominus deus exercituum. Sant, Sant, Sant senyor deu de gents darmes e de homens de batalles plena es tota la terra de la tua gloria e maiestat en so que diuhen tres vegades sant louhen tres persones en trinitat en ço que vna vegade diuhen senyor deu de moltes companyes confessen vn deu en vnitat de essencia per qui diu lo psalmista dauiu laudate eum *omnes* angeli eius laudate eum omnes virtutes eius, loats nostre senyor deu uos angells seus loats lo uos altres virtuts sues.

Segonament dich que los angells nos guarden hins defenen la nostre humanal fragilitat, asso declar yo per vn eximpli experiencia demostra que si algun hom freuol e puruch anaua en alguna ciutat gran pler auria e per bon cami e per mal que agues companyia car per lo mal cami auria obs compayno fort quil defenes de ladres e per lo mal (bon?) cami auria obs compayno ab qui se alegras e agues solas axi es del hom mundanal ell ha exir de aquest bon (mon?) e anar en peradis ciutat celestial es molt de flaca natura en lo cami ha molts ladres so es dimonis quins volen robar les virtuts e arrapar la anima dones be auem ops vn angel compayno e gordia quins defensa ens vulla dar alguna consolacio en lo cami perillos de aquest mon e en lo pas estret e barranch de la mort e per ço auem eximpli e miracle en la ystoria de vuy prouant e demostrant que los angels son gordians dels homens e dels locs vn habita gent vn diu la ystoria de vuy que per ço fem festa de sant miquell per tal com apparech en vn loch del qual era gordia. En la prouincia de Apulia en vn loc o muntayna appellada mont garga auia vn pages qui auia gran bestiar maiorment de bous qui pasturauen aqui esdeuencse que vn toro sa desuia dels altres que no uench al uespre al corall e lo mati lom lana cerquar e trobal en vn roquisal e mogut de ira tirali vna sageta entoxicada e la segeta retorna al hom e nafral molt malament lo pages dixo al bisbe duna ciutat que hauia aqui prop e lo bisbe ordena e mana que tot lo poble deiunas tres e feu oracio a deu que li uolgues reuelar que volia dir que la sageta era axi retornada e mossen sent miquel li apparech e dix li que per ço sera esdeuengut aquell miracle a donar entendre que en aquell loch un era al bou hedifficasen vna esgleya en remembrança sua car ell era gordia de aquelles partides e de la ciutat tantost lo bisbe ab lo clero e gran poble ab gran professo ysque e ana en aquell loch faent oracio e gracias a mossen sent miquel de la sua bona guarda e feu fabricar e hedificar una sgleya en nom, gloria e laor de mossen sent miquel. Per conclusio doncs de aquest punt podem dir so que diu dauiu in *pros* angelis suis deus mandauit de te ut custodiant te in omnibus uiis tuis Deus ha manat als seus angels de tu quet gorden et acompanyen en totes les tues uias per que donćs tu deus auer en gran reuerencia lo teu angel gordia ni deus fer negun peccat ni malesa deuant ell axi com no la faries deuant gents.

Terçament e final dic que los angels nos peruocan a penitencia hins aporten a la celestial heretat de asso auem figura en lo libre dels Reys vn sa lig que Helias anaue per son cami al mont appellat oreb e per anuiament que auia e langell li apparech e despertal dientli Surge sede comede *grandis* enim tibi restat uia. Sus seu metga e ves tost que gran cami as a ffer, diu que Helies sa desperta e troba al seu cap vn pa cuyt entre dues cenrres e vn cadaf daygo que langell li hauia portat menia e begue e tanta fortalesa li dona aquell pa e aquella aygo que ana XL. dies e XL. nits sens meniar e beura fins al mont de oreb.

Per Helies pot esser entes cascun hom qui uol anar en paradis qui es loch pus alt que muntanya del mon e auegades adorm se en lo peccat mas ue langell dientli en la sua pensa ques leu del peccat e que menys del pa cuyt entre dues cenrres so es que fassa penitencia e que li uaia al cor que pols es e cenrra tornara e que begua de la aygo so es que plor e git lagremes de contricio e lauors langel lo amena fins al mont de oreb so es en paradis qui es dit muntanya car axi com lo sol illumina les muntanyes ans que res axi nostre senyor deu illumina primer de claredat de gloria los benuyrats angels apres la verge Maria e apres illumina los homens sants e iusts del lum de gracia en aquest mon e apres en lo cel de lum de gloria a vn nos uulla collocar mossen sent miquell archangel princep de les animes in eternum. Amen».

Quan començarem a publicar (n.º 41 del Boletín) aquests sermons, ignoravem que'l Bibliotecari de Marsella, M. Víctor Lieutaud, hagués donat a llum en *Lo Gay Saber*, periòdich barceloní, en 1879 y 1880 (època segona, anys II y III), un interessant *Estudi literari d'un manuscrit català conservat en la Biblioteca de Marsella*, que no és altre cosa que'l nostre sermonari. Donà també dit senyor mostres dels sermons; emperò dels tres que acabàm nosaltres de publicar, solament lo primer, lo sermó de la festa de Sant Bartomeu, havía estat publicat per en Lieutaud. Los dos següents, de Sant Matheu y dels Angels, eren inèdits, y afortunadament nostre treball no ha estat axí del tot inútil.

Recompta en Lieutaud que aquest manuscrit fóu adquirit per la Biblioteca de Marsella en 1875, en la venda Bory, y sospita si'l possehidor o'l col·lector dels sermons y obretes que conté era un religiós anomenat Esteve, fondantse en la nota que hi ha al peu de la plana 253, que diu: *De frare Vicent Esteve.*

En son treball transcriu íntegres en Lieutaud lo *sermó del día dels Reys;* lo cant *al jorn del Judici*, tant popular y conegut a Catalunya; la *Llegenda de Sancta Caterina*, que comença en prosa rimada; la *Lletra de Jesucrist*, semblant als nombrosos apòcrifs d'aquesta especie; lo *sermó de la Magdalena*, de lletra del segle XIVè o potser del XIIIè; les receptes contra la epidemia; la poesía *Cançó de la concepció de la Nostradona*, de Francesch de Mestra (creyèm que llegí mal aquest nom en Lieutaud y que és Francesch de Mescua), del 1440; lo sermó de Sant Bartomeu; un altre sermó dels referents al proprium de tempore per lo diumenge de passió y que té per lema *Tulerunt lapides Judei ut jacerunt in eum* (Johan, 8.º); dues endevinalles populars; fragments d'un altre sermó de Sancta Magdalena, y la dedicatoria rimada d'uns proverbis a un individuu de la familia dels Mercaders (creyèm que en Lieutaud també llegí malament y que és un Montcada), atribuits a frare Anselm Turmeda. Lo volúm acaba ab una poesía a la Verge ab motiu d'haverse observat un senyal de foch en lo cel, que també la publica en Lieutaud. Ademés, en 1878, dit senyor havía pu-

blicat a part la *vida de Sant Amador*, que's troba en lo mateix manuscrit, planes 257-273.

Creu en Lieutaud que'ls sermons de Sant Bartomeu y Sant Mateu, que havèm publicat, estàn en lo manuscrit copiats ab lletra de principis del segle XIVè y que constituexen belles mostres de liturgia catalana d'aquella època. De la matexa ma, y per consegüent del matex temps, probablement son los sermons de Sant Miquel, Sant Lluch y de Tots-Sants (plana 213 de la numeració moderna).

Ja havèm indicat que dels sermons del *proprium de tempore* que seguexen al citat de Tots-Sants, en Lieutaud ha publicat lo derrer del tema «Tulerunt lapides Judei ut jacerunt, etc » Nosaltres per ampliació d'aquesta mostra publicarèm la part principal del sermó que comença a plana 225, ab lo següent lema:

«O uos omnes qui transitis per uiam attendite et uidete si est dolor similis sicut dolor meus trenorum.

Segons diu lo Boeci dulcedo presentis felicitatis multis amaritudimbus est respresa, la felicitat lo gox e benuyrança de la uida present es mesclada es plena de moltes amargures e tristors de moltes dolors e engoxas es complida e si de so auem experiencia en tots los homens del mon empero molt mes de nostra mare de *misericordia* (?) e aduocada dels pecadors la gloriosa verge maria la qual tant com hac maior gox *concio* e natiuitat del seu car fill tant ha vuy segons representacio de sancta mare esgleya mes dolor e tristicia con ueu e remira que lo sen fill tant amat tan gracios tan plasent e tan benigna lo qual axi carament auia nudrit en tan gran iouentut la perdut hi axi cruelment es passat de aquesta vida ab tanta dolor e amargura la perdut hi quala seria la mara tan cruell que no ploras no gemeguas nos plangues no anyoras lo seu fill tant dols e gracios e si la cruel mara axi forment ploras molt mes deu plorar hi gemegar la verge maria qui es mara dolsa mara piadosa, o en quanta angustia en quanta affliccio e dolor ha vist vuy complida aquella prophecia que li dix Simeon en lo temple lo jorn de la purificacio Tua ipsius anima pertransibit gladius, o verge gloriosa dix aquell sant symeon aquest fill de qui tu has tant de gox sera coltell de dolor qui trauassara ferira lo teu cor o be fonch nafra cruel de gran dolor con la verge maria vaye la lançada que donaran al seu fill glorios lo qual tan carament amaua, Com li demanaran doncs nosaltres la *gracia* del seu fill com la saludarem con ella sia en tan gran amargura posada mes affliccio li dariem si la saludauem car la salutacio angelical es de gran gox hi a persona trista. Si *hom* li diu paraula de alegria mes la prouoca hom a plor e mes dolor na per que no la deuem saludar ni *gracia* al present demanar. Mas tots ensemps a la creu gloriosa anar e ab ella mara dolorosa plorar amargosament. E doncs bona gent agenollam nos humilment deuant la creu deuotament qui es font vuy vberta a tots los peccadors habundosament e di-

gam tots ensemps piadosament Adoramus te *xriste* et benedicimus tibi qr *p* sanctam crucem tuam redemisti mundum.

O uos omnes qui transitis per viam attendite et uidete si est dolor similis *sicut* dolor meus. libro et ca° *sic* *p[ius]*.

Si nos uolem deuotament contemplar hi ab vlls de compassio considerar tres condicions de dones solen fer gran plant e demostrar gran dolor. Primo, dona sposada con mor lo seu spos en ques delitaua. Secundo, vidua desolada con pert lo seu fill vingeint lo qual molt amaua. Tercio, doncella desconsolada con pert son pare qui li aiudaua. Ara pos yo per cas de uentura que a alguna persona sa esdeuengues tan gran deseuentura e fortuna que en vn dia perdes son fill, son pare e son spos; certes be deuria aquesta aytal persona plorar, lagremejar hoc encara per lo cor soptosament sclatar, Mas poriets vosaltres dir a mi o frare hi ay neguna dona tan mesquina tan amarrida tan desemperada a qui li sia esdeuengut aquex cas o ventura tan cruell, o de la mesquina dolorosa hi qui la pora aconsolar que nosclat per mig del cor per que digau nos ho car si la conexiem iriem la consolar. O senyors o dones en aquest dia de plant, dia de plor vna noble senyora la maior que al mon sia ha perdut lo seu fill amoros qui li era pare, senyor hi espos, han lo iutjat a mort cruel, volets saber qui es aquexa dona a qui tan fort cas li es esdeuengut, auets res oyt dir de la regina del cel, de la senyora dels angells qui es mara de *misericordia* de la verge maria, aquesta es qui vuy ha perdut lo seu fill gracios, lo seu spos amoros, lo seu pare glorios ihesu xrispt nostre saluador, lo fill de deu nostre senyor, per que crida axi com a desconsolada com a mesquina e desolada dient nos ab gran plant la paraula proposada O uos omnes qui transitis per uiam attendite et uidete si est dolor similis sicut dolor meus.

(Continuarà) JOAQUÍM MIRET Y SANS

OBSERVACIONS CRÍTIQUES SOBRE L'ESTUDI «IBEROS Y BEREBERES» *

1. Hi hagué un temps, abans de la formació definitiva de la ciencia filològica moderna, en que'ls que tractaven del origen de les llengues romàniques no podíen sortir de la més terrible confusió. Axò era en els segles XVI y XVII principalment. Els erudits francesos, sobre tot, se pot dir que no varen dexar en repòs cap de les llengues mortes a les hores conegudes, cercant en elles un terme de comparació ab la francesa. D'aquesta comparació, feta sense mètode científich n'exien els més sorprenents y contradictoris resultats. Uns cops pagava la festa la

(*) Publicat per D Andreu Giménez Soler, en el BOLETÍN corresponent a juliol-setembre de 1910.

llengua hebraica; altres cops era la víctima la llengua grega, y altres la llengua cèltica. Cada llengua antiga trobava el seu paladí, y no era rar el cas de sortir erudits que per conciliar tots els extrems adoptessin una opinió eclèctica, sostenint que'l francès havía sortit d'una barreja de totes aquestes llengues, com Jaques Du Bois, Etienne Pasquier, G. Ménage y altres. Aquella època fóu la de la furia etimologisant: tots defensaven ab ardor les llurs etimologíes cèltiques, gregues, hebraiques o llatines. Les rahons eren purament capritxoses. La semblança d'unes quantes lletres servía d'única lley d'evolució fonètica, y axí's donava'l cas de que tots tenían rahó. *Feu* (=foch) se feya venir de πῦρ; *poine* (avuy *peine)* no de *pœna*, sinó del grech ποινή; *salle* de αὐλή; *moi, toi, soi,* de μοί, σοί, οἵ; se feya venir *haricot* de *faba*, per medi d'aquesta curiosa evolució: *fabarius, fabaricus, fabaricotus, faricotus, haricotus*. Eren procediments sumament senzills aquests per trovar y confirmar l'etimología que's volgués, y semblava tenir rahó qui mostrava en aquesta divertida feyna més enginy y més humor. Sortosament en la Filología romànica fa llarch temps que s'ha sortit d'aquesta confusió. La comparació de les llengues, ajudada per l'historia y la fonètica, ha fet néxer la disciplina filològica dels nostres temps, en la qual tot está subgecte a principis científichs rigorosos.

Però aquesta confusió que regnava fa dos segles en la Filología romànica, regna avuy en altres branques de la Filología, sobre tot en aquelles en que la llengua que s'estudia és poch menys que desconeguda. Axò està passant actüalment ab l'antiga llengua ibèrica. Els únichs medis actuals que te d'estudi son la seva comparació ab llengues ab les quals hi ha més o menys fonament, per suposar que estava emparentada, com son el basch y el bereber, y'ls noms de lloch de la península ibèrica. Els mètodes de comparació ab els noms de lloch inaugurats per en Guillèm de Humboldt, portats a la perfecció pels treballs den Phillips y den Luchaire, han portat a la convicció que la llengua èuscara és el derrer representant d'una familia llingüística, que abans s'hauría extès per tot Espanya y gran part del Migdía de França, confirmant axò derrer les nombroses coincidencies fonètiques del dialecte gascó ab el basch y el castellá actuals.

L'altre mètode indicat de la comparació del basch ab el bereber per aclarir el misteri de la llengua ibèrica pertany encare a ple domini hipotètich. La teoría de Gabelentz (1) del parentesch del basch ab el bereber està molt lluny d'haver adquirit crèdit científich, lo mateix que la de Topolovsek que emparentava el basch ab el grupu llingüistich eslau y la de Giacomino, que relaciona l'ibero-basch ab l'egipcià (2). Axò no

(1) Die Verwandtschaft des Baskischen mit der Berbersprache Nord-Afrikas. Braunschweig 1894

(2) Vegis lo que'n diu el savi Schuchardt en el *Zeitschriftt für Romanische Philologie*, 18 p. 174.

vol dir que en alguna d'aquestes teoríes pugui estar la veritable solució del problema de la llengua ibèrica. El descrèdit actual d'aquestes teoríes està senzillament en la manca de proves positives y convincents d'aquests suposats parentius, deduits generalment ab mètodes mes o menys arbitraris y ab l'ajuda d'una fonètica fantàstica. Axí no és estrany que lo que passà dintre la Filología romànica en els segles XVI y XVII, com hem vist, passi avuy ab grau més exagerat encare a tots els estudiosos decidits a penetrar en el problema de la llengua ibèrica. Y axí no son solament els berebers, els egipcis y'ls eslaus dels qui s'han valgut per aquest obgecte, sinó els mongols, els americans y els caucasians. En derrer terme, com diu Gerland (1), ens hem de contentar ab un *ignoramus*.

2. Tal és l'estat científich de la qüestió. No obstant, si hi ha esperits ardits que s'arrisquen a embestir un domini tan ple de tenebres, ens n'hem d'alegrar, car sempre ha sortit la llum després d'aquesta lluyta heroica d'una llegió d'esperits que's fan al tràgich dilema d'arrencar el secret de l'enigma o passar tota una vida de vanes temptatives sense gloria ni resultat. Aquest heroich ardiment ens el mostra el Sr. Giménez Soler, qui en aquest BOLETÍN DE LA REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS, corresponent a juliol a setembre de 1910, publicà un notable article sobre els *Iberos y bereberes*. El seu obgecte és demostrar el parentesch entre el basch, suposat per ell la llengua primitiva de tota la península, y'l bereber, seguint, com se veu, les petjades den Gabelentz. Lo que és nou en el treball del Sr. Giménez, és el camí que ha escullit per refermar l'hipòtesi basch-bereber. El camí per ell escullit és el que li dona la llengua àrabe ab els enmanlleus que en G. y molts altres autors ab tot fonament suposen deuría fer aquesta a la llengua parlada pels pobladors d'Espanya en temps de la dominació aràbiga. Creyèm sincerament que'l camí començat a obrir per en G. pot ser de grans y decisius resultats. Gran part de la població sotmesa a la dominació musulmana va apendre la llengua dels seus senyors, sense per axò oblidar completament la seva propria o dels seus avantpassats. Axí ho fan constar els escriptors espanyols contemporanis de l'invasió y dominació aràbiga, entre altres, Alvar de Córdova, que va viure pels anys de 860, en el seu *Indiculo luminoso*, «en que se quexa amargamente de que los Christianos escribian, recogian, divulgaban y publicaban los libros arábigos... Los Christianos cautivos de los moros *rescibieron la lengua arabiga, perdieron la propia, y muchos con ella la fe*, dice Aldrete» (2).

Se comprèn, donchs, que per l'intermedi d'aquests cristians arabi-

(1) *Die Basken und die Iberer*. En el «Grundris der Romanischen Philologie» de Gröber Vol. I, p. 428.

(2) V. Th. A Sánchez. Colección de poesías castellanas anteriores al siglo XV, t. I p 48

sats espanyols haguessin de passar bon nombre de paraules romàniques (1) y indígenes ibèriques a la llengua àrabe, com passa sempre en un contacte prolongat entre dues llengues.

Per consegüent, és procediment llegítim el inaugurat per en G. d'espigolar en els *Diccionaris aràbichs* els elements primitius ibèrichs que puguin haver caigut en l'immens lèxich d'aquella llengua, que s'enriquí ab les successives conquestes de pobles estrangers, que'ls alarbs sotmeteren al domini de la Mitja Lluna. Sols que al anar a n'aquesta replega d'elements prerromans en la llengua aràbich-hispana, s'ha de tenir present un principi rigorós, si's vol procedir ab mètode científich y obgectiu: axò és, la paraula provada com no aràbiga restarà comprovada, ab cert fonament, com ibèrica (basco-bereber en l'hipòtesi d'en G.) sols en el cas que's trovi exclusivament en les llengues romàniques d'Espanya, o en les altres regions hont hi hagué ibers.

Axí donchs, per avençar uns exemples, ni *Nava* ni *Alcántara* seràn paraules ibèriques, adhuc en el cas d'admetre que no son d'origen aràbich, des de'l moment que les trovèm fora de la península Ibèrica y de les regions esmentades.

3. Entrèm ara en la crítica detallada del treball del Sr. G. Dech advertir abans, que emprench aquesta crítica purament en calitat de filòlech en general y de romanista. En virtut de la primera, discutiré totes les afirmacions del Sr. G. que estiguin ab contradicció ab els principis y els mètodes científichs de la Filología moderna; en virtut de la segona, reivindicaré per la llengua llatina y la familia indo-germànica, etimologíes que en G. atribueix falsament a altres grupus lingüístichs.

El meu conexement de la llengua aràbiga és insuficient per poder empendre la crítica del treball del Sr. G. desde'l punt de vista que ell ha escullit. Y per axò no'm detindré en la crítica que fa en G. del mètode ab que estàn fets el diccionaris aràbichs (2). Solament farèm una observació sobre lo que diu en G. en la p. 370, criticant el mètode ab que estàn fets els Diccionaris aràbichs. «El procedimiento, diu en G., sí que es digno de censura; las voces están agrupadas bajo una raíz compuesta de tres letras, y todas las palabras que suenan en el orden de estas letras, *cualquiera que sea su significado*, aunque se aparte radicalmente del de la voz originaria, allá está debajo de la raíz... Semejante contrasentido es inconcebible y se ve con claridad de mediodía que ahí se han aglomerado palabras de diversa procedencia». De manera, que segons G., no's pot admetre com

---

(1) Simonet. Glosario de voces ibéricas y latinas usadas entre los mozárabes. Madrid, 1888.

(2) Convindría que tots els que emprenen treballs de caràcter científich, dividissin llurs estudis en paragrafs numerats, car axò facilita extraordinariament les referencies que s'hi han de fer en una crítica.

àrabe un paraula quan l'arrel trilítera, sota la qual la posen els diccionaris no hi te res que veure pel seu significat. No he d'exposar aquí la manera o les maneres de derivació de les arrels aràbigues. Però sols diré que'l criteri exposat per en G. dexa de ser absolut y segur en molts casos, per la senzilla consideració de que bé podría ser que l'arrel corresponent veritable d'aquest mot, que erradament, segons en G., figura sota una arrel de diferent significat, s'hagués perdut per dexar no més que'l seu derivat. Si aquest criteri el seguíssim en llatí, per exemple, quàntes paraules hauríem de acceptar com no llatines pel sol fet de no tenir radical de significació semblant! Els rahonaments den G. els podríem aplicar, per exemple, al cas de *filum* y *filius*. Si'ls diccionaris llatins posessin com els aràbichs els mots ordenats per radicals consonàntiques, *filum* y *filius* figuraríen en un mateix article, y segons el rahonament den G., podríem concloure que si *filum* es llatí, *filius*, que res te que veure ab aquell pel significat, no ho és, o viceversa. Y és que, com hem dit, el sentit de la derivació's pert, y de vegades adhuc la matexa arrel, quedant solament el derivat, sumament modificat en sa estructura fonètica. Un altre exemple que demostra que no'ns dona cap criteri segur l'observació dels significats y la de la materialitat de les lletres radicals, és el d'*ornare*; en tot diccionari ordenat per lletres radicals, aquest mot aniría separat del verb *ordinare*, per contenir aquest una *d* que l'altre no te; y no obstant, *ornare* procedeix per contracció de *ordinare*.

El significat y els sons evolucionen, y de vegades s'allunyen extraordinariament dels tipus primitius, y per aquesta rahó no's pot anar a l'investigació del origen dels mots en qualsevol llengua, sense saber les regles especials d'evolució fonètica a que està sotmesa. Qui diría que les paraules *cero* y *cifra* y'l arab. *çifr* son les matexes en el fons que la paraula *céfiro*, en grec ζέφυρος, axò és, *vent de ponent;* sent tant poch relacionables en aparença els seus significats? Y qui diría, per parlar de meravelles fonètiques, que *eaus* en antich francès procedeix de *illos*, y que *ef* procedeix de *apes*? Una fonètica com la que conrea en G., fundada en la similitut o dissimilitut material dels signes ortogràfichs dels mots que ell vol comparar, no pot portar sinó a resultats fantàstichs. Les evolucions més naturals li semblaràn devegades miracles impossibles, y les evolucions més absurdes les admetrà en certs casos com la cosa més natural del mon. Confío ferho veure en les ratlles que seguexen.

***

Pàg. 372. — No's comprèn que de *cint* + *(u)ra*, en un temps en que c^i havía perdut el seu valor velar pera assibilarse, els àrabes poguessin ferne sortir *cantara*, alterant ademés totes les vocals. Notis ademés, que és impossible que's tracti aquí d'una paraula específica ibèrica, perque el nom d'*Alcàntara* figura entre'ls noms geogràfichs de

Sicilia (1), prova evident de que és paraula àrabe. Lo mateix se pot dir d'*algarada* respecte de *gritar*, o si's vol de *quiritare*, per lo que toca a les dificultats fonètiques.

Pàg. 373. — En G. comet la falta de discutir etimologíes àrabes que ja estàn manades enterrar fa molts anys, sense per axò ser rahó de consagrarles com paraules ibèriques. Entre aquestes hi ha *carraca*, que existeix en it., fr., cast. y port., ademés del català, y que prové del holandès *kraecke, mena de vaxell gros*. A n'en Dozy, que no era filòlech, no sempre se l'ha de pendre en serio.

Pàg. 374. — G. s'inclina a creure que *carraca* y *tarida* y molts altres noms de vaxells «son paraules mediterràneas». Sols farèm la observació que fora millor abstenirse de parlar de *paraules mediterràneas* mentres no sapiguèm què cosa era aquesta pretesa llengua mediterrànea que molts savis sostenen va existir en temps primitius.

Ibid. El rahonament sobre'l mot *rueca*, no's pot admetre. Per no tenir relació fònica ab *filar* no's segueix que no pugui ser llatí (encara que en aquest cas no ho sigui), car d'igual manera hauríem de negar l'origen llatí d'un mot com *urdir;* y no obstant és ben bé el llatí *ordiri*.

Ibid. Es massa categòrich lo que diu en G. afirmant que l'influencia del àrabe se redueix solament a les paraules imposades desde'l govern y negant en rodó la influencia en els noms d'astronomía y medicina a la llengua dels que crearen l'astronomía y la medicina migevals (2).

Pàg. 375. — La cita de Plini deu ser equivocada. La paraula és *talutium* y no *talutacium*. El passatge hont Plini explica la paraula és aquest: «Cum ita inventum est (aurum) in summo cæspite, *talutium* vocant, si et aurosa tellus subest» (3). Es mot llatí-hispànich, igual que *segutilum* del mateix significat. Are bé, ¿què hi ha de comú estre'l significat de *talutium* y *atalaya*? L'idea *in summo* continguda en la definició de Plini no és més que relativa, car l'or sempre se trova baix, en terra o sota terra. ¿A qui se li haguera pogut acudir donar a una altura sobre'l nivell de la terra el nom d'una cosa al nivell o sota terra? Quan els significats son no sols diferents sinó contradictoris no'ns hem de dexar enganyar per la semblança aparent de dues o tres lletres.

Ibid. En G. té la mania de calificar d'afixes les lletres que's troven al final de les paraules, seuse saber abans quin és el radical. Ab quina rahó califica d'*afixes* (en tot cas *sufixes*) les sílabes finals de *adarbe* y *adarga*? ¿Y quin dret hi ha a relacionar les dues paraules sols per coincidir en llurs primeres lletres?

---

(1) Nom d'un riu al sur del cap Schiso.

(2) Recordis que les traduccions dels llibres àrabes de ciencia serviren de base quasi exclusiva a la ensenyança en les universitats europees per 500 a 600 anys. Fins al segle XVIII se comentaren en l'Universitat de Montpeller les obres d'Avicenna.

(3) Lateinisches etymologisches Wörterbuch von Dr. A. Walde.

Pàg. 376. — Altre cop la manía dels afixes. La darrera sílaba de *cruche* may ha sigut un afixe: és tan radical com la primera. No sé que tingui res que veure ab *alcarraza. Cruche* ve del antich germànich *kruka* = gerro.

Ibid. Yo no veig tant clar que *alarde* y *alaraca* signifiquin lo mateix que *bravo* o *bravura,* ni que siguin de la matexa arrel. El procediment den G. pera relacionar paraules és inadmisible. Lo que s'assembla en dues paraules ho califica de *radical,* lo que's diferencia ho califica d'*afixes.* ¿Ab quina rahó dexa d'atribuir valor radical, p. e. a les sílabes *ca* y *de,* de *alaraca* y *alarde*? Y també, per què prescindeix de la *h* ab la qual l'ortografía castellana prescriu que s'escrigui *alharaca*? Precisament aquesta *h* fa molt admisible, tant pel significat com per la fonètica, la seva derivació de حرك.

Pàgs. 377-78. No m'atreviría tampoch a assegurar si *tarifa* ve del àrabe, per més que totes les apariencies ho confirmin; però no podèm admetre ab en G. l'argument en que s'apoya per no crèurela àrabe. El ser paraula francesa, portuguesa, italiana, castellana y catalana no és per mí cap obstacle a que vingui del àrabe. Precisament son aquestes tan exteses, les més induptables d'origen àrabe, p. e. *assassí, mesquí, almirall, cero,* etc., etc.

Pàg. 379. — Que *copa* y *cuba* (la matexa paraula llatina, segons sigui *cŭppa* o *cūpa*) tinguin relació ab *caber (capere),* és veritat; pero no ho és que s'hi relacioni *alcoba,* ni que aquesta vingui de *cubiculum.* ¿Hont son les proves? En cambi, ¿quin inconvenient hi ha en ferla derivar de *al qobbah,* que significa *volta, tenda*? Ara, que l'àrabe *alqobbah* no sigui paraula indígena aràbiga, sinó una derivació llatina d'una rel tant feconda com la de *cap,* adoptada per l'àrabe, no ho discutirèm aquí. Es molt possible. Lo que m'interessa fer constar aquí és que en sa forma y significació actual el mot *alcoba* ab la més gran probabilitat l'enmanllevàrem directament del àrabe. Ho acaba de confirmar el mot francès antich *aucube* y el prov. *alcuba,* que signifiquen *tenda* (*tendre les aucuves* = plantar les tendes), axò és, exactament lo que significa el mot àrabe en qüestió.

Pàg. 380. — No'm sembla desacertada l'etimología que G. proposa per *aceña,* axò és, el llatí *ingenia.* Comp. *gingiva* > *encía,* * *singellu* > *sencillo,* que demostren l'evolució castellana de *ng* > *nz,* devant *e, i.*

Pàg. 380. — Segons G., *aaça, acicate, aciche, acicalar, azagaga, azcona, azuela, azada, acequia* son derivats de l'arrel comú *az,* ab significat de *punta, corte, arma* o *instrumento.* Yo no més obgectaré que ab aquest sistema de la mera comparació literal de les paraules se podría demostrar el parentesch de qualsevol llengua ab qualsevol altra, y moltes paraules catalanes o castellanes se podríen fer derivar, no ja del basch-bereber, sinó del xino. Inútil és fer constar que en G. no prova de cap manera la seva hipòtesi.

Pàg. 381. — Sense voler sostenir l'origen àrabe de la paraula *acequia*, dirèm que totes les hipòtesis den G. respecte al origen basch-bereber de la paraula son molt difícils de provar. De moment trovèm en el Ribagorza la forma *seglla*, y en el Plà d'Urgell la forma *segla*, significant lo mateix que *acequia*. Aquestes *ll* y *l* indiquen tot un altre radical que'l suposat per en G. Es difícil establir la filiació entre *seglla* o *segla* y *acequia* (1). De primer moment sembla que hauría tingut lloch la matexa evolució que en l'italià, en que *kl* — (>*kll* —)>*ky* — ; l'evolució hauría sigut *sekla* > *seklla* > *sekya* (2). La filiació invertida *sekya* > *sekla* o *seklla*, la veig molt difícil de provar, fonèticament. ¿Quina és l'etimología? En el primer cas, admetent la prioritat fonètica de *seklla* o *sekla*, semblaría verosímil la derivació de *situla*, que significa *galleda*, passant per *sicla* (com *vetulus* > *veclus*). Pero en aquest cas tindríem l'inconvenient de toparnos ab el seu derivat regular: *silló* (*situlu* + *one*), extès en les matexes regions de Catalunya (italià: *sechia*, *sechio;* prov.: *selha*, *selhs;* fr.: *seille;* port.: *selha*). Per altra banda, l'evolució de *kl* > *ky*, propria del italià, és en quant jo sàpiga completament desconeguda en la península ibèrica, y el cas de *situla*, *sikla* > *sequia*, *acequia* (encare passant per damunt de la dificultat lat. *s* > cast. *z*), sería un cas isolat inexplicable, ademés de la disparitat també extraña dels significats. Ben pesat tot, ens inclinèm a creure que en el ribagorzà *seglla*, y en *segla* deu haver intervingut un creuament de *(a)cequia* ab una altra paraula similar pel sò y pel significat que en tot cas be podría ser el llatí *situla*, en son derivat de *sella* y *selló* o *silló*. Peró al cap d'avall restèm a les fosques sobre l'orígen de la paraula *cequia* o *acequia*, y be podría ser en aquest cas que's tractés d'una paraula indígena-espanyola.

En quant a l'impossibilitat de que *acequia* vingui del àrabe per la rahó de que «nadie ha visto acequias en Arabia, porque sin ríos, sin casi tierra vegetal, no podían derivar aguas», no la sé veure. Precisament entench que la matexa circumstancia de disposar d'aigües escasses en un país tant sech com l'Arabia, els seus habitants havíen d'enginyarse més que altres en procurarse aquest element essencial per la vida per medi d'obres y artificis. L'irrigació artificial dels camps és sapigut que la devèm als àrabes.

Pàg. 385. — També en el cas de *alforrado* podría tractarse d'una paraula ibèrica.

Ibid. Que *almenara* tingui que veure ab *lumen* no és cap absurde. Però, les proves?

Ibid. No sé que tingui que veure *sucio* y *soez* ab *azabache* ni fonè-

---

(1) No disposant de signes fonètichs, advertexo que dono als signes gràfichs d'aquests mots el mateix valor fònich que tenen en l'usual ortografía catalana.

(2) Apliquis la matexa evolució a *gl* per el cas en que's pronunciés *seglla*, *segla* y no *seklla*, *sekla*, cosa que ignorèm.

ticament ni pel significat. Deduir que son d'una matexa arrel perque les tres paraules tenen una *z* y perque «la relación entre *negro*, *sucio*, y *asqueroso es clarisima*» (?) és un judici un xich precipitat. Diguis lo mateix dels enfilalls *pico-pito-pitón* y *recio-robur*.

Pàg. 386. — Diu en G. «Como si no fuera más natural que del árbol se llamase al fruto ó del fruto al árbol», volent defensar la derivació de *aceite* de *acebuche* (mot reputat per ell *bereber*) seguint el mètode de sempre de la similitut literal. A n'axò observarèm que és molt freqüent el cas d'un arbre que porta un nom de diferent etimología que'l del seu fruit: citarèm no més els casos de *vid*, *uva; encina, bellota; alsina aglà; blat, farina*. Que *aceite* y *aceituna* res tenen que veure ab el basch y ab l'iber ho prova plenament el fet que *zaituni*, significant *olivera*, existeix en el dialecte de Sicilia en la qual no tingueren cap intervenció ni baschs ni ibers, però sí els alarbs (1).

Ibid. *Succus* contra'l que creu en G. és plenament ari, segons totes les autoritats. L'arrel indo-germànica és *seuq* —, *seug* — ab el significat de *xuclar* (= *succulare*): comp. ab l'alemany *saugen* y sos derivats (2).

Pàg. 387. — Les paraules *algibe*, *aljuba* y *jubón*, y *giba* no tenen res que veure unes ab altres. *Aljuba juba* y el cat. *gipó* axí com l'ital. *giubba*, *giubbetto*, el fr. *jupe* y el prov. *jupa* deriven evidentment del àrabe *al-jubbah* (3) que significa *peça interior de vestir de cotó*, és a dir lo mateix que les paraules romàniques. Es sapigut la gran industria de cotó que van tenir els àrabes als quals se deu la substitució del pergamí pel paper de cotó, comprovada per la descoverta que Casiri va fer en la Biblioteca del Escorial d'un manuscrit aràbig escrit sobre paper de cotó en l'any 1009 y per tant anterior a tots els que's conexíen en les altres biblioteques d'Europa. En quant a *giba*, (cat. *gep*, ital, *gibbo*) és el llatí *gibbus*, — *us*, d'igual significat. Y axí res tenen que veure ab *capere*. La relació de *contingut* és massa vaga per ferne la base d'una etimología o derivació qualsevulga. Qui diu an G. que totes aquestes paraules no s'aparten per el «sonido», de *gabeta*, *gabarro* y *capazo?*. Una cosa és el só de la g^e (cat. *gipó*), y altra el só de la g^a (cast. *gabeta*) y una cosa és l'ortografía y l'altra la fonètica.

Pàg. 388. — La paraula *avería* és molt fosca, però no per ser comuna a moltes llengues romàniques s'exclou la seva procedencia àrabe. Precisament l'intens comerç ab els àrabes en l'Etat mitjana va extendre moltes altres paraules àrabes per tot Europa, com *magatzèm*, *quitrà*, *fardo*, *gabela*, *arroba*, etc. En G. relaciona *avería* ab *avol*. Axò és voler que un cego meni altre cego. Car la paraula *avol* és tant obscura com *avería*. L'etimología *valetudo* proposada per en Bréal és su-

(1) V. L. Rinaldi. Le parole italiane derivate dall'arabo. Napoli, 1906.
(2) A. Walde. Op. cit.
(3) Llegexis ab els valors fònichs de l'ortografía catalana.

mament sospitosa. Ademés, *avol* no significa *malalt,* com vol suposar G., sinó *dolent, vil.* Segons G. *avería,* axí com *avol,* son paraules basch-berebers y axí tindríem una paraula comercial extesa per tota l'Europa que hauría sortit de la llengua de dos pobles que no se sap s'hagin distingit precisament per la seva expansió comercial en els temps reculats de l'E. M.

Pàg. 388. — *Gancho,* mot d'origen dubtós, res té que veure ab *guiñar* que ve del germ. *winkjian* ab el mateix significat.

Pàg. 389. — *Merma* es clarament llatí. Es una forma deverbal de *minimare* (> *mermar*).

Ibid. Les teoríes que G. fa sobre *Nava* estàn basades en la suposició absurda de que un autor àrabe en el s. XIII podía entendre el significat primitiu dels noms de lloch ibèrichs que ni'ls matexos espanyols contemporanis seus compreníen, y de que axís el *Annaciri,* al usar les paraules àrabes que signifiquen *vila dels monts,* volgués traduir precisament les paraules *Navas de Tolosa* (1). A més que totes les consideracions den G. cauen per la seva base si s'atén a que *nava,* com nom de lloch, se trova escampat per la França meridional, y l'Italia superior (2) lo qual exclou l'origen basch-bereber de la paraula. Relacionar *Atlas* ab *Tolosa* sense proves és massa atrevit.

Pàg. 391. — No és tontería, com pretén G. dir que «las velas se llaman *bujías* porque de Bugia se exportaba la cera». Casos semblants son nombrosos en les llengues romàniques. *Coure, cobre,* és el llatí *cupreum* y axí's deya perque'l metall venía de *Chipre* (grech *Kypris*). *Bronzo, bronce* no és més que la ciutat italiana *Brindisi,* en llatí *Brundisium* per la fabricació de bronzo d'aquesta ciutat. *Avellana* no és més que un adjectiu format del nom *Abella,* ciutat italiana que fóu ja en temps dels romans el primer centre exportador d'aquest fruit. *Préssech* no és més que el *(malum) Persicum,* etc., etc.

Pàg. 392. — *Guarecerse* y *guarida, guariche* y *garita* no han sigut may de procedencia basch-bereber. Son unanimement reconegudes d'origen germànich, sortides del verb *waron = guardar, preservar,* d'hont el prov. *garar,* fr. *garer, garage, garant,* etc.

Ibid. *Ille* no es ari? Els indo-germanistes el relacionen ab el celta y l'eslau.

Tals son les observacions que m'he cregut un dever de fer al treball del Sr G. En altres punts he trovat més probabilitat d'èxit que en els criticats en les ratlles precedents. Però com no disposa de proves y

---

(1) Per si pogués donar llum per aclarir la qüestió que aquí's debat indicarèm de passada que en la *Crónica* nomenada *de Sant Juan de la Peña,* «Navas de Tolosa» apareix en la versió llatina en la forma de *Saltus de Tolosa* y en la versió castellana ab les paraules *Lauds de Tolosa* (per *Sauds* d. T. ?)

Edició de la Diputació de Saragoça 1876. Cap. XXXIV, p. 141.

(2) I. Iud. — Dalla storia delle parole lombardo-ladine. En el *Bulletin de Dialectologie romane.* Janvier-Juin, 1911, p. 12.

les que usa son sols rudimentaries, may porten les seves conclusions a la convicció. Servexin al nostre illustrat erudit aquestes modestes obsei vacions, d'estímul per enfondir els seus estudis y armarlos de tota aquella serietat científica que és menester per arrivar a resultats positíus en qualsevulga branca del conexement.

MANEL DE MONTOLIU

NOTICIAS

Ha fallecido el insigne literato valenciano D. Teodoro Llorente, correspondiente de esta R. Academia en la ciudad del Turia desde el año 1868. Se hace constar en actas el sentimiento profundísimo de la corporación por tan dolorosa pérdida.

OBRAS RECIBIDAS: *La muerte de D. Bernardo de Cabrera consejero del Rey D. Pedro IV de Aragón,* por D. Juan B. Sitges (Madrid, 1911). — *Notes històriques de Sant Hilari Ça-calm,* per F. Carreras y Candi (Barcelona, 1911). — *Catalogue des actes de Jaime I, Pedro III et Alfonso III rois d'Aragon concernant les Juifs,* por Jean Régné, tomo primero, segunda parte, años 1213-1276 (extracto de la «Revue des Etudes Juives» (París, 1911). — *Memoria acerca del estado del Instituto general y técnico de Navarra en el curso de 1909-1910,* por D. Fernando Romero González (Pamplona, 1911). — *Ruscino, revue d'histoire et d'archéologie du Roussillon,* n.º 3 (Perpiñán, 1911). — *Rendiconti della Reale Accademia dei Lincei,* V serie, vol. XX (Roma, 1911). — *Revue des Etudes Historiques,* septiembre-octubre (París, 1911). — *Le Moyen Age, revue d'historie et de philologie,* II serie, tomo XV, julio-agosto (París, 1911). — *Revue des Langues Romanes,* VI serie, tomo IV, abril-agosto (Montpellier, 1911). — *Boletín del Museo Nacional de Arqueología, Historia y Etnología,* tomo primero, n.º 1 (México, 1911). — *Anales del Museo Nacional de Arqueología, Historia y Etnología,* tomo 3, n.º 2 (México, 1911). — *Bulletin de dialectologie romane,* tomo tercero, n.s 1-2 (Bruxelles, 1911).

Año XI — BOLETIN — Núm. 44

DE LA

Real Academia de Buenas Letras

DE BARCELONA

OCTUBRE Á DICIEMBRE DE 1911

A LA MEMORIA DE DON FELIP BERTRÀN D'AMAT

De temperament jovial, ple de senyoriu en lo dir y en lo fer, era'l distingit acadèmich que acaba de dexarnos un esperit sempre ansiós de treballar y d'afavorir ab sa cooperació tota empresa noble y d'utilitat per a la patria. Malgrat sos setanta cinch anys tenía encara alè per exercir dues presidencies, la de nostra Corporació y la de la Academia Provincial de Belles Arts.

Una volta acabada la llicenciatura y obtingut lo títol d'advocat preferí al exercici corrent de la carrera l'estudi de les doctrines jurídiques y especialment del dret català, que'l conexía desde'l punt de vista enlayrat que fa descobrir la gestació misteriosa de les costums y de la naturalesa d'un poble en la formació de ses lleys. Per axò n'era entusiasta, perque en conexía'ls lligams invisibles que compenetren a Catalunya ab son dret civil, que es son terrer espiritual y la base de son caràcter y de sa nacionalitat. Quan va publicarse'l Còdich Civil, y fóu posat en perill de mort lo nostre dret, D. Felip Bertràn se comptà entre'ls campions més ardits de la llibertat civil de la nostra terra.

En lo memorable Congrés de Jurisconsults que aleshores se celebrà va produhirse un fondo moviment de solidaritat que acoblà als catalans de les més oposades opinions polítiques. Recordèm encare que acabavem nosaltres de sortir de la Universitat y varem ésser admesos al dit Congrés per una petita memoria presentada, obtant a tenirhi representació. Hi havía ab nosaltres En Zulueta y altres novells advocats, tots de criteri lliberal, però influits per lo sentit positivista que tornava a reviure en aquest poble. Varem colocarnos al costat dels defensors del dret català, entre los quals hi havía En Duràn y Bas, En Permanyer, En Pella, En Vergés, En Gonzalo Serraclara, En Vallès y Ribot y tots los federals, aparexent en lo partit contrari los progressistes y radicals. No havèm oblidat la impressió que va produhirnos la paraula d'En Bertràn d'Amat, qui fóu un dels que ab més xardorosa devoció sortí a la defensa del dret català.

En aquella època tenía En Bertràn no més que 46 anys; era jove y posava en sa paraula'l foch de la plena vida y la força del sencer convenciment. Contestant a n'En Mascaró, qui no creya en la virtualitat del nostre dret y que proclamava la superioritat del còdich únich, va obtenir ab son parlament les més plenes mostres d'aprobació: «Nosaltres, deya, necessitèm les nostres lleys per lo unides que estàn ab nostres costums y per lo que s'han acomodat a la nostra terra. Es precís considerar que Catalunya té'l territori menys fèrtil d'Espanya: tot son penyes y montanyes. Dividiu, dochs, en quatre parts aquest patrimoni y la conseqüencia serà que Catalunya's convertirà en un refugi de feres, més despoblat y trist que'l mateix Aragó y Castella.» «L'amor a la terra, exclamava en altre moment, es a manera d'una segona religió y no's dèu abjurar la religió dels pares sinó quan se té lo convenciment de que es un altra la que conté la veritat y la justicia.»

Com en aquell Congrés va sonar també en llabis catalans la paraula separatista contra'ls qui defensaven braument lo nostre dret, tingué ocasió En Bentràn per a recordar que essent, en 1865, diputat a Corts, al discutirse una qüestió accidental va càureli tot seguit a sobre la acusació de que'ls catalans no volíen més que la independencia y l'aillament, y obligantlo a respondre ab energía que «desde que la guerra ens uní ab vincles de sanch, desprès que en lo nostre temps ens havèm ajuntat per a defensar la patria, veniu are vosaltres a dirnos que volèm allunyarnos per que volèm conservar nostre caràcter comú, nostra fesomía, per que volèm tot allò que sens perjudicar a ningú ens es favorable a nosaltres».

Lo primer treball doctrinal d'En Bertràn fóu a la Academia de Legislació y jurisprudencia de Madrid, hón, en lo curs de 1858 a 1859, llegí un important discurs sobre la proprietat literaria, guanyant una medalla de plata. S'ocupà després també ab molta preparació y domini de la materia del establiment a Espanya del crèdit territorial, formulant, en 1864, un progecte sobre societats o associacions per aytal objecte, que fóu acceptat per l'Institut Agrícol Català de Sant Isidre, y publicant ademés sobre'l crèdit territorial un treball en la revista *La América*. Ab aquests estudis havía dignament correspost a la iniciativa que lo seu pare, D. Joseph Bertràn y Ros, membre també d'aquesta Academia, havía pres alguns anys abans en la Societat Económica Barcelonesa d'Amichs del País, tractant ab notable competencia del establiment d'un Banch hipotecari relacionat ab la aplicació del crèdit territorial.

En lo camp dels estudis jurídichs tractà encare En Bertràn d'Amat lo punt de la espropriació, publicant, en 1889, una memoria titulada *Teoría ó concepto jurídico de la Expropiación forzosa por utilidad pública*.

En Bertràn estigué en aquest orde d'estudis sempre afiliat a la escola històrica de Savigny, com estigué en quant a les questions artísti-

ques, enamorat totstemps de lo clàssich. No havèm de repetir ací lo que ja diguerem en l'article necrològich que publicà *La Ilustració Catalana* en lo mes de juliol d'aquest any, sobre ses opinions en punt al fonamental moviment polítich del regionalisme català y sobre la seva por d'arribar al terme lògich de la nostra renaxensa, n'obstant d'haver estat ell un dels fundadors dels Jochs Florals de Barcelona y d'haver afirmat en los ordres literari, artístich, econòmich y jurídich la personalitat catalana.

Los seus extensos coneximents en materies artístiques lo portaren ja fa molts anys a la presidencia de la Academia provincial de Belles Arts y en donà probes justificatives, publicant entre altres treballs d'aquest ordre un titulat *Del origen y doctrinas de la Escuela Romántica, y de la participación que tuvieron en el adelantamiento de las Bellas Artes en Barcelona los señores D. Pablo y D. Manuel Milá y Fontanals y D. Claudio Lorenzale,* bona contribució al estudi crítich de la nostra historia artística, de la que s'en ha publicat una segona edició en 1908.

En la nostra Academia de Bones Lletres hi entrà ab caràcter d'honorari a 4 de maig de 1866, passant a la categoría d'acadèmich numerari en 1882. Ai poch temps, en lo mes de novembre del propri any, ja fóu elegit per lo càrrech de comptador de la Junta de govern, y en sessió de 26 de febrer de 1883 fóu nomenat secretari primer, llegint, en aquest concepte, una interessant memoria dels treballs de la Corporació, a partir de 1881, en la sessió inaugural de 17 de febrer 1884. Quan D Guillèm M.ª de Brocà presentà son discurs de recepció, en 1890, fóu contestat per En Bertràn d'Amat, qui féu interessantíssimes observacions y consideracions sobre'l moviment legislatiu a Catalunya en temps del rey Jaume'l Conqueridor, que portava la decadencia del dret gòtich y la dominació del dret romà.

Mort En Duràn y Bas, fóu elegit, en sessió de 20 de novembre de 1907, per ocupar lo càrrech vacant de president d'aquesta Reyal Academia D. Felip Bertràn d'Amat y poch abans havía llegit un substanciós treball necrològich d'aquell insigne jurisconsult.

Finalment, en la sessió pública en honor del rey Jaume I y en commemoració del VII.è centenari de son natalici, que nostra Corporació literaria celebrà'l 2 de febrer de 1908, féu lo president Sr. Bertràn d'Amat un molt bell parlament, publicat després en aquest Butlletí.

Per sa qualitat de president de la Academia de Bones Lletres era un dels dos vispresidents de la Junta permanent del Congrés històrich de la Corona d'Aragó y presidí alguna de les sessions del Congrés del rey Jaume'l Conqueridor, havent fet un notable parlament recomptant les tasques que la secció històrica d'aquest havía realitzat, en la solemne sessió commemorativa del 26 de juny de 1908, celebrada en la Casa de la Ciutat de Barcelona, per enaltir la fundació del Concell de Cent per aquell insigne monarca.

No podèm entrar a detallar tots los treballs del benvolgut y dignís-sim colega que havèm perdut per sempre y que havía format part de la Academia per temps de quaranta cinch anys. Son millor elogi es dir que fóu una vida verdaderament profitosa per Catalunya, un home de cultura extensa y ferma. Mantinguèm agrahits la memoria d'En Felip Bertràn d'Amat, qui sapigué no sols conservar sinó enaltir un nom català ja ilustrat per En Felip d'Amat a les Corts de Càdiz, per En Fèlix Amat, arquebisbe de Palmira y membre numerari també d'aquesta Reyal Academia y per l'eximi Torres Amat, bisbe d'Astorga, acadèmich de Bones Lletres y autor del Diccionari crítich d'autors catalans.

FREDERICH RAHOLA Y TREMOLS

EL PROBLEMA DE LA ORTOGRAFÍA

Desde antiguo esta Real Academia ha fijado su atención en la ortografía considerándola una de las cuestiones gramaticales de mayor importancia para la lengua catalana.

Con motivo de la proposición para publicar una Gramática y Diccionario de nuestra lengua en 1878, fué nombrada, en sesión de 8 febrero 1879, siendo presidente de esta Corporación el Sr. Rubió y Ors, una comisión compuesta de los académicos numerarios D. José Balari y Jovany, D. Adolfo Blanch y D. Antonio Aulestia y Pijoán para redactar un proyecto de ortografía catalana, «por considerar de urgente necesidad establecer la ortografía de nuestra lengua para acabar con la anarquía que en este punto prevalece». Dieron aquellos señores cumplimiento al encargo, y el proyecto fué leído por el ponente de la propia comisión Sr. Balari en sesión de 29 noviembre 1879, quedando aceptado en principio por la Academia. Fué inmediatamente impreso y repartido á los académicos numerarios y á los correspondientes residentes en Cataluña, al objeto de que lo estudiasen y se sirvieran hacer las observaciones que creyesen oportunas.

En el proyecto procuróse, en primer término, desvanecer las principales dificultades ortográficas y explicar como casi todas procedían de que teniendo la lengua catalana nuevos sonidos que no emplearon los latinos, no hemos adoptado signos particulares para ellos, representándolos instintivamente nuestros escritores. Una vez desvanecidas dichas dificultades, el proyecto concretábase á establecer reglas para una ortografía «que sea generalmente aceptada, sin necesidad de acudir á verdaderas reformas ni menos á medios arbitrarios ó convencionales».

Después de discutido y aprobado (1) publicóse el proyecto en 1884, en un folleto titulado *Ortografía de la lengua catalana por la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona.*

Presentándose en la lengua francesa semejante problema, aunque en más graves condiciones que en la catalana, cree la Comisión Directiva del BOLETÍN que conviene divulgar la opinión que en este asunto ha emitido la Academia Francesa, pues se ve prevalecer en el seno de tan respetable corporación criterio parecido al que se tuvo en nuestro proyecto de 1879 ó sea la resistencia á acudir á medios arbitrarios ó convencionales y á radicales reformas para la reglamentación y simplificación de la ortografía.

Nombrada por aquel alto Cuerpo literario una comisión encargada de preparar la simplificación de la ortografía francesa, presentó dicha comisión su proyecto, y en 1905, previo informe sobre el mismo, tomó la Academia resoluciones importantísimas por la orientación que señalan, contraria precisamente á la que en la actualidad parece se pretende hacer prevalecer en el problema de la ortografía catalana.

Estas son las consideraciones que motivan la publicación en nuestro BOLETÍN del *Rapport sur les projects de la Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe.*

L'Académie française, ayant examiné le *Rapport sur les travaux de la Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe française*, et l'ayant discuté minutieusement s'est arrêté aux résolutions suivantes:

I

1° Elle repousse le principe même sur lequel s'appuie et d'où est comme partie la *Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe.* Ce principe consiste en ceci: rapprocher le plus possible l'orthographe de la phonétique, la parole écrite de la parole parlée.

Il est vrai que la *Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe* ne va pas jusqu'au bout du chemin qu'elle ouvre et se défend à plusieurs reprises d'y vouloir aller; mais toutes les fois qu'elle s'arrête sur cette voie, elle le fait à regret, se reproche d'être timide, et elle prévoit, annonce et espère le temps où l'on se décidera à établir une orthographe purement phonétique.

C'est ce principe que l'Académie écarte. Elle pense qu'il n'y a rien de plus arbitraire qu'une orthographe phonétique; que la phonétique varie de génération en génération; que personne n'est en mesure de dire que telle province ou telle autre est en possession de la vraie prononciation; que, si l'on admettait le principe de la conformité de l'orthographe à la prononciation, ce serait plusieurs orthographes françaises, sans qu'on pût, du reste, en fixer le nombre, qu'il faudrait établir et consacrer.

(1) En sesión de 22 mayo 1880 la Academia acordó pasar el proyecto discutido de ortografía catalana á D. Manuel Milá y Fontanals por haberse ofrecido este señor académico á revisarlo en definitiva.

2° L'Académie française se confesse très attachée à l'orthographe étymologique à laquelle la *Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe* se montre très hostile. Le rapporteur de la *Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe* affirme «qu'il appartient aux linguistes de rechercher l'origine des mots et qu'ils ne la demandent pas à l'orthographe». Cela est très juste. Aussi n'est-ce pas pour faciliter la tâche des linguistes qu'on a cherché à rapprocher la forme des mots français de celle des mots anciens d'où ils sont dérivés; mais bien pour rattacher la langue dérivée à la langue primitive et montrer d'une manière plus évidente le lien qui les unit. Qu'on l'ait fait, à telle époque, d'une manière souvent très maladroite, cela est démontré. Mais est-ce une raison pour abandonner cette manière de faire, et n'y a-t-il pas lieu de la garder en y apportant seulement plus de méthode et plus de savoir exact? Le moment est-il bien choisi pour travailler à effacer le souvenir des origines de notre langue? Cela est-il utile même au point de vue de la diffusion et, comme disait Rivarol, de l'universalité de la langue française? Non sans doute; car cette parenté de notre langue avec la langue latine, manifestée, au lieu d'être dissimulée, par l'orthographe, fait plus facilement comprendre notre langue aux gens lettrés, aux gens bien élevés de tous les pays. Ils saisiraient moins bien et moins vite ce que nous voulons dire quand nous écrivons *temps*, si nous écrivions ce mot ainsi: *tans*, *tens*, ou *tan*. Le mot *temps*, qui ne diffère de *tempus* que par une lettre, est compris d'eux, au contraire, du premier coup et à première vue. L'Académie ne s'est donc pas émue de ce que dit la *Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe* «du pitoyable argument de l'étymologie». Elle se rappelle qu'un ministre de l'Instruction publique a reçu de la bouche des ambassadeurs et chargés d'affaires étrangers des protestations contre les projets de réforme de l'orthographe française et elle est persuadée que, si l'on veut faciliter aux étrangers l'intelligence et la connaissance de notre langue, de combattre l'étymologie et d'en effacer soigneusement les traces dans notre orthographe, ce serait un des moyens de tourner le dos au but souhaité.

3° L'Académie s'est montrée assez attachée à ce qu'on appelle d'un mot très juste la «physionomie des mots». Elle a répété à plusieurs reprises et avec insistance, sous une forme ou sous une autre, à peu près ce que M. Brunetière disait dans un article du 1er septembre 1900: «Ceux qui considèrent une langue comme une œuvre d'art continueront de croire que, dans une langue élaborée par cinq ou six siècles de culture esthétique, le mot a sa valeur en soi, qu'il a son «individualité», qu'il est, selon l'expression du poète, «un être vivant», qu'on le mutile donc en modifiant l'orthographe,... que la *scintillation* des étoiles s'éteindrait si l'on écrivait désormais *cintilation*... et que ces vers de Victor Hugo:

> Un frais parfum sortait des touffes d'asphodèle;
> Les souffles de la nuit flottaient sur Galgala,

ne seraient pas ce qu'ils sont s'ils étaient ainsi modifiés:

> Un *frai parfun* sortait des *toufes d'asfodèle;*
> Les *soufles* de la nuit *flotaient* sur Galgala.

La physionomie des mots fait partie de la beauté même de la langue et,

en une certaine mesure, la constitue. Elle est donc comme un morceau de notre patrimoine littéraire qu'il y aurait une singulière ingratitude, comme aussi une étrange imprudence, à renoncer. L'Académie fait remarquer que la *Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe* ne laisse pas de se montrer sensible elle-même à l'argument tiré de la physionomie des mots (Rapport, pages 8, 9 et 16).

4° L'Académie croit que la raison la plus forte qui s'oppose à l'adoption des réformes proposées est encore le bouleversement qu'elles apporteraient dans toutes les habitudes des Français. La *Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe* n'a pas laissé de comprendre ceci. Elle se défend à plusieurs reprises de tomber dans une sorte de radicalisme; elle proteste qu'elle ne veut pas changer la contexture d'un trop grand nombre de mots. En réalité, le nombre de ceux qu'elle modifie et même qu'elle change très fortement est très considérable; et l'on peut affirmer qu'il y aurait grand désarroi si les réformes proposées par elle étaient mises brusquement en pratique. Aussi nous dit-on qu'on mettra des tempéraments, non dans l'enseignement, à vrai dire, où les réformes devront être immédiatement appliquées, mais dans les examens, pour lesquels on obtiendra quelques délais. L'Académie pense qu'il se pourrait qu'on se fît quelques illusions sur ce point, c'est-à-dire sur la durée du temps qui sera nécessaire pour faire accepter au public la nouvelle orthographe et déraciner des habitudes vieilles de plusieurs siècles. Or, pendant tout cet intervalle, il est assez probable qu'il régnerait une véritable anarchie, les uns se servant du dictionnaire de l'Académie, les autres d'un lexique particulier que la Commission doit publier; sans compter que les intransigeants, qui trouvent l'Académie rétrograde et la *Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe* trop timide, nous annoncent l'établissement d'une orthographe tout à fait «rationnelle» et tout à fait «phonétique», ce qui ne pourrait se faire, du reste, qu'avec un alphabet renouvelé. Et tout cela ne serait guère un moyen de simplifier les études.

5° L'Académie est persuadée que ce n'est pas la langue seule, la langue courante, qui aurait à soufrir des réformes proposées, mais la littérature elle-même, dont les intérêts, du moins aux yeux de l'Académie, sont dignes de quelque considération. Les académiciens se souviennent que M. Renan, vers la fin de sa vie, avec une animation inusitée chez lui et une conviction extraordinaire, disait quelque chose comme ceci: «Le mot est pour moi non pas seulement un son, mais une forme, très précise, de lignes nettes, non sans beauté; je le vois se lever devant moi et se détacher, et, détruit en sa forme, je ne le retrouverais plus; je le chercherais en vain et j'en serais dénué comme s'il avait disparu». — Il est incontestable, au moins, qu'un changement profond dans l'orthographe embarrasserait les écrivains et leur serait une peine en quelque sorte matérielle qui pourrait aller presque jusqu'à les paralyser dans leurs travaux, résultat qui peut être tenu par quelques personnes pour regrettable.

6° L'Académie remarque que, dans le choix qu'elle fait des formes qu'elle conserve et des formes qu'elle supprime, la *Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe* s'accuse quelquefois de manquer de courage, d'hésiter en présence du trop grand nombre de changements qu'il lui faudrait faire; mais elle perd peut-être le bénéfice de sa prudence et

elle inquiète un peu l'Académie quand elle en appelle, pour faire ce qu'elle ne fait point, à d'autres réformateurs «qui posséderont des pouvoirs plus étendus que les siens» (p. 9), et quand elle nous fait prévoir que les temps viendront où l'on écrira *crétiin,* et (le *g* guttural subsistant seul) *gère* (guerre), *gérir* (guérir), etc. C'est précisément cette porte ouverte à des changements qui seraient, cette fois, un bouleversement véritable, et aussi cette demi invitation à entrer par cette porte ouverte qui ne sent pas sans alarmer l'Académie.

7° L'Académie a constaté que la *Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe* se reproche à plusieurs reprises de manquer de logique, et, sur ce point, il paraît assez difficile de la contredire, ce qui sera dit, non point pour la moquer, mais pour montrer dans quels embarras on se jette quand on touche à quelque chose qui, étant l'œuvre des temps successifs, n'est point logique à la vérité, mais, aussi, ne peut guère recevoir la logique comme remède. La *Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe* paraît, par moments, désireuse d'éviter des confusions entre des mots qui s'écrivent de la même manière et se prononcent autrement, par exemple *les notions* et *nous notions,* ou bien *un couvent* et *ils couvent;* mais ailleurs elle introduit une série de confusions dont il serait difficile de se tirer: *cors* (pour *corps*) qui se confondra avec *cors,* pluriel de *cor*, *las* (pour *lacs*) qui se confondra avec l'adjectif *las, ni* (pour *nid*) qui se confondra avec *ni* conjonction, *puis* (pour *puits*) qui se confondra avec l'adverbe, *dessin* (pour *dessein*) qui se confondra avec *dessin.* A une première lecture rapide du rapport de la *Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe,* la Commission de l'Académie avait sur-le-champ été frappée du grand nombre de confusions de mots entre eux, après quoi la *Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe* semblait courir, ce qui a paru contestable comme procédé de simplification.

8° L'Académie n'a pas vu sans plaisir la *Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe* s'engager dans la voie de la suppression des lettres doublées, voie dans laquelle l'Académie, prudemment, mais très volontiers, s'est engagée elle-même. Les lettres doublées sont, en effet, une des réelles difficultés de notre orthographe. Mais ici la *Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe* s'est trouvée gênée par son principe même. Comme elle veut fonder l'orthographe sur la prononciation, elle est bien obligée de conserver les lettres dublées là où les Français ont contracté l'habitude, bonne selon les uns, mauvaise selon les autres, mais désormais acquise, de les prononcer. C'est ce qu'elle fait; mais dès lors, on peut s'étonner qu'elle supprime une *m* dans *grammaire*, que bien peu de personnes, ce semble, prononcent *gramaire,* et de même dans *correspondre*, dans *affection*, dans *assemblée* dans *collège*, etc.; et, si elle est parfaitement d'accord avec son principe en voulant qu'on écrive «*erreur*» et «*errer*», et qu'on écrive «*il ère*», il faut bien qu'elle reconnaisse, du moins, que cette modification ne simplifierait pas la conjugaison du verbe *errer*.

9° De même l'Académie a remarqué que, partagée entre l'idée d'écrire comme on prononce qui est son principe et le désir très naturel et très louable de ne pas trop heurter les communs usages, la *Commission chargée de*

simplifier l'orthographe a tantôt altéré, tantôt maintenu les mots, d'une manière, qui au moins, paraît absolument arbitraire, et proposé de nouvelles «graphies» très choquantes en évitant d'autres innovations qui le seraient moins. Par exemple, elle laisse subsister *mission*, *passion*, qui devraient, d'après ses idées, s'écrire *micion*, *pacion*; elle respecte le *z* de *chez, assez, nez*, et elle écrit un *home faccieux*, une *bèle fame*, une *vile tranquile*, *manjer* son *arjent*, *vint rozes*, une *anée*, une *traïson, j'ai u*, sans qu'on puisse très bien démêler pourquoi ici elle est si timide à heurter l'usage et là si hardie à le choquer.

L'Académie française reconnaît, du reste, qu'il y a des simplifications désirables et qui sont possibles, à apporter dans l'orthographe française. En conséquence, ne se liant par aucun de ces principes généraux et impérieux qui sont si gênants quand on en arrive à l'application; considérant même qu'il lui est presque interdit d'en avoir, puisqu'elle est avant tout greffier de l'usage; voulant donc être respectueuse de l'usage établi et ne le guider, ce qui est aussi son rôle, que très doucement et discrètement; croyant qu'il est bon, et pour ne pas rompre la suite de l'histoire, et même pour ne pas rendre plus difficile aux étrangers qui savent le latin l'intelligence de la langue française, de respecter l'orthographe étymologique là où elle est et quand elle est étymologique réellement; tenant compte des réclamations très légitimes des artistes littéraires concernant la physionomie des mots, quand cette physionomie est consacrée par la manière dont les grands écrivains les ont écrits; l'Académie, du rapport de la *Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe*, a rejeté ce qui suit et accepté ce qui suit:

II

1° Elle a rejeté: la proposition d'écrire *à, là, où: a, la, ou;* parce qu'elle a cru bon qu'une différence orthographique distinguât *à*, préposition, de *a*, verbe, *là,* adverbe, de *la*, article, *où*, adverbe, de *ou*, conjonction. La simplification eût été ici complication.

2° La proposition d'écrire *irréligieux* comme *religieux, énamourer* comme *enivrer, événement* comme *avènement;* parce que la prononciation en usage est bien celle que l'accent aigu de *irréligieux,* de *énamourer* et de *événement* indique.

3° La proposition d'écrire *céderai, compléterai, réglerai* comme on écrit *achèterai, cèlerai.* Il ne lui semble pas que la prononciation en usage soit celle que ces accents graves indiqueraient. Elle incline à penser qu'en cette matière, il faudrait se régler sur l'infinitif et, dans les cas où l'infinitif n'a pas d'accent (*acheter*) adopter l'accent grave: *j'achèterai.*

4° La proposition d'écrire *du* au lieu de *dû*; parce qu'il n'est pas mauvais qu'il y ait une différence orthographique entre *du*, article, et *dû,* participe de *devoir.*

5° La proposition de supprimer l'accent circonflexe dans les imparfaits du subjonctif: *aimât, fît, prît, mourût;* parce que ce signe est une commodité pour faire reconnaître tout d'abord le temps employé. — Pour les mots *aphone* et *téléphone*, sur lesquels la *Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe* n'a pris aucune décision, la prononciation

ne semblant pas en être fixée, l'Académie, de son côté, attend que l'usage ait décidé.

6° Elle a rejeté *Noel* sans tréma, inclinant à penser que cette suppression pourrait amener à prononcer *oe* comme une diphtongue (*Nouel* ou *Noual*), ce qui dénaturerait la physionomie du mot.

7° Elle a rejeté la proposition d'écrire *trahir, ébahir* sans *h* avec un tréma sur l'*i*, se disant que puisqu'il faudrait remplacer le signe diacritique *h* par le signe diacritique tréma, autant vaut garder celui qui est en possession.

8° Elle a rejeté la proposition d'écrire *fame* pour *femme*. Elle croit qu'il n'est pas mauvais de conserver un souvenir de l'étymologie et aussi que, si le mot *fame* (réputation) n'existe plus, le mot *fameux* existe, qui semblerait être l'adjectif du substantif *fame* et paraîtrait dès lors signifier *féminin;* et l'on en pourrait dire autant du mot *famélique*.

9° Elle a rejeté la proposition d'écrire *cliant* (pour *client*), *inconvénian* (pour *inconvénient*), *oriant* (pour *orient*), *patiant* (pour *patient*), encore par souci de l'étymologie et pour ne pas heurter des habitudes bien fortement enracinées.

10° Elle a rejeté la proposition d'écrire *fan, pan, tan* (pour *faon, taon, paon*). Il y aurait amphibologie entre *tan* (animal) et *tan* (écorce pulvérisée), et entre *pan* (animal) et *pan* (terme de polythéisme) et *pan* (morceau) *pan* (onomatopée exclamative). Reste *fan*, que l'Académie repousse encore, étant assez sensible à la physionomie des mots.

11° Elle a rejeté *neu* (pour *nœud*), *seur* (pour *sœur*), *veu* (pour *vœu*), reculant devant l'étrangeté de ces mots sous leur forme nouvelle et ne se croyant pas autorisée à heurter l'usage à ce point.

12° Elle a rejeté *dessin* (pour *dessein*), croyant qu'il n'est pas mauvais, quand l'usage l'a établi, qu'il y ait une différence par la forme entre des mots qui diffèrent par le sens et que cela est plutôt une facilité qu'une difficulté pour l'étude de la langue.

13° Elle a rejeté *cors* (pour *corps*), *las* (pour *lacs*), *ni* (pour *nid*), *doit* (pour *doigt*), *pois* (pour *poids*), *puis* (pour *puits*), considérant qu'il n'y a pas d'exemples qui fussent mieux choisis pour montrer la difficulté et les périls d'un système de simplification qui aboutirait à une foule de confusions, c'est-à-dire, au contraire même de la simplification véritable, et qui ferait qu'on devrait écrire «son *doit doit* être coupé», «il *vint vint* fois», *ni ni ni* fleurs», etc.

Particulièrement l'Académie a rejeté *cors* (pour *corps*) et pour la raison de l'étymologie qui fait que l'étranger reconnaît tout de suite *corpus* dans *corps* et pour la raison d'une confusion possible entre *cors* (pour *corps*) et *cor* au pluriel.

14° Elle a repoussé *tems* (pour *temps*) pour la première des deux raisons précédentes et aussi parce que quand il s'agit d'un mot aussi usité (de même que pour *homme* et *femme*) elle a toujours les timidités que la *Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe* a souvent et avoue quelquefois.

15° Elle a repoussé *il vaint* pour *il vainc*, ne croyant pas mauvais de conserver le *c* qui est dans l'infinitif et dans la racine du mot. Elle fait remarquer du reste, à titre de greffier de l'usage, que cette troisième per-

sonne du singulier de l'indicatif présent n'est usité en verité que dans les grammaires.

16° L'Académie repousse la proposition de supprimer *l* double dans tous les cas où cette double *l* ne marque pas la mouillure. Elle montre cependant quelque tendance à supprimer une *l* là où l'étymologie le permettrait et y inviterait, et, si elle maintient énergiquement *ville, tranquille, belle, nouvelle,* elle convient que *échèle* serait conforme et à l'étymologie et à la bonne prononciation.

17° L'Académie repousse la suppression d'un *r* dans *arrhes, bécarre, simarre, beurre,* sans être très énergique sur ce point, reconnaissant ici que la double *r* n'est pas dans la prononciation; mais elle est très ferme sur la double *r* de *abhorrer, susurrer, bourre, courre, fourre,* qui, à son avis, est sensible dans la prononciation de ces mots.

18° Elle repousse *jète*) (pour *jette*), *nète* (pour *nette*), *guète* (pour *guette*), *sote* (pour *sotte*), *hute* (pour *hutte*), ayant cette opinion que ce changement serait une véritable déformation de la prononciation qu'elle juge bonne.

19° Elle repousse *alaiter* (pour *allaiter*), *alècher* (pour *allècher*), *aléger* (pour *alléger*), *alégresse* (pour *allégresse*), *alée* (pour *allée*), *alouer* (pour *allouer*), *alumer* (pour *allumer*), *amolir* (pour *amollir*), *balade* (pour *ballade*), *balot* (pour *ballot*), *balet* (pour *ballet*), *caleux* (pour *calleux*), *célier* (pour *cellier*), *célule* (pour *cellule*), *célulose* (pour *cellulose*), *colection* (pour *collection*), *colège* (pour *collège*), *coler* (pour *coller*), *dalage* (pour *dallage*), *ébulition* (pour *ébullition*), *embélir* (pour *embellir*), *imbécilité* (pour *imbécillité*), *pélicule* (pour *pellicule*), *séler* (pour *seller*), *soliciter* (pour *solliciter*). Elle croit que pour tous ces mots la double *l* se fait sentir dans la prononciation, plus ou moins, mais toujours au moins un peu, et que, pour quelques-uns, elle se fait sentir si fort qu'on se demande de queile région peuvent être les personnes qui ne la prononcent pas, ce qui ramène à considérer combien il est difficile de fonder l'orthographe sur la phonétique, de telles différences de prononciation existant entre personnes du reste cultivées.

20° Sans qu'il en soit de même pour ce qui est des mots suivants: *corélatif* (pour *corrélatif*), *corespondre* (pour *correspondre*), *coroborer* (pour *corroborer*), *coroder* (pour *corroder*), *amarer* (pour *amarrer*), *barer* (pour *barrer*), *bareau* (pour *barreau*), *barique* (pour *barrique*), *beurer* (pour *beurrer*), *bigarer* (pour *bigarrer*), *bourache* (pour *bourrache*), *bourasque* (pour *bourrasque*), *boureau* (pour *bourreau*), *bourer* (pour *bourrer*), *bouriche* (pour *bourriche*), *bouru* (pour *bourru*), *caré* (pour *carré*), *carière* (pour *carrière*), *coridor* (pour *corridor*), *charète* (pour *charrette*), *charue* (pour *charrue*), *courier* (pour *courrier*), *couroucer* (pour *courroucer*), *débarasser* (pour *débarrasser*), *entérer* (pour *entérrer*), *équarir* (pour *equarrir*), l'Académie a une tendance à maintenir cette double *r*, l'orthographe dût elle avoir une influence sur la prcnonciation et dût-elle amener une prononciation moins molle, moins nonchalante, que l'Académie jugerait plutôt souhaitable.

21° Elle repousse pour les mêmes motifs: *acomoder* (pour *accommoder*), *assomer* (pour *assommer*), *comander* (pour *commander*), *comenter* (pour *commenter*), *comètre* (pour *commettre*), *comode* (pour *commode*), *comotion* (pour *commotion*), *comun* (pour *commun*), *enflamer* (pour *enflammer*), *indépendament* (pour *indépendamment*), *apparament* (pour *apparemment*), *ardamant* (pour *ardemment*), *évidament* (pour *évidemment*), *incidament*

(pour *incidemment*), *prudament* (pour *prudemment*), *abandoner* (pour *abandonner*), *anée* (pour *année*), *anuel* (pour *annuel*), *aniversaire* (pour *anniversaire*), *aneau* (pour *anneau*), *anoncer* (pour *annoncer*), *bonet* (pour *bonnet*), *conaître* (pour *connaître*), *conivence* (pour *connivence*), *acorder* (pour *accorder*), *acroître* (pour *accroître*), *acuser* (pour *accuser*), *aquérir* et *aquisition* (pour *acquérir* et *acquisition*), *oportun* (pour *opportun*), *opression* (pour *oppression*), *oprobre* (pour *opprobre*), *abaye* (pour *abbaye*), *abesse* (pour *abbesse*), *afaire* (pour *affaire*), *afamer* (pour *affamer*), *afaiblir* (pour *affaiblir*), *afection* (pour *affection*), *afirmer* (pour *affirmer*).

22° Elle repousse *manjer*, *manjons*, *manjant*, *oblijer*, *oblijant*. Elle considère que le *g* palatal est certainement une anomalie et un empiètement illégitime du *g* sur le *j*; mais elle considère aussi que cette anomalie est trop entrée dans l'usage pour que l'Académie heurte si fort ce qu'elle a, avant tout, mandat d'enregistrer.

23° Elle repousse *aristocracie* (pour *aristocratie*), *démocracie* (pour *démocratie*), *inercie* (pour *inertie*), *parcial* (pour *partial*), *terciaire* (pour *tertiaire*), *ambicieux* (pour *ambitieux*), *faccieux* (pour *factieux*), *inicier* (pour *initier*), *pacient* (pour *patient*), *saciété* (pour *satiété*), *nocion* (pour *notion*), *nacion* (pour *nation*), *accion* (pour *action*), *faccion* (pour *faction*). Elle a considéré que, pour tous ces mots, la raison étymologique avait de la valeur; que, pour la plupart, la conformité de leur orthographe avec celle de leur mot-source (*démocratie* dérivé de *démocrate*; *inertie* de *inerte*; *partial* de *parti*) était une raison plus forte encore de leur conserver l'orthographe que l'usage leur a donnée.

24° Elle repousse *asembler* (pour *assembler*), *désaisir* (pour *dessaisir*), *présentir* (pour *pressentir*), *resentir* (pour *ressentir*), *resouvenir* (pour *ressouvenir*), *disillabe* (pour *dissyllabe*). Elle croit que, dans la plupart de ces mots, la prononciation marque les deux *s*, et, partout où elle ne les marque pas, elle ne verrait pas d'inconvénient à ce que l'influence de l'orthographe sur la prononciation amenât à prononcer les deux *s* en effet.

25° Elle repousse *caze* (pour *case*), *extaze* (pour *extase*), *phraze* (pour *phrase*), *braize* (pour *braise*), *chaize* (pour *chaise*), *niaize* (pour *niaise*), *plaize* (pour *plaise*), *diocèze* (pour *diocèse*), *pèze* (pour *pèse*), *tranziger* (pour *transiger*), *cloze* (pour *close*), *roze* (pour *rose*), *pauze* (pour *pause*), *blouze* (pour *blouse*), *épouze* (pour *épouse*), *jalouze* (pour *jalouse*), *buze* (pour *buse*), *confuze* (pour *confuse*), *ruze* (pour *ruse*), sans avoir, à la vérité, une raison très forte pour prendre ce parti, mais faute de bien voir la raison qui porte la *Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe* à prendre le sien; et, pour quelques-uns des mots cités, considérant qu'il est assez naturel que les adjectifs féminins se forment par la simple adjonction de l'*e* muet (*niais-niaise; clos close*); or, l'Académie ne voit pas que la *Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe* propose d'écrire *niaiz*, *cloz*, *confuz*.

26° Elle repousse *sis* (pour *six*) (confusion possible avec *sis*), *dis* (pour *dix*) (confusion possible avec *dis*), *pris* (pour *prix*) (confusion possible avec *pris*), *courrous* (pour *courroux*) (point de confusion possible; mais *courroux* semble à l'Académie s'apparenter mieux avec *courroucer*), *crois* (pour *croix*) (confusion possible avec *crois*).

27° Elle repousse *mognon* (pour *moignon*), croyant que la prononcia-

tion actuelle est plutôt conforme que contraire à l'orthographe de ce mot. Elle repousse *pogne* (pour *poigne*) pour la même raison, ainsi que *pognard* (pour *poignard*).

28° Elle repousse le remplacement intégral et radical de *y, th, ph, rh* par *i, t, f, r,* dans les mots tirés du grec, considérant qu'un grand nombre de ces mots (*pharmacie, théologie, athée*) sont tellement entrés dans l'usage sous leur forme actuelle que le bouleversement serait plus grand qu'elle ne peut se permettre de l'introduire. Elle se réserve, sur ces points, d'introduire des réformes discrètes dans le sens de la simplification, avec l'esprit de prudence et de progrès mesuré que M. Gréard a si bien exprimé, précisément à propos de ces vocables (*Note*, pages 23-25).

29° Elle repousse le *k* pour le *ch* dans les mots *archéologue, archiépiscopal,* ne pouvant s'empêcher de considérer le *k* comme une lettre peu française et n'étant pas autrement effrayée de la perspective d'entendre un jour prononcer *archiépiscopal* comme on prononce *archevêque.*

30° Elle repousse *donter, donteur, sculter, sculteur* par crainte de heurter trop fortement l'usage.

31° Elle repousse la transformation de *gageure* en *gajure,* etc., considérant le peu d'importance qu'il y aurait dans cette réforme et le peu d'inconvénient qu'il y aurait à ce que l'on en vînt à prononcer *gageure, mangeure* et *vergeure,* d'autant que ces deux derniers mots ne paraissent pas très usités.

32° Elle repousse *scintiler, osciler, vaciler* (pour *scintiller, osciller, vaciller*) par crainte d'altérer la physionomie de ces mots si usités et à la forme desquels les yeux sont si habitués.

III

L'Académie accepte, sans donner toujours ses raisons, puisqu'elle adopte celles qu'en donne la *Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe* et y renvoie, les réformes suivantes:

1° *Déja* (pour *déjà*).

2° *Chute* (pour *chûte*); *joute* (pour *joûte*); *otage* (pour *ôtage*), modifications que l'Académie a déjà fait entrer dans son dictionnaire; et de plus *assidument* (pour *assidûment*), *dévoument* pour *dévoûment* ou *dévouement*); *crucifiment* (pour *crucifiement* ou *crucifîment*).

3° (*Ile* pour *île*); *flute* (pour *flûte*); *maitre* (pour *maître*); *naitre* (pour *naître*); *traitre* (pour *traître*); *croute* (pour *croûte*); *voute* (pour *voûte*), et autres mots où l'accent circonflexe ne sert qu'à appeler l'*s* étymologique.

4° Elle admet que l'on écrive, *ad libitum, confidentiel* ou *confidenciel* et les adjectifs analogues, c'est-à-dire ceux dont le substantif est en *ence* ou en *ance.*

5° Elle accepte l'identification orthographique de *différent* et *différend,* de *fond* et *fonds,* de *appats* et *appas,* en ce sens que l'on écrirait: «*un différent s'est élevé; un fond* de terre; la retraite a pour vous des *appats*».

6° Elle accepte qu'on écrive, *ad libitum, enmitoufler* et *emmitoufler, enmener* et *emmener, enmailloter* et *emmailloter,* et autres mots analogues où l'*n,* rencontrant *m,* est devenue *m.*

7° Elle accepte *ognon* pour *oignon*.

8° Elle ne voit aucun inconvénient à ce que l'on écrive, *ad libitum*, *pied* ou *pié*.

9° Elle accepte que les sept substantifs en *ou* qui prenent un *x* au pluriel: *bijou, caillou, chou, genou, hibou, joujou, pou*, rentrent dans la régle générale et prennent un *s* au pluriel.

10° Elle accepte *échèle* au lieu de *échelle*, conformément et à la prononciation et à l'étymologie.

11° Elle a décidé de régulariser l'orthographe des mots venant de *carrus* en écrivant *charriot* par deux *r*, comme s'écrivent tous les autres mots dérivés de *carrus*.

12° Elle est disposée, en examinant chaque cas, à ne pas s'opposer à la suppression de l'*h* dans les mots, dérivés du grec, où se rencontre la combinaison *rh*.

13° De même, notamment pour les mots de création scientifique, elle aura pour tendance de favoriser l'*i* plutôt que l'*y grec*.

14° Elle est favorable à la proposition d'écrire *sizain* comme on écrit *dizain* et *dizaine;* et elle estime que l'on pourrait étendre cette réforme à *dizième* et *sizième* (au lieu de *dixième* et *sixième*) par conformité avec *onzième* et *douzième*.

Telles sont les résolutions que, pleine d'estime pour les excellentes intentions de la *Commission chargée de préparer la simplification de l'orthographe française*, comme pleine de respect pour la compétence et le savoir de cette Commission, mais voyant quelquefois d'une façon différente les intérêts de la beauté et aussi de la facile propagation de la langue française, l'Académie française a cru devoir prendre.

DOS PROVENÇALS ADMIRADORS DEL CÒDICH BARCELONÍ DE "LES BONES COSTUMES DE LA MAR"

Ab anterioritat al segle XVIIIè ja despertava la curiositat y admiració dels homens d'estudi extrangers lo còdich consuetudinari marítim, vulgarment apellat *Llibre del Consulat.* No'm refereix precisament a cites y elogis curts y solts en mitg d'obres de diferents materies com alguns que ha recullit en Capmany, començant per la menció que en feu Geroni Paulo a les darreríes del segle XVè, sinó millor a les manifestacions serioses de lletrats que havíen examinat y analitzat detingudament dit còdich o havíen expressat lo ferm desig d'estudiarlo y trauren substancia.

Entre aquests derrers creyèm que pot comptarsi un eruditíssim provençal, contemporani d'Esteve Cleirac, del girondí autor d'un treball sobre les lleys marítimes, y lo qui no ha estat conegut o recordat fins ara per los catalans en aquest concepte d'admirador de la nostre com-

pilació de costums. Es aquest ilustre provençal En Nicolau Claudi de Fabri, senyor de Peiresc, conseller en lo Parlament de Provença, home de lletres, nascut en 1580 prop de Tolón y mort a Aix en 1637.

Peiresc perseguía ab extraordinari afany tota obra, tota publicació hón presumís trobarhi noticies històriques de Catalunya, principalment del període en que la Casa comtal de Barcelona governà la Provença marítima. Y aital afany y cura se descobreix tot seguit al recorre la colecció de les seves lletres, tant de les endreçades a son germà Palamede, senyor de Valavez, com a En Borrilly y com al advocat de París Dupuy, conservades en la Biblioteca pública de Carpentras.

Ademés de les lletres que fan menció del *Llibre del Consulat,* citarèm també algunes en que parla de fets referents a nostra historia, per demostrar lo que havèm indicat del conexement que volía tenir En Peiresc de tot lo relacionat ab lo passat de Catalunya.

Ab data d'Aix, 10 maig 1626, dirigía una lletra a París al seu citat germà Palamede, en la que li deya: «J'ay receu une lettre de Mgr. le Legat *(lo cardenal fray Barberini),* que m'avoit esté retenüe six semaines par Jean Bouteau; vous la trouverez bien plaine d'honnesteté, dattée deux jours aprez son arrivée à Barcellone, et il avoit desja faict travailler à une curiozité de noz Comtes de Barcellone dont je lui avois parlé par hazard quand il me demandoit si je n'avois poinct veu ou eu enuie de voir l'Espagne, à quoy je respondis que je n'en eusse eu enuie que pour voir Barcellone, et specialement l'abbaye de Pobleto où estoient enseveliz noz contes de Provence, dont j'eusse volontiers prins les épitaphes et portraicts. Mais il me dict qu'il les verroit luy mesmes en passant volontiers, et me les feroit coppier, comme vous verrez qu'il avoit commancé de faire desja».

De la matexa manera que aprofità l'anada del cardenal Barberini a Catalunya per encarregarli l'arreplech de noves històriques, tres anys després, aprofità lo viatge a Catalunya del P. Jean François, provincial dels Mínims de Provença, concorrent al Capítol general del orde que devía celebrarse a Barcelona, per encomanarli la compra de certs llibres, llavors publicats en la nostra terra. Axís ho comunicà a Dupuy per lletres de 28 abril y 25 maig 1629. Deya en la primera: «J'ai desja envoyé en Espagne la memoire des livres qui y sont nouvellement imprimez, par un religieux qui va au chapittre des Minimes à Barcelonne avec lettre de credit d'un marchand de Marseille». Afegía en la segona: «Vous verrez ce qu'on escript de Marseille touchant l'interdiction pretendüe du commerce de France faicte en Espagne le 16 de ce mois ou environ. J'ai receu una lettre du P. Jean François, Provincial des Minimes de ce païs, qui est allé au chappittre general à Barcellone, d'où il m'escript de la mesme datte du 16 may, touchant certaines particularitez de livres dont je l'avois chargé, et ne dict rien de telle interdiction».

Se descobreix l'intenció d'En Peiresc de servirse d'obres catalanes

per escriure la part de la historia de Provença corresponent al períodc de la dominació catalana y fins de fer investigacions en l'arxiu de la Corona d'Aragó, perquè en una lletra de 19 setembre 1627, que endreçà a En Dupuy, li deya que pensava anar a Marsella per treballar al arxiu y que alguns oficials del meteix per servirlo millor «on escript jusques a Barcelone mesmes sur ce subject».

Noresmenys, en la lletra endreçada desde Beaugentier (17 janer 1631) a M. Borrilly, veyèm que M. de Mauvans havía preguntat a En Peiresc si savía la data exacta del casament del infant Jaume de Mallorca ab la reina Joana, y al manifestar que la majoría dels autors la posan en l'any 1363, afegeix: «Qu'il ayt esté jamais en Provence les autheurs n'en ont pas faict de mention et ne se tint guieres prez d'elle d'aultant qu'elle ne le voulut pas laisser couronner Roy, ni regner, ains seulement luy donna la qualité de duc de Calabre, dont il se picqua, et s'en alla retrouver son père en Hespagne, d'où il envoya une cinquantaine de volumes de beaux livres à la dicte Royne Jeanne, lesquelz furent debtenus quelque temps à Aix dans les Archives». Un erudit com en Peiresc no podía recordar sens gust y cobejança aquella remesa de manuscrits notables, que no se sab si arrivaren a mans de la Reyna de Nàpols (1).

Emperò, de tot lo de Catalunya lo que més interessava a En Peiresc era lo *Llibre del Consulat,* com devèm suposar per la satisfacció ab que s'apressurà a comunicar a son amich Dupuy que havía adquirit un manuscrit del citat còdich. Sembla que En Dupuy treballava en una obra jurídica sobre naufragis y que havía demanat noves y apuntacions referents a aquesta materia en lo territori de Provença a En Peiresc. Aquest li escrivía lo següent desde Aix, a 2 agost 1627: «J'ay par mesme moyen retrouve mes trois editions du livre du Consulat tant de Barcelone de l'an 1523 in 4°, que de Provence l'an 1577 in f° et de Venise de l'an 1584 in 4°, mais les deux dernieres ne valent rien au prix de la premiere, dont le language est cathalan, pour le moins celuy des reglaments et ordonnances des roys d'Aragon, contes de Barcelonne, qui y sont adjoustez depuis l'an 1270 en ça tant devant que derriere. Car le corps principal de cette compilation est escript en language fort conforme a nostre provençal, et on y a adjousté auparavant les reglements concernant l'election et jurisdiction des consuls establis par le roy Jacques d'Ara-

(1) En Peiresc també s'ocupa, en una de les seves lletres, de les *Taules astronòmiques*, de R. Emmanuel, manifestant que havía alguna vegada pensat si havíen estat compostes a Tarragona: «J'avoys une foys voulu revocquer en doubte que cez tables n'eusent esté composées en la ville de Tarracone en Espagne plustost qu'a Tarascon, mais oultre que la lettre S n'y est pas obmise au texte hebraïque, il met l'haulteur du pole de 44 degrez qui ne convient pas trop mal à Tarascon et pour la longitude, il la met eslognée de l'Orient de 9 heures 46 qui ne reviendroit pas peult estre si bien a la situation du Rhosne, à le commancer à l'opposite du meridien des Azores.»

gon, conclus par cez mots (a cy acaba l'orde judiciari de la Cort dels Consols), et derriere y a-t-on adjousté aussy divers autres reglements et ordonnances du roy Pierre d'Arragon et autres jusques à Ferdinand en l'an 1481, qui sont en language cathalan ou espagnol. Or le corps principal de ce livre est divisé en deux parties, l'une est intitulée Les bones costumes de la mar ou bien Les leys et ordinacions de actes maritims mercantivols, et l'autre Ordinacions en fet de armada maritima ou bien Ordinacions de tot vexel que armara per anar en cors et de tota armada qu'es faça per mar. Il y a divers reglements tant de la charge d'amiral primitive, qui estoit bien differente de ce qu'on en a faict depuis, et des armées navales que des simples maistres de navires et autres officiers ou ministres et quelque chose touchant le naufrage, bien que de peu de consideration. A la fin de ces reglements il y a des certificats des approbations qui en ont esté faictes en divers lieux de la chrestienté en divers temps, qui ont, à mon advis, grand besoing d'estre exactement examinez pour avoir moyen de penetrer plus avant dans l'origine et antiquité de cette compilation. A quoy je vous promets de travailler les premiers deux jours de loisir que je pourray avoir.»

Aquest erudit, que ja possehía en la seva biblioteca tres diferents edicions del *Llibre del Consulat*, y que per les noticies que'n dona a En Dupuy demostra que'l tenía estudiat, encare volgué adquirirne un còdex, un exemplar manuscrit, en lo que tot seguit observà que hi mancaven les dates de les aprobacions de la compilació y no content ab tot axò volgué també demanar noves y fer consultes a propòsit del dit Llibre a Italia y a Llevant, potser a Alexandría y Constantinopla. Aquestes interessants manifestacions feya al propri Dupuy en lo postscriptum de la lletra datada a Aix, a 28 setembre 1627: «Depuis ma lettre escripte j'ai receu encor aujourd'hui d'Avignon le livre m. s. du Consulat de mer, dont le Sr. Aleandro m'avoit donné advis, qui s'est saulvé tout a temps au moment qu'on l'alloit employer à faire des cartons, car il n'est escrit qu'en papier. Il est en langue catalane en mesmes termes à peu prez que l'edition de Barcelonne, mais le meilleur y manque, sçavoir est les dattes des approbations des loix maritimes et y a de plus quelques reglements maritimes du roy Pierre d'Aragon de l'an MCCCLXXIII que je n'ay pas encores conféré avec l'edition, où je pense qu'il y aura quelque chose de plus qu'en l'edition, mais ce n'estoit pas cela que je cherchois. Je rechargeray à Rome et à Florence et en Levant pour ce regard» (1).

---

(1) En lo registre 6, colecció Peiresc, en la Biblioteca de Carpentras, hi ha interessants estractes del *Llibre del Consulat* (edició de 1523), precedits d'indicacions y estudis per anar a Barcelona a fer una investigació sobre'ls manuscrits del dit còdich. Veges en la *Collection de documents inédits sur l'Histoire de France,* los set volums de *Lettres de Peiresc,* publicats per M. Tamizey de Larroque (París, 1888).

Resulta, donchs, evident la admiració y lo coneximent d'En Peiresc en quant se refereix al *Llibre del Consulat*.

Dues centuries després d'En Peiresc, un altre erudit, qui, si no era nat en la Provença, cosa que ignoràm, era completament provençal per ses aficions, estudis y llarga residencia a Marsella, l'infadigable arxiver departamental de les Boques del Ròdanus, M. Lluis Blancard, féu seriosos estudis també del nostre còdich de *Les bones costumes de la mar*.

Per los anys de 1876 y 1877 publicà En Blancard tres diferents articles en lo diari marsellès *Sémaphore* (n.os 15051 a 15107), que reunits y formant una notable memoria tornà poch després a publicar en un llibret titulat *Sur la date et le lieu d'origine du Consulat de la Mer* (Marsella, 1877).

A imitació del cèlebre Pardessus, En Blancard comença declarant que encare que es ell de nacionalitat francesa, l'esperit patriòtich no li priva declarar que lo *Llibre del Consulat* no es marsellès com algú havía suposat y que vol demostrar ab nous raciocinaments, alguns dels quals En Capmany apuntà ja, però sens cuidarse d'aduhir suficients proves, que es obra barcelonina.

Respecte de la data accepta la opinió d'En Capmany de que'l *Llibre del Consulat* es de mitjans del segle XIIIè, encare que procura precisar més lo temps, de manera que valentse del estudi de les monedes citades en lo dit còdich y del de certs documents reyals ja coneguts, posa ab seguritat la seva redacció entre'ls anys 1266 y 1283.

Creyèm molt interessant fer una relació de les consideracions y de la argumentació que ha fundat En Blancard sobre la moneda millaresa, que es la expressió monetaria més usada del *Llibre del Consulat*, al qui anomenà axí en honor de la brevetat, malgrat de conceptuar més exacte lo títul de *Llibre de les bones costumes de la mar*.

La moneda millaresa era d'imitació aràbiga; la peça original, lo *dirhem* cuadrat, fóu fabricada per darrera vegada en 1269 y, per consegüent, desde aquella data ja no hi hagué rahó de ferse la moneda d'imitació. Llavors tornà a terres cristianes, però rebuda no més per algunes poblacions com a especie no de curs sinó de cambi. Axí ve citada, en un document de 1282, del poble d'Evenza (?), hón la moneda corrent era lo reyal de Valencia. Los moros d'Espanya y de Berbería reberen correntment la moneda millaresa durant los dos primers terços del segle XIIIè en totes llurs transaccions mercantívoles ab los cristians. Partint d'aquestes observacions dedueix En Blancard que si l'expressió monetaria més usada en lo *Llibre del Consulat* es la moneda millaresa y son múltiple'l besant (moneda de compte que valía deu millareses), dit *Llibre* degué ésser redactat quan aquesta moneda tenía curs o sía durant los dos primers terços del segle XIII, poch més o menys. Fa notar que en lo *Llibre* hi figura citada catorze vegades la millaresa y'l besant, y solament dotze'l sou y la lliura; y ademés, la expressió de sou y lliura may no està definida. Una sola vegada'l nom

tòpich de dita moneda s'hi senyala; però es quan, per descuit o error del amanuense, lo terme mètrich o terme de sou o lliura hi romàn sobreentès. En tots los altres casos les espressions de sou y lliura equivalen, segons En Blancard, a una fòrmula de proporció, sens indicació d'especie monetaria, al contrari de la millaresa, que es una moneda perfectament especificada.

Es molt curiós lo càlcul que ha fet nostre autor per probar que'l besant del *Llibre del Consulat* es de moneda millaresa, besant de plata, no d'or. Diu que es lo besant múltiple de la millaresa per què en lo *Llibre* la relació d'aquesta darrera al primer es proporcional, de la matexa manera que ho es la de sou a lliura. No pot ésser lo besant d'or, anomenat *besant del Garb* o *òbol del Emir*, per què resultaríen molt alts los preus de certes coses senyalats en lo *Llibre*.

Efectivament, al fixar lo *Llibre del Consulat* la alimentació dels mariners en la nau disposa que se'ls dongui vi ordinari si la millerola no costa més de tres y mitj besants, y si'l preu corrent excedeix d'aquesta quantitat, llavors que se'ls dongui vi fabricat de figues en tant que no costi més enllà de trenta millareses. Donchs bé, essent lo pes de la millaresa de 1 gram y 40, a poca diferencia, la lley de $^{10}/_{12}$ de plata y la valor intrínseca de 0'26 francs, aquelles trenta millareses, preu màxim de la millerola del vi de figues o de raims sechs, devèm evaluarles en 7'80 francs. Y seguint aquest mateix compte, dita millerola de vi ordinari, tarifada al màxim de tres y mitj besants de millaresa, costaría 9'10 francs, preu acceptable, encare que un xich alçat per a aquell temps. Si's tractés de besants d'or, resultaría que la millerola del vi ordinari haguera costat, en la XIII^{a} centuria, a rahó de 4'77 franchs lo besant, uns setze franchs o sía quasi lo mateix preu d'avuy, cosa inadmisible. Per consegüent, lo besant del *Llibre* es lo besant de millaresa, besant de plata, y com aquesta moneda corría en lo segle XIII^{è}, d'aquella centuria es la redacció del *Llibre*. Precisa y fixa En Blancard que la redacció no pot ésser posterior a 1282, donchs en aquest any la moneda millaresa ja havia acabat d'ésser moneda de curs en nostra terra y subsistía no més com a moneda de cambi.

L'argumentació d'En Blancard resultarà modificada o rectificada en part per un recent treball del nostre eminent numismàtich senyor Botet y Sisó, llegit en lo Congrés d'Historia de la Corona d'Aragó, dedicat en 1908 al centenari de la naxença de Jaume'l Conqueridor. En Botet diu que la moneda millaresa no figura quasi may en documents catalans relatius a contractes entre particulars, lo qual indica que o no corría o tenía molt limitada circulació; emperò que figura en llicencies d'encunyació atorgades per Jaume I y sos nets Alfons II y Jaume II. Afegeix que'l nom *millaresa* se donava a la moneda d'argent de major valor que encunyaren los emperadors d'Orient y que era coneguda més generalment al Nort d'Africa y al Occident d'Europa ab lo nom de *besants*, haventla imitada, al menys en sa lley y pes, los

alarbs. Deprés los pobles cristians del Mitjorn de França y de la Corona d'Aragó la imitaren també de la millaresa aràbiga, en la XIIIª centuria. Los documents presentats per En Botet senyalen encunyacions de moneda millaresa a Catalunya desde 1225, a Aragó desde 1261 y a Valencia desde 1262, sempre millareses de 10 diners de lley ab plata d'11 y ½ diners de fi. En 1272, Jaume I encare concedía llicencia a Bernat de Torres per encunyar millareses y quirats en la illa de Mallorca.

Regoneix també En Botet que a Catalunya, Valencia y Mallorca, al igual que a Montpeller, la millaresa era fabricada per servírsen no més que'ls mercaders, que se l'emportaven a Llevant per fer les compres a Siria, Egipte y Berbería, y per axò en les esmentades concessions d'encunyació atorgades per Jaime I, s'imposava quasi sempre als moneders la obligació de vèndrela al engròs als dits mercaders, ab prohibició de cedirla a la menuda a altres persones.

Lo descobriment que ha fet En Botet y que més modifica o rectifica la argumentació d'En Blancard, és que l'encunyació de millaresa a Catalunya se perllongà fins a les darreríes del segle XIIIè, existint confirmacions dels primers anys del regnat de Jaume II de llicencia de fabricació d'aquella moneda. En la seva notable obra *Les Monedes Catalanes* (volúm II, plana 92), cita la reyal carta de janer 1292, manant que fos respectada a Pere Arnal, *magistrum monete milarense*, lo privilegi que li atorgaren Jaume I y Pere II. Axò sembla justificar que a Barcelona perdurà l'encunyació de millareses fins a 1292 y potser alguns anys més tart.

Per consegüent, aquesta perllongació en la dita fabricació no permet reduir a tant estrets límits, com ho feu En Blancard, lo període en que pogué ésser redactat lo *Llibre del Consulat*, atenent al temps en que la millaresa era moneda corrent.

Emperò, En Blancard, ademés del estudi de la moneda, acudí, com ja havèm indicat, al de certs documents reyals. Observà primerament, com Capmany, que l'estatut donat als cònsols de la mar de Valencia, creats en 1283 per Pere II, ja fa menció de les *costumes escrites de la mar* que s'aplicaven a Barcelona, de la matexa manera que lo decret de la institució del jutge d'apelació, del any següent. Lo que estudia baix un nou aspecte son les ordinacions per lo govern de les naus barcelonines, fetes per los prohoms de mar de nostra ciutat y confirmades per Jaume I en 1258, traduídes y publicades per Capmany (*Apéndice á las costumbres marítimas del libro del Consulado*, Madrid, 1791). Descobreix En Blancardací una disposició especialíssima del *Llibre* y de les *Ordinacions*, lo *comú*. En lo *Llibre* està en lo títol XIII (edició Capmany), hón tracta de les obligacions mútues entre'l patró y'ls parçoners o socis de la nau, y en les *Ordinacions*, en los apartats 15 a 17 (Capmany, *Memorias Históricas*, vol. II, plana 23).

Lo nom de *comú* se donà en Catalunya a un contracte desconegut

en Marsella y en la majoría dels ports del Mediterrani, contracte anomenat *la columna* en la *Taula Amalfitana*. Consistía en que les aportacions de quantitats dels associats eren reunides en comú, formant una columna de entrades qual explotació, en terres extrangeres, produía perdues y ganancies que eren repartides entre'ls socis a prorrata.

Creu, per lo tant, En Blancard, que no trobantse usada la denominació de *comú* més que en les Ordinacions de 1258 y en lo nostre còdich marítim, aquest fet ja estableix un lligàm característich entre abdòs textes, que tenen un mateix esperit, esceptuat en un punt important, en la manera de resoldre los conflictes en la nau. Lo còdich posa com a regla fonamental que encare que tota greu decisió allí dintre deu pendres per majoría de vots de tots los interessats, la execució correspón al patró, mentre les Ordinacions encarreguen la execució á dos delegats elegits en cada nau. Y aytal discrepancia significa per En Blancard que dites Ordinacions y lo còdich marítim no pogueren tindre simultàniament força de lley, y per conseguent, que, en 1258, lo *Llibre de les bones costumes* no estava encare en us a Barcelona. Opina també que tingué escassa duració aquella disposició de les Ordinacions sobre'ls dos delegats y que'l mateix rey va anularla implícitament en 1266, quan concedí al Consell Municipal barceloní la facultat de nombrar tots anys dos cònsols per les naus que anaven a Llevant, ab plena jurisdicció de governar y punir als regnícoles viatjants o residents en aquelles terres llunyanes. Axò li acaba de demostrar que la redacció del *Llibre del Consulat* es posterior a 1266 y anterior a 1283.

Al entrar a tractar del lloch d'origen d'aquest notabilíssim còdich, comença recordant la afirmació d'En Raynouard, de que la llenga del llibre es la catalana, y corrobora tan autoritzada y indiscutible opinió fixantse en que era regla comuna a tots los dialectes o variants provençals que'l nominatiu singular del substantiu masculí prengués la *s* y no la prengués lo nominatiu plural, o sía la anomenada *regla de la s* Lo comú y l'hom s'escrivíen lo *communs* y l'*homs*. Axò no's veu en lo *Llibre del Consulat*, hón la *s* romàn sempre patrimoni del plural.

Lo provençal se distingía també del llenguatge del dit còdich per la desinencia plural dels noms acabats en *a*, en lo singular. Lo provençal marsellès conserbava la *a* al plural, mentre que en lo nostre còdich se transforma en *e*, àncora dóna *àncores*, vianda *viandes*, convinença *convinençes*.

Tot axò es tan sabut y clar com que resulten també notables les desemblances lexicogràfiques entre abdós llenguatges.

Una volta regonegut que és lo català la llenga del còdich, vol En Blancard cerciorarse de que és aquesta la redacció primitiva. Observa que en lo segle XIII^{è}, mentre'ls documents de la cancillería reyal estaven quasi sempre escrits en llatí, la custúm s'escrivía en vulgar. Axí se veu en les disposicions d'armament de corsari unides des-

prés al *Llibre del Consulat* y fetes dintre de la XIII[a] centuria. Creu ab seguretat que la redacció originaria del *Llibre* fóu també en català.

Emperò la part més ingeniosa del estudi d'En Blancard es la referent al lloch hón fóu redactat aquest còdich. Com ja havèm dit, no admet de cap manera la atribució a Marsella ni a Italia, y pensa que solament pot discutirse en quant a Valencia y Barcelona. Per justificar la major probabilitat a favor de Barcelona, no's limita a recordar què en la carta reyal de 1283, ja's diu als valencians que apliquin les costums de mar *que estaven en us a Barcelona* y altres proves indicades per En Capmany, sinó que cerca la prova en lo preu mínim que'l còdich ha senyalat al passatge ab nòlit (*fret* en francès) ab destinació a Llevant.

Anaven llavors en les naus, ademés de la tripulació, los passatgers, entre ells molts pelegrins a Jerusalèm y'ls mercaders qui acustumaven acompanyar llur propries mercaderíes. Hi havía passatgers qui portaven algunes vegades bagatges assats crescuts, que eren o semblaven una *portada* o *pacotilla*. Per aquesta rahó fóu necessari determinar què s'entenía per passatge ab nòlit y a fer pagar lo transport del bagatge excessiu. Los *Pacta nautorum* de 1246, fixaren lo preu del passatge de Marsella a Orient a quatre lliures de torneses, uns 80 francs d'avuy, per persona, y a tres sous de torneses, uns 3 francs moderns, per quintà de provisions y bagatge del passatger. La millerola, o mijera, de vi, pagava no més que dos sous. Aquests preus eren baxos; però los havíen posat atenent a que sortíen en gran nombre'ls passatgers per Llevant del port de Marsella.

A Catalunya eren més alts y existía un límit mínimum de mercaderíes per que fós lo mercader qui viatjava ab elles, considerat de passatge ab nòlit. Lo *Llibre del Consulat* senyalava'l preu dels deu quintàs, mínimum marcat, a vint barcelles. En lo títul VIII, capítol 76 de la edició Capmany (plana 188), se disposa axí: «Senyor de nau es tengut a mercader de levar sa caxa e son lit... E sil mercader darà tant poch nòlit... si dona de vint barcelles en jus de nòlit, no li deu ésser tengut lo senyor de la nau de portar caxa... ne deu haver plaça de mercader».

Donchs bé, En Blancard demostra molt clarament que ací hi ha error, que may ha existit una moneda anomenada *barcella* y que aquesta paraula es abreviatura de *barcelonesa* referintse a lliura o a sou, abreviatura no entesa per algún amanuense, qui féu lo manuscrit que serví per la primera o primeres edicions del *Llibre del Consulat* y que omití ademes distretament la paraula que devía qualificar la abreviada, o sía *lliura*. En Capmany no féu atenció a aquest detall y l'error continuà en la seva edició. En les obres de Salat y Botet y Sisó no hi figura la més petita menció de cap moneda dita barcella. No podía ésser un nom del sou per què, com diu En Blancard, si fossin barcella y sou denominacions d'un mateix valor, resultaría que aquell preu del

passatge de Catalunya a Orient, fixat en vint *barcelles* en lo citat capítol 76 del nostre códich, sería tant baix que no arribaría a 14 francs d'avuy, que es lo contravalor de vint sous de reyal de Valencia o de vint sous barcelonins, y lo natural es que dit preu excedís de 80 franchs, que era'l senyalat per io passatge desde Marsella.

Lo sou barcelonès valía, en lo segle XIIè, la cincuantava part d'un march de plata fina; mas, en 1258 la citada moneda fóu fabricada a la talla de 72 al march y de lley de $^7/_8$ de fí. Es induptable, per consegüent, lo que afirma Blancard; 1er, que la paraula *barcelles* del esmentat capítol 76 del *Llibre del Consulat* no té significació monetaria, y que no es més que un determinatiu de moneda catalana, la abreviatura mal reduida de *barceloneses* (barcelles); 2ón, que no convé aquest determinatiu a reyals valencians; 3er, que no es determinatiu de sous per que resultaría insignificant lo preu del passatge de Catalunya a Orient; 4art, que determina la lliura nostra, que valía catorze franchs d'avuy.

Axís resulta acceptable la tarifa del citat capítol 76, per què 20 lliures barceloneses com a mínim cost del nòlit satisfet per un mercader per tindre dret al transport gratuit del seu bagatge y sirvent, es una quantitat que equival a 280 francs, a rahó de catorze francs per lliura, y per lo tant, per analogía ve senyalat en igual suma de 280 franchs lo preu del passatge, molt més alçat que desde Marsella, que es lo natural y propri segons ja havèm indicat. Y de tot axò dedueix llògicament En Blancard que'l lloch d'origen del còdich de les bones costumes de la mar fóu Barcelona y no Valencia. Si hagués estat Valencia aquell mínimun del nòlit vindría senyalat en moneda valenciana.

Finalment, dit autor fa encare un altra observació curiosa. Trova que es una anomalía que senyali en moneda d'imitació aràbiga lo preu del passatge ab nòlit de Barcelona per les altres terres de la península y Berbería, que marca en vint besants de millarès o sía 52 franchs moderns y que senyali en moneda barcelonesa lo preu del mateix passatge per anar a Egipte, Acre y Armenia, que també eren pobles musulmans. Creu que prové la anomalía de que'l millarès, que era imitació d'especies berberisques, no tenía curs a Orient y de que llavors los catalans no sostenien ab dita part del mòn tant intenses relacions mercantívols que fessin prou coneguda y abundant la moneda en lo mercat de cambi barceloní.

Al posar terme a la exposició del treball del erudit arxiver de Marsella sobre'l *Llibre de les bones costumes de la mar*, devèm manifestar la satisfacció que experimentàm al poguer continuar, desprès d'En Pardessus, lo nom d'un altre francès prou lleyal y espert per no pretendre ocultar y dissimular la seva íntima convicció del origen català d'aquest còdich (1), en los moments precisament en que aparexen espa-

(1) En la sessió ordinaria celebrada per aquesta Academia en 21 abril de 1865 fóu llegida una memoria escrita en català per D. Ignasi Pillito, de Càller de Sardenya, titulada *El*

nyols mesquins d'esperit y que l'odi a aquesta terra los condueix quasi inconscientment a regatejar en tot lo que poden les seves antigues glories, atribuint a altres pobles la famosa compilació, sens presentar proves positives, valentse d'arguments d'analogía y de congectures atrevides que may no han portat la demostració ni la justificació al camp de la historia. Malgrat de la llur reprobable tasca, les més de les vegades concretada a una lenta propaganda oral y privada, subsistirà més ferma la opinió tradicional de que deu figurar llegítimament en l'actiu de Catalunya lo *Llibre del Consulat.*

JOAQUÍM MIRET Y SANS

LIBRE LO QUAL SE APPELLA DE CONSOLACIO DE ARMITÀ (*)

COMPOST PER LO ILLUMINAT Dor RAMON LULL

CAPITOL 1. DEL PREAMBOL

Deus glorios, de tots bens abundos per vostra sauiesa e amor comensam aquest libre qui es de consolacio del Armità. Per un boscatge anaua Ramon consiros perço com veya lo mon en tan torbat stament,

---

Consulat de mar de Barcelona, en la que aduhía proves y consideracions per demostrar la antiguetat d'aquest llibre y la seva promulgació a Barcelona, negant les pretensions de Pisa, no obstant d'ésser italià dit erudit.

Darrerament encare s'ha insistit en favor de Pisa com a lloch d'origen del *Llibre del Consulat,* per Adolf Schaube en son treball *Das Konsulat des Meeres in Pisa* (Leipzig, 1888), citat en la pobríssima introducció den Sciolla a la nova edició italiana *Il Consolato del Mare colla spiegazione di G. L. M. Casaregi* (Torino, 1911).

(*) Al començar en aquest Botlletí la publicació del *Libre en lo qual se tracta de la intencio,* de Ramon Lull (volum V. plana 128), donarem una breu noticia del manuscrit de la Biblioteca de la Universitat de Halle del Saale, procehent del Convent de San Francesch de Palma, que conté ademés de la indicada obra y d'una composició rimada feta a requesta del Rey de Mallorca, un altre obreta titulada *Libre lo qual se appella de consolacio de Armità* Lo Llibre de la intenció y la composició rimada han estat ja publicats a Mallorca, prenentlos d'altres manuscrits més antichs que no'l de Halle. Per axò havèm sospés la publicació que nosaltres havíem començat de la primera de dites obres en aquest Botlletí.

Respecte del *Libre de consolacio de Ermità,* lo tením per inèdit y havèm decidit donarlo a llum. En lo copiós y ben fet catàlech dels escrits den Lull, publicats en lo volúm 29 de la *Histoire littéraire de la France,* ve inclosa aquesta obreta entre les inèdites ab lo n.º 260 (plana 369). Manifesten los redactors del esmentat volúm 29 que'l text català del *Libre de consolació de Ermità* se trova en lo manuscrit llatí 10591 de Munich y en los 16431 y 16432 adicional del Museu Britànich, y que son aquests darrers del segle XVè ; per conseqüent més antichs que no'l de Halle. Mossèn Joan Avinyó en *El terciari francescà Beat Ramon Llull Doctor arcangèlic y Màrtre de Crist* (Igualada 1912) acaba de publicar un catàlech de les obres del insigne polígraf, y entre les místiques hi posa, ab lo n.º 121, lo *Libre de consolació de Ermità,* senyalantne un manuscrit del segle XIVè a la Biblioteca Provincial de Palma de Mallorca, y altre exemplar català formant part d'un manuscrit, en apariencia del segle XVè , a la Biblioteca Ambrosiana de Milàn (Ms. H 8 inferior, folis 51-72).

En aquesta obreta, realment mística, que ara donèm a llum, procura En Lull reconfortar a un anacoreta, qui sent flaquejar la seva virtut y austeritat, desitjant abandonar la vida solitaria y tornar a la mundanal. Com declara son propri autor a la fí, va escriurela a Messina, en 1313. — PERE BARNILS Y GIOL.

per ço cor Deus es tan poch conagut e amat, car amor gran no pot esser sens gran conaxença, perçò desitjaua que Deus fos molt conagut, e amat; conegut per enteniment, e amat per voluntat, com sia cosa que a Deus se pertany que ell sia egualment conagut, e amat. de mentre que Ramon anaua en axi per una de les valls, a ombra de un bell arbre prop de una bella font, estaua un Armità, qui fortment ploraua e cridaua car vijares li era que Deu lo agues desemparat e que lo mon lo temptas e la sua voluntat. Señor Armità, dix Ramon, vos perque plorats, ne perque tan fortment vos desconsolats? Dix lo Armità: yo som stat home fort munda e peccador, e consideri que vingues en aquest boscatge plorar mos peccats e que fes penitencia: e com cuyt Deu pregar remembrant me les vanitats que e fetes enlo mon, e venan me temptacions quantra lafe e som Armità en lo boscatge en que som per vaer, e oir, mas no per cogitacions, car mos pensaments estan enles coses que e fetes per temptacio del dimoni, per lo mon, e per la carn. Armita, dix Ramon, qual es la primera intentio perque vos sots fets armita? Larmita respos, que per ço que agues gloria eternal. Encara, dix Ramon, no es marauella si uos sots ab gran temptacio, e tribulacio, com sia ver amats mes vos mateix, que Deus; car la primera intencio mudats en segona; e la segona en primera, com sia cosa veritat, que segons ordonament de Deu, e raho natural qui ho raquer hon deu mes amar Deus que si matex. e hom qui es bo per ço que ell pusque molt amar e entendre deu entrar en la forest perço que no veja homens ne oja ells parlar, mas tansolament Deus membrar entendre, e amar de tot lo poder de sa anima contemplar. Ramon, dix larmità, be conech que deyts veritat, mas per res no puch acustumar quem pusque oblidar les vanitats e los peccats en que som stat e axi com yo deuria auer dolor consciencia e tristor, consent pogament e plaer e goig en temptacio quantra la fe; per queus prech carament que sim podets donar consell, quel ma donets. Armità, dix Ramon, lo consell a venir de Deu, e placia a ell que yo sia strument a Deu queus do bon consell, que vos siats strument a Deu a rebra bon consell. Ramon, dix larmità, qual es lo consell? Armità, dix Ramon, hom qui creu Deu, e nol enten nos tanbe aparellat de fugir a temptacio e a peccats, ne pot tanbe pregar Deus ne amar, com aquell qui enten Deu e les sues obres, e aço per rahons necessaries, com sia cosa que lenteniment aytant com mils es dispost en entendre Deu, e perço consell vos esforcets en entendre Deu e les sues obres, e yo dar uos he manera en aquest libre perque ho podets fer, e vos farets ab obieccions segons vostre seny, e imaginacio, e yo soltar les vos he segons rahons naturals e necessaries sobre lo seny e la imaginacio; axi vos aurets tan gran conaxença de Deu, e de les sues obres, que per aquella conaxença fugirets en aquella temptacio del mon, del dimoni, e de la carn, e de aço yo vos he dat vint eximplis, o capitols.

Cap. 2. de Distinctio

Aquest libre es departit en dues sciencies les quals per alguna manera poden esser contraries per rahons necessaries, e conclouen veritat segons lo subiec en que esta del qual lo huma enteniment fa conclusions naturalment. E la una sciencia es subirana; e laltre es jusana. La sciencia subirana es aquella que fa lo huma enteniment per la natura de Deu, e de les sues dignitats, les quals son sobirana bonesa, granesa, eterninat, poder, sauiesa o clar enteniment, voluntat, virtut, gloria, perpectio. Aquesta sciencia es tan vera que no pot defalir, com sia aço que los seus començaments stan de sus. de jus los quals son los senys corporals e la imaginació; e perçò, dix Ramon, com hom applica la conclusio segons natura dels senys, e dela imaginacio quantra la sciencia de sus, ço es a saber quantra la fe catholica, si tu sabies la sciencia de sus, sabries vencre les temptacions per las rahons necessaries; perço vull te mostrar la sciencia de sus; car per ella auras entendre quantra les obiections, qui son quantra lafe, sens lo qual entendre no pories saber les obiections, car creure, no vens entendre; mas entendre, vens creure com son contraris en un matex subiec, e obiec; E per açò tu faràs vint obiections quantra la fe. E yo sobre aquelles prouant la fe, e aço argumentalment, e primerament tu començaràs. Com larmita hach oides totes aquestes paraules, ague molt gran plaher, e prega a Nostre senyor Deus que li donas gracia com ell pusques apendre aquella sciencia, car molt la desitge saber, per ço que ell pusques amar Deu, e les sues obres per entendre, e que pusques fugir les temptacions qui fortment lo turmentauen, el traballauen.

Comença augulir axi.

Cap. 3. que Deus sia

Dix Larmità: Aquell esser qui no es diffinible, no es demostrable. la maior propositio es de si notoria; e la manor declaram axi: Deus si es no ha causa sobre si, e perçò no pot esser diffinit. E en tot çò on ha confusio, ha dubitacio, com sia aço que confusio pos que la una part, o son contrari puxa esser vera.

Armità, dix Ramon, sotspos, que gran be, e gran veritat sia Deus esser; e si la contraria sotspositio es vera, de necessitat se segueix, que sia gran be e gran veritat Deus no esser: la qual cosa es impussible: car si era pussible, seguirsia, que fos gran be e gran veritat Deu esser, e no esser, e aço es contradictio, la qual esser no pot. Es donchs demonstrat Deu esser de necessitat, la qual demonstracio fa lenteniment ab llum defe perla primera propositio; e es de necessitat a entendre perla segona propositio, en so que conex, que gran inconuenient sen seguiria si era gran be, e gran veritat Deu no esser. E si Deu es,

no sen segueix negun inconuenient. En so que dius, que Deu no es demostrable, ver dius en quant sobre Deu no ha neguna causa perque pusque esser demostrat: mas pot esser demostrat per la predicatio necessaria com pot fer dell dient: Deu es subiran be, sobirana grancsa, e en axi deles altres sues dignitats. E encara que la una dignitat se pusque praticar de la altre e axi tal esser axi praticar, es esser necessari.

Cap. 4. de Unitat

Dix Larmita: Ramon negun esser que sia de moltes persones diuerses infinides, no pot esser un Deu: Deu es esser que es de moltes persones diuerses, e infinides; donchs no es una. La primera propositio es manifesta. la segona declare en axi: Deus Pare es persona infinida; e Deus Fill es altre persona infinida: e Deus St. Sperit es altre persona infinida; e açò tu no pots negar en quant est crestia.

Armita, dix Ramon, tota bonesa que sia gran eternal, es raho que produga gran be eternal: Deu es bonesa, granesa, eternitat, donchs es raho a que produgue bo gran eternal; e per aço la produccio conue que sia infinida. prou ho en axi: si a la bonesa deDeu es raho abe que produga be, e car es gran, es raho a bon gran, que produga gran be; e car es eternal, es raho a bon gran eternal, que produga gran eternal, aytal produccio posa de necessitat infinitat, com sia aço que infinidament eternal sia produit lo qual per negun altre essentia no pot esser termenat, ne compres. Es dochs prouat de necessitat, que no es sino un Deu. E car dius, que de moltes persones infinides no pot esser un Deu. Ver diries, si les persones eren moltes essenties diuerses; mes no son sino una essentia, com sia aço que Deu Pare de sa essentia prudu Deus Fill; e de abdos ix Deus St. Sperit. E peraço es la essentia bona, gran, infinida, e eternal.

Ramon, dix Larmità, tu no pots destruir lo meu argument si donchs no saps que sia ver ço que dius de necessitat; car creure no destruex entendre, mas entendre destroex entendre, e creure.

Armità, dix Ramon, yo entench ço que dich, enquant entench lo inconuenient quis seguiria si Deus no era produccio bo gran eternal e infinit; car sens ella no auria per qui fos esser singular bo, gran infinit, e eternal.

Cap. 5. de Generacio

Dix Larmità: Ramon, en tot çò que a generacio, a corrupcio: en Deus a generacio, donchs en Deus a corrupcio. La maior propositio es per si manifesta. la menor es manifesta perla fe, car tot Crestia creu que en Deu a generacio. Aquesta mia obiectio tu no pots destruir, per creure, ço que de necessitat es entes.

Dix Ramon: En naguna generacio infinida, e eternal no es corrup-

cio: en Deu ha generacio infinida e eternal; donchs Deu no ha corrupcio. E tu segons generacio sensual, e imaginal ver dius: Mas no dius ver segons generacio spiritual. axi com Deus Pare que enten es be que enten axi entena e aytant pot de si matex engendrar infinit e eternal fill entes aytant com ell matex, e aço conue esser de necessitat, per ço que aja obra en sa bondat, granesa, eternitat e les altres sus dignitats no sien buydes, ne sa natura, e que ell sia aytant bo, aytant gran, aytant eternal per sa obra que ha en si matex com es per la sua essentia, sustantia e natura, e encara sens aytal obra com lo mon no era no faera negun be segons tu e as pus gran e pus bo aquell qui es bo e fa be enlo mon que no fera la donchs com no era sino ell tan solament e no era enlo mon. Vet donchs com es destruit lo teu argument, lo qual es per sentir, e imaginar, ab largument que yo he fet per entendre ables dignitats de Deu. lo qual no puguera detruir per creure tan solament; car entendre no pot esser vençut per creure; e creure pot esser vençut per entendre.

Cap. 6. de Produccio

Dix Larmità: Ramon en tota essentia en que ha produccio, ha mu tatio: enla essentia deDeu ha produccio: donchs enla essencia deDeu ha mutacio: es donchs de necessitat que en Deu no ha produccio. E aço es quantra lafe qui diu que Deu Pare produ Deus Fill; e de abdos ix lo St. Sperit.

Armità, dix Ramon, la tua obiectio es vera segons sensitiu e imaginatiu; Mas no es vera segons intellectiu lunyat a tot sensitiu e imaginatiu, per ço car es infinit e eternal, axi com Deus Pare qui dela sua infinida essentia e eternal produu Deu fill infinit, e eternal, e de abdos ix infinit e eternal Deu St. Sperit, e de aço fa cencia lenteniment huma ab les diuines dignitats, que sens produccio infinida, e eternal sarien buydes, e ocioses e sens natura, axi com la diuina bondat en qui es produccio per bonificatiu, bonificable, e bonificar: e en la diuina bonesa per magnificatiu, magnificable, magnificar: enla diuina eternitat per eternificatiu, eternificable, e eternificar, e en axi deles altres diuines dignitats.

Ramon, dix Larmità, com saps tu que axo que dius sia ver de necessitat? respos Ramon e dix, que ell ho sabia per lo inconuenient quis seguiria si en Deu no era produccio demunt dita, lo qual inconuenient es impussible.

Cap. 7. de Maioritat

Dix Larmità: Aquella essentia es maior que altre essencia en que ha infinides paternitats, filiacions, spiracions.

Armità, dix Ramon, tu conclous segon sensitiu, e imaginatiu, e yo

segons intellectiu e imaginatiu destruesch ton argument ab aquest: Naguna essentia no pot esser maior que altre essentia per infinides paternitats, filiacions, spiracions, que per infinida paternitat, filiacio, spiracio: donchs la essentia deDeu es maior que aquella en que son finides paternitats, filiacions, spiracions, e la raho perque està en açò que moltes diuerses essenties no poden esser infinides, car la una termanaria laltre, e seguirsia contradictio; mas en essentia infinida pot esser una paternitat infinida, e que totes tres les proprietats sien una essentia, e no moltes.

Cap. 8. de Sustancia

Dix Larmità: Ramon, tota sustancia qui sia de moltes coses diuerses es composta: la sustancia deDeu es de moltes coses diuerses: donchs la sustancia de Deu es composta: com sia aço que ella sia subiranament simple, sagueixsa donchs que enla sustancia diuina no ha moltes persones diuerses.

Armità, dix Ramon, neguna sustancia que sia infinida, e eternal no es composta: la sustancia deDeu es infinida e eternal, donchs la sustancia deDeu no es composta. Composicio esser no pot sens diuerses essenties; la substancia deDeu es una e no moltes, e en ella son diuerses persones segons relacio eternal e infinida, com sia aço que Deus Pare de tota sa sustancia infinida e eternal engenra Deu fill infinit, e eternal, e de abdosos ix Deu St. Sperit infinit e eternal; e per aço no pot esser mas una sustancia simple: car en axi comlo Pare de sa sustancia engenra infinit e eternal fill; en axi lengenra de sa simplicitat infinida e eternal, e aço matex del St. Sperit que ix Deu abdosos.

Cap. 9. de Natura

Dix Larmità: Ramon, neguna natura no pot fer si matexa: Deus es natura; donchs Deus no pot fer si mateix: Deu faria si matex si Deus Pare feya Deu, ço es adir Deufill, lo qual fill es ab lo Pare un Deu, e aço matex del Sanct Sperit: E si Deu no pot fer si matex: donchs Deu no ha en si matex trenitat encare que no a natura requer distruchs relatius reals ço es a saber naturant, naturat, e naturar, sens los quals seria buyda e ociosa.

Armità, dix Ramon, differencia ha entre natura e natura, ço es a saber que una natura es naturant, que es de sus, spiritual, infinida, e eternal: e es de jus que es natura de noua e finida la qual natura no fa si matexa: e enla natura desus naturant qui de si matex produu naturat, e de abdos si matex spiren naturar, e negu de aquests no fa si matex; e per aço arguesch en axi: Neguna natura infinida e eternal no fa si matexa: Deus es natura infinida e eternal; donchs Deus no fa si matex.

Cap. 10. de Creacio

Dix Larmità: Ramon, negun esser fa esser de no esser: sagueixsa donchs que lo mon no sia creat, e que sia eternal: e aço es quantra la fe. Aquesta obiectio necessaria tu no pots destruir per creacio, si donchs tu no saps que de neccessitat Deu pusque crear esser de no esser, car per fe tan solament la mia raho que es necessaria, tu no pots destruir; com sia aço que per creure hom no pusque destruir raho qui sta per entendre.

Armità, dix Ramon, tot esser qui sia sobre esser per sobirana bondat, granesa, eternitat, poder, enteniment, voluntat, virtut, veritat, gloria e perpeccio pot crear esser de no esser, ço es a dir que crea ço qui no era en negun subiecte en potentia, ne actu: e si aytal poder lo esser subira no agues, fora ligat son poder e finit per sobirana bondat granesa, e les altres dignitats, la qual cosa es impossible. e en quant dius que yo no pusch destruir tota raho per creença; mas per entendre, dius ver: mas yo vens, e destruesch ta raho, perço com ya engenra sciencia per entendre yo entenent que Deu es subirana bondat, granesa e sues altres dignitats. lo qual no seria Deu si auia defaliment la sua bondat granesa, e les sues dignitats. E tu cuydes auer raho necessaria quantra la fe perço com no pots sentir ne imaginar que res pusque esser creat de no esser.

Cap. 11. de Renouacio.

Dix Larmità: Ramon, en tot esser qui fassa aço que no feya, ha nouitat: Deus fa aço que no feya; donchs en Deu ha nouitat: la qual cosa es impossible com sia aço que ell sia simple e pura trinitat enla qual no cap neguna nouitat.

Armità, dix Ramon, ver dius segons les coses finides e termenades, e creades, e començades: mes segons natura de pura eternitat no dius ver; com sia aço, que nouitat, e pura eternitat, hajen infinida distancia; car en axi com lo ferrer qui fa lo clau no reb en si en quant sa essentia sustancia, natura e specie; jats sa sia que fassa la obra la qual no feya, no pren nouitat en si mateix natural; en axi, e molt mils Deu no pren nouitat en sa eternitat, jat sa sia aço, queha creat lo mon lo qual no era. E tu ensenyes be segons sensitiu, e imaginatiu: Mas yo arguesch mils que tu, per intellectiu considerat per cascuna diuina dignitat: en negun esser infinit e eternal, obra finida e començada, no pot multiplicar nouitat: Deu es esser infinit, e eternal; donchs en Deu no ha obra finida e començada, no pot multiplicar nouitats.

Cap. 12. de Perpetuacio.

Dix Larmità: Ramon, negun esser qui sia començat, no pot esser

per tostemps perpetuat: Lo mon es esser començat; donchs no pot esser perpetuat; com sia aço, que entre començament, e eternitat haje infinida distancia: e sino es perpetuat, los bons no poden en paradis gloria eternitat, nels mals en infern, pena e mal eniternal.

Armità, dix Ramon, ton argument es bo segons manera de sentir e imaginar perla qual natura dehome no pot sentir ne imaginar que cosa començada pusque tostemps durar. Mas no es bo segons manera de entendre, per lo qual hom pot conexer ab les dignitats deDeu, que lo Mon, jats que sia començat, pot esser per tostemps perpetuat: car si la diuina voluntat qui es infinit poder, e infinida bondat, e infinida granesa e les altres sues dignitats pot voler quel Mon sia creat, e començat, be segueix que pusque voler, quel mon sia perpetuat, empero fas aquest argument quantra lo teu. tot esser qui sia infinit poder, e enteniment e voluntat pot perpetuar esser començat: Deu es esser infinit, e poder, e enteniment e voluntat; donchs pot fer, voler, e entendre, que esser començat pusque esser perpetuat.

Cap. 13. de Encarnacio.

Dix Larmità: Ramon, negun esser infinit, pot si mateix esser finit. Aquesta obiectio que es necessaria per raho natural quantra encarnacio, tu no pots destruir per raho natural; car seguir sen hia contradictio, ço es a saber que per una raho natural e necessaria lenteniment pusques destruir altra raho necessaria e natural. la qual cosa es impussible.

Armità, dix Ramon, differencia es entre una raho natural e necessaria, e aço pots tu membrar segons que demunt es dit: car si la raho natural la qual fa lenteniment per natura de les diuines dignitats, e per natura deson entendre, la qual natura es spiritual: per aço ton argument no es necessari; e fas aquest argument necessari quantra lo teu: tot esser qui haje poder infinit, e eternal, pot conseruar son esser infinit e eternal, e pot sa fer en altre esser, esser finit e començat: Deu es esser, qui ha poder infinit, e eternal; donchs Deus pot conseruar son esser infinit e eternal, e pot si mateix fer en altre esser finit e començat: E perço Deu qui ses fet home, nos muda de sa natura infinida e eternal prenent altre esser, ço es enla natura humana de Jesuchrist, esser finit e començat.

Cap. 14. Que Deus sia ya encarnat.

Dix Larmità: Ramon, neguna cosa que no sia sensible, ne imaginable, per temps passat, pot esser prouada de necessitat: la encarnació del fill de Deu, no es sensible ne imaginable per temps passat: donchs la encarnacio del fill de Deu no pot esser prouada de necessitat.

Armità, dix Ramon, tota cosa que sia intelligible e amable per la

diuina bondat, diuina granesa, e les altres virtuts, e diuines dignitats, pot esser prouada de necessitat, jatsia aço que sia en temps passat: la diuina encarnacio es intelligible, e amable per la diuina bondat, granesa, e les altres diuines dignitats: donchs la diuina encarnacio pot esser prouada de necessitat, jats sa sia aço que sia stada en temps passat. la maior es clara e manifesta. e la menor declaram en axi. Si Deu no era encarnat, e era a encarnar, seria intelligible e amable que ell com sa encarnaria, que agues poble, lo qual auer no poria, car los crestians creyen que ell saria encarnat, los serrains ne los iuheus no creyen que ell sia encarnat: On com se conue que Jesuchrist haje poble, es intelligible e amable lo seu poble, e tu arguesch be segons sensitiu, e imaginatiu; e yo segons intellectiu e rationatiu per la diuina bondat, granesa, e les altres dignitats.

CAP. 15. DE VERGINITAT.

Dix Larmità: Ramon, neguna ponsella stant verge, no pot infantar: Verge Nostra-Dona Sta Maria fonch tostemps verge: donchs no pot infantar infant

Armità, dix Ramon, tota ponsella stant verge pot infantar infant si o vol la diuina bondat, granesa, e les altres diuines dignitats, e la diuina voluntat volent que ponsella pogues auer infant: adonchs Nostra Dona Sancta Maria stant verge poch auer infant, ço es Jesuchrist ver Deu e home stat. On com aço sia en axi, tu est desabut per lo sensitiu, e imaginatiu ablo qual no pots entendre aquesta cosa, la qual yo entench sobre us de natura sensual, e per intellectiu rationatiu ordonat causat perla diuina bondat, granesa, e les altres diuines dignitats.

CAP. 16. DE RESURRECCIO.

Dix Larmità: Ramon, negun home pot esser resuscitat: on com Jesuchrist sia home mort, en axi dels altres homens morts: donch ell no pot resuscitar, ne encara los altres homens poran esser resuscitats.

Armità, dix Ramon, per ço car tu no pots sentir ne imaginar que null home mort no pusque resuscitar, negas resurrectio, qui es un dels articles de la fe catholica: Mas si tu vols entendre, que Deu pot per son infinit poder, o mes sill voll la sua infinida granesa, e axi de les altres infinides diuines dignitats, pots entendre que Deu pot homens resuscitar; com sia aço que Deu ab les sues diuines dignitats haje maior poder en obrar, que home per natura corporal e spiritual no pot sentir ne imaginar encaraque Deus deu homens resuscitar, per ço que la sua iustitia haje subiecs eternals, e per la sua misericordia atsi, enlos quals fasse Deu juy eternal segons que aurem ben fet, o mal fet, e a mils declarar pots ho entendre per aquest argument: tot esser en que sien una matexa cosa subirana bondat, granesa, eternitat, poder, en-

teniment, voluntat, virtut, gloria, veritat, pot homens morts resuscitar: Deu es donchs aytal, perque Deu pot homens resuscitar.

Cap. 17. de Glorificacio.

Dix Larmità: Ramon, negun home pot auer gloria cumplida sens beure e sens menjar, e sens fembra tocar: en paradis hom noy menjara, ney beura, ney tocara fembra: donchs en paradis no pot esser gloria complida.

Armità, dix Ramon, aquell esser qui es pus obrant per granesa debondat, e en axi deles altres diuines dignitats obra Deu la pus noble fi que sia per glorietjar sta per Deu entendre amar e membrar: donchs Deu entendre e amar e membrar en paradis es compliment de gloria; e nos pertany que en paradis sia beure, ne menjar, ne fembra tocar, de aytals obres se segueix corrupcio, pudor, e moltes daltres coses, qui no son dignes de esser nomenades.

Cap. 18. de Jutjar.

Dix Larmità: Ramon, tot home deu esser pagat a be, o a mal per merit finit e començat: donchs deuen esser jutjats per merit finit e començat: es donchs prouat, que no sera gloria ne pena perpetual; car siu era, lo iudici de Jesuchrist no seria dret.

Armità, dix Ramon, tot home qui fa be per amor de Deu qui es infinit eternal, o mal, deu auer o be, o mal infinit, e eternal: home fa be per amor de Deu qui es infinit, e eternal, o mal infinit e eternal: e si aço no era en axi, lo iudici de Deu no seria dret, ne egual: es donchs prouat que Jesuchrist die del iudici darà iuy iust e vertader ab egoltat donant a cascu de aquells gloria eternal e pena eternal.

Cap. 19. de Predestinacio.

Dix Larmità: Ramon, negun hom que sia predestinat a gloria, pot esser damnat: ne null hom qui sia prescit, pot esser saluat: segueix sa donchs que negun home no cal fer be, nes deu star de mal, e que lo iudici de Deu no sia ne no call.

Armità, dix Ramon, si eren a predestinacio ne prescripcio nos sguarden a fer iudici, car molt home ha sciencia que no fa be, efa mal: mas iudici sguarde a fer be e mal: es donchs iustitia qui sasguarda simplament a be, o a mal; e car la iustitia deDeu es bona e gran, en axi deles altres diuerses dignitats iutge los homens lo temps enlo qual fan be, o mal, e sil iutge fora de aquell temps, no seria complit ne egual ne valria home e es franch arbitre lo qual ha home a fer be, o mal. la qual cosa es impussible. tu fas ton argument segons sensitiu, e imaginatiu, e yo fas aquest quantra lo teu per intellectiu segons lorde

que han les diuines dignitats enlos homens, dels quals son causa efficient e final: neguna sciencia donchs costreny los homens que fasssen be, o mal: Deu es vera sciencia: donchs Deu no costreny los homens, quefassen be, o mal.

Cap. 20. del Sagrament del altar.

Dix Larmità: Ramon, negun cos stant enlo cel, pot star enla terra: lo cos de Jesuchrist sta enlo cel: donchs ell stant enlo cel no pot estar enla terra. E aço mateix sa segueix de moltes altres enlos quals no pot esser en un temps mateix.

Armità, dix Ramon, ver dius segon poder sensitiu, e imaginatiu: mas no segons us de intellectiu: e per ço que ho entenes, fas te aquest argument: tot esser qui sia infinit e qui tot sia fet home, pot esser en un temps mateix en tot lloch: lo fill deDeus es en axi: donchs lofill de Deu pot esser en un mateix temps en tot lloch: e a aytal poder sta perla diuina bondat qui ho bonifica, e per la granesa deDeu qui ho magnifica, e en axi deles altres diuines dígnitats, les quals no poden esser empatxades per poder sensitiu e imaginatiu, qui es poder finit e començat.

Cap. 21. de Accident.

Dix Larmità: Ramon, negun accident pot esser sens sustancia qui es son subiec: la color, sabor, e cantitat dela sagrada hostia es accident: donchs no pot esser en ella sens que no sia en ella per sustancia. es doncs prouat e demonstrat, que la hostia sagrada no pot esser encos de Jesuchrist com sia aço que tota sustancia requer son propi accident.

Armità, dix Ramon, ver dius segons quel huma enteniment fa la sciencia perlo sensitiu, e imaginatiu: mas no dius ver segons quefa a sciencia segons intellectiu desnudat de sensitiu e imaginatiu perlos actus que enten deles diuines dignitats· car en axi com lo poder deDeu per sa bonesa e granesa e les altres dignitats pot crear accident de no res, potfer que accident sia sens sustancia e que no sia en res, e perço declarar fas te aquest argument. tota uoluntat que sia infinida enbondat, granesa, eternitat, poder, eles altres dignitats diuines, pot fer que accident sia ensi mateix sustentat, sens que no sia conegut ab sustancia: la diuina voluntat es aytal, perque la diuina voluntat pot fer que accident sia sustentat en si mateix sens sustancia: es donchs prouat, que la hostia es ver Cos de Jesuchrist sots la color, sabor, e cantitat que ha com es sagrada per preuere ordonat.

Cap. 22. de Matrimoni.

Dix Larmità: Ramon, negun home ne neguna fembra que haja franca libertat pot esser ligat per matrimoni: lome e la fembra han franca libertat: donchs no poden esser ligats per matrimoni.

Armità, dix Ramon, Deu es causa efficient, e final de tota franca voluntat, e per aço ordona e requer que ço que fan los homens e les fembras fassen perla fi ala qual son creats, la qual fi es Deus honrar, e seruir, entendre, e amar, e obeir. la qual fa a quel home e la fembra sien obligats per matrimoni. sens lo qual los homens e les fembres no aurien ordonat fi. E tu ets desabut per lo sensitiu e imaginatiu, que es del ieura e natura deles besties, e pot esser illuminat per aquest argument: tota generatio. . (?)

Cap. 23. Conclusio del Libre.

A gloria e lahor de Nostre senyor Deu fineix Ramon aquest libre en la Ciutat de Messina, en lo mes de Agost, en lany dela encarnacio de Nostre S.or Deu Jesuchrist M CCC XIIJ. Com Ramon ach finit son libre dix al Armità aquestes paraules: Armità segons lo proces de aquest libre te es donada doctrina com degues mes amar Deu que tu mateix: que tu sapies contrastar a tentacions per la conaxença que auras de Deu; car qui sap entendre, per ço que de Deu enten, pot fugir errors, e pot en Deu multiplicar sa amor. *Fonch acabat de scriure diuendres lo primer de Agost a 12 hores del dia any M. CCC. XXX* (?).

INVENTARI Y ENCANT D'UNA ESPECIERIA CERVERINA DEL SEGLE XIV

Entre'ls molts documents que desaparegueren per sempre dels arxius públichs y particulars de la antiquíssima ciutat de Cervera, no fa més de vint anys (com ara de poch n'ha sortit un regular aplech de la històrica vila de Santa Coloma de Queralt), n'ha vingut a les nostres mans, després de passar per les del llibreter, un d'interessant que pot suministrar materia nova al llingüista, al historiador y al arqueòlech. Lo que are presentèm consisteix en un quadern que conté l'inventari y la llista d'encant de tots los obgectes que foren del apotecari de Cervera Francesch Çes Cases, y degueren vendre al més dihent los tutors y curadors del seu fill Francisquet, durant los anys mil trescents setanta tres y següent. Lo quadern és en foli y està format per trenta dos fulls de paper; lo del inventari y una porció de petites actuacions en llatí és de tasca verjurat y té la marca de la destral, formant 24 fulls; lo de la llista d'encant és aquell paper que creyèm era anomenat d'exarma, de origen o fabricació aràbichs, groxut, de superficie fina y de contextura fibrosa; paper que veyèm en gran part de registres y documents dels segles XIII y XIV. La lletra és la gòtica manuscrita d'aquelles èpoques, no ben correcta per la pressa ab que degué traçarse, lo qual dificulta devegades la lectura. Lo quadern està cobert de pergamí ab inscripcions tancades dintre d'una capritxosa silueta de peix.

La nostra primera intenció era presentar tant sols un dels dos documents catalans que figuren en aquest curiós lligall d'actuacions pertanyents a la liquidació de la especiería catorzecentista den Çes Cases, suposant que l'un era lo duplicat del altre, donchs realment l'encant o venda pública al més dihent havía de basarse en l'inventari fet pels tutors del herèu. ¿Per què podía servir, sinó pera la venda immediata, l'inventari detallat que's prengué tan poch temps abans de ferse aquèlla? En bons termes administratius, notarials y fins judicials, quan en Pere Deçpual, corredor jurat de Cervera, en nom dels tutors y curadors d'en Francisquet Çes Cases, fill y herèu del *quondam* apotecari, encantava en la plaça major de la vila tot l'immens assortit de morters, bacines, maçapans, pots, cantarels, ladrioles, aludes, panistres, calastons, arquibanchs, greals, scudeles y caxes, buyts o plens de especiería, sancers o trencats, *als* o bons y tantes altres peces de roba o mobles, era natural que tingués a la ma aquell inventari per anar passant ratlla després de venuda cada cosa a algún dels qui copdiciosament lo voltaven, al devant dels quals devía trobarse la bona Madona den Cases, de segur mare den Francisquet, que axís anava rescatant una bona part de lo que durant tota sa vida de casada havía vist y estimat en la botiga del seu marit. Axís ho havíem suposat fins que una lectura comparada d'abdós textes ens convencé de les essencials diferencies que'ls separen ab tot y referirse als matexos obgectes. L'inventari retreu més directa, y podèm dir desinteressadament la cosa descrita y, per exemple, si's parla d'un massapà, o sía caxeta, contenint especiería, detalla aquesta ab una riquesa de noms que después no figuren en la llista *comercial* del encant, en la qual s'hi troben, en cambi, altres noms no registrats en lo primer document y sobre tot los preus que alcançaren singularment los obgectes y'ls noms dels compradors. Per aquesta rahó era precís copiar los dos textes, y més si's té en compte lo distint ordre de catalogació, lo qual no dificulta les comprobacions, mitjançant un atent estudi comparatiu.

Copiats ab gran cura (1) pera sa publicació, era del cas explotarlos literariament y a dit efecte compondre un glosari de les paraules tècniques de especiería, indumentaria, ceràmica, etz., que hi surten en abundancia; mes axò que potser ho hauríem probat, com ferem en altra ocasió en un text literari, no ho intentèm en aquest per rahó de la materia de que's tracta, poch estudiada per nosaltres, estimantnos més que altres cantin ab *meglior plettro* la difícil cançó filològica, en la que tan perill se corre de desentonar. A la disposició de tots posèm les fulles originals.

Per acabar, nos permetèm anunciar als rebuscadors de mots vells

(1) No més nos hem permès desfer abreviatures, sense exceptuar les dels noms propris y suprimir la paraula ritual *Item* que's troba al començ de cada cosa descrita.

y de la historia de les ciencies naturals a Catalunya que no trigarèm gayre a publicar un curiosíssim *Receptari* del segle XV que possehím, en lo que sortiràn a la estampa, per primera vegada, un llarch enfilall de fórmules mèdich-populars, avalorades per un lèxich català riquíssim, del que n'hi ha lleugers indicis en los dos documents del present trevall.

E. MOLINÉ Y BRASÉS

INVENTARI

Inuentarium factum per Petrum de Vergos et Raimundum de Auinione ut tutores Francischoni çes Casses filii pupilli et heredis Francisci çes Casses Apotecharii condam ville Cervariæ et hoc de bonis dicte hereditatis — Similiter sequitur in presenti quaterno enquantum factum de ipsis bonis. Die mercurii XXIIII. madii anni M.CCC.LXX.III. Nouerint uniuersi, etz.

In quo siquidem hospicio sito in vico vocato dels sperits, fuerunt inuenta bona mobilia suscripta Et primo videlicet in intrata:

Unum morter de coure de especier cum sua manu de fferre. — Item una bacina de lauto. — Item un tayllador de fust gran. — Item X onçes e miya de pebre. — Altre bacina pocha. — Un maçapa buit. - Altre maçapa ab VIIII. onçes e miya de coto. — Un maçapa on eren los saquets de erbes e altres specieries seguens: Primerament un saquet on hauie una pocha de aristolotgia que pesa ab lo saquet III. onçes. — Altre saquet de cassadigna II. onçes. — Un dobleret de poluores de diarredon que pesa ab lo saquet II. onçes e miya. — Altre aludeta de diarredon que pesa ab la aludeta II. onçes. — Altre aludeta de diasene que pesa III. onçes. — Altre aludeta de poluores III. onçes. — Altre aludeta de poluores I. onça e miya. — Altre aludeta de rialgar V. onçes. — Un saquet darobi que pesa II. onçes. — Un saquet ab esula que pesa V. onçes. — Un saquet ab benalbum que pesa II. onçes. — Un saquet ab ameos que pesa III. onçes. — Un saquet ab lingams que pesa II. onçes e miya.

Item a altre depart fo trobat en altre maçapa I. saquet de sene que pesa VIIII onçes. — Altre saquet quaix de erba semblant laor de almoylls XIII onçes e miya. — Un saquet ab V. liures de ras de bocs V. liures. — Un saquet de palipodi que pesa XIII. onçes. — Un saquet de morrutort que pesa VI. liures. — Un saquet de salmitre que pesa XIII. onçes. — Un saquet de fauons que pesa II. liures, VIIII. onçes.

Item altre maçapa en que foren atrobats los dobles d'erbes y d'altres specieries segons que's seguexen: Primerament un I. saquet de benalbum e de benrubrum que pesa ab lo sach IIII. onçes. — Item altre sach ab laor de leytugues que pesa II. liures. III. onçes. — Un saquet ab laor de moraduix que pesa VIIII. onçes. — Altre saquet ab

vidriol que pesa I. liure. — Un saquet de sement d'api que pesa ab lo sach II. liures. — Un saquet de paylla de mequa, miya liura — Un saquet ab palitre que pesa I. onça e miya. — Un saquet ab celiandre que pesa IIII. onçes e miya. — Un saquet ab pomes dultramar que pessa XI. onçes. — Un saquet ab soffre uiu que pesa XIIII. onçes. — Un saquet ab alcama que pesa I. liura.

Item fo atrobada al dit obrador una quaxeta ab erba col. — Item un maçapa en que hauie comi hortrani, VIIII. liures — Altre maçapa en que hauie auelanes, miya puyera. — Un cabaç en que hauie pegunta VI. liures. — Un pot de meliqua en que hauie roses veylles VIII. onçes. — Altre pot de meliqua en que hauie clauels, miya onça. — Altre pot buyt. — Un maçapa poch, buyt. — Dues mans e miya de paper tascha. — Altres II. e miya de paper de exarma. — Un maçapanet ab mastech miya onça – Altre poch ab orpiment miya onça.

Item fo atrobat al dit obrador cera obrada XV. liures X. onçes. — Item cera gomada IIII. onçes. — Una caxeta longa buyda. — Congres qui sancers qui trencats ab IIII. liures de taps hi coses que pesauen entre tot XIIII. liures. — Una caxeta de noguer eñ que foren atrobats comptans los quals foren comanats a Madona Ffrancescha, mare del dit Ffrancesch XVIII. sol. VI. diners. — Un maçapa poch on hauie caparos XIII. onçes. — Altre maçapa on hauie nou dexarch III. onçes e miya. — Altre maçapa en que hauie goma, miya onça. — Altre maçapa en que hauie vert scur III onçes. — Un maçapa ab gales II. onçes. — Un saquaç en que hauie aygua cuyta VI. liures. — Un maçapa en que hauie rayna III. liures. — Altre maçapa en que hauie sucre blanch IIII. liures e miya. — Altre maçapa en que hauie pols de sucre VIIII. onçes. — Un maçapa poch buit. — Un maçapa en que hauie silli III. liures. — Sandal blanch e vermeyll VII. onçes. — Un maçapa blanch ab diuerses empastres. — VIII. pots de domas entre trenquats e sancers. — VIIII. scudeles de domas, II. grans e VII. poques. — Un pot vert trenquat, en que hauie goma limi IIII. liures. — Un sach o aludaça ab alegua V. liures e miya. — Un pot trenquat ab un poch de angrutat. — Una capceta pocha de acerqua que pesa ab la capça III. liures. — Una panistraça ab XXI. pareylls de capçes entre als e bones. — Mix coffi d alçabuyes. — Nou cantarels buits. — Set pots buits. — Un pot xich ab I. onça de limonada I onça. — Dos ladrioletes de argent viu que pesaren ab tot I. liura V. onçes. — Dos oles en que hauie mel XVIII. liures. — Un saquaç en que hauie coto utyll III. liures. — Dues oles ab una pocha duruga. — Un quaxo de fust en que hauie miya puyera de ciurons. — Altre caxo en que hauie un poch de palo dalum. — Un saquet en que hauie flor de romani. — Quatre dotçenes de caneles de fust entre trenquades e sançeres. — Un raydor de caneles. — Unes balançes liurals. — Item altres onçals — Un mesurador. — Sis peçes de pes que son en un morteret de fust. — Altre peça que son VI. liures. — Un armari de fust ab VI. calais. — Altres balançes onçals. — Un so.

brelit. — Una caxeta de noguer buida. — Una quaxeta de pes. — Una roua de pedra e I. quartero. — Una quaxeta pintada buyda. — Tres moraxes de vidre. — Una despensadora. — Un moli de mostaylla.

Item in cellario dicti hospicii fuerunt inuenta bona mobilia et vassa umana sequentia: Primo una bota buyda. — Item unum barril buyt. — Una toneta buida — Una tona quator modiorum plena vini. — Una tona de III. muyts buyda. — Dos ambuts de trescolar. — Una caxeta buyda. — Una scudela de terra de liurar vi. — Miya aroua de pegunta. — Un carratelet poch buyt. — Una squombra pocha.

Item in aula dicti hospicii fuerunt inuenta bona mobilia sequentia: Primo una taula ab sos peus. — Item dos banchs. — Una cortina o açtora de junch mari. — Una gorgera. — Dos lançes et I. lançer de fust. — Dos pauesos I. poch altre gran. — Un scut. — Uns semalots. — Un barral de cuyr. — Un taleguer de treytes. — Un broquer de fferre e I. bacinet. — Un banquet poch ab son torn. — Unes pintes de pintenar. — Unes cardes. — Uns cardots. — Un dobler ab xulleres de lana de pintenar. — Una saqua de aynis que pessa ab la saqua XII. liures. — Stam filat XVI. liures. — Un trauesser. — Dos coxins de seda. — Un baci de lauto. — Un bacinet de portar carn. — Un calasto de fferre.

Item un armari pintat in quo fuerunt inuente raube sequents *(sic)*: Primo un cabaç ab XIII. liures e miya de bri de canem affilat. — Item II. touayllons e I. drap de pasta. — Un barral de cuyr. — Unes touaylles oldanes. — Uns touayllerets. — Una borsa de seda dom la qual tenie penyora den Jacmet Cortes per medecines. — Un drap de seda. — Un arquibanch buyt de tenir pa. — Un bacinet dom. — Una coretxa dom de cuir. — Un pot pintat. — Un lançol de dues teles olda. — Altre lançol de III. teles sancer. — Un lançol olda de II. teles. — Set touayllons entre sotils e bons. — Una coberta de seda de traueser. — Una cobertaça de coxi — Una romana pocha. — Altres pintes de pintenar lana noues. — Uns touayllons. — Un lançol de lenç de III. teles. — Unes touaylles cominals. — Altres touaylles sotils. — Un drap de pasta olda. — Dos touayllons oldans.

Item in quodam maçapanum fuerunt inuenta specieria suscripta: Primo I. saquet de mellilot que pesa miya liura. — Item altre saquet de bluchlesca lo qual pesa ab tot I liura. — Un saquet de fitonal que pessa III. onçes. — Un saquet ab coral blanch que pessa IIII. onçes. — Un saquet ab poluora de diasene que pesa per tot I. onça. — Altre saquet que pessa, ab poluora de diapapauer quey hauie, I. onça. — Un saquet on hauie plom cremat que pessa miya liura. — Sis pareyls hi mix de pans duruga. — Disset liures dalum de roqua. — Un saquet ab pastes de seda lo qual pessa encamarat XIII. onçes. — Una manegua de cristiri de lauto. — Una ladriola dargent viu que pessa XV. onçes. — Plom IIII liures e miya. — Una ma de morter de coure.

Item in quadam alia domo contigua dicte sale vocata del pastar

fuerunt inuenta bona mobilia sequentia: Primo una pastera buida — Item II. sedaços de seda un bo e altre al. — Un sach de tenir farina buit. — Una caxaça on hauie II. forreyllats e altres fferesqueçes. — Una caxa de noguer buyda.

Item in quadam domo juxta coquinia fuerunt inuenta hec bona sequentia: Primo un arquibanch gran buyt. — Item una arquaça on hauie IX. morters de fust entre als e bons. — Una algerreta de terra vert. — Una caxa de caneles de seu affer. — Una candeleraça buyda. — Uns fogons de fferre.

Item in coquina dicti hospicii fuerunt inuenta hec bona mobilia que sequntur: Primo en I. scudeler de guix XIII. scudeles e XVIII. tayladors entre als e bons de fust. — Item I. broqual de vidre de domas ab son calguer. — Uns alembrichs de plom. — Una arquaça buyda. — Una caxeta menys de cobertor ab pastilles. — Una bancha. — Un banch menys de peus. — Un calffador de lexiu daram. — Cinch canters de terra. — Tres sbromadores de obrar de terra — Un perolet poch. — Una taça. — Altre taça pocha. — Una loça e I. sbromadora de cuyna. — Una sucrera de terra trenquada. — Dos ferres de foch pochs. — Una taula de fust de pi. — Un squon de fust engastat. — Una ola gran de terra emuerniçada de tenir sabo ab I. seti. — Uns neulers de fferre. — Una loça de marbre. — Una caldera daram. — Altre caldera. — Un aster gran de fferre. — Uns neulers. — Tres loçes de obrar de terra. — Uns leuts de ferre. — Una paela. — Tres cobertaços de fferre. — Dues detrals de fferre. — Un exol. — Dos canalobres, I. al e altre bon. — Un morter de pedra marbre. — Una scara.

Item in quadam camera vocata la cambra miyana fuerunt inuenta bona mobilia sequentia: Primo una colga antiga en que hauia I. trauesser e I. pareyll de flaçades. — Item en I. colga de guix I. matalaff I. cobertor olda e I. goenga de borres. — Tres lançols e una cotera de fluxel. — Una plomaça. — Un drap pintat olda. — Dues cortines verts ab seyal de ca e de leo. — Una vanoua oldana squinçada. - Dos setis squinçats. — Un arquibanc buit

Item in quadam camera vocata la cambra sobirana fuit inuenta I. porcela. — Item I. lauador de mans. — Una arquaça sens cobertor en que hauie scriptures. — Unes cortines verts ab seyal de leo e de castel.

(Acaba l'inventari ab los següents *mobles* trobats en altre lloch):

Primo: un cub. — Item un raxat de folar venema.

ENCANT

Anno a natiuitate domini M° CCC° septuagesimo tertio.

Nouerint uniuersi. Quod in presencia mei notarii et testium subscriptorum ad hec specialiter vocatorum et rogatorum, die sabati XIII. mensis augusti anno a natiuitate domini M° CCC° LXX° tertio, Petrus de Vergos maior dierum et Raimundus de Auinione habitatores

ville Ceruariœ, tutores et curatores dati et asignati per curiam baiulie dicte ville Ffrancischimo Çescasses filio pupillo et heredi Ffrancisci Ces Casses apotecharii quondam Ceruarie et ejus bonis in publico enquanto et in platea maiori dicte ville per Petrum Deçpual curritorem publicum juratum dicte ville fecerunt venditionem de bonis mobilibus dicti pupilli per modum qui sequitur; presentibus pro testibus de presens: P. Ffebior et Arnaldum Ninot presbiteris Ceruarie et emptoribus subscriptis et pluribus aliis; que bona specierie subscripte erant in hoperatorio hospicii dicti pupilli.

E primerament fo venut I morter de coure de specieria an Guiamo de Robio mercader de la ciutat de Leyda, es saber, per liura XVIIII. diners e malla, pesa en suma LV. liures VIII. onçes que fan a la dita raho LXXXV. solidos IIII. diners e malla. — Item fo venuda la ma de ferre del dit morter al dit Guiamo de Robio per II. solidos VI. d. — Una bacina de lauto a Madona den Casses per VIIII. s. III. d. — Un tayllador gran de fust an Jacme Lobet per XVI. d. e malla. — Una bacineta pocha ab XII. onçes e miya de pebre a Madona den Casses VIII. s. I. d. — Un maçapa buyt an Jacme Lobet per XII. d. e malla. — Altre maçapa ab coto a Madona den Casses per III. s. V. d. — Lo primer maçapa buyt an Borraç specier de Tarrega, per II. s. VI d — Altre maçapa on hauie pols de sucre al dit en Borraç, per III. s. VIII. d. — Altre maçapa ab cami rustech al dit en Borraç per VIIII. s. — Un pot ab clauol al dit en Borraç per III. s. II. d. — Altre pot buyt al dit en Borraç per IIII. s. VI. d. — Un maçapa on hauie IIII. liures III onçes de sucre al Dega, a IIII. s. X. d. la liura e lo maçapa per II. s. fa per tot: XXII. s. V. d. — Un pot ab rosses a madona den Casses per IIII. s II. d. — Un maçapa ab rayna an Jacme Çesheres specier, per II. s. V. d. — Un maçapa ab auclanes al dit en Borraç per IIII. s. — Altre maçapa ab laor de verdolagues al dit en Borraç per VI. d. — Un maçapa ab una pocha de colsa molta an Ramon de Rochafort XIII. d. — Un maçapa ab goma al dit en Borraç, XVIIII d. — Altre maçapa ab ensens an Borraç XVII d. — Un maçapa ab nou d exarch a madona den Casses per II. s. IIII. d. — Un cantarel ab oli de Ginebra a madona den Casses per II. s. V. d. — Dos pots buyts al Dega per VIII. s. I. d. — Altres II. pots a madona den Casses, per V. s. VII. d. — Una capça ab I. poch daçeuer a Madona den Casses per VIIII. d. — Dos maçapans ab goma arabicha e gales per XIIII. d. an Borraç. — Un maçapa ab vert scur an Borraç per XI. d — Un cantarel ab cobradura an Guillem de Valloria per II. s. III. d. — Dos maçapans, en la un hauie anet e en laltre orpiment, an Borraç, per XI. d. — Un maçapanet buyt an Bernat, laurador, per VII. d. — Altre maçapanet ab caparos an Borraç II. s. VI. d. — Un maçapanet ab mastech an Borraç, per VIII d — Un maçapa ab teutonicha menys de cobertor a madona den Casses X s. I. d. — Tres

ladrioles on hauie argent viu, a Madona den Casses per X. s. I. d. — Un maçapa ab mustaylla, a madona den Casses II. s. VII. d. — Un cantarel de terra an Jacme Çesheres, XII. d. — Un cantarel an Ramon de Rochafort per X. d. — .. lliures de plom an Miquell de Saluoneres a III. d. e malla per lliura. — Paper (tascha e de exarma) an Miquell de Saluaneres notari per V. sol. VI. d. e malla. — Dos pots la un trenquat e laltre sancer a madona den Casses, per IIII. s. VII. d. — Un pot a madona den Casses per II. s. III. d. — Un pot trenquat an Ramon de Rochafort XII. d. — Una capça de aterra an Borraç, per II. s. VII. d. — Congre, cap e cossos, a madona den Casses XIIII. liures X. onçes a XIX. diners per liura fan XXIII. s. XI. d. e malla. — Una caxeta ab erba col a madona den Casses XVIIII. d. — Un cantarel an Guihemo Candel VIII. d. — XXII. saquets ab poluores e una manegueta de castiri los quals son contenguts e pesats en lo primer maçapa del inuentari an Bertholi Ripol specier per IIII. s. — ffo tot venut a barisch, en tant com en altre manera no sen trobaue, den Gaço de Violi de Cots, amich del P. Boyl.

Item dicto die sabato XIII. dicti mensis augusti in dicto tugurio preffati tutores per dominem Petrum Deç pual curritorem publicum et juratum fecerunt venditionem de bonis subscriptis; que bona fuerunt inuenta in aula hospicii dicti pupilli prout in inuentario de ipsis bonis fecerunt...

Primerament una bacineta de portar carn, an Baborer per IIII. s. VII. d. — Item I. barral de cuir a ffra Guillem Arnau, II. s. — Unes pintes noues de pintenar lana, an P. Dau, per VI. s. VII. d. — Un baci de lauto an Ramon Bosch, de[¿Vila-?]grassa, per VIIII. s. II. d. — XVI. liures destam filat menys Iª. onça, an P. Guilaber, mercader, a III. sous VIII. d. per liura e III. diners mes al tot fa en suma LVIII. s. VI. d.— Una taula de noguer ab sos peus, an Bernat de Caneles, savi, per XVI. s. Unes lançes an Stheue Candel per II. s. V. d. — Un mix scut pintat, an P. Spuya, per VII. s. — Un scut an P. Çacorta, carnicer, per VIII. s. VIII. d. — Una lança a son fiyll den Arnaldis per III. s. I. d. — Altre lança an Guillem den Vila per IIII. s. I. d. — Un broquer de porfit an Miquell de Saluoneres II. s. VIIII. d. — Un trauerser a Madona den Casses per XII. s. I. d — Un pareyll de lançols de terçena tela an bort Çacirera per XXXVII. s. — Dos touayllons oldans an Pere Çacoma, II. s. II. d. — Unes touaylles oldanes an Ramon Celerer de Luça per VII. s. — Unes touayllaçes squinçades an Ffrancesch Quintana çabater per XVIII. d. — Uns touayllons an P. Çacoma, per X d. — Unes pintes de pintenar a sa muyller den Capolat, per XX. d. — Uns cardots a un prom de forauila per XVIII. d. — Un drap de pasta an Capdeuila asaunador per XII. d — Una sacha de pinceno a Madona den Casses a II. s III. d. la liura e III. d. mes al tot que pesa X liures Iª. onça, fan XXII. s. XI. d. — Una sacha daynies a la dita dona a for de XVIIII. d. e malla la liura; pessa en suma VI. liures e miya,

fa X. s. VI. d. e malla. — Uns touayllons an Ffrancesch Sala per XX. d. e malla — Una panistra de cercos de canem affilar a Madona den Casses a VIIII. d. la liura, eren en suma XI liures VIIII onçes, que fa per tot VIII. s. VIIII. d. e malla. — Unes touaylletes a Madona den Casses, XVIIII. d. - Una panistraça per I. d. — Un pot a Mestre Forner per VIII. d. — Un calasto de ferre an Ninot preuere III. sous VIII. — Dos coxins de seda a Madona den Casses VII. s. — Una touayllola de seda an Miquell de Saluoneres, per VIII. s. — Una açtora an Miquell de Saluoneres V. s. I. d. - Una cuberta de trauerser obrada tota de seda a la Candalera de Tarrega, per XXVI. s. VI. d. — Un pareyll de lançols oldans a Madona den Casses, per VIII. s. — Dos touayllons al capela Moixo per III. s. III. d. — Dos touayllons an Miquell de Saluoneres III. s. e malla. — Dos touayllons a Madona den Casses per IIII. s. — Unes touaylles oldanes an Muntbrio per II. sous X. d. Dos touayllons a Madona den Casses per II. s. I. d. — Un arquibanch a Madona den Casses per VI. s. II. d. — Dos banchs a Madona den Casses per XVIII. d. Un torn ab sa pussa e ab son banch an Johan Fferriç de Grenyena per II. s. VI. d. - Una correia de cuyr dom a Madona den Casses per X. d. e malla. — Un chuxi de seda a sa muyller den Jacme Andreu per V. s. VII. d. — Un bacinet an Fferran, per XVI. d. — Altre bacinet an Berenguer Oliuer per III. s. VIII. d. — Un scut a seyal de leo a son fiyll den Arnaldes per III. s. — Uns scriualaços squinçats an Pere Adrey per XII. d.

Et die sabati sequenti XX. dicti mensis augusti anno predicto, preffati tutores in publico enquanto in platea maiori ville preffate per Petrum Deçpual curritorem publicum et juratum dicte ville fecerunt venditionem de bonis mobilibus inffrascriptis inuentis in coquina hospicii dicti pupilli presentibus pro eis Berengario Dostalers et Petro Casteller Ceruarie nec non emptoribus suscriptis.

Primerament fo venuda Iª. loça de fferre an Pere Febrer preuere per XX. d. — Item miya dotçena de scudeles de fust an Guillem Buguerssa per XII. d. e malla. — Una paela daram a Madona den Casses III. s. IIII. d. e malla. — Uns ferres de foch an Pere Guiamo de Verdu II. s. II. d. — Una caldereta daram an Jacme de Capdeuila per V. s. X. d. — Una sbromadera de fferre an Serra traginer daguałada, per XV s. — Uns leuts e una cobertora an Serra per V. s. — Una caldera daram an Miquell de Saluoneres per XXXVIII. s. I. d. — Una caça daram an Ramon Pere per V. s. III d. — Un morter de pedre marbre al comanador de Sent Anthoni per V. s. I. d. -- Una sbromadora de cera daram an Valloria per III. s. I. d. — Una loça daram de obrar cera, a Madona den Casses per V. s. VIIII. d. — Altra loça daram de obrar cera an Bertohli Ripol per IIII. s. — Altra loça daram a la Confraria de sent Sperit per V. s. I. d. — Una sbromadora daram de obrar cera an Guiamonet Adrey per VII. s. — Una stora a Madona den Casses per XIII. d. — Uns ferres de foch an Guillem

Johan despayllargues, per XV. s. — Una bromadora de cera a Madona den Casses per II s. I. d. — Una perola daram a Madona den Casses per VI. s — [Un] aster de ferre gran an Baborer per IIII s. VI. d. — Una destral a Madona den Casses IIII. s. I. d. — Una cobritora de ferre an Jacme de Capdeuila per XV d e malla. — Altra cobritora de ferre an Mir per XVIII d.— Una sperla e uns fferrets de foch ab lo peu trenquat a Madona den Casses per XII. d. — Un canalobre a Madona den Casses per X. d. e malla. — XV. tayIladors de fust e VI. scudeles de fust an Pere Dagramuntell per II. s. VI. d. — Una algerreta de terra e una ola gran de terra a Madona den Casses per IIII. s. III. d. — Uns alembrichs a Madona den Casses per IIII. s. I. d. — Una caxeta ab pastilles a Madona den Casses II. s. — Un calfador daram an Arnau Miser per VIII. s.— Una destraleta an Grimola per II. s. VIIII. d. — Un broqual de domas ab son cobertor an Arnau Mira per V. s. I. d. — Una algerreta vert a Madona den Casses per VIII. d. — Una caceta poqua an Pere Pestart per XVIII. d. — Un arquibanch an Jacme Lobet Çabater per VIIII. s. — Una taula de pi foradada an Berart del Urgell V. s. — Uns neulers de ferre a Madona den Casses per preu de XX. s.

Item die sabati quinta mense Nouembris anno supradicto per dictos tutores in enquanto publico dicte ville el per dominum Petrum Deçpual curritorem publicum et juratos dicte viile et presentibus pro testibus emptoribus subscriptis bone mobilia sequentia [vendita fuit?]

Primerament una caxa de noguer a madona den Casses, per XV. s. III. d — Item un breçol an Nicholau Oliuer, per III. s. — Una caxa brandonera an Berenguer Moixo, V. s. II. d. — Un morter de fust an ffrancesch Merli per VI. d — Una brandonereta a Madona den Casses, II. s. — Al comanador de Sent Anthoni una dotçena e miya de greals vinguts, per XVIII. d. — An Puixredon IIII. scudeles de fust, VII. d. — Miya dotçena de greals vinguts an Heres, VI. d. — Quatre capçes an Guillem de Riquer, IIII. d. — An Jacme Lobet I. banch, per XVI. d. — Tres scudeles an Bertran per III. d. — An Bernat Codony III. scudeles e I. morter per X. d. — Un pareyll de morters an Auinyo hostaler, per VIII. d. — Una bancha dobrador an Pere de Rochafort, per XVIII. d. — Miya dotçena de greals de fust e II. cuylleres a madona den Muntpaho, X. d. — Dos morterets de fust an Reuerdit per V. d. e malla. — Un morter de fust an Morera per VI. d. — Un morteret an Pere Spunya, per II. d. — Dos morterets de fust e una scudela a sa muyller den A. Gerones per VIII. d. — Dues scudeles an Merli, per II. d. — Un morter de fust an Morera VI. d. — Dues molles (ferre) de ma e de cuxa, de specier, an Jacme Çesheres specier per II. s. -- Dues scudeles an Arnau Mulet per II. d. — Dues scudeles an Rocha II. d. — Una lantia de vidrie an Rabinat VI. d. — Una creala an Arnau Mulet per III. d. e malla. — Al dit Arnau un morter de fust, VI. d. — Unes erguines an Arnau Gerones per XIII. d. —

Una scudella an Pere Soler per I. d. — Un morteret an Jacme Albir per II d. — Un morteret e un cuyller a na Vila maior III. d. — Un manores ab son fonre an Torrents IIII. s. VI. d. — Un morteret an Salamo, III. d. — Uns liuradors de terra an Pere de Rochafort XV. d. — Un toualer de fust an Nicholau Oliu XII. d. — Dos spinachs de ferre an Pual, VI. d. — Un morteret de fust a una dona, II. d. — Un poalaç de ferre an Pere de Vergos, menor de dies, per XVIII. d. — Un banch an Arnau Mulet, XX. d. — Dos morters adan Palau per IIII. d. — Un morter a sa muyller den Muntpesat, II. d. — Quatre capçes an Bernat de Vilagrassa VI. d. — Un morter a na Albessa per II. d. — Una banchada de scudeles e greals an Morera per III. s. I. d. — Un canelo an Spunya per II d. — Una banchada de capçes ab una panistra a madona den Casses per XVIII. d. — Un morter a sa muyller den Matabous IIII. d. — Dos morters an Berenguer Louet texidor, IIII. d. — Dos morters a un hom de fora vila IIII. d. — Un morteret an Arç IIII. d. — Un taulel de pasta a Madona den Casses VII. d. — Un morteret a na Muntprada II. d. — Una tauleta de fust an Arnaldes ab I. banquet, per IIII. s. II. d. — Una bana de ceruo a Madona den Casses per VII. d. — Nou liures XI. onçes de fiyll a madona den Casses a ffor de XXII. diners per onça fan XVIII. s. VI. d. — Un morter an Ramon Deçforn II. d. — [Un] guant de launa a un hom de forauila XVIII. d. — Un cuyller a sa muyller den Ebri I. d. — Una despensadora an Guillem de Valloria III. s. — Un banch an Muet per VIII. d.

Item die sabati XIIII. mensis januarii anno a natiuitate Domini M° CCC° LXX° quarto in enquanto publico dicte ville per Petrum Deçpual et Jacobum Misana curritores publicos et juratos, presentibus dictis tutoribus et plurimis emptoribus fuerunt vendite personis subscriptis bona sequentia (presentibus per eis emptoribus subscriptis).

Primerament I. bancha an Cardona çabater per II. d. — Item altra bancha gran an Pere Cortes notari VII. d. e malla. — An Ramon Solsona specier alum XVI. liures XI. onçes a for de V. d. per liura fa per tot VII. s. e malla. — Una serreta pocha an Pere Cortes, notari per VIII. d. — Un exol un Arnau Mir laurador, per XV. d — Uns mols an Bernat de Canelles, saui, per XVIII. d — Una banqueta a na Roure, per I d. e malla. — Tres caxetes de specieria an Ramon Solsona, per XIII. d. e malla. — Una touayllola de seda an Codayn, per XVIIII. s. — Quatre greals de stany an Miquell de Saluoneres, per II. s. e malla. — Un perol gran daram a Madona den Casses per XL. s. I. d. — Un liurador daram de salsa a Madona den Casses, per II. s. VI. d — Una torra daram a Madona den Casses, II. s. III. d. — Nou peçes de fferre de pessar an Meya de la Manresana per VII. s. — Un sporti ab uns pochs dalçabips a Madona den Casses XII. d. — A Madona den Casses tortes de cera (hauieni de esmenegades) a XIIII d. e malla per liura, que pesaven XV. liures II. onçes, fan per tot XVIII. s.

III. d. — Tres caxetes de specieria ab una pocha de camamilla, a Madona den Casses per XII. d. — A dan Juni de sent Anthoni ferros y qanalobraços podrits, per XV. d. — Dos ariseles a sa muyller den Arç, per IIII. d. — Dues caxaçes menys de cobertors an Berenguer Oliuer, notari, II. s. — Uns pauchs de ciurons ab una caçola de terra an Cardona de Vergos, per XVII. d. e malla. — Sis liures dayga cuyta a Madona den Casses a for de VI. d. per liura, fa per tot III. s. — Una caçola a un hom de Muntfalcho, per III. d. e malla. — Uns peus de caxa an Guillem Tolra, per VIII. d. — Dos miyes canes an Sala courer, per XVIII. d. — Un maçapa ab unes balançetes al dit en Sala per XVIII d. — Dues oles ab una pocha de mel a Madona den Casses XIII. d. — Una caxeta miyanada an Meya per VI. d.— Unes balançes poches an Gardeny per XVII. d. — Una barrischada de cantarelaços an Arnau Mulet VIII. d. — Un maçapa gran an Morera III. d. — Un armari de fust pintat an Stheue Candel per XXIII. s. VI. d. — Un poch de laor de mortafach e una maçepa a Madona den Casses XIII. d. — Un barraga an Blanquer preuere XVII. s. VI. d. — Un banquaç a un hom de forauila per IIII. d. e malla. — Una caxeta an Nicholau Oliuer per XVIII. d. e malla. — Un maçapa an Berenguer Bertran VIII. d. — Un moli de fer mostaylla, a Madona den Casses, per II. s. — Una archaça ab morteraços de fust veylls e ab motllos de cera e ab un capel de sal a Madona den Casses, per IIII. s. — Una balestaça trenquada e unes manxes an Nicholau Oliuer, per IIII. d.

Et die sabati XXV. mensis ffebroarii a natiuitate Domini M° CCC° LXX quarto predicta, per prenominatos curatores in publico enguanto ville Ceruarie interuemente his presente et currente Petro Deçpual curritori publico et jurato dicte ville fuerunt vendita bona suscripta personis subscriptis ut plus offerentibus et dantibus presentibus ipsis emptoribus et testibus et Berengario Dostalets et Petro de Rabione, Ceruarie.

E primerament I. pareyl de scudeles de terra de Meliqua an Bertholi Ripol, per VII. s. VI. d. — Un pareyll de marançers an Stheue Candel XVIII. d. — Item VI. greals de melica an Bertholi Ripol, specier XI. s. — Altre escudela al dit Bertholi Ripol, per XX. d. — Dos maçapans menys de cobertor an Solsona XII. d. — A Madona den Casses IIII. capçes trenquades IIII. d. — Tres maçapans a Madona den Casses VIII. d. — Un cantarel a Madona den Casses, IIII. d. — Dos pots trenquats an Candel VI. d. — Un arquibanch que ere en lo obrador an Bertholi Ripol, XLI. s. — Una ampoleta an Berenguer Lobet per II. d. — Dos sedaços trenquats e una reora a Madona den Casses II. s. II. d. — Dos potaços trenquats a Mestre Pere Lobera I. d. — Un barral de cuir an Johan Marti, per VIII. d. — Una pastera a Madona den Casses per VI. s. VI. d. — Un maçapa a dan Berenguer Oliuer per VI. d. — Unes cortines verts a seyal de leo e de castell an Pere Auela preuere, per XL. s.

Die lune septima decima mensis julii anno a natiuitate domini M° CCC° LXX° quarto in publico enquanto ville Ceruarie mediante et currente Jacobo Albert curritore publico et jurato dicte ville per preffatos tutores fuerunt vendita bona mobilia sequentia que sunt adinuenta in hospicio et cellario quod dicti pupilli habent in vico sancti Johannis.

Primerament una gerra enuerniçada de verniç vert al discret en Guillem Deç Vilar, dega de Ceruera, per XIIII. s. — Item una bota maresa an Guillem de Robio per II. s. I. d. — Dues posts de roure an Berenguer Oliuer, per XXI. d. — Dues bigues an Berenguer Oliver per IIII. s. II. d. — Uns fferres de foch an Reuerdit de labeurador per II. s. V. d. — Dos cabaçes an Galçebre per IIII. d. — Una scudela e dos bastons de fust an Lobera II. d. — Una taula an Ffrancesch den Bru, trenchada, per XI. d. — Una cortineta vermeylla an Bernat Sola, per XVI. d. e malla. — Un rexat de cup an Pere Vergos menor de dies per IIII. s - Tres posts an Jacme de Berga II. s. VI. d. — Un cabaç de pegunta als pahers III. s. VI. d. — Un morter de fust a una dona IIII. d. — Un canter a una dona de forauila IIII. d. — Un morter a Madona den Casses IIII. d. — Dos canters a Madona den Casses IIII. d. — Un morteret a un hom de forauila III. d. — Un panistraç an Guillem de Valloria VII. d. — An Bernat Fuster, preuere, un cabaç de ferramentes V. s. — Un cernidor de caneles a Madona den Casses, X. d. — Una pastera a Madona den Casses II. s. — Una lussa de fer caneles a Madona den Casses XVIII. d. — Una caxeta oldana a Madona den Casses XXIII. s. I. d. — Unes posts de colga an Pere de Vergos menor de dies VI. s. — Un doblerat sotil an Pere Febrer, per XII. d. — Tres liures e tres onçes de coto al juheu argenter per XVIIII. d. e malla.

Per la còpia, E. M. y B.

LOS JUDIOS MALSINES

En el idioma castellano entró en el siglo XIII, ó antes quizás, la palabra *malsín,* para expresar la persona que habla mal de otra y siembra discordia, ó sea, el difamador y denunciador. El *Diccionario etimológico* de Roque Barcia indica que este vocablo procede de una voz hebrea que significa *acusador,* el que avisa secretamente á las autoridades de alguna falta ó delito de otro con mala intención y por su propio interés. Cuenta D. José A. de los Ríos que Don Yusaph Pichon, antiguo almojarife y contador del rey Enrique de Castilla, era muy aborrecido de sus hermanos los israelitas y que cuando asistió en Burgos, en 1379, á la coronación de Juan I, varios judíos notables re-

solvieron perderle. Al efecto solicitaron del nuevo soberano un mandato para que si hubiera entre ellos algún *malsín* pudiesen hacerlo matar y lo obtuvieron fácilmente, denunciando entonces al alguacil que Don Yusaph era *malsín*, digno de muerte, y en virtud de aquella orden obligaron á aquél á practicar la captura, y al momento de salir de su albergue fué degollado miserablemente el odiado personaje.

Sin duda, la palabra *malsín* está directamente relacionada con el vocablo *malsenuth*, que significa la pena aplicada al denunciador calumnioso.

En la lengua catalana no entró la palabra *malsín;* pero de antiguo la empleó la cancillería de los monarcas catalano-aragoneses, no sabemos si tomándola de los castellanos ó directamente de los judíos. Recordamos el privilegio que Jaime I concedió, en 1273 (n.° 552 del *Catalogue des actes de Jaime Ier, Pedro III et Alfonso III Rois d'Aragon concernant les Juifs*, por Jean Régné; París 1911), á la aljama de Barbastro, de que sus adelantados podían instituir asesores israelitas, los cuales tendrían facultad para citar por ante el baile local á todo judío de mala vida que fuese por los suyos afrentado con el apelativo de *malsín*.

Parece, según unas ordinaciones del rey Juan I, de 1390, que damos á conocer, que en las aljamas de la Corona de Aragón la palabra *masor* ó *maçor* era sinónima de *malsín*.

Tenemos reunidos, además del citado, otros documentos reales referentes á malsines, y los vamos á publicar por su orden cronológico (1). Es el primero de 1346, á favor de la aljama de Zaragoza, para

(1) En un privilegio sobre usuras otorgado por el rey Jaime II, en 1307, se consigna que no deberá ser considerado como malsín todo judío que denuncie á los oficiales reales que la aljama no ha procedido á declarar la *alacma y nicduy* en la forma que prescribe:

«Nos Jacobus etc.ª Solliciti more regio circa comoda subditorum quia pro certo didiscimus quod judei terrarum et Regnorum nostrorum qui peccunias et res suas Christianis mutuant ad vsuras spernentes statutum Illustrissimi domini Regis Jacobi inclite recordationis aui nostri et etiam statuta et foros nostros super vsuris edita quibus cauetur quod judei non recipiant vsuras ultra quatuor denarios in mense pro libra indifferenter eorum aliqui vsuras que sortis medietati equiparantur in anno. Alii uero eorum usuras que in anno ad sortis quantitatem ascendunt recipere non formidant et contra dicta statuta et foros refirmari faciunt sibi debita vsuras in ipsis reformantibus cum sorte miscendo vnde quia expedit ut frenum eorum voracitati et insaciabili auaricie inponamus et quod statuta et fori predicti penitus obseruentur et in aliquo non derogetur eisdem Idcirco prouida deliberacione sic imperpetuum statuimus ne decetero aliqui judei uel judee terrarum et Regnorum nostrorum sint ausi per se uel peralium mutuare peccunias uel res alias alicui Christiano ad vsuras ultra quatuor denarios pro libra in mense aliquia racione uel causa nec seruicium recipiant a suo debitore ultra dictos quatuor denarios in mense pro libra nec redigant usuras in sortem ipsa debita refirmando uel alias et quod nullum debitum in usuris possit crescere ex quo fuerit duplicatum prout premissa omnia tam in dicta constitucione domini Regis Jacobi aui nostri quam in aliis statutis et foris postea super vsuris editis ordinata et prouisa fuerunt Preterea ut omnia premissa et singula obseruentur ac etiam compleantur statuimus quod quolibet anno jactetur seu imponatur Alacma et Niduy prout melius firmius et soliempnius possit fieri secundum legem et obseruanciam judeorum cum rotulo tore seu legis prima die mensis octobris in Sinagoga Majori cuiuslibet loci presente tota Aljama uel majori parte ipsius et in locis in quibus non habent Sinagogam jaccetur dicta Alacma et Niduy in Scola uel in loco

poder hacerles aplicar sus adelantados la pena capital en la curia del Zalmedina á los que en aquélla resulten acusadores ó calumniadores:

«Nos Petrus Dei gratia Rex &, per nos et successores nostros concedimus vobis judeis Cesarauguste et collecte vestre et cuilibet vestrum de gratia speciali presentibus et futuris perpetuo quod et quandocumque et quocienscumque apud vos repertus fuerit aliquis accusator judeus qui in ebrayca lingua malsin vocatur quique juxta cognicionem sumariam adanantatorum vestrorum et aliorum quinque judeorum ab ipsis adenantatis electorum sine appellatione quod malsin de ritu ebrayco censeatur tradatur Curie Çalmedine Cesarauguste pena capitali totaliter puniendus judicio ipsorum adenantatorum et predictorum et aliorum quinque judeorum per ipsos adenantatos ut premittitur electorum ita tamen quod pro unoquoque judeo qui ut dictum est malsin fuerit inventus et condempnatus Curie nostre predicte et nostrorum quingentos solidos jaccenses facta tamen prius de ipso execucione corporali de bonis vestris propriis exsolvatis. Et dictus Çalmedina nomine Curie nostre faciat de ipso judeo justiciam corporalem. Mandantes eidem çalmedine et merino comissario ac procuratori Regio Cesarauguste qui nunc sunt et pro tempore fuerint cum hoc fuerit denunciatum quod quandocumque et quocienscumque huiusmodi ebreus malsin sibi fuerit denunciatus ipsum capiat puniendum judicio predictorum ut est dictum justicia corporali. In cuius rei testimonium presentem cartan nostram vobis inde fieri jussimus nostri sigilli appendicii

---

illo ubi faciunt oracionem ut omnes judei et judee teneant et obseruent omnia supradicta per totum illum annum et quolibet anno in dicta die in jactacione seu imposisicione dicte Alacme seu Nicduy sit presens baiulus dicti loci uel eius locumtenens cum duobus viris Christianis idoneis quos baiulus duxerit conuocandos. Et si quolibet anno dicta die in qualibet Aljama dicta Alacma et Nicduy jactata seu imposita non fuerit ut est dictum judei illius Aljame perdant omnia debita que mutuauerint post dictam diem vsque ad illam diem qua ipsa Alacma et Nicduy fuerit imposita seu jactata quorum quidem debitorum medietas nostro Erario alia uero medietas debitoribus aplicetur. Item Adelantati Secretarii et Majores Officiales ipsius Aljame illius loci ubi quolibet anno dicta Alacma et Nicduy jactata seu imposita non fuerit ut est dictum sint nobis incursi cum corporibus atque bonis. Statuimus etiam quod Adelantati seu Secretarii et Aljama cuiuslibet loci teneantur eligere et ponere dum dicta Alacma et Nicduy jactata seu imposita fuerit quolibet anno duos judeos ipsius Aljame et illius Collecte qui teneantur per juramentum quod tunc faciant et per ipsam Alacmam et Nicduy diligenter perquirere per totum illum annum an aliquis judeus uel judea mutuauerit seu fecerit contra premissa et si hoc inuenerint teneantur illud infra octo dies postquam hoc inuenerint denunciare baiulo nostro illius loci uel eius locum tenenti et illud debitum quod mutuatum fuerit contra dicta statuta sit incursum nobis et debitoribus ut superius continetur. Et nichilominus ille judeus uel judea qui illud mutuum fecerit ad nostrum arbitrium puniatur. Preterea statuimus quod aliquis judeus non sit testis in aliquo contractu quem sciat uel presumat fieri contra statuta predicta. Item ordinamus et statuimus quod si aliquis judeus denunciauerit nobis uel baiulis aut aliis nostris officialibus quod dicta Alacma et Nicduy non fuerit jactata seu imposita complere et cum sollempnitatibus seu eo modo quo fieri debuit secundum legem et ritum judeorum non possit propter hod dici Malsim nec contra eum procedi ut contra Malsim nec alio modo non obstantibus priuilegiis aliquibus a Nobis uel antecessoribus nostris Aljamis judeorum concessis. Hoc autem salubre statutum ad omnes Ciuitates et Villas nostre ditioni subditas roboratum nostro sigillo transmitti mandamus imperpetuum obseruandum. Datum Osce Kalendas julii anno Domini M.°CCC.° septimo »

munimine roboratam. Data Barchinone pridie Kalendas februarii anno Domini MCCCXLV.»

Haciendo referencia sin duda al precedente privilegio, el mismo rey Pedro el Ceremonioso ordenó, en 1371, al Justicia de Aragón que inquiriese si el judío Mahir Alatzer, de la aljama zaragozana, había sido el instigador de Iucef Gadella para que éste cometiese actos de malsín, y si resultara comprobado le aplicase la pena capital, como fué ya impuesta al citado Gadella:

«Petrus etc.ª Dilecto Consiliario nostro Dominico Cerdani militi Justicie Aragonis salutem et dileccionem. Intelleximus quod Jucefus Gadella judeus quondam Ciuitatis Cesarauguste qui pro eo quod acusabat alios judeos dicte Aliame et vtebatur officio dicto ebrayce Malsin fuit vltimo suplicio condempnatus per dilectum de Consilio nostro Raymundum de Tarba militem Comissarium ipsius Aliame dictas acusaciones faciebat et dicto officio de Malsin vtebatur consilio et suggestione Mahir Alatzer judei prefate Aljame ipsisque acusacionibus et officio dictus Mahir vt asseritur vtebatur antequam dictus Iucefus vteretur illis et tempore sui vsus et vna cum dicto Iucefo et sine ipso et quod peius est non castigatus correccione exemplo dicti Iucefi idem Mahir correccione nostra penitus ommissa nunc erga dictas acusaciones quasi commune intendit et dicto officio de Malsin vtitur. Vnde pro hiis si eis veritas sufragetur ipsum volentes corrigere vobis dicimus comittimus et mandamus quatenus aduersus dictum Mahir propterea inquiratis diligentissime veritatem et juxta merita inquisicionis indefiende de predictis puniatis eundem et etiam si indicia tormentorum fuerint ipsum suponatis questionibus et tormentis et alias procedatis aduersus ipsum Mahir prout de jure et racione ac juxta seriem priuilegiorum per nostros predecessores et nos prefate Aliame super eo concessorum fuerit faciendum. Nos enim super predictis cum inde dependentibus et emergentibus ac eis connexis comittimus vobis cum presenti plenarie vices nostras. Datum in loco de Casp vicesima die nouembris anno a Natiuitate Domini Mº.CCCº. septuagesimo primo. B. de Valle.» (Registro 1234, fol. 41, Archivo de la Corona de Aragón.)

En la segunda mitad del siglo XIV parece que debió aumentar bastante en las aljamas de Aragón el número de los malos israelitas que lucraban con la calumnia y la acusación contra los miembros distinguidos de aquéllas, por cuanto el soberano se alarmó temiendo llegasen á provocar la decadencia y ruina de dichas comunidades y obligándole á dictar la siguiente orden á su escribano Bernardo Arloví para que procurase, en 1379, la persecución y castigo de los malsines:

«En Pere etc.ª Al feel escriua nostre en Bn. Arloui salut et gracia. Sapiats que hauem entes per relacio de moltes persones dignes de fe que les nostres Aljames dels Juheus del Regne Darago et los singulars daquelles son venguts et venen tot dia a gran diminucio et aço perles obres dalcuns maluats juheus appellats malsins los quals segons lig de

juheus et encara segons los priuilegis per nos et per nostres predecessors a les dites Aljames atorgats son dignes de gran punicio. On com haiam fort a cor et uullam quels dits juheus malxins sien de les dites obres punits et castigats de manera que altres hi prenen eximpli. Perço confian Nos de la fe industria et leyaltat de vos dit Bn. Arloui a vos deim et espressament manam que ab alcun bon et couinent saui que trobar porets contra los dits juheus malxins et cascun dells façats enprisa et secreta inquisicio reebent sobre la vida et obres daquells testimonis dignes de fe et aquells juheus malxins que trobarets culpables puniats ciuilment o criminal segons que per lig de juheus et per los dits priuilegis a les dites Aljames atorgats trobarets esser faedor e los merits dels dits juheus malxins requerran, comanants a vos ab la present sobre les dites coses et les dependents et emergents et annexes daquelles tot nostre loch et poder. Manants per aquesta mateixa de certa sciencia al Justicia Gouernador et Batle general Darago et a tots los Justicies batles Merinos sobrejuncters et a altres officials et sotsmeses nostres als quals les presents peruendran que en complir et exeguir totes les dites coses a vos donen consell fauor e ajuda segons que per vos ne seran requests si la nostra ira et indignacio cobeeiats esquiuar. Volem empero que dels diners que reebrets per la dita raho responats al nostre Tresorer. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a X. dies de Maig en lany de la Natiuitat de nostre Senyor M.CCCLXXIX. B. de Val.» (Reg. 1240, fol. 256.)

«En Pere etc.ª Al feel escriua nostre en Bn. Arloui salut et gracia. Per altra letra nostra dada en Barchinona lo dia et any deuall scrits uos hauem comanat et manat que façats enprisa et inquisicio secreta contra los juheus malsins del Regne Darago per occasio dels quals les nostres Aljames Darago son vengudes a gran destruccio. On com les dites coses no vullam passar sens punicio deguda Perço confiants de la industria et leyaltat de uos dit Bn. Arloui per tenor de les presents a uos comanam et manam que de consell de sauis los dits juheus malxins que trobarets esser culpables condampnets corporalment o en peccunia segons que per los priuilegis per Nos et per nostres predecessors a les dites Aljames atorgats et per ley de juheus trobarets esser fahedor et lurs merits requerran volem empero et a uos donam plen poder que dels diners que reebrets per rao de les condempnacions peccuniaries que farets als dits juheus Malxins en nom nostre et per part de la nostra Cort los puixats fer apocha de reebuda et diffinitions et encara remissions bastants dels crims per qualseuol dels dits juheus malxins comeses et perpetrats ab aquelles clausules condicions seguretats et euiccions que a profit lur per ells demanades uos seran be axi com si aquelles fossen aci declarades et especificades et com nos fer poriam si hi erem presents Que Nos les dites condempnacions apochas diffinicions remissions et absolucions per uos en nom nostre fahedores als dits criminosos ab la present loam aprouam et confirmam axi com

aquelles que procehiran de nostre voler. Emanam a nostre car Primogenit lo Duch et als Gouernador Justicia et batle general Darago et a tots nostres Officials als quals les presents peruendran que les dites condempnacions apochas definicions absolucions et remissions als dits juheus malxins per nos fahedores obseruen et contra aquelles no venguen si a nos uolen seruir et complaure et sobre aquelles uos donen consell fauor et ajuda segons que per uos requests seran Car Nos en complir et exseguir les damunt dites coses et les dependents emergents et annexes daquelles comanam a uos dit Bn. Arloui tot nostre poder ab les presents. Volem empero que dels diners que reebrets per rao de les dites condempnacions responats al nostre tresorer segons que lin hauets fet sagrament. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a X. dies de Maig en lany de la Natiuitat de nostre Senyor M°.CCC°LXX°VIIII. B. de Val.» (Reg. 1240, fol. 255.)

Algunos años después fué la aljama de Lérida la que sufrió discordias y alteraciones por la multiplicación de los malsines y enredadores de profesión, alarmándose también el rey Pedro, que quería á toda costa mantener la prosperidad de las comunidades judías, las que constituían una excelente fuente de subsidios en los días de apuro. En 1.° julio 1385 encargó á Castelló Amat, baile de Lérida, la persecución de aquellos malsines, que quince días antes había encargado distraidamente á un ciudadano de aquella población, llamado Bernat Cortit:

«Petrus etc. fideli nostro Castilioni Amati baiulo Ciuitatis Ilerde vel eius locumtenenti salutem et graciam Pridem prouisionem fecimus subsequentem: Petrus Dei gratia Rex Aragonum etc. fideli nostro Bernardo Cortit ciui Ilerde salutem et graciam Ecce quod fuimus veridice informati pro parte Aljame judeorum Ilerde quod plures sunt in Aljama acusatores siue malsins qui licet ad stirpandum eosdem contra ipsos fuerit per Nos sufficienter prouisum per debita remedia apposita in quodam priuilegio seu concessione indulta per nos dicte Aljame et Aliamis judeorum nostri dominii tamen ipsi penas appositas in ipso nostro priuilegio seu concessione incurrere non verentes inique et prauo modo acusant reliquos ipsius Aljame vnde secuntur Aljame ipsi inquietudines plurima dampna et scandala manifesta Hiis itaque obuiare volentes ad suplicacionem dicte Aliame vobis dicimus comittimus et mandamus quatenus solerti cura intendatis qui sunt acusatores in ipsa Aljama et de modis et formis seruatis per eorum accusacionibus. Et postquam ipsa accusatores inueneritis contra eos procedatis ipsosque puniatis prout juxta tenorem et mentem dicti nostri priuilegii seu concessionis et alias inueneritis faciendum Nos enim vobis super hiis cum dependentibus et emergentibus et connexis vices nostras comitimus cum presenti per quam mandamus Curie et Vicario ac baiulo Ilerde et aliis Officialibus ad quos spectet quod in predictis assistant vobis auxilio consilio et fauore quociens inde fuerint requi-

siti. Data Gerunde XVI[a] die junii anno infrascripto G[us] de Vallesicca. Et se inquirere de predictis et alia facere que continet litera preinserta vobis incumbit ex officio cui preestis cum vos sitis ordinarius judeorum Ciuitatis eiusdem vobis dicimus et mandamus de certa sciencia et expresse quatenus literam preinsertam et contenta omnia in eadem ac si vobis dirigirentur exequamini diligenter nos enim reuocantes hac serie comissionem dicto Bernardo Cortit cum dicta litera per nos factam inhibemus sibi expresse ne illa vtatur de cetero nec inde se vllatenus intromitat qumpocius tradat vobis quecumque ipsius comissionis vigore processerit in predictis. Datum in loco de Villanoua sub nostro sigillo secreto prima die julii anno a Natiuitate Domini millesimo CCC° LXXX quinto. Rex Petrus.» (Reg. 1288, fol. 157.)

La aljama de Huesca expuso en 1390 al rey Juan I la gran necesidad que sentía de obtener el privilegio que concedió el Rey Pedro el Ceremonioso á la aljama de Zaragoza en 1346 para perseguir á los judíos malsines ó mazores, y el sobrerano, por carta de 12 noviembre del citado año 1390, otorgó facultad amplia por término de cinco años para que los clavarios de la de Huesca, unidos á otros seis singulares judíos de la misma, procediesen á la información y proceso de todo malsín, siguiendo las ordenaciones del derecho civil, del canónico ó del hebraico, y pudiesen castigar hasta con la pena capital; pero estableciendo la especialísima condición de que la aljama pagaría al tesoro real mil sueldos jaqueses por cada malsín que sufriese en Huesca el último suplicio:

«Nos Johannes etc. Ostenso coram nobis pro parte vestri Aljame judeorum Ciuitatis Osce priuilegio seu concessione per magnificum Principem et dominum dominum Petrum Dei gratia Regem Aragonum genitorem nostrum memorie recolende indulta Judeis Cesarauguste tenoris sequentis: Nos Petrus Dei gratia Rex Aragonum &... (reproduce el privilegio de 1346 á favor de la aljama de Zaragoza que ya hemos transcrito)... Supplicatoque Nobis per vos dictam Aljamam judeorum Osce ut cum vobis multum expediat imo necessitatem existat ad excludendum audacias talium accusatorum siue Malsins obtinere anobis non solum simile priuilegium seu concessionem set etiam multo majorem ut dicti Malsins a vobis totaliter extirpentur dignaremur vobis concedere infrascriptam prouisionem dictaque supplicatione vestri admissa benigne et attento quod jam ut est dictum a nobis et nostris predecessoribus fuerunt obtente prouisiones contra tales Malsins ordinamus et prouidemus ac vobis dicte Aljame Judeorum Ciuitatis Osce et Clauariis et sigularibus ex vobis presentibus et futuris concedimus et auctoritatem et potestatem plenariam impartimur quod quando cumque et quociens cumque contingat tales inter vos insurgere acusatores siue Malsins siue sint de vestra Aljama siue extranei postquam vobis visumfuerit talem judeum esse Malsin uel Maçor Clauarii dicte Aljame presentes et futuri et sex alii judei dicte Aljame uel alio-

rum habitatorum Osce franchi seu peyterii eligendi per ipsos Clauarios aut majorem partem ipsorum possint eorum propria auctoritate quam eis conferimus cum presenti cum acusatore uel sine cum denunciacione alicuius singularis ipsius Aljame uel aliorum habitatorum in eadem Ciuitate uel sine inquirere contra tales Malsins uel Maçor quam inquisicionem possint facere in scriptis uel sine aut nudo verbo ordine jure ebrayci seruato uelnon prout eis fuerit bene visum et dicti Clauari et alii sex judei electi ad predicta sub pena X[millia] solidorum fisco nostro applicandorum incontinenti facta eis denunciacione uel intimacione in scriptis cum instrumento publico uel taliter quod non possint aliqua tergiuersacione celari omnes dicti Clauarii et alii sex judei ut predicitur electi insimul concordantes habeant inquirere contra talem uel tales Malsins uel Maçor et contra eos procedere cum inquisicione uel sine publicatis testibus uel non datis deffensionibus uel non prout eorum arbitrio uel majori parti eorum fuerit bene visum. Possint nichilominus procedere contra talem seu tales Malsins secundum ordinacionem juris ciuilis canonici uel ebraici uel ipso ordine seruato uel non seruato aut totaliter pretermiso. Et ipsos sentenciare et condempnare mortis supplicio membri mutilacione fustigacione uel exilis prout dictis Clauariis et aliis sex judeis aut majori parti eorum videbitur expedire a quorum sententia sen condempnacione ipsi condempnati aut filius frater uxor consanguinei vel aliqua eorum conjuncta persona uel alia possint minime appellare supplicare nec aliquod remedium aut succursum habere ad nos seu ad nostrum Gubernatorum generalem ad nostros officiales aut alium quocumque nomine nuncupentur nec impetrare remissionem aliquam super sedimentum litteram uel graciam set pocius incontinenti postquam fuerint judicati uel sentenciati ut predicitur. Justicia aut baiulus ueljudex dicte Ciuitatis aut quiuis alius Officialis ordinarius dicte Ciuitatis qui inde de hiis fuerit requisitus aut fuerint per dictos Clauarios et alios sex dicte Aljame aut majorem eorum partem habeat incontinenti exequi et ad debitam et perfectam ducere execucionem sentenciam seu condempnacionem per dictos Clauarios aut alios sex superius nominatos latam prout per eos seu majorem partem ipsorum verbo uel scriptis fuerint requisiti non expectata a nobis seu dicto Gubernatore aut quouis alio officiali nostro aut comissario aliquo ad predicta per nos motu proprio deputato seu quouis alio officiali nostro aut suo delegato uel subdelegato licencia aliquali Quoniam nos mandamus et precipimus sub pena nostre gracie et mercedis tenore presentis dicto Justicie uel bajuli aut judici dicte Ciuitatis ad quem seu quos pertineat exequcio supradicta quod omni contradiccione cessante et impedimento ipsas sentencias aut condempnaciones exequantur intus judariam dicte Aljame seu limites eiusdem juxta tenorem et formam late sentencie tam verbo quam scriptis per dictos Clauarios et alios sex superius nominatos seu majorem eorum partem sine aliqua cognicione et interpretacione quam dicti Officiales non ha-

beant super hiis et omni mora rejecta Quoniam nos ad hoc in predictis ipsos Officiales meros facimus executores. Volumus tamen quod pro vnoquoque Malsino qui mortis supplicio aut alias ut predicitur condempnabitur habeantur et exigantur a dicta Aljama et a bonis singularium eiusdem mille solidos jaccenses. De processis uero condempnatis aut sentenciatis per dictos Clauarios et alios sex judeos nolumus imo expresse prohibemus quod nos nec dictus Gubernator aut quiuis alius Officialis noster uel alii possint aut valeant inquirere contra dictos Clauarios et alios sex superius nominatos qui dictos Malsins uel Maçor condempnauerint Quoniam nunc pro tunc et e conuerso nobis et dictis nostris officialibus proinde potestatem omnimodam abdicantes dictis Clauariis et aliis sex judeis potestatem omnimodam inquirendi procedendi uerbo uel scriptis et condempnandi et alias in predictis et circa ea cum dependentibus emergentibus et connexis vices nostras plenaria committimus cum presenti. Et si forsan judeus aut judei contra quos fiat inquisicio de Malsin presentes uel absentes uel aliquis aut aliqui pro eo impetrauerit guidaticum aliquod aut supersedimentum uel remissionem aut prouisionem aliquam seu litteram in generali uel speciali de predicto crimine de Malsin a nobis uel alia quacumque persona de hiis potestatem habente quod tale guidaticum uel super sedimentum seu remissio non possit eos juvare imo sola ipsius ostensione ipsi impetrantes habeantur pro condempnatis de crimine supradicto de Malsin o Maçor Et dicti Justicia baiulus uel judex dicte Ciuitatis coram quo dicta guidatica supersedimenta seu remissiones aut alia predicta presentata fuerint non expectato alio mandamento seu requisicione dictorum Clauariorum uel alicuius alterius persone teneantur incontinenti suspendere per collem uel pedes taliter vt moriatur dictum judeum Malsin uel Maçor et hoc sub pena Quingentorum solidorum nostro Erario applicandorum irremissibiliter quociens ab eis fuerit contrafactum. Decernentes michilominus tenore presentis et etiam statuentes et etiam ordinantes quod si per dictam Aljamam seu quamuis aliam personam impetrata fuerit remissio que patur ebrayce nuncupatur quod in tali remissione aliquis Malsin uel Maçor minime intelligatur. Et si talis judeus aut aliqua persona pro eo dictam remissionem allegauerit quod ipso facto dictus Justicia uel baiulus aut Judex incontinenti talem judeum suspendat per collum uel pedes taliler quod moriatur tanquam si condempnatus esset ad mortem per diffinitiuam sentenciam que in rem transmisset judicatam et coligat et recipiat incontinenti a dicta Aljama et sigularibus ex ea pro quolibet judeo sic morti tradito ratione predicta Mille solidos jaccenses. Mortuo uero tali judeo Malsin uel Maçor incontinenti ad sepeliendum tradatur illi judeo qui corpus postulauerit. Presentem uero prouisionem et ordinacionem nostram per quinque annos durare et valere volumus et postea dum de nostro processerit beneplacito voluntatis Mandantes tenore presentis Gubernatori et Justicie Aragonum baiulo et Judici dicte

Ciuitatis Osce presentibus et qui pro tempore fuerint quatenus hanc nostram prouisionem et ordinacionem et omnia et singula per nos superius dicta et ordinata per tempus predictum firma habeant teneant et obseruent et ab aliis faciant inuiolabiliter obseruari et non contraueniant nec aliquem contrauenire permittant quauis causa si de nostra confidunt gracia uel mercede. In cuius rei testimonium presentem cartam nostram fieri jussimus nostro sigillo pendenti munitam. Data in Villa Frage duodecima die Nouembris anno a natiuitate Domini M CCC nonagesimo Regnique nostri Quarto. Rex Johannes». (Registro 1899, fol. 150.)

Debían ser muy serios los daños que los judíos malsines causaban en la comunidad de Huesca, puesto que el rey prohibe no sólo al procesado malsín que se atreva á exhibir una carta de guiaje y protección especial que hubiese en otro tiempo obtenido del soberano, sino que por este solo hecho, muy natural, ya deberán los clavarios de aquella aljama hacerle morir ahorcado ó suspendido por los pies y de igual manera al malsín que hubiese obtenido ó estado incluído en los indultos ó remisiones llamadas en hebreo *patur*.

Es todo esto una prueba bien patente de la intervención directa del poder real en la vida interna de las comunidades judías en la Corona de Aragón y del cuidado que tenía en evitar discordias y luchas intestinas en ellas.

FRANCISCO DE BOFARULL

NOTES SOBRE ANTICHS PINTORS A CATALUNYA

Al Index dels llibres d'Historia, fa poch temps que se n'hi és continuat un de molta estima, especialment per ser obra feta a casa, y, a més, perque, ateses les circumstancies ab que's realitzen aquesta classe de treballs en nostra terra revela un extraordinari esforç de bona voluntat, que porta adjunt varis sacrificis.

Es un d'aquells treballs que si, en son genre, són ben rebuts quan són d'origen foraster, més bona acceptació han de tenir quan són obra catalana, perque, generalment, aquí l'esforç individual és lo que'ls hi dona començ y terme.

Ens referím als *Los cuatrocentistas catalanes,* obra del laboriosíssim historiògraf Salvador Sanpere y Miquel. Es un llibre nodrit de noticies històrich-artístiques y omplenat de riques fototipies, fidels trasllats, en degudes proporcions, de obres d'artistes de recordança perdurable, ja nadius, ja populars a Catalunya.

No és sols aquesta la tasca del Sr. Sanpere en la historia del nostre art pictòrich; assedegat de belleses d'èpoques ben llunyanes de nosal-

tres, ha donat posteriorment a la estampa vuyt facisclcs de la «Pintura mig-eval catalana, Historia de la Pintura a Catalunya dels segles VIII al XV».

En aquesta darrera producció hi considerèm major treball perque, anant amunt, cosa sempre fadigosa, s'esforça en arrivar fins als començos de la Pintura a la nostra terra en ses diverses formes y en sapiguer quins foren los pintors progenitors y quines les obres que'ns han dexat.

Es de doldre que no sía també estampada la meritíssima obra del malaguanyat Raimond Caselles, titulada «Historia documental de la Pintura catalana de 1008 a 1808», que en 1905 li premià la «Sociedad Económica de Amigos del País» (1).

Segons un adagi català, *qui no pot segar espigola;* pot dirse que lo Sr. Sanpere ha segat molt y molt; emprò ens ha dexat alguna cosa per espigolar. Es cert que dit autor consigna, com disculpantse de que si no ha cercat los noms d'altres pintors que suposa tenir mal endreçats entre'l munt de paperets es «perque, després de tot, el conèxer el nom d'un pintor en document privat poca utilitat presta a l'historia del art, puix si un hom els recull és perque, de vegades, se comença per un d'aquests documents la conexensa que's fa ab un nom després històrich» (2).

Sa rahó tindrà d'advertir lo antecedent; emperò no hi estèm del tot conformes, donchs per poguer formar una *Taula de Pintors* lo més completa possible creyèm que cal pendre nota dels noms de tots los que's trobin, per més que no constin les obres d'art que executaren, y ab major motiu si són d'època ben antiga. Entenentho axís, a mida que treballant al arxiu de nostra aimada Seu de Barcelona, y en altres arxius havèm trobat noms de pintors y d'altres artistes, no hem dexat de pendren notes, que ara donàm a conèxer, considerant que d'exa manera contribuím a que sigui més estudiada la historia de la cultura artística a Catalunya.

Los més antichs que per ara tenim aplegats són de mitjans del segle XII^{è}. Es el primer un Guillèm, pintor, qui figura desde 1151 fins a 1181, y potser fins a 1201, si és la metexa persona en tots aquests documents.

SEGLE XII

Guillèm, pintor. — 1151 (setembre, 12)

Firma una escriptura d'empenyo del Mas de Vila Piscina y de terres, situat al territori de Barcelona, a Vinyals, feta per Ramón de Materó y Calva, sa muller, a favor de Rotlàn, canonge de Barcelona, y

(1) Noticia del autor.

(2) La Pintura mig-eval catalana, vol II, faciscle 3, planes 126 y 127.

de Berenguer de Archs. — (Arxiu Catedral de Barcelona, liber II Antiquitatum, doc. 195.)

Guillèm, pintor. — 1154 (agost, 28)

Firma la venda de terra, situada al territori de Barcelona, al Coll de Portell, feta per Ermengol de Oló a favor de Berenguer de Archs, abdós canonges de Barcelona. — (Item, doc. 95.)

Guillèm, pintor. — 1157 (febrer, 27)

Firma la escriptura d'establiment del Mas Romanet, fet per Guillèm, bisbe de Barcelona, y son convent, a favor d'Ermengol de Romanet y de Alenda, sa muller. — (Item, lib. I., doc. 535.)

Guillèm, pintor. — 1181 (desembre, 30)

Firma una escriptura de definició de drets sobre lo Mas Gardiola, situat al terme del castell de Erampruyà, feta per Berenguer de Feixa y Bernat, fill seu, a favor del cenobi de Sant Cugat del Vallès. — (Arxiu Corona Aragó, Cartulari de Sant Cugat, doc. 824.)

SEGLE XIII

Guillèm, pintor. — 1201 (octubre, 10)

Firma lo tresllat de la escriptura de donació d'un alou, situat a la parroquia de Santa Perpétua de Moguda, feta en 1075 a la Seu de Barcelona per Guillèm Sendret, clergue y levita. — (Arxiu Cat., lib. III Antiquitatum, doc. 192.)

Berenguer, pintor. — 1160 (novembre, 2)

Firma la escriptura de venda d'un alou situat al territori de Barcelona, terme de Dosrius, feta per Bosset y Berenguera, muller seva, a favor dels cònyugues Pere Coco y María. — (Arxiu Cat. Sala de la Pía Almoina, arm. 113, rotllo 1.)

Berenguer, pintor. — 1180 (octubre, 13)

Firma la escriptura de definició y venda de una vinya situada al territori de Barcelona, a Olivera Rodona, feta per Anglesa y sos fills Grau y Bernat, a favor del monastir de Sant Cugat. — (Arxiu Corona Aragó, Cartulari de Sant Cugat, doc. 918.)

Bartomeu, pintor. — 1192 (maig, 14)

Firma la escriptura de venda y definició de una vinya situada a la

parroquia de Santa Coloma de Gramanet, a Coma, feta per Guillèm de Palomar a favor del altar de Sant Tomàs, de la Seu de Barcelona. — (Arxiu Cat., lib. I, Antiquitatum, doc. 1021.)

Berenguer de Pinyana, pintor. — 1231

Venda d'una llegítima, adjudicada per Pere de Cornellà, feta per Ramón de Puig Roig, Ferrera, sa filla y Ramón de Ribas, marit de aquesta, a favor de Berenguer de Pinyana, pintor. — (Item, Diversorum, C.)

Bernat, pintor. — 1236 (febrer, 27)

Firma la carta dotalicia a favor de Guilleuma, sa esposa. — (Item, Diversorum, C.) (1).

Bernat, pintor. — 1252 (setembre, 23)

Reconexement firmat per los consorts Bernat de Montserrat y Barcelona a favor de Bernat, pintor, y de María, sa muller. — (Item, Diversorum, C.)

Bernat, pintor. — 1252 (desembre, 3)

Escriptura de debitori de 100 sous, firmada per Bernat, *pictor*, y María, muller seua, habitants a Barcelona, devant de la esglesia de Santa María de la Mar, a favor den Vives Bonhome, Perlo, de Tolosa, y de Bonjuda Bonhome, marmessors testamentaris de Issach, difunt, de Tortosa. — (Item, Diversorum, C., n.º 529.)

Bernat y *Pere Martí de Burgos,* pintors. — 1260 (desembre, 3)

Contracte per a pintar cinch imatges, creu y retaule, conforme als que hi havía a la iglesia de Santa María de la Mar, firmat per Bernat, pintor, María, sa muller, Pere Martí de Burgos, pintor, y Guillèm de Montpalau, habitant a Guissa.

«Sit notum omnibus quod ego Bernardus pictor et uxor mea Maria et ego Petrus Martini de burgos, pictor nos omnes insolidum convenimus et promitimus uobis Guillelmo de Monte Palatio Militi, commoranti in Guissa quod faciemus ad opus vestri et operabimur atque pingemus bene et legaliter cum nostris propriis missionibus quinque imagines cum cruce et retrotabula ad formam et similitudinem et longitudinem illarum quinque imaginum que sunt posite in Ecclesia Sancte Marie de mari juxta altare beate Marie et pingemus dictam re-

(1) La secció de pergamins ab ex títol, està organitzantse y perxò moltíssims encara no tenen nombre.

trotabulam de signo vestro atque dictam crucem faciemus de forma et longitudine crucis dictarum imaginum et in ipsis imaginibus meliorabimus in quantum poterimus bona fide. Et hec omnia predicta promitimus vobis et cui volueritis tradere bene picta et operata absque omni vestra missione in primo venturo festo Pentecostes sine omni dilatione et excusatione Concedentes nos a vobis recepisse et habuisse pro dictis imaginibus retrotabula et cruce faciendis Quingentos solidos monete barchinonense de terno de quibus bene paccati sumus ad nostram voluntatem tamen? renuntiamus omni exceptioni pecunie non numerate. Et pro predictis omnibus obligamus vobis et vestris quisque nostrum insolidum nos et omnia bona nostra mobilia et immobilia habita et habenda in qua magis et melius accipere volueritis et in credamini vestro plano vetero. Ne vero nos valeamus alter nostrum pro altero neque dicta sunt excusari vobis diferri omni juri et consuetudini et benefitio dividende actionis, penitus renunciamus et specialiter ego dicta Marie renuntio quantum ad hec omni benefitio mei sponsalitii et juri ypoteche et auxilio senatus consulti velleyani et omni alii cuilibet juri pro non facienti et jurans per deum et eius IIII evangelia manibus meis corporaliter tacta et attendere et complere et nunquam in aliquo contravenire. Actum est hoc III° nonas Decembris Anno Domini M° CC° Sexagessimo S ✠ num Bernardi pictoris, S ✠ num Marie eius uxoris. S ✠ num Petri Martini nos qui hec laudamus et firmamus et ego Maria juro. Testes hujus rei sunt Arnaldus leopardi presbiter et Bernardus Rubei Sig✠num Petri de Cardona notarii publici Barchinone qui hec scribi fecit et clausi die et anno quo supra.» — (Arxiu Cat., Diversorum C., n.° 537.)

Bernat de Bas, pintor. — 1267 (janer, 6)

Conveni entre Guillèm de Esparraguera, Benvinguda, sa muller y Bernat de Bas, pintor, ciutadà de Barcelona, parc de dita Benvinguda, en virtut del qual aquells lo mantindràn sà y malalt. — (Item, Diversorum, C.)

Arnau de Terrassa, pintor. — 1282 (setembre, 15)

Firma una àpoca feta per Elisenda, viuda de Berenguer Scarp, a favor de Elisenda muller de Bernat Ferrer. — (Item, Diversorum, C.)

Arnau de Terrassa, pintor. — 1295 (juny, 21)

Venda feta per Arnau de *Terracia pictor*, ciutadà de Barcelona a Guillèm de Cirera, militar del Ordre del Hospital de S. Joan de Jerusalèm de «quedam arma scilicet unam sellam et unum scutum de fuste et corniatam et coriatum de corio crudo et pictam et pictum extra ad

signum de ordinis dicti hospitalis et intus ad signum de Belloloco quod est nebularum de argento cum campo virmilio. Item unum pectorale et unum sinyel et unum par de singulis et sexdecim trabuguerios de corio virido cayrellatas cum duobus cayrellis de sarico et sexdecim corqueo (?) sive cordons de sirico croceo et duos strepos egalors (?) deauratos cum bonis gombals quadratis» quals coses les pintarà per preu de 120 sous, dels que en fa rebut de 50. — (Arxiu Cat. Manual I de Bernat de Vilarubia.)

Arnau de Terrassa y *Martí*, pintors. — 1295 (juliol, 14)

A. de Terracie pictor, ciutadà de Barcelona confessa y regoneix a Martí, *pictori*, y a Guillèm Llobet, seller, ciutadans de Barcelona, que a prechs d'ell y de manament seu se constituíren aquests darrers fiadors de Jaume Vendrell y de sa muller Bonadona, respecte de lo que dit Arnau prometé, llohà y confirmà a favor de Francesch y María, fills seus impúbers y de Romeua sa muller, difunta. — (Item, Manual I de Bernat de Vilarubia.)

Ramón Ferriol, pintor. — 1297

Firma lo testament de Berenguer Oromir. — (Item. Testaments de la Pía Almoina, Arm. 2, n.° 8.)

(Continuarà)

JOSEPH MAS, Pbre.

NOTA A LA FUNDACIÓ DEL MONASTIR DE MUR

L'acta de consagració del Monastir de Mur, del any 1069, publicada en lo número anterior d'aquest *Boletín* acaba ab la firma estranya d'*Arnallus judex prenotavid et me subscripxit,* com ens ha advertit Mr. Prou, professor de l'*Ecole Nationale de Chartes,* de París y no en la forma que havíem llegit nosaltres «Arnallus judex pre opo tabib ime sub scripxit», per no haver entés bé les dues lletres gregues que expressen lo *no* en la paraula *prenotavid* ni la nota tironiana d'*et* que segueix a dita paraula.

Sota d'aquesta firma d'Arnallus hi ha en lo pergamí original, segons pot veures per la reproducció en fotograbat que en donarem en dit número anterior (plana 119), una ratlla de lletres gregues que no continuarem en la transcripció del interessant document. Devèm a la bondat de Mr. Omont, actual president de l'*Académie des Inscriptions*

et Belles Lettres, de París y al citat Mr. Prou, membre de la metexa, la lectura o transcripció d'aquestes paraules que són la suscripció o firma del bisbe Guillèm qui consagrà la iglesia del monastir. La firma està en llatí, però escrita ab caràcters grechs y diu· Episcopos Goullelmos consecravid.

✠ ЕΠΥС ΚωΠΟС ΓΟΥΛΛΗΛΜΟC ΚωΝ CΗΚΡΑVΥΔ

Observen Mrs. Omont y Prou que no's veu en l'original la primera E y que probablement està formada de la combinació de Π ab la creu; que la *a v* de *consecravid* estàn representades per un estrany signe o combinació y que la terminació d'aquesta paraula en *id* en lloch de *it* no és única en lo document, puix també la trovàm més amunt en Arnallus judex *prenotavid.* Ademés, la K O del comensament de *consecravid* sembla que està formada per la unió de KΥ y axís devèm potser transcriure *kunsecravid.*

A França tenen tota una serie de documents del segle Xè, de la Turena, principalment del arquebisbe Theotolon de Tours, ab paraules llatines escrites en caràcters grechs, com en la nostra curiosa acta de la fundació de Mur. Pot consultarse sobre aquesta raresa paleogràfica los treballs de Mrs. Salmon y Grandmaison, publicats en la *Bibliothèque de l'Ecole des Chartes,* volúms VI y XLVI.

Profitàm la inserció d'aquesta nota aclaratoria del nostre anterior article per donar a conèxer una altra curiositat del arxiu de Mur. Es la capsalera de la escriptura de donació que atorgà'l Comte Pere de Pallars, fill dels Comtes Ramon y Valencia, en 1101 a favor del Monastir de Mur, capsalera que ofereix caràcter literari y sembla una ostentació vanitosa de la retòrica d'algún dels religiosos d'aquella casa, lo meteix que la escriptura del propri personatge publicada en *Marca Hispànica,* apèndix 324. Es de la tenor següent:

«Mater fidelium Regina Christi Jesu sponsa, sancta videlicet Ecclesia toto orbe diffusa, que natos ad mortem regenerat ad salutem parvulos lacte gratie nutrit, fortes pane vite saciat, egros atque debiles medicine medela sanat, ab omnibus hominibus predicanda, laudanda, atque veneranda est; maximeque ab his quos fontis baptismate et spiritus sancti gratia in filios adquisivit. Que si quidem cum tot regenerationis gratia per vniversum mundum habeat filios, alios ad debellandam exterarum fortitudinem Nationum Principes, atque satellites constituit, alios etiam ad victualem corporee necessitatis agendum laborem Agricolas disponivit, alios vero altioris et humilioris, melioris et fortioris, acrioris et dulcioris vite ad predicandum incredulos, ad erudiendum indoctos, ad conservandum et regendum nobiles et fortes, ad vocandum et revocandum penitentie peccatores ante omnes et super omnes Episcopos, Presbiteros, Diachones, Subdiachones, accolitos, exorcistas, lectores, atque hostiarios in domo Domini eligendo ordina-

vit ut legem Domini ceteris altius observantes evangelica verba profundius perscrutantes, oracioni sepius vacantes, karitati devocius servientes, mundo levius renuntiantes, eternam gloriam avidius cupientes, iuxta canones religiosius viventes Ministri Domini, et sors eius electa procul dubio vocarentur. His vniversis Ego Petrus Comes Paliarensis ab infantia cepisse auditis Ecclesie Kastri Muri in honore Alme Marie Genitricis Dei Apostolorumque Principis Beati Petri et Sancti Prothomartiris Stephani consecrate, cum concilio genitrix mee Domina Valentia Comitisse, fratrumque meorum Arnalli atque Bernardi voluntate, in presentia meorum nobilium virorum, quicquid ei ex precepto Genitoris mei Domni Comitis Raimundi dimissum fuerit, quicquid post eius obitum ego, vel genitrix mea, vel Fratres mei dedissemus, quicquid usque modo illi colatum fit vel donaturum, in futurem fuerit, omnes pariter concedimus, atque bono animo per hanc scripturam fideliter condotamus. Dei ergo omnipotentis, euisque Genitricis Virginis Marie honore, nec non etiam Beatissimi Petri Apostolorum Principis reverentia, cui predictam Ecclesiam ad alodium conscripsimus, et pro anima Genitoris nostri Raimundi, et pro redemptione nostrorum peccaminum, quartam partem Parrochie Muri eidem ecclesie concedimus, simul etiam ipsas nostras condaminas iuxta fluvium Nogera ad ipsam Vernedam de Guardia et unum hominem in ipsa Villa de Guardia, cum Decimo, omnique suo servitio.»

Està datada axí: Actum est hoc Dominice incarnationis anno MC. Era MCXXXVIII, indictione VIIII, XIIII kalendas marcii. Berengarius sepedite Ecclesie indignus servus in prefato tempore universa hec scripsi rogatus.

En l'arxiu de Mur hi ha un altra escriptura ab quasi igual capsalera que la citada del apèndix de *Marca Hispànica;* emperò, les coses donades o concedides al monastir són diferents y en la inèdita hi ha data que reduím al any 1112 istil modern. Diu axí: Actum est hoc anno Dominice incarnationis MCXI, sexto kalendas marcii. Ego Petrus comes qui hanc scripturam laudo et confirmo et mea manu cartam istam corroboro... Es escrita per lo meteix Berenguer que féu la del any 1101. En una y altra se diu que'l Comte Ramon de Pallars, lo fundador del monastir, fóu soterrat en lo fossar d'aquella casa y axò desfà la tradició local de que havía estat sepultat dintre del temple, en l'absis, hón se veu encare un sarcòfag ab despulles, y comproba que allí com per tot arreu, en la XI[a] centuria la disciplina ecclesiàstica no permetía les inhumacions sinó fora de la iglesia, en la galilea o en lo fossar.

J. Miret y Sans

NOTICIAS

Ha fallecido en noviembre el Dr. D. Clemente Cortejón y Lucas, académico de número desde el año 1899 y Director del Instituto general de segunda enseñanza. Se ha hecho constar en acta el sentimiento de la Academia por esta dolorosa pérdida.

En la sesión del 23 de diciembre ha sido elegido presidente de la Academia D. José Pella y Forgas. En la misma sesión fueron nombrados académicos correspondientes D. Federico Gamboa, en México, y D. Manuel Ribot y Serra, en Sabadell.

En la sesión de 9 diciembre leyó el Sr. Miret y Sans un trabajo sobre dos eruditos provenzales admiradores del *Llibre del Consulat,* y en la citada de 23 del propio mes fué leída la Memoria que D. Federico Rahola ha escrito sobre la Junta suprema de Cataluña en 1810 y las Cortes de Cádiz, destinada al tomo IX de Memorias de esta Academia, que va á comenzarse.

Obras recibidas: *Diccionari portàtil de les llengues catalana y alemanya ab la pronunciació figurada segons el sistema fonètich de Toussaint-Laugenscheidt,* por Eberard Vogel, parte primera, catalán-alemán (Berlín-Shöneberg, 1911). — *Les Troubadours Cantaliens, XIIe - XXe siècles,* por el Duque de la Salle de Rochemaure, majoral del Félibrige, dos tomos (Aurillac, 1910). — *La enseñanza militar en España de 1759 á 1823,* conferencia por D. Joaquín de la Llave (Madrid, 1911). — *Le Second Centenaire du Corps du Génie Espagnol,* por el coronel D. Joaquín de la Llave, extrait de «La Revue de l'Armée Belge» (Liège, 1912). — *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña,* publicadas por la Real Academia de la Historia, tomo XV (Madrid, 1911). — *El terciari franciscà Beat Ramón Lull, Doctor arcangèlic y Màrtre de Crist,* per Mossèn Joan Avinyó, Pvre. (Igualada, 1912). — *Nostra Senyora del pòpulo en la ciutat de Manresa,* reseña històrica per Joaquím Sarret y Arbós (Manresa, 1893).

AÑO XII

BOLETIN

DE LA

Real Academia de Buenas Letras

DE BARCELONA

NÚM. 45

ENERO Á MARZO DE 1912

NOTICIA DEL VOLÚM TERCER

DEL

"Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña por el Dr. D. Josef Salat"

Possehidora la Reyal Academia de Bones Lletres de Barcelona del manuscrit d'En Salat, referent al volúm tercer, en preparació, del Tractat sobre monedes catalanes que havía publicat a Barcelona en dos volums l'any 1818, dels quals havía de serne un suplement o continuació, y desitjosa d'honorar la memoria del qui fou soci d'ella y primer tractadista de la numismàtica catalana propriament dita: va pendre l'acort de publicar una noticia del dit manuscrit ab la reproducció de les làmines, ja gravades, que devíen acompanyarlo, y m'encomanà la redacció de la expressada noticia.

No considerà la Academia convenient la publicació íntegra del manuscrit; primer, per no ser aquest un treball acabat, faltant donarli per lo seu autor lo derrer cop de mà, y en segón terme, perque'ls molts anys que han passat desde que s'escrigué y'ls treballs que desde aleshores s'han publicat, alguns tant notables com la «Descripció general de les monedes hispani-cristianes» de Mr. Aloiss Heiss y lo Catàlech de la riquíssima colecció numismàtica de D. Manel Vidal Quadres y Ramón, li han tret la major part del interès y de la importancia que hauría tingut d'haver vist la llum pública a son degut temps. La present noticia servirà, no obstant, per posar més y més de relléu los mèrits contrets per nostre compatrici en l'estudi a que va dedicar principalment los seus afanys y la seva inteligencia.

Abans de donar compte de com hem realitzat nostre comès, dirèm dos paraules del autor y del seu llibre.

D. Joseph Salat y Mora nasqué a Cervera, essent batejat en la esglesia parroquial de dita ciutat lo día 7 de juny de 1762. Estudià en la Universitat de la seva població natal, Humanitats, Filosofía y Lleys,

y's graduà de Doctor en aquesta derrera facultat a la edat de vint y dos anys. Més endevant establí la seva residencia a Barcelona, ahont permanesqué fins l'any 1829, en lo qual, trobantse malalt de la vista, passà a viure a Igualada, de quina vila era filla la seva muller Francisca Matheu, y a Igualada morí, quasi cech, lo día 2 de maig de 1832 (1).

Fou en Salat persona de gran ilustració, no solament com a numismàtich, sinó, ademés, com a bibliòfil, distingintse per la seva afició a les coses de la nostra terra. Ademés del tractat de monedes catalanes, que'ns ocuparà després, escrigué un «Catàlech de les obres escrites en llenga catalana desde'l regnat de D. Jaume lo Conqueridor», que vegé la llum pública imprès al final de la «Gramàtica y apología de la llengua catalana» del Dr D. Joseph Pau Ballot, y dexà inèdites unes «Apuntaciones para la Historia de Cataluña en la invasión de las tropas francesas en 1808». Los seus treballs li donaren just renòm y li obriren les portes de la Reyal Academia de la Historia, que'l nomenà soci corresponent, y també les de la nostra Academia de Bones Lletres, a la qual testimonià al morir la seva consideració llegantli en testament tots los llibres que possehía d'autors catalans y escrits en idioma català y totes les làmines de la obra que havía publicat sobre monedes (2).

---

(1) Les noticies que dona d'En Salat lo Sr. Torres Amat, en lo «Diccionario de escritores catalanes», resulten exactes, faltanthi no més que l'any de la seva mort. Lo Sr. Elías de Molins, que ha escrit ab posterioritat, suposa a n'En Salat fill de Barcelona y diu que en la Universitat de Barcelona estudià la seva carrera. Axò derrer es evidentment equivocat, donchs en lo temps que En Salat va estudiar, la Universitat de Barcelona no existía: també ho és que fos natural de Barcelona, y per obviar tot dubte respecte d'aquest punt, donèm a continuació la seva fe de baptisme, que'ns ha sigut facilitada per el Rvent. D. Ramón Pinós, Corresponent de la Academia a Cervera. Diu axís: «El infrascrito coadjutor de la iglesia parroquial de Sta. María de la ciudad de Cervera, obispado de Solsona, provincia de Lérida, Certifico: que en uno de los libros de partidas bautismales que obran en el archivo de este Curato, hay una que copiada literalmente dice así: «Vui dia set de Juny de 1762 Jo Fran[co] Gaudier Pre y Beneff[t] de la Pa(rroquia)l Igl(esi)a de Santa Maria de la Ciutat de Cervera Bisbat de Solsona en las Fonts Baptismals de dita Pa(rroqui)al y segons Rito de S. M. Igl(esi)a he batejat ab llicencia del Rt. Francisco Janer Pre. y Vicari de dita Parroquial, a Joseph Francisco Bonaventura fill llegitim y natural del Sr. Joseph Salat familiar del St Offici y de la Sra. Teresa Salat y Mora conjuges. Avis paterns Sr. Gaspar Salat y Sra. Ignasia Salat y Cotss Conjuges de Cervera Maternos Magí Mora Adroguer de Cervera y Teresa conjuges. Foren padrins lo Sr Joseph Domenech Pagés del lloch de Barbens de ningun Bisbat y la Sra. Rosa Morlins Viuda de Cervera». Y para que conste libro la presente en la ciudad de Cervera á dos de enero de mil nuevecientos doce.—José Comallonga, Pbro. Coadjutor (Segell del Curat de Cervera).—Acaba de persuadirho axís la seva partida d'òbit, quina copia devèm als bons oficis de nostre amich y company d'Academia D. Frederich Rahola, y diu com segueix: «Dia tres de Maig de mil vuit cents trenta y dos: En lo Cementiri rural de la Parr(oqui)al Iglesia de Santa Maria de la Villa de Igualada, Bisbat de Vich, se donà sepultura eccl(esiàstic)a al cadaver del Dr. Joseph Salat de Cervera Marit de D.ª Francisca Matheu de esta Conj(uge)s vehins de Igualada. Morí lo día antes de edat setanta anys rebuts los SS. Sagraments». Es copia exacta. Igualada, 15 janer 1912 —Joseph Orumí, Pbro. Vic. (Segell del Curat de Igualada).

(2) Acta de la Junta celebrada per la R. Academ. de Bones Lletres, lo día 13 de febrer de l'any 1834.

En la introducció al «Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña, con Instrumentos justificativos», que vegé la llum pública, com hem dit, l'any 1818, dona compte del seu propòsit ab aquestes paraules: «Las monedas que pertenecen á nuestra idea son las acuñadas en tiempo de los Condes de Barcelona, Reyes de Aragón y Castilla, que todavía estaban desconocidas é inéditas; y no se había publicado sino un *seiseno* por Lastanosa, un real de plata por Gerónimo Pujades, otro real de plata por Luis Antonio Muratori en sus antigüedades itálicas, y otra, finalmente, por Peruta, en las medallas de Sicilia; las demás estaban ocultas en poder de algunos curiosos» (1). Y efectivament, de les 136 monedes y medalles gravades en les set làmines adjuntes al seu *Tratado*, 124 són catalanes del temps a que fa referencia lo text transcrit, ab lo qual se justifica la importancia y trascendencia del llibre d'En Salat per a la numismàtica catalana y la rahó ab que hem calificat al autor de primer tractadista de la numismàtica catalana propriament dita. Aquesta trascendencia y importancia resulta major, si's té en consideració que no's va concretar En Salat a descriure les monedes que donava a conèxer, sinó que, ademés, les estudià, procurant posar en clar tot lo referent a la seva lley, pes, valor y correspondencia ab les d'altres pahissos, especialment ab les castellanes: aplegant sobre elles una munió de noticies històriques y curioses, que avalora ab la publicació íntegra de cent quaranta sis documents o manuscrits, quasi bé tots ells inèdits, trets en bona part del Arxiu municipal de Barcelona, altres, en menys nombre, del de la Corona d'Aragó, uns pochs d'arxius de corporacions y'ls restants de coleccions diplomàtiques ja impreses.

No és estrany, donchs, que'l llibre d'En Salat cridés fortament la atenció axí dels qui a coleccionar monedes antigues se dedicaven, com del petit estol d'estudiosos que a la primería del segle XIX formaren com l'albada de la renaxensa de la cultura catalana, y que molts d'ells s'afanyessin a comunicarli noticia de noves monedes catalanes y de nous documents a elles referents, encoratjantlo en la tasca que emprengué d'escriure un Suplement o continuació dels dos volums que portava publicats. En aquesta cooperació se distingiren en primer terme lo canonge de Vich D. Jaume Ripoll y Vilamajor y'l farmacèutich y naturalista d'Olot D Francesch Bolós, en quin monetari se guardaven nombroses peces catalanes inèdites y de notable raresa.

Tanta fou la diligencia que posà En Salat en la confecció del dit *Suplement*, que en 23 d'agost de 1824 solicitava de la Reyal Junta de Comerç de Barcelona la adquisició de cent exemplars del mateix, a rahó de set pessetes l'exemplar, a lo qual acordà accedir la dita Junta; y en 31 de janer de l'any següent, 1825, li demanava l'avençament

---

Tom. I, pl. X.

de 250 duros pera la impressió del tercer volúm o Suplement que tenía ja preparat pera la imprempta, petició a la qual no pogué accedir la Junta per manca de fondos. Reiterà En Salat la demanda, ampliantla fins a 300 duros, en 17 de janer de 1827, oferint la entrega immediata del seu monetari, y tampoch aquesta vegada conseguí de la Junta l'adelanto de cap quantitat.

Convé saber, que en la darrera occasió se parla del llibre que volía publicar En Salat com d'una obra nova sobre monedes catalanes y valencianes, escrita ab igual mètode que'ls dos volums que havía publicat; malgrat lo qual, creyèm que no's tracta més que del tercer volúm o suplement d'aquestos, adicionat ab un opuscle sobre les monedes encunyades en el regne de Valencia, que és lo que conté'l manuscrit que va dexar al morir y avuy posseheix l'Academia. En vida d'En Salat ja no's parla més d'aquest suplement, que va quedar inèdit. Mort En Salat, diu lo Sr. Torres Amat que tant lo manuscrit com les planxes, que estaven ja gravades, obraven en poder de D. Antoni Elíes y Sicardo, oficial de la administració d'Estancades (any 1836).

Respecte al monetari, cedit per En Salat per després de la seva mort a la Reyal Junta de Comerç de Barcelona, mitjantsant inventari (al pèndreli aquesta en 1819 cent exemplars dels dos volums publicats sobre les monedes catalanes), quan va trasladar lo seu domicili a Igualada, afectat d'una greu dolencia a la vista, resolgué despèndrensen tot seguit y axí ho va fer saber a la dita Junta, demanantli, en 29 de novembre de 1829, designés persona per passar a recullirlo y fent present que no solament no hi faltava cap moneda de les que hi havía quan va convenir la seva entrega, sinó que més aviat s'hi havía anyadit algún exemplar. Los comissionats per la Junta per fersen càrrech portaren lo monetari a Barcelona, depositantlo a la Llotja, y manifestaren no haverlo pogut comprobar ab l'inventari per manca dels conexements especials necessaris, y en sa virtut s'encarregà la comprobació en 3 de maig de 1830, com a persona experta, al abans dit D. Antoni Elíes y Sicardo. Poch temps després, en 19 de juliol del mateix any 1830, la Junta, fent constar que no havía sigut possible confrontarlo d'una manera exacte ab l'inventari, acordà donarlo per rebut. De la antiga Junta de Comerç, passà'l monetari d'En Salat a poder de la Junta d'Agricultura, Industria y Comerç, que la substituhí, y aquesta lo depositá, en 1881, en lo museu provincial, ahont al present se guarda. Lo Sr. Elías de Molins, del qui hem tret algunes de les precedents noticies, diu que lo formen 441 monedes y 33 medalles, a més d'altres 354 duplicades y sense classificar per son mal estat de conservació, y fa observar que algunes de les medalles no pertenesqueren a n'En Salat, donchs la seva encunyació és posterior a la mort d'aquèst (1).

(1) Catálogo del Museo provincial de Antigüedades de Barcelona, pls. 301 a 348.

Tornant al manuscrit del volúm tercer del llibre d'En Salat sobre monedes catalanes, que és lo que'ns interessa en primer terme, tením per segur que aquest vingué al poder d'aquesta Academia, en virtut del llegat que l'autor li feu en son testament, al qui més enrera nos hem referit; per més que no sabèm si se'n parla en les clàusules del testament relatives al llegat, que foren llegides per D. Pròsper de Bofarull en sessió celebrada lo día 22 de maig del any 1838, y que no s'especifica en cap acta de les sessions en que la Academia s'ocupà del dit llegat. Són aquèstes: les de 13 de febrer de 1834, 21 de novembre y 12 de desembre de 1837, 22 de maig de 1838, 27 de janer y 24 de febrer de 1865. Per les del darrer d'aquests anys consta que'l llegat no estava encara en poder de la Academia, donchs se nomenà una comissió pera gestionar de la testamentaría d'En Salat, quin herèu resultà ser l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, la entrega del mateix. També consta per la del any 1838, que part del llegat la tenía en son poder D. Antòn Elíes y Salvador, fill del predit Elíes y Sicardo, que ja sabèm per En Torres Amat possehía lo manuscrit que'ns ocupa y les planxes gravades a ell corresponents, y que la Academia va acordar dirigirse a aquèll solicitant l'entrega de la part que possehía. Ni'l resultat d'aquesta gestió, ni'l de la dels comissionats nomenats l'any 1865, consta en les actes ni en los papers de la Academia, per més que a una de les dos, y més probablement a la primera, cal atribuhir la existencia en son arxiu del manuscrit.

Aquest porta per títol «*Suplemento, ó sea Continuación al Tratado de Medallas labradas en el Principado de Cataluña, con Documentos justificativos. Por el Doctor Don Josef Salat de la Real Academia de la Historia. — Tomo III*»: està escrit en paper de barba y forma, o millor formava, nou fascicles o quaderns, cada un d'ells cusit per separat.

Lo primer conté un pròlech endreçat *Al Lector*, en lo qui se dona compte del per què del llibre; de la dificultat de seguir en la descripció de les monedes un mètode rigurós, per haver hagut de gravarles en les planxes a mesura que tenía d'elles conexement; y del motiu d'havernhi enclós algunes de no catalanes, que no és altre que la seva conexió ab l'obgecte de la obra. Seguexen al pròlech: una noticia de coleccions numismàtiques no esmentades en los dos volums publicats, entre les quals figuren la del canonge de Vich D. Jaume Ripoll (avuy proprietat de la Academia), la de D. Jaume Roig, catedràtich que fou de la Universitat de Cervera, la de D. Francesch Bolós, y la del canonge de Tortosa D. Jaume Barcalí; la serie dels sobirans que han encunyat moneda a Catalunya per orde cronològich, començant per lo rey Agila, ab indicació del volúm, làmina y número de les de cada un d'ells que's publiquen en lo llibre; y finalment, una llista per orde alfabètich, ab semblant indicació, de les ciutats, viles y pobles de Catalunya que han encunyat moneda.

Los sis següents contenen cada un d'ells la descripció y comentari

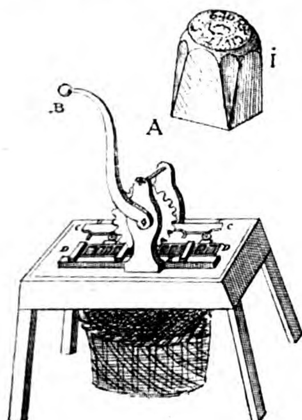
de les monedes gravades en les sis làmines corresponents al Suplement, ab lo mateix orde y numeració que porten en les làmines igual que en los volums publicats.

Lo quadern vuytè conté les copies dels documents y texts justificatius del Suplement, en nombre de 41. Aquest fascicle és lo més incomplert del manuscrit, donchs d'alguns dels documents y sobre tot dels texts, no hi ha més que l'indicació d'ahont s'havíen de copiar. Ne donarèm los epigrafs al final d'aquesta noticia, ab indicació dels que ja eren o han sigut després publicats.

Y, finalment, lo nové porta lo títol de «Opúsculo de las Medallas del Reyno de Valencia» y està dedicat a la descripció y explicació de les monedes y medalles d'aquest regne gravades en la taula o làmina que porta el nombre 7 y és la última de les del manuscrit. Tampoch estava acabat, veyentshi moltes planes blanques y moltes monedes sense comentar o sense cap explicació. Conté al final nou documents, tots ells copiats dels *Aureum Opus regalium privilegiorum Regni Valentiæ,* etc.

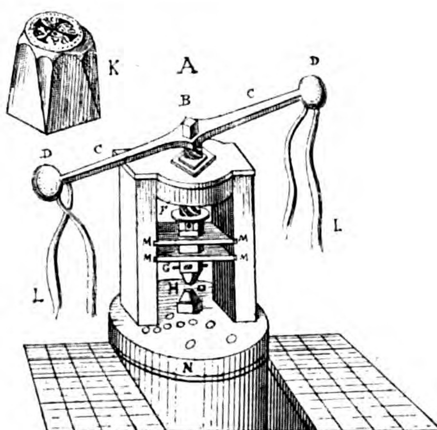
Aquests nou fascicles los té la Academia duplicats. Un dels exemplars és lo borrador, de lletra d'En Salat: l'altre és una copia feta fer probablement per lo Sr. Elíes y Sicardo, que porta lo títol següent: «Continuación de los tomos 1.° y 2.° del Tratado de las monedas labradas en el principado de Cataluña, con documentos justificativos, publicados en el año 1818 por el Dr. D. Josef Salat, individuo de la Real Academia de la Historia. Ampliado y continuado el tomo III por D. Antonio Elías y Sicardo, académico de la Real de la Historia, de la de San Fernando y de la de San Carlos de Valencia, etc.» Malgrat aquest títol, la copia resulta serho al peu de la lletra del manuscrit d'En Salat, sense que hi haguèm sapigut trobar cap adició ni correcció, com no sía la de modificar tot allò en que En Salat parla en nom propri o en primera persona, lo qual importa, per part del Sr. Elías y Sicardo, una desaprensió y una falta de delicadesa gens recomanables, y més encara si's llegeix la dedicatoria y la exposició al Rey, ab les que'l senyor Elías encapsala'l manuscrit. La data de la dedicatoria, 4 d'agost de 1830, quan encara vivía En Salat, fa presumir que entre aquèst y'l Sr. Elías havíen mediat certs tractes per a la publicació del manuscrit y que aquèst obrava ja en poder del darrer; però fossin los tractes los qui fossin no podía decorosament lo Sr. Elías donar com a seu lo treball d'altri. Sía que les esperances que fundava'l Sr. Elías y Sicardo en la dedicatoria al Rey del llibre no haguessin donat resultat, sía que'l dit senyor hagués mort poch després y abans de publicarlo, com ho fa creure lo que's diu en l'acta de la sessió celebrada per l'Academia lo 22 de maig de 1838, lo cert és que'l volúm tercer del Tractat sobre monedes catalanes d'En Salat va quedar inèdit, y que al entrar en poder de la Academia, aquèsta va adquirir, ab lo manuscrit original del autor, una copia del mateix.

També va adquirir, ab lo manuscrit, un petit plech de cartes, notes y apuntacions que pertenesqueren a n'En Salat, referents quasi totes a son llibre y la major part ja en ell utilisades; entre les quals, la nota que li va enviar lo senyor Dr. Francesch Bolós de les monedes que figuraven en la seva colecció; y un curiós dibuix, que reproduhím, en lo qui s'hi representen una màquina de volant per a encunyar moneda, altra per acordonarla y uns trossells (pila y cuny). Aquest dibuix està senyalat ab la indicació *Tabla 1,* de lletra del autor, y és molt probable que hagués pensat En Salat ferlo gravar pera acompanyarlo en lo volúm III; però degué mudar d'opinió, del moment que en lo manuscrit d'aquest volúm no s'hi fa cap referencia.

Màquina d'acordonar

A. Màquina d'acordonar. — *B.* Maneta que governa una roda o pinyó. — *C. C* Quatre peces dites serretes, posades a abdós costats y que tenen un canalet hón està tallat lo cordó.—*D. D.* Corredora hón estàn les serretes d'un costat, trobantse les altres dues en altra planxa ficsa que s'ajusta ab la corredora sens distingirse d'ella sinó en que està ferma. — *E* Foradet per hón cau la moneda després d'acordonada.

Màquina de molí per batre moneda.

A. Màquina de molí. — *B.* Volant o balancí. — *C. C.* Braç. — *D. D.* Boles de plom per lo pes.—*E.* Fus. — *F F* Sortija que unex mitjançant un encax dit *ranura*. – *G.* Fus y caxa superior hón se trova colocat lo cuny superior. — *H. H.* Caxa inferior hón se posa y ajusta l'altre cuny. — *I.* Cuny o enquadrat superior. — *K.* Cuny o enquadrat que senyala per la part inferior la moneda.— *L. L* Corretges per a tirar d'elles l'obrer. — *M. M.* Taules per hón puja y baxa la caxa superior y que tenen una vía per la qual estàn encaxades ab lo cors del volant. — *N.* Cep.—*O* Lloch hón se coloca l'encunyador.

De planxes-matrius de les set làmines o taules del Suplement, que estaven ja gravades en coure, la Academia no'n posseheix cap: no té més que un doble exemplar de probes tirades de les dites làmines, l'un d'ells cusit en cada un dels fascicles qui hi fan referencia, y l'altre que acompanya a les copies dels expressats fascicles. Les planxes-matrius de quasi totes les làmines dels volums primer y segón publicats, obren sí en poder de la Academia. Les que's publiquen ab

aquesta noticia estàn tretes de les copies de que acabèm de parlar. En elles s'observarà que'l dibuix de les monedes mostra iguals deficiencies que'l de les gravades en les làmines dels dos primers volums.

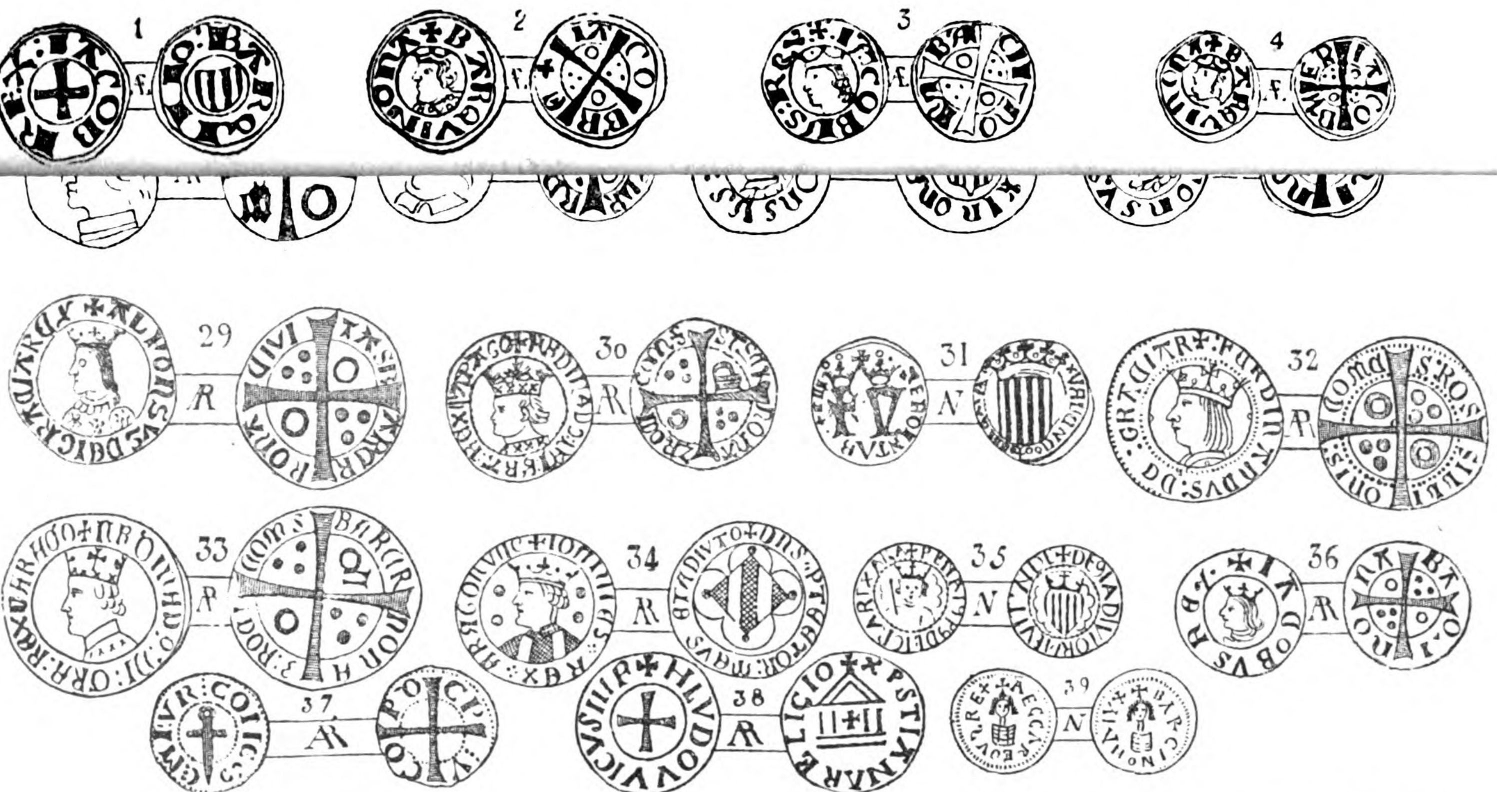
Encara que'l manuscrit no's pot conceptuar acabat y li faltés lo darrer cop de mà, com diu lo Sr. Torres Amat, no obstant estava en disposició de donarse a la estampa y fins s'havía començat ja la impressió dels documents justificatius, donchs dels quatre primers y de la «Advertencia» que devía precedirlos, n'hi ha probes entre los papers que hem dit posseheix la Academia.

Respecte a la importancia d'aquest tercer volúm, cal dir que en ell se dona compte (y estàn gravades en les làmines) de 266 peces, de les quals 256 són monedes y medalles; 185 catalanes y les demés de diversos pahissos. Es veritat que algunes estaven ja descrites en lo volúm I y altres no són més que senzilles varietats de les publicades en dit volúm; però de les catalanes prop de la meytat eren inèdites y n'hi ha de molt notables per la seva raresa, tant que no n'hi falten de desconegudes por Mr. Heiss y que tampoch figuren en lo Catàlech de la colecció del Sr. Vidal Quadras, com son: lo diner comtal de Ramón Borrell, alguns óbols episcopals de Vich, el diner del compe d'Urgell Grau de Cabrera, varis senyals de Vich, l'ardit (?) de Camprodón, el duro de Lleyda sense bust de rey y alguna altra. L'estudi de les monedes és potser en aquest volúm menys acurat que en lo primer y n'hi ha bastantes de mal llegides, lo que no deu atribuhirse a imperícia de l'autor sinó a la falta de vista, per la malaltia que sufrí en los últims anys de la seva vida. Tampoch los documents justificatius tenen, ni per son nombre ni per son interès numismàtich, la importancia dels impresos en lo volúm segón.

Apreciant en conjunt lo treball d'En Salat en l'estudi de les monedes catalanes, resulta que en los tres volums de son llibre s'hi descriuhen 402 peces, de les quals 390 són monedes y medalles, ilustrades ab la inserció de 187 textes y documents: documents y monedes, en la seva gran majoría inèdits.

De les monedes y medalles que estudia, 292 són catalanes de la època dels Comtes catalans y del Reys d'Aragó y d'Espanya, que constituhexen l'obgectiu que's proposà En Salat al escriure son llibre; 10 són wisigòtiques, encunyades en terrer català; 33 valencianes; 13 mallorquines; 4 aragoneses; 5 sicilianes; 1 napolitana; 2 sardes; 21 castellanes o de sistema monetari castellà, algunes d'elles encunyades a Catalunya; 6 franceses; 2 italianes, y 1 alemanya; total 390 monedes y medalles. Les restants 12 peces, fins al complement de 402, 6 són pesals, quasi tots de moneda; 1 és lo dibuix hipotètich d'una moneda; un altre és un tanto o peça monetiforme, y'ls altres quatre són los dibuxos d'un segell, de dos punxons y d'un pes.

¡Pochs pahissos se podíen vantar, en lo primer terç del segle XIX, de tenir un estudi tant complert y tant ben fet de les seves monedes de

J. Botet. — Noticia del volúm tercer d'en Salat. — Taula I

aquesta noticia estàn tretes de les copies de que acabèm de parlar. En elles s'observarà que'l dibuix de les monedes mostra iguals deficiencies que'l de les gravades en les làmines dels dos primers volums.

Encara que'l manuscrit no's pot conceptuar acabat y li faltés lo darrer cop de mà, com diu lo Sr. Torres Amat, no obstant estava en disposició de donarse a la estampa y fins s'havía començat ja la impressió dels documents justificatius, donchs dels quatre primers y de la «Advertencia» que devía precedirlos, n'hi ha probes entre los papers que hem dit posseheix la Academia.

Respecte a la importancia d'aquest tercer volúm, cal dir que en ell se dona compte (y estàn gravades en les làmines) de 266 peces, de les quals 256 són monedes y medalles; 185 catalanes y les demés de diversos pahissos. Es veritat que algunes estaven ja descrites en lo volúm I y altres no són més que senzilles varietats de les publicades en dit volúm; però de les catalanes prop de la meytat eren inèdites y n'hi ha de molt notables per la seva raresa, tant que no n'hi falten de desconegudes por Mr. Heiss y que tampoch figuren en lo Catàlech de la colecció del Sr. Vidal Quadras, com son: lo diner comtal de Ramón Borrell, alguns óbols episcopals de Vich, el diner del compe d'Urgell Grau de Cabrera, varis senyals de Vich, l'ardit (?) de Camprodón, el duro de Lleyda sense bust de rey y alguna altra. L'estudi de les monedes és potser en aquest volúm menys acurat que en lo primer y n'hi ha bastantes de mal llegides, lo que no deu atribuhirse a impericia de l'autor sinó a la falta de vista, per la malaltía que sufrí en los últims anys de la seva vida. Tampoch los documents justificatius tenen, ni per son nombre ni per son interès numismàtich, la importancia dels impresos en lo volúm segón.

Apreciant en conjunt lo treball d'En Salat en l'estudi de les monedes catalanes, resulta que en los tres volums de son llibre s'hi descriuhen 402 peces, de les quals 390 són monedes y medalles, ilustrades ab la inserció de 187 textes y documents: documents y monedes, en la seva gran majoría inèdits.

De les monedes y medalles que estudia, 292 són catalanes de la època dels Comtes catalans y del Reys d'Aragó y d'Espanya, que constituhexen l'obgectiu que's proposà En Salat al escriure son llibre; 10 són wisigòtiques, encunyades en terrer català; 33 valencianes; 13 mallorquines; 4 aragoneses; 5 sicilianes; 1 napolitana; 2 sardes; 21 castellanes o de sistema monetari castellà, algunes d'elles encunyades a Catalunya; 6 franceses; 2 italianes, y 1 alemanya; total 390 monedes y medalles. Les restants 12 peces, fins al complement de 402, 6 són pesals, quasi tots de moneda; 1 és lo dibuix hipotètich d'una moneda; un altre és un tanto o peça monetiforme, y'ls altres quatre són los dibuxos d'un segell, de dos punxons y d'un pes.

¡Pochs pahissos se podíen vantar, en lo primer terç del segle XIX, de tenir un estudi tant complert y tant ben fet de les seves monedes de

la Etat mitjana, com és lo de D. Joseph Salat sobre les monedes catalanes!

Lo resúm y les Taules o làmines que seguexen, acabaràn de donar una idea de lo que era lo tercer volúm del «Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña, con documentos justificativos», que va escriure y's proposava publicar En Salat. Al redactarlo, senyalèm a cada moneda la classificació que en nostre concepte li correspòn, y donèm luego, en poques paraules, una síntesi de lo que diu l'autor respecte de ella, prescindint dels comentaris agens a la numismàtica, però alguns d'ells interessants o curiosos, ab que a voltes s'entreté l'autor portat de les seves aficions històriques y bibliogràfiques. A n'aquest resúm seguirà la llista dels documents justificatius que l'autor tenía pensat acompanyar al dit volúm, alguns dels quals, com hem indicat, figuren ja copiats o impresos en lo manuscrit.

TAULA I

Número 1. — *Diner de doblench de Jaume I.*

En Salat descriu bé aquesta moneda; diu que pesa 17 grans, y la suposa equivocadament de tern, lo que és tant més estrany quan fa notar que és igual a la que publicà en lo primer volúm, Taula I, núm. 1, de la quina digué que sospitava era moneda de doblench.

La diferencia que troba entre aquesta peça y la que ja havía publicat, no existeix; donchs no's té conexement de cap moneda d'aquests tipus ab la creu cantonada ab punts, com la dibuxada en lo dit primer volúm.

A propòsit d'ella, diserta sobre l'origen del nom de Barcelona y sobre la seva ortografía en llengua llatina.

Núm. 2. — *Diner de tern de Jaume I.*

Diu que pesa 18 grans, que's diferencia de la moneda publicada en la Taula III, del Vol. I, y de la que descriurà ab lo núm. 4 per son mòdul, y de la primera, ademés, perque en lloch de BARQINO diu BARQVINONA. Fa notar que aquesta llegenda està gravada al voltant del bust del rey, y no en lo revers com en les demés monedes.

Núm. 3. — *Diner de tern de Jaume II.*

Diu que pesa 19 grans; l'atribuheix a Jaume I.

Núm. 4. — *Obol o malla de tern de Jaume I.*

Diu que pesa 9 grans, y observa que a les malles, segons lo document de creació de la moneda de tern, les hi correspòn lo pes de deu grans y mitg.

Núm. 5. — *Diner jaquès de Pere II d'Aragó, I de Catalunya.*

Diu que pesa 20 grans y la suposa moneda de tern. Fa present que l'havía publicada Lastanosa *(Tratado de la moneda jaquesa)*, donantla al rey Pere II d'Aragó, y que ell la gravà per considerarla «la mare de la moneda barcelonesa de tern». Aquesta opinió cau per la seva basa,

donchs aquest diner, com la demés moneda aragonesa de Pere II, és de quatern y no de tern.

Núm. 6. — *Diner jaquès de Jaume I.*

Li senyala'l pes de 20 grans y diu ser de tern. Fa notar que se troba la creu patriarcal o de dos travessers gravada també en monedes de Solsona.

Núm. 7. — *Diner melgarès.*

En Salat califica bé aquesta moneda de «diner melgarés», seguint a Du Cange y als PP. maurins en sa «Historia del Languedoc»: no encerta la lectura de les llegendes, quines lletres califica de desconegudes; y llegitima lo fet de publicarla per ser de curs molt freqüent en lo Principat. Lo demés que diu a propòsit d'ella resulta antiquat.

Treballs posteriors, que resumí Mr. Poey d'Avant (*Monnaies féodales de France, Vol. II,* pl. 286 y següents), han justificat que era la moneda propria del comtat de Melgueil (del qual formava part lo senyoríu de Montpeller), ab tipu immobilisat, copiat, encloses les llegendes, dels Raymondins de Narbona, sense més variació que la forma de la creu del revers, que és en les monedes melgareses un pal vertical y a cada costat d'ell, formant los braços, una banderola: tal com se veu en alguns segells dels bisbes de Magalona.

La seva encunyació no's pot atribuhir de cap manera al rey Jaume I.

Núm. 8. — *Gros de plata de Montpeller, de Jaume I.*

De lo que diu l'autor al parlar d'aquesta moneda, se'n desprèn que no l'havía vista y que copià son dibuix de la publicada en la abans citada «Historia del Llanguedoc». Adverteix que'l gravador de la Taula s'equivocà, posant primer lo revers que l'anvers. El dibuix d'aquesta moneda no's recomana per la seva fidelitat, particularment el del revers, y li dona el mòdul de 31 milímetres, 5 o 6 més del que tenen los exemplars d'ella que's conserven. Axò explica que En Salat, després de manifestar que no havía pogut averiguar son pes, judicant pel dibuix suposi que pesaría una unça. Los documents relatius a la seva creació y batiment proben que havía de pesar 396 o 398 centigrams (a rahó de 60 peces o 60 y $^1/_3$ lo march de Montpeller) y el pes efectiu d'exemplars d'elles que dona Mr. Heiss és lo de 390 centigrams.

Com aquests documents són del any 1272 o 1273, l'intent del infant D. Pere de fabricar a Barcelona *grossos* de plata, desautoritzat pel rey D. Jaume en 1269, no podía obehir a la encunyació d'aquesta moneda a Montpeller, ni als bons resultats d'ella obtinguts, com opina l'autor.

Núms. 9, 10 y 11. — *Croats de Alfons II (III d'Aragó).*

Són iguals, ab insignificants diferencies en lo trajo, aquestes tres monedes, y també ab la publicada per l'autor en la Taula III, núm. 5, del Vol. I.

Res anyadeix, digne d'esment, a lo que portava manifestat en lo dit volúm. Pes del núm. 9: 1 adarm, 21 grans.

Núms. 12, 13, 14, 15, 16 y 17. — *Croats de Jaume II.*

Los classifica bé y observa que són de cunys diferents. Son pes varía de 1 adarm 23 grans a 1 adarm 27 grans.

Núms. 18, 19, 20, 21, 22 y 23. — *Croats d'Alfons IV (V d'Aragó).* (Los tres darrers retallats y'l núm. 23, a judicar per lo mòdul del dibuix, és probable fos un mitg croat).

Aquestes monedes són lleugeres varietats de la que havía publicat en lo Tom. I, Taul. III, núm. 12, atribuhintla ab acert a Alfons IV. Res anyadeix, digne de nota, al comentari que hi posà en lo dit volúm.

Núm. 24. — *Croat rossellonès d'Alfons IV (V d'Aragó).*

Nota en Salat que aquesta moneda és igual a la que publicà en la Taula III, núm. 7, del Volúm I, y sembla indicar que correspòn a Alfons IV, malgrat haverla atribuhída a Alfons III en lo citat volúm. Fa notar que en aquesta y en altres monedes los reys d'Aragó s'intitularen comtes de Rosselló. Res sospita respecte la seva encunyació en la seca de Perpinyà. Pesa 1 adarm, 26 grans.

Núm. 25. — *Croat rossellonès, retallat, de Joan II.*

Encara que sembla decantarse a atribuhir aquesta moneda a Alfons IV, la falta de llegendes li fa dexar enlayre l'atribució a sobirà determinat. La descriu y comenta equivocadament, per no haver encertat a dexifrar lo monograma, format per dos *p* gòtiques lligades, que té gravat en lo revers, el qual confón ab tres barres. Diu que pesa 28 grans. Tampoch la sospita encunyada en Perpinyà.

Núm. 26. — *Terç de croat, encunyat a Lleyda, durant lo regnat de Joan II.*

En Salat llegeix equivocadament *Civitas Barknona* en lo revers d'aquesta moneda, que diu *Ilerdencis,* com resulta del mateix exemplar que grava, encara que ab alguna incorrecció. Fa notar que no porta llegenda en l'anvers; diu que pesa 24 grans, y la creu d'un dels quatre Alfonsos que regnaren a Catalunya.

Núm. 27. — ?

En Salat diu que possehía aquesta moneda el P. Izquierdo, que és de tern y que son pes era de 22 grans. Observa que està mal encunyada; la atribuheix a Alfons IV, y la creu un *dobler.*

Tal com dibuxa aquesta moneda, no se'n coneix cap exemplar y duptèm molt de la seva existencia. No pretením ab axò negar que'l P. Izquierdo possehís una moneda quelcòm semblant a la dibuxada, però sí expressar la nostra convicció de que'l dibuix d'ella és defectuós y que en les llegendes, sobre tot, no hi ha cap seguretat.

Núm. 28. — *Diner de tern d'Alfons III (IV d'Aragó).*

No indica a quin dels Alfonsos correspòn aquesta moneda: que és de tern y no de plata. Pesa 22 grans.

Núm. 29. — *Croat d'Alfons III.*

Diu que pesa 1 adarm y 27 grans y no indica a quin dels Alfonsos correspòn.

Núm. 30. — *Mitg croat rossellonès de Ferràn I.*

Llegeix equivocadament *Alfonsus*, en lloch de *Ferdinandus*, que és lo nom gravat en la moneda: diu que pesa 30 grans; y que la possehía lo canonge Ripoll. Pel monograma del revers, la creu, ab acert, encunyada a Perpinyà.

Núm. 31. — *Escut d'or, valencià, dels Reys Catòlichs.*

La descriu y grava ab alguna incorrecció en les llegendes. Per l'escut del revers, dupta de que fos encunyada a Valencia y sospita haverho sigut en alguna seca catalana, per quina rahó y per la de conceptuarla inèdita la enclou en lo llibre. Diu que pesa 34 grans y que la possehía lo canonge Ripoll.

Núm. 32. — *Croat rossellonès de Ferràn II (V de Castella).*

La descriu bé, la creu encunyada a Perpinyà per la llegenda y per la P que té gravada en lo centre de la creu del revers, y no indica a quin dels dos Ferrans correspòn. Diu que la possehía lo senyor Cabanes y que pesava 1 adarm y 27 grans.

Núm. 33. — *Croat rossellonès de Ferràn I.*

La descriu bé, la sospita encunyada a Perpinyà, no indica a quin dels dos Ferrans correspòn y diu que la possehía'l senyor Bolós y que pesa 1 adarm y 30 grans.

Núm. 34. — *Coronat d'Aragó, de Joan I.*

Fa notar que, fora del mòdul y del pes, aquesta moneda és igual a la publicada en la Taula III, núm. 13, del Vol. I. La atribuheix a Joan II y la creu encunyada al Rosselló o a Valencia, però més probablement en lo derrer regne. Ignora la significació dels quatre punts o glòbuls que té gravats en l'anvers, y la suposa de plata. Diu que pesa 32 grans y que la possehía'l senyor Bolós.

En lo volúm II del llibre «Les monedes catalanes» donèm a conèxer lo document de creació d'aquestes monedes per Joan I, en lo qui se donà rahó de son nom, tipus, llegendes, valor y lloch d'encunyació.

Núm. 35. — *Quart de pacífich, de Renat d'Anjou.*

La descriu bé, diu la possehía'l senyor Elíes y li senyala 17 grans de pes. Manifesta reservar los comentaris sobre aquesta moneda pera quan s'ocupi d'altra igual, de major mòdul, gravada en la Taula II, núm. 36, d'aquest suplement.

Núm. 36. — *Diner de tern, de Jaume II.*

L'atribuheix bé a Jaume II, lo suposa de plata, li senyala'l pes de 21 grans y diu lo possehía lo senyor Bolós.

Núm. 37. — *Diner d'Uch-Ponç, comte d'Empories.*

La descriu ab alguna inexactitut. Diu ser de plata y que la possehía lo senyor Elíes. A propòsit d'ella copia la llista cronològica dels comtes d'Empories que donà D. Joseph de Taverner y de Ardena en la seva manuscrita «Historia de los Condes de Empurias y de Peralada», del qui y del seu llibre fa merescuts elogis.

Núm. 38. — *Diner carolingi, ab les llegendes* ✠ HLVDOVVICVS IMP y ✠ XPISTIANA RELIGIO, *de tipu immobilisat.*

L'atribuheix a Lluis lo Piadós, li dona'l pes de 32 grans, diu la possehía'l Sr. Cabanes y afegeix que pot congecturarse haver sigut encunyada a Barcelona.

Encara que aquesta moneda pugui ser de Lluis lo Piadós, no pot assegurarse que hagués sigut encunyada durant lo regnat d'aquest, per haversen continuat encunyant ab iguals tipus y llegendes després de la mort de l'emperador Lluis. No hi ha cap fonament per suposarla encunyada a Barcelona, ni a cap altra lloch de Catalunya.

Les monedes barcelonines de Lluis lo Piadós, no les conegué En Salat y han sigut publicades ab posterioritat a la mort d'aquèst.

Núm. 39. — *Terç de sou d'or, barcelonès, de Recaret I.*

Diu que pesa 29 grans y que la possehía'l canonge Ripoll. Fa notar que són tres les monedes barceloneses d'aquest rey que dona a conéxer, y que Nicolau Mahudel en publicà encara un altra varietat.

TAULA II

Núm. 1. — *Obol de quatern, barcelonès, de Pere I (II d'Aragó).*

Descriu aquesta moneda ab força exactitut; l'atribuheix ab acert a Pere I, y diu que pesa 15 grans y que del assaig d'un exemplar fet per Salvador Peradaltas, va resultar contenir una part de plata per dos de coure, o sía, ser de lley de quatre diners.

Dona noticia d'una troballa de 60 monedes, 59 d'aquest tipu y l'altra melgaresa, de les quals 18 de grosses *(diners)* y les 42 restants petites *(òbols* o *malles,* entre les quals la melgaresa), realitzada prop de la ciutat de Vich a derrers de febrer de l'any 1822.

Núm. 2. — *Croat de Pere III (IV d'Aragó).*

Diu que pesa 1 adarm y 26 grans y la adjudica equivocadament a Pere II. Diserta a propòsit d'ella sobre les vestidures que usaren los reys d'Aragó.

Núms. 3, 4 y 5. — *Diners de tern, de Pere III (IV d'Aragó).*

Los atribuheix, en mon concepte equivocadament, a Pere II. Aquestes monedes no són de plata, com diu En Salat, sinó de tern, axò és, de billó. Senyala a la primera'l pes de 1 adarm 15 grans, y a les altres dos, lo de 21 y 30 grans respectivament. Si'l pes de la primera no està equivocat, la moneda descrita no sería un diner de tern, sinó probablement un pesal; com creyèm eren pesals altres peces conegudes de tipus iguals als dels diners de tern de Pere III, però de flan molt més groxut y quin metall sembla ésser coure pur.

La diferencia que troba En Salat entre aquests diners y'l que grava en la Taula 3, núm. 3, del Tom. I, no existeix, donchs no's coneix cap diner de Pere ab la llegenda BARKNONA que's dibuxa en la dita moneda, la qual creyèm mal llegida y mal gravada.

Núm. 6. — *Obol de tern de Pere III (IV d'Aragó).*

Diu que pesa 13 grans y l'atribuheix, com los precedents, a Pere II. Es una varietat del que publicà en lo Tom. I, Taul. 3, núm. 4, que no diu BARQINO, com afirma, sino BAQINONA, com se llegeix en lo grabat que publica y en tots los òbols de Pere coneguts.

Núms. 7, 8 y 9. — *Monedes de plata, sicilianes, de D. Joan II d'Aragó.*

Aquestes monedes, encara que sospita poden ésser sicilianes, com ho són, les atribuheix erradament a Joan I, que no va ésser rey de Sicilia. La última d'elles és retallada: a les altres dos les hi senyala'l pes de 1 adarm 22 grans y 1 adarm 23 grans, respectivament. De ser exactes llur dibuix y descripció. constituhiríen altres tantes varietats de la publicada per Mr. Heiss. *(Descripción de las monedas hispano-cristianas*, Vol. II, pl. 361, y Làm. 119, núm. 2).

Núm. 10. — *Mitg croat del rey D. Martí.*

Lo classifica bé y diu que pesa 30 grans.

Núms. 11, 12, 13, 14, 15, 16 y 17. — *Croats de Ferràn II* (los tres derrers retallats).

Nota que aquestes monedes són varietats de la publicada en lo Volúm I, Taula 3, núm. 14, que atribuhí bé a Ferràn II: perxò és més d'extranyar el dubte que manifesta al parlar de la senyalada ab el núm. 11, quin comentari no fa referencia a Ferràn II sinó a Ferràn I. Senyala a les dos primeres, que són les més ben conservades, el pes de 1 adarm 27 grans y 1 adarm 28 grans, respectivament.

Núm. 18. — *Mitg croat de Ferràn II (V de Castella).*

Lo descriu be. Li senyala'l pes de 30 grans.

Núm. 19. — *Diner de billó, barcelonès, de Ferràn II (V de Castella).*

Lo descriu y grava, ab alguna incorrecció en les llegendes. Diu que pesa 25 grans y que és de plata, en lo qual s'equivoca, donchs és de billó y no li correspòn lo pes de 25 grans per ser de la talla de 24 sous per march.

Núm. 20. — *Igual a la moneda precedent.*

Diu que pesa 18 grans y la creu diferent de la precedent, per no tenir la creu cantonada ab punts y anellets. Aquesta circumstancia és deguda, al nostre entendre, a la mala conservació del exemplar que possehía En Salat, puig no sabèm que's conegui cap moneda com la que descriu y dibuxa.

Núms. 21, 22, 23 y 24. — *Quarts de croat, barcelonesos, de Ferràn II (V de Castella).*

En Salat distingeix les senyalades ab los núms. 21 y 22 de les senyalades ab los núms. 23 y 24; primer, en lo pes, que diu ser en aquelles de 10 grans y en aquestes de 16; segón, en portar les primeres una B gravada darrera'l cap de l'anvers, y no portarli les segones, y tercer, perque'l cercle que separa la llegenda del camper del revers,

és en les unes de punts y en les altres linial. D'axò'n deduheix que'ls núms. 21 y 22 son sizens de croat, y'ls núms. 23 y 24 quarts de croat, y a judicar pel lloch que'ls hi ha assignat en les taules y en la descripció, les creu totes, encara que no ho diu, de Ferràn II, essent axís que en el Tom. I, Taul. 2, núm. 3, en publica una d'igual als núms. 21 y 22 y l'atribuheix a Alfons V d'Aragó.

De quarts de croat de Ferràn II, que són molt abundants y de cunys variats, no'n conexèm cap en que'l cercle que separa'l camper de la llegenda del revers sía linial y no de punts, y que no porti la B gravada darrera la testa del rey de l'anvers. Com los terços y sisens de croat, que començaren a batrers molt poch abans de morir Alfons V y seguiren encunyantse després de mort aquèst, no porten cap lletra darrera la testa reyal, y fora d'aquesta circumstancia no's diferencien dels quarts de croat de Ferràn II més que en lo dibuix de la testa, que acostuma a portar los cabells voleyant y no caiguts, y en alguns detalls del vestit del rey: és molt fàcil que les monedes descrites ab los núms. 23 y 24 síen d'Alfons V o d'algún dels prínceps que foren proclamats reys d'Aragó quan les turbulencies del regnat de Joan II, y axí pot quasi assegurarse respecte de la que porta'l núm. 24; però de la que porta'l núm. 23, per la falta de confiança que tením en la fidelitat de son dibuix, no's pot dir lo mateix.

El pes de 16 grans s'acomoda ab molta aproximació al que correspón als terços de croat. El de 10 grans és inferior al que correspón als quarts de croat y molt superior als dels sisens de croat, rahó per la qual estimèm seríen curts los que va pesar En Salat y més tenint en consideració lo que diu aquèst en lo Tom. I, que'l publicat per Lastanosa pesaba 13 grans. Mr. Heiss creu també quarts de croat los encunyats en temps de Ferràn II.

Núm. 25. — *Croat rossellonès de Ferràn II (V de Castella).*

Es una senzilla varietat de cuny de la ja descrita y gravada en la Taula I, núm. 32 del Suplement.

Núm. 26. — *Principat barcelonès de Ferràn II (V de Castella).*

Lo descriu y dibuxa ab alguna equivocació: diu que pesa 1 adarm y 32 grans, y, encara que dubitativament, lo creu un principat.

Núm. 27. — *Reyal de plata mallorquí de Ferràn II (V de Castella).*

També la descriu y dibuxa ab alguna inexactitut. Diu que pesa 1 adarm y 28 grans. Vegis la publicada per D. Alvar Campaner, «Numismàtica Balear», L. VI, núm. 6.

Núm. 28. — *Diner o menut, de billó, de Dona Joana y D. Carles I.*

Lo suposa de plata; diu que pesa 18 grans y que's diferencia del que publicà en el Tom. I, Taul. 3, núm. 15, en que en aquell el bust és de dona y en aquest d'home.

Nosaltres creyèm que les dos monedes són senzillament varietats de cuny y que no hi ha en los busts tal diferencia.

Núm. 29. — *Dobler barcelonès de Ferràn II (V de Castella).*

En Salat estigué desacertat en la lectura y descripció d'aquesta moneda, que atribuheix equivocadament a Carles I, y que no és de plata, com diu, sino de billó: li senyala'l pes de 17 grans. Encara que no és comú, se'n conexen bastants exemplars en los qui la inscripció de l'anvers se llegeix be: FERDINAN.

Núm. 30. — *¿Pesal?*

Diu que és de coure, que pesa 19 grans, que's diferencia en el mòdul del publicat en el Tom I, Taul. 2, núm. 12, y lo sospita un dobler. En lo derrrer va equivocat, donchs no s'hi veu'l bust reyal ni les armes de Barcelona que eren los tipus propris dels doblers, y ademés aquestos havíen d'ésser de lley de tres diners de plata, o sía de billó, y no de coure o bronze, com diu que són les dos peces semblants per ell descrites.

La escassetat d'aquestes peces, de les quals no sabèm se'n conservi més que un exemplar, y'l ser de coure, metall del qual no s'encunyaren a Barcelona monedes fins entrat lo segle XVII, nos fa presumir que no són monedes, sino pesals. ¿Pesals de què? Ho ignorèm: l'estudi dels pesos catalans durant la Edat Mitjana encara està per fer. De tots modos, tingas present que 12 grans són lo pes exacte del terç de l'argenç del march de taula de Barcelona, y que 18 grans representen exactament la meytat del pes de l'argenç del mateix march. En possible que En Salat s'equivoqués d'un gra al donar a una de les peces que'ns ocupen lo pes de 19 grans y no'l de 18.

Núms. 31, 32 y 33. — *¿Pesals de croat, del segle XV?*

Los descriu bé; nota les petites diferencies que en ells s'observen; diu que són de coure; los hi senyala'l pes de 1 adarm 19 grans y d'un adarm 18 grans, y presúm que són monedes pugeses encunyades a Barcelona. Mr. Heiss, sense fer present que aquestes peces són de coure, atribuheix la que descriu a Alfons V y la califica de terç de croat. La diferencia entre les dos opinions no pot ésser major, donchs los terços de croat, al acabar son regnat Alfons V, valíen 6 diners, y les pugeses solament representaven lo valor d'una quarta part de diner.

Nosaltres, per alguna de les rahons exposades al comentar lo núm. 30, y per altres que donèm en lo Vol. II del llibre «Les monedes catalanes», creyèm que l'un y l'altre estàn equivocats, y que aquestes peces no eren monedes, sinó pesals de croat.

Núm. 34. — *Mitg principat, barcelonès, de Joana y Carles I.*

Lo descriu y grava bé; diu que lo possehía'l senyor Bolós; que és d'or, y que pesa 1 adarm.

Núm. 35. — *Doble principat, barcelonès, de Joana y Carles I.*

Lo descriu ab alguna omissió; lo califica de doble ducat; lo presúm encunyat a Amèrica per les lletres P. V que hi ha al acabament de la llegenda del revers, abans de la data, que interpreta *Plus Vltra;* diu que'l possehía lo senyor Bolós, y li dona'l pes de 3 adarms 22 grans.

Al ocuparnos en lo volúm III de «Les Monedes catalanes» dels do-

tles principats o ducats de Joana y Carles I, fundats en que en altre exemplar a més de les sobredites lletres hi ha una I, axò és, P. V. I., no'ns resolèm a acceptar la opinió d'En Salat que llegeix la P. y la V., *Plus Vltra*, y dexèm enlayre la significació de les tres lletres, declarant que no sabèm lo que volen dir. Ara, emperò, havent reflexionat més sobre'l particular y tenint en consideració que la llegenda del revers de la peça de quatre principats, que copièm de Mr. Heiss, ve a confirmar fins a cert punt la lectura del numismàtich català, l'acceptèm com a molt probable y creyèm que les lletres P. V. I. poden llegirse *Plus Vltra Indiarum*. De tots modos conceptuèm la moneda encunyada a Barcelona y no a Amèrica.

Núm. 36. — *Pacífich, barcelonès, de Renat d'Anjou.*

Lo descriu y dibuxa bé; lo califica de pacífich; l'atribueix a Renat d'Anjou, proclamat rey quan les turbacions del regnat de Joan II: diu que'l possehía lo senyor Bolós, y li senyala'l pes de 1 adarm 33 grans.

Núm. 37. — *Diner de plata de Ramón Borrell, comte de Barcelona.*

Descriu bé aquesta moneda, que possehía'l senyor Bolós: fa present que és de plata y diu que pesa 24 grans.

Dubta sobre si pertany o no a algún dels comtes catalans que s'anomenaren Ramón, y no la creu encunyada en lo Principat.

En «Les Monedes catalanes», vol. I, pl. 79-81, donèm les rahons que'ns fan creure que aquesta moneda és catalana y que s'ha d'atribuhir al comte de Barcelona Ramón Borrell.

Es una de les descrites y fetes gravar per En Salat, en lo volúm manuscrit que'ns ocupa, que no conegué Mr. Heiss.

TAULA III

Núm. 1. — *Peça de cinch râls catalans, d'Argentona.*

La descriu y classifica bé; diu que en altre exemplar s'hi llegeix l'any, que és el 1642, y que pesa 6 adarms.

Núm. 2. — *Peça de cinch râls, barcelonesa, de Felip III (IV de Castella).*

La descriu bé; diu que pesa 6 adarms y la suposa encunyada en 1641. També podría ser del 1640.

Núm. 3. — *Peça de cinch sous, barcelonesa, de Lluis XIII de França.*

La descriu bé; diu que pesa 5 adarms y la suposa equivocadament encunyada a Igualada, axí com la de cinch râls del mateix rey que publicà en lo Tom. I, Taul. 2, núm. 4.

Núm. 4. — *Diner comtal de Besalú.*

Lo descriu ab alguna lleugera equivocació; diu que'l possehía'l senyor Cabanes y que pesava 20 grans.

Aquesta moneda y les dos publicades per En Salat en lo Tom. I,

Taula 4, núms. 5 y 6, són los tres tipus de monedes comtals de Besalú fins avuy coneguts. Les trobades ab posterioritat són les malles d'aquestos matexos tipus o bé senzilles varietats dels diners.

Núm. 5. — *Sisè de Besalú, sense nom de rey, del any 1642.*

Aquesta moneda, com fa notar l'autor, és una varietat de la que publica en lo Tom. I, Taul. 4, núm. 7. Es de coure y li senyala'l pes de 2 adarms, 9 grans.

Núm. 6. — *Sisè de Caldes de Montbuy, sense nom de rey, de l'any 1641.*

Igual al que descriu y publica en el Tom. I, pl. 271 y Taul. 4, núm. 9. Pes, 2 adarms, 20 grans.

Núm. 7. — *Peça de llautó, de Cardona.*

Es la matexa que descriu, sense gravarla, en el Tom. I, pl. 272, ahont fa present que no la creu un tanto de la esglesia de St. Miquel de Cardona, per haverse enterat de que en dita població no hi havía memoria de que se'n haguessen fet de semblants. Diu que és incusa y que pesa 5 grans. No encerta la representació de la imatge gravada sobre'l cart, que és sens dubte la del arcàngel St. Miquel.

Malgrat lo que diu l'autor, opinèm com Mr. Heiss, que és un tanto d'esglesia.

Núm. 8. — *Peça de cinch râls catalans, d'Igualada, sense nom de rey, del any 1642.*

El gravat d'aquesta peça mostra que és d'encunyació defectuosa y que'l revers va rebre dos cops d'encuny: axò justifica que En Salat la llegís malament y que, en la convicció de que acabava ab la sílaba LA lo nom de la població ahont va encunyarse, la sospiti d'Anglesola, Argensola o altra localitat catalana, quin nom, compost de nou lletres aproximadament, acabi ab LA. Altres exemplars coneguts d'aquesta moneda, proben que la llegenda diu: AQVA-LATA.

Aquí intercala lo manuscrit d'En Salat la noticia d'haverse encunyat moneda a Calaf, en lo segle XI, la qual trau del Tom. VIII, del «Viaje Literario á las Iglesias de España», del P. Villanueva, pl. 207.

Núms. 9 y 10. — *Peces de ¿cinch râls?, de Cervera, dels anys 1641 y 1642.*

Fa present En Salat que no ha vist aquestes peces y que'l gravat que dona d'elles és tret dels encunys que en son temps se conservaven a Cervera. Al comentarles, dona noticies interessants sobre la encunyació a Cervera de *sisens* en temps de les turbacions del regnat de Joan II, y poch després, en 1479, de diners y de malles, de quines encunyacions del segle XV no se'n conexía, com no se'n coneix avuy que sapigàm, cap axemplar.

Núm. 11. — *Diner de Granollers, de Felip II (III de Castella).*

Es la matexa moneda que descriu en el Tom. I, plana 276, y no grava en les taules del dit tomo. Diu que és de coure y que pesa 23 grans.

Núm. 12. — *Senyal, geroní, del regnat de Ferràn II (V de Castella).*

Igual que de la moneda precedent, diu que és la que descriu en el Tomo I, plana 277; varietat de la que grava en dit Tomo, Taula IV, núm. 17.

Núm. 13. — *Diner o menut, geroní, de Carles I.*

També'l descriu en la plana 278 del Tomo I, y no l'havía gravat en les Làmines.

Núm. 14. — *Diner o menut, geroní, de Felip II (III de Castella).*

Tinguis per repetit lo que's diu de la moneda precedent.

Núm. 15. — *Peça de cinch sous, de Gerona, sense nom de rey.*

Diu que pesa 3 adarms y 5 grans y la judica igual a la que publicà en el Tomo I, Taula 4, núm 27, per quin motiu és de opinió que l'estar molt retallada fa que no tinga'l pes degut, o sía'l de les peces de cinch râls.

Nosaltres, atenent a son mòdul y a son pes, la conceptuèm una peça de cich sous.

Núms. 16 y 17. — *Sisens, geronins, de Lluis XIII.*

Havía ja descrit aquestes monedes, que són totes del any 1642, encara que sense gravarles, en lo Tom. I, pl. 278, al qui fa referencia. Senyala a la primera'l pes de 1 adarm 24 grans. El pes de la segona és indiferent, donchs se tracta d'una peça retallada. Cal advertir que'l dibuix de la núm. 16 és poch exacte y, ademés, figura la moneda d'un mòdul major del que tenen aquestes peces, que són abundants.

Núm. 18. — *Sisè, geroní, sense nom de rey.*

Lo descriu també en la pl. 278 del Tom. I, en lo qual, diu, no la gravà per no fer més costós lo llibre.

Núms. 19, 20, 21, 22 y 23. — *Pugeses de Lleyda.*

Són varietats de pugeses de Lleyda, descrites ja en lo Tom. I, pls. 281 y 282 y no gravades en dit tomo per la matexa rahó que les monedes de Gerona que acaben d'ocuparnos. La núm. 22 és incusa, de llautó, y la considera un quart de pugesa.

Núms. 24 y 25. — *Diners o menuts lleydatans de Felip II (III de Castella).*

Los grava, per no haverho fet en el Tom. I, en quina pl. 281 los descriu. Diu que pesan 27 grans y'ls creu mitges pugeses.

Ni'ls tipus, ni les llegendes d'aquestes dos monedes són los propris de les pugeses encunyades a Lleyda. Per aquest motiu y per les noticies documentals que donèm en lo llibre «Les Monedes Catalanes», som de parer que són diners encunyats en aquella ciutat durant lo regnat de Felip II.

Núms. 26 y 27. — *Pugeses de Lleyda.*

Es aplicable a aquestes monedes lo manifestat al parlar de les senyalades ab los 19 a 23. En Salat se va descuydar la descripció del núm. 26, el dibuix que dona de la qual és molt dolent. Es incusa, de

llautó, y en un magnífich exemplar que'n possehím s'hi llegeix clar: ✠ *leyda.*

Núms. 28 y 29. — *Sisens de Manresa, sense nom de rey, del any 1642.*

Los havía ja descrit, sense gravarlos, en la plana 283 del Tomo I. El dibuix del escut de Manresa, gravat en la núm. 29, és inexacte. Pesen 1 adarm 30 grans y 1 adarm 24 grans.

Núms. 30 y 31. — *Diners o menuts de Olot ¿de Felip II? (III de Castella).*

També'ls havía descrit sense gravarlos, en el Tomo I, plana 285, y'ls atribuheix erradament a Felip II de Castella, I de Catalunya.

Núm. 32. — *Peça de cinch râls catalans de Olot.*

La descriu y classifica bé, donada la conservació del exemplar que tingué a la vista. Pes 6 adarms 18 grans.

Núm. 33. — *Diner o menut de Perpinyà, de Ferràn II (V de Castella).*

El dibuix del revers d'aquesta moneda és inexacte, y al descríurela incorre En Salat en la matexa equivocació que patí al pendre per tres barres lo monograma de Perpinyà que porta la moneda núm. 25 de la Taula I. Diu que és de coure, que pesa 2 adarms y no la atribuheix a sobirà determinat.

Núm. 34. — *Doble sou de Perpinyà, de Lluis XIV.*

Lo descriu, com ja ho havía fet en el Tomo I, plana 287, de conformitat al dibuix que'n grava; però aquest deu estar equivocat en l'any, donchs no sabèm que cap moneda de Perpinyà porti gravat l'any 1640. Diu que és de coure y que pesa 2 adarms, 14 grans.

Núm. 35. — *Doble sou (?) de Perpinyà, de Felip I (II de Castella).*

Es igual a la que havía publicat en lo Tomo I, Taula IV, núm. 29. Diu que és de plata y que pesa 1 adarm y 20 grans y mitg. La moneda no és de plata, sinó de billó.

Núm. 36. — *Menut (o potser ardit) de Perpinyà, de Felip I (II de Castella).*

Diu que pesa 30 grans y no l'atribuheix a sobirà determinat. Es la moneda descrita en el Tomo I, plana 287.

Núm. 37. — *Sou de Perpinyà, de Carles I.*

Diu que pesa 1 adarm y 5 grans y que era un exemplar molt mal conservat. Tampoch l'atribuheix a sobirà determinat.

Núm. 38. — *Menut (o potser ardit) de Perpinyà, de Felip II (III de Castella).*

Es el gravat de la moneda que ja havía descrit en el Tom. I, plana 287.

Núm. 39. — *Menut o diner, perpinyanès, de Lluis XIV.*

També havía descrit aquesta moneda, sense gravarla, en el Tom. I, plana 287. S'ha d'advertir que la data, que diu ser de 1642, està mal llegida y mal gravada, de segur per la falta d'integritat del exemplar

que En Salat conegué. Tots los exemplars que's conserven són del any 1644 o següents.

Núm. 40. — *Pallarofa de Reus, de l'any 1709.*

Diu que és de llautó, que no té revers y que pesa 6 grans. El dibuix que dona d'aquesta moneda no és recomanable.

Núm. 41. — *Diner o menut, de Solsona, de Felip II.*

Lo descriu bé. Pes 21 grans.

Núm. 42. — *Diner de Solsona, de Felip III (IV de Castella).*

Lo descriu y classifica bé. Pes 18 grans.

TAULA IV

Núm. 1. — *Diner de Solsona, de l'any 1641.*

Es el mateix descrit (y no gravat) en el tom. I, pl. 290. La llegenda COLCONA està equivocada, tant en el gravat, com en la descripció. Les monedes diuhen CŒLSONA.

Núm. 2. — *Diner de Solsona de l'any 1651, ab una S en resegell.*

L'estar posada la S sobre'l cap de l'anvers, fa equivocar a n'En Salat, que al costat d'ella hi veu un sol, que no hi és en la moneda. No indica'l pes

Núm. 3. — *Sisè de Tarrassa, sense nom de rey.*

Es un exemplar igual al que descriu en la pl. 291 y grava en la taula V, núm. 3, del tom. I; però en diferent estat de conservació. L'atribuheix a Tagamanent. Nosaltres la creyèm de Tarrassa.

Núm. 4. — *¿Senyal? de Tarragona (segle XV).*

Es la matexa moneda publicada en el Tom. I, pl. 292, y Taula V, núm. 5. La descripció que'n dona és deficient, y equivocada la del revers, tant en lo dit tomo com en lo manuscrit que'ns ocupa, y axí mateix estàn equivocades les làmines. L'escut dels revers no porta *escachs*, sino *veros*, disposats verticalment, y és l'escut d'armes de la ciutat de Tarragona. En Salat califica aquesta moneda de *pugesa*. No creyèm que ho sigui y estèm convençuts de que corría per més valor, encara que no podèm determinar aquest, per no haverse trobat la llicencia d'encunyar moneda que se sab atorgà a Tarragona lo rey Ferràn II, al començ de son regnat.

Núm. 5. — *¿Senyal? de Tarragona (segle XV).*

Al descriure aquesta peça en el Tom. I, pl. 292, y altre vegada en lo manuscrit del III, en lo qual en dona'l dibuix, diu En Salat que sos tipus son iguals als gravats en la precedent, y fa notar llur mòdul, més petit.

Encare que en lo essencial té rahó, si'l dibuix de la moneda és exacte, cal notar la diferencia que s'observa en l'anvers de les dues monedes, y és que la *tau* o T de la núm. 4 està ficada dintre tres archs de cercle, y la del núm. 5 està isolada en lo camper: y cal notarla perque constituheix una varietat en les monedes de Tarragona d'aquests

tipus, que presenten tant les de mòdul major com les de mòdul més petit. No és estrany que En Salat no hi posés atenció, per no haver conegut la de mòdul petit de la varietat núm. 4, ni la de mòdul gros de la varietat núm. 5.

Es de presumir que les petites representaven la meytat del valor en vers de les grosses.

Núm. 6 — *Sisè de Tàrrega, de Lluis XIII.*

Lo descriu y classifica bé. Pes 2 adarms y 3 grans.

Núm. 7. — *Diner de Tàrrega, de Lluis XIII.*

Es la moneda descrita, pero no gravada per l'autor, en el Tom. I, pl. 393. Pes 24 grans.

Núm. 8. — *Diner episcopal de Vich (segle XI).*

Lo descriu y dibuxa bastant bé, anyadint que lo possehía'l senyor Bolós, que és de plata y que pesa 9 grans. La integritat de la peça dibuxada ens fa creure que és un exemplar diferent del publicat per Mr. Heiss, trayentlo de la colecció del senyor Martorell y Peña, avuy en lo Museu de Barcelona.

Núm. 9. — *Diner episcopal de Vich (segle XII).*

Lo dibuix d'aquesta moneda porta'l revers inexacte, y per axò En Salat, que és probable no va veure l'original, s'equivoca al descríurela y al interpretar la seva llegenda, ben llegida pel degà Moncada en son «Episcopologi de Vich», quin manuscrit havía vist y cita.

Vegis lo que a propòsit d'ella dihèm en lo Vol. I de «Les Monedes Catalanes». Mr. Heiss no la publica.

Diu lo possehía el senyor Bolós y que pesa 12 grans.

Núm. 10. — *Diner episcopal de Vich (segle X).*

Es igual a un dels que descriu en el Tom. I, pl. 298. Diu que lo tenía lo senyor Bolós y pesava 19 grans, y fa notar que de les dos d'aquest tipu que havía publicat l'una pesava 14 grans y l'altra 16.

Núm. 11. — *Obol episcopal de Vich (¿segle X?).*

Es la peça meytat de la que publica en el Tom. I, Taul. V, núm. 11, solament que per mala conservació de l'exemplar no s'hi veu la llegenda del revers. Tampoch és exacte'l dibuix de la creu d'aquest. Lo tenía'l senyor Bolós y pesava 9 grans.

Falta també aquest òbol en la obra de Mr. Heiss.

Núm. 12. — *Senyal de Vich (segle XV).*

La descriu bé, donada la seva deficient conservació; diu que la possehía'l senyor Bolós; que és de coure y que pesa 15 grans

Núm. 13. — *Senyal de Vich (segle XV).*

El dibuix d'aquesta moneda és defectuós, y en conseqüencia resulta inexacta la descripció que'n dona En Salat. Es varietat de la precedent y de mòdul més petit. Existía en poder del senyor Bolós y pesava 8 grans.

Núm. 14. — *Senyal de Vich* (*segle XV*).

Tampoch és exacte el dibuix d'aquesta moneda, de mòdul més

petit que la senyalada ab lo núm. 12, de la qual sembla ser la malla o meytat. La possehía també'l senyor Bolós y pesava 8 grans.

Los senyals de Vich, encunyats sens dubte en temps de Ferràn II, no'ls conegué Mr. Heiss, y han sigut publicats per primera vegada, que sapigàm, per D. Artur Pedrals en lo «Memorial Numismático Español», Tom. III y IV. A n'En Salat li foren comunicats pel senyor Bolós.

Núms. 15 y 16. — *Diners o menuts de Vich (segle XVI).*

La falta d'integritat d'aquestes dos peces, axís com també de la publicada en el Tom. I, Taula V, núm. 12, no permet afirmar ab seguretat si són de Carles I o de Felip I: encara que les creyèm del derrer d'aquests reys.

En Salat no les creu de Felip, y dupta si són de Ferràn II o de Carles I. Diu que són de coure y'ls hi senyala'l pes de 20 y 23 grans, respectivament.

Núm. 17. — *Diner de Vich, de Carles I.*

Es un exemplar igual al que descriu en la pl. 298 y grava en la Taula V, núm. 13 del Tom. I: solament que l'un pesava 19 grans y l'altra 24 grans; diferencia que no pot ser deguda més que a la imperfecció de la talla o al seu grau major o menor de conservació.

Núm 18. — *Diner o menut de Vich, de Felip II (III de Castella).*

Es un altre exemplar de la que descriu (y no grava) en lo Tom. I, planes 298 y 299. Sembla ésser de diferent cuny.

Núms. 19, 20 y 21. — *Menuts de Vich, ¿de Lluis XIII?*

Aquestos tres menuts semblen ésser los matexos que havía descrit l'autor en la pl. 299 del Tom. I, sense gravarlos, y atribuhintlos a Lluis XIII. El senyalat ab el núm. 21, no hi ha dupte que és de Lluis XIII: els altres dos poden ser de Lluis XIV, però lo defectuós del seu dibuix y'l no llegirshi l'any no permet atribuhirlos ab seguretat a un o altre dels dos Lluísos. Son pes respectiu era de 27, 25 y 29 grans.

Núms. 22, 23 y 24. — *Menuts de Vich, de Lluis XIV.*

Dos de semblants n'havía ja descrit en el Tom. I, pl 299. Porten les dates 1644, 1645 y 1646, y pesen la primera 1 adarm y les altres dos 1 adarm, 4 grans.

Núm. 25. — *Menut de Vich, mal conservat.*

Diu que pesa 1 adarm y 4 grans y que havía tingut llegendes.

Núm. 26. — *¿Senyal de Balaguer (segles XV o XVI)?*

Tant el dibuix com la descripció d'aquesta moneda, que és una varietat de la que descriu y dibuxa con *incerta* en lo Tom. I, Taula II, número 7 y plana 184, són molt deficients: la suposa, equivocadament, encunyada pels comtes d'Urgell y diu que és de coure y pesa 3 adarms y 9 grans.

Núm. 26 *. — *Moneda de Dona Teresa, comtesa d'Urgell.*

Es de llautó, incusa o encunyada d'una sola cara, y pesava 3 grans.

Està bastant ben descrita. Seguint a n'En Monfart la creu una malla o una pugesa.

Núm. 27. — *Peça vigatana de cinch râls, de Lluis XIII.*

La descriu bé y li senyala'l pes de 6 adarms y 18 grans. No s'hi llegeix l'any, que en altres exemplars és el 1642. Diu que a Vich se conservaven los cunys de batre aquesta moneda.

Núm. 28. — *Peça de cinch râls, sense nom de rey, del any 1642, de Vilafranca d.l Panadès.*

Regularment descrita y dibuxada. Li dona'l pes de 6 adarms, 15 grans.

Núm. 29. — *Diner del comte d'Urgell, Pons de Cabrera.*

Lo descriu bé: diu que pesava 22 grans.

Núm. 30. — *Diner del comte d'Urgell, Grau de Cabrera.*

Descrita y dibuxada ab alguna incorrecció: diu que la possehía'l senyor Elías de Sicardo y que pesava 18 grans D'aquesta moneda no'n tingué conexement Mr. Heiss: la havía feta gravar el senyor Pedrals pera publicarla en lo «Memorial Numismático españcl».

Núm. 31. — *Peça mallorquina de 30 sous (5 pessetes) del any 1821.*

Núm. 32. — *Peça de 5 pessetes, de Lleyda, del any 1809.*

La descriu y dibuxa bé. Diu que la possehía'l senyor Cabanes y que pesava 15 adarms.

D'aquesta escassíssima moneda no'n conexèm més que dos exemplars. M. Heiss no la publica.

Núm. 33. — *Râl català de Carles II, mal encunyat.*

En Salat la suposa equivocadament un tipu nou.

Núm. 34. — *Mitg trentí, encunyat a Barcelona, regnant Felip III.*

Lo descriu y grava ab bastanta exactitut. Diu que pesava 1 adarm, 34 grans.

Núm. 35. — *Peça de 20 râls castellans (duro), encunyat a Barcelona l'any 1822.*

No's diferencia de les llavors encunyades en les altres cases de moneda de la península més que en la marca de fàbrica (B: Barcelona) y en les inicials del nom dels assajadors (S P: Sala y Paradaltas).

Núm. 36. — *Peça castellana de dos râls, de Joana y Carles I.*

La descriu bé, y la suposa encunyada a Mèxich, per la M que porta al costat del escut de l'anvers.

Núm. 37. — *Peça de 4 râls castellans (pesseta) encunyada a Barcelona l'any 1822.*

Donguis per repetit lo manifestat al parlar de la moneda, núm. 35.

Núm. 38. — *Peça de 80 râls castellans (4 duros) encunyada a Barcelona l'any 1822.*

Igual observació que respecte la moneda precedent.

Núm. 39. — *¿Obol de la comtesa d'Urgell Dona Aurembiax?*

Aquesta moneda està molt mal dibuxada, y ademés, segons En Salat, estava en mal estat de conservació. A n'axò's deu que la descri-

gui y la llegexi equivocadament. La suposa d'un dels derrers comtes d'Urgell anomenat Ermengol: diu que la possehía D. Ramón Roig, y li senyala'l pes de 9 grans.

Al nostre concepte, y per lo que d'ella's pot apreciar, pertany a Dona Aurembiax.

Núm. 40. — *Peça de llautó de la Seu d'Urgell (¿segle XVI?)*

En el dibuix d'aquesta moneda, la llegenda, encara que incomplerta, està bé; pero el tipu del camper està tant malament que no dona una idea, ni aproximada, del que porta la moneda. En Salat no degué veure més que'l dibuix, y per axò la seva descripció és inaceptable. Fa present que és de llautó, encunyada d'una sola cara, que pesava 5 grans y que la possehía D. Ramón Puig. La atribuhí bé a la ciutat de la Seu d'Urgell.

La publica Mr. Heiss (T. II, L. 97, n.° 15) y la reproduhím en lo volúm III de «Les Monedes Catalanes». N'hem vist exemplars d'aràm.

Núm. 41. — *Mitg ducat, mallorquí, de Ferràn II (V de Castella).*

Diu que'l possehía lo senyor Bolós y que pesava 1 adarm. L'ha publicada a derrers del segle passat D Alvar Campaner, en un article titolat «Novedades en la Numismática hispano-balear».

Núm. 42. — *Terç de sou d'or, barcelonès, de Liuva II.*

Diu que pesava 24 grans, que la possehía'l canonge Ripoll y qu'era aleshores inèdita.

Núm. 43. — *Terç de sou d'or barcelonès, de Recaret I.*

Es una varietat del gravat en la Taul. I, núm. 39, d'aquest manuscrit.

Núm. 44. — *Mitg escut o durillo d'or, de Felip V (IV de Catalunya).*

Descriu bé aquesta moneda, que formava part de la colecció del autor y pesava 34 grans, a la qual califica de raríssima. Ho és en realitat, donchs no sabèm que fins al present s'hagi publicat, ni n'hem vist cap exemplar. Pel seu mòdul y pes la creyèm un mitg escut, y per les marques que porta (una M coronada y les lletres J. - F., inicials dels noms dels assajadors), se justifica que fóu encunyada en la casa de moneda de Madrid.

Núm. 45. — *Mitg escut de Ferràn VI (III de Catalunya).*

Per l'any que porta, 1746, opina l'autor que és medalla de proclamació, y la creu encunyada a Madrid, encara que no s'hi vegi cap marca.

Mr. Heiss, que la publica en lo vol. I de son llibre y la grava en la lám. 52, núm. 12, l'aprecia com moneda.

Núm. 46. — *Medalla de la proclamació en Cervera de Ferràn VI.*

La descriu bé y diu que és de plata.

JOAQUÍM BOTET Y SISÓ

(*Continuarà*).

NOTES SOBRE ANTICHS PINTORS A CATALUNYA

(Continuació)

SEGLE XIV

Bernat de Costa, pintor. — 1301 (juny, 28)

Dit pintor, ciutadà de Barcelona, firma escriptura de debitori de 60 sous a favor de Berenguer de Roca, fill de Andreu de Roca, de dita ciutat. — (Arxiu de la Catedral de Barcelona, Manual de Bernat de Vilarrubia, de 1301.)

Galceràn, P., y N. Texeda, pintors. — 1302 (juny, 15)

Contracte pera fer l'ofici de pintor, fet y firmat per y entre Galceràn, pintor, fill de P., pintor, difunt, qui fou de la vila de Torà? y... de Texeda, pintor, ciutadà de Barcelona. — (Id. íd., de 1302.)

Pere de Olivera, pintor. — 1308 (janer, 28)

Dit pintor, ciutadà de Barcelona, firma àpoca de 20 lliures a favor pe Bernat Isern, ciutadà de Barcelona, procedents de les quantitats que'l Mestre de la Casa del Hospital de S. Joan de Jerusalèm, entregà a dit Isern per rahó de les armes que'l Castellà d'Emposta Fr. Pere de Soler feu fer al citat Olivera, y que'l sobre citat Mestre deu portarles *ad partes ultramarinas.* — (Id. íd., de 1308.)

Ramón de Archalies, pintor. — 1308 (octubre, 2)

Apoca de 15 lliures firmada per Mateu de Truyars, clergue y rector del altar de Sta. Cecilia, construit a la Sèu de Barcelona a favor de Romeua, filla de Ramón de Landerich y viuda de Ramón de Archalies, pintor, ciutadà de Barcelona, referent a una casa situada al carrer de Basea *(Basilia).* — (Id. íd., de 1308.)

Ferrer Bassa, pintor. — 1324 (juny, 28)

Firma àpoca de 300 sous, moneda barcelonesa a favor de Bernat de Fonollar per haverli pintat dues capelles en l'esglesia de Citges, y a més, firma altra àpoca de 30 sous al meteix per haver pintat dues creus pera les dites capelles. — (Id. Diversorum, C.)

Molt interessa la biografía artística del pintor Bassa escrita per lo

Sr. Sanpere y Miquel en *La pintura mig-eval catalana,* volúm II y és ab gran satisfacció que parla de dit artista.

Comensa fent un gran elogi y dient: «Un gran nom apareix a l'historia de la pintura mig-eval catalana l'any 1333, el den Ferrer Bassa cap i mestre de l'escola catalana».

Aprés de tan capdal alabansa s'ocupa en referir les obres que de tal artista estotja lo reyal monastir de Pedralbes. Presúm lo senyor Sanpere que'l pintor Bassa és anterior al any 1333 y certament la presumpció no és vana, puix, com fem constar nosaltres, ja apareix lo pintor Ferrer Bassa en 1324. Prou li agradaría que Ferrer Bassa de Sesguyoles, de qui parla una escriptura de 1320, fos lo pintor de Pedralbes; mes, com lo document no diu que tal subgecte fos pintor, dexa al biograf ben contrariat.

Cal advertir que *Cesguynoles,* lloch d'hón era eix Bassa, no és Sant Martí de Sasgaiolas com creu lo senyor Sanpere, sinó las Gunyoles, que en documents ben antichs era nomenat *Cegonoles, Ceguiolis, Cegunolas* y *Ceguniolis.* — (Arx. Cor. Aragó, Escriptura 88 de Ramón Berenguer I; Arx. Catedral, Lib. I, Antiquit. Doc. 171; Cartulari de S. Cugat, docs. 448 y 1175.)

A més, indica l'escriptura que dit Bassa tenía béns al lloch de Sesgunyoles, Vilafranca, y en altres punts convehins, y com Cesgunyoles o Las Gunyolas és parroquia dedicada a S. Salvador y propera de Vilafranca, no hi ha lloch a confòndrela ab la de S. Martí de Sasgaioles, que es vehina de Calaf.

Berenguer de Roca, pintor. — 1336 (maig, 4)

Apoca de 75 sous y *obolo,* per rahó d'un cavall, firmada per Pere Jordà (a) Pasqual, escuder del noble Berenguer de Ribelles, a favor de Berenguer de Roca, pintor, ciutadà de Barcelona. — (Arx. Cat., Diversorum, C.)

En 1347, Beatriu, muller de Berenguer de Roca, pintor, ciutadà de Barcelona, firma la nominació de procurador a favor de Jaume de Pou. — (Id. íd.)

Berenguer Rossell, pintor. — 1347

Nominació de procurador firmada per eix pintor, ciutadà de Barcelona, a favor de Jaume de Pou. — (Id. íd.)

Jaume de Pla, pintor. — 1347

Nominació de procurador firmada per dit pintor, ciutadà de Barcelona, fill de Bernat de Pla, lligador (enquadernador) y de Sibila, a favor de Jaume de Pou, ciutadà de Barcelona. — (Id. íd.)

Berenguer Barot, pintor, — 1367 (juny, 2) y 1368 (abril, 5)

Nominació de procurador firmada per eix artista, ciutadà de Barcelona, a favor de Antich Citjar de la metexa ciutat. — (Arx. Cat., Diversorum, C.)

Ramón des Feu. — 1372 (novembre, 24)

Firma del preu fet entre l'Administració de l'Obra de la Seu de Barcelona y En Feu, pintor, pera pintar la clau de la capella de S. Tomàs apòstol, per 6 lliures y 10 sous.

Es la capella de la nau de llevant del claustre més immediata al portal d'entrada al temple, hón se venera una imatge d'obra cuita de Nostra Dona de la Pietat. — (Id. Administració de la Sagristía de 1371-73, paper solt.)

La Administració de l'Obra de la Seu pagà en desembre de 1381 a Ramón des Feu 156 sous per pintar lo bestiment de les *esqueletes poques* (campanes petites). En los llibres de Rebudes y Despeses o Administració de la Sagristía de la Seu, de 1384 a 1421, consta que Ramón des Feu cada any pintava lo ciri pasqual.

Bernat Saplana, pintor. — 1382

L'Administració de l'Obra de la Catedral reb 10 sous que a la metexa llegà Bernat Saplana, pintor. — (Id. Administració de l'Obra de 1381 a 1383, f. 16.)

Llopart, pintor. — 1395 (abril, 30)

L'Obra de la Seu paga 16 sous y 6 diners a n'en Laupart, pintor, «per metre en guix lo drap hón foren pintades les formes dels tabernacles», o docerets de sobre les cadires del chor. — (Id. Comptes de l'obra de la fusta del Chor.)

Bernat Despuig, pintor. — 1396 (abril, 11)

En la secció de papers pera ordenar hi ha una nota de despeses que feu Guillèm Broniquer pera l'alberch de dit pintor. — (Id.)

Lluis Borrasà. — 1396 (juny, 11)

L'Obra de la Seu compra a Lluis Borrasà set onses de fur pera pintar la trona y esmersa 2 lliures y 15 sous, que entrega a dit Borrasà pera pintarla. Si fa referencia a l'actual trona, cal notar que la va fabricar en Pere Ça Anglada, mestre d'imatges, qui en 1403 va rebre dels Obrers 100 florins, part del preu de dita trona. — (Id. Administració de l'Obra de 1403 y pergamí solt.)

SEGLE XV

N. Valdebriga, pintor. — 1401 (agost, 31)

L'Administració de la Sagristía de la Seu reb 7 sous 6 diners d'en Valdebriga, pintor, por los quatre ciris que va prestarli per un home que morí a casa de dit pintor. — (Arx. Cat. Administració de la Sagristía, 1401 a 1403.)

Joan Llobet, pintor. — 1401 (novembre, 10)

Firma com a testimoni, dit pintor, ciutadà de Barcelona, una àpoca del preu de roba que Margarida, muller de Bernat Jonquer, difunt, secretari del rey Joan, comprà a Guillèm Guiu. — (Id. Diversorum, C.)

N. Carli. — 1408 (abril, 27)

L'Obra de la Seu feu varies despeses «per fer la mostra del portal major, la qual feu Mestre Carli, francès, e comensa a la dita mostra a fer divendres a XXVII de abril del any MCCCCVIII.» Dit Carli *deboxa* la trassa del portal empleanthi cinquanta dos jorns a sis sous; y se compraren per la trassa 12 pergamins a Joan de Platonet que sumen 312 sous.

Eix trevall sobre pergamí se conserva al Arxiu de la Seu. — (Id Llibre d'Administració de l'Obra de 1407 a 1409, Despeses 2.)

Joan Mates, pintor. — 1412 (juny)

L'Administració de la Sagristía paga 11 sous a Joan Mates, pintor, pera pintar lo bordó de la creu mayor. — (Id. Administració de la Sagristía, de 1411 a 1413, f. 131.)

En 1417, a 11 d'agost, la metexa Administració li pagà 7 lliures y 3 sous pera XII taxells y XII cayrons ab les armes de la Esglesia, los quals feu per lo drap d'or, lo qual serví per lo aniversari de la traslació dels canonges, que foren trasladats de la capella de Sant Martí al Capítol. — (Id. íd., de 1417 a 1419.)

La sepultura dels canonges, per acort pres en 1371, se fabricà a la capella de Sant Martí, al claustre (Id. Liber Camisae, fol. 29), hón ara hi ha un retaule barroch del Nadal de Jesús. En 1417 s'acordà transferir la sepultura referida al Capítol (Id. Administració de la Sagristía de 1417 a 1419), que desde 1676 és capella de Sant Olaguer (Id. Resolucions capitolars de 1670-79), haventse ja en 1615 resolt que fos obert al chor un carner per a sepultura dels canonges. — (Id. Resolucions capitolars de 1501-1624.)

N. Luch, pintor. — 1417 (agost)

L'Administració de la Sagristía entregà al pintor Luch 9 sous y 10 diners pera encarnar lo Crucifix de la creu dels beneficiats y la imatge de Sta. Eularia. — (Arx. Cat. Administració de la Sagristía de 1417-19.)

Pons Colomer, pintor. — 1418 (janer, 17)

Paga l'Administració de la Sagristía 11 sous a Pons, pintor, per senyals que mudà en VI bordons, los quals servexen per portar lo pavelló. — (Id. íd., de 1417-19). — En 1432, al citat Pons Colomer l'Administració de l'Obra li entregà 2 sous y 6 diners per mitja lliura de negre per a perfilar les capelles noves del claustre. — (Id. Administració de l'Obra de 1431-33.)

Pere Huguet, pintor. — 1434

P. Huguet, pintor, preparà l'armadura de la volta feta devant de la capella dels Apòstols per a perfilarla y l'Administració de l'Obra li pagà dit trevall. — (Id. íd., de 1433-35). — La capella dels Apòstols es al claustre, al extrém de la nau de ponent, hón hi ha lo bellíssim altar barroch de Sant Pacià, la qual se dedicà als Apòstols Sant Felip y Sant Jaume.

Varies foren les obres de perfilar y pintar que feu al claustre dit Huguet fins al any 1444, que consten en los llibres d'Administració de l'Obra y de la Sagristía. Cal memorar que la nau del devant de la capella de Sant Sever, situada al claustre al bell centre del angle, enfront de la capella del Santíssim y la del davant del portal nou, o sía de Sta. Eularia, foren pintades per dit Huguet.

Bertràn Tolosa, pintor. — 1435

Per los colors de la clau que és al costat de la capella de Jesucrist, o sía la de S. Benet, pintada per dit artista, l'Administració de l'Obra li pagà 10 sous. (Id. Administració de l'Obra de 1433-35.)

Bernat Martorell, pintor. — 1437 (abril, 7)

Reb lo senyor en Martorell, pintor, 30 lliures y 7 diners de l'Administració de la Sagristía per 138 panys d'or fí pera fer la caseta del Preciós Cors de Jesucrist. — (Id. Administració de l'Obra de 1435-37).

En 1442 (juliol) per pintar la brandonera de Sta. Eularia va rebre 8 florins o sía 4 lliures y 8 sous de l'Administració de la Sagristía. — (Id. de la Sagristía de 1441-43.)

Pere Sa Closa, pintor. — 1440 (febrer)

Pintà lo ciri pasqual, quina obra continuà en los anys següents fins a 1449 de que'n tením noticia.—(Arx. Cat. Administració de la Sagristía de 1439-41 y següents).

Joan Cabrera, pintor. — 1450 (juliol, 20)

Anexa a la capella del Santíssim hi ha la dedicada a Sta. Caterina y Sta. Clara, en la que ara hi ha l'altar de S. Clement. Aquesta Capella pertanyía a la noble senyora dona Sanxa Ximen de Foix y de Cabrera, viuda del egregi Sr. Arquimbau de Foix y de Cabrera, y a la paret de la part del evangeli hi ha reclosa en bellíssim sepulcre la mortal despulla de dita senyora. Aquesta pagà, per medi de son procurador, 55 florins d'or a Joan Cabrera, pintor, ciutadà de Barcelona, per daurar les rexes de la capella y, a més, va rebre 2 y $^1/_2$ florins per haver pintat de varis colors una columna de dita capella. — (Id. Diversorum, C.)

Antoni Dalmau, pintor. — 1451 (juny, 8)

L'Administració de l'Obra de la Seu, reb 2 lliures y 6 sous de les sposalles d'Antoni Dalmau, pintor. — (Id. Llibre de Sposalles de 1451-53.)

Gabriel Alemany, pintor. — 1451 (juny, 8)

Consta que en 1451 lo pintor Martí estava a casa de Gabriel Alemany, pintor. — (Id. Administració de la Sagristía de 1451-2, f. 30.)

En 1482 (a 27 d'octubre) l'Obra de la Seu rebé 10 sous del dret de sposalles de Francesch Navarro, ciutadà de Barcelona, ab Isabel, donzella, filla de Gabriel Alemany, pintor. — (Id. Llibre de Sposalles de 1481-83.)

Bernat Martí, pintor. — 1451 (juny, 8)

Lo pintor Martí qui estava a casa de'n Alemany, pintor, va rebre 12 sous de l'Administració de la Sagristía, per daurar lo bordó de la creu major. — (Id. Administració de la Sagristía de 1451-52, f. 30.) — A eix artista, en 1462, en lo mes d'abril, l'Administració de l'Obra li entregà 5 lliures y 10 sous pera pintar los àngels que estàn sobre les columnes, que són davant del altar major. — (Id. Administració de l'Obra de 1461-3, f. 148.)

Gabriel Ballester, pintor. — 1451 (octubre)

L'Administració de la Sagristía entregà 1 lliura y 13 sous a Gabriel Ballester, pintor, pera pintar les cortines dels orguens nous. En 1456 pintà lo ciri pasqual per 3 lliures y 6 sous. (Id. Administració de la Sagristía de 1451 á 1452, f. 32, y de 1455 á 1457, f. 70.)

Pere Arnau, pintor. — 1452 (juny, 29)

Reb l'Administració de l'Obra de la Seu 4 sous del dret de sposalles de Pere Arnau, pintor, que les feu mossèn Pujades de la Mar. — (Arx. Cat. Llibre de Sposalles de 1451-53.)

Jaume Huguet, pintcr. — 1454 (agost, 7)

Rebé l'Administració de l'Obra de la Seu 4 sous del dret de sposalles de Jaume Huguet pintor, les quals feu mossèn Antoni Huguet, son frare (*germà*). — (Id. íd., de 1453-55.)

N. Deuna, pintor. — 1454

Lo pintor Deuna pintà per 3 lliures y 6 sous lo ciri pasqual. — (Id. Administració de la Sagristía de 1453-55, f. 39.)

Jaume Sibilia, pintor

En los llibres d'Administració de la Sagristía, de que'n tením noticia, desde 1460 a 1489, dit artista pintà lo ciri pasqual y altres obgectes. En 1492 ja era difunt y cobrava lo preu de pintar dit ciri, Constanza, sa muller viuda, la qual lo cobrà també en 1503 conforme consta en los citats llibres.

Jaume Vergós, pintor. — 1465 (janer, 3)

L'Administració de la Sagristía, paga 1 sou y 6 diners a Vergós pintor, per una imatge que pintà a la cortina de S. Auleguer (Id. Administració de la Sag. 1463-65, f. 77). Al citat pintor Jaume Vergós, li entregaren en 1476, a 11 de setembre, 1 lliura y 18 sous los sots-obrers de la Seu, per un cavall y un home que està sobre la font de les castres (claustres) de la Seu, fet en 1473 y per no sapiguer escriure, firmà per ell Francesch Mestre, pintor (Id. Albarans de l'Obra de 1473-75). A 20 setembre 1481, l'Obra li entregà 38 sous, o sía 1 lliura y 8 sous per daurar lo cavall y home de la font del claustre, qual trevall va ferlo per la entrada «de la Senyora Regina quan vench en Barcelona». Dita Senyora entrà lo día 28 de juliol.—(Id. Administració de l'Obra de 1481, f. 85.)

Francesch Mestre, pintor. — 1476 (setembre, 11)

Firma un albarà, a favor de l'Obra de la Seu, que devía firmarlo lo pintor Jaume Vergós, no fentho aquest per no sapiguer d'escriure. — (Id. Albarans de l'Obra de 1473-75, f. 11.)

Onofre Thorà, pintor. — 1481 (agost, 28)

Reb l'Obra de la Seu, 4 sous del dret de sposalles de Nofre Thorà,

pintor, fill de Joan Thorà, ab Càndia, filla de Bernat Olmell, pintor (Arx. Cat. Llibre de sposalles de 1481-83). Cobrà dit Nofre, 1 lliura de l'Administració de la Sagristía a 7 de novembre de 1489, per pintar ganfarons negres de Passió. — (Id. Administració de la Sagristía de 1489-91, f. 103.)

Bernat Olmell, pintor. — 1481 (agost, 28)

Va rebre l'Obra de la Seu, 4 sous del dret de sposalles de Nofre Thorà, pintor, ab Càndia, filla de Bernat Olmell, pintor. — (Id. Llibre de Sposalles de 1481-83.)

Bartomeu Tibant, pintor. — 1481 (agost, 29)

Va rebre l'Administració de l'Obra, 4 sous del dret de sposalles de Bartomeu Tibant, pintor, fill de Pons, ab Isabel Balaguer. — (Id. de 1481-83.)

Claudi Moret, pintor. — 1482 (juny, 28)

Reb l'Obra de la Seu, 3 sous y 6 diners del dret de sposalles de Claudo Moret, pintor, ab Violant, donzella, criada del Spital del Sant Esperit de Leye (Lleyda?). — (Id. íd., de 1481-83.)

Guillèm Homel, pintor. — 1483 (janer, 25)

Va rebre l'Administració de l'Obra de la Seu, 3 sous y 4 diners del dret de sposalles de Guillèm Homel, pintor, ab Catarina, muller que fou de Pere del More (Id. Llibre de Sposalles de 1481-83). Dit Guillèm Homel en 1499, va rebre de l'Administració de la Sagristía, 12 lliures per haver pintat lo drap blanch del bisbe Andreu (Id. Administració de la Sagristía de 1497-99, f. 104). En 1503 consta que dit pintor pintà'l cavall de la font de la Catedral. — (Id. Albarans de la Sagristía de 1501-03.)

N. Franci, pintor. — 1489 (novembre, 7)

L'Administració de la Sagristía entrega a Franci, pintor, 5 lliures y 1 sou per encasar y pintar los senyals en los tovallons del drap vermell de la ciutat, del rey d'Aragó. — (Id. Administració de la Sagristía de 1489-91, f. 103.)

Antoni Joan, pintor. — 1491 (juny, 21)

Rebuda de 3 sous del dret de sposalles de Antoni Joan, pintor, ab Isabel, muller, viuda de Joan Clota, notari del regne de Sardenya, feta per l'Administració de l'Obra. — (Id. Llibre de Sposalles de 1491-93.)

Bernat Bognofer, pintor. — 1492 (febrer, 15)

Rebuda de 4 sous feta per l'Obra de la Seu, del dret de sposalles de Bernat Bognofer, pintor. — (Id. íd., de 1491-93.)

Joan Rayner, pintor. — 1492 (maig, 9)

Reb l'Obra de la Seu 4 sous del dret de sposalles de Mestre Joan Rayner, pintor, ab Margarida, viuda. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles de 1491-93.)

Joan Castelbaquer, pintor. — 1494 (janer, 18)

Rebuda feta per l'Obra de la Seu, de 1 lliura y 6 sous del dret de sposalles de Joan Castelbaquer, pintor, ab Margarida Romeu. — (Id. íd., de 1493-95.)

Llorens Sartra, pintor. — 1494 (janer, 25)

Rebuda feta per l'Obra de la Seu de 4 sous del dret de sposalles de Llorens Sartra, pintor, ab Paula, viuda de N. Sala. — (Id. íd., de 1493-95.)

Antoni Asamort, pintor. — 1494 (juny)

L'Obra de la Seu paga 3 sous y 4 diners al senyor Nasamort, pintor, per a pintar los quatre ciris de la Confraría del Sta. Eularia. — (Id. Administració de l'Obra de 1493-95, f. 80). — Al pintor Antoni Asamort en lo mes d'octubre de 1495 l'Obra li paga 10 sous pera pintar una brandonera de Sta. Eulalia ab les armes de la Seu y de Sta. Eularia per a tenir los ciris de la Confraría de Sta. Eularia quan se fa sepultura de Capítol. — (Id. íd., de 1495-97, f. 63).

Antoni Marqués, pintor. — 1494 (desembre, 7)

Reb l'Obra 4 sous del dret de sposalles de Antoni Marqués, pintor, ab Isabel, viuda de Pere Guarer. — (Id. Llibre de Sposalles de 1493-95.)

Joan Brufax, pintor. — 1495 (febrer, 1)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Joan Brufax, pintor, ab Joana, viuda de Joan Canalda. — (Id. íd., de 1493-95.)

N. Vermego, pintor. — 1495 (maig)

Paga l'Administració de l'Obra 10 lliures a Gil Fontanet, que són part de les 35 per la vidriera de la capella de la font de batejar, que ha de fer segons la mostra feta per ma de Vermego. — A dit Vermego li paga l'Obra 30 sous per fer la mostra de les nou vidrieres del cimbori y de la capella de batejar, qual mostra era a càrrech de l'Obra. — (Id. Administració de l'Obra de 1493-95, f. 61.)

Pere Asemort, pintor. — 1495 (octubre, 31)

L'Obra paga 10 sous a Pere Asemort, pintor, per pintar un canalobre de Sta. Eularia. — (Arx. Cat. Albarans d'Obra de 1495-97.)

En 1513 a 23 de Mars l'Obra reb 4 sous del dret de sposalles de Pere Asamor, pintor, ab Catarina, viuda de N. Forner. — (Id. Llibre de Sposalles de 1511-13.)

Gabriel Alamany, pintor. — 1497 (octubre, 11)

Rebuda de 4 sous feta per l'Administració de l'Obra del dret de sposalles de Gabriel Alamany, pintor, ab Brígida Bertràn.—(Id. Llibre de Sposalles, 1497-99, f. 15). — Eix artista en 1498, cobrà de l'Obra 1 lliura y 4 sous per pintar ab sisa d'oli lo cavall de coure de la font. — (Id. Administració de l'Obra de 1497-99, f. 43). — Del meteix pintor consten trevalls fets a la Seu en 1505 y 1507. — (Id. Administració de la Sagristía 1503-1505, f. 144 y de 1507 a 1509, f. 120.)

Rafel Vergós, pintor. — 1497 (desembre, 9)

Reb l'Obra lo dret de sposalles de Rafel Vergós, pintor, ab Beatriu Sunyer. — (Id. Llibre de Sposalles de 1497-99, f. 21.)

March Quatre-Cases, pintor. — 1499 (abril, 9)

Rebuda de 3 sous feta per l'Obra, del dret de sposalles de March Quatre-Cases, pintor, ab Angelina, viuda de Jaume Legostera. — (Id. íd., de 1497-99, f. 64.)

Francisco de Pinosa, pintor. — 1499 (juliol, 2)

L'Obra de la Seu fa rebuda de 4 sous del dret de sposalles de Francisco de Pinosa, pintor del regne de Sicilia, ab Eularia, filla de Llorens Ledó, notari del Alguer. — (Id. íd., de 1499-1501, f. 8.)

Franci Gerone, pintor. — 1499 (octubre, 7)

Reb l'Obra, 4 sous del dret de sposalles de Franci Gerone, pintor, ab Beatriu Fa. — (Id. íd., de 1499-1501, f. 16.)

Joan Tello, pintor. — 1499 (novembre, 24)

L'Obra de la Catedral fa rebuda de 2 sous del dret de sposalles de Joan Tello, pintor, ab Francisca Sunyer.—(Id. íd., de 1499-1501, f. 20.)

Gregori Miquel Valmanya, pintor. — 1500 (febrer, 14)

Rebuda feta per l'Obra de 3 sous y 6 diners del dret de sposalles de Gregori Miquel Valmanya, pintor, ab Eularia, viuda de Bartomeu Pasqual. — (Id. íd., de 1499-1501, f. 30.)

Gaspar Reure, pintor. — 1500 (febrer, 19)

Reb l'Obra de la Seu, 4 sous del dret de sposalles de Gaspar Reure, pintor de tapins, ab Narcisa Masot. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles de 1499-1501, f. 31)

Gaspar Alçamora, pintor. — 1500 (abril, 27)

Rebuda de 4 sous feta per l'Obra del dret de sposalles de Gaspar Alçamora, pintor, ab Joana Blanch. — (Id. íd., de 1499-1501, f, 35.)

Eix pintor era difunt en 1503, puix als 16 de Febrer de dit any, l'Obra de la Seu, va rebre 4 sous del dret de sposalles de Farrando Camargó ab Joana, viuda de Gaspar Alçamora, pintor. — (Id. íd., de 1501-3, f. 69.)

Pere Terré, pintor. — 1500 (agost, 26)

Reb l'Obra de la Seu, 4 sous del dret de sposalles de Pere Terré, pintor, ab Eularia Sala. — (Id. íd., de 1499-1501, f. 47.)

Pere Alemany y *Bartomeu Pons*. — 1500 (octubre, 25)

Paga l'Administració de l'Obra, 7 lliures a Pere Alemany y a Bartomeu Pons, pintors, per rescanyar y tirar de tinta una mostra per la potencia del chor a la part de la cadira episcopal. — (Id. Albarans de l'Obra de 1499-1501, f. 14.)

Dit Bartomeu Pons, en 1513, va cobrar de l'Administració de l'Obra, 3 sous per pintar lo panell que es al cimbori. — (Id. íd.)

JOSEPH MAS, Pbre.

(Continuarà)

RECTITUT DE JAUME II

Al parlar lo cronista Muntaner de la vinguda del rey Jaume de Sicilia per succehir en Catalunya y Aragó a son difunt germà Alfons II, manifesta que «be fo gracia de Deus que vench als pobles seus... que aquell dia los entra pau e bona volentat per tots los regnes e terres... que axi com fo gracios e benaventuros al regne de Sicilia, axi es estat benaventuros e ple de totes gracies al regne Darago e tota Catalunya e a tots los altres llochs seus». Aquest elogi és d'un coetani servidor y amich feel del sobirà; emperò, tant les alabances dels contemporanis, com la fama de *just* que li ha atorgat la posteritat, resul ten comprovades per diferents fets del egregi príncep, que la pacient investigació històrica va descobrint, encare que per ésser fets de ca-

ràcter íntim y ocult no exerciren influencia directa y immediata en la opinió pública, ni després han pogut modificar les apreciacions dels historiadors.

En los preparatius de la conquesta de Sardenya hi trovàm un d'aytals episodis reveladors silenciosos de la rectitut y noblesa d'esperit del rey Jaume II.

Corría l'any 1322; l'infant Alfons, fill y hereu de Jaume, anava aplegant gent, armes, naus, enginys de guerra per la expedició a dita illa italiana quan pensà que un esquadró de genets serrahins podría ésser de gran efecte en aquella campanya. La fama de valents, agosats y barbres, la por y repulsió llegendaries que despertaven encare els serrahins entre'ls pobles cristians de la mar Mediterrània feyen creure al infant Alfons que un esquadró de cavallers musulmans acabaría d'esporuguir als pobres sards y refredàrloshi les ansies de resistencia.

Era, efectivament, costúm dels reys cristians pendre a son servey guerrers serrahins y més freqüent dels reys moros de Granada, Marrochs y Túniç de tindre soldats cristians espanyols a sou per a son servey y defensa. D. Joseph Alemany ha estudiat aquesta curiosa costúm en son treball *Milicias cristianas*, publicat en l'*Homenaje á Don Francisco Codera* (Saragoça, 1904), valent-se dels autors musulmans y cristians. Profunditzà més aquest estudi D. Andreu Giménez Soler en una Memoria titulada *Caballeros españoles en Africa y africanos en España*, que insertà la *Revue Hispanique* (París, 1905), tractant dels principals alcaits o cabdills de dites tropes ab gran nombre de documents inèdits. Posteriorment, lo propri senyor Giménez, havent aplegat noves interessants d'altres alcaits, publicà un suplement a son treball en la citada *Revue Hispanique* (París, 1907).

Sembla, donchs, que l'infant Alfons trameté desde Valencia un missatger al rey, qui's trobava a Tortosa, per enterarlo de la oferta que li feya'l fill de *Don Ouzman* d'una *companyia de la genetia*, o sía d'un esquadró o colla de cent cavallers serrahins per emportàrsels a la conquesta de Sardenya. Aquell Don Ouzman o Uzmen-ben-Idriz Abenabdallah, era un capitost de Granada, un dels caps de bandositats y faccions.

Jaume II respongué a son fill, per lletra del 16 febrer 1322, nou istil, que no consentía de cap manera l'adjutori dels serrahins en la expedició de Sardenya, donchs sería gran ofensa a Deu valerse de musulmans per combatre a un poble cristià y, per altra part, acabaría d'enujarse lo Papa, qui ja no mirava ab gaire simpatía la occupació de dita illa. Heus ací aquesta hermosa lletra que demostra la noblesa del nostre sobirà, o, segons lo mot d'En Vicens de Lafuente, que manifesta còm Jaume II comprenía bé son ofici de rey:

«En Jacme &. Al infant Namfos &. ffem vos saber que vim en Bellestar quins presenta vna letra de creença vostra sobrel fet de la com-

panya de la genetia que devets menar. Ens dix la proferta que us ha feta lo fill de don Ouzmen et largament totes les rahons qui us movien a entendre que era lo de haver aquell ab C. homens a cavall en lo dit viatge; les quals rahons be enteses vos responem que havem molt pensat en aço e per res nons es vijares ne volem que en aquest fet aia sarrahins per neguna manera. E les rahons quens mouen son aquestes: Primerament, que nos devem posar nostra fe et nostra esperança en Deu, que ell qui sab nostre dret et la entencio per que nos volem quel viatge se fassa et vos lo fets, nos en sera ajudador E poria esser que per ço com aquells contra qui nos et vos haurem a enantar son xrispstians quel noffendriem. E nons ho valria lajuda dels genets per molts que fossen. La segona raho es que vos sabets quel Papa aquils fets deurien plaer segons raho, nols ha aixi per agradables et no seria bo que hom li donas manera ne occasio de esser li pus greu ne quen pogues carregar negun blasme a nos ne a vos. La tercera, que beneyt sia Deu tant bones gents havem nos que xristians et moros tots los volen en lurs affers et encara daquells elleys qui van a aquella manera que non devem voler de sarrahins senyaladament esguardada la natura del fet. Quant a aço que deyts que sils havets a haver xristians que sen buydaran los lochs de les fronteres no entenem que per C. homens a cavall sia gran perill, maiors serien aquells que damunt havem dits. E axi vos be et cortesament et faent li gracias escusats lo fet. Dada en Tortosa a XVI dies del mes de ffebrer en lany de nostre senyor de M.CCC.XXI.» (1).

L'infant no va insistir; fóu abandonat lo progecte de portar serrahins a Sardenya; però pensà en acceptar la proposició que li feyen los aventurers cristians, qui estaven al servey del rey de Marrochs, manats per En Jaume Seguí, de concorre a la expedició. Aquest Jaume era fill de Bernat Seguí, famós aventurer català de la primería del segle XIVè, qui figurà desde abans de 1301 com alcait o capitost dels cavallers cristians al servey del Soldà Abenjacob y dels seus successors (2).

Jaume Seguí, axís que tingué conexement de que s'aplegaven forces per anar a Sardenya, trameté En Sa Joncosa desde Marrochs com a missatger al rey y al infant, als qui trovà a Tarragona, oferíntloshi un esquadró de cent homens a cavall *a manera de genetía.*

Jaume II accedí a prechs del seu fill, a pendre aquella gent, ab la condició de que tots fossen cristians dels qui estaven servint al Soldà. Ab data del 23 desembre 1322, istil modern, l'Infant Alfons endreça les següents lletres a Jaume Seguí y al Soldà Abuzait, acceptant dita

(1) Registre 341, foli 76.

(2) En Giménez Soler, en lo citat treball dona curioses noves de la familia Seguí, establerta a Marrochs; mas no indica que Jaume hagués tingut també, com son pare, lo càrrech d'alcait dels cavallers a sóu del Soldà, cosa que resulta dels nostres documents.

oferta y demanant a aquest darrer que permetés la sortida de Marrochs dels esmentats cavallers cristians:

«De nos infant Namfos etc.: al amat nostre en Jacme Seguí alcayt per lo Rey de Marrochs, salut et dileccio Fem vos saber quel senyor Rey nostre pare et nos havem reebudes vostres letres en les quals se contenia que creguessem an G. Sa Joncosa de ço quens dixes de vostra part, lo qual G. sots la dita creença dix largament al senyor Rey et a nos que vos havets gran volentat de servir nos et especialment en aquest benaventurat nostre viatge de Sardenya. E entes ço quel dit G. Za Joncosa nos dix sots la dicta creença a vos responem que us grahim lo senyor Rey et nos la proferta quens fets e per aquesta raho scrivim al dit Rey de Marrochs, et a son fill, per que pregam curosament que vos procurets en manera que ab C. homens a cavall a la genetía vingats a nos et en nostre serviy, cor aço vos grayrem molt eus farem be et merce. Dada a Barchinona X. calendas januarii anno Domini MCCCXXII» (1).

«Al molt noble e molt honrat En Buçait Rey de Benimari de Marrochos e del Garp, de nos infant Namfos etc.: remembrans en qual manera lo dit senyor Rey pare nostre et sos antecessors tota hora que vos o vostres antecessors volges companya de cavallers et daltres homens darmes de la sua terra los lexarem exir e anar en terra vostra et en vostre serviy e dels vostres et sobre asso se son auts favorablement, per asso ab fiança vos pregam en nostres necessitats hon con nos nostre senyor volen en breu entenam a passar ab cavallers et altres homens darmes en lo regne de Cerdenya et de Corçega lo qual pertany al dit senyor Rey per pendre possessio daquell Regne e cobeejem manar en lo dit viatge alcuns homens de cavall a manera genetía, per aquesta raho vos pregam corosament que vos per amor et honor del dit senyor Rey pare nostre et de nos, nos trametats En Jacme Seguí alcayt en la terra vostra ab C. homens a cavall dels xristians que son aqui en vostra terra aquells quel dit en Jacme volra ab lurs cavalls, adargues selles et altres apparellaments lurs, cor asso sera cosa la qual lo dit senyor Rey e nos vos grayrem molt eu tendrem en gran plaer. Dada a Barchinona X° calendas januarii anno Domini MCCCXXII» (2).

Abans de tres setmanes, lo 10 janer 1323, istil modern, fóu'l meteix Rey En Jaume qui a prechs del Infant endreçà lletres al dit Soldà, a Abulacen, fill d'aquest y al intèrprete o troximan Abdellah-Benalhaig, per que facilitessin la sortida d'En Jaume Seguí ab sa colla de genets; emperò, sempre fent constar ben clarament que tots los volía cristians. Al propri temps trametía al Soldà son conseller Romeu de Corbera com a embaxador per proposarli la confirmació de la antiga amistat

(1) Registre 394, foli 85.
(2) Registre 394, foli 84.

y per obtenir son consentiment per la vinguda d'En Seguí ab los cavallers. Les instruccions donades al embaxador les publicà Capmany en les *Memorias históricas* (vol. IV, doc. XXXVIII), y ara nosaltres transcrivím les esmentades lletres reyals:

«Al molt noble e molt honrat Buçeit Rey de Marrochs et del Garp en Jacme per la gracia de Deu etc. Salut axi com a Rey per a qui volriem molta honor e bonaventura: Rey, fem vos saber a vostra noblea com a amic que nos havem aperellatz e aperellam tots dies nostres hostz de cavall e de peu e nostre estol de mar per a fer Deu volent la conquesta del Regne nostre de Sardenya e Corcega a honor nostra e de nostra casa... per la qual cosa la vostra noblea curosament pregam que vista la letra sens tarda neguna vos placia de tremetre a nos en Jacme Segui alcayt en vostre serviy ab C. homens a cavayl crestians... E siatz cert que en semblant cas et en maior obehiriem nos vostres prechs els cumpliriem molt volenterosament... Dada en la ciutat de Barchinona a X. dies anatz del mes de janer en lany de nostre senyor de M.CCC.XXII».

«Al molt noble et molt honrat Bolaçen, fill del molt noble et molt honrat Buçayt, Rey de Marrochs et del Garp, En Jacme per la gracia de Deu Rey Darago etc. Salut axi com a aquell per qui vulriem molta honor et bona aventura fem saber a la vostra noblea com a amic que nos havem apparallats et apparaylam tots dies nostres hosts de cavayl et de peu et nostre Estol de mar per afer, Deu volent, la conquesta del Regne nostre de Çerdenya et de Corsega a honor nostre et de nostra casa e a pleer de nostres amics en los quals entenem vos axi com a raho. E per ço no duptam de emprar vos en aquest fet e haver vostre ajuda axi com de amich per la qual cosa la vostra noblea curosament pregam que vista la letra sens tarda neguna vos placia de trametre a nos en Jacme Segui alcayt en vostre serviy ab C. homens de cavall crestians apparaylats ab cavalls et ab armes et ab altres lurs necessaries a la Genetia, per ço que aquells hajam en nostre serviy en la conquesta damunt dita: E en axo conexerem la bona voluntat quens havets et mostrarets obra que amic deu mostrar amic. E nos grahir vos o em molt e siats cert que en semblant cas e en major obehiriem nos vostres prechs els compliriem molt volenterosament. E sobre aço nos semblantment escrivim per altra letra nostra al dit Rey de Marrochs vostre pare. E axi encara vos pregam que ab lo Rey e ab vos meteix façats en guisa per honor nostre que aquests nostres prechs sien complits sens tota triga per tal majorment cor nos a la dita conquesta entenem a enantar mantinent en aquesta primavera. E ja totes les altres coses son endreçades sobre aço. Dada en la ciutat de Barchinona a X. anats del mes de janer en lany de nostre senyor Mil CCC.XXII» (1).

---

(1) Registre 341, foli 103.

«De nos en Jacme &. al amat nostre Abdella Benalhaig trujaman maior del molt noble Rey de Marrochs salut e gracia: fem vos saber que nos tremetem a pregar per nostres cartes lo dit Rey e el noble Bolaçen son fill que ells per honor nostra nos degen tremetra en Jacme Segui alcait ab C. homens a cavail de crestians a la genetia ab cavayls e ab altres apparellements lurs quels puscha haver a nostre serviy..... E per ço com cuydam que vos sou hom qui havetz bona volentat a nos e a la honor nostra pregam vos que vos segons que nos fiam de vos donetz en aço tot endreçament et acabament en manera que la dita companyia pugam haver sens triga al dit serviy nostre. E açons plaura molt e us ho grahirem e podetz haver sperança en nos queus farem gracia e merce. Dada en la ciutat de Barchinona a X. dies anatz del mes de janer en lany de Nostre Senyor M CCC XXII.»

Dubtàm que En Seguí arrivés a concorre ab los genets d'Africa a la conquesta de Sardenya. No l'havèm trovat citat en cap document del Infant durant la campanya (1). Hi havía soldats de la genetía, però creyèm que procedíen de les fronteres del regne de Granada. L'Infant parla en diferents lletres durant lo setge de Viladiglesies d'aytals cavallers sens anomenarlos. Axís, en lletra de 4 setembre 1323 a Guerau de Rocabertí y a G. de Cervelló'ls hi diu que sabedor de que'ls Pisans han preparat 40 galeres ab tropes de desembarch per anar a la illa, vol que en tota la gent de cavall que puguin aplegar se coloquin prop la costa y que encare «en façats venir los de la Genetia».

Ja en abril del dit any, quan s'aplegaven los guerrers a Tortosa per embarcar en Portfangós, vers Sardenya, consta per altres lletres del Infant que *cavallers de la genetía* s'hi dirigíen desde Valencia. En una, endreçada al ciutadà Bernat Guiu, de Tortosa, citava aquests noms d'alguns dels genets: «Cum Anthonius Sauri adalillus Murcie, Johannes de Galve cum comitiva equitum de la genetía, Matheus Cuera et Ivanyes de Turricella de Regno Murcie cum comitiva clientum quam tenentur ducere in felici viagio nostro Sardinie apud Dertuse venerint per recólligendo se in armata nostra...»

A la conquesta de Sardenya no hi anaren, donchs, soldats musulmans, gracies a la prudencia y rectitut del rey Jaume II, del qui no dirèm com En Vicens de Lafuente, que hagi estat lo sobirà més gran d'Aragó després d'Alfons lo Batallador y Jaume'l Conqueridor, però sí que ha mostrat major reflexió y sentit pràctich que molts dels seus avantpassats y successors.

---

(1) Napoleó d'Aragó, fill natural de Jaume II, cansat d'estar en Túniç d'alcait dels cavallers cristians al servey d'aquell rey musulmà, s'en volgué anar a servir al Soldà de Marrochs, y trobantse a Mallorca de pas en 1323, ab un centenar dels seus soldats, s'enterà dels preparatius de la conquesta de Sardenya y li vingueren ganes de concòrrehi, escribint al efecte al Infant Alfons. Aquest no'l volgué admetre, responentli que ja que estava compromés ab lo Soldà Abuzait, que no hi faltés, «que nuyll hom que fos de la Casa Darago trencas sa promissio a negu que la hagues promesa»; (vegis Giménez Soler, treball citat).

Tením encare, respecte de la empresa de Sardenya, un altre fet justificatiu de la noblesa d'esperit de Jaume II. Rebía ab gran condol les noves que arrivaren de la mortandat de gent en el setge de Viladiglesies, però no podía evitarho. Sembla que en Guillèm d'Anglesola's permeté escríureli una lletra irreverent manifestantli totes les penalitats y fadigues del exèrcit y estranyantse de que no disposés remeys o socors y ho mirés ab perfecta indiferencia. Lo Rey li respongué ab tan sentides y belles paraules, manifestantli quant malament lo jutjava, que consideràm necessari transcriure aytal lletra plena de senzilla dignitat y de no fingida congoxa com a un altre dels documents apropriats per fixar lo caràcter moral de Jaume II:

«En Jacme &. Al noble et amat nostre en G. Danglerola salut e dileccio: fem vos saber que havem reebudes alcunes letres vostres et aquelles havem enteses be e diligentment; e responem vos que som estats despagats molt de la perdua et de la mort de les gents qui ses seguida en la host et plagués a Deu que no fos estada; mas a aço no si pot pendre remey de restaurar quant a aquells qui morts son, e haue a fer que en grans affers vnes gents et altres si han a menyscabar. E maravella nos molt de vos de ço quens trameses a dir en la I. de les letres que us meravellavets fort de nos qui sabem que ha en affers QUE DEYTS QUE NO HAVEM SOL ANSIA DEL INFANT NE DE VOSALTRES, COR SAB AQUELL SENYOR QUI TOTA RES SAP QUE NOS MAIOR ANSIA NE MAIOR PENSAMENT NO PODEM HAVER COM HAVEM E HI HAVEM FET EY FEM TOT QUANT PODEM. E ço qui ses tardat ne fallit es esdevengut per poch acurriment et per pocha ajuda que nos havem trobada et trobam tot dia en nostres gents et del lagui quey han mes segons que vos ho porets saber pus largament per ço quen trametem a dir al Infant. E aço et ço que havem acordat de fer e quis enanta tot dia. E PODETS PENSAR QUE NO HA HOM AL MON A QUI TANT VAIA EN AQUESTS AFFERS COM EN NOS; e pregam vos, de qui havem gran et special fiança et de qui sabem la leyaltat et la bona volentat quey havets jassia que daço no us calgués pregar que vos diligentment et curosa siats en los affers. Dada en Barchinona a XXV. dies del mes de ffebrer del any de nostre Senyor de M. CCC. XX et tres» (1).

No fa gayre publicàrem en aquest meteix *Boletín* (n.° 41) un altre fet justificatiu de la rectitut de Jaume II. Sabut és que Jaume I, per lletra de 20 de janer 1244, fixà legalment los límits de Catalunya y Aragó en lo riu Cinca. Los aragoneses no tardaren en reclamar y protestar de l'adjudicació de la Ribagorça a Catalunya, y en les Corts de Zaragoça de 1300 fóu votat un capítol declarant que Ribagorça, Sobrab y Litera fins a la clamor d'Almacelles eren territoris d'Aragó y poblats a fur d'Aragó. Jaume II, convençut de la rahó dels aragone-

(1) Registre 342, fol. 198. La data, segons l'istil modern, és 25 febrer 1324.

ses, abandonà'l criteri, fins llavors mantingut per la Casa de Barcelona, y acceptà y ratificà aquell capítol per decret de 12 octubre del meteix any. Los catalans protestaren d'aquell cambi d'apreciació en la questió de frontera, y en les Corts de Barcelona de 1305 romangué aprovat un capítol totalment contrari al votat per les Corts de Saragoça de 1300, y declarant que Catalunya s'extenía desde Salses fins a Montsó y'l Cinca. Presentat aquest capítol a la ratificació reyal, Jaume II se negà en absolut a admètrel si no aportaven millors rahons los catalans. Jaume II era català, y n'obstant, devant del antagonisme entre catalans y aragoneses, convençut de la superioritat de les rahons proposades per aquests derrers, no dubtà un moment en acceptarles y fallar a son favor, abandonant lo criteri tradicional en la seva dinastía respecte de dita frontera.

Per assò, del discurs de recepció de Don Benvingut Oliver en la Reyal Academia de la Historia, hón tantes greus errors històriques hi ha, la única afirmació que potser podèm admetre sens reserves és la de les qualitats de Jaume II: Profundo conocedor, diu, del carácter de los pueblos de la Corona de Aragón, apasionado hasta la idolatría por la justicia, y convencido de que la fuerza moral de un pueblo determina el grado de su importancia política, tanto en el interior como en el exterior, sus primeros cuidados se encaminaron á hacer público alarde de escrupuloso respeto y fidelidad á las leyes de cada uno de sus Estados.

JOAQUÍM MIRET Y SANS

EXPOSICIÓ SOBRE LO LIBRE «DE CIVITATE DEI» DE S. AGUSTÍ

El manuscrito que vamos á transcribir, perteneciente á la Biblioteca del Seminario Conciliar de Barcelona, consta de dos tomos en folio menor —de folios no numerados 252 en el tomo I y 133 en el II— su escritura del siglo XIV á XV —pergamino bastante grueso — á línea tirada —32 líneas en cada página, escrita mm. 180 × 135 y pergamino en el tomo I mm. 258 × 194, mientras que el II mm. 262 × 202, cuya anomalía es debida á los cortes del primer encuadernador — capitales azules y encarnadas — rúbricas encarnadas. El texto, caligráficamente, nada tiene de particular, pues su escritura, aunque muy bien trazada, tiene los adornos de las capitales y mayúsculas muy sencillos.

El estado del manuscrito, á pesar de la restauración realizada por orden de mi anterior Bibliotecario, Dr. Justino Guitart, en 1908, es bastante pésimo, dificultando la inteligencia de algunas líneas y de

algunas, aunque pocas, páginas. La causa de este deterioro fué debida á que, habiéndose cerrado en 1877 la Biblioteca del Seminario y encajonado sus libros por el Dr. Caneny por tenerse que trasladar el Seminario de la Rambla á la calle de Tallers y más tarde al edificio que actualmente ocupa, los libros fueron depositados provisionalmente en la Casa de Caridad y Casa de convalecencia del Hospital de Santa Cruz y trasladados al nuevo Seminario. En este estado provisional continuaron hasta 1887, en que fueron extraídos los manuscritos por Orden del Excmo. Sr. Obispo Dr. Catalá, siendo Bibliotecario el doctor Juan B. Codina.

En este lapso de tiempo la humedad hizo de las suyas en casi todos los libros y en especial con nuestro manuscrito, pues habían sido pintados los bordes del pergamino con una mezcla muy ácida que, llegando á penetrar en el interior del texto, consumió algunos fragmentos.

Como indica el título: *Exposició sobre lo libre De civitate Dei de S. Agustí*, es un comentario de la Ciudad de Dios, que comprende dos partes: traducción bastante libre del texto y exposición por el *trasladador*.

TOMO I (1). — Nuestro ejemplar empieza en el Libro II, fin del capítulo XI, faltando el Prefacio y los XXXVI Capítulos del Libro Primero, en los que S. Agustín «censura á los paganos que atribuían las calamidades del orbe y principalmente el reciente saqueo de Roma por los Godos á la Religión cristiana que prohibía el culto de los dioses. Trata de los bienes y males que entonces, como en toda guerra, fueron comunes á los buenos y á los malos. Rechaza la insolencia de los qus objetaban el pudor de las mujeres cristianas violado por los soldados». Del Libro II faltan los diez primeros capítulos de los XXXIX que comprende, ocupándose en ellos de «los trabajos que sucedieron á los Romanos cuando adoraban los dioses antes que creciese la Religión de Cristo, sin haber recibido de ellos precepto alguno de virtud, honrando con deshonestidades á las madre de los dioses, introduciendo los juegos escénicos y de la manera de sentir respecto la libertad de los

(1) En la parte superior del folio 1 se distingue con letra del siglo XVIII: *Es de la Biblioteca pública Episcopal del Sem. de Barna. Es del Collegio de la Com.ª de Jesùs de Barna.* —La Biblioteca del Seminario, comenzada á principios del siglo XVII, aumentada en el siglo siguiente por donaciones particulares y compras realizadas por los señores Rectores, vióse en 1771 considerablemente favorecida por las instrucciones de la *Real Cédula del 9 de julio del 1769*, confirmada en 27 de agosto de este mismo año, en virtud de las cuales se firmó el *Instrumento público de permuta* por el Sr. Obispo Climent y el Comisario Regio Sr. Oconor ante el notario D. Daniel Troch, el día 4 de abril del 1771. Por esta permuta el Seminario cedió al Estado su edificio —hoy Casa provincial de Caridad— y adquirió el Colegio y *Biblioteca* de los PP. Jesuítas que habían sido expulsados de la Península por *Real Decreto* de 27 febrero de 1767. A esta causa se debe que nuestro manuscrito lleve las dos apostillas que hemos mencionado. Vid. *Efemérides para la Historia del Seminario Conciliar de Barcelona*, por los Dres. Codina y Alabart.—Barcelona, 1908, tomo I, pág. 63 y siguientes.

poetas (1)». El cap. XI —en algunas ediciones es el XII— trata de *cómo entre los Griegos admitieron á los autores escénicos al gobierno de la República porque no les pareció que era razón menospreciar á aquellos por cuyo medio aplacaban á los dioses.* Lo cual prueba S. Agustín por los ejemplos de Esquines, Aristodemo y el testimonio de Labeo; y al enumerar los medios que este último presenta para honrar a los dioses, dice que de ellos se ocupará más extensamente el Lib. III, cap. XVII, y que *por lo que al presente atañe (Nunc ad praesentem quod attinet.)* [1] hom los atribuescha e los faça sacrificis pars e eguals a tots axi als mals com als bons deus —ne aço no es pas cosa conuinent que sia algun deu maluat, per ço que ells son orreus e maluats espirits axi com son los diables, hom dege mils dir que ells son tots maluats— supposat que per diuisio hom los faça els distribuescha diuerses reuerencies e serueys, axi com ha semblat a aquest Labeo (2), ço es assaber: als uns los orribles sacrificis e als altres los graciosos e amigables a fi que ells no sien conuençuts que ells hagen feta uilania o a tots lurs deus supposar que lurs iochs fossen agradables a tots o, qui es cosa pus digne, si lurs iochs plaen e son amats ten solament de aquells qui ells cuyden esser los bons deus.

Exposicio sobre aquest capitol. § lo trasladador

En aquest .XI. capitol monsenyor sent Agusti demostra que los grechs no uolgueren solament e sofferiren que los Poetes fessen e cantassen dells aytals cançons, mas qui mes es *honren* aquells qui les fahien e a prouar aço, ell *posa un* eximpli: Echines e Aristodineus qui eren faedors de Tragedies —car segons que diu Isidorus en lo VIII libre de les Ethimologies, en lo capitol dels Poetes (3), aquells qui fahien les Tragedies eren en gran honor; ço que ell no diu pas de les comedies; e *per* aço sembla que de aquelles ell vulla sentir lo *contrari.* E quant ell parla de Echines: Tu deus saber que segons ço que recompta Senecha en lo primer libre dels venificis (4), ell fon dexebla

---

(1) *Migne. Patrologia Latina*, tomo 41. *La Ciudad de Dios*, trad. por D. Antonio de Rogs y Roças, Madrid, 1614.

(2) *M. Antistio Labeo*, discípulo de Trebacio, jurisconsulto de los más célebres de tiempos de Augusto. entre otros libros escribió: *Liber juris Pontificii et Augurii, De Diis Anima'ibus, De Diis Penatibus, De Oraculis*, á que tal vez alude San Agustín. Thys y Oisel, nota pág. 54, *Aulii Gellii Noctes Atticae*, Leyden, 1666.

Muy alabado por A. Gellio, *lib. I, cap. XII, lib. XIII, caps. X y XII, Noctes Atticae.*

Horacio no le tenía en tan buena fama: *Sátiras. Lib. I, Satyra III, vers. 82 y 83.*

..... Labeone insanior inter
Sanos dicatur.

(3) *Isidoro. Etymol., lib. VIII, cap. VII, 5*..... tragici multum honorem adepti sunt excellentes in argumentis fabularum ad veritatis imaginem fictis.

(4) *Séneca De beneficis, lib. I, cap. VIII* Socrati cum multa multi pro suis quisque facultatibus offerrent, Aeschines pauper auditor, Nihil, inquit, dignum te quod dare tibi possim invenio, et hoc uno modo pauperem esse sentio. Itaque dono tibi quod unum habeo,

de Socrates al qui *tots* sos dexebles donaren molts grans dons; e *com era* pobre e no hagues que donar, ell se dona a son mestre dient que ell no hauia altra cosa que donar; e [1. v.] aquest do Socrates reabe molt agradablement dient que deu li hauia donat gran do, mas que ell nos tingues a massa petit. E aquell acceptat lo instrohi en tal manera que ell fou aytal com monsenyor sent Agusti diu que Tulli recompte qui fou, ço es assaber: que ell gouerna la ciutat de Athenes. § De aquest Eschines parla monsenyor sent Iheronim (1) en lo prolech de la Biblia. Siste Valerius (2) pus largament en lo .VIII. libre en lo .X. capitol: Jatsia que ell fos gran orador tota uia feu ell moltes Tragedies. § E quant es de Aristodineus e de sa legacio e missatgeria que ell feu al Rey Phelip pare de Alexandre veges Justin en son .VIII. libre § apres la on ell diu: Aquestes coses certes sentiren los Grechs letgement etc. § Tu deus saber que alcuns ne fan lo començament del .XI. capitol. E uol monsenyor sent Agusti demostrar que supposat que los grechs fessen letgement, tota uegada feren couinenment de honrar los Poetes qui fahien aquests iochs Sceniques axi com ells fehien los preueres. Supposat que la disticcio de Labeo per ell recitada en lo test haia loch, verament supposat que ella no haia loch, § e quant ell parla de Labeo e que ell diu que ell fou axi saui e axi espert en aytals coses, § sapies que dell recompta Cayus, qui fou vn saui en dret, que, com lemperador qui per aquell temps ere, li hagues offert a esser consol de Roma qui es vna gran dignitat, ell la reffusa e uisque per tal manera que ell partia lany en dues parts, car .VI. mesos ell disputava ab los estudians e los altres .VI. mesos ell entenia en fer libres e coments per tal manera que ell lexa. XL. uolums. E mes, ell feu coments sobre *les* leys de les .XII. taules, axi com diu Gellius en son primer libre. de noctibus atticis. E aquesta matexa [2] distinccio que met Labeo, ço es assaber: que ells son alguns bons deus e alguns maluats; e aquest Gellius mateix o diu en son .V. libre (3) qui diu que son alguns deus qui han poder de noure, mas ells no han poder de aydar. Car alguns deus, axi com ell diu, ells adorauen a fi que ells nols noguessen. E de aço sera parlat pus larguament açi apres en lo .XIIII. capitol. E si tu uols ueure don uengueren aquestes leys de les .XII. taules, tu les has en Digesta uella en la ley segona en lo titol de la nexença de dret.

---

meipsum. Hoc munus rogo qualecumque est boni consulas cogitesque alios cum multum tibi darent plus sibi reliquissent. Cui Socrates: quid ni tu, inquit, mihi magnum munus dederis nisi forte parvo te aestimas, habeo itaque curae ut te meliorem tibi reddam quam accepi.

(1) *Jerónimo. Epistola LIII ad Paulinum, 2. Epistola LVII ad Pammachium, 5.*

(2) *Valerio Máximo. De dictis et factis memorabilibus, lib. VIII, cap. X.*

(3) *A. Gell., lib. V, cap. XII:* Quum Jovem igitur et Dijovem a juvando nominassent: eum quoque contra Deum, qui, non juvandi potestatem, sed vim nocendi haberet—nam deos quosdam ut prodessent celebrabant, quosdam ne obessent placabant.....

Que los Romans en ço que ells tolgueren als Poetes la franquea de parlar contra los homens —la qual cosa ells los atorguaren de lurs deus— sentiren mes dells que de lurs deus .XII. capitol.

Mas axi com aquest Scipio, en aquella disputacio que ell fa en lo libre de la cosa publicha de la qual nos hauem dessus parlat, diu e per gran gloria e laor los Romans no uolgueren gens lur uida ne lur fama esser sotsmesa a les iniuries e letiures dels Poetes, ço es assaber: que ells diguessen alguna uilania dells, mas qui mes es ordonaren *pena* capital a tot hom qui fos ardit e qui gosas fer aytal canço diffamatoria contra los ciutadans, § la qual cosa ells ordonaren quant a ells mateixs assats religiosament, § mas enuers lurs deus ergullosament e sens neguna reuerencia o conexença de religio. § Car iatsia aço que ells sabessen que aytals cançons iniurioses e diffamatories que hom dehia de lurs deus los plaguessen e sofferissen uolenters, que hom los *loas* e cantas diffamant ells e lurs uides en les scenes e los actes, tota uegada amaren ells mes que elles ne fossen dites dells. E que mes feeren la ley de la qual aço dessus es dit e feta mencio e sen guarniren. E aço [2. v.] contrestant, mesclarenhi aquestes orreses e uilanes cançons e les sofferiren esser fetes e dites en grans sollennitats consecrades a lurs deus. ¿E tu Scipio loes tu aquella inhibicio qui es stada feta als Poetes romans? Quina causa has tu o pots hauer de hauerlos uedat de dir tota iniuria o uilania contra algu dells com tu negues que ells no han uolgut fer algun relexament ne estaluiarne negu de uostros deus? Semblet que tu degues tenir pus gran compte de tos pagans e de tos Ciutadans que de ton sobiran deu Jupiter qui es adorat en lo Capitoli; e qui mes es de vna sola Roma que de tot lo çel a aço que ell fos inibit o uedat als Poetes per la ley de fer e cantar aytals cançons orrees e uilanes per lur lengua dient mal de los ciutadans, e que ells poguessen dir de lurs deus segurament e sens dupte de pena aytantes de letiures com a ells plagues sens inhibicio neguna ne de Senador ne de Censor ne de Princep ne de bisba? (1) Si aço fou leia cosa e contra tota raho que Plautus, Neuius o Cecilius diguessen uilania dels dos Scipions, ço es assaber: de Cneus e Publius o Cecilius de March Cato, ffo aço bella cosa e digne que uostra Terença recompta, que per la maluestat de uostre Jupiter que uosaltres tenits lo mes bo de tots uostros deus, que per la pintura que lo ioue fill viu pintada en la taula com e per qual manera ell hauia corrumpuda e decebuda Dana, aquell iouencell se escomogue es escalfa de aquella maluestat en tant que ell corrompe la uerge que ell tenia en guarda? (2).

(1) Texto latino:... nullo *pontifice* prohibente iacularentur..

(2) Texto latino:... et dignum fuit ut Terentius vester flagitio Jovis optimi maximi, adolescentium nequitiam concitaret?

Esposicio sobre aquest capitol. § lo trasladador.

En aquest .XII. capitol Monsenyor sent Agusti repren los Romans e los redargueix de aço que ells uolgueren mes guardar lur propria fama que la fama de [3] lurs deus. E que ells tenien pus gran compte de aquells qui hauien lo gouernament de la cosa publica que de lur capitoli, ço es a dir que de lurs deus qui eren adorats en lo capitoli e hi hauien lurs temples § E apres aço ell repren de aquestes coses matexes Scipio ço es a dir: Tulli qui parla en la persona de Scipio axi com nos hauem dit açi dessus § E quantes de Plautus, de Neuius e dels .II. Scipions frares e de Cecilius e March Cato don ell fa mencio en aquest capitol, nos ne hauem dit açi dessus en lo .IX. capitol; si us hauem nos de Terencia de Jupiter e del castrat adolocent en lo .VII. capitol.

Que los Romans deguessen entendre que lurs deus, qui sofferien e requerien que hom los adoras de axi orres e de axi leges cançons, no eren dignes de esser adorats ne que hom los atribuis les diuines honors .XIII. capitol.

Mas per auantura aquest Scipio si el uiuia me respondria en tal manera: § ¿E com e no uolriam nos que aquestes coses fossen sens punicio les quals aquells deus uolgueren a ells mateys esser fetes e consegrades dels Romans, com ells se acostassen al pus *pres* que pogueren als costums dels Romans, aquests iochs Sceniqnes als quals hom fahia aytals sollemnitats e fahia hom e dictaua hom souen aquestes faules e aquestes orreses e legeses, e on los deus manaven que elles fossen publicades e aiustades a lurs honors que hom los fehia? § Perque donques della en auant no han ells estats entesos no esser uertaders deus, mas uertaders diables, e que ells no eren dignes en neguna manera que la cosa publica de Roma los atribuis les diuinals honors, ço es a dir: que hom los adoras com a uerteders deus? Car com ells no fossen dignes de esser adorats, ne no fos cosa necessaria ne couinent si hom fa- [3. v.] ent los iochs Sceniques denant ells, ells haguessen request que hom los lurs faes de les flastomies e de les uilanies dels

---

De lo mismo ya había hablado San Agustin en el *lib. II, cap. VII:* Hinc apud Terentium flagitiosus adolescens spectat

Tabulam quandam pictam in pariete, ubi inerat pictura haec, Jovem
Quo pacto Danaae misisse aiunt in gremium quondam imbrem aurem:

Atque ab hac tanta auctoritate adhibet patrocininium turpitudini suae, cum in ea se jactat imitari Deum.

At quem deum? (inquit). Qui templa coeli summo sonitu concutit,
Ego homuncio hoc non facerem? Ego vero illud feci, ac libens.

Terent. Eunuch. act. 3, sc. 5, vers. 36, 37; 42, 43.

Romans. § ¿Jot deman perque donques los Romans han cuydat que hom los deia adorar, e com hom ha apercebut e entes que aço son maluats esprits e enguanadors diables qui per copdicia de enguanar han request que hom cantas lurs crims e lurs maluestats entre lurs honors? § Daltra part jatsia aço que los Romans fossen ia estrets e ligats de aquella uana e falsa religio axi com de adorar los falsos deus, que hom appella supersticio, los quals ells uehien que ells uolien que hom los consecras aytals letiures com eren les cançons Sceniques; tota uegada no honraren ells gens ne uolgueren honrar los faedors o crexedors o augmentadors de aytals faules axi com fecren los grechs hauents tots iorns en memoria la dignitat e uergonya dels Romans. § Mas axi com aquest Scipio diu en aquest mateix libre de Tulli com los Romans tenguessen a iniuria e a uilania aquella art e sciencia de fer aytals cançons e aytals scenes, ells uolgueren que totes aytals maneres de gents fossen priuades, no pas solament de la honor dels altres ciutadans, § mas que per lo iuy del censor qui iutiaua dels costums de les gents, ells fossen leuats de lur linatge e reputats per pleboyans, ço es a dir: que ells no hauian neguna ueu ne podien ia mes esser en neguna eleccio de dignitat ne podien esser censors ne appellats a fer lo Censor. § ¡Certes, aquesta prudencia es molt clara e molt noble e es be a comptar a les laors dels Romans! mas yo uolria que ella se obseruas e que ella fos tenguda dens aci aquella cosa que ella ha ordonada. E be, ço es assaber: que qualseuol dels Ciutadans de Roma [4] fos elegit a esser faedor, cantador o ordonador daytals leigs iochs o faules Sceniques e que en los iochs sceniques hom fahia, cantaua e recordaua tals legeses e orreses, ell no ere pas solament foragitat de hauer ueu en eleccio donor, mas, en iutiament del Censor, encara no sofferia hom que ell stigues com a Ciutada ab aquell de son linatge, ne que ell fos tengut e reputat per hom de linatge roma. § ¡O com uenia aço de gran coratge e de gran desig de la lahor de la Ciutat de Roma e molt grantment Roma! Mas yo uull que hom me respongue ¿quina raho se acorda que los homens qui han fets aquests iochs sceniques e aquestes faules e cançons dels deus son foragitats de tota honor e lurs iochs son per gran reuerencia aiustats e cantats a la honor de lurs deus? No es dupte que fo lonch temps que la uirtut dels Romans no hauia ya mes conegudes ne sabudes aquestes arts e sciencies ne aquests iochs Theatriques e Sceniques los quals si hom hagues uolgut esser fetes per la delectacio de les persones humanes, aquella *vanitat* fore entrada secretament en los Romans e haguera corrumputs lurs costums. ¿Los deus requerien que hom los fees aquests iochs e aquestes letiures? ¿En quina manera donques foragita hom a aquells qui fan e canten aytals iochs e cançons per les quals los deus son adorats? ¿E per quin foll ardiment te hom, lo *faedor* de aytal letiura quis fa en los Teatres, esser *infamat* si hom adora aquell qui requer ells sien fet *deuant* ell? § En basten debat e contrauersia pledegen los Romans contra los

Grechs, es conbaten per erguments los vns contra los altres, car los grechs cuyden que iustament e dretureramení ells honren los homens qui fan aytals iochs sceniques quan ells adoren [4. v.] los deus als quals hom fa aytals iochs e aytals letiures e als quals ell plahen. Mas los Romans no sofferen que per aytals iochs sceniques aquells qui son dels linatges del poble roma sien auilanits, ¿per pus fort raho uolien ells encara menys que la cort dels Senadors fos diffamada per ells? E aquesta disputacio e contrarietat aquesta manera de rahonar sol la questio. § Los Grechs proposen que si aytals deus son adoradors que per tot cert aytals homens son honradors. § Los Romans prenen vna aytal manera, ço es assaber: que aytals homens en neguna manera no son honradors. § E los xpristians conclohen que per aço aytals deus no son en neguna manera adoradors.

Esposicio sobre aquest capitol. § lo trasladador.

En aquest XIII capitol Monsenyor sent Agusti argueix los Romans de dues coses: § Primerament que com lurs deus manassen a fer aytals iochs qui eren axi leixs e orreus, e a publicar los crims de ells mateys, tota uegada los adoraren ells com a deus, la qual cosa no hagueren feta si haguessen manat a fer aquests iochs e cantar e recordar aquestes orreses del ciutadans de Roma. § Segonament ell los repren e argueix de ço que ells priuaren de tota honor los feedors de aytals iochs a lurs deus; per tal manera que ells foren priuats no solament de les grans honors e dignitats, *solament* hoc encara de totes altres quals seucl *honors.* § E encara mes, eren punits de greus penes per lo Censor lo qual segons Vguia ere iutge dels costums, e eren reputats per infamis tots aquells faedors de aytals iochs Sceniques, axi com appar aci apres en lo .XVII. capitol. E si son ells encare per dret chanonich axi com tu has en la .IIII. causa, en la pri[5]mera questio, en lo Capitol diffinimus.

Que Plato qui no uolia que ells estiguessen ne haguessen algun loch en la Ciutat be ordonada de costums fo millor que aquells deus que uolgueren que ells fossen honrats per aytals iochs Sceniques .XIIII. capitols.

Apres aço nos demanam per que aquests Poetes, als quals ere uedat per les leys de les .XII. taules de fer alguna cosa per la qual la bona fama dels Ciutadans pogues esser nafrada e qui eren faedors de aytals cançons e faules e composadors e qui en lurs dictats dehien tantes letiures als deus, no son reputats axi infamis com aquells qui fahien los iochs sceniques, ço es assaber: los iuglars e los altres qui desguisauen e contrafahien les continençes de les gents. § ¿E per qual raho hom pogues iustificar que los faedors de aytals iochs ordonats als deus per los Poetes per aytals ficcions plenes de diffamacions son diffa-

mats e aquells qui les componien sien honrats? § Mas per auentura hom poria atribuir a Plato qui fou grech tota la honor e uictoria de aquesta questio mes que a negun altre, lo qual axi ell formas per uertadera raho quina deu esser vna Ciutat, jutge que hom ne deina foragitar los Poetes axi com aduersaris de la Ciutat? § Certes ell hac en gran menyspreu que hom digues uilania dels deus. E no volgue pas que les penses dels homens (1) fossen decebudes ne corrumpudes per aytals ficcions e simulacions..... § Comparada ara ami donques la homanitat *de Plato* qui fora gitaua los Poetes de la ciutat per los Ciutadans quin podien esser decebuts ab la diuitat dels deus qui requerien que per honrarlos hom los fes aquests iochs sceniques (2). E si Plato no los poch amonestar perfetament, tota uegada los amonesta per disputaci[5 v.]ons e arguments afi que ells gitassen los Poetes de la Ciutat per contrestar a lur leugera luxuria o uanitat. § Mas los deus axi com per manera de manament en aminuant de la temprança madura e de la constancia del Romans uolgueren que aquests iochs los fossen fets; ne ells no uolgueren que hom compones o fes aytals faules e ficcions solament; mas que hom fees aquestes orreses e letiures deuant ells e los celebras e consecras sollennament. § ¿A qui iutgeria doques (?) la ciutat les diuinals honors? (3) o a Plato qui uedaua aquestes orreses e letiures qui no son dignes de recomptar ne de esser fetes en la Ciutat, o als diables qui per aytals ficcions se alegrauen de la decepcio dels homens als quals aquell Plato no poch axi com ia hauem dit perfetament amonestar la ueritat? § De aquest Plato Labeo cuyda que ell degues esser mes entre mig dels deus axi com Erculus e Romulus (4); e no res menys mes ell en mig dels deus abans de les orrees jatsia que ell meta e los vns e los altres entre los deus. § Tota uegada yo no dupte que Plato, lo qual aquest Labeo met entre los migs deus, no sia metre al deuant no pas solament dels eroes mas dels deus. Mas les leys dels Romans se acosten a les disputacions de Plato en tant com ell condampna totes aquelles ficcions dels Poetes e que aquells Romans hagen *uedat als* Poetes de dir mal dels Ciutadans, els hagen *uedada* actoritat e licencia; § ell tol los Poetes de la *habitacio* de la ciutat (5); e los Romans tolen aytals cantors e recitadors de aytals faules e ficcions dels Poetes de la companyia dels ciutadans.

(Continuará) DR. GUMERSINDO ALABART

---

(1) Texto latino:... *animos civium*

(2) Texto latino: Confer nunc Platonis humanitatem a civibus decipiendis poetas urbe pellentem, cum deorum divinitate honori suo ludos scenicos expetente.

(3) Texto latino: Cui tandem honestius divinos honores decerneret civitas?

(4) Texto latino: Hunc Platonem Labeo inter semideos commemorandum putavit, sicut Herculem, sicut Romulum...

(5) Texto latino: Porpinquant autem Romanorum leges diputationibus Platonis, quando ille cuncta poetica figmenta condemnat, *isti autem poetis adimunt salten in homines maledicendi licentiam;* ille poetas ab urbis ipsius *habitatione*, isti saltem actores poeticarum fabularum removent a societate civitatis...

SERMONARI CATALA DE MARSELLA

(Acabament)

Oy lassa o trista ay laceta ay marrida ay mare dolorosa lo meu fill ma vex deuant nafrar, despines coronar, en los peus e mans lo uex clauar, mirlo tot nuu e nol puc abrigar, vexlo cridar hi no li puch aiudar, uex lo suspirar e nol puch aconsolar, O doncs vos altres deuots xrisptians qui passats per la via per lo cami de monthicaluari vullats attendre e ueura si ha dolor semblant si ha tristor pus greu, sia amargura tan gran com la mia, vn deuets notar e ueura V. dolors de la passio e per ço que mils o ueiats recitar uos he la passia breument en V. puncts e cascun punct declarara sa dolor.

En lo primer punt veurem com la passio de ihesu xrispt es stada treydorament tractada. En lo segon ueurem com la persona de ihesu xrispt es stada maliciosament presa e ligada. En lo terçer com la sua persona es per los seus amichs e apostols desemparada. En lo quart com a colps assots e a penjar en la creu innocentment es sentenciada. En lo V. punt e derrer ueurem com deuant la sua dolorosa mare la persona de ihesu xrispt es estada crucificada.

Lo primer donques tractament es en quina manera ihesu xrispt es stat treydorament venut, trayt hi enganat, vn deuets saber que dimecres prop passat los phariseus moguts de enueia de la doctrina, sauiesa e miracles que feya ihesu xrispt aiustarem consell e deyen aquest hom fan grans miracles, ressucita morts, illumina cechs, munda e deneja los lebrosos, fa parlar los muts e oyr los sorts, ia auets vist en quanta laor e gloria es stat rebut en iherusalem, en quina reuerencia lo ha lo poble, con es gran la sua fama, que farem sins conuertex tot lo poble comu e que mut altra ley bo seria que prengues mort, mas veiam con la pendres dient los phariseus e scriuans aquestes paraules veus iudas qui entra en lo conseyll e sabent que de la sua mort tractauen dix *quod* uultis *mihi* dare et ego eum uobis *tradatur*. M. XXVIII.º e quem uolets vos altres donar hi yo lous trayre ell vos donare en vostre poder; los phariseus e sacerdots prometerenli XXX. diners hi de fet los hi donaren. O gran dolor es aquesta que iudas qui era son apostol son procurador qui meniaua son pa axil trays e per asso la verge maria diu a iudes, o iudes comot feyes tu gran amich del meu fill, no tauia ell perdonat la mort de ton pare e del fill del rey scarioth, o iudes malauenturat e tan bon marquat fas tu de mon fill, si mo aguesses dit yo te aguera dats per XXX. diners C. lliures, yom fora venuda per ha resquetar lo meu fill, mas non sabia res axi las uenut traydorament venut.»

Aquest sermó acaba en lo foli 116 de la antiga numeració, axí:

«O dix la verge maria, fill meu quin cambi es aquex quem donets lo fill del pescador per lo creador, lo peccador per lo iust, lo sirvent per lo senyor, veyent ihesu xrispt la gran dolor de la mare e que no li podia aiudar dix Deus meus, deus meus vt *quod dereliquisti* me, o deu meu, deu meu hi per que mas desemparat. Respos la verge maria O fill meu deu lo pare nous ha desemparat, mas vos auets iaquida la vostra mare aylassa de regina som feta siruenta, de mara de deu som feta vidua desolada, hi es semblant dolor de la mia, apres ihem xrispt per la gran perdicio de la sanch e turments dix *Sicio* gran fet he ay negu quim vulla donar aygo. Respon la verge maria mon fill noye altre aygo sino de les mies lagremes e giras la verge maria a la gent hi auriets gens daygo, lauors vn uench e vali donar vinagre ab fell mesclat, fet asso ihesu xrispt acostantsa a la mort ua dir Consumatum est, de vuy mes fet es de mi, acabades son les prophecies qui eren de mi. E a hora de nona ihesu xrispt crida gran crit hi ab grans lagremes dix pater in manus tuas çomendo spiritum meum, pare en les tues mans coman lo meu spirit e inclina lo cap enuers la verge maria saludant aquella hi axi mori placia a nostre senyor deu que en tal forma ell nos uulla donar cor a remembrar la sua passio que finalment aiam saluacio. Amen.

JOAQUÍM MIRET Y SANS

NOTICIAS

Ha fallecido en Gerona el académico correspondiente D. Emilio Grahit y Papell, autor de notables trabajos históricos. Se ha hecho constar en acta el pesar de la Academia por esa irreparable pérdida.

En la sesión ordinaria del día 9 de enero disertó D. Antonio Rubió y Lluch acerca del «Llibre del Angels», de Fray Eximenis, analizando esta obra de carácter teológico y político. En la de 6 de febrero fué leída la nota bibliográfica y la trascripción del «Libre de consolació d'Ermità», de Ramón Lull, que ha hecho D. Pedro Barnils y Giol, en Halle del Saale. En la de 8 de marzo, D. Fernando de Sagarra leyó un estudio histórico de los orígenes de la orden del Santo Sepulcro en Cataluña y del Priorato de Santa Ana de Barcelona en los siglos XI y XII; y finalmente, en la de 23 del mismo marzo, fué leída por don

Joaquín Botet y Sisó una Memoria explicativa y crítica del contenido del tomo tercero, aun inédito, del Tratado de las monedas catalanas de Salat, que posee esta Academia.

El día 25 de febrero tuvo lugar la sesión extraordinaria y pública de recepción del académico electo D. José Jordán de Urríes y Azara en el Salón Doctoral de la Universidad, leyendo dicho señor el discurso reglamentario sobre el tema «Rubió y Ors como poeta castellano», y contestándole en nombre de la Corporación D. Antonio Rubió y Lluch.

En la mencionada sesión del día 6 de febrero han sido nombrados académicos correspondientes D. Juan B. Sitges, en Madrid; D. Bernardo Sanvicenti, en Milán, y D. Joaquín Sarret y Arbós, en Manresa.

OBRAS RECIBIDAS: *Los antiguos banqueros de Cataluña y la «Taula de Cambi», Banco municipal de Barcelona*, por D. Federico Rahola (Barcelona, 1912). — *Monografía històrica del Castell de Cabrera y poble de Vallbona en el Panadès*, por Mosén Juan Avinyó, Pbro. (Igualada, 1909). — *Cartulaires des abbayes d'Aniane et de Gellone, tables des noms de personnes et de lieux* (Montpeller, 1910). — *Petit atlas linguistique d'une région des Landes, contribution à la dialectologie gasconne,* por G. Millardet (Toulouse, 1910). — *Etudes de dialectologie landaise, le developpement des phonèmes additionnels*, por G. Millardet (Toulouse, 1910). — *Poésies complètes du troubadour Marcabru*, por J. M. Dejeanne (Toulouse, 1909). — *Les documents sur l'histoire de l'Université de Toulouse,* 1229-1789, por René Gadave (Toulouse, 1910). — *Coutumes et privilèges du Rouergue*, tomos I y II, por E. Baillaud y P. A. Verlaguet (Toulouse, 1910). — *Crónica oficial de las Fiestas del Primer Centenario de la Independencia de México*, publicada bajo la dirección de Genaro García (México, 1911). — *Excursions per la Catalunya aragonesa y provincia d'Osca*; 1.ª part, Somontano y Barbatania, por F. Carreras y Candi, extret del Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya (Barcelona, 1912). — *Le projet de mariage bourguignon napolitain en 1474*, por J. Calmette (París, 1911). — *Les modèles castillans de nos grands écrivains français*, por el abate G. Bernard (Tourcoing, 1912). — *Lo Sometent de Manresa y son districte,* memoria premiada en 1894, per Joaquím Sarret (Manresa). — *Breu relació del Santuari e imatge de Nostra Senyora de Castellet,* per Joaquím Sarret (Manresa, 1900). — *Ethología de Manresa, datos històrichs sobre costums manresanes*, per Joaquím Sarret (Manresa, 1901). — *Manresa ciutat de María, recort del any jubilar de l'Immaculada* (Manresa, 1905). — *La cèquia de Manresa,* monografía per Joaquím

Sarret y Arbós (Manresa, 1906). — *Maurici Carrió y Coll y Maurici Carrió y Serracanta, importancia d'aquests personatges manresans en la guerra de la Independencia,* per Joaquím Sarret y Arbós (Manresa, 1909). — *Historia de Manresa,* per Joaquím Sarret (Manresa, 1910). — *El incendio de Manresa, homenaje á los héroes de la Independencia,* por Joaquín Sarret y Arbós (Manresa, 1911). — *El feudalisme de remensa ab notes referents a Castellgalí,* conferencia por D. Antonio Vila y Sala, Pbro. (Manresa, 1911). — *Jovellanos en la Real Academia de la Historia,* número extraordinario del «Boletín de la Academia» (Madrid, noviembre 1911). — *Manual de Novells Ardits vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní,* volumen XIII, años 1641-1644 (Barcelona, 1911). — *El tratado de Agricultura de Paladio, una traducción catalana del siglo XIV,* por D. Luis Tramoyeres, extracto de la «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos» (Madrid, 1911). — *L'Esame della Critica sulla storiografia Siciliana dei secoli XVI e XVII,* por el Prof. Giunta Antonino (Nicosia, 1911). — *Joyas del clasicismo, estudios de investigación crítica y vulgarización literaria,* por D. Arturo Masriera (Reus, 1912). — *Los Fenómenos (versos 96 á 137)* de Arato, texto griego y traducciones de J. Banqué, González Garbín, D. Corominas, Barcia Caballero y J. Lertxundi (Barcelona, 1912). — *Conservació de la personalitat de Catalunya,* discurs presidencial en l'Ateneu Barcelonès, per D. Lluis Domènech y Muntaner (Barcelona, 1912). — *Anuario estadístico de la ciudad de Barcelona,* año VIII, 1909 (Barcelona, 1911). — *Estudio sobre los hilos,* por E. Terradas. obra premiada por la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, tomo I (Barcelona, 1911). — Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, 3.ª época, vol. X, n.º 3: *Influencia de la enseñanza de la geografía en la política exterior de las naciones,* por D. José Ricart y Giralt (Barcelona, 1911). — *Boletín de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona,* 3.ª época, vol. III, n.º 3 (Barcelona, 1912). *Boletín de la Biblioteca Municipal de Guayaquil,* segundo semestre de 1911 (Guayaquil). — *Revue internationale de Sigilographie,* primer semestre 1910 (París). — *Museum,* Revista de arte español antiguo y moderno (Barcelona, 1911). — *Boletín del Museo Nacional de Arqueología, Historia y Etnología* (segundo semestre 1911, México). — *Anuario para 1912 de la Asociación de Arquitectos de Cataluña* (Barcelona). — *Revue Hispanique,* tomo 24, núm. 65 (París, 1911). — *Revue des Etudes Juives,* tomo 63, núm. 126 (París, 1912). — *Mémoires de la Société Archéologique de Monpellier,* segunda serie, tomo 4, 2.º fascículo (Montpeller, 1910). — Revue des Pyrénées, cuarto trimestre 1911 y primero 1912 (Toulouse). — *Bulletin international de l'Académie des Sciences de Cracovie,* clase de ciencias matemáticas, febrero y marzo, y clase de filología y de historia (Cracovia, 1912). — *Bulletin de la Commission Archéologique de Narbonne,* tomo XI, primero y segundo semestre (Narbona, 1911). —

Annales de la Faculté de Droit d'Aix, tomo III, núms. 1 á 4 y tomo IV, núms. 1-2 (Marsella, 1909). — *Annales de la Faculté des Lettres d'Aix,* tomo IV, núms. 1-2 (Marsella, 1910). — *Revue des Langues Romanes*, tomo 55 (Montpeller, 1912). — *Le Moyen Age, revue d'Histoire et de Philologie*, tomo 25 (París, 1912). — *Revue des Etudes historiques*, primer semestre 1912 (París). — *Analecta Bollandiana*, tomo 30 (Bruselas, 1911). — *Bulletin de la classe des Lettres et des Sciences morales et politiques de la Académie Royale de Belgique*, 1912, núms. 1-3 (Bruselas). — *Annuaire de l'Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique* (Bruselas, 1912). — *Comité de conservation des Monuments de l'art arabe, exercice 1910*, fascículo 27 (El Cairo, 1911). — *Bibliothèque de l'Ecole des Chartes*, segundo semestre, 1911 (París). — *Ruscino*, Revista de historia y arqueología del Rosselló, núm. 4 (Perpiñán, 1911). — *Bulletin de Dialectologie Romane*, tomo IV, núm. 13 (Bruselas, 1912). — *Rendiconti della Reale Academia dei Lincei*, clase de ciencias morales, históricas y filológicas, serie V, vol. XX, fascículos 7-10 (Roma, 1911). — *Archivio Storico per la Sicilia Orientale,* año 7, fascículo III, y año 8, fascículos 1-2 (Catania, 1911). — *Archivio Storico Siciliano*, año 35, fascículos 3-4 (Palermo, 1911). — *Archivio Storico Sardo*, vol. VI, fascículo 4 (Cagliari, 1910). — *Rendiconti della Reale Academia de Lincei*, clase de ciencias morales, históricas y filológicas, serie V, vol 20 (Roma, 1911.)

AÑO XII

BOLETIN

DE LA

Real Academia de Buenas Letras

DE BARCELONA

NÚM. 46

ABRIL Á JUNIO DE 1912

EXPOSICIÓ SOBRE LO LIBRE «DE CIVITATE DEI» DE S. AGUSTÍ

(Continuación)

E si ells gosaren *axi axi* ardidament contra los deus qui requeren esser fets deuant ells aquests iochs Sceniques [6] per auentura ells los leuarien de totes parts. § Sis segueix donques que los Romans no pogueren ia mes pendre, ne esperar de lurs deus negunes bones leys per introduhirlos en bones costumes o corregir lurs maluades — los quals ells han ligats e conuençuts de lurs leys — § que sia uera cosa appar ho clarament, car lurs deus a lur honor requeren que hom los faça aquests iochs sceniques, e los Romans foragiten de totes honors aytals iochs sceniques, ço es, assaber: aquells qui fan aytals iochs; e qui mes es uolen que en aquests iochs e en aquestes ficcions dels Poetes hom diga totes les leiures de lurs deus. E los Romans ueden que res no sia fet ne dit de lurs ciutadans e manaçen als Poetes si son ardits de ço a ffer. § Tota uegada aquest Plato, que ells appellen mig deu, resisti a la uana delectacio de lurs deus, e si demostra aço qui ere a perfeccio e a bona doctrina dels Romans qui aytals Poetes qui axi mentien, a lur uolentat, dels deus o qui proposauen als catius homens aquests molt leixs fets dels deus, axi com si ells uolguessen mentir, los deguessen seguir; ell no no uolch ells romandre ne que ells deguessen uiure en neguna Ciutat be ordonada. § Mas certes nos no dehim que aquest Plato sia deu, ne mig deu, nel comperam a algu dels sants angels de Nostro Senyor, ne a alcun propheta uertader ne a algun *apostol* (1), *ne* a qual se uol martir, ne a qual se uol hom xpistia. *Da*questa sentencia nos mostraren la raho en son loch *ab* la aiuda de Deu. § Tota uegada quant ells uolen que aquest Plato sie tengut per mig deu, nos iutiam que ell es preposedor e metra al deuant dels altres; e si no de Romulus

(1) Texto latino: Nos quidem Platonem nec deum, nec semideum perhibemus; nec ulli sancto angelo summi Dei, nec veridico prophetae, nec *apostolo alicui*, nec cuilibet Christi martyri, nec cuiquam christiano homini comparamus...

e de Ercules — iatsia aço que negunes de les istories ne dels Poetes no hagen dit, o fent que ell [6. v.] hage mort son frare, o fet algun leig crim de patricida — tota uegada deu esser preposat al deu Priape e a Cinocefale, o a tot lo menys e derrerament deu ell esser preposat al deu que ells apellauen Ffebruus o Ffebrer; dels quals deus los Romans ne reeberen alguns dels estrangers o peregrins e en partida consegraren los lurs propris (1). § En quina manera donques deffendrien aytals deus per bons manaments e per bones leys tants de mals aparaxents de costumes e de coratges, o en quina manera pendrien ells la cura de destrouir e de tolre aquells qui ia hi eren entacats, los quals axi com desijans que lurs fets e ficcions uenguessen a la conexença del poble, meteren se pena a aço que aquestes orreses fossen sembrades, publicades e crescudes per les sollennitats dels iochs qui eren fets en los Theatres a fi que la molt maluada delectacio humana se ençenes de uolentat axi com si aço fos per diuinal actoritat — aço cridant Tulli a altres deus, mas en ua — lo qual com ell parlas dels Poetes dix: ¡Quantes tenebres cobren aquell; quantes pahors *amenen* aquell; quantes persones enflamen ells de cobeeiança; quant la clamor e la probacio del poble ne fins a ells, axi com la doctrina dun gran mestre e saui axi com si (2) ell uolgues dir que ells fossen e son causa de tot aquest mal! (3)

Exposicio sobre aquest capitol. § lo trasladador

En aquest .XIIII. capitol monsenyor sent Agusti repren e arguex los Romans perque ells no priuaren axi be los Poetes de tota honor, com ells feeren aquells qui cantauen e recitauen los iochs Sceniques, ço es a dir: aquells qui los cantauen per bocha e per instruments, per ballar, per saltar e per contrafer les continençes de aquells de qui parlauen, axi com eren los iuglars, los menestres e los [7] altres qui eren apellats Muni, los altres Temelici —dels qual Isidorus parla en lo .VIII. libre de les Ethimologies— (4) com ells no fossen sino recitadors e contrafaedors de ço que los Poetes hauien fet. E fa en aquest capitol Monsenyor Sent Agusti .V. coses: Primerament ell fa ço qui dell us es dit. Segonament ell loa Plato allegant denant los deus e aproua la sentencia que ell diu dels Poetes. Terçament ell mostra que les leys dels Romans quan a algunes coses se acorden ab Plato. § Quartament ell conclou contra los deus dels Romans e mostre que los Romans eren

(1) Texto latino: quae Romani numina partim peregrina receperunt, partim sua propria sacraverunt.

(2) La partícula *si* se encuentra en el margen con una llamada del corrector.

(3) Texto latino de Cicerón citado por San Agustín, bastante alterado de las *Tusculan.* 3.: Ad quos cum accessit clamor et approbatio populi, quasi magni cujusdam et sapientis magistri, quas illi obducunt tenebras! quos invehunt metus! quas inflammant cupiditates!

(4) Este texto de Isidoro no se ha podido encontrar en el libro VIII.

pus honests que ells e que iames ells no donaren degunes bones leys. § Quintament ell met la excellencia de la sentencia de Plato e declara pus clarament ço que ell hauia dit. § La segona partida comença la on ell diu: Mas per auentura. § La terça la on ell diu: Mas les leys dels Romans. § La .IIII. la on ell diu: Sis segueix donques. § La .V. la on ell diu: Mas certes nos no dehim etc. § Apres quant ell diu —parlant de Plato que ell iutga que hom deuia foragitar los Poetes de la ciutat ben ordonada— § tu deus saber que aço es del libre de Plato quis appella de la cosa publicha lo qual ell ordona per mostrar de cascuna Ciutat quina deuia esser. E de aço fa mencio Matrobi sobre lo libra del somni de Scipio; sis fa Tulli en lo segon libre de questions tusculanes que diu que Plato *foragita,* ço es a dir: mes los Poetes deffora de la Ciutat *segons* ell ordona. § Apres la on ell parla de Plato e de (1)..... de la distinctio dels deus que Labeo met. Tu deus saber que aquell Labeo fou vn gran doctor entre los pagans es asoptilia a trobar moltes coses entre les quals ell mes .III. maneres de deus e de potestats celestials, ço es, assaber: los deus e aquells eren los sobirans, los [7 v.] migs deus e aquells eren en lo mig loch, e los heroes e aquells hauian lo pus baix loch e lo pus baix grau. De aquests Eroes diu Isidorus en lo .VIII. libre de ses Ethimologies en lo derrer capitol (2) que los grechs tenien que aço eren les animas de algunes bones persones qui per lurs merits e per lur bona uida hauian seruit que les lurs animas fossen en laer. O per aço son ells apellats Eroes e son dits Eroes per ço que ell uol aytant dir com homens del aer, e tals qui son dignes de habitar en laer per lur sauiesa e per lur força. § Los mijancers deus eren aquells qui de homens eren estats fets deus e tota uegada no los tenia hom perfectament per deus; e segons la oppinio dels pagans aquests deus mijans hauien lur habitacio en lo çel axi com Romulus e Ercules. Del qual Romulus Monsenyor Sent Agusti parla en lo capitol subseguent. E alguns qui no uolgueren metre differencia entre los Eroes e mig deus, mas donaren a tots aquells deus sitis en layre don parla Lucha (3) en lo començament de son nouen libre. Mas Matrobi met distinccio entre los deus del çel e

(1) El pergamino está consumido por la causa de que se habló en el preámbulo.

(2) S. Isid. *Etym.*, lib. VIII, cap. XI., n. 98.:

Heroas dicunt a Junone traxisse nomen. Graece enim Juno ἥρη appellatur, et ideo nescio quis filius ejus, secundum Græcorum fabulam, Ἥρος fuit nuncupatus ? Hoc videlicet, velut mysticum significante fabula, quod *aer* Junoni deputetur, ubi volunt *Heroas habitare*. Quo nomine appellant alicujus meriti animas defunctorum quasi ἀηρῶας, id est, *viros ærios*, et cœlo dignos propter sapientiam et fortitudinem.

(3) *M. Annei Lucani*, De bello civili, libri X, Lugd. 1535.

Lib. IX., vers. 5 y sig.....

Qua niger astriferis connectitur axibus *aër*,
Quodque patet terras inter lunaeque meatus
Semidei manes habitant, quos ignea virtus
Inocuos vita patientes *ætheris imi*
Fecit, et æternos animam collegit in orbes

del aer e altres deus, e tota uegada al deuant e al dessus de tots aquells deus ell met vn deu lo qual ell apella Noys (?); qui uol aytant dir com prouidencia diuinal segons Papies (1) o la uolentat de deu; e segons chatolicon es dita la pensa o la raho o la sobirana par (2)..... anima. E quant es dels deus ells no febien negun dupte que ells no fossen al çel. § Ara hi hauia altres que ells appellauen manes e aquest mot ere pres generalment per totes animas dels morts; e tota uegada per *special* eren elles preses per totes animas que deuallauen en Infern; per aço que los pagans tenien que les animas de aquells qui morien anauen [8] en infern tot dret, e eren appellades animas dinfern o infernades. E per aço Labeo no les mes entre los deus ne entre los migs deus ne entre los Eroes. § Apres quant ell parla en aquest capitol e diu que aquest Plato no deu esser tengut ne per deu, ne per mig deu e que de aço ell enten a parlar apres, tu deus saber que aço sera en lo .VIII. libre en lo .XIII. e XIIII. capitols (3) § apres quant ell parla de Romulus e Ercules. Tu deus saber que aço es .I. gran reprouament qui ell los dona e o diu per vna molt gran manera de escarn. § Per lenteniment de la qual cosa tu deus saber que ell uol açi metre dues istories molt notables: la vna de Romulus e laltra de Ercules. De aquella de Romulus parla Titus Liuius (4) en lo començament de son libre qui diu que Remus e Romulus foren .II. germans qui primerament començaren a murar la Ciutat de Roma. E com quascu desijas de hauer la senyoria e de regnar tot sol, e ells no sabessen trobar per que la .I. degues senyoreiar abans que laltre —per ço que hom no trobaua entre ells deguna primogenitura com ells fossen abdosos de vna uentrada, e no so sabes hom qual dells hauia estat primer nat, ells alegiren assaber per augurri qui es vna forma de deuinar quis fa o per cant de oçells o per diuinadors— qual dells deuria senyoreiar e de

---

(1) Consultados los fragmentos de los dos Papias conocidos, uno griego y otro latino, no se ha encontrado nada que ni remotamente pueda acercarse á la interpretación del autor de nuestro manuscrito.

(2) Texto carcomido.

(3) Liber Octavus. Cap. XIII. De sententia Platonis, qua definivit deos non esse nisi bonos amicosque virtutum. Cap. XIV. De opinione eorum qui rationales animas trium generum esse dixerunt, id est, in diis cœlestibus, in doemonibus æriis et in hominibus terrenis.

Texto catalán.—De la sentencia de Plato per la qual ell iutia que los deus no eren altres sino aquells qui eren bons e amichs de uirtuts.—De la oppinio de aquells qui dehien que les animas rahonables eren de .III. maneres, ço es, assaber: los deus celestials, els diables els homens terrenals.

(4) *Tito Livio*, Historia Romana, lib. I, n.º VI y VII:

Quoniam gemini essent, nec ætatis verecundia discrimen facere posset, ut dii, quorum tutelæ ea loca essent, auguriis legerent, qui nomen novæ urbi darent, qui conditam imperio regeret, Palatium Romulus, Remus Aventinum ad inaugurandum templa capiunt.

VIII. Priori Remo augurium venisse fertur sex vultures: jamque, nuntiato augurio, quum duplex numerus Romulo se ostendisset, utrumque regem sua multitudo consalutaverat: tempore illi præcepto, at hi numero avium, regnum trahebant. Inde cum altercatione congressi, certamine irarum ad cædem vertuntur: ibi in turba ictus Remus cecidit.... (Edición *Didot*, 1814, París, pág. 8.)

qual dells la Ciutat pendria son nom. Si auisaren dues *montanyes* (?) e hi muntaren ab lur companyia, ço es assaber: Remus en lo mont Auenti e Romulus en lo mont Paleti, e entraren en lo temple e feeren lurs sacrificis. E aço fet anaren als auguraments o deuinaments, e primerament apparagueren a Remus .VI. aucells uoltors, e assats tost aperagueren .XII. a Romulus. Llauores aquells qui eren uenguts ab ells saludaren quascu lo [8. v.] seu com a Rey, ço es assaber: Remus per aço que primerament li apparegueren los uoltors, e los altres Romulus per ço que los uoltors li eren appareguts en doble nombre. Don alguns dien que gran debat sen mogue entre abdues les parts en lo qual debat Remus fou occis per son frare. Tota ueguada Titus Liuius e Fflorus en son Epithome e Orosi tenen que la senyoria romas a Romulus e que Remus no fou pas mort per aquesta causa, mas que per aço que contra lo dit de Romulus ell passa los valls y salta fora los murs. § De aço has tu diuerses oppinions: Car Titus Liuius diu que ell fou mort per Romulus per ço que ell se trufaua dels petits murs que ell hauia fets e salta ultra; o que ell lo feu alciure de vn rastell per un seu caualler appellat Sabius e aquesta oppinio posa Titus Liuius en lo començament de son libre. E Fflorus in Ephitomate posa que es dupte si fou mort o per ço que ell passa los murs contra lo manament o per manament de Romulus. § Tota uegada Ouidi en son .IIII. libre de Fastis (1) se esforça de escusar Romulus dient que ell hauia comesos a ediffiicar sos murs a vn appellat Çeler —qui uol aytant dir com iuerços— e a aquell hauia manat que si algu passaua los murs que ell lo matas. Sis esdeuench que Remus qui no sabia res de aquest manament uengue la e reguarda la poquesa dels murse (2)..... E per manera de derrisio e de truffa salta (3)..... E tentost aquest Celer uengue de part *derrera* e ual matar. Don quant uench a la conexença de Romullus, ell ne fou molt dolent. § Mas per tal que aço fos eximpli als altres ell o dissimula e sen passa assats leugerament. § Per

---

(1) Generalmente sigue la exposición de Ovidio en los libros I, II, III, y en particular el IV, versos 821 y siguientes:

Contrahere agrestes, et moenia ponere utrique
Convenit: ambigitur, moenia ponat uter.
Nil opus est, dixit, certamine, Romulus, ullo.
Magna fides avium est: experiamur aves.
Res placet: alter init nemorosi saxa Palati;
Alter Aventinum mane cacumen adit.
Sex Remus; hic volucres bis sex videt ordine: pacto
Statur; et arbitrium Romulus urbis habet.
. . . .
Quod Remus ignorans, humiles contemnere muros
Cœpit; et: His populus, dicere, tutus erit?
Nec mora, transiluit: rutro Celer occupat ausum.
Ille premit duram sanguinolentus humum.

(Edición *Didot*, París 1838, págs. 617 y 618.)

(2) y (3) Texto carcomido.

prouar aquesta oppinio Ouidi en lo .VI. libre de Fastis recompta que la anima de [9] Remus apparesch a Faustulus (1) qui fou aquell qui los troba quant ells foren gitats e los aporta a Lorença sa muller qui los nodri la qual acusaua aquell Çeler de la mort de Remus e escusaua Romulus. E aquestes coses son contengudes en .II. uersos que començen: Seue Çeler (2) etc. Tota uegada es assaber que tot ço que Ouidi ne diu ell o diu per ficcio o cobrint la uera istoria e te per ueritat que ell aucie o feu auciure son frare, car com ell parla daquest mot Çeler —qui uol aytant dir com yuerços— ell mostra e uol mostrar la cuyta e calor e fallonia que aquell Romulus hauia, per la qual ell fou escomogut a matar son frare soptosament e fees deliberacio e no pas per negun iuy de raho. E aço se demostra assats per lo enteniment de Ouidi sobre aquest pas quel *ligi* (?) be e quen pren lo uertader enteniment. E axi u posa Orosi (3) en lo .II. libre de son Ormeste; e Eutropi (4) en son primer libre. § E aquesta oppinio senti monsenyor sent Agusti axi com appar açi apres en lo .III. libre en lo .VI. capitol apres la on ell parla de Ercules: Tu deus saber que aquest Ercules fou axi diuers e axi barallos que isque fore de seny; e fou axi ple de uicis e de pecats que per inpasciencia o en altra manera ell se gita en .I. foch e ell mateix se crema, axi com diu Crisantus Addriadeus. E Senecha en sa primera tragedia diu que ell mata sos propis fills e sa muller en .I. na fello..... sola en que fo. E la o poras tu ueure tot copiosament. § Apres la *on* parla del deu Priape (5), tu deus saber que aquest deu Priape fou .I. hom que per la *grandaria* de son membre caygue en axi gran gracia deuers los grechs que ell ne feeren .I. deu que apellauen lo deu dels orts, ço es assaber lo deu dels gredins (?) de que nos parlarem açi apres pus copiosament en lo .III. libre. § Aquest deu Priape,

---

(1) Esta cita está equivocada, pues aparece en *Ovidio*, libro V, verso 451 y siguientes:

> Romulus ut tumulo fraternas condidit umbras,
> Et male veloci justa soluta Remo:
> *Faustulus* infelix, et passis Acca capillis
> Spargebant lacrymis ossa perusta suis.
> . . . .
> Umbra cruenta Remi visa est adsistere lecto,
> Atque hæc exiguo murmure verbre loqui:
> . . . .

(Edición *Didot*, pág. 631.)

(2) Lib. V. *De Fastis*, vers. 469 y 470:

> *Saeve Celer*, crudelem animam per vulnera reddas;
> Utque ego, sub terras sanguinolentus eas.

(Edición *Didot*, pág. 631.)

(3) *P. Orosio*, Historiarum lib. II, cap. IV:

Itaque Romulus, interfecto primum avo Numitore, dehinc Remo fratre, arripuit imperium, Urbemque constituit: regnum avi, muros fratris, templum soceri sanguine dedicavit...

(4) En las dos obras de Eutropio nada se encuentra que haga referencia á lo que dice el *trasladador*.

(5) Sobre este nombre propio y su significado puede verse: *Hor.* Sat. I, 8. *Mart.* 14, 69. *Virg.* Geog. 4, 111. *Ovid.* Met. 9, etc.

segons Isidorus en lo .VIII. libre de les Etimologies (1), es apellat Beel e es apellat simulacre o ydola de tota desonor e de tota uilania e fo propiament la ydola de Moab, que ere sobrenomenad de Baal, la qual ell mes (2)..... ya de Ffagor e per ço es apellada Belfegor e per aço los latins (3)..... dels orts. § Apres quant ell parla de Cinochephale, tu deus saber que *ere monstruu* en natura, segons ço que diu Isidorus en lo .XI. libre de les Ethimologies (4) en lo derrer capitol; e ha cap axi com a ca, lo qual monstruu monsenyor sent Agusti reputa que aço fou Ermes o Mercuri de Egipte, per aço que açi apres en lo .III. libre en lo .XII. capitol ell diu que ha gran marauella si aquella [9. v.] Berentitie de que nos hauem desus parlat pogue engendrar lo Cinochephale que despuys per lonch temps uengue en Egipte. § Aquest Cinochephale segons Isidorus es apellat Mercuri o Ermes per ço com ell ha cap de cha; per ço com lo cha es bestia sauia e engeniosa e molt inquirent, axi com diu Isidorus en lo .VIII. libre de ses Etimologies en lo derrer capitol. E per ço que aquest Ermes o Mercuri fou axi saui los Romans seguint la forma dels egipcians ne feeren .I. mig deu. Que aquest Mercuri sia signat ab testa de cha tu o has per la descripcio e ethimologizacio que met Fulgenci en lo libre de ses Mithologies, en lo primer libre, en lo capitol de Mercuri, que diu axi que Mercuri es dit per aço que ell se entramet de les faenes e es propiament atribuit als mercaders, axi com aquell qui ha la cura de les merceries e mercaderies, per les quals coses tot mercader pot esser appellat Mercuri e pot esser dit encara Ermes, per ço com Ermes en greguesch ual aytant com parlador e tractador sauiament o hom eloquent la qual cosa es necessaria a tot mercader. § Altra uegada es apellat Mercurius per aço que entre les mercaderies e los mercaders e los uenedors e los compradors corren moltes paraules per diuersos mijancers e corredors. E si tu o uols ueure pus copiosament *ueges* Ffulgenci sobre aquest pas, en lo libre de les Mithologies e Isidorus en lo dit .VIII. libre de les Ethimologies (5). Encara diu aquell qui feu (6)..... de la natura de les coses que a .I. Rey de França apellat Loys fou aportat .I. de aquests Cinochephales tot uiu qui hauia cap de cha e lo sobre pus ere axi com de .I. hom, e hauia les cames e los braços nuus, de la forma de .I. hom, lo coll blanch, lo dors palos, es lauaua, es assehia, axi com .I. hom, e meniaua honestament, e portaua la uianda a sa bocha, e meniaua carn cuyta e beuia

---

(1) *Etym.*, lib. VIII, cap. XI, n.º 24:

Beelphegor interpretatur simulacrum ignominiæ; idolum enim fuit Moab, cognomento Baal, super montem Phegor, quem Latini Priapum vocant, deum hortorum.

(2), (3) y (6) Texto carcomido.

(4) *Etym.*, lib. XI, cap. III, n.º 15:

Cynocephali appellantur eo quod canina capita habeant, quosque ipse latratus magis bestias quam homines confitetur: hi in India nascuntur.

(5) *Etym.*, lib. VIII, cap. XI, núms. 45, 46:

Mercurium, sermonem interpretantur. Nam ideo *Mercurius* quasi *medius currens*..... Ideo et mercibus præesse quia inter vendentes et ementes sermo fit medius.....

uolenters vi. § E Solinus en lo libre de les (1)..... del mon, en lo capitol de India, diu que han grans ungles cor (2)..... de ques deffenen. A la qual cosa se acorda lo actor de la yma (3)..... e diu que ells se uesten de pells de bisties. E que aquest Mercuri o Ermes fos tengut axi com a mig deu tu o has per Lucha en son .VII. libre sobre los uerses qui comencen: Sic nos in templa. E per son seny e sauiesa los Romans lo adoraren seguint la uia dels egipcians. § Encara deus tu saber que ells foren molts Ermes o Mercuris axi com monsenyor sent Agusti [10] diu açi apres en lo .VIII. libre, en lo .VI. capitol apres la on parla de Februus e de Febris. Tu deus saber que alguns libres han Februs; los altres han Febri. E segons aquells qui han Febri qui uol dir la febra, tu deus saber que, axi com diu Lactanci en lo primer libre de ses Institucions, los Romans hagueren los mals per deus, ço es assaber: Rogesa, groguesa e la ffebra, dels quals monsenyor sent Agusti parlara açi apres. Don la festa de Roiura segons que diu Ouidi en lo libre de Fastis ere celebrada uers la fi de Abril, ço es assaber: a .VI. de les kalendes de Maig, e la adorauen, axi com diu Ouidi (4), per tal que ella no cremas los blats ne dapnificas los istruments necessaris a traballar, e per aquesta manera adoraren la febra a fi que ella nols tingues nels traballas. E de aço recompte Valeri en son .II. libre en lo primer capitol la on ell diu que ells portauen reuerencia als altres deus a fi que ells los feessen be e la febra a fi que ella nols nogues. E en aquest loch Valeri descriu los .III. temples qui eren a Roma consegrats a aquella febra la on ella era adorada. E per aço tu pots ueure que aquests .III. deus eren del nombre dels maluats deus qui podien noure e no podien res profitar. E segons aquells qui han Ffebrus, tu deus saber que segons los pagants aquest ere lo deu dels traspassats qui *ual dir* tant com Pluto qui segons los poetes es lo deu dinfern; al qual deu (5)..... en Ffebrer se fahien los sacrificis e les purgacions per les animas dels traspassats. E daquest Februs es dit lo mes de Ffebrer segons chatolicon. E fou aquest mes trobat per Numa Pompilius, segon Rey de Roma, segon Ouidi de Fastis en son primer libre (6), car ell aiusta .II. mesos

---

(1), (2), (3) y (5) Texto carcomido.

(4) *Ovidio*, De Fastis, lib. II, vers. 19 y siguientes:

> Februa Romani dixere piamina patres:
> Nunc quoque dant verbo plurima signa fidem.
> Pontifices ab Rege petunt, et Flamine lanas,
> Quis veteri lingua Februa nomen erat:
> Quæque capit lictor domibus purgamina certis,
> Torrida cum mica farra vocantur idem;
> . . . .
> Mensis ab his dictus, secta quia pelle Luperci
> Omne solum lustrant, idque piamen habent.

(Edición *Didot*, París, 1838, pág. 558.)

(6) *Ovidio*, De Fastis, lib. I, vers. 39 y siguientes:

en lany, ço es assaber: Janer per la amor de Janus e Febrer per amor del deu Ffebrus qui, axi com dit es, ere apellat lo deu dels morts; car Romulus non hauia fets lauores sino .X. e ere lauores Març lo primer, e eren lauores los sacrificis dels morts appellats februa que hom fahia. E las fahien los (1)..... nar e fahien sacrifici (a) de lur sanch a aquest Februs; e per aquesta (2)..... Ouidi de fastis en lo .II. capitol del primer libre e en lo començament *del* segon libre on diu que aquest Ffebrua (3) significa moltes coses. § Apres la on ell parla dels deus pelegrins monsenyor sent Agusti uol dir que los Romans prengueren alguns deus dels estrangers axi com Jupiter, Mercuri e Sculapius e altres e alguns prengueren de si mateys e consegreren axi com Romulus que ells apellaren [10. v.] deu Quirin, Ffebrus e molts altres sens nombre.

Que los Romans instituhiren a ells alguns deus per legoteria (4) e no per raho .XV. capitols.

¿Mas quina raho pot hom metre en la eleccio dels deus e encara dels falsos deus qui no degen pus esser dit lagot? (5) com ells tengueren que aquest Plato qui uolgre esser tengut per mig deu qui tant traballa per disputacions a fi que les costumes de les humanes penses no fossen corrumpudes ques deu principalment esquiuar; e tota uegada ells no cuydaren que fos digna de hauer .I. na petita casa en lo temple que fos adorat, e ells preposaren lur Romulus a molts altres deus jatsia que lur doctrina secreta mane a aquell Romulus mig deu mes auant que deu. Car ells li instituhiren lo preuera dial qui ere .I. na manera de presbiterat de axi gran excellencia en los lochs dedicats a lurs deus, axi com lo capell que ell portaua que fa testimoni que uolgueren que ni hagues .III. tensolament instituits a .III. de lurs deus, ço es assaber: lo Dial a Jupiter, lo Marçial a Març, lo Quirinal a Romulus. Per aço

---

Martis erat primus mensis, Venerisque secundus
Hæc generis princeps, ipsius ille pater:
Tertius a senibus; juvenum de nomine quartus:
Quæ sequitur numero turba notata fuit.
At Numa nec Janum, nec avitas praeterit umbras,
Mensis antiquis apposuitque duos.

(Edición *Didot*, Paris, 1838, pág. 542.)

(1) y (2) Texto carcomido.

(3) *Ovidio*, De Fastis, lib. II, vers. 19 y siguientes ya citados.

Le mot *februa*, dans la langue sabine, avait la même signification que le mot *purgamentum* dans la langue latine; tout ce qui servait aux expiations était appelé du nom générique de *februa;* comme le plupart des fêtes du dernier mois de l'année romaine n'étaient que des expiations, il en prit le nom de *februarius*. — *M. Nisard*. Ovide, Paris, 1838, Didot.

(4) Texto latino: Quod Romani quosdam sibi deos non ratione, sed *adulatione* instituerint.

(5) Texto latino: Quæ autem illic eligendorum deorum etiam ipsorum falsorum ratio, ac non potius *adulatio* est?

que per la ben uolença dels ciutadans axi com si fos reebut en lo çel, ell fou despuys apellat lo deu Quirin. E per ço en aquesta honor aquest Romulus es preposat e mes al deuant de Neptune e de Pluto qui foren germans de Jupiter e a Saturn qui fou lur pare, en aço que lo presbiterat *ells lo donaren* per gran cosa a Jupiter, ells lo li donaren egualment, e a Març (1)..... pare per amor dell (2).

Exposicio sobre aquest capitol. § lo trasladador

En aquest .XV. capitol monsenyor sent Agusti repren los Romans de la maluada electio de lurs deus, e primerament que com haguessen fet de Romulus .I. deu axi com a molt gran, tota uegada no feeren ne consentiren a Plato, que tenien per mig deu, neguna petita casa en lo temple, jatsia que Senecha en .I. na epistola digue que per ço com ell uisque .LXXXI. anys los athenienses li feren sacrifici apres sa mort dients que aquest nombre *qui conte* .IX. uegades .IX. ere lo pus perfet sobre tots los altres § Segonament (3)..... per tal que iatsia que aquest Romulus segons la doctrina de Labeo (4)..... sino mig deu, tota uegada non feren solament .I. deu mas .I. *molt gran* deu, lo qual ells meteren apres Jupiter e lo appellaren lo deu Quirin, ço es assaber: lo deu de la lança o asta que portaue. Car quirus ual aytant com lança en lengua sabina. E li fehien e çelebrauen moltes festes en lany a molts iorns axi com appar per lo calender de Ouidi sobre lo libre de Fastis [11]. § E que sia uer apar per Titus Liuius (5) en son primer libre, car ell diu que Numa Pompilius qui fou lo .II. Rey de Roma ordonant aço ques pertanyie als ministres de les coses diuinals ordona .III. flaminers, ço es assaber: .I. qui fou appellat lo flamine dial per ço com ell ere continuament e quiscun iorn en lo temple de Jupiter axi com diu Vgniçi e ere uestit de nobles robes e sehie en chadire reyal. A aquest flamine dial Numa ne aiusta .II. altres, ço es assaber: a Mars .I., e laltre al deu Quiri, ço es assaber: a aquest Romulus que per la causa desus dita ere apellat lo deu Quiri. E fo aquest .III. flamine ordonat al temple de Mars a la contemplacio de Romulus per ço que hom tenia que ere son fill o altrement ell non haguere haguts. Per lenteniment de la qual cosa tu deus saber axi com dit es que los Romans tengueren que aquest Romulus fos fill de Mars qui es lo deu de les batalles per ço que ell fou hom de guerra e gran bataller. De aço recompte Ouidi en lo .III.

(1) Texto carcomido.

(2) Texto latino: Ac per hoc et Neptuno et Plutoni, fratribus Jovi, et ipsi 'Saturno, patri eorum, isto Romuius honore *prælatus est*, ut pro magno sacerdotium, quod Jovi tribuerunt, hoc etiam huic tribuerent, et *Marti tanquam patri ejus*, forsitan propter ipsum.

(3) y (4) Texto consumido.

(5) *T. Liv.*, Hist. Rom., lib. I, XX... ne sacra regiae vicis desererentur, flaminem Jovi assiduum sacerdotem creavit, insignique eum veste et curuli regia sella adornavit. Huic duos flamines adjecit: Marti unum, alterum Quirino.

libre de Faustis (1) on diu que com .I. na uerge consegrada al temple de Ueste apellada Rea Siluia altrement Ilia (2) fos uenguda .I. iorn per pendre ayga e per si matexa lauar e ella fos huiada, ella mes baix arrera son canti, es adormi e lauores uench Mars quis gita ab ella e engenra en ella en vna uentrada Remus e Romulus. § De aço parla Eusebi en ses Cronicas qui *diu que* en lo primer any de Osias, Rey de Juda, Remus e Romulus *nasqueren* (3)..... e de Ilia. E Justi en lo .XLIII. libre diu que Rea Siluia qui fou filla (4)..... fou feta monia sagrada e preueressa en lo temple de Ueste en lo qual *ella* hague .II. infants en .I. na uentrada, e es dupte si foren de adulter o de Mars. Tota uegada es clar e cert que los poetes qui fenyien Mars esser deu de les batalles no fou son pare; o pot esser que algun diable incube dormi ab ella e que per alcun art de diable ella concebe aquests .II. infants. E daço sera parlat pus copiosament en lo .III. libre sobre lo .IIII. capitol. § En quina manera aquest Romulus fo fet deu Ouidi ne parla en lo primer *libre* de Fastis (5). E Titus Livius (6) en lo primer libre qui diu que com ell comptas so (7)... loch apellat los stanys o les mars de la cabra .I. na gran tempesta esdeuench e .I. gran tro e .I. na gran pluia. E axi com en .I. gran remoli e .I nouol ell fou arrepat, lauat e aportat de tota la companyia que aqui ere e iames despuys no fou uist. E per axo la gran multitut de les gents qui la eren, cuydaren que ell fos tresposat en lo çel axi com a deu; los altres dien que lo poble [11. v.] lo auorria e per ço lo mataren el pacciaren per peçes. § Mas la opinio

---

(1) Libro III, vers. 11 y sig.:

Silvia Vestalis, quid enim valet inde moveri?
Sacra lavaturas mane petebat aquas.
Ventum erat ad molli declivem tramite ripam,
Ponitur e summa fictilis urna coma.
Fessa resedit humi, ventosque accepit aperto
Pectore, turbatas restituitque comas.
Dum sedet, umbrosæ salices, volucresque canoræ,
Fecerunt somnos, et leve murmur aquæ.
Blanda quies victis furtim subrepit ocellis;
Et cadit a mento languidafacta manus.
Mars videt hanc, visamque cupit, potitu'rque cupitam,
Et sua divina furta fefellit ope.
Somnus abit: jacet illa gravis: jam scilicet intra
Viscera, Romanæ conditor urbis eras.

(Edición *Didot*, París, 1838, pág. 578.)

(2) *Ovidio*, lib. II, vers. 383:

Ilia Vestalis cœlestia semina partu
Ediderat, patruo regna tenente suo.

(3), (4) y (7) Texto consumido.

(5) Lib. I, textos citados.

(6) *T. Liv.*, Hist. Rom., lib. I, n. XVI.

His immortalibus editis operibus, quum ad exercitum recensendum concionem in campo ad Capræ paludem haberet, subito coorta tempestas cum magno fragore tonitribusque tam denso regem operuit nimbo, ut conspectum ejus concioni abstulerit. Nec deinde in terris Romulus fuit.

que ell fos deu fou aprouada per .I. apellat Julius Proculus qui diu aquest Romulus li ere aparegut en lo cami. E com aquell qui ere ia fet deu li hauia manades moltes coses. E de aço parlava monsenyor sent Agusti açi apres en lo .III. libre en lo .XV. capitol (1). Apres per saber la ueritat de aquestes flaminies dials, tu deus saber que tot axi com los xpristians han patriarques, archabisbes, bisbes e preueres axi hauien los pagants Prothoflamines, Archiflamines e Flamines axi com apar en lo decret en la .LXXX. distinctio en lo capitol in illis. E en lo loch de aquest protoflamines nostro senyor sent .P. ordona los Patriarques e aquells de egual grau. E en lo loch dels Archiflamines ell ordona los Archabisbes. E tots los preueres eren indiffirentment ordonats apellats flamines per los pagans axi com apar en la .XXVIII. na distinctio en lo capitol cleros. E aço foren aquells qui foren ordonats bisbes axi com apar per lo capitol in illis desus allegat. E eren tots aquests preueres que apellauen flamines axi apellats per lo fil don lur cap ere ligat com ells uolien exir defora lo cap tot descubert. E aço ere vna de les cerimonies ques pertanyien al flamine. Tota uegada tu deus saber que los .III. flamines de que ell..... eren dels primers e dels pus grans e pus no hauia en Roma de aquell (2)..... que desus tots ells ni hagues .I. qui ere lo sobiran bisbe axi com nos hauem lo Papa. Axi com diu Valeri en son primer libre en lò primer capitol (3) e Suethonius dels .XII. Cesarians en lo començament de son libre. § De aquest flamine dial recompta Gellius (4) en son .XI. libre, De noctibus acticis, que ell ere de gran autoritat e li atribueix moltes çerimonies axi com ell diu que ha trobat en los libres de Castus e de Ffabius Pictor. Primerament lo flamine dial per sa religio deu anar a cauall. Item no deu anar (5)..... ne menar ost supposat que o requerra. § De aço has tu exempli en (6)..... lo primer libre, en lo primer capitol on ell diu que Marcellus (7)..... sobiran bisbe no uolgue soferir que Postimius qui era consol e flamine consagrat a Mars qui requerie que hom lo lexas anar contra aquells de Africha e exis fora la ciutat dient que no li semblaua iusta cosa que per la guerra hom lexas aseruir los deus e cessar de les çerimonies. Daltra part nos pertany de iurar per flamine dial. Item no deuia aportar gens de anell [12] si aço no ere en certa forma. Item no ere legut a negu traure foch de la casa del flamine dial si donchs no ere sagrat. Item si neguna persona o altre home entraue en sa casa

---

(1) Texto latino: De Romulo viderit adulatio fabulosa, quæ perhibetur receptus in cœlum: viderint quidam scriptores eorum, qui eum propter ferocitatem a senatu discerptum esse dixerunt subornatumque nescio quem Julium Proculum, qui eum sibi apparuisse diceret, eumque per se populo mandasse Romano, ut inter numina coleretur; *Migne* P. L., T. 41.

(2), (5) y (7) Texto carcomido.

(3) *Val. Máximo Ejem. y Virtud mor.*, lib. I, cap I y lib IX, cap. II.

(4) *A. Gell., Noctes Atticæ*, Commentariis A. Thys et J. Oisel.—Lug. 1666, P. Leffen. Lib. I, cap. XII, Nota 9; Lib X, cap. XV, a que se refiere el *trasladador*, y no el XI.

(6) Véase *Val. Max.*, ob. cit., lib. I, cap. I. Lo carcomido del texto podría suplirse: *Valeri en..*

tentost lo couenia soltar e metra deffora los ferres per las canals o descobrir la casa e gitarles en la carrera. En son capell ne en sa corregе ne en tots sos uestiments no hauia degun nou. Si negun hom ere menat per correr la uila e podia uenir fins als seus peus ell ere estort per aquells iorns. Negu qui no fos franch nol rahie ne tenia sa persona. Ell no tocaua a cabra ne a neguna carn crua ne morta ne edra ne a faua. La causa per que la qual lo flamine no tocha a la faua es axi com diu Plini (1) en lo .XV. libre de Natural istoria per aço que Varro tenia que en la flor de la faua eren escrites letres de dol e de plor. E axi com ell diu en aquest loch per ço com alguns tenien que les animas dels trespassats son en la faua tota uegada la loha ell sobre tots altres cuynats. E quant es de edra Plini en aquest libre mateix diu que edra es malauenturosa e infortunada erba en tots sacrificis e en totes corones per ço com ella es de dol e es per la lauor negra que aquell hi ueu; lo fust del lit del flamine en lo qual ell posaua sos peus deuia esser espolsat de terra delicada o de argile. Estaue .III. iorns sens gitarse en lit. Lo flamine ere cascun iorn festaiat. § Item Massurius qui fo (2)... met altres çerimonies, que ell hi atribueix, les quals son (3)..... tocaue a neguna persona morta ne anaua a negun cors ne (4)..... hom cramas cors mort. Ell no meniaua gens de pa on hagues leuat. No deuia star fora casa sens capell. Negu no sehia a sa taula ne deuant ell si no ere lo Rey dels sacrificis. Ell nos podia departir de sa muller si aço no ere per mort. Si sa muller moria ell no ere pus flamine. Negu no anaue en lo loch on ell staue per lo dit del pretor ne lo flamine dial ne lo preuere del temple de Veste qui ere .I. na deessa no eren tenguts de res a firmar per sacrament mas eren creeguts per lur simpla paraula... *Encara* diu Marchus Uarro en lo .II. libre de les coses divinals *que lo flamine* dial porta sol e no negun altre son capell blanch. E diu que aquesta cosa es per demostrar que ell es lo sobira e molt gran, o per ço que hom deu fer sacrifici a Jupiter de bisties e altres coses blanques e que sien pures sens esser corrumpudes. § Moltes altres çerimonies hi ha que nos lexam per abre [12. v.] uiar, les quals tu pots ueure en lo dit .XI. libre de Gellius (5) apres la on ell parla de Pluto e de Neptu-

(1) *Plinio*, lib. XVIII, cap. XII, not. A. Thys et J Oisel:
Quin et prisco ritu fabacia suæ religionis diis in sacro est prævalens pulmentari cibo, et hebetare sensus existimata, insomnia quoque facere: ob hoc Pythagorica sententia damnata, vel (ut alii tradidere) *quoniam mortuornm animæ sunt in ea:* qua de causa parentando utique assunitur.

(2), (3) y (4) Texto consumido.

(5) La cita está equivocada; debe decir *A. Gel.*, lib. X, cap. XV: *Equo Dialem flaminem vehi religio est; classem procintam extra pomœrium, id est, exercitum armatum videre;* idcirco rarenter flamen Dialis creatus consul est, quum bella consulibus mandabantur; *item jurare Dialem fas numquam est;* item *annulo uti nisi pervio cassoque fas non est; ignem e flammia, id est, flaminis Dialis domo nisi in sacrum efferri jus non est; vinctum si aedes ejus introierit, solvi necessum est; vincula per impluvium in tegulas subduci, atque inde foras in viam dimitti;* nondum in apice neque in cinctu neque alia in parte ullum habet; si quis ad verberandum ducatur si ad pedes ejus supplex procubuerit, eo die verberari piaculum est;

nus. Tu deus saber que los poetes fenyen que Jupiter, Pluto e Neptunus foren frares e fills de Saturn en fan .III. deus. E dien que Jupiter es deu del cel, Neptunus deu de les aygues e Pluto deu dinfern. Tota vegada diu Lactenci en lo primer libre de les institucions que en ueritat ells foren frares e fills de Saturn e regnaren en .III. parts, ço es, assaber: que Jupiter tengue les partides de alt, Pluto les baties e Neptuno regna segons les rieres e les partides de la mar.

DR. GUMERSINDO ALABART

(Continuarà)

NOTICIA DEL VOLÚM TERCER

DEL

"Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña por el Dr. D. Josef Salat"

(Acabament)

TAULA V

Núm. 1. — *Proclamació a Madrid de D. Ferràn VII (IV de Catalunya), en 1808.*

Fà constar que és de plata y que n'hi ha de diferents mòdul y pes.

Núm. 2 — *Peça mallorquina de 30 sous, del any 1808 (duro).*

Es un exemplar semblant al descrit y gravat en el Tomo I, plana 284, Taul. V, núm. 20, solament que en aquèsta hi mancan los ressegells FER y VII. En Salat suposa aquesta omissió intencionada; però també podría ésser casual, per haver passat inadvertida la peça al gravarse en les de la seva emissió aquells ressegells, cada un dels quals tenía el seu punxó o encuny independent.

---

capillum Dialis, nisi qui liber homo est, non detonset; capram et carnem incoctam et ederam et fabam neque tangere Diali mos est neque nominare; propagines e vitibus altius prætentos non succidet; pedes lecti, in quo cubat, luto tenui circumlitos esse oportet; et de eo lecto trinoctium continuum non decubat; neque in eo lecto cubare alium fas est, neque apud ejus lecti fulcrum capsulam esse cum strue atque ferro oportet; ungium Dialis et capilli segmina subter arborem felicem terra operiuntur; *Dialis quotidie festatus est;* sine apice sub divo esse licitum non est, sub tecto uti liceret, non pridem a pontificibus constitutum.....; *farinam fermento imbutam at ingere ei fas non est;* tunicam intimam, nisi in locis tectis, non exuit, ne sub cœlo, tanquam sub oculis Jovis, nudus sit; super flaminem Dialem in convivio, nisi rex sacrificulus, haud quisquam alius accumbit; *uxorem si amisit, flaminio decedit;* matrimonium flaminis nisi morte dirimi non est jus; locum, in quo bustum est, nunquam ingreditur: *mortuum nunquam attingit;* funus tamen exsequi non est religio.....

Núm. 3. — *Peça de 8 râls forts (un duro) de Ferràn VII (IV de Catalunya), encunyada a Reus o a Tarragona en 1809.*

Aquesta moneda no's diferencia de la descrita y gravada en el Tom. I, pl. 305, Taul. VI, núm. 11, més que per les lletres M P que porta en el revers, en lo lloch que en aquella ocupan les lletres S F. El gravador dels cunys, Manel Palaguer, posà les inicials del seu nom ahont devía posarhi les dels noms dels assajadors Sala y Ferrando, equivocació que, al ser notada, segons En Salat se va corretgir tot seguit.

Núm. 4. — *Florí, de Florencia.*

Diu que pesa 1 adarm y 34 grans. El posa perque els florins de Florencia varen servir de patró als florins d'Aragó, y pera justificar que eren del millor quirat.

Núm. 5. — *Peça d'or, castellana, retallada, de Felip III (II de Catalunya).*

En Salat li senyala'l pes de 3 adarms, 27 grans, que es el que correspòn a les dobles o peces castellanes de dos escuts del temps de Felip III de Castella; però com la moneda està molt retallada y son mòdul és major que'l de les peces de dos escuts, presumím que havía sigut una mitja unça.

La publica per haver format part d'una troballa de monedes d'or, totes de Felip II y de Felip III, que per valor d'uns 30,000 râls va tenir lloch a Barcelona lo día 3 de març de l'any 1823, al tirarse a terra una part del que havía sigut convent de Santa Catarina.

Núm. 6. — *Trentí, encunyat probablement a Barcelona en temps de Felip III (IV de Castella).*

Es un exemplar igual al que publica en el Tom. I, Taul. II, núm. 9. Diu que la posa per la integritat de la seva conservació, que no's pot assegurar si la xifra que porta gravada diu 1620 o 1629, y l'atribuheix als reys catòlichs.

La xifra, al contrari de lo que creu En Salat, indica l'any de l'encunyació de la peça, y no sería de segur lo 1620, sinó lo 1626 o lo 1629.

Núm. 7. — *Peça barcelonina de mitg râl, de Felip I (II de Castella).*

La descriu be: diu que pesa 1 adarm.

Núm. 8. — *Râl barceloní, retallat.*

En Salat diu que és un exemplar igual al publicat en el Tom. I, Taul. III, núm. 16, y l'atribuheix a Felip I.

Com ab el bust de Felip I se n'encunyaren també a Barcelona en temps de Felip II y de Felip III, lo no poguershi llegir l'any per la mala conservació de la moneda, fà que no's puga assegurar a quin dels tres Felips correspòn.

Núm. 9. — *Peça barcelonina de mitg râl, retallada.*

Igual observació que respecte de la precedent.

Núm. 10. — *Peça aragonesa de 8 râls forts (duro), de Felip II d'Aragó.*

En Salat s'empenya en que aquesta moneda, que fa present havía publicat ja En Lastanosa, és catalana, per llegir *Catalunya* en lloch de *Çaragoça* les lletres C A, marca de fàbrica, que's veuhen a un dels costats de l'escut del anvers.

Núm. 11. — *Mitg râl, o sou, barceloni, de Felip II (III de Castella).*

Igual, fora la data, al publicat en el Tom. I, Taul. III, núm. 17.

Núm. 12. — *Menut, o diner, barceloni, de Felip III (IV de Castella).*

Es la moneda a que fa referencia en les planes 150 y 151 del Tom. I.

Núm. 13. — *Sisè barceloni, de Felip III (IV de Castella), del any 1641.*

Núm. 14. — *Sisè barceloni, de Lluis XIV, del any 1645.*

En Salat copia aquesta moneda de la «Histoire du Regne de Louis le Grand» per Dominique Guidi, y la suposa de plata.

Malgrat la incorrecció del seu dibuix, se veu clar que's tracta d'un sisè de Lluis XIV y, pel mateix, d'una moneda de coure.

Núm. 15. — *Peça de cinch râls, barcelonina, de Lluis XIV.*

També copia En Salat aquesta moneda del llibre que acabèm de citar, y d'En Salat la reproduheix Pi y Arimón en «Barcelona antigua y moderna». Malgrat axò, l'ometé Mr. Heiss. L'haverse'n trobat un altre exemplar, sense ressegellar, confirma la seva encunyació. El dibuix no's recomana per la fidelitat.

Núm. 16. — *Menut o diner barceloni de Felip III (IV de Castella), del any 1653.*

Es el menut, posterior al alçament de Calalunya, al qui fa referencia l'autor en la pl. 151 del Tom. I.

Núm. 17. — *¿Senyal de Tortosa (segle XVI)?*

En Salat, al descriúrela, no fa menció de les lletres T O = R que la moneda porta distribuídes a cada costat de la torra del anvers, y dupta respecte de la seva atribució.

S'atribuheix, ab molta probabilitat, a Tortosa.

Núm. 18. — *Sisè català, inclassificable per la seva mala conservació.*

Núm. 19. — *Peça de dos râls forts (pesseta) de Carles, arxiduch d'Austria.*

Aquestes peces foren fetes encunyar a Barcelona per l'arxiduch d'Austria, pera córrer per tot Espanya, durant la guerra de successió. Se'n encunyaren desde l'any 1707 al 1714. No s'encunyaren furtivament, com presúm En Salat. No son monedes catalanes.

Núm. 20. — *Pesseta castellana de Felip V, encunyada a Segovia.*

Núm. 21. — *Proclamació de l'Arxiduch Carles, com emperador d'Alemania, en 1712.* (Medalla d'or encunyada a Posón).

Núms. 22, 23 y 24. — *Peces de quatre maravedissos, dos y un maravedís, de Felip V (IV de Catalunya), encunyades a Barcelona l'any 1718.*

Son monedes de les que'l rey féu encunyar, «de curs general en tota la monarquía»: no's poden conceptuar, donchs, catalanes.

Núms. 25 y 26. — *Peces de sis y de tres quartos, encunyades a Barcelona l'any 1823, a nom de Ferràn VII (IV de Catalunya).*

Núm. 27. — *¿Terç de sou d'or d'Agila, de Tortosa?*

Treu la noticia d'aquesta moneda del P. Risco («España Sagrada», Tom. XLII) y la grava de la copia que li remeté la R. Academia de la Historia, en quin poder obrava.

Dubtèm de la llegitimitat d'aquesta moneda, quin tipu, d'estar ben copiada, és insòlit en les monedes visigodes d'Espanya. Ni'l P. Flórez, ni últimament En Campaner y En Heiss la publiquen, malgrat haver consultat los dos darrers lo monetari de la R. Academia de la Historia y malgrat la gran importancia numismàtica que, cas d'existir, tindría, lo que fa molt difícil que'ls hagués passat inadvertida.

Núm. 28. — *Terç de sou d'or de Recaret I, de Tortosa.*

Copiada del P. Flórez.

Núms. 29, 30 y 31. — *Terços de sou d'or de Gondemarus, Ervigius y Egica y Vitiza, de Tarragona.*

Copiats del P. Flórez.

TAULA VI

Núm. 1. — *Obol rossellonès d'Alfons IV (V d'Aragó).*

Lo descriu bé; no determina l'Alfonso al qui pertany; diu que pesava 8 grans y que és de plata. En axò darrer s'equivoca, donchs aquestes monedes eren de billó.

Núm. 2. — *¿Moneda de la illa de Sardenya?*

En Salat se quexa de la mala conservació d'aquesta moneda, que no permet llegirla bé: sospita que diu *Alfonsus,* y no sab si atribuirla a Barcelona o a Perpinyà.

Diu que és de bronzo y que pesa 1 adarm.

Pels seus tipus som de parer que pertany a la illa de Sardenya, y pel seu metall al segle XVII, o darrers del XVI. No tením conexement de que hagi sigut publicada: per axò és més de sentir que, a més d'estar mal conservada, sía tant dolent lo dibuix d'ella que fa quasi impossible intentar la interpretació de les llegendes.

Núm. 3. — *¿Moneda de Florencia?*

Diu que la possehía'l P. Izquierdo, que era de plata y la suposa un florí. Pesava 1 adarm.

No ha sigut may moneda catalana.

Núm. 4. — *Diner barceloní, de Joana y Carles I.*

Es un exemplar de la moneda gravada en la Taul. II, núm. 28, faltat de l'anvers.

Núm. 5. — *Menut barceloni, de Felip II (III de Castella).*

Lo classifica bé: diu que és de coure y que pesa 12 grans.

Núm. 6. — *Menut barceloni, de Lluis XIV.*

Li senyala'l pes de 13 grans.

Núm. 7. — *¿Ardit? de Camprodón.*

Lo descriu de conformitat al dibuix que'n dona. Diu que'l possehía'l canonge Ripoll, que és de bronzo y que pesa 30 grans. Congectura que pot ésser de Vich, per les lletres S. P. que's veuhen al costat del cap; però fa present que no ho assegura.

Aquesta moneda, desconeguda per Mr. Heiss, la publicà per primera vegada'l senyor Pedrals en la «Revista de Ciencias Históricas», atribuintla a Comprodón, encertadament al nostre concepte. Los nombres 57, que hi ha en lo dibuix d'En Salat, estàn equivocats; en la moneda son 64. Lo faltar en la data de tots los exemplars que n'hem vist lo darrer número, fa que no's puga assegurar si és de Luis XIII o de Lluis XIV.

Núm. 8. — *¿Tanto o getó?*

Diu que'l possehía'l senyor Elías y Sicardo y que pesava 1 adarm y 18 grans. Lo creu moneda y la suposa encunyada envers l'any 1626 en alguna de les poblacions catalanes quin nom comença ab la lletra B.

Hem vist altres peces monetiformes, de coure com aquesta y de tipus a ella molt semblants; però no les tením per monedes, ni tením cap noticia ni indici pera suposarles catalanes.

Núm. 9. — *Croat rossellonès d'Alfons IV* (*V d'Aragó*).

Es una senzilla varietat del que publicà en la Taul. III, núm. 7 del volúm I, y del que's grava en la Taul. I, núm. 24 d'aquest Suplement.

Núm. 10. — *Râl de plata, mallorquí, de Ferràn I.*

Núm. 11. — *Râl de plata, mallorquí, de Ferràn II* (*V de Castella*).

Núm. 12. — *Râl de plata, aragonès, de Ferràn II* (*V de Castella*).

Núm. 13. — *Peça de cinch râls, de Manresa, a nom del rey Felip.*

La descriu bé: pesa 1 adarm y 24 grans.

Núm. 14. — *¿Senyal, de Balaguer?*

Es un altre exemplar de la moneda gravada en la Taul. IV, número 26, d'aquest Suplement.

Núm. 15. — *Segell maior de la ciutat de Vich.*

Diu que és de bronzo y que's conservava en la casa de la ciutat de Vich. No indica si és un segell matriu.

Núms. 16 y 17. — *Matrius de punxons.*

Diu que's conserven en la casa de la ciutat de Vich, y suposa, ignorèm si ab fonament, que servíren pera la encunyació de moneda.

Núm. 18. — *¿Moneda feudal, francesa?*

En Salat proba de descriurela y no sab ahont atribuirla.

Diu que és de plata, que la possehía'l senyor Bolós y que pesava 22 grans.

Donat lo seu dibuix, que suposèm molt poch fidel, nos abstením de tota apreciació sobre aquesta moneda, quin anvers té certa semblansa ab monedes feudals franceses.

Núm. 19. — *Mitg râl, vigatà, de Lluis XIII.*

Lo descriu bé. Lo possehía'l canonge Ripoll y pesava 24 grans.

Núm. 20. — *Diner del comte d'Empories Huch.*

Es un altre exemplar del ja publicat en lo Tom. I, pl. 275, y Taula IV, núm. 14. Ni en l'un ni en l'altra encertà a vèurehi En Salat la mà aguantant una espasa o punyal.

Diu que'l possehía'l canonge Ripoll, que era de plata (de segur, billó rich) y que pesava 18 grans.

Núm. 21. — *Obol episcopal, de Vich* (*segle X*).

Es un altre exemplar, però més ben conservat y més fidelment dibuxat, del que publica en la Taul. IV, núm. 11, d'aquest Suplement.

Diu que obrava en poder del canonge Ripoll y pesava 8 grans.

Núm. 22. — *Pesal de flori.*

En Salat lo creya una moneda, y nota la seva semblança ab la gravada en la Taul. II, núm. 9 de les incertes, del Tom. I. Diu que és de coure y que pesa 23 grans.

En lo volúm II de «Les Monedes Catalanes», al parlar del regnat de D. Martí, creyèm haver justificat que aquestes peces son pesals y no monedes.

Núm. 23. — *Mitg râl, barceloni, de Ferràn II* (*V de Castella*).

Es igual al gravat en la Taul. II, núm. 18, d'aquest Suplement.

Núm. 24. — *¿Pesal?*

En Salat suposa que aquesta peça és un gran bronzo y la creu moneda. Diu que la possehía D. Gustau de Lòrichs.

Evidentment no's tracta de cap moneda.

Núm. 25. — *Sisè, de Bellpuig, de Lluis XIII.*

Es una varietat del que publica en lo Tom. I, Taul. IV, núm. 8.

Núm. 26. — *Diner de Olot.*

Es igual als que grava en la Taul. III, núms. 30 y 31, d'aquest Suplement.

Núm. 27. — *Obol o malla melgaresa.*

Véges lo dit al comentar lo diner de la Taul. I, núm. 7.

Núm. 28. — *Coronat d'Aragó, de Joan I.*

Altre exemplar del ja publicat en la Taul. I, núm. 34. Pes 27 grans.

Núm. 29. — *Diner rossellonès de Joan II.*

Per tal tením aquesta moneda, que En Salat grava malament equivocant la llegenda del revers. La llegeix *Comes Urgeli* en lloch de *Comes Rosili.* En virtut d'aquesta lectura y tenint present que'l com-

tat d'Urgell s'extingí a la mort de Jaume'l Dissortat, l'atribuheix al rey Joan I, que no va ésser comte d'Urgell. El tipu d'aquestos diners fou introduhit al Rosselló per Alfons IV.

Ningú més ha vist may cap moneda d'aquests tipus ab la llegenda *Comes Urgelli.*

Núm. 30. — *Diner bearnès del tipu immovilisat de Centullus.*

Lo descriu ab alguna equivocació: l'atribuheix bé als vescomtes de Bearn, y manifesta publicarla per les relacions que tingueren aquestos vescomtes ab los bisbes de Vich y pèls drets que tenien en la moneda d'Ausona. Diu que és de plata (entenguis *billó)* y que pesava 24 grans.

Es la moneda *morlanesa*, que's menciona en alguns documents catalans.

Núm. 31. — *Diner episcopal de Vich* (segle XII).

Es igual, però de diferent cuny, a la gravada en la Taul. IV, n. 9, d'aquest Suplement.

Núms. 32 y 33. — *Medalles fetes encunyar per la R. Junta de Comerç de Barcelona, pera repartirles com a premi.*

Num. 34. — *Escut de Ferràn lo Catòlich, encunyat a Nàpols.*

En Salat presúm equivocadament que aquesta moneda es un *pacifich* y que fóu fabricada a Tarragona, conceptuantla, en conseqüencia, catalana. Diu que pesa 1 adarm y 34 grans.

Núm. 35. — *Terç de sou d'or, de Tarragona, de Wamba.*

Diu que obrava en son poder, que la tenía per única, que era inèdita y que pesava 29 grans.

Si'l bust del rey és de cara, com diu En Salat y com mostra'l dibuix, aquesta moneda ha continuat inèdita fins al present, que sapiguèm, donchs les que publiquen Mr. Heiss y'l senyor Vidal Quadras porten totes lo bust del rey de costat.

Núms. 36 y 37. — *Diner del comte d'Urgell, Pere.*

Varietats de cuny de la que publica en el Tom. I pl. 300 y Taul. V, n. 15.

La n. 37 diu En Salat que és de coure. De ser axís, no pot ésser més que una falsificació de la época.

TAULA VII

Núms 1 y 2. — *Diners o reals valencians de billó, de Jaume I.*

Són iguals al que publica en el Tom. I, Taul. III, senyalat ab un asterisch.

Núm. 3. — *¿Diner valencià del rey Pere?*

Lo descriu de conformitat al dibuix que'n dona, y diu que és de tern. Afegeix textualment: «En mi poder. Es rara».

Aquesta moneda no l'ha vista ningú més que En Salat. Mr. Heiss, ni cap altra numismata, que sapiguèm, la publica. ¿Se va equivocar En Salat al llegirla? Es molt possible.

Núm. 4. – *Diner valencià d'Alfons IV* (*V d'Aragó*).

Per l'orde que'l posa en la làmina, sembla atribuirlo a Alfons I de Valencia, III d'Aragó.

Núm. 5. — *Râl de plata valencià de ¿Jaume II?*

Diu En Salat que tenía aquesta moneda en son poder, que *es rara*, y que pesava 1 adarm y 21 grans.

Altra vegada'ns trobèm ab una moneda que ningú més que En Salat ha vist. ¿Hem de suposar també que's va equivocar al llegirla?

Núm. 6. — *Râl de plata, valencià d'Alfons III de Valencia* (*V d'Aragó*).

En Salat no diu a quin dels Alfonsos correspòn, però'l lloch que li assigna en la làmina fa suposar que la creya d'Alfons II de Valencia.

Núm. 7. — *Râl de plata, valencià de Pere II* (*IV d'Aragó*).

Aquesta és la tercera moneda valenciana, desconeguda, que descriu En Salat. No'ns sembla just suposar que en totes s'equivoqués, y ens decantèm a creure que, o bé alguna d'elles ha axistit, o bé alguna persona poch escrupolosa abusava de la bona fe de l'autor, que, com sabèm, en los darrers anys de la seva vida estava molt malament de la vista, proporcionantli monedes ab les llegendes retocades.

Núm. 8. — *Râl de plata, valencià, de Joan II.*

En Salat sembla atribuirlo a Joan I.

Núm. 9. — *Râl de plata, valencià, del rey D. Martí.*

Lo descriu bé. Diu que pesa 1 adarm y 32 grans.

Núm. 10. — *Râl de plata, valencià, del rey D. Martí.*

Es de cuny diferent del anterior.

Núm. 11. — *Râl de plata, valencià, de Ferràn I.*

Diu que pesa 1 adarm y 30 grans.

Núm. 12. — *Râl de plata, valencià, d'Alfons III* (*V d'Aragó*).

Es una varietat del que publica ab lo n. 6, d'aquesta matexa Taula. Pesa 1 adarm y 30 grans.

Núm. 13. — *Coronat d'Aragó, de Joan I, encunyat a Perpinyà.*

Es una varietat del gravat en la Taul I, n. 34, d'aquest Suplement.

Al comentar aquesta peça, En Salat se decanta a crèurela rossellonesa, més aviat que valenciana.

Núm. 14. — *Doble ducat, valencià, de Ferràn II* (*V de Castella*).

Lo copia d'un llibre francès. No indica el pes.

Núm. 15. — *Quàdruple ducat o peça de vuyt escuts, valenciana, de Carles I,*

Se limita a descríurela sense comentaris.

Núm. 16. — *Ducat valencià, de Carles I.*

Era de la colecció del senyor Bolós. Pes 1 adarm, 31 grans.

Núm. 17. – *Ducat valencià, de Carles I.*

De tipu distint del precedent. Lo possehía aximateix lo senyor Bolós. Pes 1 adarm, 34 grans.

Núms. 18 y 19. — *Râls de plata, valencians de Felip II (III de Castella).*

En la moneda núm. 18 no's veu bé la data: és fàcil fos 1626, en quin cas correspondría a Felip III de Valencia. Pes 32 y 33 grans.

Núm. 20. — *Râl de plata, valencià, de Felip III (IV de Castella).*

Diu que pesa 1 adarm.

Núm. 21. — *¿Doble râl? de plata, valencià, de Carles I.*

Lo descriu y classifica bé. Pes 2 adarms 21 grans.

Les monedes de plata valencianes varen tenir alguna notable variació desde'l temps de Ferràn lo Catòlich, encunyàntsen de mòduls y pesos majors dels abans acostumats. El valor de cada una d'aquestes peces y la seva mutua relació, no han sigut encare estudiats que sapiguèm. La moneda que publica En Salat, pel seu pes, representa un valor molt aproximat al de tres mitjos râls o sous de plata valencians, que foren coneguts per *divuytens* per equivaldre a divuyt diners dels llavors corrents a Valencia.

S'ha de tenir present que les monedes de plata valencianes dels reys de la casa d'Austria, s'acostumen a trobar totes retallades y són d'encunyació descuidada.

Núm 22. — *Râl de plata, valencià, de Carles II.*

Lo descriu bé. Pes 1 adarm 24 grans.

Núm. 23. — *Mitg râl de plata, valencià, de Carles II.*

Diu que pesa 27 grans.

Núms. 24 y 25. — *¿Râls? de plata, valencians, de Carles III (Archiduch d'Austria).*

De anys diferents. Diu que pesen 1 adarm.

El pes d'aquestes monedes, que estàn retallades, ens fa sospitar que són râls y no mitjos râls.

Núm. 26. — *Peça d'or de dos escuts (doblón), mallorquina, de Felip IV (V de Castella).*

Diu que pesa 3 adarms y 24 grans. No adverteix que és mallorquina y no valenciana.

Núm. 27. — *Mitg râl de plata, valencià, d'Alfons III (V d'Aragó).*

No'n diu rès.

Núm. 28. — *Proclamació, a Valencia, de D. Carles III.*

Aquesta medalla pesa, segons En Salat, 6 adarms 18 grans.

Núm. 29. — *Proclamació, a Valencia, de D. Carles IV.*

Li senyala'l pes de 8 adarms.

Núm. 30. — *Pesseta valenciana de Ferràn VII, encunyada ab motiu de la guerra de la Independencia.*

Diu que pesa 3 adarms.

Núm. 31. — *Pesseta valenciana de Ferràn VII, encunyada ab motiu de la intervenció francesa del any 1823.*

Pesa 3 adarms.

Núm. 32. — *Doble ducat, valencià, de Carles I.*

Núm. 33. — *Timbre d'or, valencià, d'Alfons III (V d'Aragó).*

Aquestes dos darreres monedes varen arribar a noticia d'En Salat quan ja tenía embastat l'opúscul sobre les monedes de Valencia. Les va fer anyadir a la Taula VII, però en lo manuscrit varen quedar sense descriure ni comentar.

Llista dels documents y altres peces justificatives del Tomo III

I. Any 936. — Venda feta pel bisbe Radulfus y per Oliva al comte Sunyer, per mil *sous,* de béns situats en lo comtat d'Ausona. (Del Arxiu del monestir de Ripoll.)

II. Any 936. — Venda feta pels comtes Sunyer y Ermengol a Oliva, per mil *sous,* de béns situats en los comtats de Besalú, de Gerona, de Manresa, etc. (Del Arx. del mon. de Ripoll.)

III. Any 943. — Donació feta pel comte Sunyer al monestir de Santa María de Ripoll, en sufragi del seu difunt fill Ermengol, d'un alou situat en lo comtat d'Ausona. (Del Arx. del mon. de Ripoll.)

IV. Any 1001. — Donació feta pel comte Oliva, fill de Oliva, a varis monjos de Ripoll, en sufragi de la seva ànima y de la dels seus pares, de béns situats en la vall de Ripoll, comtat d'Ausona. (Del Arx. del mon. de Ripoll.)

V. Any 1007. — Sacramental del testament de Bonfill, levita, que conté varis llegats d'*unces d'or* (moneda imaginaria). (Del Tabulari de la Seu de Vich.)

Publicat pel canonge de Vich D. Jaume Ripoll y Vilamajor.

VI (sense data). — Donació feta per Salomón al monestir de Ripoll, ab motiu de la oblació al mateix d'un fill seu, de varis llibres que enumera y de terres situades en lo comtat d'Ausona. (Del Arx. del mon. de Ripoll.)

VII. Any 1017. — Donació feta per Salomón, ab certes condicions, al monestir de Ripoll, d'uns alous situats en los comtats d'Ausona y de Berga. (Del Arx. del mon. de Ripoll.)

VIII. Any 1083. — Venda feta per Gelabert Isarn y sa muller Em als esposos Arnal Miró y Habundancia, per *quatre sous d'òptima moneda de Vich en la que hi ha gravats bous*, d'una peça de terra situada en la vila de Quadres de la parroquia de Sant Andreu de Gurb, comtat d'Ausona. (Del Arxiu del Capítol de Vich.)

IX Any 1083. — Empenyo d'un mas, fet per Bertràn Guadall y sa muller Guilla a Ramón Llobató y sa muller Eidelina, per *deu unces d'or òptim de Valencia* (moneda imaginaria). (Del Arx. del Cap. de Vich.)

X. Any 1083. — Venda feta per *Belecia* a Bonfill Tebdal, per *trenta*

solidades de diners de Vich d'argent puríssim en los qui hi ha gravats bous, d'un alou situat a St. Julià de Vilatorta, comtat d'Ausona. (Del Arx, Cap. de Vich.)

XI. Any 1088. — Conveni entre Berenguer, bisbe de Vich, y'ls vescomtes de Cardona Folch y Ermessendis, viuda, en lo qui se parla del lucre de la moneda que aquestos encunyessin a Calaf. (Del Arx del Cap. de Vich.)

Publicat pel suscrit, en «Les monedes catalanes», Vol. I, ap. XVIII.

XII. Any 1120. — Pau y treva en los comtats de Cerdanya y de Conflent, ab introducció en ells de la moneda propria del comte Ramón Berenguer III. (Es l'Usatge *Cunctis pateat* enclòs en lo volúm de les Constitucions de Catalunya, llibre X, tít. XI, vol. I.)

Publicat també pel que suscriu en «Les monedes catalanes», vol. I, ap. IX.

XIII. Any 1149. — Franqueses y Estatuts concedits a la ciutat de Tortosa pel comte D. Ramón Berenguer IV, en los qui se fa menció de *sous* y de *morabatins.* (Copiat de *La España Sagrada*, tom. XLII., ap. IV.)

XIV. Any 1150. — Butlla de S. S. Eugeni III, per la que confirma al Bisbe y Capítol de Vich tots los drets que possehíen, entre ells la *moneda de la ciutat de Vich.* (Del Arxiu episcopal de Vich.)

XV (sense data). — Fragment del *Gesta Comitum Barcinonensium*, sobre Grau de Cabrera, comte d'Urgell. (Copiat de *Marca Hispànica*, pls. 538 a 596.)

XVI. Any 1196. — Testament del rey d'Aragó Alfons II (I de Catalunya) en lo qui's fan llegats en monedes diverses. (Del Arx. del monestir de Ripoll.)

[Aquest testament no és lo que publica D. P. Bofarull, *Condes de Barcelona vindicados*, tom. II, pls. 216 y segs., atorgat pel rey en Perpinyà en desembre del any 1194: sinó altre, o més propriament un codicil, dictat en lo mes d'abril del any 1196, en lo qui morí'l rey, sense que consti en la copia d'En Salat (tramesa al autor probablement per D. Roch Olzinelles), lo lloch de la seva atorgació, que presumím fóu la dita vila de Perpinyà].

XVII. Any 1204. — Cessió feta pel bisbe de Vich Arnal a Guillèm Ramón Dapifer, de la lleuda de La Quintana y *de la drachma de la moneda de la ciutat de Vich.* (Del Arx. Cap. de Vich.)

En Salat computa malament aquest document, que no és del any 1204, sinó del 1104.

Publicat pel Rvt. D. Joseph Gudiol «Les monedes episcopals vigatanes», pls. 17 y 18.

XVIII. Any 1209. — Resolució dictada per l'arquebisbe de Tarragona en les qüestions promogudes entre'l bisbe de Vich y Guillèm de Moncada, dexant pera major informació lo referent a moneda. (Del Arx. de la Esgl. de Vich.)

Publicat per D. Jaume Ripoll y Vilamajor.

XIX. Any 1234. — Noticies sobre soldades de criats, mutuus y deutes de Sant Bernat Calvó, bisbe de Vich, en les qui's parla de *sous*, de *morabatins,* de *mazmudines* y de *moneda barcelonesa de doblench.* (Del Arx. episc. de Vich.)

Publicat per D. Jaume Ripoll y Vilamajor.

XX. Any 1243. — Testament de Sant Bernat Calvó, bisbe de Vich, en lo quin se fa menció de varies monedes efectives o de compte. (Del Arx. de la Esglesia de Vich.)

Publicat per D. Jaume Ripoll y Vilamajor.

XXI. Any 1254. — Disposició del bisbe de Vich, manant sots pena de excomunió no corregués en lo terme de la seva jurisdicció altra moneda que la per ell feta encunyar.

En lo manuscrit falta la copia d'aquest document que creyèm és lo mateix publicat per Villanueva, *Viage literario,* t. VI, ap. III, y per Mn. Gudiol en l'opuscle ja citat, pls. 25 y 26

XXII. Any 1256 — Transacció entre'l Bisbe y'l Capítol de la Esglesia de Vich sobre'l lucre de la moneda que en Vich s'encunyava. (Del Arx. del Cap. de Vich.)

Publicat per Mn. Gudiol, opuscle citat, pls. 26 y 27.

XXIII. Any 1277. — Noticia del antich monestir de Sta. Margarida en la parroquia de St. Martí Cescorts, en la qual se fa menció de la *moneda barcelonesa de tern.* (Del Arx. de St. Martí Cescorts.)

Publicat per D. Jaume Ripoll y Vilamajor.

XXIV. Any 1294. — Acorts presos pel Bisbe y Capítol de Vich, respecte les distribucions, per rahó d'haverse mudat la moneda de *doblench,* en que's verificaven, essent substituhída per la corrent de *tern.* (Del Arx. del Cap. de Vich.)

La copia d'aquest document, que figura en lo manuscrit d'En Salat y que li fóu tramesa pel canonge de Vich D. Jaume Ripoll, porta la data *pridie nonas decembris anno dom.* MCCXCIIII: Mn. Gudiol, que'n copia un troç en l'abans dit opuscle, pl. 23, lo data del 24 de maig de l'any 1244. L'un o l'altra han d'estar equivocats, donchs tant lo senyor Ripoll, com lo Sr. Gudiol, lo copien del *Liber vitæ,* t. I, fol. 14, del Arxiu del Capítol de Vich.

XXV. Any 1322. — Sentencia arbitral del rey D. Jaume II en la qüestió suscitada entre'l bisbe, Capítol y clero de Vich, d'una part, y'ls pròcers y universitat de la matexa ciutat, de l'altra, sobre pago de censos; en la que's declara que per cada *morabatí d'or censal* se satisfassin *tretze sous barcelonesos de tern:* per cada *mazmudina d'or censal, deu sous de dita moneda barcelonesa:* per cada parell de capons, dos sous y mitg: per cada parell de gallines, dos sous, y per cada parell de perdius, dotze diners (ço és un sou) barcelonesos. (Del Arx. del Cap. de Vich.)

XXVI. Any 1171. — Conveni entre Pere, bisbe de Vich, y Pere de Llussà, en lo qual confirma a aquest, entre altres coses, los vint sous de

plata fabricadors en la moneda de Vich, que disfrutava per concessió dels bisbes predecessors seus. (Del Arx. del Cap. de Vich.)

Aquest document, com lo senyalat ab el núm. XVII, alteren l'orde cronològich ab que disposa En Salat los continguts en lo seu llibre.

XXVII. Any 1332. — Carta del rey D. Alfons al bisbe d'Urgell, demanantli revoqués la disposició que havía dictat ordenant la substitució de la moneda agrimontesa per la barcelonesa en lo lloch de Sanahuja, lo qual era atentatori als drets del comtat d'Urgell, qu'estava resolt a fer prevaldre y mantenir. (Copiat de Monfar, Hist. dels comtes d'Urgell, publ. en la Col. de Doc. inèdits del Arx. de la Corona d'Aragó.)

XXVIII. Any 1344 a 1353. — Ceremonial para la consagració y coronació dels reys d'Aragó.

Lo manuscrit no conté la copia d'aquest document, indicant que figura en l'Arx. de la Cor. d'Aragó, Reg. Var. 9 de Pere III. Està publicat en la «Col. de Doc. inéditos del Ar. de la Cor. de Aragón, T. V. p. 267».

XXIX. Any 1374. — Permís donat pel rey D. Pere a Joan Alegre y a Ramon dez Feu, argenters de Barcelona, pera que encunyin moneda pel comte d'Urgell, Pere. (Del Arx. de la Cor. d'Aragó.)

Publicat per l'autor en «Les Monedes Catalanes», Vol. I, cap. XIV.

XXX. Any 1425. — Carta de Geroni Pau, a Pere Miquel Carbonell, sobre la etimología de Barcelona.

Falta en lo manuscrit la copia d'aquesta carta, que diu se llegeix en Andreu Scoto, p. 840.

XXXI. Any 1491. — Altra del mateix a son amich Pau Pompili sobre les antiguitats de Barcelona.

Publicada en la «Marca Hispànica», p. 1488. No està copiada en lo manuscrit.

XXXII. Any 1491. — Escrit del mateix sobre montanyes y rius d'Espanya y particularment de Catalunya.

Transcrit en la *España ilustrada,* p. 814 (manuscrit del Escorial?). Falta la copia en lo manuscrit.

XXXIII. Any 1491. — Episcopologi de Barcelona, del mateix Geroni Pau.

Transcrit també en la *España ilustrada.* Falta la copia en lo manuscrit.

XXXIV. Any 1536. — Descripció del *As* romà, per Guido Morel. Falta la copia en lo manuscrit.

XXXV. Any 1565. — Fragment d'Antich Roca, sobre la moneda catalana. Falta la copia en lo manuscrit.

XXXVI. Any 1589. — Descripció de la ciutat de Barcelona, feta per Dionís de Jorba, y serie dels comtes de Barcelona. Falta la copia en lo manuscrit.

XXXVII. Any 1725. — Observacions fetes pel P. Manuel Ribera

sobre'l valor de varies monedes que's mencionen en documents del Arxiu de la Corona d'Aragó. Falta copiar en lo manuscrit.

Se tracta de segur del contingut de la «Reflexión XIV, *Sobre algunas monedas*», publicada pel P. Ribera, en sa «*Milicia Mercenaria*», p. 629 y següents.

XXXVIII (sense data). — Taula cronològica y catàlech dels Reys de Mallorca desde la conquesta fins a l'any 1701. (D'una fulla impresa, que figura en lo manuscrit.)

XXXIX (sense data). — Manifest de Cevallos sobre'l cautiveri y altres fets ocorreguts al Rey D. Ferràn VII. Falta la copia en lo manuscrit.

XL (1821 a 1823). — Divisió de Catalunya en quatre provincies y altres papers referents a monedes de la època, y restabliment de la *Seca* de Barcelona.

Obren en lo manuscrit, impresos o per copia, los documents y papers que seguexen, corresponents a aquest epigraf:

Decret de Corts, de 1 de maig de 1821, uniformant los tipus de la moneda nacional.

Límits de les quatre provincies en que's dividí Catalunya per decret de Corts de 27 de janer de 1822: divisió d'ella en partits y pobles que formen aquestos.

Sobre'l restabliment de la *Seca* de Barcelona. (Avisos publicats en lo *Diario de Barcelona* dels díes 15 d'agost y 9 de setembre de 1822 y 5 de juliol de 1823.)

Progecte de D. P. Payeres sobre la fabricació de moneda de sistema decimal, publicat en el *Diario Constitucional* del día 9 de setembre de 1823.

XLI. Any 1823. — Troballa de monedes antigues d'or en lo convent dels PP. Dominicans de Barcelona. (*Diario de Barcelona* del día 24 d'octubre de 1823.)

JOAQUÍM BOTET Y SISÓ

NOTES SOBRE ANTICHS PINTORS A CATALUNYA

(Continuació)

SEGLE XVI

Joan Seuri, pintor. — 1501 (novembre, 8)

L'Administració de la Sagristía de la Catedral de Barcelona paga 3 lliures y 4 sous a Joan Seuri, pintor, per daurar y pintar los tovallons dels draps de albats, y en 1502 li pagà 4 sous y 6 diners per al-

tres treballs. — (Arxiu Catedral de Barcelona, Llibre d'Administració de la Sagristía, de 1501-3, f. 91 y 92.)

Pere Alamany, pintor. — 1502 (janer, 12)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Pere Alamany, pintor, ab Oliva, viuda de N. Ricart, espaser. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles, de 1501-3, f. 16), y en 1502, a 30 de janer, l'Administració de l'Obra li paga 50 sous, o sía 2 lliures y 10 sous, pera pintar una imatge de Sta. Eularia en tela de blanch y negre. — (Id. Administració de l'Obra de 1501-3, f. 95.)

Joan Digou, pintor. — 1502 (abril, 6)

L'Obra de la Seu reb 3 sous del dret de sposalles de Joan Digou, pintor, ab Catarina Denauros o Denaurs. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles de 1501-3, f. 27.)

Andreu Nascaro, pintor. — 1502 (maig, 17)

L'Obra de la Seu reb 3 sous del dret de sposalles de Andreu Nascaro, pintor, del regne de Nàpols, ab Clementa Guimerà. — (Id. íd., de 1501-3, f. 32.)

Martí Navarro y Juan Brufau, pintors. — 1502 (juliol, 2)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Martí Navarro, pintor, ab Lucrecia, doncella, filla de Joan Brufau, pintor. — (Id. íd., de 1501-3, f. 40.)

Joan Scarramats, pintor. — 1502 (juliol, 3)

L'Obra de la Seu reb lo dret de sposalles de Joan Scarramats, pintor, ab Margarida, viuda de Antoni Banús, corredor de bestià. — Id. íd., de 1501-3, f. 38.)

Miquel Garriga, pintor. — 1502 (novembre, 3)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Miquel Garriga, pintor, ab Isabel Alòs. — (Id. íd., de 1501-3, f. 53.)

Ferràn Camargó, pintor. — 1503 (febrer, 16)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Ferràn Camargó, pintor, ab Joana, viuda de Gaspar Alsamora, pintor. — Id. íd., de 1501-3, f. 69.)

Joan Rodrigo, pintor. — 1503 (abril, 9)

L'Obra reb 4 sous del dret de sposalles de Joan Rodrigo, pintor, de Sivilla, ab Antonia Faxa. — (Id. íd., de 1501-3, f. 74.)

Jeroni Goffer, pintor. — 1503 (abril, 30)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Jeroni Goffer, pintor, ab Eularia Sicart. — (Arx. de la Catedral, Llibre de Sposalles de 1501-3, f. 76), y en 1508, a 30 de septembre, altres 4 sous del dret de sposalles del mateix pintor, ab Margarida Scola. — (Arx Cat., Llibre de Sposalles, de 1507-9, f. 86.)

Antoni Omel, pintor. — 1504 (març)

L'Administració de la Sagristía paga 13 lliures a Antoni Homel, pintor, pera pintar l'armari que's feu a la sagristía pera obs del posar del argent, que es en la sagristía de la Seu. — (Arx. Cat., Administració de la Sagristía, 1503-5, f. 104.)

A 20 de febrer de 1505, l'Administració de la Sagristía paga 24 lliures a Antoni Homell, pintor, per pintar, mans y colors per dos draps dor blanchs emperials que encasà e pintà, hun ab armes del duch de Barfet, per la ciutat, y l'altre pel Rnt. Mestre Felip de Malla. — (Id. íd., de 1503-5, f. 158.) En 1525, a 15 d'abril, l'Obra de la Seu va fer gracia del dret de sposalles de Antoni Almell, pintor, ab Angela Aragonesa, y en 1529 a 24 de febrer, va rebre dita Obra 4 sous del dret de sposalles de Toni Almel, pintor, ab Angela Valls. —(Arx. Cat., Llibre de Sposalles, de 1523-26 y de 1527-29.)

Jaume Nascaró, 1504 (agost, 8)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Jaume Nascaró, pintor, ab Francisca Sibilia, filla de Jaume Sibilia, tamborers. — (Id. íd., de 1503-5, f. 48.)

Gabriel Fons, pintor. — 1504 (novembre, 23)

L'Obra reb 4 sous del dret de sposalles de Gabriel Fons, pintor, ab Clara Lagostera. — (Id. íd. de 1503-5, f. 57.)

Joan Petit, pintor. — 1505 (març)

L'Administració de la Sagristía paga 3 lliures 8 sous a Juan Petit, pintor y tapisser, qui està a la Plassa del Oli, per picar tots los àngels y senyals de les vores del cobertor de cuyro del altar major. — (Arxiu Cat., Administració de la Sagristía de 1503-5, f. 132.)

Nicolau de Credensa, pintor. — 1505 (abril, 27)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Nicolau de Credensa, pintor, ab Bernardina, neta de Nicolau Bret. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles de 1503-5, f. 75.) Consten als Albarans d'Obra, varis treballs fets per dit pintor a la catedral.

Juan Roca, pintor. — 1508 (novembre, 19)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Juan Roca, pintor, ab Isabel Oller. — Arx. (Cat., Llibre de Sposalles de 1507-9, f. 92.)

Gabriel Reverter, pintor. — 1508 (novembre, 30)

L'Obra de la Seu reb 3 sous del dret de sposalles de Jaume de Santiago, ataconador de sabates, ab Joana, filla de Gabriel Reverter, pintor. En 1513, a 23 de febrer, va rèbre l'Obra de la Seu 4 sous del dret de sposalles de Francesch Joan Ribes, pintor, ab Elisabet Miquela, filla de Gabriel Reverter, pintor, y en 1516 lo dret de sposalles de Jaume de Madir, pintor, ab Lluisa, filla de dit Reverter. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles, de 1515-17.) — (Id. íd., de 1507-9, f. 94, y de 1511-13.)

Joan Gato, pintor. — 1509 (janer, 12)

L'Obra de la Seu reb 2 sous y 6 diners del dret de sposalles de Joan Gato, pintor, ab Margarida Giromar, viuda. — (Id. íd., de 1507-9, f. 100.)

Joan Bruffau, pintor. — 1509 (janer, 21)

L'Obra de la Seu reb 2 sous del dret de sposalles de Joan Bruffau, pintor, ab Joana Baranguer. — (Id. íd., de 1507-9, f. 102.)

Miquel Garriga, pintor. — 1509 (març, 17)

L'Obra de la Seu reb 2 sous del dret de sposalles de Miquel Garriga, pintor, ab Tecla Carbonell. — (Id. íd., de 1507-9.)

Francesch Bruguera, pintor. — 1509 (desembre, 15)

L'Obra de la Seu reb 3 sous del dret de sposalles de Francesch Bruguera, pintor, ab Beneta, viuda de Jaume Vidal. — (Id. íd., de 1509-11.)

Franci Granel, pintor. — 1511 (febrer, 10)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Franci Granel, pintor, ab Catarina Plegamans. — (Id. íd., de 1509-11.)

Joan Scorrer, pintor. — 1511 (febrer, 16)

L'Obra de la Seu reb 2 sous del dret de sposalles de Joan Scorrer, pintor, ab Isabel, filla o criada de la Sra. Aguilara. — (Id. íd., de 1509-11.)

Martí Balaster, pintor. — 1511 (juny, 25)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Martí Balaster, pintor, ab Gracia Rubert. — (Id. íd., de 1511-13, f. 7.)

Mateu Diumer, pintor. — 1511 (juliol, 31)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Mateu Diumer, pintor, ab Antonia Jover, y en 1513 a 1 de janer los matexos drets de les sposalles de dit pintor, ab Joana Sala. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles, de 1511-13, f. 11.) — (Id. íd., de 1511-13.)

Joan Anrich Ruis, pintor. — 1512 (març, 7)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Joan Anrich Ruis, pintor, ab Bàrbara Asamort. — (Id. íd., de 1511-13.)

Francesch Joan Ribes, pintor. — 1513 (febrer, 23)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Francesch Joan Ribes, pintor, ab Elisabet Miquela, filla de Gabriel Reverter, pintor. — (Id. íd., de 1511-13.)

Joan de Burgunya, pintor. — 1513 (desembre, 21)

L'Administració de l'Obra paga 11 lliures a Mestre Joan de Burgunya, pintor, per pintar, en paper, la mostra de la segona vidriera, de la part del orga petit, en que son los tres Reys y les quatre Sibilas. — (Arx. Cat., Llibre d'Administració de l'Obra de 1513-15, f. 52.)

Dit Joan de Burgunya era difunt en 1526, en quin any, a 14 de juliol, l'Obra de la Seu va rebre lo dret de sposalles de Joan Bigorra, pintor, ab Isabel Joana, filla de Mestre Joan de Burgunya, difunt, pintor. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles de 1525-27.)

Francesch Ribes, pintor. — 1516 (janer, 5)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Francesch Ribes, pintor, ab Angela, filla de mossèn Angel Cabrer, corredor de orella. — (Id. íd., de 1515-17.)

Joanal del Canyis, pintor. — 1516 (agost, 22)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Joanal del Canyis, pintor, ab Damiana, viuda de Joan Serralta, mariner de Sant Felíu de Guíxols. — (Id. íd., de 1515-17.)

Jaume de Madir, pintor. — 1516 (octubre, 12)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Jaume de Madir, pintor, ab Lluisa, filla de Gabriel Reverter, pintor. — (Id. íd., de 1515-17.)

Brígida Alemanya, pintora. — 1519 (desembre, 22)

L'Administració de la Sagristía paga 7 lliures y 4 sous a la se-

nyora Brígida Alemanya, pintora, viuda, a prorrata de major quantitat per pintar y encasar quatre caps de draps de parials. En 1520 se li entregaren 8 lliures 16 sous. — (Arx. Cat., Administració de la Sagristía de 1519-21, f. 40.)

Pere Madral, pintor. — 1520 (abril, 26)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Pere Madral, pintor, ab Isabel Morel. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles de 1519-21.)

Joan Ansias, pintor. — 1520 (agost, 18)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Joan Ansias, pintor, ab Beneta Villo. — (Id. íd., de 1519-21.)

Mateu Rosel, pintor. — 1521 (octubre, 26)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Mateu Rosel, pintor, ab Leonor Rafart. — (Id. íd., de 1521-23.)

Macià Gilabert, pintor. — 1521 (novembre, 19)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Macià Gilabert, pintor, ab Jerònima Tarrassa. — (Id. íd., de 1521-23.)

Joan de Roda, pintor. — 1522 (febrer, 22)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Joan de Roda, pintor, ab Joana Domingo. — (Id. íd., de 1421-23.)

Francisco Gurrea, pintor. — 1522 (abril, 10)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Francisco Gurrea, pintor, ab Estafanía N., viuda. — (Id. íd., de 1521-23.)

Jaume Roig, pintor. — 1523 (abril, 23)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Mestre Jaume Roig, pintor, ab Joana Mascaró. — (Id. íd., de 1521-23.)

Sebastià Riques, pintor. — 1523 (octubre, 18)

L'Obra de la Seu reb 2 rals, o sía 4 sous, del dret de sposalles de Sebastià Riques, pintor, ab Eularia Seguer. — (Id. íd., de 1523-25.)

Jeroni Asamort, pintor. — 1524 (juliol, 23)

L'Obra de la Seu reb 4 sous, o 2 rals, del dret de sposalles de Jeroni Asamort, pintor, ab Elisabet Rius. — (Id. íd., de 1523-25).

Miquel Marquilles, pintor. — 1526 (febrer, 12)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Miquel Marquilles, pintor, ab Violant Pagès. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles, de 1525-27.)

Joan Bigora, pintor. — 1526 (juliol, 14)

L'Obra de la Seu reb 3 sous del dret de sposalles de Joan Bigora, pintor, ab Isabel Joana, filla del Mestre Johan de Borgunyà, difunt, pintor. — (Id. íd., de 1525-27.)

Pere Martí, pintor. — 1526 (octubre, 27)

L'Obra de la Seu reb 2 sous del dret de sposalles de Pere Martí, pintor, ab Beneta Oler. — (Id. íd., de 1525-27.)

Joan Esteva, pintor. — 1527 (maig, 18)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Joan Esteva, pintor, ab Isabel Far. — (Id. íd., de 1527-29.)

Bartomeu Starol, pintor. — 1527 (maig, 25)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Bartomeu Starol, pintor, ab Joana Ginoles. — (Id. íd., de 1527-29.)

Francisco de Lama, pintor. — 1527 (agost, 16)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Francisco de Lama, pintor, ab Joana Far. — (Id. íd., de 1527-29.)

Lleonart Morisco, pintor. — 1528 (octubre, 11)

L'Obra de la Seu reb 2 sous del dret de sposalles de Lleonart Morisco, pintor, ab Catarina Bru. — (Id. íd., de 1527-29.)

Joan Roda, pintor. — 1528 (novembre, 15)

L'Obra de la Seu reb lo dret de sposalles de Joan Roda, pintor, ab Francisca Sturer. — (Id. íd., de 1527-29.)

Francesch Goyreya? pintor. — 1529 (octubre, 23)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Francesch Goyreya?, pintor, ab Violant Castells. — (Id. íd., de 1529-31, f. 25.)

Jaume Planes, pintor. — 1530 (novembre, 17)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Jaume Planes,

pintor, del bisbat d'Urgell, ab Eularia Porta. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles, de 1529-31, f. 77.)

Miquel Fernandis, pintor. — 1531 (setembre, 25)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Miquel Fernandis, pintor, ab Felipa, viuda de Bernat Pentelages? — (Id. íd., de 1531-33.)

Pere Serafí, pintor. — 1534 (novembre, 14)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de' sposalles de Pere Serafí, pintor, ab Felipa Mariner. — (Id. íd., de 1533-35.)

Jaume Argimer, pintor. — 1535 (abril, 17)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Jaume Argimer, pintor de vidrieres, ab Aufreyna, viuda de Jaume Marquès. — (Id. íd., de 1533-35.)

Joan Bertràn, pintor. — 1536 (març, 30)

L'Obra reb 7 sous 4 diners per sepultar lo cos de Mestre Joan Bertràn, difunt, pintor, de Perpinyà. — Arx. Cat., Llibre de l'Obra, de 1535-37, f. 10.)

Miquel Miraval, pintor. — 1538 (setembre, 14)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Miquel Miraval, pintor, ab Margarida Fàbregas. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles, de 1537-39.)

Jaume Bernies, pintor. — 1539 (abril, 8)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Jaume Bernies, pintor, ab Margarida Domingo. — (Id. íd., de 1537-39.)

Francesch Guerreha, pintor. — 1539 (setembre, 1)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Francesch Guerreha, pintor, ab Violant Bennacer. — (Id. íd., de 1539-41.)

Gabriel Alamany, pintor. — 1540 (janer, 20)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Mestre Gabriel Alamany, pintor, ab Eularia Sala. — (Id. íd., de 1539-41.)

Enrich Fernandis, pintor. — 1541

En dit any pintà Enrich Fernandiz una cortina de Sta. Eularia y l'Obra li pagà 60 lliures. — (Arx. Cat., Administració de l'Obra, de 1539-41, f. 101.)

Jeroni Triter (a) Domènech, pintor. — 1544 (agost, 20)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Jeroni Triter (a) Domènech, pintor, ab Jerònima Vidal. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles, de 1543-45.)

Benet Rafart, pintor. — 1549 (novembre, 2)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Benet Rafart, pintor, ab Angela Scardó. En 1569, a 4 d'octubre, va rebre los de Pere Joan Casses, guadamaciller y oripaller, ciutadà de Barcelona, ab Mariana, filla de dit Benet Rafart, pintor, ciutadà de Barcelona. — (Id. íd., de 1549-51, f. 23, y de 1569-71, f. 30.)

Nicolau de Cridensa, pintor. — 1550 (octubre)

Presumím que eix pintor és diferent del anterior, ja per trovarlo desde 1505 fins l'any 1576, ja per donàrseli lo dictat de Mestre y ja per constar com a pintor de vidrieres. En 1550, per tres vidrieres, li donà l'Obra 3 lliures, y en 1576, a 11 de febrer, 2 lliures per adovar dues vidrieres. — (Arx. Cat., Administració de l'Obra, de 1549-51, f. 136, y Albarans de l'Obra de 1575-77, f. 92.)

Antoni Joan Torrentó, pintor. — 1554 (febrer, 18)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Toni Joan Torrentó, pintor, ab Elisabet García. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles, de 1553-55.)

Jaume de Credense, pintor. — 1555 (juliol, 9)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Jaume de Credense, pintor, ab Montserrada, filla de un tal Culerada de Vilafranca. — (Id. íd., de 1555-57.)

Joan Carreres, pintor. — 1555 (octubre, 14)

L'Obra de la Seu reb lo dret de sposalles de Joan Carreres, pintor, ab Violant, filla de Mestre Ramón Staller. — (Id. íd., de 1555-57.)

Ramón Garriga, pintor. — 1556 (març, 21)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Ramón Garriga, pintor, ab Isabel Joana, viuda, filla de Joan Destrada. — (Id. íd., de 1555-57.)

Jaume Forner, pintor. — 1556 (octubre, 3)

L'Obra de la Seu fa gracia del dret de sposalles de Jaume Forner,

pintor, ab Jerònima de Ponce, viuda. Les feu mossèn Llorens Raguer, beneficiat, a Sta. María de la Mar. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles, de 1555-57.)

Mestre Antoni Toreno, pintor. — 1559 (maig, 6)

L'Administració de l'Obra de la Catedral paga 1 lliura, 5 sous y 6 diners a Mestre Antoni, pintor, per pintar part de la llinda del Monument y altres coses. — (Arx. Cat., Administració de l'Obra, de 1557-59, f. 175.) — Al meteix pintor Mestre Antoni Toreno se li pagaren 3 lliures per altres treballs, en 1560. — (Id. íd., de 1559-61, f. 94.) — En 1589 l'Obra va rebre lo dret de sposalles de Antoni Toreno, viudo, pintor, ciutadà de Barcelona, ab Joana Sala, de Mataró. — (Llibre de Sposalles, de 1587-89, f. 164.)

Miquel Marquilles, pintor. — 1562 (juliol, 26)

Va rebre sepultura a la Catedral lo cos de Miquel Marquilles, pintor. — (Arx. Cat., Llibre de Sepultures, de 1560 a 1579, f. 16.)

Jaume Paneda, pintor. — 1562 (juliol, 27)

Lo cos de Jaume Paneda, pintor, va ésser sepultat a la Catedral en la dita diada. — (Id. íd., de 1560-79, f. 16.)

Mestre Joan Bermia, pintor. — 1563 (març, 4)

Mestre Joan Bermia, pintor, en tal día va ésser sepultat a la Seu. — (Id. íd., de 1560-79, f. 23.)

Jaume Casses, pintor. — 1567 (novembre, 28)

Eix artista fou enterrat a la Catedral. — (Id. íd., de 1560-79, f. 70.)

Guillèm Amon

Eix pintor no sempre se'l nomenà d'igual manera, puix ja se'l cita ab lo nom de Guiot Homunt, Guillèm Mont, Guiot Anmot, Guiat, y Guillèm Guiot Amon.

A 1 de juny de 1560 l'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Guiot Homunt, pintor, ab Anna, filla de Joan Serra, sastre. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles, de 1559-61.)

En 1563, a 15 d'octubre, l'Administració de l'Obra paga 1 lliura a dit pintor per daurar quatre poms de les cadires del chor. — (Arxiu Cat., Administració de l'Obra de 1563-65, f. 77.)

En 1571 l'Administració de la Sagristía entrega 4 lliures a Mestre Guiot Anmot per pintar unes àguiles a un estandart o bandera y a una ropilla d'or y pell. — (Arx. Cat., Administració de Sagristía de 1570-71, f. 51.)

Mestre Guiot, pintor, va rebre 4 lliures y 8 sous per lo treball d'adornar les vidrieres. — (Arx. Cat., Administració de l'Obra de 1571-73, f. 101.)

En 1580, día 8 de maig, l'Obra va rebre 4 sous del dret de sposalles de Lluis Batlle, sombrerer, ciutadà de Barcelona, fill de Miquel y de Margarida, de la vila de Cardedeu, ab Paula, donzella, filla de Mestre Guiot Amont, pintor, y de Anna Serra, ciutadans de Barcelona. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles de 1579-81, f. 72.)

Dit artista en 1587 ja era difunt, puix lo día 18 de març d'eix any la citada Obra rebé lo dret de sposalles de Antoni Basa Safòn, ab Elisabet, filla de Guillèm Aguiot Amon, pintor, difunt, ciutadà de Barcelona y de Anna. — (Id. íd., de 1585-87, f. 167.)

Joan Rius, pintor. — 1570 (març, 31)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Antich Pomes, sastre, ab Lucressia, viuda de Joan Rius, pintor, ciutadà de Barcelona. — (Id. íd., de 1569-71, f. 62.)

Jaume Martí, pintor. — 1571 (abril, 6)

L'Administració de la Sagristía paga 2 sous y 6 diners a Mestre Jaume Martí per pintar 25 senyals (escuts) ab les armes del Capítol, pera posar en los ciris del Monument, que havía de fer (pagar) la Mensa Episcopal. — (Arx. Cat., Administració de la Sagristía de 1570-71, f. 50.)

A 30 de maig de 1588, l'Obra de la Seu rebé 4 sous del dret de sposalles de Jaume Martí, pintor, de la ciutat de Vich, ab Catarina Munt, de dit lloch. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles de 1587-89, f. 111.)

En 1591 era difunt, puix a 16 de novembre l'Obra va rebre 4 sous del dret de sposalles de Jeroni Camayore, velluter, del regne de Nàpols, habitant a Barcelona, ab Catarina, viuda de Jaume Martí, pintor, ciutadà de Barcelona. — (Id. íd., de 1591-93, f. 37.)

Jaume Huguet, pintor. — 1572 (abril, 12)

L'Obra reb 4 sous del dret de sposalles de Jaume Huguet, pintor, ciutadà de Barcelona, fill de Antoni Huguet y Montserrada, de Vilafranca del Penadès, ab Paula Mercer, de la parroquia de Provensana (a) Hospitalet. — (Id. íd., de 1571-73, f. 61.)

En 1576, desembre 18, Mestre Huguet, pintor, encarnà les pesses de plata, per manament del Sr. Visitador per quin treball l'Administració de la Sagristía li pagà 5 lliures; y a més li pagà 16 sous per pintar y adobar l'armari de la plata. — (Arx. Cat., Administració de la Sagristía de 1575-77, f. 98.)

Antoni Toren, pintor. — 1576 (juny, 20)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Esteve Alme-

nara, de Valencia, ab Paula, filla de Mestre Antoni Toren, pintor, y de Elisabet, ciutadans de Barcelona. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles de 1575-77, f. 71.)

Jaume Fontanet, pintor. — 1577 (juny, 5)

A la Catedral s'enterrà lo cos de mossèn Jaume Fontanet, pintor, y per la sepultura de beneficiat de dit pintor, la Sagristía rebé 1 lliura. — (Arx. Cat., Sepultures de 1560-79, f. 171.) — (Arx. Cat., Administració de la Sagristía de 1577-79, f. 38.)

Jaume de Casemas? pintor. — 1577 (agost, 24)

Eix artista qui morí prop de la Capella de Marcús, fóu sepultat a la Seu. — (Arx. Cat., Sepultures de 1560-79, f. 175.)

Jaume Planes, pintor. — 1582 (agost, 17)

Al fossar de la Seu va ésser sepultada Eularia, muller, viuda de Jaume Planes, pintor, qui morí al carrer de Sant Pere. — (Id. íd. de 1581-85.)

Francesch de Morales, pintor. — 1582 (desembre, 14)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Francesch de Morales, pintor, de la vila de Erisa, bisbat de Sigüenza, regne d'Aragó, ab Catarina, viuda, muller que fóu de Miquel Alamany, ciutadans de Barcelona. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles de 1581-83, f. 72.)

Antoni y Antoni Toreno, pintors. — 1583 (agost, 29)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Antoni Toreno, pintor, fill de Antoni Toreno, pintor, y de Elisabet, ab Llucia Anna Enriques, tots ciutadans de Barcelona. — (Id. íd., de 1583-85, f. 19.)

Joan Monjo, pintor. — 1583 (novembre, 30)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Joan Monjo, pintor, del bisbat de Comenge, regne de França, habitant a Barcelona, ab Marianna Alamany. — (Id. íd., de 1583-85, f 30.)

Jaume de Cassuras? pintor. — 1577 (agost, 24)

L'Obra de la Seu reb 1 lliura y 10 sous per la sepultura de Jaume de Cassuras? pintor a la Catedral, qui va morir prop de la Capella de Marcús. — (Arx. Cat., Llibre de Sepultures de 1560-79, f. 175.)

Pau Camps, pintor. — 1584 (juny, 9)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Pau Camps, pin-

tor, viudo, ciutadà de Barcelona, ab Eularia Just. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles de 1583-85, f. 61.)

A l'orga de la Catedral ab lo temps hi hagué relotge, puix en 1584 l'Administració de l'Obra pagà 13 sous a Joan Pau Camps pera pintar una cortina o tela «al orgue al forat que stave lo reloge» qual rellotge en dit any ja era fora de dit lloch. — (Arx. Cat., Administració de l'Obra de 1583-85, f. 93.)

En 1592 se li entregaren varies partides de diner a dit Pau Camps, pintor, pera adobar vidrieres. — (Id. íd., de 1591-93, f. 43.)

Mestre Pau Roves, pintor de vidrieres. — 1584 (octubre, 26)

Va rebre dit artista 6 lliures de l'Administració de l'Obra pera adobar y espolsar totes les vidrieres de la Seu. — (Id. íd., de 1583-85, f. 93.)

Bernat Vidal, pintor. — 1585

Contracte fet y per entre los jurats del Bruch y Mestre Bernat Vidal, pintor, de la vila de Montblanch, pera pintar lo retauló de Sant Roch de la esglesia del Bruch, per preu de 25 lliures, moneda barcelonesa. En 1588, dit pintor firmà rebuda de dita quantitat als Jurats del Bruch. — (Arx. par. del Bruch, Manual de 1561-1585, f. 128, y Llibre d'Obra, de 1588-1735.)

Ramón Garriga, pintor. — 1586 (novembre, 21)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Joan Delpomer ab Magdalena, filla de Ramón Garriga, pintor, ciutadà de Barcelona, y de Joana. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles, de 1585-87, f. 128.)

Pere Puig, pintor. — 1587 (maig, 17)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Pere Molnar, daguer, habitant a Barcelona, ab Catarina, filla de Pere Puig, pintor, de Ceret, y de Anna, habitants a Barcelona. — (Id. íd., de 1587-89, f. 5.)

Antoni Sabater, pintor. — 1587 (juny, 27)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Pere Guanter, ab Mòdica, filla de Antoni Sabater, difunt, pintor, y de Catarina, ciutadans de Barcelona. — (Id. íd., de 1587-89, f. 18.)

Guillèm Palariu, pintor. — 1588 (febrer, 23)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Guillèm Palariu, pintor, natural del regne de França, arquebisbat de Tolosa,

habitant a Barcelona, ab Serafina, viuda de Jaume Ferrer, ciutadà de Barcelona. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles, de 1587-89, f. 89.)

Joan Borganyó, pintor. — 1588 (abril, 8)

L'Obra reb 4 sous del dret de sposalles de Jaume Tríes, sastre, natural de Sant Ciprià de Tiana, ab Magdalena, filla de Joan Borganyó, pintor, difunt, ciutadà de Barcelona. — (Id. íd., de 1587-89, f. 100.)

Francesch Ortiz, pintor. — 1588 (juny, 26)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Francesch Ortiz, pintor, ciutadà de Barcelona, ab Anna Ragàs. — (Id. íd., de 1587-89, f. 116.)

Nicolau de Credensa, pintor. — 1589 (abril, 17)

L'Administració de la Sagristía paga 21 lliures y 5 sous a mossèn Nicolau de Credensa, pintor, pera encarnar diverses figures d'argent de la sagristía, y daurar les panyes de les metexes. — (Arx. Cat., Administració de Sagristía, de 1587-89, f. 123.)

Benet Xanxes Galito, pintor. — 1589 (febrer, 27)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Benito Xanxes Galito, pintor, viudo, ciutadà de Barcelona, ab Anna, viuda de Pere Serra. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles, de 1587-89, f. 163.)

Mestre Ramón Garriga y *Gabriel Duràn*, pintors. — 1590 (juny, 6)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Gabriel Duràn, pintor, fill de Mestre Jaume Duràn, sabater de la ciutat de Girona, y de Anna, ab Lluisa, filla de Mestre Ramón Garriga, pintor, ciutadà de Barcelona, y de Elisabet. — (Id. íd., de 1589-91, f. 35.)

Antoni Rovira, pintor. — 1591 (maig, 18)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Antoni Rovira, pintor, de Vilafranca del Penadès, habitant a Barcelona, ab Francisca Ribera. — (Id. íd., de 1591-93, f. 4.)

Joan Jordà, pintor. — 1592 (janer, 12)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Joan Jordà, pintor, ciutadà de Barcelona, ab Marianna Girbau, de dita ciutat. — (Id. íd., de 1591-93, f. 47.)

Francesch Jornet, pintor. — 1592 (maig, 1)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Francesch Jor-

net, pintor, ciutadà de Barcelona, fill de Francesch Jornet, artiller de la torre del Llobregat, ab Jerònima, viuda de Salvador Torell, ciutadà de Barcelona. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles, de 1591-93, f. 70.)

Felip Roca, pintor. — 1596 (juny, 9)

L'Administració de la Sagristía paga 1 lliura a Felip Roca, pintor, pera pintar l'armari de la custodia que fou engrandit, lo qual era a la sagristía. — (Arx. Cat., Administració de la Sagristía, de 1595-97, f. 110.)

JOSEPH MAS, Pbre.

(Continuarà)

CRÍTICA DE UNA NUEVA EDICIÓN ITALIANA
DEL «LIBRO DEL CONSULADO DEL MAR»

Un interesante trabajo publicado por el académico Sr. Miret y Sans en este BOLETÍN (1), obliga á la crítica de una nueva edición italiana del *Libro del Consulado del Mar,* calurosamente elogiada por su belleza tipográfica. Imprimióse en Turín, á costas del «Consorcio autonomo del porto de Genova» (2), con un *Discorso* preliminar (3) debido á la fácil pluma de Odón Sciolla, á quien, agradeciéndole los datos relativos á un códice catalán del *Libro del Consulado* (4), deben hacerse los cargos de no tener cabal conocimiento de la bibliografía de tan interesante código marítimo, y de no atenerse al rigorismo de los datos históricos y aun de las exigencias de la lógica, al recabar, no ya para Italia, sino concretamente para Génova, bien que de un modo tímido y casi encubierto, la paternidad del Libro del Consulado, en términos que inducen á la sospecha de partir de un apriorismo para satisfacer el amor patrio de los iniciadores de la nueva edición.

El aludido códice existe en la Biblioteca universitaria de Cáller (Cagliari), y Sciolla lo reseña en los siguientes términos: léese en el primer folio *Llibre de Consolat;* sigue el índice de las rúbricas, hasta la mitad del folio 7.°, donde principia el texto que llena 168 folios; no están numerados los capítulos y llevan éstos las respectivas rúbricas que generalmente difieren de las que se hallan en las ediciones impresas. Añade Sciolla que, según el *ex libris* que hay en el primer folio, procede de la antigua biblioteca de los jesuítas; que habiéndolo com-

---

(1) Dos provensals admiradors del còdich Barceloní de «Les Bones Costumes de la Mar»; págs. 178-184 de este tomo.

(2) Unione Tipografico-Editrice Torinense, 1911.

(3) Discorso di Odone Sciolla sopra Il Consolato del Mare colla spiegazione de G. L. Casaregi.

(4) Publicando el *fac simile* de una página.

pulsado Martini con la edición barcelonesa de 1494, reconoció que el uno y la otra habían salido de la misma fuente; que parece datar del siglo XV; que ya en 1805 M. D. Azuni lo mencionó; que en 1826 Guilleau de Formont, cónsul de Francia en Cagliari, informó á su Gobierno, y éste á Pardessus, de la existencia en el mencionado archivo de un códice italiano del *Consolato;* que en 1852 Pascual Estanislao Mancini promovió una investigación por el gobierno sardo, y que en 12 de enero de 1853 Pietro Martini, presidente de la Biblioteca, refirió al rector de la Universidad que el cónsul francés, al enviar la supredicha noticia, había errado, siendo causa de que errase también el profesor P. E. Mancini. El profesor de la universidad de Parma, Arrigo Solmi (1), tiene por indudable que este códice catalán es el descrito á Pardessus, erróneamente, como italiano.

Si digno de loa es aportar elemento tan valioso á la historia del *Libro del Consulado,* lamentable es la ignorancia de lo que, con posterioridad á Pardessus, se ha escrito sobre las ediciones de este *Libro,* ignorancia revelada por la afirmación de no conocerse con exactitud cuál fué la primera ó *princeps,* y no ir más allá de la impresa en Barcelona por Pedro Posa en 1494, á pesar de que en manos de toda persona medianamente conocedora de libros está la *Bibliografía ibérica* publicada por Haebler, y en la cual (n.º 163) se reseña el ejemplar que de una anterior edición impresa en Tarragona ó Barcelona, probablemente en el año 1484, existe en el Museo británico, y á pesar de que ya Pardessus (2) describió esta edición con referencia al ejemplar que poseía un particular.

No cabe asombro ante esta ignorancia del autor del *Discorso,* cuando él, italiano, da por primera edición de Italia, la veneciana del año 1539 salida de las prensas de Juan Padoano á instancia de Juan B. Pedrezzano, ignorando que en la *Biblioteca Colombina* de Sevilla existe un ejemplar de la impresa en Florencia y año 1519, á instancia de los cónsules de aquella ciudad, y con texto debido á Jiaccomo Geli; y á pesar de escribir en Génova por encargo de la asociación del Puerto de la misma ciudad, no menta una edición en ella estampada.

Cual si no estuviese demostrada la falsedad de las citas del sumario *Ove e quando furono concessi li presenti capitoli, ed ordinazioni,* continuado en las ediciones italianas y las de otros países cuyo texto es versión del italiano, lo acepta sin más salvedad que la de error en algunas fechas, y no para mientes en la circunstancia de que quien se atenga á este sumario y juzgue tan sólo por los datos que contiene, ha de formar el concepto de no haber jamás regido en Barcelona los capítulos y ordenamientos á que se refiere, puesto que no se halla la

(1) *Un falso documento relativo al* «Consulato del Mare». — Revista «Archivio Storico Sardo», Vol VII, año 1911.

(2) Colection de lois maritimes, etc., II, 37-39.

mención de nuestra ciudad, á pesar de haber sido ley en Cataluña durante varios siglos, de haber salido de las imprentas catalanas las más antiguas ediciones, y de estar en catalán los dos únicos textos manuscritos que se conservan: el publicado por Pardessus ó sea el contenido en el códice que, con título *Libre appellat Consolat de Mer,* existe en la Biblioteca Nacional de París, y el ya citado códice de la Universidad de Cáller, dado á conocer prolijamente por el mismo Sciolla.

Laméntase de haber degenerado en apasionada y falta de serenidad la polémica acerca del origen del Libro del Consulado, por el empeño que de reivindicarlo para su país ha puesto algún escritor impulsado por patriótico sentimiento; y no obstante, dejándose llevar de este sentimiento, no contento con asignar paternidad italiana al Libro y pareciéndole poco honroso para Génova el parecer que atribuye á los pisanos su formación, al combatir la paternidad barcelonesa, apunta la idea de ser debida á aquella ciudad.

Sus *argumentos* contra la paternidad barcelonesa y *bases* para sostener la de Pisa y, aun con preferencia, la de Génova, son tan deleznables, que tan sólo para evidenciar su inconsistencia merecen ser apuntados:

1.º La posibilidad de ser corregidos los errores contenidos en el sumario de las *Aceptaciones* del libro en diversos países. Cómoda manera de razonar es ésta; pero, además, se trata de falsedad de hechos y no de meros errores de fechas.

2.º La posibilidad, también, de existir alguna edición anterior á la de 1539 que, en su desconocimiento de la de 1519, tiene por la primera de Italia. Puesto en el terreno de las posibilidades todo es posible para Sciolla y le está permitido. Le duele la prioridad que, respecto á impresiones. ostenta Barcelona, y más le dolerá cuando sepa que la primera publicada en esta ciudad ó en la de Tarragona, es muy anterior á la del año 1494, que reputa ser la *princeps.*

3.º Ser ya corriente la prueba irrefragable de que el libro del Consulado no puede ser posterior al año 1147. Corriente y moliente es lo contrario, si se exceptúa la hipótesis que Schaube, movido por prurito de contradicción, sostuvo al tomar partido en favor de Pisa (1).

4.º Ser obra de muchos mercaderes que frecuentaban las escalas de Levante y que en su idioma y sin pompas literarias los dieron, como guía, á la gente del mar. Cierto; pero no constituye prueba á favor de país determinado.

5.º Que, según Capmany, los barceloneses no principiaron el comercio ni frecuentaron la Armenia, la Siria, el Egipto y otros lugares que se mencionan en el *Libro del Consulado,* antes de los comienzos del siglo XIII Que el Libro es del siglo XIII lo sostuvo, al par que el origen barcelonés, con datos abundantes, Louis Blancard en los ar-

(1) *Das Konsulat des Meeres in Pisa;* Leipzig, 1888.

tículos periodísticos y en el opusculo que en Marsella y 1877 publicó con el título *Sur la date et le lieu du Consolat de la Mer* (1), y si el libro tuviese la antigüedad que Sciolla le atribuye, la mención de Armenia y otros lugares debería haber sido añadida á la primera formación del Libro del Consulado, de igual suerte que se añadieron muchos capítulos al primitivo Libro de los Usajes de Barcelona. Pero es lo cierto que tal antigüedad del Libro del Consulado únicamente la obtiene Sciolla, al par de Schaube, barajando este Libro con las antiguas leyes marítimas de Pisa que pudieron ser uno de sus precedentes, pero que no constituyen este libro y que no tienen su amplitud de materia y de preceptos. No se trata de saber cual fué el pueblo medioval que tuvo leyes marítimas, escritas ó consuetudinarias, sino aquel que acertó á compilar todos los *usos del mar,* formando el código llamado *Libro del Consulado del Mar.* Schaube y Sciolla afirman que algunos capítulos, seis particularmente, del *Constitutum usus pisanae civitatis* del año 1161, se asemejan á los del Libro del Consulado; mas, ¿es dable inferir de tan pequeña circunstancia que en Pisa se formase el segundo y que se formase en el siglo XII? ¿Qué importancia puede darse á la semblanza de seis capítulos de los 294 que tiene el Libro del Consulado según las ediciones italianas, y de los 296 publicados por Capmany? Ociosa es la respuesta.

6.º Que los genoveses tuvieron anteriormente en dichos lugares ricas factorías, habiendo celebrado en 1098 el primer tratado con los cruzados. ¿Qué dirán los Pisanos al enterarse de que Génova les disputa la paternidad del Libro? Es posible que ninguna mella les haga la inesperada pretensión de Sciolla, como no puede hacerla á los barceloneses.

7.º Que la lengua en que está escrito el Libro del Consulado es la *romanza* ó sea la hablada antes de la formación de las italiana, francesa y española, y que tanto en Francia como en España no estaba en vigor antes del siglo XIII. La lengua en que está escrito el Libro del Consulado es la catalana antigua. En catalán están los códices de París y Cáller, y en catalán las más antiguas ediciones impresas. Blancard demostró que no es provenzal, y nadie puede confundir la lengua catalana, siquiera la antigua en que está redactado el Libro, ccn ningún romance de Italia.

8.º Que los genoveses se distinguieron como poetas en tal lengua, y abundaron los trovadores en el siglo XIII, y la versificación en una lengua supone una previa cultura de ésta. No trobaron en catalán los genoveses, y trovadores en el siglo XIII abundaron en Cataluña, á pesar de ignorarlo, indudablemente, Sciolla.

9.º Que los genoveses no sólo adoptaron para sí el Libro del Consulado (ya no supone que lo formaron), sí que lo dieron á los lugares

(1) Véase el antes citado artículo del Sr. Miret y Sans.

que conquistaron, como Almería en 1147, Siracusa y ¡París!, en el primer lugar por medio del conde Alamano Costa. Podrá ser cierta la existencia, negada por Pardessus, que de este conde Alamano ó Alemany Costa afirma Sciolla con referencia á G. B. Spotorno, pero es necesario fijarse en la circunstancia de suponer Sciolla que el conde Alamano Costa dió el Libro á Almería en 1147 y de admitir la existencia de este conde en 1224. Es tan burdo lo que en las *aceptaciones* (como Sciolla denomina al antes mencionado sumario) se dice de haber sido concedidos á Almería los capítulos del Libro del Consulado en el año 1174, por el conde de Barcelona y los genoveses, y tan probada su falsedad, que no debemos insistir sobre este punto.

En el citado artículo de Arrigo Solmi, este docto profesor, que no escribe circunstancialmente, da como cierto que el texto del Libro del Consulado, en la forma en que ha llegado hasta nosotros, es una compilación catalana, debida á los cónsules del puerto de Barcelona, y señala como fecha aproximada de su formación, la mitad del siglo XIV, acreciéndose con nuevos elementos sacados de las costumbres ó leyes de Valencia, Mallorca y del mismo Barcelona, y prontamente traducida al vulgar italiano y al castellano; bien que falta explicar los elementos de que se formó un texto tan completo y tan vasto. Que fueron pisanos algunos de sus elementos, seguro es, dadas las múltiples relaciones existentes á la sazón entre los puertos de Cataluña y Pisa, y que pudieron ser genoveses otros elementos no cabe negarlo, dadas las relaciones que Génova mantenía con el litoral catalán, y la intervención política que había tenido, en Tortosa; pero de esto á haber sido formado ó redactado el Libro del Consulado en Pisa ó en Génova, hay una distancia que á la crítica no es dable salvar.

GUILLERMO M.ª DE BROCÁ

LES TRIBUS DE LA HISPANIA TARRACONENSIS EN TEMPS DELS ROMANS

En 10 de desembre de 1904 fóu presentada a la Universitat de Berlín per lo senyor Guillèm Othmer, una tesis doctoral titulada *Die Völkerstämne von Hispania Tarraconensis in der Römerzeit.*

Informada degudament en la Facultat de Filosofía per los doctors Hirschfeld y Sieglin, ha estat estampada també a Berlín, encare que la publicació sols conté'ls sis primers capítols de la interessant obra projectada per lo novell doctor. Dels altres capítols, fins al vintidós, n'ha donat no més quels títols o un petit sumari. No sabèm que després de vuit anys hagi lo senyor Othmer desenrotllat la materia en sa totalitat y publicat lo llibre complert. Aquest retart li serà molt ventatjós, si es que persisteix en continuar l'estudi històrich, donchs podrà abans

profitar los grans descobriments que actualment se fan, no sols a Empuries y Numancia, sinó en la conca del Jalón, hón lo senyor Marquès de Cerralbo ha practicat tan extraordinaries excavacions que, apart les noves estacions de primitius pobles, ha pogut rectificar lo curs de víes romanes, com la d'Emèrita a Cesaraugusta, y la situació de ciutats com Arcóbriga, la gran població celtibèrica anotada en l'itinerari d'Antoninus. De totes maneres, creyèm convenient donar a conèxer a la erudició catalana aquesta petita part publicada, que havèm procurat traduhir ab cura y fidelitat, no obstant de que ofereix certes dificultats (1).

I

Los Indígetes

La part Est del territori extès entre l'Ebre y'ls Pirineus era habitat en la antiguitat per alguns pobles ibèrichs, ab los quals entraren primerament en contacte los Romans, quan en l'any 218 a. J. C. petjaren terra espanyola per primera vegada. Lo punt hón desemboquen los rius Muga y Fluvià era'l port natural que s'ofería al navegant qui, venint de Llevant, seguía ruta per les ramificacions pirenenques. Dues ciutats gregues, Empòrium y Rhode, s'axecaven a n'aquell golf. Empòrium, sobre ser molt més important, era també'l lloch hón s'acostumava desembarcar. Aquí abandonà les naus Cn. Scipió en 218 avans J. C. (2), lo propri feren son nebot Publius en 211 (3) y'l cònsul M. Cato en 195 (4). Desde Massilia fundaren grechs focences la ciutat (5), que establerta a la primería en una petita illa (6), probablement les actuals illes Medes a la desembocadura del Ter (quelcòm cap al Sur del golf de Roses (7), se traslladà després al continent en lo lloch del avuy S. Martí d'Empuries (8). Ab lo comerç ab los íbers y ab la seva ciutat-mare Massilia, bentost aquella població assolí, en mans dels grechs, una esplendor considerable, malgrat tenir aquests d'estar constantment a l'aguayt per mor de llurs vehins; una colonia ibèrica

(1) La portada impresa està axi: Die Völkerstämne von Hispania Tarraconensis in der Römerzeit (Kap. I-VI). Inaugural-dissertation zur Erlangung der Doktorwürde von der philosophischen Fakultät der Friedrich Wilhelms-Universität zu Berlin genehmigt, von Wilhelm Othmer, aus Uthwerdum (Aurich). Tag der Promotion: 10 Dezember 1904. (40 planes de 21×14 centímetres.)

(2) Polyb., 3, 76, 1. Liv., 21, 60, 2. 61, 4.

(3) Liv., 26, 19, 11.

(4) Liv., 34, 8, 7.

(5) Scyl., 2. 3. Steph. Byz. s. v. Plin., 3, 22. Liv., 26, 19, 11. 34, 9, 1-3.

(6) Strabo, 3, 4, 9, p. 160.

(7) Al bell devant de la costa del continent hi ha lo mons Jovis ab les scalae Hannibalis Mela 2, 89, 90); aqui s'anomena Montgrí, y la vessant occidental, que sembla escalonada, se diu Montjou (Marca, Flórez, Ukert II; 1, p. 279).

(8) Pujol y Camps en Delgado, nuevo método, 3 p. 114, 334. C. I. L., 2, p. 615, 988. Ukert, 2, (1, p. 423. K. Müller en Ptol. I, 1, p. 154 (y en lo mapa) lo col-loca falsament vers Castelló d'Empuries, que està molt més cap al Nort.

se'ls anà a establir al peu mateix de les muralles (1). Al aparèxer los romans, los emporitans no feren més que servey als grechs, posant-se de la seva part com a aliats (2). De aquí que se'ls concedís un territori assats gran y d'una extensió considerable; a aquest terrer pertanyíen, ademés, principalment lo «camp dels jonchs» (Ἰουγκάριον πεδίον) (3), la planura fructífera del Alba (4) (avuy Muga), y del Clodianus (5) (avuy Fluvià) que desaygua en la mar a les portes matexes de la ciutat y constitueix lo port, de condicions no massa favorables. A la primería, en la ciutat de referencia no s'havíen encunyat més que monedes gregues, després se'n feren també per los indígetes vehins; dels darrers temps de la república se'n troven també de llatines ab la inscripció Emporit (ani) y Emporiae munici (pium) (6). Després de la batalla de Munda (46 a. J. C.), Cèsar havía enviat colonistes romans a Emporium y poch a poch los espanyols, y últimament los grechs, obtingueren també'l dret de ciutadans romans (7). Ab tot, la ciutat no pujà de categoría fins a la època d'August, qui d'una comunitat confederada que era, en va fer un municipi de ciutadans romans; y noresmenys d'axò fins la considerà com a formant part de la tribus Galeria (8), igualment que la majoría de les ciutats espanyoles, a les quals concedí lo dret de ciutadans.

Empòrium arreconà a derrer terme la segona de les ciutats gregues, Rhode, que donà'l nom al golf de Roses, y que may aconseguí una gran importancia. Rhode estava situada a la costa nort del golf, en lo lloch del actual de Rosas (9), y durant la segona guerra púnica encunyà monedes gregues (10). Tal volta era per los entorns de Rhode

---

(1) Liv., 34, 9, 1-3.

(2) Liv., ll. cc. 28, 42, 3: urbs sociorum.

(3) Strabo, 3, 4, 8 p. 159, 160; cf. Ukert, 2, 1, p. 423.

(4) Plin., 3, 22. Es lo mateix riu que s'anomena Anystus en Avien. or. mar. v. 547.

(5) Mela, 2, 89. Κλωδιανός. Ptol II., 6., 19.

(6) Sobre les monedes comp. A. Heiss, les monnaies antiques de l'Espagne, p. 86 ss. tab. 1-4, 1-69 y principalment Pujol y Camps en Delgado, nuevo método 3 p. 114 ss. tab. 124-142, n. 1-311 Hübner, Monum. ling. Iber. Nummi n. 5. Head Histor. numm. p. 1. — Les monedes (de Empor.) que porten les inscripcions iltrd y arse [c] edrgd ens indiquen una aliança de Empòrium ab Ilerda y Sagunt — Lo tipu de les monedes emporitanes fóu principalment molt imitat en la part vehina de la Gallia Narbonensis, cf. en Hübner, Mon. Nummi, n. 7-15 g.

(7) Liv., 34, 9, 1-3.

(8) Eph. ep. 1 p. 146. Kubitschek, de orig. p. 173. Imp. rom. trib. discr. p. 194. Com a municipium civium Romanorum, se troba també consignada en Plin. 3,22 (ademés Detlefsen en lo Philol. 32, p. 617), y en les monedes ja esmentades. — Los grechs antichs l'anomenen sempre per Empòrium; Polyb., 3, 39, 7; igualment App. Ib., 7. 40. Strabo, 3, 4, 8. p. 159-160. [Scymn] perieg. v. 204. En Ptol., en cambi, es llegeix ab la forma llatina Emporiae, II 6, 19. Lo propri en Mela, 2, 89. Sil., It. 3, 369. 15, 176. Liv.. ll. cc. 34, 9, 13. 11, 1. 13, 2. 16, 5. per 34. Los habitants duen lo nom de Emporitani, en Strabo, 3, 4, 8-9. p. 160. Liv., 34, 16, 4 y en les monedes llatines. Una monografía especial sobre Empòrium la devèm a Joaquím Botet y Sisó, Noticia histórica de Emporion (Madrid, 1875, c. VI, tabb. numm.). cf. encare E. Hübner, Arqueología de España (Barcelona, 1888), p. 88.

(9) Ukert, p. 424. C 2, p. 615.

(10) Heiss, p. 55. 84 tab. 1, 1-9. Pujol en Delgado, 3, p. 332, tab. 161, 1-14. Hübner, Mon. Nummi n. 3.

hón vivía la petita tribu dels Ethruthruenses (?) dels quals s'ens han conservat monedes (ethrthr y semblants) (1); a la part dreta de les matexes hi figura sempre lo nom dels Indígetes, als quals segurament pertenexíen. Rhode era una colonia de Empòrium y dependía, com aquest, de Massilia (2); més tart caygué en poder dels espanyols, als quals M. Cato l'arrebatà en 195 a. J. C., retornant-la a Massilia (3). En temps d'Agrippa era una ciutat tributaria d'escassa significació (4).

Grechs y Romans nomenaren Indígetes a la tribu en lo territori de la qual s'alçaven les dues ciutats d'immigrants grechs (5); fins aquesta tribu's designava ella matexa probablement ab lo nom de Untcescen [ses] o altre de semblant, segons testimonien les monedes (untcescen y altres) (6).

Segons Strabo (7) s'extenien desde'ls Pirineus fins prop la desembocadura del Ebre, dividits en quatre parts. Mes com sía que en lloch més se trova confirmada una extensió com l'indicada, sembla com si Strabo hagués comprès diferents tribus sots lo nom únich dels Indíketes, qui per ell eren los més notables; en cambi, una accepció com la present també en altres cassos, se fa difícil d'admetre. Plinius y Ptolem (8) ens donen als Indígetes possehint la costa solament desde'ls Pirineus fins a la desembocadura del riu Sambroca (9), avuy Ter, del qual, emperò, no més los en pertanyía una part de la corrent baxa, tota vegada que Gerunda, situada molt més amunt, ja's compta com dels Ausetans. En lo essencial, lo territori dels Indígetes devía, donchs, limitarse al bocí

---

(1) Heiss, p. 93, t. 3, 47. 49. 53. 4, 38-40. 45. (65, 2-4. 6. 7. 10. 66, 1). Pujol en Delgado, 3, p. 240, tab 149 1-5. Hübner, Mon Nummi, n. 4.

(2) Ῥόδη Strabo, 3, 4. 8, p. 160. La indicació de Ephorus en Ps. Scymn. 205 y Timaeus (frg 30 F H. G. I. p. 199) en Strabo, 14, 2, 10, p. 654. de que Rhode (nomenat Rhodos en aquest passatje) era una colonia dels Rhodis, se funda segurament sols en la semblança del nom; es fa difícil de crèure que aquests estatuhissin al nort d'Espanya una colonia tan escampada, mentre que lo més natural era que'ls emporitans s'asseguressin be la banda nort del golf (cf. també Kiepert. Alte Geographie, p. 497, nota 8).

(3) Liv., 34, 8, 6; 7: Rhoda

(4) Rhoda, Mela, 2, 89. Plin , 3, 33, citat falsament en la Gallia Narbonensis. — Ῥόδη [Scymn.] perieg v 204 (= Timaeus, frg 40 F H. G. I , p. 201) Eustath. ad. Dionys. perieg., v. 504. extr Steph Byz. s. v. Ptol. II. 6, 19. — Si arrivà a fruir d'una importancia relativa, fóu sols en la època de la dominació visigòtica y com a seu episcopal; llavors encunyà monedes ab la llegenda Rodas y Rode (Heiss, monn. wis., p. 58).

(5) Indígetes Avien. or. mar. v 523. littus Indiceticum, v. 532. Sallust. ep Pom. 5. Strabo. 3, 4, 8, p. 160. Ptol. II, 6, 19. 72. cf Phillips, sobre les tribus ibèriques dels Indígetes. Sitz. Ber. d. Wien. Acad. vol. 67 (1871), p. 761.

(6) Heiss, p. 93, t 3, 37. 46-53. 4, 37-45. Pujol y Camps en Delgado, 3, p. 150 ss tab. 134 ss. Hübner, Mon. Nummi, n. 6. — A jutjar per les monedes los Indígetes havien firmat aliança ab los ethrthr (Hübner, Mon. N. n. 4), ab los adkls-tkri (n 7), ab los asqrkles (n 8), ab lug (n 9), y serga (n 13), tots los quals son completament desconeguts, y tal vegada ja una part d'ells s'han de cercar en la Gallia Narbonensis. Com en Empòrium (cf. p. 327, not 6) ilt... indica la unió ab Ilerda.

(7) Strabo, 3, 4, 1, p· 156.

(8) Plin., 3, 21 Ptol. II, 6, 19; 72.

(9) Ptol. II., 6, 19; cf. també Sambrucolensis C. 2482. — Lo Ticer (Plin. 3, 22) y Ticis (ad Rhodam, Mela, 2, 89), es, sens dubte, lo Ticis (Mela, 2, 84), l'actual Tech en la Gallia Narbon. Tant en l'un com en l'altre, l'ordre's presenta quelcòm alterat.

de terra de la vessant dels Pirineus, regada por lo Muga y lo Fluvià a partir del lloch hón nexen fins allà hón desemboquen (1); quina era la capital (2) d'aquesta tribu no pot pas precisarse ab certesa; Stephanus de Byzans cita tan sols lo nom Indike, tret d'un escriptor desconegut (3). Sobre les relacions dels Indígetes ab los Romans ens manca tota mena d'informació; ab tot, és més que segur que, seguint l'exemple dels seus vehins los Emporitans y los poderosos Ilergetes, s'uniren ja en l'any 218 a. J. C. ab Cn. Scipió tot seguit de la seva arrivada. Les llurs ciutats propries no eren més que llochs d'importancia secundaria, y los noms que se'ns conserven van principalment lligats ab la gran vía militar romana, que anava de Roma cap a Espanya per Narbo, de pas cap a Tarraco primerament y després enllà cap a Carthagonova-Gades, d'una part, y cap a Castulo-Corduba-Hispalis-Gades, de l'altra (4).

Aquesta vía, en la estació Summus Pyrenaeus (5), traspassava la montanya al mateix temps que'l límit entre Gallia y Hispania aproximadament en l'indret hón avuy hi ha lo Fort de Bellegarde. En la matexa encontrada, a la altura culminant dels Pirineus, Pompeius hi havía axecat, en 72-71 a. J. C., lo monument commemoratiu de les seves victories (6) després de terminar feliçment la lluyta ab M. Perperna. Per la banda de la costa lo límit tocava al temple de Venus (7), que estava erigit sobre un promontori, lo Cap Cervera d'avuy (8); lo port, portus Veneris (9), ara Port de Vendres, ya pertenexía a la Gallia, sols Ptol. l'atribueix falsament als Indígetes (10). La estació pròxima de la carretera romana era Deciana (11), corresponent tal vegada a S. Julià (al nort de Figueras) (12), seguíen després Juncaria (13)—que no és l'actual Junquera (14) malgrat lo nom soni igual — sinó que és

---

(1) Cf. Sieglin, Atlas antiquus, n. 28.

(2) K Müllenhoff, deutsche Altertumsk. I, p. 168.

(3) Steph. Byz, s v. Indike. (Blaberura és del tot incomprensible, y és, segurament, una corrupció dels copistes). — Les monedes ab la inscripció untga (Heiss, p. 433, tab. 65; Delg. 3, p. 467, tab. 114. Hübn. Nummi, n. 15 g), Untiga pertenexen potser a Indike.

(4) Strabo, 3, 4, 9, p 160, fa la descripció d'aquesta vía. — Lo Itinerar Vicaurell (C. XI. 3281-4), conté les indicacions de les estacions de Gades per Tarraco y Narbo, cap a Roma.

(5) It. Vic : in Pyrenaeo. it. Ant, p. 397 7: summo Pyreneo, p. 390, 2: ad Pyreneum es evidentment la matexa estació distant de Juncaria 16 m p. Rav., p 341, 9: Pyreneum.

(6) Strabo, 3, 4, 1, p. 156. 7, p 159 9, p 160. 4, 1, 3, p. 178. Sall (hist. III 89 ed. Maurenbrecher) en Serv ad Verg. Aen , 11, 6. Plin., 7, 96. 37, 15.

(7) Pyrenaea Venus in latere promunturi. Plin , 3, 22. Strabo, 4, 1, 3, p. 178. Ptol. II, 6, 11. 19. 10, 2. Steph Byz. s v. Aphrodisias.

(8) Cf. K. Müller en Ptol. I, 1, p. 149.

(9) Mela, 2, 84. Auson. epist. 9, 28. Portus Pyrenaei en Liv., 34, 8, 5.

(10) Ptol. II, 6, 19

(11) Ptol. II, 6, 72. Rav., p. 303, 1. Diciana, p. 341, 10: Deciana. Sobre la Tab. Peuting , que encare conté un fragment d'aquesta extremitat nort-est d'Espanya, s'hi llegeix Declana.

(12) K. M en Ptol. I, 1, p. 196.

(13) Ptol. II, 6, 72. Juncaria it. Vic. it. Ant., p. 390 3. 397, 8. Rav., p. 303, 2. 341, 11, Guido, 81, p. 514, 9. Tab. Peuting.

(14) Axís Laborde y ab ell Reichard y Lapie.

més bé Figueras, segons les distancies dels itineraris (1), y com a darrer punt en lo domini dels Indígetes Cinniana (2) sobre la situació de qual lloch hi ha diferents apreciacions (3); lo més probable podría encare ésser Cervià (4) al sur del riu Fluvià. Poch després varen traspassar-se'ls límits del territori dels Indígetes (5).

II

Los Laeetans

En la costa confinaven ab los Indígetes, los Laeetans establerts cap al sur fins al Llobregat. Lo poble dels Laeetans ha sigut confós molt sovint ab un altre poble vehí, ab los Lacetans; lo nom dels uns y dels altres és prou semblant y axís es comprèn la facilitat ab que's podíen corrompre les formes en los manuscrits. Hübner s'ha esforçat en ordenar quelcòm les diverses variants trameses per los historiadors (Lacetani, Jacetani, Laletani y Laeetani) y reduhir aquests noms a dos pobles, los Jacetans y los Laeetans (6). Per lo que's refereix al derrer la conjectura de Hübner (7) de que en compte de Lacetanis en Livius 21, 60, 3, s'ha de llegir Laeetanis, és de lo més probable; y axís son los Laeetans qui en l'any 218 a. J. C. establiren una aliança ab Cn. Scipió; lo propri feren també les demés tribus habitants de la costa fins al Ebre (8). Ara que Livius 21, 61, 8, s'hagi de corretgir també per Laeetani, com opina Hübner, ab tots los treballs se pot admètre, car en ell no transpira rès de cap revolta, ans bé fóu en lo meteix any que Cn. Scipió va sotsmètre als Lacetans vehins de l'oest; per çò la tradició manuscrita s'ha de dexar intacta en aquest passatje. Los geògrafs del temps del Imperi citen també als Laeetans en aquesta costa (9), Strabo nomena ademés als Lartolaietes (10) dels quals fora d'aquí no's fa esment y que devíen ésser una branca dels Laeetans (11). Los testimonis aduhits sobre'ls Laeetans

---

(1) Pere de Marca, Cortés, Uk., p. 425, K. M., p. 196.

(2) It. Vic., it., p. 397, 9. Rav., p. 303, 3. 341, 12. Guido, 81, p. 514, 10. Celneiana, Tab. Peuting.

(3) P. ex.: Cortés igual que Junià, Reichard y Lapie igual que Ciuraña.

(4) Axís Ukert, p. 425.

(5) Lo petit llach mediterrani entre Figueras y Roses sembla ésser lo Toni stagnum de Avien or. mar v. 544, cf. Sieglin, Atlas antiquus, n. 28.

(6) En Hermes I (1866), p. 337 y següents.

(7) Ibid., p. 340.

(8) Liv., 21, 60, 3: [Cn. Scipio] orsus a La[e]etanis omnem oram usque ad Hiberum flumen partim renovandis societatibus partim novis instituendis Romanae dicionis fecit; no obstant no és de crèure que aquí los Romans ja haguessin tingut abans aliats.

(9) Strabo, 3, 4, 8, p. 159 Laeetani Plin., 3, 21. Ptol. II, 6, 18, 72. De la ora maritima Laeetana se'n fa esment en una inscripció C. 2, 4226. Laietana C. 2, 6171.

(10) Strabo 3, 4, 8, p. 159.

(11) Hübner, Mon. ling. Iber. p. 31, hón se refuta ab rahó la opinió exposada por Philipps (der iber Stamm der Indiketen. Sitz.-Ber. d. Wien. Akad. 1871, p. 787) de que s'ha de llegir Larnolaietes d'acort ab lo ríu nomenat avuy Larno.

venen corroborats per los manuscrits y aumenten en nombre ab les monedes (1) que duhen la llegenda laiescen y semblants; aquestes deuhen trobarse principalment a Barcelona y semblen de consegüent ésser encunyades en Barcino, la capital dels Lacetans (2). Evidentment lo meteix poble va entès ab los Laletani no anomenats per los geògrafs y sols citats tres vegades per Martial (3) y per Plinius (4) en quals passatjes se parla de vins. Com siga que lo litoral de Catalunya, principalment la vessant del Montserrat prop de Barcelona, encare actualment produheix vins de nomenada (5), aquests passatjes també s'han de referir segurament al país dels Laeetans (6).

Com Rhode y Empòrium dels Indígetes, les ciutats notables dels Laeetans estàn totes situades en la costa, sense que entre elles s'hi registri un port natural massa favorable. Cypsela no més se troba citada en Avien (7) y sembla ésser una fundació grega; K. Müller la identifica ab certa probabilitat ab S. Felíu de Guíxols. La costa nort d'aquesta fins al Ter constituheix poch més o menys lo promontori Lunarium de Ptolem (8), si's pren encare com acertada la opinió de Marca segons la qual la configuració de la costa hauría donat peu a aquesta calificació, cosa que podría posarse en dubte atesa la gran extensió de la mitja lluna (9). Blande (10) és lo Blanes d'avuy; fins ara no s'han trobat inscripcions que continguin lo nom (11). Segons Plinius era un Municipium civium Romanorum, al igual que l'Iluro de més cap al sur (12), situat en lo lloch del actual Mataró (13). Kubitschek (14) ha volgut referir una

(1) Heiss, p. 213, tab. 27, 1-3. Delg. 3, p. 294, tab. 154, 1-5. Hübner, Mon. Nummi n. 19. — La moneda 21 f. (en Hübner) que presenta la al dret y cse al revers, indica una unió ab los Cessetans. — Heiss relaciona equivocament les monedes ab Layesa (30 Km. de Chelva, Prov. de Valencia); Delgado, si be les reporta justament als Laeetans, cerca trobar d'una manera la més arbitraria la llur capital que ell nomena Laeisa en Olesa de Montserrat.

(2) Zobel y Zangroniz, estudio histórico, II, p. 36.

(3) Martial, ep. 1, 26, 9. 49, 22. 7, 53, 6.

(4) Plin., 14, 71.

(5) Cf. M. Willkomm, die pyren. Halbinsel II, p. 38. També Sil. It. 3, 369 y 15, 177, parla accidentalment dels vins a Tarraco.

(6) Hübner, Hermes I (1866), p. 341. Ukert, p. 316.

(7) Avien., or. mar. v. 527. Ademés K. Müller, Ptolem. I, 1, p. 154.

(8) Lunarion akron, Ptol. II, 6, 18.

(9) Lo iugum Celebandicum de Avien (or. mar. v. 525), també s'ha de cercar en aquesta encontrada, però és molt poch probable que'l nom s'hagi conservat en S. Celoni y Blanes y que, compost dels dos, s'hagi d'escriure Celeblandicum. (Com opina K. Müller, Ptol. I, 1, p. 151).

(10) Mela, 2, 90. Blandae Plin. 3, 22. Ptol. II, 6, 18. Cf. Ukert, p. 422.

(11) C., p. 613.

(12) Mela, 2, 90. Blandae Plin., 3, 22. Ptol., 6, 18.

(13) C., p. 613, 987. Ja Ukert, p. 422. (Heiss, p. 110 y Delgado, 3, p. 301, lo sitúen falsament cap a Lloret). Fidel Fita, (en lo Bol. de la Real Acad. de la Historia (1902) 41, p. 348-349), dona a conèxer un document del any 949, en lo qual Mataró porta'l nom de Alarona: hi ha donchs afegida la matexa terminació -na- que veyèm en Barcelona, Badalona, Tarragona, Isona, Guisona, y altres. Fita presúm que'l nom Mataró és un compost de Mata (ciutat) y de Alarona. Sobre la ciutat cf. encare Jos. María Pellicer, estudios históricos y arqueológicos sobre Iluro. (Mataró, 1887, 4.º). — C., 4616 és trobat allí però no conté'l nom de la ciutat.

(14) W. Kubitschek, de or. ac propag. trib. rom., p. 174. Imp. Rom. trib. discript, p. 196.

inscripció (1) d'Arjona, del antich Urgao (en la Baetica) a aquest Iluro per lo fet de contenir la tribus Galeria y és del parer que Iluro en la Bètica quan rebé'l dret llatí lo rebé de Vespassià y que al meteix temps fóu admès a formar part de la tribus Quirina. Presenta no obstant les seves dificultats crèure que en Urgao s'hi hagués posat una inscripció ab lo nom d'Iluro sense precisar que ab la ciutat tant allunyada s'hi entenía la dels Laeetans, quan tothòm qui la llegía no entenía sinó la ciutat bètica vehina. Si s'hi hagués tingut de significar la Iluro dels Laeetans, s'hi hauría afegit segurament la comunitat o'l poble com s'acostumava fer. Altrament fora en sí molt, però molt possible que Iluro estava dintre la tribus Galeria; Augustus podría haver concedit lo dret de ciutadans romans a totes tres ciutats marítimes, Blande, Iluro y Baetulo y haverles admeses en aquesta tribus. Baetulo estava situada vora del ríu del meteix nom (2) (avuy Besós) y com les precedents era també una població de ciutadans romans (3); el nom s'ha conservat en la actual Badalona (4). La ciutat marítima més al sur y al meteix temps la de més significació dels Laeetans era Barcino, (avuy Barcelona), la ciutat de port més gran d'Espanya ab tot y que en la antiguitat era d'escassa importancia (5) al costat de Tarraco. La historia antiga de la Provincia no'n fa esment y son los geògrafs romans los qui primer la anomenen; Augustus l'axecà (probablement) a la categoría de colonia romana sots lo nom de Colonia Faventia Julia Augusta Pía (6) y segons ensenyen les inscripcions la admeté al mateix temps en la tribus Galeria (7). En temps del Imperi la ciutat se desplegà considerablement per arrivar en los temps moderns a superar a Tarragona; desde llavors sovinteja l'esment que's fa d'ella (8). Tampoch lo port de Barcino té condicions massa bones; està exposat a de-

---

(1) C , 2114.

(2) Mela, 2, 90.

(3) Plin., 3, 22. Ademés Mela, 2, 90. Ptol. II, 6, 18. Los habitants Baetulonenses C., 4606-4608, 4611.

(4) Marca, Flórez, Ukert p. 421. C., p. 612.

(5) Mela, 2, 90. — La primera menció que's fa de la ciutat se trova en les fonts de Avien, or. mar. v. 520: Barcilonum amoena sedes ditium, hón manifestament Avien mateix introduheix la forma moderna ab l en comptes de la n primitiva.

(6) Colonia Barcino cognomine Faventia Plin., 3, 22. Lo nom complet C., 4536: Col. F. J. A. P. Barcin. Nombroses incripcions han sigut trobades allí cf. C., p. 599 y següents. Contenen lo nom de la ciutat: 4541-48, 4550, 6148 = 4536, 6149. Se cita un Barcinonensis: 4264, 4463, 4505, 4506, 4511, 4514, 4522-23, 4626-27, 4531, 4533, 4536-39, 6153; cf. ademés sobre la colonia Zumpt, comm. epígr. I, p. 366. — Strabo no la anomena.

(7) Kubitschek de orig. ac prop., p. 166. Imp. rom., p. 189.

(8) Ptol. II, 6. 18. Barcino Auson. ep. 25, 59, 89; ep. ad Paulin, 21, 1, 3: punica Barcino (cf. Movers, Phönizier, 2, p. 656). Burcenone it., p. 390, 5, 398, 3; colonia Barcino Rav., p. 341, 15; colonia Burginum Gui, 81, p. 514, 13. Barcinona Oros., 7, 43, 8 Barcilona, 1, 2, 104 cosm. Aeth., p. 102, 20. R. Barcelona Rav., p. 303, 7 Barcilo Hist. misc. 13, 28, p. 313, 23. Eyss. Barcinonenses Paul. dig., 50, 15, 8: (immunes ço es exempts d'impostos). Barchinona civitas, I. H. chr., p. 519, (del any 870 aproximadament). Barcinona Hyd. chron. en Flórez, España Sagrada, IV, p. 354, 363 364. També's troben monedes visigòtiques ab la llegenda Barcinona, (en Heiss, les monnaies des rois wisigothiques de l'Espagne, p. 45).

venir fangós a causa del Llobregat, y part de l'actual Barcelona està edificada sobre un terrer près al mar; lo límit occidental del territori dels Laeetans transcorría quelcòm al ponent del ríu nomenat Rubricatus en la antiguitat (1). La seva terra també era travessada per la vía militar romana de Narbo envers Tarraco; una llengüa de territori dels Ausetans ab Girona penetrava entre Indígetes y Laeetans sense per çò arrivar a assolir la costa (2); lo límit interior dels Laeetans devía passar poch més o menys per lo cimal de les montanyes que avuy porten lo nom de Montseny y Montserrat, segons se desprèn del lloch ocupat per les ciutats que'ls pertocaven. La primera estació cap a Gerunda era Aquae Voconiae (3), aygues encare avuy visitades de Caldas de Malavella (4). La carretera transcorría de llarch a llarch de la vessant oriental de la cordillera envers Seterrae (5), hón potser hi ha lo S. Celoni d'avuy (6), no molt lluny de la corrent alta del Tordera nomenat Arnum per Plinius (7). Degut a lo que manca encare a investigar y precisar sobre aquesta carretera, no's poden determinar tampoch ab seguretat les estacions pròximes. Praetorium (8) s'ha de cercar segurament per llà, vora la Roca (9). La situació de Semproniana (10) y Arragona (11) és insegura; segons el Itin. Vic. aquesta dista 20 m. p. de Fines y 17 m. p. de Praetorium; aquestes distancies concorden ab la situació de Barcino, però sembla no tractarse de Barcino sinó d'una estació diferent, tota vegada que Rav. l'anomena dos cops al costat d'aquella ciutat. La carretera cap a Barcino no era segurament més que un camí secundari; la vía principal anava més enllà per la vessant de la montanya, traspassant lo Llobregat envers la estació de Fines (12) que correspòn si fa o no fa al actual S. Felíu de Llobre-

---

(1) Rubricatum flumen, Mela, 2, 90. Plin., 3, 21. Ptol., II, 6, 18. Rubricatum Rav. p. 304, 3, 342, 10: Lubricatum, qual forma ha devingut Laubricatum en Gui., 81, p. 514, 25. — Hübner, Mon. ind., p. 251, aduheix equivocadament Rubriari (Rav., p. 307, 12), en aquest lloch, que s'ha de cercar prop de Bracara.

(2) Cf. Plin., 3, 21, extr. y Ptol. II, 6, 18, 19 (ab mapa).

(3) Aquis Voconis it. Vic. it., p. 398, 1. Vuconis Rav., p. 303, 5. Bocconis, p 311, 14. Aquis Buconis Gui, 81. p. 514, 12. Ukert, p. 422.

(4) Flórez, Ukert, p. 422.

(5) Seterras it. Vic. (una vegada (3281) Baeterras!) it., p. 398, 2. Steras Rav., p. 303, 6. Seterram, p. 341, 16. Seterra Gui., 81, p. 514, 14.

(6) Reichard, Lapie, y Cean Bermudez; Cortés creu que es Arbucias, Ukert, p. 422. Sant Pere de Sercada.

(7) Plin., 3, 22. Segons Detlefsen s'ha de llegir Arnum, no Larnum o Tarnum.

(8) It. Vic. it., p. 398, 3. Rav., p. 308, 8. 341, 17. Gui., 81, p. 514, 15.—K. Müller coloca vers Praetorium en lo mapa de Strabo a Beteres que aquest cita 3, 4, 9, p. 160; mes axò és molt insegur; Brequigny y Wesseling ho donaven per Vidreres per rahó del nom Més probable és encare que Strabo mateix hagués confós lo petit punt de Seterrae (cf. nota 5) ab lo Baeterrae gàlich més conegut (axís com en lo it. Vic. hi ha 1 -3. Seterras, 4, Baeterras).

(9) Marca, Ukert, p. 422; Cortés lo cerca en Hostalrich; Lapie en Granollers.

(10) It Vic.

(11) Arragone it. Vic. Arragona Rav., p. 303, 9. 342, 1 Gui., 81, p 514, 16.— Hübner, Mon. ind., p. 224, aduheix aquí falsament a Arragina (Rav., p. 308, 9), que s'esmenta en la costa nort al costat de Castra Manuaria.

(12) It. Vic. Fines it, p. 398, 5. Rav., p. 303, 10. 342, 2. Gui, 81, p. 514, 17.

gat (1). Es molt fàcil d'establir noves hipòtesis sobre la situació d'aquestes estacions, però ab axò no's guanya rès, car sols un estudi aprofondit de tota la encontrada y un exàmen especial dels restes de la vía antiga poden posar en clar lo referent al curs que feya la metexa. La «estació fronterisa» en sos principis no devía pas dividir als Laeetans dels Cessetans, puix los Romans apenes si podíen tenir interès en donar un nom semblant a algún lloch a fí de separar dugues tribus espanyoles; lo límit lo constituía ans bé lo dels pobles de la costa, dels Laeetans y altres aliats ab los Romans contra los Lacetans y Ilergetes encare lliures (al començ de la conquesta, any 218 a. J. C. y més tart). Fora d'aquestes estacions emplassades en la vía pochs sòn los llochs coneguts dels Laeetans. A la vessant de la montanya, costat nort de Barcelona hi ha un lloch ab abundancia d'aygues termals, axís com també de moltes altres Aquae calidae (2), nomenat avuy Caldas de Montbuy. Quelcòm cap al est del baix Llobregat hi ha Tarrassa que les inscripcions han deduhit ésser la antiga Egara (3); com que pertanyía a la tribus Galeria, era probablement una ciutat ab dret de ciutadà llatí o romà (4); Plinius en fa cas omís; més tart y en temps de Vespasià, aquest ne féu (any 75 d. J. C.) Municipium Flavium. Ptolem. cita també una ciutat Rubricata (5) que s'ha de cercar per los volts del ríu del meteix nom, per més que la seva situació és dubtosa.

III

Los Cessetans

Los vehins situats al sur-oest dels Laeetans en la costa, eren los Cessetans; una petita tribu que en l'any 218 a. J. C. també's confederà ab Cn. Scipió, estant desde llavors de la banda dels Romans (6). Cn. vencé a Hannon en Kissa (7) (218 a. J. C.), que devía ésser lo

(1) Sieglin, Atlas antiquus n. 28. Ukert, p. 421 y Cortés creyen que era Martorell; Lapie, Sant Sadurní de Noya.

(2) C., 4487-4493: per axò Apolo les tenía per sagrades. No's pot decidir si ab los Aquicaldenses (Plin., 3, 23), stipendiarii de la comuna de Tarraco, s'hi entenía aquesta ciutat o la ausetana, car les dugues estaven incloses dintre'l territori del conventus tarraconense.

(3) C., 4494, 4495, p. 598. Ja Marca, Ukert p. 421. — Ptol. II, 6, 67, atribuheix als Ilergetes una ciutat, Eraga; probablement no és altra que la matexa Egara ab la forma adulterada per los copistes; ara, que pertenesqués als Ilergetes, es difícil de crèure. K. Müller la relaciona ab Arragone (cf. p. 333, not. 11); com que Arragone hauría de correspondre a Eraga, la forma bona de Egara s'hauría d'haver corromput més tart en Eraga, lo qual pot donarse com a possible.

(4) Kubitsch, de orig. ac prop., p. 173. Imp. rom., p. 191.

(5) Ptol. II, 6, 72. Cortés la té per Rubí, que en la Edat Mitja's deya villa e castro de Rubí; però la semblança del nom per sí sola, és una prova molt poch ferma.

(6) Liv. 21, 60, 3 (cf. p. 330, not. 8).

(7) Polyb. 3, 76, 5. Scissis Liv. 21, 60, 8. 61, 1. Pujades sitúa, sense rahó, aquest lloch cap a Sitges. La ciutat no pot localisarse. L'inscripció, C. 2, 3927, és dedicada a un tal L. Coelio Cessita(no); cf. Detlefsen, Philolog. 32, p. 629. Hübner, Hermes 1 (1866), p. 84. C. p. 538.

lloch en cap de la tribu, destruhit més tart y substituit per Tarraco. Posteriorment aquest poble no's trova citat més que dugues vegades, en Plinius (1) y en Ptolem (2). Les nombroses monedes que's troven per los entorns de Tarraco en donen lo nom concret, que era lo de Cessetans, o cosa semblant; en l'any 1850 varen trobarse en una pedrera de Corromput, prop de mil monedes totes plegades. Les inscripcions que s'hi llegexen son *cse, cese, cesse* y altres semblants (3). Dites monedes foren probablement encunyades en Tarraco, la capital de la tribu en temps dels Romans, que ben prest devingué la ciutat més important del nort d'Espanya (4). Les muralles de la ciutat denoten una antiguitat d'alguns cents anys abans de la guerra d'Aníbal (comp. Avien O. M. 519). Ja quan la conquesta del país era'l principal punt de sosteniment dels romans y'l seu acostumat quarter d'hivern (5); per çò Plinius (6) la anomena també, ab rahó, una «obra dels Scipions». Tal volta estigué confederada fins als temps d'Augustus (7), qui la constituhí en colonia romana, com ens dihuen les monedes, ab la inscripció C(olonia) V(ictrix) T(riumphalis) T(arraco) (8), al mateix temps que fóu incorporada a la tribu Galeria (9). Lo nom complet era

---

(1) Plin., 3, 21: regio Cessetania. Sobre la forma del nom cf. Hübn., Hermes 1 (1866), p. 84.

(2) Cossetani Ptol. II 6, 17.

(3) Heiss. p. 112, 115, tab. 5, 1-3. 6, 7, 1-46. Delg., 3, p. 95 tab. 121, 1-5, p. 386, tab. 172-7, 1-62. L'un y l'altre separen sense rahó cse de cese cesse; cf. Hübner, Mon. Nummi n. 21. Heiss y Delgado ho relacionen, equivocadament, ab Kinna (Ptol. II 6, 71 Jaccetan.); Heiss estableix seguidament la igualtat ab Guisona, que no obstant en la antiguitat s'anomena Jesso, y encunyà monedes ab la llegenda iesh; aquest no és donchs possible que sigui Cissa. Axò ja estava en part en lo C. I. L. Vol. 2, utilisat per Heiss. Lo llibre de Heiss fins en los altres cassos s'ha de fullejar ab gran precaució, car l'autor reproduheix sovint opinions infundades sense indicació de fonts, y segueix ademés per tot arrèu instruccions orals de Delgado, sense fer-ho constar determinadament; cf. Hübner Mon. Proleg., p. XIV. L'obra de Antonio Delgado és, sens dupte, una obra fonamental per tota la Numismàtica ibèrica; cf. Hübner ibid p. XV-XVI. Per aquestes rahons és tant més de dòlre que erudits alemanys, com per exemple Kubitschek, en les seves dugues obres sobre les tribus romanes, hagin utilitsat lo treball defectuós de Heiss ab preferencia al llibre de Delgado.

(4) Està situada entre'l riu Subi (Plin. 3, 21), avuy Francolí, per ponent, y lo Tulcis (Mela 2, 90), avuy Gayà, per llevant; cf. ja Ukert, p. 293. Sobre la ciutat matexa comp. E. Hübner, Tarraco und seine Denkmäler, Hermes 1 (1866), p. 77-127, repetit en Hübner, Römische Herrschaft in Westeuropa (Berlin, 1890, p. 167 fins 208); y C. p. 538 ss.

(5) Polyb. 3, 76, 12. 95, 5. 10, 20, 8 34, 1. 4. 40, 12. 11, 33, 7. frg 180. Liv. 21, 61, 2. 4. 11. 22, 19, 5. 22, 2. 26, 17, 2. 19 12. 20, 1. 4. 41, 1. 2. 45, 7. 51, 9. 10. 27, 17, 6. 8. 20, 3. per. 28 28, 4, 4. 13, 4. 16, 10. 15. 17, 11. 31, 12. 35, 12. 42, 4. 34, 16, 7. 10. 40, 39, 3. 40, 13.—Los passatges se troven també en Hübner en lo Ind. zu den Mon. ling. Iber. (Berlín, 1893); hi manquen, no obstant, algunes paraules com Baeturia. altres articles son incomplets, com Vascones, en lo qual no hi figuren los escriptors grechs.

(6) Scipionum opus, sicut Carthago Poenorum. Plin. 3, 21.

(7) Segons opina Mommsen, Römische Gesch. I, p. 683 (octava edició); veritat és que ab tota seguretat no pot pas determinarse.

(8) Referida a Tarraco primer per Delgado 3 p. 392, tab. 177-8, 63-81. Heiss p. 123 tab. 8, 47-61. Altres monedes llatines ostenten solament Tarra(co) o Tarraco; cf. Hübner, Mon. Nummi n. 21ª. Zumpt, comm. epigr. I, p. 312.

(9) Kubitsch de orig. p. 180. Imp rom. p 199.—Geògrafs y Historiadors fan sovint esment de la ciutat: Strabo, 3, 4, 7, p. 159. 9, p. 160. 10 p. 161. 20 p. 167 5, 1 p. 167. Ptol. II 6, 17 8, 4, 5. Dio Cass. 53, 25, 7. Steph. B s. v. Nicol Damasc. vit. Aug. 11. Suid. s. v. Dio C. 41, 24, 3 Tarraco Cic. pro Balbo 11, 28. pro Deiot. 14, 38. Caes. b. c. I 73, 2. 78, 3. 2, 21, 4. 5. Mela 2, 90. Plin. 3, 21.

Colonia Julia Victrix Triumphalis Tarraco. Tarraco era la capital d'una alta circunscripció jurídica, conventus juridicus, ab 42 comunitats (segons lo mesurament oficial del Imperi fet en temps d'Agrippa (1); abarcava lo territori de la costa, de que havèm parlat fins ara, y s'extenía per lo sur, quasi fins al Xúcar; los Lacetans y Cerretans al nort de Tarraco, queyen també encara dintre aquest domini. A la primería del Imperi la ciutat donà el nom a una part d'Espanya; Hispania Tarraconensis significava tota la Provincia citerior regida per lo procònsul imperial, qui tenía la seva principal residencia en Tarraco. — La ruta militar de Narbo cap a Tarraco toca territori Cessetà en Antestiana (2), a partir de Fines (3), que encara devía pertànyer als Laeetans; la estació potser s'ha de cercar en la encontrada de Vilafranca del Panadès (4). Difícils de localisar son Stabulum novum (5) y Palfuriana (6); l'últim podría resultar que fós Vendrell. De l'altra banda de Tarraco segueix Oleastrum (7), que l'explorador més modern d'aquesta ruta, Aureliano Fernández Guerra, creu retrobar en Hospitalet (8). Sub Saltu (9) deu ésser llavors Coll (o Castelló) de Balaguer (10); abdúes estacions pertanyíen potser ja al territori dels Ilercaons; lo límit de la costa no pot establirse ab seguretat. Entre

---

23, 29. 6, 217. 19, 10. Sil. It. 3, 369. 15, 177. Martial. 1, 49, 21. 10, 104, 4. 13, 118, 1. Suet. Aug. 26. Flor. 2, 33, 51. Solin. 23, 8 p. 104, 19 Momms. Spart. Hadr 12, 3. 4. 5. Terracenis ibid. 7, 2. — it. Vic. it. p. 391, 1. 396, 2. 399, 1. 448, 2. 452, 5. Rav. p 342, 5. Gui 81 p. 514, 20: Terragona. — Mart. Cap. 6, 633. Eutrop. 9, 8, 2. Auson. (urb.) 19, 84. ep. 25, 89. 15, 26, 11. Oros. 6, 21, 19. 7, 22, 8. Jul. Honor. p. 35, 2 R. Dicuil. 6, 54 p. 39, 7 P. C. XII 4377. I. H. chr. 412 (= Bücheler, carm. epigr. I 699). Tarracona cosm. Aeth. p. 80, 6, 102, 20. Jul. Honor. p. 37, 5 R. C. 6239 Hyd. chron. en Florez, Esp. sagr. IV p. 356. 369. 371. Tarsagona Rav. p. 303, 13. 309, 1. Tarragona Oros. 1, 2, 104.—Los habitants Tarraconenses Caes. b. c. 1, 60, 2. colonia Tarraconensis Tac. ann. 1, 78. —Les monedes de la època visigòtica (Terr. cona); cf. en Heiss monn. wis. p. 60.

(1) Plin. 3, 18, 23. Los límits de les comunitats poden determinarse ab relativa certesa per medi de les indicacions de Plinius.

(2) Marca, Ukert, p. 420. Cortés lo sitúa cap a Bisbal; Lapie cap a Llacunsta.

(3) Cf. pag. 333.

(4) It. Vic. Antistiana it. p. 398, 6. Rav. p. 303, 11. 342, 3. Ancistiana Gui. 81 p. 514, 18.

(5) Stabulo novo it. p. 390, 6. Cortés creya que era Vilanueva de Sitges; Lapie, Vilanueva (segurament també de Sitges), Ukert p. 420. Solivella o Sagarre.—Lo trobàm citat en una altra ruta diferent de la precedent.

(6) It. Vic. it. p. 398, 7. Palturia Rav. p. 303, 12. Palturiana p. 342, 4. Gui. 81, p. 514, 19.— Marca. Flórez, Uk. p. 420, lo colocan vers Vendrell, Cortés vers Altafulla, Lapie vers Villabrodona. — Dista 16 m. p. de Tarraco segons lo it. Vic.

(7) Distant 21 m. p. de Tarraco. it. p 399, 2. — Oceani Rav. p. 309, 3, és probablement aquest punt. per cert que'l següent (Nobas p. 309, 4) se troba en la carretera que va cap a Ilerda. Los llochs de Salam y Anabere que trovàm seguint més enllà, és evident que ja no hi pertanyen; si Anabere és lo Anabis de Ptol., se pot raportar Salam ab Salauris, de manera que axís tindríem dugues estacions de la vía de Dertosa, Oceani y Salam, que hauríen penetrat inadvertidament en la ruta de Tarraco cap a Ilerda. — L'Oleastrum de Strabo, 3, 4, 6, p. 159, és segurament aquest punt intinerari; segons aquest autor se troba entre Sagunt y Dertosa.

(8) A. F. Guerra, discurso leído Acad. Madrid, 1862. Ukert, p. 419, y Reichard, lo localisen ab Marca vers Coll de Balaguer, Wesseling vers Cambrils, Cortés vers Cina, Lapie vers Miramar.

(9) Distant 25 m. p. de Tarraco, it. Vic. Saltum Rav. p. 342, 6. Gui. 81, p. 514, 20. Saguntum Rav. p. 303. 14, és manifestament la matexa estació.

(10) A. F. Guerra, ibid.

Hospitalet y Tarragona, en la costa, hi ha lo port de Salou, que Cortés y López dona ab fonament per lo Salauris (1) de Avien. Per cert que no's pot dir ab tota certesa si les monedes ab l'encuny salirin se referexen aquí, per més que és molt possible, tota vegada que Salirin havía establert una aliança ab Ilerda y's trova també en les monedes de Empòrium (2). Ptolem. cita, ademés, una ciutat dels Cessetans, Subur (3), identificada habitualment ab Sitges o Vilanueva y Geltrú; aquestes estàn també situades al mitg, entre Tarragona y Barcelona, en la costa, com lo Subur de Ptolem. Cortés donà ab lo just també aquí segurament al indicar Subirats, lloch que's troba en la recolzada del Noya (4) (d'un afluent dret del Llobregat). Una vía militar conduhía també en direcció nort-oest de Tarraco cap a Ilerda; al peu d'aquesta vía s'hi axecava la estació ad Septimum Decimum (5), la localisació de la qual és insegura.

IV

Los Ilercaons

Los Ilercaons (6) vivíen establerts en les dugues parts de la corrent baxa del riu Iberus (7), que avuy encara conserva'l seu nom sots la forma Ebre; ademés del nom d'Ilercaones se'ls dona també lo de Ilurcaones (8), Ilergavonenses (9), Illurgavonenses (10) y Ilergaones (11). En totes aquestes denominacions l'arrel se conserva igual; és lo mateix

(1) Avien. or. mar. v. 513: Salauri(s) cf. K. Müllenhoff; Deutsche Altertumskunde I, p. 172; l'autor pensava en Tarraco o Subur.

(2) Heiss., p. 140 tab. 10, 1. Delg. 3, p. 279, tab. 150, 1. 2. iltrdsalirin. Hübn. Mon. Nummi. n. 30[b] Unió ab Emporium Hübner, ibid. n. 5, 18. 19.

(3) Mela 2, 90 Plin. 3, 21: Ciutat dels Ilergetes, qui segons Plin. arribaven fins a la costa. Subur Cossetan. Ptol. II 6, 17. En una inscripció de Tarraco Suburitani, C. 4271.

(4) Cf. K. Müller en Ptol. I, 1 p. 153. — Lo lloch s'anomena també S. Sadurní de Noya.

(5) Id. p. 452, 4. Cortés lo coloca vers Selva. Lapie cap a Montblanch.

(6) Liv. frg. l. 91. Llur pays Ilercaonia. Ptol. II, 6, 16, 63.

Iber Herodor. en Steph. B. s. v. Iberia. Polyb. 2, 13, 7. 3, 6, 2. 14, 9. 15, 5. 27, 9. 29, 3. 30, 3. 35, 2. 39, 6. 40, 2. 76, 2. 6. 95, 3. 5. 97, 5. 4, 28, 1. 5, 1, 3. 10, 35, 1. 11, 32, 1. Strabo 3, 3, 8, p. 156. 4, 6, p. 158. 159. 7, p. 159. 9, p. 160. 10, p. 161. 12; 13, p. 162. 20, p. 167. 5, 9, p. 175. Ptol. II 6, 16. App. Ib. 7. 10. 41. 42. Hann. 2. 3. 6. Pun. 6. b. civ. 1, 111. Dio Cass. 41, 22, 42, 16. Eustath. ad Dionys. perieg. v. 281. Scyl. 2.

Hiberus Avien. or. mar. v. 472. Cato orig. VII p. 28, 4 Jord Caes. b. c. 1, 60, 2. 61, 5. 62, 3. 63, 1. 65, 4. 68, 1. 3. 69, 4. 72, 5. 73, 1. b. Alex. 64, 5. Liv. 21, 2, 7. 22, 19, 5. etc. frg. l. 91. Mela 2, 90. Plin. 3, 21. 24. 4, 111. 37, 150. Solin. 23, 8 p. 104, 7. Momms. Flor 1, 33, 7. 15. Cl. Marius Victor Alethias II 447. Sidon, Apoll. c. 5, 286 Jul. Honor. p. 37, 4. cosm. Aeth. p 81, 12 37. Vib. Sequ. p. 148. 24 R. Hor. sat 2, 8, 46. Lucan. 4, 23. 235. 7, 15. 10, 476. Sil It. 1, 480. 643. 2, 449. Prudent. contra Symm. 2, 605. Oros. 5, 4, 2. Venant. Fort. c. 6, 1, 104. 5, 350. Dicuil 6, 54, p. 39, 5 P. Hiberum flumen Caes. b. c. 1, 60, 2. 61, 4. 73, 1. Iberus Rav., p. 321, 12. Flumen Hiberus, C. 4075.

(7) Liv. frg. l. 91.

(8) Liv. 22, 21, 6.

(9) Caes. b. c. 1, 60, 2. 4.

(10) Plin. 3, 20: regio Ilergaonum.

(11) Liv. 21, 60, 3; cf. p. 330, not. 8

nom que Ilergetes, ab una terminació diferenta. Axís eren, donchs, segurament, una tribu-ramificació dels Ilergetes, com los Bustuli ho eren dels Bastetans. Ja en 218 a. J. C., o pochs anys desprès, semblen haverse aliat ab los Romans (1) y haver permanescut en la matexa situació encare en temps de la guerra de Sertori (2). En temps d'Augustus algunes comunitats pujaren de categoría y en part fins obtingueren lo dret de ciutadans romans.

Per la carretera de Tarraco y passant per Sub Saltu s'anava cap a Pinos (3) y Tria capita (4), que segons les investigacions de Guerra (5) correspòn a Perelló, y més enllà, cap a Dertosa (6), la capital dels Ilercaons, avuy Tortosa; aquest era lo acostumat lloch de passatge per sobre del baix Ebre. Plinius (7) la presenta com la ciutat de ciutadans romans més famosa de la comunitat de Tarraco; axís tenim que en temps d'Agrippa era Municipium, bé que segons la opinió de Hübner fóu Cèssar y potser Augustus qui primer la elevà a aquesta categoría. En Strabo (8) la ciutat s'anomena «Colonia», y en monedes (Colonia) Dertosa (9). Delgado, y ab ell Heiss, combaten lo parer de que aquestes monedes se referexen a Dertosa en Espanya, mes les seves temptatives per descobrir una altre ciutat ab aquest nom són un fracàs en tots sentits. L'avenç en categoría de nostra ciutat cau, donchs, en lo temps que va desde la mort d'Agrippa fins a Strabo; Hübner presumeix que Augustus hi envià més tart una colonia que portava'l nom de Col. Julia Augusta (10); abans d'axò, opina ell, la ciutat com a Municipium se deya «Hibera Julia Ilercavonia», ja que aquesta inscripció se troba en les monedes (11). Flórez, y ab ell Cortés, Delgado y Heiss, separaven Hibera (12) de Dertosa, y pretenien localisarla en la Amposta d'avuy; però la segona moneda abaix descrita, ens diu que axò no és bona-

---

(1) Liv. frg. l. 91. S'aliaren voluntariament a Cèssar (Caes. b. c. 1, 60, 2. 4)

(2) Rav. p. 303, 15. Pinon p. 342, 7. Pinum Gui 81, p. 514, 22. Com siga que aquest punt fora d'aquí no s'esmenta, no pot determinarse la seva situació.

(3) It. Vic. A consequencia d'un error d'escriptura Traia capita it, p. 399. 3 Orea capita Rav., p. 304, 1. Trea capita, p. 342, 8. Com ha de ser: Tria capita Gui. 81, p. 514, 23.

(4) A. F. Guerra, discurso ibid. Cortés creya que era Tivisa; Lapie, Torre del Aliga.

(5) Mela 2, 90. Suet. Galba 10. it Vic. it., p. 399, 4. Rav., p. 304, 2. 342, 9. Gui. 81, p. 514, 24. C. 6239. Ptol. II, 6, 63.—Sobre l'estat jurídich de Dertosa, cf. principalment C. p. 535.

(6) Dertosani celeberrimi civium Romanorum, Plin. 3, 23.

(7) Strabo 3, 4, 6 p. 159. 3, 4, 9 p. 160; abdúes vegades citat com a lloch de trànsit per sobre del Ebre.

(8) Delg., I, p. XXVI y L; Heiss, p. 128. Hübner, Mon Nummi. n. 31ª, c.

(9) Algunes monedes presenten C. I. A. D. Hübner, ibid. 31ª, d. e.

(10) Heiss, p. 128, tab. 9, 1. 2. 1-3. Delg. 3, p. 258, tab. 146, 1-5. Hübner, ibid. 31ª, a. b. Sobre la primera s'hi llegeix Mun. Hibera Julia, y al revers Ilercavonia; sobre la segona (sols al revers), M. H. J. Ilercavonia, al dessota d'axò Dert(osa), de manera que no hi ha que dubtar de la identat de les denominacions. Aquesta segona moneda ens mostra que lo nom de Dertosa no havía caigut en desús, com opina Hübner.

(11) Se'n trova una cita en Liv. 23, 28, 10: Hibera, opulentissima ea tempestate regionis eius (urbs).

(12) Dertosanus citat en les inscripcions, C. 4057. 4058. 4060. 4062.—En temps dels visigoths aquí s'encunyaren monedes ab la llegenda «Dertosa»; cf. Heiss. monn. wisig., p. 50.

ment possible. Lo fet de que dita moneda ostenti la testa de Tiberius ab la inscripció entorn, mostra que Dertosa, nomenada encara allà demunt Mun. Hibera Julia Ilerc., no pogué ésser feta colonia ja per Augustus, sino que qui la feu primerament fóu Tiberius, qui la nomenà Julia Augusta, en honor del seu pare adoptiu (1). En lo text de Plinius naturalment no s'hi pot enquibir a Dertosa per omplir lo buyt de la colonia dotzena que hi manca (2), com pretenía Hübner; malgrat ésser ja la ciutat colonia en son temps, Plinius se subjectà completament al mapa d'Agrippa, y oblidà consignar de nou a Dertosa en lo nombre de les colonies; Flaviobriga, que no havía sigut fundada fins poch temps abans, restava ferma en la seva memoria, y per ço la esmenta com a colonia. Dertosa pertanyía a la tribus Galeria (3), y per aquest motiu sembla que Augustus la elevà a Municipium, ja que l'emperador acostumava admètre a les ciutats espanyoles en aquesta tribus. La estació pròxima de la carretera, al sur de Dertosa, era Intibili (4), que segons Guerra avuy s'anomena Talets (5) (entre Trahiguera y Sant Mateo). Una ciutat del mateix nom s'ha de cercar potser a la vora de Iliturgi (en la Baetica); la historia militar ens la cita en la conquesta del territori (6); y potser també la ignorancia fóu causa de que Livius la localisés allí. En la Tarraconensis hi havíen dues ciutats nomenades Sigarra, una de les quals era dels Ilercaons (segons Ptol.) (7). Avuy encara és diu Segarra lo mateix que'l riu coster (al nort de Castelló de la Plana) (8). Lo territori dels Ilercaons arribava aproximadament fins a la desembocadura del Segre seguint Ebre amunt, car K. Müller cerca Theava (9), no sense probabilitats en Taya, al sur del Ebre, poch més o menys enfront d'allí hón desaygua lo Segre; Biscargis (10), un Municipium de ciutadans romans (11), deu ésser, segons Marca, l'actual Berrus (situat quelcòm al sur de Taya). Ademés cita principalment Ptolem. encara algunes ciutats que no's poden pas identificar totes ab certesa. L'antich Carthago (12) és tal vegada lo Cartalias (13) de Strabo, entre Sagunt y Dertosa. Cartalias hauría sortit en aquest cas de Cartada o Cartades; forma púnica del grech Carchedon (14). Alguns (15) lo relacionen ab Cantavieja, que ha de ser

(1) Cf. Detlefsen, Philolog. 32, p. 616.
(2) C. 4059. Kubitsch. de orig., p. 171. Imp. rom., p. 193.
(3) It. Vic. it., p. 399, 5. Lintibilin Rav., p. 310, 14. Intibili, p. 342, 12. Gui. 82. p. 515, 2.
(4) A. F. Guerra, discurso leido, ibid. Cortés lo cercava en S. Mateo, Lapie en Vinaroz.
(5) Liv. 23, 49, 12. Frontin. strat. 2, 3, 1, l'anomena Indibile.
(6) Ptol. II, 6, 63, p. 187.
(7) Marca. Ukert, p. 419.
(8) Ptol. II, 6, 63, p. 187.
(9) Ptol. ibid.
(10) Biscargitani, Plin. 3, 22, cf. Ukert, p. 419.
(11) Ptol. II, 6, 63.
(12) Strabo 3, 4, 6, p. 159.
(13) Movers, Phönizier II, p. 494.
(14) Marca, Cortés, K. Müller, en Ptol. I 1, p. 187.
(15) Cf. Atlas antiquus, n. 28.

igual a Carta vieja («ciutat antiga») (Prov. de Teruel); mas és difícil de crèure que Canta hagi sortit de Carta. Sieglin (1) lo localisa vers Vilanueva y Geltrú, ciutat antiga entre Tarraco y Barcino, hón d'altres volíen vèure-hi Subur (2); axò s'acorda bé ab la indicació de Strabo, qui aduheix tres ciutats-ports de mar, Chersonesus, Oleastrum y Cartalias, la una darrera l'altra; però Ptolem. dona a Carthago vetus com dels Ilercaons, als quals, ab tota seguretat, no pertanyía Vilanueva. També és molt possible una equivocació per part de Ptol. al indicar la tribu. Lo Tiar Julia de Ptol. (3) és, sens dubte, diferent del Thiar (4) del Itinerari, que s'ha de cercar al nort de Carthago. Hübner (5) los tenía abdós per idèntichs; mes axò és impossible, tota vegada que Plinius presenta als Teari Julienses (6) com a una municipalitat ab dret de ciutadans llatí dintre del conventus de Tarraco; una tal extensió del conventus cap al sur no és possible. Finalment, Ptol. (7) cita encara Adeba, lo nom de la qual té semblança ab lo del riu Udiva, que Plinius (8) dona com a límit sur del territori dels Ilercaons; tal vegada allí hi havía la població; K. Müller indica lo Vinaroz, que desaygua en la mar entre les ciutats de Vinaroz y Benicarló y en la població de Laceba que s'alça al peu d'aquell riu; ab tot y axò no passa d'ésser una feble conjectura qual fonament no pot demostrarse.

V

Los Lacetans

Al nort del Ebre, que pertanyía encare al conventus de Tarraco, vivía lo poble dels Lacetans que ocupaven un territori assats gran, extès entre Laeetans, Cessetans, Ilergetes y Ceretans. En lo esencial abarcava tota la montanya catalana del nort del Ebre fins als Pirineus. Hübner (9) ha provat de demostrar que'n tots los passatjes hón se cita aquest poble s'ha de llegir Jacetani en comptes de Lacetani car, segons ell, la forma de Lacetans nc ha nascut més que d'una reproducció equivocada de la I majúscula llatina per L al escriure. Però examinant lo cas més detingudament no sembla pas ben probable y fins ja crida l'atenció que la matexa error hagués tingut de passar a diferents es-

(1) Cf. p. 336 y 337.
(2) Ptol. II, 6, 63, p. 187.
(3) It., p. 401, 4.
(4) C. p. 479.
(5) Plin. 3, 23.— Brietius hi veu Trahiguera en lo Cerbol, oest de Vinaroz. Ukert, p. 419. K. M. p. 187.
(6) Ptol. II, 6, 63, p. 187. (Briet. creya que era Amposta. Uker, p. 419.)
(7) Plin. 3, 20. (Segons K. M., p. 152, lo cod Leid. presenta Udiva en comptes de Uduba vulg.)
(8) En l'article ja citat de Hermes, 1 (1866), p. 337.
(9) Liv., 21, 23, 2: Lacetania.

criptors. Noresmenys la posició geogràfica del poble entra aquí també en compte. Livius no fa esment més que de Lacetans que foren sotsmesos per Aníbal en 218 a. J. C. (1) y que encare en lo mateix any lluytaven contra Cn. Scipió (2). Prenen part en l'alçament contra la dominació romana (206 a. J. C.) y als capdills Indibilis y Mandonius que sempre son anomenats reys dels Ilergetes, Livius un cop fins arriva a donarlos lo nom de conterranis dels Lacetans (3). A més d'axò Plinius esmenta (4) ab tota justesa als Lacetans entre Aussetans y Ceretans. Hübner passa per alt dos passatjes en los escriptors grechs, Plutarch fa menció dels Lacetani, Dio Cassius de Lacetania (5). Tots aquests passatjes s'acosten a una explicació espontània si's localisen los Lacetans en lo territori montanyós de l'alta Catalunya com per la seva banda indica també Plinius (6).

Pochs son los passatjes hón trobàm als Jacetans citats ab precisió. Strabo (7) posa als Jaccetans al peu dels Pirineus entre'ls Vascons y Ceretans (axís donchs al nort dels Ilergetes), de manera que habitaríen aproximadament per los voltants de Jacca. Per cert que sembla lo més natural que la tribu dels Jaccetans tingui una capital nomenada Jacca (8); aquest lloch se diu encare avuy Jaca y és un texit de roques altíssimes, de situació inaccessible en l'alt Aragó. Queya dintre'l conventus de Caesaraugusta y era una ciutat tributaria (9). En temps primitiu sembla, no obstant, que sigué lliure o confederada, ja que encunyà monedes (iaca) (10). Los Jaccetans podríen haver perdut la llur llibertat en la guerra Sertoriana quan lluytaven en les files de Sertorius. Ptolem (11), nomena clarament encare en un passatje als Jaccetans y per cert com residents en los matexos llochs que'n los Historiadors y en Plinius trobàm que possehexen los Lacetans. Aquest dato corro-

(1) Liv., 21, 61, 8. — Car en 21, 60, 3, s'hi ha d'introduhir Laeetani segons opinió de Hübner; cf. p. 330, not. 8.

(2) Liv., 28, 24, 4: concitatis popularibus. — Lacetani autem erant. Ab tot, no per axò s'han de tenir per Ilergetes als Lacetans qui prengueren part sols en la rebetlió que esclatà portada per los dos capdills. — Liv , 28, 26, 7. 27, 5. 34, 4. Ademés, 34, 20, 2. 6. 9. Plut., Cato mai., 11. Lacetani Frontin. strateg., 3, 10, 1; les lluytes de M. Cato 195 a. J. C., contra'ls Lacetans.

(3) Plin., 3, 22. També 25, 17. — 3, 24, s'hi entén una comunitat tributaria, no lo poble.

(4) Vegis la nota 9 d'aquesta plana

(5) Lacetani, Plut., Sertor , 4. Lacetania, Dio Cass., 45, 10, 1.

(6) Plin., 3, 22.

(7) Strabo, 3, 4. 10, p. 161, Jaccetani, Jaccetania.

(8) Jacca Vascon , Ptol. II, 6, 66 [P]acca Rav., p. 309, 7.

(9) Plin., 3, 24, s'ha de llegir per cert Jacetani en compte de Lacetani, però en lloch més que en aquest passatje. S'entén la ciutat tributaria Jacca en la municipalitat de Caesaraugusta; en Plin., totes les ciutats dels Lacetans són, sense excepció, del conventus de Tarraco. — En una inscripció, C. 3985, se cita un Jaccotanus, mas la variant no és segura. En Jaca sols s'hi ha trobat una llosa de sepulcre, C. 2982.

(10) Heiss, p 175, tab. 18, 1. 2 Delg. 3, p. 265. tab. 147, 1. 2 justament apreciat per primera vegada. Hübner, Mon. Nummi. n. 48, segons Heiss les monedes se troben principalment per les rodalíes d'Osca y Jacca y són assats rares. Les lletres Kn (de la part dreta) indican també una unió ab Osca; és la marca del establiment monetari d'Osca.

(11) Ptol. II, 6, 71.

bora aparentment la suposició de Hübner sobre la identitat dels dos pobles; mas és impossible conciliar la informació de Strabo segons la qual los Jaccetans vivíen en la encontrada de Jacca al peu dels Pirineus, ab la declaració que fa Plinius de que'ls Lacetans estaven entre'ls Ausetans y Ceretans. Axís donchs tindría potser major probabilitat admetre que'ls Lacetans y Jaccetans, dos pobles quasi vehins, foren confosos (1) o fins identificats per Ptolomaeus, que no creure en l'existencia d'una error en tots los altres escriptors y en la necessitat d'esmenar la forma de Lacetans en Jacetans. Ptolem. consignava Jacca als Vascons als quals en tot cas podríen haver pertangut los Jaccetans; fet y fet no eren més que una tribu insignificant nomenada tant sols per Strabo (y equivocadament per Ptol.), car en Salusti, en la lletra de Pompeius al Senat (2) s'hi deu entendre sens dubte Lacetania; és fa donchs difícil de crèure que Pompeius s'hagués agotat primerament per subjugar les aspres valls de les montanyes al nort d'Osca mentre Sertorius persistía en Osca preparat per a la lluyta. També en Cèssar (3) s'ha de llegir Lacetani; ab tot, aquí és possible que s'hi entenguin los Jaccetans del nort d'Osca, puix que poch abans se fa esment d'Osca y Calagurris.

La carretera de Tarraco cap a Ilerda travessava la part sur del territori dels Lacetans. A la estació ad XVII (4), que encare sembla ésser del domini dels Cessetans, seguía ad Novas (5), la localisació de la qual varía segons los autors; Guerra creu que és Vinaxa (6). Si la Nova classis de Livius (7) és lo mateix lloch (8), no és ben segur. K. Müller llença l'idea possible de que l'Anabis (9) de Ptol. sigui la matexa estació; mas com siga que lo Ravenn. cita Nobas y Anabere l'una darrera l'altra (10), romàn excluída l'identitat de les dues. No pot donchs determinarse lo lloch hón estava situada Anabis, com tam-

---

(1) Com p. ex., los dos Calagurris I, 1, p. 190, ed. K. M.

(2) Sall., ep. Pomp., 5: (ed. Maurenbrecher). Lo millor manuscrit té també Lacetania; cf. Hübner, Hermes I (1866), p. 341. — La consequencia de Hübner, segons la qual és deu llegir Jacetania perque Strabo esmenta in Jaccetania aquestes lluytes de Pompeius, manca de fonament. Sallust , ep. Pomp., 5, parla dels dominis qne Pompeius ja posseheix, Lacetania y Indigetes; més enllà (§ 9) diu: Hispaniam citeriorem . vastavimus praeter maritumas civitatis: ultro nobis sumptui aerique sunt; entre les tribus que habiten prop de la mar, veritat és que no pot contar-hi Jaccetania al nort d'Osca, en tot cas més aviat Lacetania. Strabo parla en cambi de les lluytes per obtenir Osca que estava prop del pays dels Jaccetans; més Lacetaniam recepi, diu Pomp. (ibid.), segurament donchs sense haver de lliurar grans batalles.

(3) Caes. b. c. I, 60, 2. Tradicional és Jacetani.

(4) Cf p. 337, not. 5.

(5) It. p. 452, 3. Nobas Rav , 309, 4.

(6) A F. Guerra, discurso leído, ibid. Marina (Esp. sagr., 46, p. 14), creya que era Villanueva de Bellpuig; Lapie, Espluga Calva; Cortés, Villanueva de Prades; Marca, Ukert; p. 425, Tàrrega.

(7) Liv , 22, 21, 6.

(8) Com opinava Ukert, p. 420.

(9) Ptol. II, 6, 71, p. 196, K. M.

(10) Nobas Rav., p. 309, 4. Anabere, p. 309, 11.

poch algunes altres ciutats sols esmentades per Ptol., com Ascerris (1), Udura (2), Bacasis (3) y Kinna (4); Keresos (5) tal vegada sigui l'actual Serós que està situat al sur-oest de Lleyda al baix Segre. La situació de Jesso (6), dit avuy Guissona, és comprovada per les inscripcions; era una ciutat ab dret cívich llatí (7) y pertanyía a la tribus Galeria (8); per ço és probable que Augustus l'elevà de categoría. Jesso havía encunyat abans algunes monedes ab les lletres iesh (9) essent en conseqüencia confederada (o lliure). Ademés del Sigarra dels Ilercaons ja aduhit més amunt (10), hi havía una ciutat del mateix nom en terres dels Lacetans; era Municipium (11) y estava en la tribus Galeria (12); lo que no se sab de cert és si tenía dret cívich romà o llatí. Aquesta població estava emplaçada allà hón avuy hi ha Prats del Rey. De la semblança del nom deduheix K. Müller (13) que Tàrrega, al est de Lleyda, en l'antiguitat ja també's deya Taraga, lo qual és possible. Una de les ciutats dels Lacetans més al nort era Aeso que en temps antich sembla haver sigut d'importancia y encunyà algunes monedes ab la llegenda esh (14). Bé devía ésser confederada, però perdé després la seva llibertat, y en temps d'Agrippa era tributaria (15); fins a Vespasià no li fóu concedit lo dret llatí y fóu d'ell de qui'l rebé, tota vegada que era en la tribus Quirina (16). Segons conjectura próu probable de K. Müller lo nom que figura en Ptol. és restablert (17). La població's diu encare

---

(1) Ptol. II, 6, 71, p. 196; K. M., voldría cercarla per l'Essera, un afluent esquerre del Cinca; en aquest cas cauría dintre'l territori dels Ilergetes.

(2) Ibid., K. M. senyala lo riu Aguadora que evidentment no té rès que vèure ab Udura; Cardona hi està situada; Marca, hi localisava Udura (oest de Vich) Uk, p. 125.

(3) Ibid. En C. 4625 se fa esment d'un Bacasitanus. Marca, Ukert, p. 425, la tenen per Manresa, lo domini de la qual avuy encara s'anomena Bages; altres creuhen que es Bagà en l'alt Llobregat.

(4) Ibid. Potser s'ha de buscar per lo Cinca, al qual Caes, b. c., 1, 48, 3 y Lucan, 4, 19, nomenen Cinga; Plin., 3, 24, cita als Cinciences com a stipendiarii del conventus de Caesaraugusta; serà probablement la matexa ciutat la qual, emperò, era dels Ilergetes.

(5) Ibid. Aquesta és també una ciutat dels Ilergetes.

(6) Ptol. II, 6, 71. Or (do J)esson (iensium), C. 4452. Jesson(iensis), C 4463. Jessoniensi, C. 4610; cf. C. p. 593.

(7) Plin., 3, 23, hón Hübner, C. p. 593, corretgí encertadament Gessorienses per Jessonienses.

(8) Kubitsch. de or., p. 174. Imp. rom., p. 195.

(9) Heiss, p. 113, tab. 6. Delg. 3, p. 247, tab. 145, 2 (aquest les confongué ab esh de les monedes de Aeso) Hübner, Mon. N., n. 20.

(10) Cf. p. 339, not. 6.

(11) Municip. Sigarrenses, C. 4479, p. 597.

(12) C 4481. 4483 ; cf. Kubitsch. de or.. p. 179. Imp. rom., p 199. Augustus l'havía donchs elevat a Municipium; en Plin. hi manca.

(13) Ptol. I, 1. p. 191, de Tarraga Vascon.

(14) Heiss, p. 114, tab. 6. Delg. 3, p. 247, tab. 145, 1 Hübner, Mon. Nummi, n. 17.

(15) Aesonenses, Plin., 3, 23: stipendiarii del conventus de Tarraco.

(16) C. 4465. 4466. 4473, nomena l'Aesonensis; cf. C. p. 594. Kubitsch. de or., p. 162. Imp. rom , p. 188.

(17) Aeso en lloch de Lesa, que és del tot desconegut. Ptol. II, 6 71, p. 195.—Hübn Mon., ps. 29-30, ho refusa per la rahó de que Aeso no ha sigut lacetà; però ab tot, axò és molt probable ja que pertanyía al conventus de Tarraco y aquest comprenía als Lacetans, mentre

avuy Isona y està situada entre'l Noguera y la part alta del Segre. Al est de Isona hi ha Solsona que és tinguda per Setelsis (1).

VI

Los Ausetans, Bergistans y Ceretans

Entre'ls Lacetans y'ls Indígetes, a la part alta y mitja del Ter, residíen los Ausetans, petita tribu que compartí quasi sempre la seva sort ab la dels Lacetans. També ells foren subjugats en 218 a. J. C. per Aníbal y combatuts per Scipió dintre del mateix any (2). En 206-5 a. J. C. prengueren part en l'alsament sense ècsit contra'ls Romans (3), s'en passaren no obstant ab M. Cato en 195 a. J. C. (4) y fermaren llavors un pacte ab los Romans. Desprès de la batalla d'Ilerda s'en passaren ab Cèssar (5). Més tart sols fan menció d'ells Plinius y Ptolemaeus (6). La llur capital era Ausa (7), en l'Edat Mitjana nomenada encara Vich d'Osona, avuy Vich (8); les trovalles que s'han fet d'inscripcions confirmen la situació del lloch (9). Aquí s'encunyaren probablement les monedes per la tribu confederada, que porten les llegendes ausa-in y ausescen (10). La ciutat degué pujar de categoría per mediació d'Augustus —la tribus a la qual pertanyía Ausa era la Galeria (11)— y li fóu concedit lo dret cívich llatí (12). La opinió de Unger (13) segons la qual entre'ls Aucoceretes d'Avien (14) s'hi ha d'entendre Ausoceretes, ço és Ausetani y Ceretani, tal vegada sigui justa (15).— Una segona ciutat dels Ausetans, Gerunda, assolí major significació que Ausa ja durant la dominació romana y axò principalment sens dubte

---

que'ls Ilergetes eren de Caesaraugusta. Lo límit dels conventus sembla aquí identificarse ab lo límit dels dos pobles, Lacetans y Ilergetes.

(1) Ptol. II, 6, 71, p. 196. Uk., p. 425 (segons Marca). K. M., ho considera principalment possible donada la distancia Aeso-Setelsis en Ptol., que és igual a Isona-Solsona.

(2) Liv. 21, 23, 2 y 61, 8. Liv. 26, 17, 4 los cita equivocadament en la regió de Iliturgi; segurament deu llegirse in Oretanis com fa Hübner; cf. C., p. 434. 614.

(3) Liv. 29, 1, 25. 2, 2. 5. 3, 3.

(4) Liv. 34, 20, 1.—En l'any 183 a. J. C., A. Terentius lluyta feliçment contra'ls Celtíbers in agro Ausetano (Liv. 39, 56, 1); (axò sembla molt poch probable).

(5) Caes. b. c. 1, 60, 2.

(6) Plin. 3, 22 entre Laeetans y Indígetes per llevant, y Lacetans per ponent; axís, donchs, compta als Bergistans entre'ls Lacetans. Ptol. II, 6, 69.—Aparexen per última vegada en lo Nomin. prov., p. 129, 5 R (XIV 8 Seeck in Notit. dign.)

(7) Ptol. II, 6, 69

(8) Pere de Marca primerament; Uk., p. 426. C. p. 434. 614.

(9) Ausetani, C. 4537. Fin Auso esmentat en C. 6110, (p. 978).

(10) Heiss., p. 103, tab. 5, 1-4. 8. 9. Delg. 3, p. 28, tab. 90, 91, 1-4. Hübn. Mon. Nummi, n. 18.

(11) Kubitsch. de or., p. 165. Imp. rom., p. 189.

(12) Ausetani Plin. 3, 23.

(13) G. F. Unger, Avienus, Philol. Supplbd. IV, 2 p. 260.

(14) Avien. or. mar. v. 550.

(15) Hübner, Mon., p. 30 No obstant la refuta com inverosímil en Pauly-Wissowa s. v. Ausetani.

per estar situada sobre la gran vía de comunicació per los Pirineus (1). Com siga que pertanyía a la tribus Galeria (2), Augustus l'afavorí probablement ab lo dret llatí (3). Avuy encare's diu Gerona (vora del Ter) (4). Com siga que Augustus concedí'l dret llatí a aquests dos llochs principals dels Ausetans, potser que'l concedís també a tota la tribu y axò segurament en paga de la fidelitat que ella observà ab lo seu pare adoptiu. Al nort de Gerona hi ha un lloch ab aygues calentes dites en l'antiguitat Aquae calidae com les Laeetanes (5); aquest és l'actual Banyoles. Lo lloch de Baecula no pot determinarse (6); segons Hübner (7) se tracta d'una confusió ab lo Baetulo del domini Laeetà; mas, és difícil de crèure per la rahó de que Plin. aduheix Baetulo com a Municipium de ciutadans romans y en cambi als Baeculonenses com a stipendiarii, l'un lloch y l'altre ditre'l conventus de Tarraco (8). Ptolemaeus fa esment d'un petit poble ab quatre llochs entre Ausetans, Lacetans y Laeetans; aquests són los Castellans (9) dels quals no's troba rastre en lloch més; a jutjar per la llur situació en Ptolemaeus s'hauríen de buscar per la vora del mitjà Llobregat. Es evident que la denominació no és indígena sinó llatina y pot haver sorgit de qualque castell que hi hagués hagut en aquesta encontrada (10). En aytal cas no manca de probabilitat la opinió de K. Müller que compta als Castellans ab els Bergistans, principalment tenint present que Livius en un passatje, parla de set castells d'aquest darrer poble (11). Ab axò concorda també la situació dels llochs en lo mitjà Llobregat. Los documents

---

(1) It. Vic., p. 390, 4. Rav. p. 303, 4. 341, 13. Gui. 81, p. 514, 11 (Gerundia). Tab. Peut. Ptol. II, 6 69. Prudent. peristeph. 4, 30.

(2) Kubitsch. de or., p. 173. Imper. rom., p. 195.

(3) Gerundenses Plin. 3, 23 Les inscripcions, C. 4229. 4620. 4621.—En la època visigòtica tenía importancia com a seu episcopal y com a ciutat, ab dret d'encunyar moneda; cf. Heiss monn. wisig., p. 53. I H. chr. 192. Gerundensis episcopus 175.—Emperò és molt dubtós que siguin de Gerunda les monedes ibèriques ab la llegenda Krsa. (Zobel, est. histor. I tab 8, 6. II, p. 34, inscr. n. 72. Hübn Mon. Nummi, n. 16. Heiss y Delg. encara no les conexíen). Potser no sería fora de lloch senyalar abans a Ceresus, Keresa (cf. p. 343, not. 5); los Thruthruenses (thruthru-atn) del revers són completament desconeguts.

(4) Marca Ukert, p. 426. C. p. 987 y 614.

(5) Ptol II, 6, 69.—Hübner les prengué equivocadament per Caldes de Montbuy, que són Laeetanes. cf. p. 334, not. 2.

(6) Ptol. II, 6, 69. Baecul(on)enses Plin. 3, 23. Los espanyols l'han localisat diferentment, a Roda, vora'l Ter; a Granollers, nort-oest de Mataró, y a Besalú, nort de Gerona; cf. K. M., p. 194.

(7) Pauly-Wissowa s. v. Baecula.

(8) Sobre Baetulo (Plin. 3, 22) cf. p. 332, not. 3. Ulrichs, Vindic. Plinian, p. 50, és també donchs, equivocat. car no's pot crèure a Plin. capàs de semblant error que dona una matexa ciutat com a Municipium y acte seguit com a ciutat tributaria. Ademés, Baeculenses ja román corroborat ab lo Baecula de Ptol.

(9) Castellani Ptol. II, 6, 70, p. 195, ab Sebendunum, Beseda, Egosa, Bassi.—Beseda s'identifica, ab alguna probabilitat, ab S. Joan de Badesas, al nort-oest de Girona. (Marca, Reichard, Ukert, p. 426.)

(10) Hübner, Mon. ling. Iber. Proleg., p. XCV.

(11) Bergistanorum civitatis septem castella Liv. 34, 16, 9; també 17, 5. (21, 2. 6· Vergestani, altra cop la matexa narració treta d'altres fonts). En 195 a. J. C., y després d'una rebelió Cató los sotsmet.

antichs nomenen Bargusii als Bergistans; lo nom és evidentment lo mateix ab sols la terminació cambiada. Aníbal los subjuga al seu pas en 218 a. J. C. (1). Fora d'aquí no's troven citats; Plinius (2) los hi adjudica tot lo domini dels Lacetans y és molt verosímil que no eren més que una subdivisió d'aquests y que compartíen ab ells la llur sort (3). No tením noticies concretes de la seva pertenencia al conventus de Tarraco ab tot y ésser axò prou segur per lo fet de formarne part los Ceretans, segons testimoni manifest de Plinius. Los erudits no van pas equivocats al cercar la capital d'aquest poble, Bergium castrum (4) o Bergidum (5) en l'actual Berga (en l'alt Llobregat, sur-est de la Seu d'Urgell). La ciutat Bergusia (6) que Ptolem. assigna als Ilergetes no és segurament altra que Bergidum ja que no pot sorpendre lo trovar en Ptol. a una ciutat nomenada dos cops segons dues fonts diferentes (7) y apar més plausible adjuntar Bergusia ab Bergidum que no ab Pertusa (8).

Los Ceretans han tramès a la posteritat son nom vivent en la vall de Cerdanya, al peu del alt Segre en los Pirineus. Ja Avíen parla dels Ceretes y lo propri fa Steph. Byz. en una noticia antiga (9). Queda per aclarir lo que s'entén ab la llur ciutat Brachyle. Los Ceretans eren un poble que malgrat ésser petit sigué lliure (o confederat) fins al any 38 a. J. C., ja que Domitius Calvinus celebrà un triumf obtingut sobre d'ells (10). Sembla que Augustus los guanyà llavors concedintlos lo dret llatí de ciutadans, puix que'n temps d'Agrippa les seves dues comunitats portaven los noms de Ceretani Juliani y Augustani (11). Strabo també'ls cita (12); Ptol. (13) nomena una comunitat ciutadana, Julia Libica (14)

---

(1) Bargusii Polyb. 3, 35, 2. 4. Liv. 21, 19, 7. 23, 2. Steph. Byz., s. v.

(2) Plin. 3, 22.

(3) Cf., p. 340 y 341.

(4) Bergium (Vergium castrum), Liv. 34, 21, 1.

(5) Ptol. II, 6, 67, qui l'assigna equivocadament als Ilergetes.—Flor. 2, 33, 49 l'anomena Bergida; en Oros. 6, 21, 5 (y Hist. misc. 7, 12, p. 172, 25 Eyss.), hi trovàm la extranya denominació de Attica; no pot decidirse ab certesa si's tracta o no de la matexa ciutat.

(6) Marca, Flórez, Ukert, p. 426. K. M. Ptol. I 1, p. 192.

(7) Ptol. II, 6, 67.

(8) Per exemple: Augustobriga y Nova Augusta, Termes en Pelendons y Arevachs, Salaria en Bastetans y Oretans, y altres.

(9) Reichard y Kiepert, Abhandlungen der Berliner Akademie, 1864, p. 152, preteníen lo segón. Segurament no hi ha que pensar també en una identificació dels Bargusis y Bergistans ab los Ausetans, com volía Hübner (Hermes 1 (1866), p. 337); aquests eren més bé dues petites tribus vehines, cada una ab la llur capital propria; los Ausetans Ausa, els Bergistans castrum Bergium.

(10) Ceretes y (Auso) Ceretes Avien. or. mar. v. 550. Steph. Byz. s. v. Brachyle, ciutat dels Ceretes.

(11) Dio Cass. 48, 42, 1. (Vell. Paterc. 2, 78, 3.)

(12) Plin. 3, 22: per Pyrenaeum. 23. Eren del conventus de Tarraco com tot lo territori de que hem parlat fins aquí.

(13) Strabo 3, 4, 11, p. 162. Ademés, Cerretani Sil. Ital. 3, 357.

(14) Ptol. II, 6, 68. La forma justa era sens dubte Ceretani (cf. Detlefsen, Philolog. 32, p. 631), que és la que presenten també los manuscrits més recents de Plin.

Ptol. II, 6 68, p. 194.

en lloch de les dues rurals; aquella pertanyía evidentment als Ceretani Juliani; lo nom s'ha conservat en l'actual Llivia (en Puigcerdà), un *enclave* espanyola dintre la terra francesa.

Sumari dels demés capítols

VII. — Los Ilergetes. — Hecataeus ja'ls coneix evidentment per Ilaraugates. Més tart són aliats dels Romans; los geògrafs antichs, Plin., Strabo y Ptol., los hi assignen diferenta extensió. Les llurs ciutats, Ilerda, Celsa, etc. — Los Suessetans.

VIII. — Los Jaccetans y'ls Vascons. — Los Jaccetans habiten al peu dels Pyrineus centrals y són una part dels Vascons. Aquests no entren en la esfera dels Romans fins a la guerra de Sertori, atenyent llavors lo territori al sur del Ebre. Les llurs ciutats totes tributaries; sols Tarraga confederada.

IX. – Várduls, Carietes y Autrigons. — S'aduhexen los petits llochs del seu poch poblat territori.

X. – Los Càntabres. — Lo nom se donà diferentment segons los temps; no son sotsmeses definitivament als Romans fins al any 19 a. J C., ultimament en Espanya. Recompte dels seus llochs y ciutats.

XI. — Los Asturis. — Residíen en la costa nort desde la desembocadura del Sella fins al Canero, al sur arribaven fins al Duero; Ocelum Durii pertanyía no obstant a la Lusitania. Les ciutats y víes del seu territori.

XII. — Los Callaechs. — Historia de la conquesta del pays llur. En la banda nort-oest del seu territori hi residexen los Artabres celtes evidentment immigrats per mar; sos llochs són molt difícils de determinar, lo mateix que'l curs de les carreteres.

XIII. — Los Vaccaers. – No son celtes, sinó ibers; les llurs nombroses ciutats fortificades: Intercatia, Lacobriga, etc., Avila ja en la antiguitat Avela. La seva possessió primitiva Salamantica, etc., los fóu presa en la guerra numantina y donada als Vettons.

XIV. — Los Turmoges, Berons y Pelendons. — Les llurs ciutats y límits.

XV. — Los Arevachs. — Són la tribu més poderosa dels celtibers, no sotsmesa completament fins al any 72 a. J. C.; les seves ciutats són totes tributaries potser a causa d'haver intentat altre cop fer resistencia.

XVI. — Los celtibers. — Diferent extensió del nom. Divisió d'aquest poble en varies tribus. Les seves ciutats. Situació de Segobrica.

XVII. — Los Carpetans. — Com tota la Espanya mitja, devenen també romans en 133 a. J. C. Límits y ciutats. Laminium encare'ls pertenexía.

XVIII. — Los Oretans. — Los trovàm de bona hora sots lo nom D'Orissis. Los Mentesans ne son probablement una subdivisió. Castulo y les seves mines.

XIX. — Los Bastetans. — Son idèntichs ab los Bàstuls de la Bètica, com los Turdetani y los Turduli no són més que formes diferents del mateix nom. Los Iclonetes entorn D'Acci.

XX. — Los Contestans. — Llur nom és tal vegada compost de Consedetani, y significa Edetans del sur. Liv., Plin. y Ptol. són los qui primer en fan esment; mes son territori en Strabo es Edetà.

XXI. — Los Edetans. — Llur nom es Edetans o Sedetans, sense distinció. Sagunt era una ciutat ibèrica com indican lo nom y les muralles, no una fundació grega. — Les demés ciutats dels Ededans.

XXII. — Les Pityuses y Balears. — Diferents noms, Ebusus, Gymnesien, etc. En l'any 123 a. J. C. devenen romanes. Les ciutats.

Traducció del alemany de

PERE BARNILS GIOL

APLECH DE DOCUMENTS DELS SEGLES XIè Y XIIè

PER A L'ESTUDI DE LA LLENGUA CATALANA

Quan publicàrem les «Homilies d'Organyà» (*Revista de Bibliografía catalana*, Barcelona, 1904), les acompanyàrem d'una serie de velles escriptures de les centuries XIª, XIIª y XIIIª ab interessants mots catalans. Algún temps després donàrem a conèxer (*Revue Hispanique*, París, 1908) una nova tanda de textes que'n bona part estàn redactats en romanç y pertanyents als segles XIè y XIIè. Ara s'ens ofereix la oportunitat de presentar als erudits qui estudien històricament la nostra parla, una tercera col·lecció de documents inèdits procehents uns del arxiu de la col·legiata d'Organyà y altres del Capitular de la Seu d'Urgell, que contenen bon nombre de paraules en vulgar y que creyèm seràn estimats com a una nova contribució al lèxich d'aquell primer període en que la llengua catalana consta ja formada.

No devèm advertir altre vegada que documents d'aytal mena són rarissims en lo segle Xè y en la primera meytat del XIè, y que les poques paraules catalanes que contenen en mitg del total en llatí baix, son quasi sempre les metexes, que los escrivans no trovaven probablement en los formularis corrents llavors, o aquelles quels oferíen impossibilitat o gran dificultat de traduhir o de llatinitzar. Tals eren, per exemple, los mots *fexa de terra*, *curtina*, *coma*, *era*, *ort*, *trilla*, *canyamàs*, *mallol*, *torrent*, *plà* y altres referents a qualitats de les terres o del cultiu. Emperò, tan aquests mots com los referents a prestacions y actes feudals y la majoría dels noms personals y geogràfichs, que quasi sempre aparexen també en vulgar, surten escrits ab igual forma que avuy y ens revelen idèntica pronunciació popular. Com no tením competencia per estudiarlos filològicament ni desde'l punt de la gra-

màtica històrica, ens limitàm a donar la col-lecció per rigurós orde cronològich y fentne de cada document un estracte o la transcripció sencera, segons la relativa importancia.

Començàm, emperò, la serie ab una escriptura que si bé no ostenta cap mot en clà vulgar, tota ella descubreix lo català parlat per son redactor y és precisament la més vella del arxiu d'Organyà, la que estant datada del 2 de calendes juny any 14 del rey Carles, lo meteix pot correspondre al any 854 del istil modern, si aquell Carles és l'anomenat *lo Calvo*, com al any 911, si's refereix a Carles dit *lo Simple:* «In nomine domini ego Uperus et uxor mea Esteoncia tibi entore nostro raugefredo constra nos (?) ut tibi aliquid uindere deueremus sicuti et uindimus tibi terra in adpendidicio de Kastro uliana in loquo que dicitur ionceto et adfrontan ipsa terra de II latus in Stcaras taspuluicas et de III vero latus adfrontan in terra de nos uenditores et de IIII uere latus adfrontan in terra frulani sic uindimus tibi ipsa terra quamtu istas infrontaciones includunt ab onne intecrietate et recepimus de te entore solidos II in rem ualente. Est manifestu si quis saue que si in termini mecredimus et re uenturu quod si nos uenditores aut ullus omo inquietauerit dupple tibi componere faciamus et in ebante ista karta uindicionis firmis permaneat et facta karta uindicionis II. Kalendas iunias anno XIIII renante Karlo rege filio laudeuiquo. S ✠ ignum Uperus. S ✠ ignum Estloncia qui hanc karta uindicionis fecimus et testes firmare rocauimus. S ✠ ignum Atrobarii. S ✠ ignum Alariqui. S ✠ ignum Mumioni. S ✠ ignum Gonili. Lebegildus presbiter roitus scripsi et ✠ die et anno que supra» (1).

Si'l testament del bisbe Sisebut d'Urgell, del any 839, publicat per en Villanueva fos rigurosament autèntich, tindríem ja en tan llunyana data noms geogràfichs en vulgar en les escriptures, donchs allí cita'ls llochs de *Caua llaria* y *Novas*. Aquests dos noms se repetexen ab igual forma en la venda del meteix any (datada: 10 calendes martii anno XXVI. imperante domino nostro Ulodouico augusto) de certs alous de la vall d'Elins, atorgada per Aconcius al esmentat prelat.

En un document també d'Urgell del any 932, aparexen ja alguns més mots catalans. Es la donació feta per Centul, prevere, a la Seu, de

---

(1) Havèm adquirit ab los pergamins d'Organyà, altre escriptura datada del any 5 del rey Carles, que sería la més antiga si's tractés d'anys de Carles *lo Calvo*, donchs correspòn a 845 del istil modern; mas, creyèm que deu reduirse a anys de Carles *lo Simple*, y en tal hipòtesi, pertany al any 904 del nostre istil. Heus ací aquest vell document de la alta conca del Segre: «In nomine domini ego deonatus entores meos galindo et uxori sue bella per hanc scriptura uindicionis uindo uobis una sorte de terra in loco que uocant ad ipso uillare et affrontat de I. latus in torrente et de alia latus in terra fuliencio et de III. latus in terra reimondo. Quantum infra istas afrontaciones includunt sic uindo uobis ista sorte de terra de parentorum ab intecrum per precio argencios IIII in rem ualentem. Est manifestum ut ex presenti dies et temporas et horas ista uindicio in omni omnibus *nda* abeat firmitate. Facta uindicione V. nonas jenuarii anno V. regnante karlo rege. Sig ✠ num deonatus qui hanc uindicione rogaui scribere et testes firmare. Sig ✠ num baldebonus. Sig ✠ num frederus. Sig ✠ num anfonsus. Maiorinus presbiter scripsit sub ✠ die et anno quod supra».

una heretat exceptuat *ipso solariolo, II. peciolas de uinea* et I. *maiolo*, que afrontava ab villa *Novella*. Data: 2 calendes febrer any III qui obiit Karolus rex filius Ludouicho.

Més nombroses són les paraules en vulgar en lo testament del bisbe Vuisad d'Urgell del any 950 (8 idus juny anno XV regnante Ludouico Rege filio Karuloni regi). Dexa a son germà Ratfred un cavall «blancardo cum freno granato, sella granata, asbergo I. spata I. ignea et scuto I»; y a son nebot Wadall «mulo I cum freno blanco» y al altre nebot Ariman «pullino I». A Marcus dexa les vinyes de *caldarios* y I. *molinar* cum ipsa insula. A la Seu, tres serrahins anomenats Nazar, Muzu y Zulema y a Gilabert altres dos serrahins, Abdela y Pheto.

En la escriptura de venda per Teudiscle y Talesa, que havèm trovat entre'ls pergamins d'Organyà, del any 962 (VIII. kalendas madii anno VIII. regnante Leutario rege filio Ludeuico), se diu «uindimus tibi *una fexa* de terra in ualle nenpetana».

Major interès té la donació feta per Guinedella y son marit a la Seu, d'un alou anomenat *Pallerols*, d'una vinya a uilla *Nouella* que afronta ab la vía que condueix a *Pallerols* y ademés, un bosch ab tots los *argelariis*, *surusculariis* y *boxedariis* y una *connamina subirana* a Nocholone. Es del any 967 (nones madii any VI. qui obiit Karolus rex filius Ludouici). Y altre escriptura pertanyent també al arxiu de la Seu, del any 19 de Lotari, 973 del istil modern, és la donació atorgada per Altemir a la Catedral d'una vinya a Calvinyà, «in ipsa *coma*». Del propri any 973 és lo pergamí d'Organyà que conté la venda que feren Fabilo y Benedeta a Gualenso y Susana, cònyugues, y que diu: «per hanc scriptura uindicionis nostre uindimus uobis I. *fexa* de terra» (1).

Datada del XVII. kalendas madii anno VIIII. regnante Uco regem duce magno ul francorum, o sía del 995 istil modern, és la venda atorgada per Ramón *uicarius* y sa muller Ranlo a Galindo y Bella, cònyugues: «uindimus uobis IIII^{or} *fexas* de terra in pauo Orgello in ualle Nepetana... et abet afrontaciones ipsas II. *fexas* de terra de I. parte in riuo et de alia parte in uia... et ipsa alia terra qui est a ipso Kero afronta de I. parte in torrente et de alia parte in stirpe...» Es del arxiu d'Organyà.

En lo testament sagramental den Guitart, del arxiu de la Seu, datat del any 996 (Late condicionis V. idus decembris anno X. regnante Ugo magno rege) y jurat sobre l'altar de Sant Andreu apòstol, de la iglesia de *uilla lubent*, s'hi troven les dexes al monastir de Ripoll d'una *curtina*, II. *tinnas*, I. tonna, y la vinya situada in ipso *obago* d'Arcegal y al clergue Bernat «I. asino cum suo adobo».

---

(1) Devèm recordarací que en la venda de terra del comtat d'Urgell atorgada en 978 per lo comte Borrell y que publicàrem en nostra obra *Investigación histórica sobre el Vizcondado de Castellbó*, és hón havèm trovat per primera vegada escrit en vulgar lo nom del riu Segre.

En la donació que'l comte Ermengol feu a la Seu, de la vila de Sallent, en 997 (4 nonas marcii anno I. qui obiit Ugo qui fuit dux et postea rex), se diu que afronta ab la *guardia de Serua* y ab lo *grad de Boxols*. Es del arxiu de la Seu.

Al començar lo segle XIè , en 1003 trovàm lo testament del bisbe Salla (X. calendas novembris anno VIII regnante Rotberto regi) ab abundants mots catalans. Dexa a la Seu la masía de *casas novas*, la *mula falua*, lo seu lectum *brosetato* cum ipsa *gangab* pallia cum ipso *plumaz* et I. lentium ad ipso camiso *fresato; cuzlars* IV. d'argent et ipsum meum *zaalbaal;* dexa als sirvents de la Catedral lo blat que té a *Bescaràn* y lo vi que té in *ual* de *Annorra* y al seu nebot Ermengol «ipso *drober* cum ipsas *curtinas* et ipsas *pelles semosinas»,* al clergue Ennec *I pellizono argino* y a la Catedral son llit, ço és, *taped, feltro, chotuulpino*.

En nostre llibre ja citat sobre'l vescomtat de Castellbó hi publicàrem lo testament de la vescomtesa Sanxa, del any 1016, hón hi ha dexes interessants: «Et *caldera* maiore cum ipsos *cremascles* et uelata una spanescha cum feltre remaneat ad Viuas sacerdos prescripto; alia *caldera* cum quoto I. remaneat ad Seniofredo sacerdos... Ad Anna de *Boxedera banchale* I. et *sellar* I. cum capello feltrenio. Ad monachos Sancti Saturnini pellecia, pelliciono I. et gonnella I».

Es del any 1025 (XIII. calendes februarii anno XXX. regnante Rotberto rege) lo testament del ardiaca Pons, pertanyent també al arxiu de la Seu. Dexa al monastir de Sant Pere de Roda una terra situada *ad ipsas alladas;* al sagristà Seniofred equa I. et *poldrela* I; a son propri fill Bernat la *caldera* ab sos *paracingles* i *bolzas* que té a *Eueg*. Hi ha en aquest document molts noms geogràfichs en vulgar, com *Sanillers,* ipsa *Balma*, *Serrateix*.

En lo testament sagramental de la vescomtesa Guisla, mare del bisbe Sant Ermengol, del any 1026, hi ha la dexa a Sant Pere de Rodes de *somer I. spanescho* ab son *strato, sela, boldas* y *saccos*.

L'any 1030, los consorts Vitart y Ouimia, tement la mort, donaren a la iglesia d'Organyà un alou situat en la vall de Fígols, «in uilla uocitata *Buadella*», que afrontava «in ipsa serra qui dicitur Cleriano, de alia in trenca cocos» y firmaren *Seniofred de Figols* y *Miro de Buadella*. Aquest document y los següents, fins a nova advertencia, pertanyen al arxiu d'Organyà.

Correspón al any 1033 la següent venda: «In nomine domini ego Medira femina cum filiis meis id est Adalelmo et senior et Vifred uinditores sumus tibi emptore nostro Iozfredo presbitero... uindimus tibi de alodem nostrum I. diuisionem. Et est ipse alaudes in ualle capudense... in primis uindimus tibi I. pecia de terra ad ipsa *choma subirana*, qui afrontat de I. part in terra de *Mir Odger*... et item uindimus tibi I. pecia de terra qui est in capud de ipso *prad*... Et deinde vindimus tibi II. sortes de uineas quem abuimus in ipso *pin*... Et insuper

uindimus tibi de ipsa nostra *curtina* simul cum exio et regresio et aliquid de superposito et uno nostro *paliario;* et per ipsa *curtina* et ipso *paliario* accepimus precio solidos III... Facta est ista karta uindicionis V. kalendas februarii anno III. regnante Aianricho rege. Signum Medira. Signum Adalelmo. Signum Trasuero. Signum Godmar Anton. Signum Radolfo Iouer. Et de hic in isto numero uindimus tibi I *fexa de terra* in ipsa *coma subirana* quod nos emimus de Antonio condam; et accepimus de te precio solido I. Adalbertus presbiter rogatus scribsit et sub die anno quod supra.»

La escriptura que segueix, del any 1034, és interessant per los noms en vulgar de diferents arbres fruiters: «In nomine Domini, ego Raimun Arnald et uxor mea nomine Adaleiz vinditores sumus tibi emptori nostro Jozfred presbitero. Per hanc scriptura uindicionis nostre uindimus tibi alodem nostrum proprium. Et aduenit ad me Raimundo per donacione de nutrizo meo nomine Salamon et nutrix mea nomine Senior et aliquid per mea comparacione; et est ipsum alaudem in comitatum Orgellensi in ualle Capudense in apendicio de Sancta Maria in uilla Amindula. Et sunt terris et uineis Kasas cum chasalibus, ortis, ortalibus et arboribus. El abet afrontaciones ipsa terra simul cum ipso *ortal* qui est in uilla Amindula de parte subteriore in terra de Isarno seniore siue in ipsa uia et de superiore parte afrontat in strata publica qui uadit per media ipsa uilla suprascripta sive in *ortal* de *Vifred Ricolfo* et in ipsa *curtinela* de Emo et de I. latus afrontat in ipsa uia qui uadit ad ipso riuo siue in *ort* de Ricolfo Anton et in ipsa sua mansione et in *era de Oriol* sive in ipso suo orto et in orto de *Trasver* siue in ipsa sua area. Et de alio latus afrontat de I. parte in ipso campo de Isarno seniore siue in orto de *Vilelm* Sanzio siue in ipsa sua chasa subtus ipsa sua *porta*. Quantum istas afrontaciones includunt ego Raimundus suprascriptos et coniux mea Adaleiz sic uindimus ad te Iozfredo supra scripto presbitero ipsa terra... cum ipso *ortal* et ipsis arboribus qui ibidem sunt; id sunt *morers* III. et *oliuer* I. et *noger* I. et *pomer* I. et *amendolers* IIII. et *pruners* et *figers*. Et ipsas chasas qui ibidem sunt et ipso orreo qui ibi est et ipso torculario et tonna I. et ipsa usubilia qui infra ipsa mansione est sic uindimus tibi ipsa omnia superius scripta cum exiis et regresiis earum (?) illorum decursibus ab omni integrietate. Et in super uindimus tibi ipsas nostras uineas quem abemus in ipso *uiner* de *Organan* in ipso *plan*. Et afrontat ipsa uinea qui fuit de Amil de I. parte in uinea Sancti Petri et de alia in de Liuan et de III. in uinea de Compan et de IIII. et in uinea de Sancta Maria et ipsa alia uinea qui est subtus ipsa uia afrontat de I. parte in uinea de liuan, de alia in uinea de Ricolfo Anton..... Et ipsa alia sorte que abeo cum *Vilelm* Sanz afrontat de I. parte in uia et de alia in stirpe, de III. in uinea de Luian. Et ipsa alia sorte... qui est in ipso *uiner* de ipso *puial* ad ipsa *cornaza* afrontat de I. parts in uias et de subtus in ipso *uinal* de *lob* condam... et ipsa alia sorte de

uinea qui est ad ipsa Eraz afrontat de I. parte in uinea de te emptore et de alia in uinea de filiis Sanlo... Quantum istas afrontaciones includunt sic uindimus tibi ipsas V. sortes de uineas cum illorum solamentis ab intecrum et de nostro iure in... tradimus dominio et potestate ipsum alaude superius scriptum... Et accepimus de te emptore precio... solidos XXX et VII. placibiles et uno chauallo et manchusos III. aureos... Et est manifestum quod si nos uinditores aut ullus que homo siue homines, femina aut feminas qui ista karta uindicionis inquietari uoluerint aut infringere temptauerint... componant tibi ipsu alaude superuis scriptum in duplo cum sua inmelioracione... Et ista karta uindicionis firma permaneat in omnique tempore. Facta est ista karta uindicionis III. idus iulii anno IIII. regnante Aianrici regis proli Rodberti. Sig ✠ num Raimundus Arnal. Sig ✠ num Adaleiz, qui ista karta uindicionis rogabunt scribere et testes firmare. Sig ✠ num Trasuer de illa amindula. Sig ✠ num Gimara de Figuls. Sig ✠ num Donnuz Bernard. Sig ✠ num Vilelm Sanzio. Isti testes sunt et porciatores fuerunt. Sig ✠ num Dela. Sig ✠ num Guadamir Roson. Isti sunt uisores et auditores. Miro presbiter qui scripsit et sub die anno quod supra.»

En lo testament sagramental den Wisad, levita, del any 1037, hi ha la següent clàusula: «Et ad Aienricho sacerdos *mancusadas* II. simul cum ipsa *cannada* et ipsa *escudellas* que habebat in Subtus-terras. A Witça et a *Wadall* remaneant eminas V. de blando que habebat in Sancto Stephano et *quinals* II. de *ui* et a *Mir Cardona* ipsa *uellada blanca* et a *Duran* ipso *drapo* uermelio.»

Altre interessant testament del any 1038: «Ad Sancta Maria de Riopullo metro I. de uino. Ad Baron scriba *uellada* I solidos III. valente cum I. *plumazo*. Ad *Viuas* sacerdos equa I. *baia*. Ad Bonushomo sacerdos alia equa *sora balcana*. Ad *Viuas* senta Delass equa I. *falua*. Ad *Guitart* presbitero modios III. de annona et trapo I. de lito cum ipso plumaz. Ad *Duran* fratrem meum *quinals V. de ui* et *trapo I. de lito*. Ad *Viuas* sacerdos *quoto I.* et *plumaz I* et *caldera I* et mapas meliores et ipsos cremasculos de ipsa *caldera* et tualias obtimas... A Bellus *furiol* tapito I. et plumazo I. per missas... ad *Oriol* leuita mortario I. cum ipso piso qui est in ipsa sede et bacinos unos.» Abdós testaments són transcrits en lo Cartoral de la Seu d'Urgell.

Es del arxiu d'Organyà la següent venda del any 1043: «In nomine domini ego Iozfredus presbiter custos de Sancta Maria Organianense vinditor sum uobis emptoribus nostris Conpan et Uilerix. Per hanc scriptura vindicionis mee uindo uobis I. *trila* et I. kannamare et *fexa de terra* et I. malolo... et est ipsum alaude in apendicio de Sancto Victoris in loco que dicitur ad ualle figulense et est ipsa *trilla* ad ipso *guncher* et afrontat de I. parte in uinea de Mir... et ipso kanamare qui est ariato afrontat de I. parte in *kannamar de Goltredo* et de alia in *chanamar* de Gimara et de III. in terra de Ansolfo et ipsa *fexa* de

terra qui est ad ipsa *Nocilola* afrontat de I. parte de nos emptores... et ipso *malol* qui est ad ipso *guncher* afrontat de I. parte in *trilla* de nos emptores et de alia in *chanamar* de Mir et de III. in ipsa uia que uocat *terrer*. Quantum istas afrontaciones includunt sic uindo uobis... in precio solidos III. et de anno in anno donare faciatis media libra de cera aut ipso ualente... Facta est ista karta uindicionis kalendas marcii anno XIII. regnante Aianricho rege. Sig ✠ num Jozfredus.»

En lo testament del clergue Sinofre, del any 1043, hi ha les dexes a Guadall de «coto I. cum ipso plumaç· a Onofred d'una *guadenga* y a Eg, altre *guadenga* cum ipso *cotet* que te a Bar.» Aquest document és de la Seu, y lo següent, del any 1044, pertany a Organyà: «In nomine domini, ego *Vifred* Ricolfo et uxor mea nomine kixilo uinditores sumus uobis emptores... *Iozfredo* presbitero et Adaleiz fidele sua. Per hanc scriptura uindicionis nostre uindimus uobis ipsum nostrum alodem que abemus in uilla Amindula... et est ipsum alaudem uno *maso* et I. terra et II. *ortales*... abet afrontaciones ipso *maso* simul cum ipsa *curtina* de subtus de I. latus in strata publica et de alio latus in ipsa *curtina* de *Dela* et de super in ecclesia de Sancta Eulalia. Et ipsa terra qui est subtus ipso *maso* que dicunt *Costa* afrontat de supra et de subtus in strata publica et de I. latus in *ortal de frogell* vel filias suas... et de alio latus in *ortal* de *Dela* et de super in ipso *fosar* de Sancta Eulalia. Et ipso alio *ortal* afrontat de supra in strata et de I. latus et de subtus in *casal* siue in *ortal* qui fuit de *Lob* proli *Baron* et de alio latus in *ortal* et in *curtina* qui fuit de *Salomon*. Quantum istas afrontaciones includunt sic uindimus uobis... precio solidos XX. placabiles in rem ualentem... Facta est ista karta uindicionis VI. idus januarii anno XIIII. regnante Enricho rege. Signum Vidred Richolfo.»

Un altre dels pergamins d'Organyà, del any 1044 (kalendas marcii anno XIII regnante Anricho rege), és la venda per lo sagristà de la iglesia d'Organyà a favor dels cònyugues Eldomar y Guinedell: «vindo uobis I. chasa cum ipsa *curtina* et cum ipsos *ortalicels*..... in loco qui dicitur *Buadela* et afrontat ipsa kasa cum ipsa *curtina* et cum ipsos *ortalons* de I. parte in uia... in tali uero pactum ut de anno in anno donetis libra media de cera aut ipso ualente ad Sancta Maria et teneat filii de *Eldemar* qui fuit generati de lumbis suis exceptis filiastris suis.» Lo següent es del any 1040:

In nomine domini. Ego Isarnus Raimundo gracia Dei senior capudense et coniux mea nomine Gerberga vinditores sumus tibi emptori nostro Ricolfo Anton. Per hanc scriptura uindicionis nostre uindimus tibi I. terra nostra propria quem abemus in ualle capudense in apendicio de Sancta Maria in uilla uocitata Amindula, ipsum nostrum campum super uia. Et abet afrontaciones de super et de subtus in uias et de I. latus in ipsas nostras mansiones siue in ipso *fosar* de Sancta Eulalia. Et de alio latus in terra de *Vilelm Sanz* sive in stirpe. Quantum

istas afrontaciones includunt sic uindimus tibi ipsa terra III. *unzadas* ualentes ad precium de Isarno iudice et de Onofred Raimundo et de Iozfred presbitero et de Vifredo Ricolfo et de Sanz Nefridio, placchabiles ab integrum. In tale pactum ut si nos uinditores supra scripti usque ad festa Sancti Michaelis proxima uentura qui erit III. kalendas octuber donamus tibi III. unzias de auro bono recipiente in numos directos tu illos recipias et ipsa terra in nostra potestate consistat et si nos non tibi reddiderimus ipsas III. unzias usque ad ipsum terminum supra scriptum, ipsum alaude supra scriptum in tua potestate consistat a precium de illis bonis hominibus superius scripti facien abeas potestatem faciendi ex inde qui quid uolueris sine aliqua inquietudine et sine funccione de nullo hominem et quid tibi inquietare uoluerit non hoc uindicet quod requirit sed conponat tibi ipsum alodem in duplo. Et ista karta uindicionis firma permaneat in omnique tempore. Facta est ista karta uindicionis XVI kalendas nouimber anno X. regnante Aianrici regis. Signum Isarno Raimundo. Signum Gerberga qui ista karta uindicionis rogauit scribere et testes firmare. Signum Onofred Raimundo. Signum Raimundo Baron. Signum Witard Oldofred.

Adalbertus presbiter rogatus scripsi et sub ✠ die anno quod supra.

Lo testament del levita Ramón, atorgat ab motiu de son viatge a Sant Jaume de Galicia, del any 1045, dexa a la Seu un alóu que te en la parroquia de Sancta María *uico Betulona*, ço és *ipsam turrem*, y les cases y demés coses, desde la vora del mar fins a la montanya, y desde la vora del riu Besós fins al torrent de *Pomar*. Dexa a Sant Adrià tots los llibres que te a Badalona, junt ab les tres teles «I. de alifaf» y «II. de trapo tinctas»; al bisbe d'Urgell son «super lecto de palleo vel de pellibus martrinis subtus», y al bisbe de Barcelona son «pellicio cornerino cum ipsa tubios de ciclatono».

Un altre testament d'un clergue, den Miró, del any 1047 (IV. nonas iulii anno XVII regni Enrici regis), conté dexes també interessants; a son senyor Radolf dexa les seves «pelles cum pellicono I. espanescho; al escrivà Sinofre la seva chota de baragano; a la obra de Santa María de la Seu un ase «blango cum strato, salma, soga et saccos»; al monastir de Sant Serni de Tavernoles son *libro Regum;* dexa un alou a la *almosnería de Sede;* als seus fills «I. caldera cum ipsos cremascos, I. olla erea, I. padella, II. cotos, mapas, touallas, escudellas, cannadas, anapos...» A la iglesia de Sant Martí d'Ur, «capa I. de ouedo cum freso»; les seves *calces blaues et nocternales* a Vuadall, clergue, y la seva *egua ferranna* a sa filla Guilla.

Testament del levita Esteve, del any 1049: «Et ad Seniofredo sacerdos qui hunc testamentum scribsit remaneat trapo I. de lecto colorio. Et ad Oto sacerdos quoto I. blanco et ad Viues sacerdos remaneat ipso meo coto rodado... et ad Aureolo leuita remaneant alnas VII. de drapo tolsano. Et a Ledgars fidele mea remaneant trapos III. de lecto et porcos II. et alnas X. de trapo gris tolsano.»

Testament den Viues, clergue, del any 1050: «Et ipso antiphonario meo que mihi aduenit ex auunculis meis simulque cum ipso canono socharrato, simulque cum ipsas mansiones meas que ego feci in ipsa sede remaneant ad iamdicto Salla sacerdos nepote meo... Et a Guifred Andries remaneat ipso meo superpelliacio cum ipsa pellicea meliore. Et ipsa mea mula que michí dedit Amaltrudis remaneat pro captiuo uno. Et ipsa mea mula meliore remaneat ad domno Guilelmo episcopo... et a Seniofredo sacerdos qui hunc testamentum scribsit remaneant alnas X. de trapo griso et quoto I. in Alasso... et a Salla nepoto meo iamdicto remaneat ipsa mea somma cum ipso pollino.»

La donació feta per Jozfre Borrell a la Seu en 1051 (XV. calendas aprilis anno XXI. Enrici regis), consisteix en un ort situat *ad ipsa font* y altre terra *in ipsa lanna maior subtus uia mercadal.*

Testament del levita Oriol, any 1052: «Et ad Petrum Ermemir asinum I. qui fuit de *Mir Geruz* et *uelada* I. et *cot. I. uermel* et ad *Sendred* clerico *uelade* I. et *kinals* X. de uino in ipsa sede et archa I. optima.»

En lo testament sagramental del clergue Radolf, del any 1053, hi ha la dexa al monastir de Sant Llorens de Bagà d'una terra situada *in ualle Gosol* y a la iglesia de Sant Martí de Vilach, una terra situada sota *ipso noger*. Y en lo testament del any següent, del sacerdot Sunyer, dit Guillèm, se disposa que «ipsos meos libros que habeo remaneant a Sancto Petro de sede, id est ipso antiphonario et licianero et ipso *troper* et psalterio et flore psalmorum et ipso *hymner* in tali modo ut teneat eos iamdicto Giscafredus sacerdos filius meis in uita sua... Et ad *Viscafred* filio meo remaneat trapo I. de lecto et *guadenga* I. et *feltro* I. et plomacio I.» (1).

Es de 1055 lo testament del clergue Arnall (10 calendes octubre any 24 d'Enrich): «Ad Sancti Iacobi de Gallicia *cot* I. cum ipsa *uelladeta* et si fieri potest redimat illos Tedberga. Ad *Adalbert* sacerdos remaneat ipsum *escon* cum ipsa tabula. Ad Guilelmo sacerdos nepotus meum

---

(1) Llibres semblants son citats igualment en lo següent testament també de 1054: «Condiciones sacramentorum atque per hordinacione domno Mironi sacerdoti nec non in presencia *Adalbert* sacerdos et Poncio sacerdos et Isarno sacricusto et aliorum plurimorum bonorum hominum qui ibidem aderant testificant testes prelati quas preferunt homines id est *Duran* et *Gauzbert* sacerdos et Petro sacerdos ad comprobanda helemosina et voluntatem de homine nomine Salla qui est condam Et hec sunt nomina testium qui hec testificant sicuti et iurant id est *Viues* et Petro et *Raimon* et *Guillelm*, nos testes iuramus per trinum et unum deum et per hunc locum ueneracionis Sancte Eulalie cuius basilica sita est in ipsa sede super cuius sacro altario et ara posita ubi has condiciones manus nostras tenemus et jurando contangimus quod nos suprascribti testes sumus et bene in ueritate sapemus occulis nostris vidimus et aures audiuimus ad eadem hora quando Salla obiit de hoc seculo. Et sic precepit per suum testamentum ut isti suprascribti helemosinarii fuissent et plenam potestatem habuissent omnem rem suam aprehendere et dare pro anima sua. In primis ad Sancta Maria Sedis ipso suo alaude... et ipso antiphonario et ipso tropero cum ipso cano *socarrado* remaneant ad Guillelmo fratre suo... et ipsa sua vinea... in *Segalers* remaneat ad Petro sacerdos in uita sua . et ipsa sua *somera* iussit dare ad Petro et ad *Gauzbert* et ipsa *caldera* cum *cremasclos* remansisse ad *Isarn*».

remaneat ipsum orreum cum ipso *uexel* maiore qui est in ipsa sede et cum ipsa *padella* et ipsa mea *capa* et ipsas meas *calces* et ipsum meum superpellicio... Ad *Seniofred* scriba remaneat ipsa mea pellicia *ampla* cum ipsum meum lectum *torneriz*. Et a Remundo Cerda uexel I. ad ipsum cobertum Sancti Petri ipsa archa qui est in ipsa sede de *Giscafred* ipsa mea *archeta* cum ipsa mea *letiga*... Et ad *missa cantans* Sancte Marie remaneat ipsum meum uinum que abeo in *estrem* cum tribus modiis frumento et ipsa mea *guadenga noua* remaneat ad Bonofilio sacerdos Delass... Ad Bernardum sacerdos Bagazani modio I. *de segle* in Tollo et ad ipsa canonica *escudelles* X. et scifos II. obtimos et ipsos meos *fers maiors*. Et ad Tedberga remaneat ipsa *caldera* cum ipsos *cremascles* et *padella* I. eramenica et ipsa *arpa* cum *escudelles* X. et ipsa ampulla meliore dum tu vixeris teneas post obitum tuum remaneat in ipsum *mas de Alass.*»

Aquests set testaments que acabàm d'extractar tots pertanyen al arxiu de la Seu d'Urgell. La següent escriptura de venda és del arxiu d'Organyà y correspòn al any 1056: «In nomine domini ego Adaleiz cum filiis meis id est *Arnald* et *Vilelm* et Raimundo vinditores sumus uobis emptores... Iozfredo presbitero custus sancte Marie et Albertino filio suo. Per hanc scriptura uindicionis sic uindimus uobis ipsum alaudem qui fuit de *Adalelm* et de *Gifred* fratre suo que... in placitu in *Pontz* per ipsa conveniencia que Adalelmus fecit cum Isarno patre nostro secundum iudicium legaliter ordinatum et definiui eum cum *Gerbert*... et est ipsu alaude in ualle capudense, in apendicio de Sancta Maria, in locum que uocant ad ipso *corbel* siue ad ipsas *pinnas*. Et abet afrontaciones ipsum alodem a parte superiore in stirpe et de parte subteriore in ipso *puig*... et de alia latus in ipsa uia qui discurrit de ipso *puial*. Quantum istas afrontaciones includunt... et accepimus de uos precio I. *mul* ualente duas uncias de auro de *Barcelona* quod nos perdidimus in tolano et nos... reddere eum in tale uere definicione quod si a uos nullus aclamator aut aclamatores siue inquietatores uobis aduenerit, nos filii Isarni supra scripti nos liberemus eos super (?) uos. Quod si (?) non fecerimus uobis reddamus infra X. dies *mul* aut *mula iouen* ualente duas uncias de auro de *barcelona* aut duas uncias de auro sine nullo uestro engan... Facta est ista karta uindicionis IIII. idus octobris anno XXV. regnante Anricho rege. Sig ✠ num Adaleiz.»

Devèm fer observar la importancia que té lo nom de la ciutat de Barcelona escrit en aquest pergamí rigurosament autèntich de la XI[a] centuria, ab idèntica forma que avuy, lo que demostra que estàn en lo cert los qui sostenen que may se pronuncià *Barchinona* o *Barkalona*.

JOAQUÍM MIRET Y SANS

(Seguirà)

NOTICIAS

El fallecimiento de D. Marcelino Menéndez Pelayo ha producido á esta Academia, por doble motivo, el más profundo sentimiento. No es solamente la desaparición del insigne escritor que estudió con tan singular maestría la historia literaria catalana, sino la pérdida irreparable de uno de los más antiguos socios correspondientes, nombrado por unanimidad en 1878, y que concurrió en representación de la Academia de la Historia á aquella sesión solemne que nuestra Corporación celebró en 10 de abril de 1887, presidida por el Excmo. Sr. Ministro de Gracia y Justicia, para honrar la memoria de Milá y Fontanals.

En sesión de 21 de mayo esta Academia acordó hacer constar en acta el pesar que ha experimentado por la muerte del eminente polígrafo y comunicarlo á la familia y al señor Alcalde de Santander.

De dicha Alcaldía se ha recibido la siguiente comunicación: «Alcaldía de Santander. — El Excmo. Ayuntamiento que tengo el honor de presidir, en sesión celebrada el día 29 del corriente, acordó dar á V. E. las gracias más expresivas por sus nobles sentimientos hacia esta Capital al asociarse con ella al duelo por la muerte del ilustre polígrafo santanderino Menéndez Pelayo. Lo que me honro en comunicar á V. E. en cumplimiento del expresado acuerdo. Dios guarde á V. E. muchos años. Santander 1.º de junio de 1912. Angel Lloreche. Señor Presidente de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona.»

El muy erudito historiógrafo y canónigo de la catedral de Valencia D. Roque Chabás, correspondiente de esta Real Academia, ha fallecido en Denia el 23 de abril. Consta en acta el sentimiento de la Corporación por esta pérdida.

Acaba también esta Academia de experimentar otra pérdida irreparable con la muerte ocurrida en Madrid del socio correspondiente D. José Leopoldo Feu. En 1863 fué nombrado socio de número, y en la sesión pública inaugural celebrada el 29 noviembre 1868, leyó un notable discurso sobre «La tradición de los pueblos literaria, filosófica y socialmente considerada». Posteriormente trasladó su domicilio á Madrid y pasó á la clase de académico correspondiente. Se ha hecho constar en acta el sentimiento de la Corporación por la muerte del señor Feu.

En la citada sesión ordinaria de 21 de mayo leyó el Sr. Miret y Sans un estudio histórico referente á la prudencia y espíritu justiciero del rey Jaime II de Catalunya-Aragón.

En la propia sesión fué nombrado académico correspondiente Mosén Juan Avinyó y Andréu, párroco de San Salvador de Cabrera del Panadés.

Del Director de la Biblioteca Municipal de Francfort se ha recibido la siguiente comunicación: «Frankfurt am Main, 4 juni 1912. Hiermit gestatte ich mir, der Real Academia de Buenas Letras de Barcelona die ergebene Bitte zu unterbreiten, der Stadtbibliothek Frankfurt am Main ihre seit 1896 erschienenen und die in Zukunft erscheinenden «Memorias» und «Boletins» senden zu wollen. Als Tauschobjekt stehen zur Verfügung: 1; Jahrbuch des Freien Deutschen Hochstifts 1902 ff. 2; Jahresbericht des Vereins für Geographie und Statistik, fast lückenlos seit 1836. In vorzüglicher Hochachtung, Der Direktor der Stadtbibliothek, Dr. Ebrard. An die R. Academia de Buenas Letras de Barcelona.»

La Academia ha aceptado con especial satisfacción el cambio propuesto.

OBRAS RECIBIDAS: *Institut català de les arts del Llibre: facsímil de la Gramàtica d'En Mates, estampado a Barcelona ab la data del any 1468 y noticies ilustratives de la seva celebritat, escrites per Eudalt Canibell* (Barcelona, 1906). — *Annali dell'Islam compilati da Leone Caetanil, príncipe di Teano,* vol. I (Milano, 1906). — *I primi influssi di Dante, del Petrarca e del Boccaccio sulla letteratura spagnuola con appendici di documenti inediti,* por Doth Bernar Sanvisenti (Milano, 1902). — *Letteratura spagnuola,* manual Hoepli, serie científica XXXIII, por B. Sanvisenti (Milano, 1907). — *Un giudizio nuovo su Cristoval de Castillejo ne'suoi rapporti coll'italianismo spagnuolo,* por B. Sanvisenti (Torino, 1904). — *Apuntes sobre la leyenda biográfica de Macías,* por B. Sanvisenti (Bérgamo, 1904). — *Su le fonti e la patria del «Curial y Guelfa»,* por B. Sanvisenti, extracto de «Studi Medievali» (Torino, 1904). — *Al margen de un discurso (el R. P. Sabino M. Lozano, O. P., en el Congreso de apologética celebrado en Vich),* por el Dr. Salvador Bové, Pbro., canónigo Magistral de Urgel (Seo de Urgel, 1912). — *Cristiana,* novela de costumbres españolas, por J. Vancells y Marqués (Barcelona, 1912). — *La representación aragonesa en la Junta Central Suprema,* 1808-1810, por Pedro Longás, Pbro., tomo VII de la Colección de documentos para el estudio de la Historia de Aragón (Zaragoza, 1912). — *Els arxius parroquials, la seva importancia, ordenació, classificació y catalogació*, por Antonio

Vila y Sala, Pbro. (Manresa, 1912). — *Jochs Florals de Barcelona, any LIV de llur restauració* (Barcelona, 1912). — *Los socialistas pintados por sí mismos,* por Engelbert Käser, versión española de D. Miral (Madrid, 1912). — *Report on the progress and condition of the U. S. National Museum for the year ending june 30, 1911* (Washington, 1912, Smithsoniam Institution). — *Balzac, les meilleures pages, introduction de Ch. Défossez* (Tourcoing, 1912). — *La República de Panamá,* por Julio Jover (Mataró, 1912). — *Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa,* any I, núms. I-III (Tarrasa, 1911). — *Butlleti del Centre Escursionista de la Comarca de Bages,* núm. 52 (Manresa, 1911). — *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona,* vol. X: núm. 4, *Modernismo arquitectónico,* por D. José Doménech; núm. 5, *Sobre la presencia de la «Mitra striatula» en una gruta prehistórica de Cataluña,* por D. Arturo Bofill; núm. 6, *Valor más probable del equivalente mecánico del calor,* por D. Luis Canalda; núm. 7, *La línea y los estilos,* por D. Luis Masriera; núm. 8, *Sobre la química de las esencias,* por D. Agustín Murua (Barcelona, 1912). — *La Ilustración gallega,* núms. 21-25 (Vigo, 1912). — *Bibliothèque de l'École des Chartes,* tomo 73 (París, 1912). — *Bulletin de la classe des Lettres et des Sciences morales et politiques et de la classe des Beaux-Arts de l'Académie Royale de Belgique* (Bruxelles, 1912). — *Le Moyen Age, revue d'histoire et de philologie,* II serie tomo 16 (París, 1912). — *Analecta Bollandiana,* tomo 31 (Bruxelles, 1911). — *Boletin da Associaçao dos Archeologos Portuguezes* tomo 12, quinta serie, núms. 1-6 (Lisboa, 1911). — *Anales del Museo Nacional de Arqueología, Historia y Etnología de México,* tomo III (México, 1912). — *Archivio della R. Società Romana di Storia patria,* vol. 34 (Roma, 1911). — *Archivio Storico Siciliano,* año 36, fascículo 1-2 (Parlermo, 1911). — *Archivio Storico per la Sicilia Orientale,* año 8, fascículo 3 (Catania, 1911). — *L'Archiginnasio, bulletino della biblioteca comunale di Bologna,* año 6, núm. 45 (Bologna, 1911). — *Bolletino della publicazioni italiane ricevute per diritto di stampa nella Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze* (1912).

Año XII

BOLETIN

DE LA

Real Academia de Buenas Letras

DE BARCELONA

Núm. 47

JULIO Á SEPTIEMBRE DE 1912

REBELIÓ DE NOBLESA CATALANA CONTRA JAUME I EN 1259

Necessitat d'estudiar aquests fets. — Se conceptúa lo regnat de Jaume I lo Conqueridor, com dels més coneguts: sa documentació sembla haver estat apurada per no pochs historiadors y sots diferents punts de vista. No obstant, és imponderable lo que encara hi queda a fer, assenyaladament en les greus lluytes internes que a voltes tant perturbaren Catalunya. Y convé estudiar desseguida aquest y altres aspectes monogràfichs del present regnat, si no's vol que la labor destructora del temps aviat ho impossibiliti (1).

S'aquilata la importancia de la guerra civil mantinguda per Jaume I del 1259 al 1262, al notar lo compte per ell posat en guardar copiades, no sols les lletres sortides de la reyal cancillería, sinó les trameses a ell per los richs homes que se li anaren desexint (2). La correspondencia no és completa y axò pot fer pensar que's desconeix tota la gravetat de la lluyta, per ignorancia sobre lo nombre y calitat

(1) Alguns o la major part dels documents que aqui estudièm, se conserven en estat deplorabilíssim, no sols p:r les arnes que han destruit notoriament tan preuades fulles de paper dels nostres registres reyals, sinó també per la tinta, de tal manera aclarida que no's veu quasi gens lo que hi ha escrit.

(2) Coneguda fóu aquesta documentació del Baró de Tourtoulon, qui ne publicà poca cosa en sa obra *Jacme I le Conquérant roi d'Aragon*, etc. (Montpeller, 1867), vol. II, doc. XIII del apèndix y doc. XIV dels transcrits en la segona part. Altre lletra donà a conèxer com mostra de llenguatge epistolar En Milà y Fontanals (any 1876) al publicar les *Notas de primitiva lengua catalana,* en la *Rev sta histórica. Publicación mensual de ciencias históricas y bellas artes* (octubre de 1876, any III, nom. XXX).

Després de compilar fragments de català trets d'escriptures dels comtes y dels primers reys d'Aragó, quan arriva al regnat de Jaume I en que se donà manament d'escriure en romanç, prenen major volada transformantse, dites migrades mostres, en cartes senceres. Set lletres escullí, En Milà y Fontanals, dels registres del arxiu de la Corona d'Aragó y d'elles tres sigueren triades de respostes fetes per lo Monarca als *acuindaments* dels nobles Ramón de Cardona, comte d'Urgell y Berenguer Ramón de Ribelles, quan se li *desexiren* de naturalesa y d'homenatge en 1259, les quals publiquèm al final d'aquest trevall per haver sufert greus equivocacions en llur transcripció.

dels rebelats. Mes si alguna carta hi manca, s'ha de creure aniría adreçada a personatges de segona fila. Del contrari, la intervenció d'altres cavallers aparexería per algún concepte indirecte, en los documents dels registres reyals.

Declararèm les omissions que hi hagen de secundaria importancia. Y de la extensió ab que's presenta la guerra civil del 1259, se'n ha de deduir, que, no'n fóu sol causant lo comte Alvaro d'Urgell, ni tampoch que llavors «quasi tota la noblesa catalana» s'alsàs contra Jaume I (1). Certament que tan o més fautor de la rebelió del que ho fóu lo comte d'Urgell, ho sigué lo vescomte de Cardona.

La casa de Cabrera s'introdueix al Comtat d'Urgell (1231-1235). — La crisis aguda perque passà lo Comtat d'Urgell durant lo segle XIIIè, s'inicià al morir sense fills la comtesa Aurembiaix casada ab l'infant Pere de Portugal (1231). Pere entregà lo Comtat al Rey d'Aragó, a cambi de Mallorca y Menorca, que possehiría durant sa vida, ab determinats pactes (2).

Prou la casa de Cabrera, volgué defensar la integritat de son dret al Comtat d'Urgell, apelant a la força de les armes. Ponç de Cabrera no respectà la donació del Infant de Portugal, apoyant sa reclamació al Comtat, en la clàusula testamentaria d'Ermengol VIII pare d'Aurembiaix, que deya que si aquesta moría sense successió, anés aquell a sa germana María Miracle, avia de Ponç de Cabrera. Y li obgectava Jaume I, que, lo dret de María, morta sense heretar lo Comtat, no podía passar al net, restant, donchs Aurembiaix, llibre de disposarne.

Llurs diferencies, menaren a abdues parts a portar la guerra al Urgell, que, ab varia fortuna, durà quatre anys. Protegiren a Ponç de Cabrera, Arnau, vescomte de Castellbó; Roger Bernat, comte de Foix; Arnau Roger, comte de Pallars, y alguns altres cavallers de la terra.

Lo bisbe d'Urgell, Ponç de Vilamur y lo de Lleyda Berenguer d'Erill, s'interposaren venintse a pau y concordia (Tàrrega, janer de 1235). Lo Comtat esdevingué en feu del Rey, quedantne investit Ponç de Cabrera. Foren separades del Comtat, les ciutats de Lleyda y de Balaguer, y aquesta retornada al Comte. Y en avant axís lo Rey, com Ponç y sos successors, s'intitolaren *Comtes d'Urgell.*

Alvaro de Cabrera comte d'Urgell y ses dugues mullers (1243-1256). Morí Ponç de Cabrera y poch jorns després son primogènit Ermengol

---

(1) Aulestia y Pijoàn, *Historia de Catalunya*, vol. I, pl. 356 (Barcelona 1887).

(2) Diego Monfar y Sors, fill de Barcelona y adicte a la causa catalana en la guerra *dels segadors*, fou nombrat per Lluis XIV arxiver del Arxiu General de la Corona d'Aragó. Morí en 1652 y durant aquest temps se creu fóu escrita la *Historia de los Condes de Urgel*. Tot y ésser català, afecte a la revolta contra Felip V y versat en la antigua documentació catalana, no's sustragué a la influencia dominant en nostre Principat en los segles XVI y XVII y dexà escrita la sua obra en castellà. L'arxiver del dit arxiu general Pròsper de Bofarull y Mascaró imprimí dita *Historia*, la qual forma los volums IX y X de la *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*.

(1243), heretant lo Comtat d'Urgell son segón fill Rodrigo, qui's trobava fora de Catalunya, hón may havía estat (1). Fou fama en la casa d'Urgell, que, lo nom d'Ermengol era de bona astrugancia, haventlo usat sos Comtes, per espay de 350 anys. Considerantho axís Ponç de Cabrera repetidament disposà que no'n prengués altre lo fill qui heretés lo Comtat.

Prò Rodrigo a qui sos consellers dexaren en llibertat, no ho tingué en compte y adoptà lo nom d'*Alvaro* (1253). Lo casaren ab Constança de Montcada, nena de 10 anys, filla de Pere de Montcada, nebot de Jaume I (2). Separats de moment per la sua poca edat, Alvaro tractà de deslligàrse'n. Los seus Consellers y assenyaladament Jaume de Cervera (3), no'l dissuadiren de que ho fes, ans li aparellaren nou matrimoni ab Sibila, filla de Berenguer d'Anglerola. Que no's realisà, puix Alvaro, trovantse en la iglesia de Menargues a punt de casarse, començà a plorar clamant que volía a la germana del Comte de Foix y no a Sibila.

Jaume de Cervera procurà al comte d'Urgell ocasió de veures ab Cicilia de Foix, concertantse lo nou matrimoni. De moment no hi consentía lo comte de Foix. Hi accedí, quan Jaume de Cervera, Berenguer d'Anglerola, Ramón de Cervera, Berenguer Arnau d'Anglerola y Berenguer Ramón de Ribelles, richs homes d'Urgell, li juraren que Alvaro podía contraure matrimoni ab Cicilia. Les tres amonestacions sols se feren en la esglesia major de Foix, y ningú les contradigué per ignorarles Pere de Montcada y sa filla Constança. Se casaren donchs, Alvaro y Cicilia (1256) aprofitàntse'n lo comte de Foix per acabar una controversia que menava ab lo d'Urgell, sobre límits territorials. Naturalment que al derrer li tocà cedir en los seus drets, d'una manera completa.

Jaume I ocupà les «postats» de Balaguer, Agramunt, Oliana y Linyola (juliol 1259). — Sapigut lo casament per los Montcades, motivà greus qüestions. D'una part, Constança posà plet a Alvaro y d'altra, les hosts unides de Pere de Montcada y de Guillèm de Cardona, entraren per l'Urgell, apoderantse de Ponts (agost 1259). Gran temor s'escampà per lo Comtat y llochs vehins. Molts corregueren a posarse sots guiatge y salvaguardia del Rey, per evitar ésser dampnificats dels guerrejants (4). Amichs y feudataris d'uns y altres s'aprestaren a pen-

---

(1) Rodrigo de Cabrera, fill de Ponç y de María Girón, viuda del infant de Castella Martín Alonso, fill del rey Alonso II de León, nasqué a Burgos en 1239. Rès té d'estrany que dugues reynes lo portassen a les fonts baptismals segons era fama.

(2) Constança d'Aragó, germana de Jaume I, havía casat ab Guillèm de Montcada y d'ells era neta Constança.

(3) Jaume de Cervera tenía moltes possessions en los comtats d'Urgell y Pallars, entre elles Meyà, Conques, Toló, Orcau, Llordà, etc. Estava casat ab Blanca, filla de Berenguer de Puigvert. Morí pels volts de 1276, essent enterrat a Santa María de Meyà.

(4) En 1259 (29 juny), Berga se posà sots lo reyal guiatge (R. 10, f. 147) y també Romía

dre part activa en les banderes de Montcada, de Cardona o d'Urgell. La mare d'Alvaro de Cabrera, la comtesa María Girón, tractà de preservar de dampnatges als vehins dels seus llochs d'Albesa y Menargues y cercà l'ampar del Rey (1). Més tart, en vigilies de trencar les hostilitats lo Vescomte de Cardona y lo Comte d'Urgell ab Jaume I, los castells d'Albesa y Menargues foren ocupats per gent del Monarca (2 novembre 1259) y llurs habitants posats sots la reyal salvaguarda, prometentlos que cap dany rebríen de les hosts del capdill Montcada (2). Si encara tinguessem algún dubte de que la mare d'Alvaro de Cabrera no protegía les lleugereses del fill, y que marxà d'acort ab lo Rey, acabarà de trèure'l lo testament de María Girón, nomenant marmessor a Jaume I (3).

Lo Sant Pare, Alexandre VI, a prechs de Constança, nomenà jutge de la causa al Bisbe d'Osca (1258) y manà a Alvaro, dexés a Cicilia y prengués a Constança sa llegítima muller. Lo Comte d'Urgell procurava excusàrse'n, quan Jaume I intervingué y com a senyor exigí del feudatari, les postats dels castells d'Agramunt, Balaguer, Oliana y Linyola. La cosa anà de veres y lo Comte, que allargava despèndrese de les postats de Balaguer y Agramunt (4) no tingué més remey que entregarles al Rey (juliol 1259). Y perque tot tingués apariencia de marxar tranquilament, Jaume I perdonà als castlans Ribelles y Anglerola y al Comte d'Urgell, de les penes pecuniaries a ells imposades. Obtingué la custodia d'Agramunt, En Ramón de Gironella (5).

Passats los deu díes, que, segons les lleys de la terra, lo Rey podía retenir les postats d'un castell, Alvaro reclamà les per ell entregades a Jaume I. Lo monarca no feu cas dels seus requeriments. Amichs y valedors del Comte d'Urgell, crehent imposarse al Sobirà, aplegaren les majors forces possibles pera ferne *mostra* o exhibició. Y encara

---

viuda d'En Ponç de Cervera y sos fills, termes y castells en 27 agost 1259 (R. 10, f. 146); Bertràn de Castellet, senyor dels castells de Ça Vit y de Castellet en 26 agost 1259 (R. 11, f. 168); Arnau de Ribes, senyor del castell de Pax en 27 agost 1259 (R. 11, f. 168), etc.

(1) En aquest guiatge (9 de setembre 1259), la comtesa María se comprometía a que dels seus llochs de Menargues y Albesa, may n'exiría cap dany a les gents d'En Pere de Montcada (R. 10, f. 143). A més lo Rey la assegurava a ella, a tots los seus béns, a dos besties de carga y als homes qui les aconduhissen.

(2) Reg. 11, f. 263 (A. C. A.)

(3) Reg. 14, f. 104 (A. C. A.)

(4) En 1258 s'evidencien ressentiments entre Jaume I y Alvaro de Cabrera, qui, no comparesqué com a feudatari a la guerra dels sarrahins valencians revoltats per Aladrach, a despit d'ésser cridat per tres vegades (març-abril 1258. (R. 10, f. 67). Les postats d'Agramunt y Balaguer les reclamà Jaume I del comte d'Urgell diferentes vegades en lo curs del 1258. Çò és, mentres assetjava Alcalà *(Alcalano)*, aprés en 20 desembre 1258 y sempre inútilment. De tal manera, ho reclamà en 20 de desembre que deya als dos cavallers qui tenien dits llochs per Alvaro, çò és, Berenguer Arnau d'Anglerola per Agramunt y Bernat Ramón de Ribelles per Balaguer, no se'n excusessin ab frívols pretexts, segons altres vegades havien fet y encara los hi condonà la multa de 1,200 marchs d'argent que'ls hi tenia imposada (R. 10, fs. 89 y 136, y R. 11, f. 261).

(5) R. 10, f. 126.

alguns acudiren a la cort reyal a intercedir per lo retorn de dites postats, retingudes en punició d'agravis rebuts del Comte. Jaume I, prometé posar la querella en mans de jutges gens sospitosos de parcialitat. Del que'n protestà Alvaro, rebutjant accedir a la imposició.

Aquí entra ja en escena lo turbulent Vescomte de Cardona, sempre disposat a guerrejar ab Jaume I. Se presentà com amich decidit d'Alvaro, procurà acréxer les diferencies, y tal vegada li aconsellà que's desexís, puix com aprés dirèm, fóu ell dels primers en reptar al Monarca.

La guerra del Vescomte de Cardona ab Jaume I en 1252. — No crehèm pecar d'injusticia al presentar com un dels més mals consellers que tingué l'inexpert Alvaro de Cabrera a En Ramón, vescomte de Cardona. Son poder quasi igualava al dels comtes catalans, arrivant a tenir com ells, moneda propria en lo segle XI, coneguda per moneda de Calaf (1). Emparentat ab la casa comtal d'Empories y ab la poderosa casa dels Cervelló, se distingí per les proverbials guerres o *deseximents* ab Jaume I.

En 1248, lo Vescomte de Cardona, ab Pere de Berga y altres richs homes, se desexiren del Rey (2). Los dos aliats, quatre anys més tart, se combatiren. En 1252, lo Vescomte de Cardona guerrejà contra Pere de Berga, Galceràn de Pinós (3), Berenguer Arnau d'Anglerola (4), Be-

(1) Lo guany de la moneda de Calaf lo compartía lo Vescomte ab la Mitra ausonesa, a la que pertanyía lo castell de Calaf, per donació que los Vescomtes li'n feren en 1039, tenintlo donchs los bisbes com a feudataris dels Cardona. (Concordia del 1087.)

(2) Lo feu de Berga l'adquirí en 1190 Pere de Berga (pare del Pere de Berga de 1248) comprantlo a Berenguer de Peguera. Lo fill, Pere de Berga, molt jove prengué part en les batalles de Las Navas de Tolosa (1212) y de Muret (1213). (J. Vilardaga, *Historia de Berga.*)

(3) Galceràn de Pinós pertanyía a una de les més sobressortints families catalanes, fentlo devallar Tomic, Boades y altres autors antichs, dels orígens de la conquesta del Comtat.

(4) Berenguer Arnau d'Anglerola, germà de Ramón d'Anglerola, bisbe d'Ausona, provenía del castell del propri nom (aprés dit *Anglesola*), situat dins lo comtat d'Ausona junt al començament del d'Urgell y dels termes de Tàrrega (doc. del 1079: castell d'*Angulariola*). En los segles XII y XIII constantment figuraren los Anglerola en les gestes del comtat d'Urgell, dividits en diferentes branques. Ramón Arnau era senyor d'Anglerola, y son testament del 1156, any de sa mort, diu les possessions d'aquest magnat urgellità en que consistiren: Anglerola, Granadella y Tàrrega, castells de Gerb, Balaguer, *Monte-leno,* Artesa, Montçonís, Corbins, Albesa y Vilamajor (indubtablement les castlanies), torres de Camporrells, Triponal, Cas (a Corbins), Vallfogona, Vall-porcar, Cenrosa y Atabach. Tingué dos fills, Ramón y Guillèm (doc. 266, *Armari de testaments, 28,* sach B, Arx. S. Joan de Jerusalèm). Berenguer Arnau d'Anglerola, pare de Berenguer, fóu germà del precedent, vivents en 1156. Altre Arnau Berenguer d'Anglerola (any 1159). (Doc. del Arx. Catedral Seu d'Urgell.)

Lo castell d'Anglerola, en 1181, Bernat d'Anglerola y Elisendis lo donaren a llur fill Berenguer, com també los castells de Paganell, Vilanova, *Exapcenich,* Terme, Ivars, Montmagastre y Corbins y possessions a Exafava; y a son altre fill Bernat, los castells de Golmers, Alberchs, Palau, Novela, Catiu, Balaguer, Ventoses y la torra d'Afif, en feu del primer: al fill Pere, los castells de Cidave? Alcaleio, Mollerusa y Alfandarella. (Doc. 300 del *28 Arm. de Test.*, sach C, Arx. S. J. de J.) Simultaneament ab aquests personatges, en 1194, existia Arnau d'Anglerola, casat ab Ermesendis, pares de Ramón Berenguer y d'Arnau. (*Dotaliarum,* v. I, doc. 974, Arx. Cat. Seu d'Urgell.)

En l'istiu del 1276 estaven en lluyta Berenguer Arnau d'Anglerola ab Guillèm d'Anglerola, posàntloshi treves l'infant primogènit Pere (19 setembre 1276). (Reg. 38, f. 39.)

renguer d'Anglerola (1), Pere de Queralt (2) y Guillèm de Cervelló (3), fins que Jaime I, imposàntloshi treves per cinch anys, feu cessar les lluytes entre ells. Lo Vescomte de Cardona no les obehí, cometent dampnatges en les terres dels seus contraris, puix pretenía, que la facultat d'imposar treves lo Sobirà a sos richs homes, era limitada a les tres causes següents: 1.ª, si estava en guerra ab sos enemichs; 2.ª, si formava exèrcit per dirigirse contra d'aquests; 3.ª, si convocava cort general. Objectava Jaume I, que les constitucions de Catalunya en la plenitut de potestat concedida al monarca, lo facultava per imposar treves en totes ocasions. Los jutges que fallaren la controversia (4), ho feren admetent com a bona la doctrina mantinguda per lo Sobirà y condempnant a Ramón de Cardona a posarse a disposició del Rey per sa desobediencia, servant les treves (22 octubre 1252).

A despit de la sentencia, lo Vescomte de Cardona seguí combatent als cavallers abans dits, y Jaume I trameté un exèrcit contra d'ell, pactant mutua ajuda ab Cervelló, Queralt, Anglerola y Berenguer de Almenara (5). A més, lo Rey privà al Vescomte utilitzar lo *fonevol,* aduhint que usar de dita màquina de guerra estava reservat als sobirans, segons la constitució per ell promulgada a Tortosa (1225), a no

---

(1) Berenguer d'Anglerola sería d'altra branca d'aquesta familia que tant s'anà extenent.

(2) Pere de Queralt († 1276), senyor dels castells de Queralt, Santa Coloma, Raurich, Figuerola y Rocafort y dels llochs de Colomers, Almenara y Montergull, assistí a les conquestes de Mallorca, Valencia y Murcia. En 1274 Jaume I lo nomenà un dels àrbitres en ses qüestions ab lo Vescomte de Cardona. (Joan Segura, *Historia de Santa Coloma de Queralt.*)

(3) Guillèm de Cervelló, fill de Guillèm († 1255), y Elvira, heredaría segurament de sa familia los castells que consta foren de Guerau de Cervelló, fill de Guillèm († 1229), çò és, Cervelló, Gelida, Granada, Vilademager, Miralles y Aguiló.

(4) Formaven lo tribunal encarregat de jutjar tant interessant controversia Guillèm de Montcada, Ramón Berenguer d'Ager y Guillèm d'Anglerola, los qui tenien per assessor a Guillèm des Soler, canonge de Lleyda. (Doc. 1305 de Jaume I, A. C. A.)

(5) «Nouerint vniuersi: Quod nos Jacobus dei gratia etc. promitimus bona fide sine fraude uobis dilectis nostris Guillelmo de Ceruilione Berengario de Angularia Petro de Queralt et Berengario de Almanara quod non faciemus treugam uel compositionem seu placitum cum Raimundo de Cardona et ualitoribus suis nec cum aliquibus de partita sua eum contra nos iuuantibus nisi ipse dedit uobis et uestris ualitoribus et omnibus de partita uestra treugam per se et ualitoribus suis et omnibus de partita sua qui contra nos eum iuuauerint a die qua nos cum ipso composuimus vel treugam sibi dederimus usque ad quinque annos continue completos. Et per hiis omnibus uobis attendendis et complendis recipimus uos in homines nostros. Et nos Guillelmus de Ceruilione Berengarius de Angularia Petrus de Queralt et Berengarius de Almanara predicti promitimus bona fide sine fraude uobis illustri domino nostro Jacobo Regi predicto quod iuuabimus uos et uestros et omnes ualitores uestros et eorum pro toto posse nostro contra dictum R. de Cardona et omnes alias personas fideliter dum guerram habueritis cum ipso R. de cardona et postea per quinque annos continue completos et ultra quinque annos predictos tenebimus uobis et uestris imperpetuum sub ea fidelitate qua modo tenemus. Et ut predicta uobis firmari et securari attendamus facimus inde uobis homagium oris et manuum et presens instrumentum sigillorum nostrorum munimine fecimus roborari. Datum Barchinone nonas ffebruarii Anno domini M° CC° L° Secundo presentibus Eximino de Ffocibus et Fferrarius de Turrilliis ad hoc testibus conuocatis Sig ✠ num Jacobi dei gratia Regis etc.» (Doc. 1316 de Jaume I, A. C. A.)

Porta, eix document, lo segell de Guillèm de Cervelló, en lo qual hi ha un cervo per emblema, y lo de Berenguer d'Anglerola, que hi ha un lleó rampant y ab corona.

ser que algún cavaller ne tingués privilegi especial. Assegurava tenirne privilegi En Ramón de Cardona, si be may lo mostrà.

Molts pochs cavallers s'adheriren al Vescomte per guerrejar ab lo Rey y sos aliats, conexentse a En Guillèm de Cardona (1), com dels principals directors de la lluyta. Altres se posaren de part dels derrers, com Ferrer de Avanch, a qui lo Rey li assignà de soldada 2000 sous (2), y Eximèn de Foces, rich home aragonès, qui dirigía la campanya en nom de Jaume I (3).

Més d'un any durà la guerra civil, finint en setembre de 1253, mitjantçant un perdó general (4).

Lo Vescomte Ramón de Cardona, gran acreedor de Jaume I (1254-1259). — A la pau del 1253, se seguí un contracte beneficiós per Ramón de Cardona. Jaume I li atorgà certa porció del seu patrimoni, important 15,000 sous jaquesos al any, equivalents a 25,000 sous barcelonesos, comprometentse lo Vescomte a servirlo ab 30 cavallers ben armats (30 setembre 1254) (5).

Podía haver motivat aquesta important cessió de béns reyals, no sols lo desitj del Rey d'assegurar la pau ab lo turbulent Vescomte, sí que també la satisfacció d'algún deute a liquidar. Puix, com dirèm seguidament, los Cardona eren d'antich acreedors del Sobirà. De totes

---

(1) Guillèm de Cardona, casat ab Sanxa, era fill de Guillèm; possehía a feu del Vescomte de Cardona una renda de 950 sous en lo mercat y molins de Montblanch, renda que vené a Berenguer de Tamarit (10 juny 1256) ab consentiment de son germà Berenguer de Cardona y del Rey, y sortintne fiador lo Vescomte de Cardona. (Doc. 1448 de Jaume I, A. C. A.) També, en 1257, vené Guillèm 5000 sous en les rendes reyals de Coblliure a Bernat de Figueres. (R. 10, fs. 22 y 26, A. C. A.)

(2) Lo batlle reyal, Pere de Castellazol, contractà la cooperació de Ferrer del Avanch (segurament aventurer foraster), prometentli lo salari y favor del Rey. (Doc. 1323 de Jaume I, A. C. A.)

(3) Eximèn de Foces, fill d'Athó, era un dels cavallers més distingits d'Aragó, de quina munificencia n'és encara testimoni la esglesia de Sant Miquel de Foces, que construhí (1259) pera panteón de sa familia. En 1253 era batlle reyal; aprés fóu Procurador reyal de Catalunya; en 1256 acompanyà a Jaume I a Calatayut y negociejà la pau ab lo sarrahí valencià Aladrach; en 1257, llochtinent reyal a Valencia; en 1259 dexà a Jaume I la forta suma de 32,000 sous, per la fracassada expedició a Terra Santa; en 1260 signà les negociacions del mulllerament de Pere d'Aragó ab Constança de Sicilia. (F. Carreras y Candi, *Excursions per la Catalunya aragonesa y provincia d'Osca*, pl. 84.)

(4) A 24 de setembre de 1253 se perdonaren mutuament los agravis de la guerra que finía lo Rey y Ramón de Cardona, consignant, lo segón, son perdó especial als perjudicis y ofeses que durant ella rebé d'Eximèn de Foces. En termes iguals y en lo propri dia suscribiren un perdó consemblant Jaume I y Guillèm de Cardona. (Docs. 1349 y 1350 de Jaume I, A. C. A.)

(5) Radicaven aquestes rendes que lo Rey cedí al Vescomte de Cardona, a Vilafranca del Penedès, Fontrubí, Arbós, Manresa y Caldes de Montbuy. Los 30 cavallers que per elles prometía servirlo lo Vescomte, devía també mantenirlos durant un mes. Se pactà que tota discordia que surgís entre lo Rey y algún vassall del Vescomte fós resolta per un tribunal compost de N'Eximèn de Foces per part del Rey, de Guillèm de Cardona per part del Vescomte, y en discordia, fos tercer En Pere de Montcada. Cas de que fallada una controversia lo Rey no esmenés lo dany, fóu pactat que lo Vescomte podía ajudar als seus vassalls injuriats, abandonant les honors obtingudes de Jaume I. Y finida la lluyta, aquests retornaríen a mans del Vescomte, qui novament incurriría en la obligació de prestar al Rey lo subsidi dels 30 cavallers armats en cas de guerra. (Doc. 1389 de Jaume I, A. C. A.)

maneres lo conveni té de mostrar la alta consideració que al Rey merexía lo poder del Vescomte, a qui procurava acontentar. De manera que aquest anava extenent sos dominis en noves comarques de Catalunya, en les que administrava lo patrimoni de la corona.

Lo poderiu de Ramón de Cardona ve demostrat ab lo fet de que molta gent del camp solicitava, en aquest any de 1254, lo seu ampar y protecció, prestantli un petit tribut, segons era costúm. Assenyaladament se constata eix fet dintre lo comtat d'Ausona y en terres tant allunyades de Solsona, Cardona, Calaf y Tagamanent, com eren Tavertet y lo Cabrerès (1), hont lo Vescomte de Cardona hi possehía lo castell de Rupit (2).

Cal dir que una de les portes del comtat d'Ausona, l'estratègich castell de Tagamanent, damunt lo congost de les Codines, lo possehí la casa de Cardona en lo segle XIII (3), en penyora de quantitats que los hi emmatllevà Jaume I. Puix durant tot lo regnat d'aquest, foren aytals Vescomtes constantment acreedors del Rey y tal vegada dels més importants. En 1258, Jaume I hagué d'hipotecàrloshi 9,500 sous en la batllía de Perpinyà (4). Feya poch temps (11 febrer 1258) havía obtingut lo Vescomte, per dos anys, lo valiós tribut en diner y en especies que l'Almoxatif de Menorca prestava a nostre Monarca (5). Les rendes y drets reyals de Vilafranca del Penedès, Arbós, Fontrubí, Manresa y Caldes de Montbuy, que muntaríen uns 15,000 sous anyals, les seguí disfrutant a mitjans del 1259 (6).

---

(1) Manual IV de l'Arxiu de la Curia Fumada de Vich.

(2) En 18 d'agost de 1258, Ramón de Cardona donà a Fra Ramón, prior de Sant Pere de Casserres, los drets feudals de quisties y acaptes, emprius y altres serveys, que com a senyor del castell de Rupit, tenía en les propietats del dit Monestir sites a Rupit. (Manual VI, Arxiu de la Curia Fumada, Vich.)

(3) Ramón Folch de Cardona, pare del vescomte Ramón, havía prestat a Jaume I una forta quantitat de diner, rebentne en penyora lo castell de Tagamanent. Lo Rey prou tractava de saldar dit deute, però may lo Vescomte ho consentí, procurantho sempre diferir.

La castlanía de Tagamanent en aquests anys pertanyía a la familia Hostalrich, los qui eren segons castlans, tenintla en feu de la familia Malla. P. J. d'Hostalrich, fill de Ferrer d'Hostalrich, en son testament (10 desembre 1217), la llegà a son fill Pere. (*Testaments 1240-1252*, Arx. Curia Fumada de Vich.) En 25 setembre 1260, Ramón de Cardona donà dita castlanía a Ramón de Guardia. (Manual VI, A Curia Fumada de Vich.)

(4) A 23 d'agost de 1257, Jaume I gestionava de Ramón de Cardona que los 9,500 sous jaquesos que li havía hipotecats en los tributs y peites dels calls juhichs de Barcelona y Vilafranca del Penedès, passessin a les rendes reyals de Perpinyà. En tal conformitat foren entregats al Vescomte, en 4 setembre 1258, los drets de la batllia reyal de Perpinyà fins indemnisarse dels 9,500 sous. (Reg. 10, f. 16, y Reg. 9, f. 67, A. C. A.)

(5) La entrega d'aquest tribut fóu fet en substitució a les rendes de Vilafranca del Penedès y del Arbós, que passaren al juheu Benvenist de Porta, batlle reyal de Barcelona. (Reg. 10, f. 36.)

(6) En 31 juliol de 1259, Jaume I feu comparèxer a quatre prohoms de quiscuna de les poblacions de Vilafranca del Penedès, Arbós, Fontrubí, Manresa y Caldes de Montbuy, per que l'informessin de quan muntaven les rendes reyals de dits llochs, que percibía lo Vescomte de Cardona. De la informació ne resultà que valíen: 8,000 sous barcelonesos de tern, les de Vilafranca; 2,500, les del Arbós; 850, les de Fontrubí; 1,450, les de Manresa; 2,500, les de Caldes de Montbuy y 1,000 les de Berga. En junt, 16,300 sous. Deduintne 1,600 sous que de-

Considerant que sempre la riquesa ha sigut principal fonament del poderiu, no hi ha dubte de que fóu molt alta la potencia del Vescomte Ramón de Cardona en la temporada que al present historièm. Solsament les salines eren per ell ingrés importantíssim, puix disfrutaven de fama tant gran que en tot lo Pyrineu no volíen, per lo bestiar, d'altre sal que la de Cardona, avuy encara estimadíssima, exportantse fins a la Australia. Ramón de Cardona se'n mostrà generós ab algunes entitats piadoses, segons feu en 1256, ab les monges de Valldaura (1).

La conspiració de Castelló de Farfanya (novembre 1259). — A primers de novembre se congregaren a Castelló de Farfanya lo Vescomte de Cardona, lo Comte d'Urgell y altres richs homes, dels que tením conexement d'En Jaume y Ramón de Cervera, Guillèm de Cervelló, Berenguer Ramón de Ribelles y Berenguer Arnau d'Anglerola. Certament convindría fer constar, que, al tractar d'ajuntar entorn seu Ramón de Cardona y Alvaro de Cabrera, als richs homes de Catalunya, que estiguessin en dissentiment ab lo Monarca, no obtingueren tot lo bon resultat que calía esperar de llurs gestions, segons anirèm explicant.

De Castelló de Farfanya anaren exint les lletres de deseximents d'aquests cavallers, trameses a Jaume I, qui, sabedor de la trama, s'havía situat en la ciutat de Lleyda, immediata a la comarca de Farfanya.

Era Castelló població del comtat d'Urgell, de relativa importancia, ben murada, disfrutant de franqueses y privilegis, confirmats més tart per lo propri Jaume I (1273) (2). Quiscún cavaller trameté de per sí lo seu *deseximent* o *acuindament* al Monarca, exposantli lo motiu per lo que se li *desexía* o apartava de sa fidelitat, moventli guerra. Aquests eren, o ésser parent feudatari o valedor del Comte d'Urgell, o be del Vescomte de Cardona. De manera que la guerra la movíen al Rey aquests dos capdills, que, si anaven colligats, no's confoníen entre ells, ni l'un sufría la supremacía del altre.

Jaume I, desitjós de mantenir la pau y prosperitat dels seus pobles, al saver que ja hi havíen ajusts y parlaments a Castelló de Farfanya, tractà de prevenir lo dany. Escrigué als richs homes allí convoyats, que no podía creure tractessin de moureli guerra, quan ell

---

vía rebre lo Temple per delme, quedaven per lo Vescomte 14,700 sous En vista de la informació, acordà lo Monarca que les precedents rendes, exceptuantne los establiments, justicies corporals, béns dels heretges y tresors trovats, les rebría, durant tota la sua vida, lo Vescomte de Cardona, per rahó dels 15,000 sous jaquesos que en temps precedent ja li tenía concedits en les predites poblacions. (Reg. 10, f. 135)

(1) 1256 (25 juliol). — «Nos R. dei gratia vicecomes cardone per nos et nostros bona et libera uoluntate in presenti cum hoc publico instrumento ob remedium anime nostre et parentum nostrorum et omnium fidelium defunctorum damus imperpetuum donacione facta inter uiuos Monasterio de uallaura et uobis domne Blanche dei gratia Abbatisse et conuentui eiusdem vnam somatam salis quam dictum Monasterium et nos et successores uestre Abbatisse eiusdem recipiatis et habeatis semper qualibet septimana in nostro sale de cardona. Testes Ganzerandus de cardona Tuguris miles et P. de obleta». (Manual V, A. Curia Fumada).

(2) Reg. 11, f 130. (A. C. A.)

estava aparellat a ferlos justicia en tot, assignàntloshi tals jutges, que no'ls fora dable recusar (2 novembre 1259). Al Vescomte de Cardona encara li afegía, que no comprenía com tractava de combàtre'l, després dels convenis que ells dos havíen fet (1).

L'intent de pau per part del Monarca fracassà. Ramón de Cardona y Berenguer Arnau d'Anglerola foren los primers en desexirse del Rey y aparellarse a la guerra (2). La conspiració de Castelló de Farfanya esclatà prenent la devantera lo més poderós o lo més ergullós d'aquells cavallers, lo Vescomte de Cardona.

Deseximent del Vescomte Ramón de Cardona (6 novembre 1259). — Es un curiós document històrich y llingüístich la carta de deseximent del Vescomte. Se quexava al Rey de les desmesures que feya als richs homes de Catalunya, trencantlos les costums, com venía de succehir al comte d'Urgell y a altres.

En lo que pertanyía a ell, se li quexava singularment de privarlo d'usar la màquina de guerra coneguda per *fonevol*, y també d'haver manat aparedar lo portal del call juhich del castell de Montblanch, en evident perjudici, puix ell y sos criats entraven y sortíen sempre per dita porta. Davant quines rahons, lo Vescomte deya al Rey que l'*acuindava* «et quem desisch de vos, que de mal que yo faça als vostres homes ne a la vostra terra, tengut no us en sía».

L'ergull de Ramón de Cardona en aquestes y altres lletres sues, se veu en lo mer fet de posarse vescomte *per la gracia de Deu*.

La precedent carta la rebé Jaume I lo 18 de novembre. Seguidament li envià un missatger, requerintlo a que abans retornés les penyores que d'ell tenía. Ramón respongué que ja ho havía fet, objectant de sa part, que moltes vegades trametè al Rey missatgers a fí d'obtenir li pagàs los diners que li devía, sense may poderlos lograr (3).

Se manifesta, donchs, l'ergull del acreedor, presentàntsens la potencia del Vescomte tal vegada en hu de sos principals aspectes, lo d'home adinerat, que li permetía tractar a Jaume I d'igual a igual.

Tardà lo Monarca en respondre al Vescomte, puix anà esperant conèxer la actitut dels demés aplegats a Castelló de Farfanya. Y quan li respongué ja tenía rebuts los deseximents dels altres cavallers.

Lo primer de desembre concretà Jaume I sa resposta al fet de les penyores, alegant que ningú havía comparegut a retornàrleshi. Sis díes més tart contestà ab una lletra que és model d'istil epistolar del segle XIII (4). S'exclamava lo Rey de la poca rahó dels cavallers de sa terra al calificarlo de tirà, afermant no existir al mon príncep qui menys torts los hi faes, *ans per ben fet et per grans suficiencies que los*

(1) Apèndix, documents II y III.
(2) Apèndix, documents IV y V.
(3) Apèndix, document VI.
(4) Apèndix, documents XII y XVI.

fem los perdem, et sots la un vos d'aquells. Rahó tindría lo Sobirà d'expressarse axís ab lo turbulent vassall a qui tantes mercès li portava atorgades per reduirlo de les continuades rebelions com contra d'ell havía sostingudes.

Al càrrech que feya En Cardona sobre vedarli usar del fonevol, deya Jaume I que tal màquina de guerra era sols patrimoni dels monarques; prò que sempre li tenía dit que si n'hagués privilegi especial per usarlo li'n mostràs, puix li sería servat; prò que may logrà vèure'l.

L'altre fet del portal de Montblanch lo calificava de *menuderies* y de pretext per aumentar les causes del deseximent (1). En contra aduhía que ell tenía motius de quexa per haver dexat sobtadament la guerra que lo Vescomte havía començat en defensa de Constança, a qui ara no volía ajudar, com també que no li volía retornar lo castell de Tagamanent, obtingut per son Pare en penyora del Rey; y aximateix que may havía lograt passar comptes per pagarli tot lo que'n resultàs de la liquidació. Després d'altres rahonaments, se mostrava prest a contrastar la guerra ab la guerra y li exigía que dongués les postats de Monblanch y dels altres llochs que per ell tenía En Cardona, al infant Pere d'Aragó (Osca, 7 desembre 1259).

Alvaro de Cabrera, Comte d'Urgell, y sos feudataris, desexintse de Jaume I (26 novembre). — Al acuindament de Ramón de Cardona li segueix en orde cronològich lo de Berenguer Arnau d'Anglerola (6 novembre), qui sols feya constar que's desexía «pel Comte d'Urgell que ho vol, a qui yo son tant tengut que fallir no li'n puix» (2).

Alvaro de Cabrera (que llavors acabava de cumplir vint anys) exposava com a gran rahó per induhirlo a guerrejar contra Jaume I la retenció que aquest li feya, per més de deu díes, de les postats dels castells d'Agramunt, Linyola, Balaguer y Oliana. Segons ell, era axò injusticia manifesta, contraria als usatges y constitucions de Catalunya. Per diferents víes y ab intervenció d'altres persones, tenía reclamades dites postats, sempre inútilment. Vehentse privat d'elles, se llençava a la guerra. Signaren lo seu deseximent, datat a 26 de novembre, en qualitat de testimonis, G. de Puigvert, A. de Vilamajor, G. Ça Cirera y A. Calaf (3).

«Com es mon senyor et mon frare, et tal a qui faillir no pusc», deya Gueraldó de Cabrera al Rey en la lletra hont fonamentava son deseximent. Afeginthi lo fet de la retenció de les postats dels castells (4). No aduhía directa ni indirectament a greus qüestions que en 1257 menà contra Jaume I per la herencia de son avi Pere Fernando *lo Castellà* en los castells de Roda y Somet y en altres llochs y rendes d'Ara-

(1) Lo feu de Montblanch, un dels més importants de la casa de Cardona; aquesta lo tenía embargat per lo Rey, en 1276, al morir Jaime I. (Reg. 38, fol. 37, A. C. A.)

(2) Apèndix, document V.

(3) Apèndix, document VII.

(4) Apèndix, document VIII.

gó (1). Llavors, segons afirmació exagerada del Monarca, Gueraldó de Cabrera feu alçar tota la terra. Comptà ab la cooperació del Comte d'Urgell, prò hi tingué com a principal enemich al vescomte Ramón de Cardona, a qui llavors *acuindà* d'una manera especial (2).

Causa ocasional del deseximent de Bernat Ramón de Ribelles, castlà de Balaguer en juliol 1259, fou per un semblant Alvaro de Cabrera. En sa lletra feya constar que li'n sabía molt greu; prò ho volía lo Comte d'Urgell, a quí ell no hi podía fallir (3).

La matexa nota d'humilitat y respecte traspirava lo deseximent de Bernat de Capdella, altre dels confabulats a Castelló de Farfanya: «puix Comte d'Urgell ho vol, de qui só hom et tant son tengut, que no hi pusch faillir» (4). En Capdella era rich-hom de poca importancia (5). Nos resulta també desconegut Dalmau de Beliana (6), altre dels feudataris d'Alvaro de Cabrera, qui a més d'alegar que's desexía per voluntat d'aquest, manifestava un insignificant ressentiment personal, lo d'haverli quitat ració a 8 besties, per les quals era meynader del Rey (7).

Totes aquestes lletres exiren a la vegada de Castelló de Farfanya (26 novembre), portantles a Lleyda, hont se trobava Jaume I, un corrèu del Comte d'Urgell.

Resposta de Jaume I als confabulats a Castelló de Farfanya (1 desembre 1259). — Lo monarca fóu mol concís al contestar desde Lleyda a Alvaro de Cabrera y a sos feudataris. Al primer li tirava en cara ses

(1) Lo primer de desembre de 1257, Gueraldó de Cabrera movía guerra a Jaume I, a causa dels béns patrimonials de son avi Pere Ferrando, radicant al Aragó, que li perveníen de la successió de sa mare. Los tenia son avi, per entrega que li'n feu lo rey Pere I en penyora de certs deutes. Lo primer de janer de 1258, aquest patrimoni se reintegrà a la Corona y cessaren les qüestions. (Reg. 9, f. 53 y Doc. 1,516 de Jaume I, A. C. A.)

(2) Reg. 25, f. 5. (A. C. A.)

(3) Apèndix, document IX.

Bernat Ramón de Ribelles era originari del castell de Ribelles. Del propri lloch devallaren: en 1100, Ramón Gombau de Ribelles; en 1130, Gombau de Ribelles, senyor dels castells de Tost y de Biscarri y a qui Bernat Rotland, en 1149, dexà lo senyoriu dels de Lloberola y Aguda de Valderia. Lo nom de pila *Gombau* abundà en los Ribelles, motivant confusions. Gombau de Ribelles, senyor del castell de Ribelles (1159-1197), casat ab Marquesa, fóu pare de Bernat Ramón, Guillèm prebere, Ramón, Gombau, Galiana, Saurina, Marquesa y Sanxa. Los testaments de Gombau en 1179 y d'Arnau de Ribelles en 1192, disposaven se'ls enterrés a Gardeny. En 1207, Gombau, Ramón y Berenguera de Ribelles eren germans. En 1238, Bernat Ramón de Ribelles, sa muller Alamanda y sa germana Marquesa, donaren lo castell d'Archs al Bisbe d'Urgell, y en 1267 vivía Bernat Ramón ab un fill dit Ramón (*Dotaliarum*, v. I, docs. 483 y 1023, y pergamins del Arx. Cat. Seu d'Urgell.—*28 Arm. de Testaments*. sach A, docs. 2, 23 y 24, y sach C, doc. 230, y *Arm. de Susterris*, sach S. Joseph, doc. 289, del Arxiu S. Joan de Jerusalèm. — *Dotium*, v. II, doc. 13 del Arx. Catedral de la Seu d'Urgell.)

(4) Apèndix, document X.

(5) Bernat de Capdella sería originari del castell de Capdella, situat en la part més pobre dels Pyrineus, als orígens del riu Flumicell, entre les conques dels Nogueres Pallaresa y Ribagorçana.

(6) Dels Beliana conexèm dos germans, en 1268, Pere y Arnau. En 1270, Berenguer de Beliana, casat ab Elisenda, y llur fill Guerau, enterrat al monastir de Peracals al Aragó. (*28 Arm. de Testam.*, sach C, docs. 217 y 331 del Arx. S. Joan de Jerusalèm.)

(7) Apèndix, document XI.

injusticies, repetint trovarse aparellat a donarli jutges en les qüestions que's menaven. No li'n feu oferta de retornar les postats que retenía. Se li quexà de que per En R. de Ça Sentil li'n fós ocasionat dampnatge. Temerós de que procedís encontinent a ocasionarli nous y majors danys, li recordava que, segons l'usatge, no podía damnificarlo fins passats trenta díes del acuindament (1).

Les altres quatre respostes donades per lo Rey a Gueraldó de Cabrera, B. R. de Ribelles, Bernat de Capdella, Dalmau de Beliana (2) y Arnau de Llers (3), foren molt iguals. Hi consignava lo Monarca sa estranyesa per la actitut en que's colocaven, considerant quan aparellat ell estigué a sotsmetre llurs diferencies ab lo Comte d'Urgell, a jutges gens sospitosos. Y puix ajudaven a Alvaro de Cabrera en tant greu desrahó, ell se desexía per un semblant de qualsevulla danys que'ls ocasionàs. Després de resolt aquest incident preliminar de la lluyta que anava a esclatar a Catalunya, Jaume I partí de Lleyda vers Osca y Çaragoça.

Caràcter del mohiment iniciat a Castelló de Farfanya. — Ab lo que tením exposat ja n'hi ha prou per poderne establir lo caràcter que presentava lo mohiment de revolta iniciat en lo Comtat d'Urgell. S'ha de creure, que, en l'ajust de Castelló de Farfanya, no sols emetiríen opinions los congregats, sinó que seríen explorades les voluntats d'altres richs homes que no s'hi trovaren presents, y se cercaríen adhesions com les que veurèm venir en aquesta relació.

Com s'ha vist, los rebelats foren feudataris del Vescomte de Cardona o d'Alvaro de Cabrera, y no podíen rebutjar ajudarlos, puix era esta una obligació feudal ineludible coneguda llavors ab lo nom de *valença.* Si algún, com Gueraldó de Cabrera, no reunía tal vegada caràcter de feudatari, era en cambi parent molt propinque del Comte d'Urgell, y se movía impulsat per afectes de familia.

No's tractà d'un mohiment popular entre los richs homes, sinó purament de bandería, per més que tingué relativa importancia la potencia dels iniciadors y les ramificacions que tractáren de ferli pendre en los mesos de janer y febrer com seguidament dirèm. Monfar y los quí l'han copiat, seduits davant la repetició constant del fet de la retenció de les postats pel Rey d'Aragó contra Usatges, suposen que tots los nobles del Principat s'alarmaien, pensant podíen trovarse en semblant situació y que d'aquesta gran alarma ne nasqué la guerra civil del 1259, ací consignada.

(1) Vegis l'usatge *Omnes homines posquam acuindaverint potestatis*, enclòs en les *Constitucions de Catalunya* (llibre vuytè, tít. II, § II), ab les següents paraules: *Tots homens puys hauràn acuydat la Potestat, li tengan pau e treva trenta dies, e les Potestats al Vescomtes e als Condors quinze dies, e als resuessors e altres cauallers deu dies.* Donchs los Comtes eren considerats *potestat*, y per tant devíen esperar trenta díes abans de rompre les hostilitats.

(2) Apèndix, documents XIII, XIV, XV, XVI y XVII.

(3) Reg. 11, fol. 246. (A. C. A.)

Sols un estudi especial y detingut de la matexa nos mostrarà que no fóu axís. A tenir rahó los historiadors, la guerra ressonaría per tots indrets y no's concretaría als richs homes afectes a unes determidades personalitats.

FRANCESCH CARRERAS Y CANDI

(Seguirà)

ARTE ARAGONÉS

ORFEBRES OSCENSES (SIGLOS XVI, XVII Y XVIII)

Sabido es el grado de riqueza atesorado por los monasterios é iglesias españoles, singularmente las Catedrales, a fines de la Edad Media, no disminuído en los siglos XVI, XVII y casi todo el XVIII, merced á una brillante tradición artístisca. En Aragón, ya sea por el impulso y la munificencia de aquellos memorables Lunas y otros ilustres prelados, ya por el gran número de templos que allí existieron, ya en fin por la abundancia de maestros plateros, es lo cierto que la orfebrería, más la religiosa que la civil, tomó tal auge, que aun hoy, á pesar de las depredaciones sufridas, ostentan con legítimo orgullo sus Catedrales un verdadero tesoro en relicarios, bustos de santos, Custodias, doseles, candelabros, cruces, etc. Y lo sensible es que no sean más conocidas preciosas joyas de primer orden que existen en localidades pequeñas y apartadas.

La ciudad de Huesca en este respecto está á considerable altura: sólo su Catedral encierra hermosas piezas, y las iglesias parroquiales forman su digna cohorte. No pretendemos en este artículo especificar el mayor número posible de muestras de orfebrería, sino tan sólo dar á conocer los nombres y obras de algunos maestros plateros oscences, hallados por nosotros en las investigaciones que para aquel objeto hemos hecho en los Archivos Catedral y Municipal, así como en el de antiguos protocolos notariales. Otros se incluyen aquí por haberlos leído en las marcas de algunas piezas de plata existentes en la Catedral, Municipio é Instituto oscences.

Aznar, Manuel. — Lo encontramos citado en una instancia dirigida al Corregidor de Huesca D. José de Aisa, en unión de los plateros *Lorenzo Biescas, Manuel Estrada, Bernardo Estrada, Antonio Salas y Manuel Pérez,* con fecha de abril de 1747, recurriendo contra el establecimiento en Huesca de otro platero llamado *Antonio Martínez,* y alegando varios fundamentos. En 9 de enero de 1753 presenta otra instancia al mismo Corregidor solicitando, en nombre del gremio de maestros plateros de que formaba parte, permiso para reunirse en su casa con objeto de tratar sobre los recursos que convenían en

virtud de los perjuicios que sentían en el repartimiento de la real contribución.

Carbonell, Jerónimo y Juan. — En 9 de abril de 1638 conciertan estos hermanos plateros con el Cabildo de la Catedral de Huesca, la fábrica de dos *testas* ó bustos relicarios de plata *acendrada*, de los santos Orencio y Paciencia, que hoy se admiran en el altar mayor de aquel templo, en las grandes festividades. Pesa cada una, aproximadamente, 380 onzas, y están marcadas con el punzón zaragozano. Los moldes, el encarnar los rostros y todo lo necesario para que los bustos quedaran perfectos, corrió á cargo de los artífices, excepto el dorado, que fué de cuenta del Cabildo. Para la fábrica dió éste la suma de 800 escudos de plata, que había de fundirse; y por las manos, oro y demás gastos, pagó el Capítulo á los hermanos Carbonell 300 escudos.

Obra esta capitulación en el protocolo del notario Lorenzo de Rasal correspondiente al año 1638.

Dulay, Juan. — En octubre de 1727 presenta al Corregidor de Huesca D. Juan Carrillo y Salcedo un memorial solicitando que no se le concediera nueva cartilla de examen, y no se le embarace el ejercicio de su profesión de platero, por haberlo reconocido como tal, después de examinado, el gremio de dicha ciudad; se proveyó en este sentido (1).

Estrada, César. — Labró en 1780 dos bustos de plata repujada de los santos mártires Lorenzo y Vicente, con destino á la Catedral de Huesca.

El nombre del artífice lo hemos deducido de la marca de aquellas dos piezas, *César Strada;* y la fecha, de los libros de *Gestis* del Cabildo.

Son dos hermosas obras (tan corrientes en los templos aragoneses) que acreditan á su autor, perteneciente á una dinastía de plateros, pues en ella se cuentan con aquel apellido, Bernardo, César, José (que sigue) y Manuel.

Estrada, José. — Orfebre, hijo y vecino de Huesca. Según el libro de *Gestis* de 1756 (11 de junio), trabajó en este año, una grada de plata, con bonitas pulseras, y un magnífico dosel, á expensas de don Vicente Castilla, Dr. y Catedrático de Leyes de la Universidad de Huesca, Canónigo y Maestrescuela de su Iglesia, y Vicario General de la Diócesis. Ambas obras se admiran hoy, y el Cabildo Catedral las muestra con legítimo orgullo, y que son dos acabadas piezas de orfebrería. El dosel tiene 18 palmos de altura, y se coloca en el altar mayor durante el día y la octava del *Corpus*.

No cabe duda que Estrada fue un orfebre expertísimo; trabajó mucho, pues de Zaragoza y otros puntos solicitaban sus producciones.

---

(1) Archivo municipal de Huesca: papeles referentes á los gremios de la ciudad.

Pruébalo, además, el hecho de ser, en unión del escultor barcelonés Carlos Salas, á la sazón Director de la fábrica de la Santa Capilla de Nuestra Señora del Pilar de Zaragoza, residente en esta ciudad, Director y encargado de la obra de erección del panteón real en el Monasterio de San Juan de la Peña, el año 1770 (1).

Como tal Director, informó en el acto de excavación verificado en la antigua Sacristía del Cenobio, donde hoy está el soberbio panteón mandado construir por Carlos III, y debió trabajar el medallón de bronce donde se ve el busto de este rey, así como las láminas, también de bronce, con inscripciones, que ocultan los reales sepulcros. Las estatuas de mármol, de muy buena factura por cierto, que allí se ven, son de Carlos Salas; y los altos relieves de estuco, de Pascual Ipas. D. Bartolomé Martínez y Herrero en su obra «Sobrarbe y Aragón», dice, corroborando nuestra afirmación, que «próximamente á la puerta de entrada y en el lado derecho, antes de llegar á los sepulcros reales, se ostenta en un medallón de bronce, *obra de D. José Estrada, platero de la Ciudad de Huesca,* el busto del rey D. Carlos III...»

Garcés, Juan. — En la «Relación de las fiestas que la ciudad de Huesca de Aragón ha hecho al nacimiento del Príncipe nuestro Señor Don Felipe Próspero de Austria, hijo del rey católico D. Felipe IV y de la reina D.ª Mariana de Austria, su segunda mujer», que se imprimió en la misma ciudad el año 1654, lo hemos visto citado como platero *famoso por su fecunda inventiva.* Dice la indicada *Relación* que construyó, para exhibirlo durante las fiestas, un carro triunfal en forma de teatro. En cuatro tronos veíanse otras tantas ninfas, destacándose en otro trono más elevado, España, ricamente vestida. En el centro de la plataforma, sobre un arco que formaba el iris, había un globo terrestre hermosamente pintado; y enfrente un altar ricamente adornado, y en él una Custodia, cuyo centro ocupaba el Cordero de Dios que señalaba San Juan. Varios personajes iban al propio tiempo que marchaba este carro, representando un auto sacramental. Según la *Relación,* llamó grandemente la atención esta obra de Juan Garcés.

García. — Existe en el Municipio de Huesca una hermosa maza para los usos del Concejo, que debió construirse á mediados del siglo XVII; pues en un inventario de todos los objetos que tenía el *Andador,* encomendados en las Casas Consistoriales, hecho en el año 1664, y que publicamos en la página 48 de nuestro folleto *Apuntes sobre el antiguo Régimen municipal de Huesca,* ya se menciona «una arca de pino grande con tres cerrajas y llaves; y en ella la maza de plata sobredorada con las armas de la Ciudad». En efecto: es de plata sobredorada, y lleva un coronamiento constituído por leones con escudos heráldicos: pesa cinco kilos y medio, y la marca que allí se lee

(1) *Revista de Huesca,* tomo I, página 371.

dice: *Garcia Jacca,* lo cual indica que este platero residía en Jaca, donde la maza debió ser construída. Aún se usa hoy en las ceremonias del Ayuntamiento, en unión de otra del siglo XVIII; que no tiene nombre de platero.

Garro, Fermín. — En la Relación de las fiestas más arriba indicadas, se nombra á Fermín Garro, *platero insigne,* como autor de un ingenioso carro á guisa de fortaleza, muy excelentemente pintado, y sobre él, en un trono, una figura de turco con cetro, rodeada de moros. Añade la Relación que «el Magistrado municipal, agradecido al gustoso desempeño de los artistas Cristóbal Pérez, Pedro Camarón, Juan Garcés (antes citado) y Fermín Garro, que aplicaron lo ingenioso de sus genios en las referidas demostraciones, deseoso de tenerlos gratos para otras ocasiones en que deban hacerse festines semejantes, les pagó pródigamente lo que con tan acertada ejecución obraron, aunque sin graduar mejorías y ventajas por evitar entre ellos (cuerdamente) emulaciones y competencias, dejando el conocimiento de ellas al gusto de los que las miraron y admiraron».

Trabajó, además, en 1657, un precioso díptico de plata, llamado *juratorias,* para el Concejo oscense, que todavía se conserva, y por el cual merece Garro las mayores alabanzas, ya que es una obra insuperable. El lado izquierdo representa á Jesús sobre nimbos, en el centro, y en los cuatro ángulos vense los símbolos de los Evangelistas. En el remate, soldado ecuestre con lanza en ristre, y detrás una muesca. Debajo, ó sea en el exergo de este escudete, léese la palabra *OSCA*. Estas son las armas actuales de la ciudad. El lado derecho figura á Jesús en la cruz, y al pie de ésta la Virgen y el Discípulo, viéndose en el fondo á Jerusalén. Arriba, una puerta entre dos torres almenadas; todas las figuras son de medio relieve, y de ejecución perfectísima. Las marcas que el presente díptico lleva detrás, dicen: *año 1657 = F. Garro Osca reals*. Esta última palabra indica que la plata con que se fabricó era de «reales.» Menciónase en el antes citado inventario en la siguiente forma: «unas tablas de plata de los Santos Evangelios para jurar en la sala del Concejo».

Julián. — Platero oscense que construyó en 1790 una maza de plata por encargo de la Universidad oscense y con destino á sus actos oficiales, que en el pomo ostenta de relieve las armas de aquel centro, constituídas por un Crucifijo en medio de las efigies de Nuestra Señora de Salas y San Martín de la Valdonsera, y debajo el escudo de Aragón, el de Huesca y las llaves pontificias. Está la maza contrastada con el punzón *OSCA 1790.*

Oñate, Hernando de. — Tasa en 11 de abril de 1691 la Custodia de la Catedral de Huesca, hecha por José Velázquez, del que luego hablaremos, firmando el documento de tasación juntamente con Jerónimo Pérez de Villareal, éste nombrado por el Cabildo, y Oñate designado por el Orfebre Velázquez.

Palacio, José. — En un soberbio armario de talla, obrado en 1556, que hay en la Sacristía del primer templo oscense, hemos visto dos grandes candeleros de plata repujada, muy hermosos, adornados con cabezas de ángeles, follaje, etc., que llevan la marca *José Palacio, Ft.* (fécit). En otra inscripción se dice que los costeó el Deán D. Raimundo Artigola, en 1705. Aquel orfebre es, pues, de últimos del siglo XVII y comienzos del siguiente.

Pérez de Villareal, Jerónimo. — Ya hemos apuntado antes que en 11 de abril de 1601 tasa la Custodia de la Catedral oscence, hallándola buena y conforme á la traza y capitulación que se hicieron de antemano.

Portella, Buenaventura. – En el protocolo del Notario Lorenzo de Rasal, correspondiente al año 1650, hemos tenido la fortuna de hallar una Capitulación ó concordia otorgada por D. Francisco de Esmir, Camarero y Canónigo de la Iglesia Colegiata regular de San Vicente de Roda, y Buenaventura Portella, maestro platero, vecino de la ciudad de Huesca, para la obra de una custodia de plata «de reales», dorada, con viril, esmaltes y piedras, al igual que la que existía en la capilla del Colegio de Carmelitas descalzos de Huesca. Pesó 200 onzas, y el artífice la doró y esmaltó por su cuenta, recibiendo en pago de su trabajo la cantidad de 3200 sueldos jaqueses. Acabóla el día de San Juan del susodicho año 1650. El poner repetidamente como modelo de esta custodia la del indicado colegio, nos hace sospechar si también sería Portella el autor de ésta.

Portella, Vicente. — Hijo del anterior, y como él muy experto en su arte. Conocemos dos obras suyas que existen en la Basílica de San Lorenzo de Huesca: es la primera una gran cruz de plata repujada, que se coloca en el altar mayor en días solemnes, cuya marca es: *Osca V. Portella*. En el pedestal de la cruz léese una inscripción que dice: *Expensis Ds. Vincentii Santolaria anno 1667*, la cual nos indica que se labró bajo los auspicios de D. Vicente Santolaria en 1667.

La segunda obra es un hermoso busto relicario de San Orencio, excelente obra de orfebrería, asimismo de plata repujada con dorados y relieves. Costeóla el mismo Doctor Santolaria, según lo expresa la inscripción que lleva: *D. Vincentius Santolaria Protionar. in Eclesiæ mei fratris S. Laurentii oscen. propris expensis me fecit. an. 1670.*

Salas, Antonio. — Labró á mediados del siglo XVIII, entre otras cosas, varias bandejas repujadas y otros objetos de plata, para el Corregidor de Huesca D. José Aisa, hoy en poder de su descendiente D. José M.ª Aisa, quien los envió á la Exposición de Arte retrospectivo que tuvo lugar en Zaragoza el año 1908. Llevan la marca *Salas*.

Salas, Buenaventura. — Platero, vecino de Huesca. Con destino á la iglesia parroquial de Albero Alto, pueblo próximo á aquella ciudad, hizo dos preciosos relicarios de plata, que hemos examinado, en los que consta el nombre del artífice y la fecha, 1786, en que se construyeron.

Soto. — Con esta marca hemos visto algunas bandejas de plata repujada, barrocas, que están en poder del citado Sr. Aisa, de Huesca. Contemporáneo del platero Soto fué otro llamado

Vallejo, del cual hay en la Catedral oscense dos excelentes bandejas, de gran tamaño, y otros objetos, marcados con aquel nombre. Floreció este artífice en la segunda mitad de la centuria décimoctava.

Velázquez, José. — Tanto de este artífice como de su obra en la Catedral de Huesca — la magnífica Custodia — hacemos referencia en nuestro folleto *Estudios varios*, páginas 3 á 11; sólo añadiremos aquí que una vez tasada dicha Custodia por los plateros Hernando de Oñate y Jerónimo Pérez de Villareal, la aceptó el Cabildo con fecha 14 de abril de 1601, quien por la mano de obra entregó á Velázquez 3,812 libras en moneda jaquesa. Hizo la Custodia en Pamplona, y el mismo maestro la trajo á Huesca para entregarla (1). Contiene 6,606 onzas de plata. El conde de la Viñaza equivoca, en sus *Adiciones* (2), el destino que tuvo, pues afirma que la hizo para la Catedral de Pamplona, lo cual vemos que no es cierto.

Aunque no lleva nombre de artífice, creemos no estará de más tratar, aunque ligeramente, de una obra de orfebrería que cuidadosamente guarda el Cabildo oscense. Trátase de un retablo de plata que donó el rey de Aragón D. Pedro IV á la iglesia de Santa María de Salas — famosa en el reino y cercana á la ciudad de Huesca — hacia 1370. Consta de siete tablas, cada una de las cuales está cubierta por una plancha de plata repujada, y en ellas vense representados los asuntos de la Anunciación, la Natividad, la Adoración de los Reyes Magos, la Resurrección de Cristo (que constituía el centro del retablo), la Ascensión, la Venida del Espíritu Santo y la Muerte de la Virgen. Estos siete asuntos formaban la serie de las siete *Alegrías de María*.

La historia de este retablo se halla resumida en una inscripción de caracteres góticos del siglo XIV pintados sobre la madera, hoy muy borrosos. Está en catalán y dice así:

«Aquest retaule ha fet fer de manament del senyor rey en Pere Dezvall de la trasorería del senyor rey a servey de la sgleya e de Madona Sancta María de Salas en esmena e satisfaccio de cert nombre de lanties dargent les que avans lo dit senyor feu pendre de la dita sgleya per mans del governador Darago per necessitat de la guerra de Castella com no hagues de que pagar los convocats per lo dit Pere Dezvall vene les dites lanties de manament del dit senyor e distribui la moneda per co lo trasorer ha procurat ab lo dit senyor quel dit retaule hi sia fet per co suplica al senyor bisbe e als preures de la dita sgleya que tots dissaptes sia dita una misa de Madona Santa Maria

(1) En nuestro indicado folleto publicamos la concordia, aceptación, ápocas y demás documentos referentes á la Custodia catedralicia.

(2) Tomo IV, página 19.

per lo senyor rey e per la senyora reyna e en remissió de sos pecats sía feta commemoracio del dit Pere Dezvall en satesfaccio dels treballs que a sostenguts en fer fer e procurar que fos fet lo present retaule.»

Así pues, en la guerra que el rey Ceremonioso sostuvo contra don Pedro I de Castilla, y que continuó hasta 1369, vióse aquél precisado á ordenar al gobernador de Aragón que se apoderase de las lámparas y alhajas de plata que había en Salas, una de las iglesias más veneradas, para venderlas y con su producto pagar á los soldados y atender á las necesidades de la contienda (1).

Debió ser destruída la mayor parte de este retablo en tiempo del obispo D. Juan de Aragón y Navarra, para aprovechar la plata que contenía. Sólo subsistieron los siete medallones ó cuadros que actualmente conserva el Cabildo: alcanzan tres palmos de altura por dos de ancho, cada uno; son de forma piramidal, con lóbulos y otros adornos de gusto gótico, y las escenas antes indicadas están desarrolladas con un relieve algo pronunciado y con cierta timidez.

No lleva siquiera el retablo el escudo de armas del rey donante, por lo menos en la parte hoy conservada, aunque es posible que estuviera en alguno de los medallones desaparecidos.

Por lo antedicho, bien se comprende el valor histórico de esta pieza, que el erudito D. Narciso Sentenach, en su *Bosquejo histórico sobre la orfebrería española,* supone obra de Pedro Barners, de Valencia, platero de la real casa, si bien el punzón qne ostenta es de Barcelona.

Aún conserva el retablo de Salas restos de su policromía: los cabellos y una parte de los ropajes están dorados, y los rostros y las manos pintados de color de carne sobre la plata. Debió ser, sin duda, encargado algunos años antes que el célebre relicario de Daroca, ejecutado por Pedro Moragues hacia el 1385, regalo del mismo soberano, cuya predilección por las obras de orfebrería es, por lo tanto, manifiesta.

Estaban los maestros plateros de Huesca organizados en gremio, que data de comienzos del siglo XVI. En él tenía intervención el *Marcador de la plata,* oficio de la ciudad establecido en las ordenanzas municipales del año 1654, página 107, que obran en el Archivo Municipal de Huesca.

Disponen que en el primer Consejo que se celebre se nombre un ciudadano del mismo Consejo para Marcador de la plata que se labra

---

(1) Por dos inventarios, uno de 1424 y otro de 1431, consta que la iglesia de Salas poseía para su ornato y esplendor, además del retablo de que tratamos, doce cálices de plata; 26 lámparas del mismo metal; quince coronas guarnecidas de piedras preciosas; dos frontales con letras de plata y perlas (uno de ellos con las armas de los Urries, decididos protectores de Salas); doce candelabros y varias colgaduras con las armas reales, más bastantes ornamentos de brocado de oro. Esto sin contar la plata de que años antes se había apoderado D. Pedro, á la que nos referimos Tal riqueza dice mucho en pro de la nombradía de este santuario.

en la ciudad, el cual haya de jurar en poder del prior de jurados de haberse bien y fielmente en su oficio. Que haya de tener muestras de la calidad de la plata que se trabaja en Zaragoza, á saber: plata de ley, plata de reales y plata acendrada, y examine y pruebe las piezas que se fabriquen, con un buril, marcándolas con la de la ciudad en caso de ser buenas y legítimas, é interviniendo un maestro platero que se nombrará anualmente, para aquilatarlas. En la marca se pondrá el año para que conste quien intervino en la operación. El platero que vendiere plata sin marcar, caso que no sea lícita, incurrirá en la pena de 500 sueldos, y de 60 si fuere de la ley necesaria. Los bienes de los plateros contraventores respondían de estas multas, no obstante *firma,* apelación ú otro cualquier impedimento ó recurso.

Se establecen otras disposiciones de menor importancia, todas las cuales se reprodujeron en las ordenanzas de 1680 y en las que posteriormente se dictaron.

RICARDO DEL ARCO
C. de la Real Academia de la Historia

APLECH DE DOCUMENTS DELS SEGLES XIè Y XIIè
PER A L'ESTUDI DE LA LLENGUA CATALANA

(Acabament)

No volíem aportar cap jurament feudal per haverne estat ja publicats en bon nombre y molt interessants desde'l punt de la llengua vulgar. Ab tot, n'indicarèm alguns que's troven transcrits en lo Cartoral d'Urgell.

Lo Comte Ramón Borrell de Barcelona, germà d'Ermengol I d'Urgell, jurà feeltat, entre'ls anys 1010-1018 al bisbe Sant Ermengol, contra'ls comtes de Besalú y Cerdanya: «De ista hora in antea *no dezebre... no la tolre ne no len tolre...* a tenere et a defenere contra omnes homines... et ipsum adiutorium sine engan *fare...* nullam compagna no *tenre ne no aure ne no prende ab B.* comite de *Bisillú...* istum sacramentum *sil tenre e latendre com scies escrits* si Ermengaudus mihi non foras fecit».

En lo testament atorgat per Borrell, fill de Riquildis, al citat bisbe d'Urgell y per lo tant corresponent als anys 1010-1035, hi llegím: *sil tenre e latendre chom ci es escrit* y quan *me comonra* pro nomine de isto sacramento *no len deseubere* per nullum ingenium.

Y en altre del meteix temps, fet per un tal Bernat al esmentat prelat d'Urgell per rahó del castell de Figuerola, se diu: *fidels len sere e sed len portare, no li uedare entrar ne exir ne estar ne guerreiar.*

Molt important per la llengua catalana és altre jurament, també

dels anys 1010-1035, fet per lo Comte d'Urgell al bisbe Sant Ermengol: Ego E. comes de ista hora in antea adiutor *sere* per fidem sine engan ad E. episcopo... super omnes homines... unde E. episcopus me *pregara*, exceptus ipsos meos homines *on dret fer li podre o consel segons sa uolentad*. Ego E. comes de ista hora in antea no *desfidare* E. episcopo ne *per sagrament nol comunre* si ipsas pignoras *nom tolie*... Ego E. comes de ista hora in antea si fores factura fac aut fores facturas ad E. episcopo, infra ipsos primos C. dies quod tu E. episcopus *mo querellaras o men pregaras* sine meo engan *si to emennare* ego E. comes ad te E. episcopo ad judicium de duos tuos homines et de duos meos si concordant de ipso iudicio, *si tu* E. episcopus *rezebre o uols*. Et si non concordant... ego E comes ad te E. episcopo ipsas foresfacturas... *que feites taure emenar les te* per iudicium Dei per aqua frigida *si tu rezebro o uols o tal concell ten fare que tu recebras per ta uolentad;* et *si tu* E. episcopus ipsa mea emenna *recebre no la uolies o no lam condonaues* per tua bona *uolentad* absolutus sum ego E. comes de ipso sacramento suprascripto et ipsas meas pignoras que ui te *pennore soltes sian*. Ego E. comes istum sacramentum *ac sil tenre* ad E. episcopo me sciente *com ci es escrit* exceptus quantum E. episcopus me soluera sine forcia per Deum et Sanctis suis.

Entre'ls anys 1036-1040, un tal Guillèm feu jurament al bisbe Erimball d'Urgell per rahó del castell de Perarrua, dient que: *castella no non gitare* nec alium non *i metre* sine laudamento de E. episcopo... et ad ipso castellano *iurar lor fare* predicto castro.

Los dos darrers juraments son fets al bisbe Guillèm Guifret, y, per consegüent pertanyen, als anys 1041-1075. En l'atorgat per Bonfill y referent al castell de Llanera, declara que: *postad* in *fare* Wilelmo suprascripto de ipso castro quantas uices mihi demandauerit... y després de la mort d'aquest prelat «similem sacramentum *hen fare*» al successor. Finalment, en lo que fan una dona anomenada Guilla y sos fills Pere Pons y Guerau Pons, prometen al dit prelat d'Urgell que li defenseràn la vida y béns, axí com los castells de Guisona y Sanahuja y altres que «in antea acaptara *no es li tolrem ne no len tolrem nels li uedarem ne uedar nols li farem ne no len dezebrem* de hec omnia suprascripta... adjutores *len serem* sine suo enganno et suos consilios *nol descubrirem* per nullum ingenium».

Un document sens data, però que correspòn al període entre 1010-1035, és la evacuació feta al bisbe d'Urgell Sant Ermengol del Monastir de Santa Grata (Senterada) y ses pertenencies. Diu que aquest cenobi està fundat junt al riu *Flumicel*. Los comtes Ramón y Bernat restituexen *ipso soler de pug ceruer* y diuen que les afrontacions del monastir son desde *Rialbo* fins *in ipso puio de Arbas* y fins *in ipsa fonte de Biarro de riuo de Balurs* y demunt ipsas *Gotelleras;* corrent desde'l *sarrado de Arbas ad ipsa rocha de Abelger*. Lo bisbe cedeix al abat la batllía y les iglesies desde *riuo de Riuert* fins al port de *Buin* y de *Capitella*.

Entre 1010·1035 lo bisbe Sant Ermengol d'Urgell celebrà un conveni feudal ab lo comte del meteix nom. Si'l comte manca a lo pactat farà esmena dintre'ls cent jorns y se procurarà arreglar per judici de dos homens per cada part elegits, *et ipsa emenda qui iudgada er per dret facala E. comes*. Si'l prelat no volgués rebre cap satisfacció *o no les li uolia perdonar ipsas pignoras suprascriptas soltes sian*.

En un curiós capbreu de les pensions que rebía la Mitra d'Urgell en lo lloch y castell de Sanahuja, fet en temps del bisbe Guillém Guifret, o sía entre 1041-1075, hi consten les següents anotacions: Obté la meitat de lo que surt de *ipso mercard,* excepte *ipsos pits de uacas qui sunt de ipsa sala;* la meitat *de ipso forn.* Los Batlles del Bisbe y del Senyor aniràn plegats *per ipsos celers de Sanauga et calent ipsas tonnas per compram de episcopo et faciant instare de ipsos seniores ipsi qui debent facere ostem cum asinis et cum alio atessoramento que facere debent et fiant iustatas per fidem et quando erit iustata diuidat seniore cum Kastellano et dent ad episcopum suam partem et donent destral I. et exada I...* Ademés, té lo Bisbe per usatge en les cases de Sanahuja *legna, Kols, almols, fornaticos, ouis,* exceptat en les cases del *chaualer;* te II. sous de ciuada y *I. garba* dels *iouers* que tenen parells; *emina I.* y *I. garba* dels *couinters; quarteres sengles* y *I. garba* dels *exaders.* Referent al bosch te la franquesa *ut nullus homo non cachet de tantum quantum potest homo iactare lapis de foris boscho et non aprehendat cacham.* Tot contraventor deurà satisfer al prelat, *quis prendidit unum chonil in boscho emendauit unum bouis et I. porc et nouem parilios de chonils uius.* Obté encare'l Bisbe en los molins del terme menys en lo de Castell-sallent *ad empramentum de estremugar per força* la quarta part.

L'any 26 del rey Enrich (5 idus abril), que devèm reduir al 1056 del istil modern, se feu aquesta venda: «In nomine domini ego Stefanus et Uiues et Folch uobis entoribus nostris Gerallo sacerdos... uindimus uobis I. torchulario cum I. ortello... infra terminus de Kastro Rialb...» y entre'ls testimonis hi ha lo Signum Belascho. Com en los documents d'Organyà y la Seu surten algunes vegades en los segles IXè, Xè y XIè persones ab los noms de Galindo y Belasco, apar que l'autor de les geneologíes de Meyà pogué inventar los personatges de Belascot y Asinari Galindo, però'ls donà indubtablement noms coneguts y usats en la nostra terra a aquells primers cabdills de la reconquesta d'Urgellet y Cerdanya.

En octubre del meteix any 26 (1056 istil modern), Guitart y Bella, cònyugues venen als consorts Enneg y Tednella, terres de la vall de *Figuls,* que afronten d'una part «in linar de Baro et de alia in ipsa cortina».

Es també interessant per la llengua'l testament que Arnall atorgà en 1058 (16 calendes de febrer any 28 d'Enrich) al anàrsen a Roma: «...Et ad ponto Valeria remaneant modios III. de *forment...* et ad

pontum Sigeris modios I. de *forment* et ipso cubo qui est in ipsa sede remaneat ad Guillelmo sacerdos scriptore simul cum ipsa mea pellicia *conillina* operta *tireizo* et ipso meo *bambez* remaneat ad Guilelmo Miro simul cum ipso orreo meo... Et ad Arnulfo episcopo remaneat ipsa mea *caldera* maiore cum *paracingles* et ipso almo *frex* qui fuit de Guillelmo abbate et precor ut michi solvat, et ad Miro mancipo remaneant ipsas meas *osas uermellas V. quartes* de ordio quem mihi debet Suniario de *Cercheta* et ipso meo scanno siue cum ipsas tabulas ad ipsa opera Sancta Maria et ad *Guitart Casta* ipsa mea *capa* et ipsa *gonnella* siue cum calcias. Ad Guifredo Papulino et ad Miro Oliba II. pellicias cum *muternalos*,. et ipso meo *tireiz* remaneat ad Sancto Jacobo Gallecie... Et ad Sancta Maria de Tollono remaneat mancuso I. quem mihi debet Guifred Fruila ad eius opera et ipsa mea letica siue cum alio lecto *tornen riz* a Guilelmo nepoto meo. Et ad Guilelmo Gualtario remaneat *taped* I. qui fuit de arnulfo et ipsa almocelia obtima ad ipso *pont* de Valeria cum ipsas *calsas vermellas*... et ipso *troper* cum *imner* ad Guillelmo in vita sua .. post eius dicessum ad Sancta Maria remaneant et sedeant in scrinio Petro altare. Et qui abstraxerit ab ecclesia fiat in consorcio Iude proditor... Et ad *Guitart* de Artedono ipsos meos *bacinos* et ipsa olla eramenica remaneat ad Guillelmo».

En 1060 (10 calendes febrer any 1 de Felip) Arnal conmutà a Albertí y Guilla, cònyugues, una terra «prope ipsas mansiones de *Bonfil Vidal* et ipso *ortal* que nos recepimus est subtus ipso *kastel* de Rialbi subteriori et abet afrontaciones ipso *ortal* de I. parte... in ortal de ipso *kastel*, de III. in cingulo... Quantum inter iste afrontaciones includunt sic conmutamus uobis ipso nostro *ortal* per ipsos uestros *kasalls* qui se tenet prope nostras mansiones...»

En lo molt interessant conveni celebrat per lo comte y'l Bisbe d'Urgell, en 1062, se diu que en cas de no complir lo primir lo pactat, se posarà a juhí de quatre persones y si no hi hagués acord, lo Bisbe y'l Comte designaràn llavors un cavaller cada hu, los qui feràn *ipsam batallam apud scutos et bastons*.

En 1063 (13 calendes març any 4 del rey Felip) los consorts Pons y Billiarels venen a Trasoari una «peciola de nostro *mallol* plantatum... et est in comitatum orgelli in ualle capudensi, in apendicio sancte Marie de organiano ipso *mallol* in ipso plano subtus ipso *forn* et afrontat de II. partes in *mallol* et in uinea de nos uinditores... de IIII. in uinea de *Rodlan Arnall* et ipsa uinea est in locum que dicitur *coma* plantata...»

En octubre del any 5 del rey Felip, 1065 del istil modern, los cònyugues Ramon y Ermedruit veneren a *Guitard Guisad* y a sa muller *Tedberga* un alou en lo comtat d'Urgell, en la vall de *Figuls* «et abet afrontaciones a parte orientis in monte Clerano... de occiduo in flumen *Segre*... Quantum isti termini ambiunt... sic uindimus uobis... exceptus ipso *mallol* de domno *Guitard Guillelm* et ipsa terra de ipsa

choma. Et recepimus precium de uos emtores uncias III. de auro et quatuor *manchosos placibils* in rem ualentem».

En 1067, los consorts Joan Baró y Gersen atorgaren venda a Arnal Sala y deyen: «per hanc scriptura uindicionis nostre uindimus tibi una pecia de uinea qui nobis aduenit per comparacione... in uilla Caboez in locum que uocant ad *torrent de preuedro mort*.

En lo testament del sacerdot Isarn, sagristà de la Seu d'Urgell, datat a 4 agost del any 9 del rey Felip (1069 istil modern), hi llegím lo següent: «Et ad receptionem de fratris suos in ipsa canonica dimisit *quartes* VI. de *forment* et *quinals* V. de vino et porcos IIII et *moltones* IIII et *ochas* V. Et ad ipsa canonica iamdicta dimisit ipsas II. *calderas* maiores cum *cremasclos* meliores simul cum II. *bacinos* et cum XXti *escudelas* et *morter* uno et ipsas mapes meliores et tonnas II que habebat in ipsa sede; et alia *caldera migana* cum cremalos et simul cum alias mapas et unum *barril de X. quinals* simul cum ipso superlito de palio que habebat in ipsa sede et I. *feltro amarello* qui ibidem erat. Et unum plumacium que sibi dederat Berengarius monachus dimisit a Bernardum Seniofredum suprascriptum... Et ad Bonumfilium presbiterum suprascriptum concessit *almocerias* II. et *guadenga* I. meliore simul cum alio plomacio... Et ad Stephano dimisit ipsa sua *almocelia* meliore que habebat in sede cum *lencol* et *plumaz* cuberto de *tirez* et archa I cum *ferradura*... Et ipsa vinea plantata... cum medietate de ipsos *nogueres*... mandauit tenere ad B. Seniofredi... et ipso suo antifonario que fecerat scribere... ut sederet in ipsa ecclesia Sancta Maria sedis die cotidie simul cum ipso suo tropario, et ipso missal que fecit scribere precepit remanere ad Sancti Licerii...» (1).

En 1072 (2 calendes març any 13 del rey Felip) los consorts Bernat y Guidnel vènen a Arnal: «uindimus tibi II. *ferregenals* infra terminis de Rialbi in locum que uocant ad *Obac de gironella* et afrontat de I. parte in terra de Remon, de alia in terra Bernad, de III. in Arnal Isarn et alio *ferregenal* afrontat de I. parte...»

També ens interessa alguna de les clàusules del testament del clergue Guillèm, del any 1074: «In primis iubeo dare a domina mea genitricis Marie ad ipsa canonica *kinals* III. de vino primo... et ad Petro sacricusto ipsa mea tonna noua et ad Gischafred sacerdos ipsa mea capa noua... Ad *Oliua Ramon* ipso orreo que ego comparaui de ipso gramatico... et ipsa mea vascula maiore uel minore... et *choto I. de lit* et pellicia mea noua et capa mea uetere et psalterio I. et *troper* et qua-

(1) En la sentencia dictada'l dijous 16 octubre 1072, en lo plet vist devant lo comte de Cerdanya Guillèm (en la vila de Toló), que havía promogut lo Bisbe d'Urgell contra Uch Dalmau, per recobrar la iglesia de Rus, se disposa fer abdues parts jurament per batalla, y si l'Uch podía presentar testimonis en son favor, si'l Bisbe acceptava la declaració d'aquests deuría entregarli dita iglesia «et si episcopus noluerit facere mittat *tornes* ad unam de *proves*». Si l'Uch no presentés més que un testimoni «per ipsum hoc mittat in uer et *stet ad tornes si combatre* se potést...»; y abdós litigants deurien donar «fiduciam Comiti de ipso *dret* quod exire si debet de ipso placito »

ternos de officiario et *hymner* I. remaneat ad Guilelmo iamdicto ut teneat in seruicio Sancte Marie et ipso psalterio qui fuit de Guilaberto sacerdos remaneat ad Sancti Sepulcri et de ipso *blad* que habeo remaneat ad Guillelmo iamdicto modio I...»

Pertany encare al any 1074, però és del arxiu d'Organyà, la donació propter nupcies que feu Guitart, senyor de Caboet, fill d'Isarn, a sa esposa Gebelina, y que reproduím sencera perque conté diverses paraules en vulgar que convé conèxer: «Et ulead semel facta donacio. Quia res donate si in presenti tradite fuerint nullo modo repetantur a donatore. Ob hoc igitur in dei nomine. Ego Gitardus proli Isarno donator sum tibi Gebelina congux mea filia Gilla per hanc scriptura donacionis mee. Dono namque tibi aliquit de alaudem meum quem abeo infra fines *Rialb* siue infra fines kapud ense; aduenit mihi unc alaudium ipsum qui est in *Rialb* subteriori per uocem auie me Ranilo siue per uocem genitricis mea Gerberga siue per aliasque uoces et ipsum qui est in uale kpudense qui fuit Guifredi Riculfi aduenit mihi per particiorim (?) siue per donacionem patris mei Isarno. Est ipsum alaude de capudense in apendicio sancte Marie organiani in uilla uocitata *Uilar* uel in eius agacenciis et est terris et uineis, kasas et kasalibus, ortis et ortalibus, linares et kanamares et arboribus de qualique generibus, pratis et pascuis et fontanaulis et colubari. Et ipsum qui est infra fines *Rialb* in apendicio Sancti Aziscli in locum que dicitur *Serra* siue et infra kastro *Rialb* aud in ipso riuo est terris et uineeis, kasas et kasalibus, ortis et ortalibus, linares et kanamares, molinis et molinaris cum eorum kapud aquis et eorum decursibus et eorum instrumentis et cum suis arboribus pomiferis uel inpomiferis. Abed affrontaciones ipsum alaudium qui est infra fines *Rialb* a parte orientis in flumen Siger aud in monte *matrona*. De meridie in ipso grado de Kastellione uel in riuo *Escob*. Affrontad a parte aquilonis indiuisa aud in termino *Rialb* superiori. Ab occident taliuero plaga affrontad in termen (?) Mamahastri uel in ipses muries. Et ipsum quie est in ualle kapudense in locum uocitatum *Uillar* abet affrontaciones a parte orientis in monte Kalui siue in flumen Siger. De meridie in despia aut in monte auceretoli. A parte aquillonis affrontad in pinlad siue in ipsos *forads* aun in boue morto. Ab occiden taii uero parte affrontad in S. Fides uel in *roca* aguta (1) siue in ipso *grad* de senstras. Quantum

(1) La paraula *aguda*, que ja en Balari (*Origenes históricos*, pl. 64), indicà que's trobava en vulgar en vells documents de Catalunya com procehent del llatí *acutus* (participi d'*acuere*) per expresar un cimal agut de les montanyes, surt en una escriptura del any 976, la més vella que conexèm ab aytal mot. Es la donació per lo clergue Francemir a la Seu d'Urgell d'un alou situat en la vall Ursiana, que afronta ab lo castell de Sant Jaume, ab la serra de Kananillas y ab *ipsas agudas*. També cita en vulgar *ipsas agudas de Boueto* un document de 1048, ja esmentat per en Balari. Y en altre de 1055 se senyalen axís les afrontacions d'un alou donat per lo vescomte Brocard a la metexa Seu: a Llevant ab *serra de Moled;* a Tramontana ab *rocha de penna alta,* ab la *penna de Seluanella* y la font de *Gavarrera*, tornant vers *in caluo de lito mollo* y *in ipsas agudas de Bouet*.

predicti termini ambiunt et supradictas affrontaciones includunt, ego Gitard sic dono tibi Gebelina coniux mea predictis alaudibus cum exiis et regresiis et soliis et superpositis ad tuum plenisimum proprium ad omni integrietate ut abeas et teneas in subdicione mea sine gugum de ullum que hominem et si dicte minus que uenerit antequam de me mihi consistant predicti alaudi et si tu me superuixeris tenead eos solidos et quietos in uita tua et post tuum obitum remanat ad infantes meos et tuos ipsos quem tu elegeris exceptus ipsa *remolta* de ipsos *molins* qui est Sancte Marie Organiani. Et est manifestum quod si ego au quis libos (?) omo uel femina qui contra ista scriptura donacionis uenerit ad inrupendum non hoc uindicet quod requerit sed componat tibi in duplo cum omni suam melioracione. Et in antea ist scriptura firma sit homnique tempore. Facta est ista scriptura II idus genuarii anno V° X^mo Regni Philipi regis ✠ Albertinus leuita et iudex. Signum Arnallo proli Isarno. Signum Arnallo proli Ramon. Signum Guillelm proli Ricolf. ✠ Gitard Isarn, qui ista scriptura donacionis fieri gusi et testes firmare rogaui. Signum Isarn Gitard. Isarno sacerdos rogatus scripsit die et anno quod supra.»

Una venda del any 1079 (any 20 del rey Felip) que atorgaren los consorts Bernat y Em y Sans y Adaleiz a favor de Albertí, jutge, se diu: «uendimus tibi uno *ort* et *kasal* et I. peciola de terra qui nobis aduenit per parentorum... Est ipsum alodium in ualle kapudensi... ad uilla uocitata *puial*. Abet afrontaciones predictum alodium de II. partes in *alod* de te ipso entore...»

Es del arxiu de la Seu'l testament atorgat en 1084 (4 nones abril any 24 del rey Felip) per Estefanía: «In Dei nomine ego Stephania iaceo in egritudine adhuc memoria plena... Iubeo dare ad canonice sedis Urgelli modus I. de *forment* et *quinals* V. de uino primo et porcho I. salato et alio porcho uiuo... Ad *Oliua Remon* solidos II.; ad Petri Arnalli solidos II. et ad filia mea Stephania quoto I. et lenciolo I. et duos mapilos et duabus *tuuallas* et meas pelliculas et meo manto, ad Sibilla mea *gondella*.»

Entre'ls pergamins rigurosament autèntichs d'Organyà hi havèm aplegat encare'l següent conveni del any 1090: «In anno XXX. I° Philippi regis ebdomada prima, mensis decembris sic abuam placito Guifredum de *Pugol* et filiis suis apud Gerberga... de ipsos molendinis de *Soler* et de ipsa aqua qui pergit ad *ort de Guifred*. Et fuit ordinatum inter illis ut de predicta aqua *rigas* et *Guifred* et filiis suis ipso suo *ort* aut *linar* aut *chanamar* et predictus Guifred aut filiis suis aut uxor sua dedisent ad predicta Gerberga ut ad uir suus in *charn perna* I. de argencios II et ex cibaria emina I... et de ipsis predictis molindinis mittimus ego Gerberga et uiro meo *nostra part* in ipsa construccione de ferro et de petras et de totis instrumentis que opus abent ad ipsos *molins* et *Ramon* et *Guifred* aut illorum persona *pigen* ipsos *molins* quando opus est. Et predictus *Ramon* et *Guifred* aut illorum persona

donent ad Gerberga et ad uir suus terciam *part* de ipsa *moltura*... In presencia de *Gilelm Oliba* et *Ramon Onofred* et *Ramon Sinfred.*»

En 1092 (14 calendes maig any 33 de Felip) Belazdre y Semelia mare y filla, veneren als canonges d'Organyà Bernat, Company y Pere un mas «cum ipso cortale ab integrum et IIII^{or} *sorts de terres*... in ualle capudense... in locum que uocant ad ipsa *coma* et habet afrontaciones ipsum mansuum cum suo cortale de I. *part* in uinea de Orouis... de III. *part* in *ortal* de nos uinditores et ipsa *sort* de terra qui est ad ipso *pla* abet afrontaciones de I. *part* in terra de Sancta Maria Sedis... de IIII. uero *part* afrontat in ipsa *pared*...»

També d'Organyà y del any 1094: «In nomine domini ego *Mir Geribert* et uxor sua *Dadill* uinditores sumus uobis ad te *Arnal Girbert* et femina mea Stephania; per hanc scriptura uindicionis nostre uindimus uobis I. sorte de uinea qui nobis aduenit per planta... in locum que uochant ad ipsa *plana* prope ipso *torrent* et afrontat de I. parte in uinea de *Guilelm* et de *Ginedel.*»

En lo testament d'Arnau Bernat del citat any 94 (4 calendes març any 35 del rey Felip) se trova aquesta dexa: «El ipsum meum mobile in primus relinquo ad Sancte Marie Sedis ad ipsa tabula de argento I. alspergo et I. *elmo* et de ipso alspergo soluant uncias III. ad B. *Ramon de Noues*... et ipso meo cauallo relinquo uendant quomodo melius poterint et donant terciam partem ad ipso *clocher* Sancte Marie de Atralis et ipsas II. porciones ad ipsa *pintura* et ad ipso *guarnimento* de ipso altare uel ad opera de ipsa canonica...» Pertany al arxiu de la Seu. La donació següent és del d'Organyà y correspòn al any 1095 del istil modern: «In nomine domini, ego *Mir Adalbert* et *Remon Adalbert* donatores sumus a Deo et ad domum Sancte Marie qui est situs in loco *Organna*... et est ipsa terra in apendicio de Sancto Tirsi ad ipso *pla de Urgel* in uilla uocitata *Sorribes;* et est in ipsa insula et afrontat ipsa terra de I parte in terra de *Arnall Isarn* et de alia parte in terra de *Ahalec-gila*, de III. parte de nos donatores, de IIII. uero parte in terra de *Berenguer de Puig*... Facta karta donacionis VIIII. kalendas aprilis anno XXXVI° regni Philippi regis. Signum Mir Adalbert. Signum Remon Adalbert. Signum Arnall Gilelm. Signum Remon Gilelm. Signum Remon Mir.»

Te també algún mot català interessant lo testament de 1096 del sagristà Guadall de la Seu d'Urgell: «Ad Sancti Saluatoris I. torculario et uno cubo. Post istum auere iamdicto quod relinquo ad Miro Oliua et ad Olibano nepus suum mando ut habeant peliculas meas de *gatos* cum *capa de golabru;* et ad scriptore Oliba mea *capa de presset* per istum testamentum qui scripsit cum filio suo Raimundo. Ad Petro Raimundi uno *trapo de lito* et I. *brisallo de fustani.*»

En la escriptura d'empenyorament, existent com l'anterior testament al arxiu capitular d'Urgell, atorgada en 1097 (10 calendes novembre any 38 del rey Felip) per Sant Ot, bisbe, a favor de Jozbert

Oriol y altres, d'una seva proprietat situada a Bescaràn, se diu que cedeix també *XXX modios de ciuada de tona, XXV. moltons de magenchs* y lo *redetme* que va adquirir *in ipsos franchs de uilla Bescheran.*

Del meteix arxiu és lo testament d'una dona anomenada Guilla, del any 1100 (3 idus març any 41 del rey Felip): «Et dimito ad Sancta Maria de Solsona ipso alaude et ipsas voces que habeo in Guardia roia et in uno homine Bernard Gerovard totas ipsas voces que in illo habeo et uno sarracino et I. sarracina et una *guadenga* et I. *plomaz*... et dimito ad Sancti Petri una *cocca* et I. *orcol* et uns *neulers* et una *kaldera* et uns *cremascles* et una *mula* et uno *sarraci* et una *sarracina* et ipsa sarracina rancura illa *Arnall Onofred* et preco domno Bernard que iudicat illa per directum hac si quam ego habeo in illum fiduciam et si est mea fiat et si est de *Arnall Onofred* liberet illa; et dimitto ad Sancti Petri uno *quoto* et I. *guadenga* et uno *lenzol* et una *colcedra* et uno *plomaz* et unas *manustegeas* et una *cannada* et duos *coltellos* et quindecim *parapsides* et inter *exadas* et *exadons* V. et uno *ferrol* et uno porcho et inter *ochas* et *anads* VII. et decem *gallinas* et dimitto ad Sancti Stephani de Sarga unum gonellum et unum *bambeiz* et unas *pells de conils* et vendat ipso *vestir* domno *Bernard* et *compren una cortina* ad Sancti Stephani et uno vaso argenteo que remanet ibi inter pelegrinos... Et tota ipsa omnia remaneat in bajulia *de Deu* et *de Bernard Erall...*»

Mir y Maiasen cònyugues y sa filla Ermesen, atorgaren un acta en 1101 (pridie nonas marcii anno 42 regnante Philippo rege) declarant que, «venerit placitum ad nos iamdictos de uno homine nomine Guillem Bernard presbiter que uenit ego Mir ad contradiccione apud *Guillelm* et per hec contradiccione occisi eum. Et post hec uenimus in potestate de *Remon Guillem* et non potuimus directum facere. Et uenit Guillelmus Ricolf et dedit unum cauallum obtimum ad *Remon Guillem;* et propter ipsum *kaual* definiuit mihi ipsa morte de *Guillem* presbiter et recuperauit nos ipsum alodium. Et per hoc nos iamdictis *Mir* et *Maiasen* et filia nostra *Ermessen* facimus karta emendacionis de I. terra et II. *oliuers* ad te *Guillem Ricolf* et ad uxor tua *Ermengards.* Et est ipsa terra cum ipsos *oliuers* in comitatum Orgello in uilla Nargo... in locum que uocant a riuo *molins.* Et afrontat ipsa terra de I. *part* in strata qui pergit ad ipsa *casa*... et de III. in *torrent* qui discurrit *de planes,* et de quarta uero parte in ipso *semder* qui pergit ad ipsa *sala.* Et ipsos *oliuers* sunt in ipso capud aqual... Quantum inter istas afrontaciones includunt et isti termini ambiunt sic emendamus... et de nostro iuro in uestro tradimus dominio et potestate...»

Donarèm copia entera del següent pergamí, original del arxiu d'Organyà, del any 1102, que conté també molts mots catalans y és hón per primera vegada trovàm escrit en forma vulgar igual a la actual lo nom d'Espanya: «Anno ab incarnatione domini nostri ihesu xrispti

Millesimo centesimo secundo, Era millesima centesima quadragesima, Indicione decima, Concurre duo, Pacta trigesima, quarto idus aprili feria quinta. Sic fuit placitum uel difinicionem inter domnus Witardi senior Capudensi et Arnallus Raimundi, in talique modo quod habeat Arnallus raimundi de ipsa prima *pregera* de *blad* quem fecerit domnus Witard in auos ipsa tercia *part.* Exceptus de ipsas mansiones de *pere* salla et de *pere adalbert* et de illis qui ad eos pertinent. Et de ipsa *pregera* de Ceuiz prima de ipso *blad*, habeat Arnallus ipsa medietate. Et ipsos *lexius* de Ceuiz teneat Arnallus et si ibidem uenerit homo qui hedificare se uoluerit in ipso *lexiu,* hedificet illum ibi Arnall ad seruicium domnus Witardi et ad semedipso Arnalli. Et si Arnallus hedificare eum ibi noluerit, hedificet eum ibi domnus Witardi ad seruicium de iam dicto Arnalli et per semedipso et si in ullisque modis de ipsis *lexiuis* exierit ullum auere, habeant illum per medietate domnus Witardi cum predicto Arnalli. Et ipso homine de Asnurri cum ipso de Ponts *pledegent* illos in bene et in pace domnus Witardi cum prefato Arnalli et cum illorum homines priuatos per donacione quem fecit domnus *Isarn* ad Raimundus Arnalli. Similiter et de hoc quod requirunt ipsos cauallarios in ipsa *uila de Arts,* habeat placitum domnus Witardi cum ipsis cauallariis. Et iam dictus *Arnall* fiat mediator in ipso placito per directum inter ipsis cauallariis per donacione que fecisset domnus *Isarn* ad *Ramon Arnall.* Et de ipsa *uila* Sancti Johannis in ipsum quod habet ibi Arnallus per *feu,* de ipsa prima *pregera de blad* quem ibi fecerit domnus *Witard* habeat *Arnall* ipsa tercia *part.* Similiter de ipso *blad* de ipsa *uila de ferrera.* Et habeat Arnallus ipsa prima *pregera de blad* de uilla Chaselles tota cum ipso recet qui pertinet ad ipsos homines de Chaselles. Et ipsa dominicatura quem dederit domnus *Witard* ad *Arnall* in ipsa ualle capudensi, in qualique uilla eum illi dederit, sic fiat ad ipsa mesura de ipsa uilla. Et in ipsa *uila de Pulig* habeat Arnallus ipsa medietate de ipsa *ost* et domnus *Witard* alia medietate. Et de uno homine de *Pulig* faciat emenna domnus Witard de ipsa *ost* a predicto *Arnall.* Et de ipsas *osts* quem faciunt ipsos homines de *Rialb* in *Espanna* (1), de ipsa quinta habeat Arnallus ipsa tercia *part.* Et iam dictus Arnallus fiat in amore et fidelitate de domnus *Witard* et in suos consilios et in sua druderia et in suo seruicio quo modo melius potuerit per fide et sine engan de domno *Witard* et sua mulier domna *Gibellina.* Et inter Witard et suos homines et domna *Gibellina* non remaneat alia calumpnia quem ad illos ueniat de *Arnall.* Actum est hoc in die et anno quod in prima linea dictum est et in presencia et audiencia de bernardus raimundi et berengarius raimundi et

(1) No cal advertir que lo nom Espanya era donat llavors solament a la terra dominada encare per los serrahins y per consegüent és molt fàcil que aci al parlar de les operacions militars que devíen fer los homens de Rialp en Espanya, se referís al territori dels voltants de Lleyda y Balaguer.

Mironis Arnalli atque Wilihelmus Witardi et Arnallus Witardi et arnallus gaucredi et arnallus girberti et Witardus Girberti atque alii homines qui ibidem fuerunt.»

Lo testament d'Arnall Mager, de 1104 (4 calendes juny any 44 del rey Felip) disposa aquestes dexes: «In primis ipso *caual* que habeo per R. Ollemari... et ad Petrus Mager fratre meo relinquo ipso meo *pullino* cum una *sela* et I *freno* et I. *alsperg* et ipso meo *escud* et ipsa *lancea* cum ipsa espada et ipsa *egua* que habeo cum *Seniofred Oliba*».

En lo testament atorgat en 1104 per lo cavaller Ramón Arnall al anàrsen al servey del Sant Sepulcre a Terra Santa conté nombrosos noms geogràfichs de Cerdanya en vulgar, *Enveg*, *Chexans* (avuy Caxans), *Alb, Adàs*, *Prullans* y altres y disposa que sia venut lo seu *pulli kaualli* per entregar son preu a Sant Jaume de Galicia.

Més noms geogràfichs de Cerdanya figuren en vulgar en la donació que Bernat Isarn feu en 1105 a la Seu d'Urgell. Entre ells *Caldeges, Ur, Olceia, Liuia, Palazol, Ix.*

Es del meteix any cinch un capbreu efectuat per lo bisbe Sant Ot y los homens d'Aiguatebia, hón consten les imposicions feudals sobre diferents masovers. En Chacull dona *perna I et iuntolls de molto;* en Bellshom dona *perna I et espatllar*, *fogaces II;* la borda den Oromir Bonfill *quarter I de molto;* en Sunyer de Pugal *perna I. a precio medalles III* y s'anota ademés *in ipsos boschs de uilla Talaz modios II de ciuada,* de cens anyal. Tots aquests documents són del arxiu de la Seu. Lo següent és del d'Organyà. Consisteix en una donació del any 1115, feta a la iglesia d'Organyà per Donya Jordana al anàrsen a Jerusalèm de «unum mansum quem dedit mihi frater meus domnus Mironi cum uxor sua Valenca et est ipsum mansum in uilla Capodeci (Caboet) in locum quem dicunt *uila plana*... et post obitum meum remaneat solidum ad Sanctam Mariam et seruicium illius domus sunt *quartes* IIIes de blado, sex sestarios *rasos* et sex *corrents* et *perna* I... et emina I. de cibaria et *carbes* IIIes et quinta pars de uno recepto».

En 1119 (5 idus janer any 11 del rey Lluis) atorgà testament lo pavorde Ramón Bernat, de Santa María de la Seu y conté'l document aquestes dexes: «Concedo iterum Raimundo filio suo *cot* I. et *guadenga* I. et *plomaz* I... ad Petro Tauarensi *guadenga* I. obtima cum penes IIII. Ad Petro Arnall alia *guadenga*. Ad Guillelmo Raimundi alia. Ad Julianum alia. Ad Gerallo meam capam de isam bruno. Ad cognata mea de Sancti Stephani mulier Berengarii meas pelles. Ad Miro Compani alia *guadengam*. Ad Bernardo Petri *cot* I. *Vexella* cuncta quam habeo medietatem dimito ad Canonicam et medietatem ad ospicium. Vascula alia minore scilicet ferramenta callarias uel ollas siue *sartagines, escutellas,* sciphos, et alia usibilia ad Raimundo nepote meo totum dimitto».

En la escriptura de cessió feta per los clergues de la Seu a en Ponç Gerall de una heretat a Cerdanya, en 1120, se diu que donarà VII. *fo-*

gaces, I. *perna de tres argencs* y *iuntols uns* y del molí allí existent en donarà *VI. ferros de mul* ab llurs claus.

En 1121, Bernat Guillèm y Ermengards consorts, donàren a Sancta María d'Organyà y a la seva canònica, lo mas de Ramón Guillèm de *Pugol* y ademés «unam refeccionem per unum quemque annum XII[im] *fogaces* et *cannades* IIII[or] *de ui* et *molto* I... et abet terminos de una parte in monte caluio... de tercia in *bov mort,* de quarta in *Bordonera*».

En 1123 (idus febrer 1122) Bernat Miró y Sanxa, cònyugues, cediren als consorts Bernat Jozpert y Alet «ipsas terras qui nostras sunt ad ipsos *quexans* et ipsa *plana* de ipso *seradal adenla* usque ad ipso *torrent* et ipso orto prope ipsa *era de Mir lenguard* et ipsas casas qui sunt ad ipso *serradel* et duas sortes de terras qui sunt ad ipso *chabrunol* et ipsos *lexiuos* qui nobis pertinent qui sunt in uilla *uillar...* afrontat de prima parte in ipsos *casals,* de II. *torrent...* ipsos casas qui est prope ipsa *porta de serradel* et alio orto afrontat de I. parte de nobis acaptatores...»

Miró Gerall atorgà donació a la iglesia de Santa María d'Organyà, en 1127 (4 calendes setembre any 20 del rey Lluis), d'un alou a Rialb. «Et ego Raimundus prior simul cum congregacione clericorum concedimus tibi Mironi Geralli honorem et beneficium quod modo tenes per Sancta Maria et per ipsius priorem et si necesitas tibi euenerit uade ad prenominatum locum et sias ibi onoratus omnibus diebus uite tue secundum possibilitatem ipsius loci...» Y al peu de la metexa escriptura, s'hi llegeix: «Ego R prior et Miro Geralli damus et concedimus de prenominato allodio ad feminam nomine Rossa I casa latus casa de Isarno Companni cum *ortal* de ipso *cantó* usque ad uiam cum ipso *ammeler* et I. orto subtus casas Gifred Bonifilii et allium qui est de parte ipso *torent* et terminatur *de una part* in *ortal* de Sacta Maria cum ipsas *figeras* et alium qui est *a fora* qui se tenet cum orto de Sancti Aciscli.»

Ramón, prior d'Organyà, atorgà donació en 1139 (4 idus febrer 1138 de la encarnació), als consorts Arnall y Majencia «meos directos quos habeo uel habere debeo in meo manso de *Figols...* et in plano Sancto Tirsi et in suis terminis... Hec autem omnia sunt case cum casalibus et orti cum ortalibus... et columbario... molendina... et *linars* et *cannamars* et *abeller...* et faciatis receptum per unumquenque annum clericis beate Marie Organiani *porc* I. uel *molto* ualente argencios IIII[or] et XII[im] *fogaces* frumeti et quatuor *cannades* uini puri pro anima mea...»

En 1142 (III nonas aprili anno VI. regnante Ludouico regis iunioris), Ermesenda y sos fills veneren a la iglesia d'Organyà dues vinyes en terme del castell de Rialb, comtat d'Urgell, «et abet afrontaciones ipsa una uinca de I. *part* in uinea de *Karbonel,* de alia in *hera de ferer,* de III. in uineas de Guitard Galin; et alia *sort* de uinea afrontat de I. *part* in cingulo... de III. in strata. Quantum istas afrontaciones includum... sic uindimus... cum exiis et regresiis earum et ad *alod franc* sine engan.»

En 1144 lo prior d'Organyà, Ramón, «emi et excamuiaui de hominibus de Fontaned alodium quod habent uel habere debent ad locum qui dicitur *cherosa,* de ipsa strata usque ad collum marini. In primis relinquo Raimundo Isarni demedium modium de *blado,* quarta I. de *forment* et alia de ordii et *cannades* octo de uino et argencios II. *de magench* et *cauada* de censu quod de sua mansione exiebat et parilium unum de gallinis. Et ad Guillelmum Gaufredi et ad filium eius Arnallum dono estolitatem que fuit de Gilaberto Mironis excepta I. *terra a pla de Borrell...* Et ad Bernardum Johannis unam terram que est ad *pedrizs de ganischera...* Et ad Petrum Isarni sortem unam de linare ad *linars subirans...*»

També es del arxiu d'Organyà el següent document de 1157:

«In Dei eterni et salvatoris nostre nomine ego domina Eliards de monte leno dono et trado me ipsam scilicet meum corpus et anima cum hoc totum quod habeo vel habere debeo ad Sancta Maria Organiani et modo presens cum consilio et adiutorio omnium clericorum Organiani et domina de Bergha qui ibi est Deo data. ad limina Sancti Iacobi pergere cupio. et si forte obiero in hac peregrinacione habeat Sancta Maria totum quod habeo tam mobile quam honore. Promito (?) omnes expletos de monte leno de pane et vino et carne. duos quidem mansos quos mihi laxavit pater meus de aviatico et frater meus mihi laudavit atque concedit. habeat Sancta Maria unum mansum qui est ad uthes que fuit de Richolf Codina. et alium ad Sallent quem tenet Renallus et Chonillus cum censibus et usibus et districtis et mandamentis sicuti ut avus et pater meis unquam melius habuit et ego habeo et melius habere debeo et VIII. *guadenges* et *lencos* III. et *plomacs* II. et *tovalles* et *plomacza* I. et *callera* I. et *olla* I. et *archa* I. et *quartes* VI. de *blat* ad mensuram Acrimontis qui targer et María redere (?) debet et inter arietes et oves et capreas otoginta IIII^{or} et duas equas et bovum I. et porchos V. medietatem. Et similiter relinquo ad Sancta Maria meam semente et meos expletos qui sunt ad Soler Bernard scilicet unam tonnam de vino plena et aliam tonnam absque vino. Et siat hec in tuicione et defensione Raimundi Arnalli de Sechanel et filia mea Sanca ut et ipsi manuteneant et adiuvent ad Sancta Maria tenere et defendere contra cunctos homines. Et fiat hoc totum in guarda et in bajulia domino deo et Sancta Maria et in guarda et bajulia Arnallus Capodecii et Raimundo de Apilia et Englesa et G. de Vedrenna et R. Arnalli de Secanell et filias meas Arsendi et Sanca dilectas et aliorum proborum hominum et amicorum meorum istius terre. Actum est hoc anno ab incarnacione Domini CLVI^{o} post Millesimum XIII. kalendas aprilis.»

En 1166, Englesa y sos fills donaren als cònyugues Bernat Redón y Magencia una terra, fent «nobis censum annuatim parilium unum de *gallines* et *fogaces* II. censuales et migeram unam uini *ateserad* et eminam unam de *ciuada.*»

Podèm aprofitar també alguns mots catalans que contè'l testament

d'En Ramón d'Artesa, atorgat en 1172. Dexa'a son fill lo castell de *Guarda-si-uenen*, però tenintlo en hipoteca *per lo bispe et per la canonica;* y la meitat de les exides les tindrà també *per lo bispe et per los canonges*, los qui deuràn donar cent morabatins a Pons de Seró, «*et bispe et canonges si donen a Ponz de Sero istum auer suprascriptum teneant tantum ipso castel tro Ramon de artesa habeat pagatum istum hauer*». Pertany al arxiu del Capítol d'Urgell.

Donàm transcripció entera del següent pergamí d'Organyà del any 1177: «VIII.X. Kalendas mai Facta sunt istas litteras uel ipsa Kartula que fecit dompna Arnalla de Caboueth ad uiro suo Bertran de Tarasco de ipsa honore de Caboueth uel de ipsa comtoria de Caboueth que habeo uel habere debeo in cunctis locis quot si Bertrandus uir meus habuerit infantes qui de se fuerint creati in me predicti infantes teneant et possideant omnem supradictum honorem sine blandimentum teneant et possideant semper de nullum hominem uel femina. El similiter habeant totum honorem quod pertinet michi de mater mea dompna Ermeniards de Taus sine blandimento de nullum hominem uel femina. Et hoc eciam aduenit mihi per uocem patris mei et per aliis uocibus. Et si non habuerit infantes *Bertran* de muliere sua Arnalla teneat et possideat *Bertran* uel cui ipse *Bertran* dubitare uoluerit totum supradictum honorem quod usque reddantur ad ipsos de *Bertran* X. milia solidos *per les pignoras* que habet *trettas* et *per las* melioraciones que habet factas et *per la costa que li coste* sic mando ego Arnalla que de meliore moneda qui currerit in Urgello siant ipsos X. milia solidos paccatos. Et qui ista karta inquietare uoluerit in duplo componat et non sit disrupta. Actum est hoc facta ista karta anno ab incarnacioni domini M.º C.º LXX VIIº.»

En juny 1180 Mir de Costa y sa muller Ermesen «vindimus ad omines et ad feminas de *Figols* sutiranos in nostro alodio ermo ipsas petras totas et alio alodio condirecto uineas uel alodio ipsas petras *fores* ipsas *pareds* expletis leuatis et si nullum malum feceritis per ipsas petras de suos expletis redirigat ad ipsos uenditores ad concilium amicos nostros uel uestros et si non uolueritis redirigere ipsa malefacta, abent licencia nos uenditores contra cunctos comparatoros nos et nostros *prenamus* XX[ti] solidos et in ante ad stabiles *senes uincle* de nullum senior, et nos comparatores et ipsas nostras posteritas *si erems requests* per ipsas petras e nullum malum pre enderit si emendatum per consilium... Et hec sunt in comitato urgenlle in ualle *Figols*, ad locum ubi dicitur *Salt*. Et recepimus X. denarios *ab entrades* et *ab exides* ab ipsas petras in nostros alodios.»

En abril 1187, Magencia y Ramón, son fill, y'ls consorts Gispert y Saurina, veneren «tibi *Arnat Tixidor* et ad coniux sua Maria et ad filio suo *Montaner* et ad uestra posterita una terra quam abemus in comitato urgelli... in ualle uelorit et afrontat de dues partes *euos compradors*, de III. *el torrent de lapera*, de IIII. *euos compradors...*»

Al acabar aquesta nova col·lecció de documents interessants per a l'estudi històrich de la nostra parla, repetím lo ja indicat al començament, çò és, que'ns havèm limitat a aplegar les paraules catalanes, dexant als filòlechs romanistes la tasca d'esbrinar les observacions fonètiques, morfològiques y sintàxiques a que necessariament deuen donar lloch, més importants y fondes que les sugerides als profans per la senzilla lectura y la impressió superficial d'aytals escriptures. Creyèm que'ls investigadors faràn tan o major servey a la causa de la justificació de la antiguitat de la personalitat catalana, aportant col·leccions de documents que acusin la formació de la nostra llengua parlada desde'ls primers temps de la Reconquesta, com aportant diplomes que revelin lo profond sentit polítich de determinats prínceps de la Casa comtal de Barcelona o'l primerench desenrotllament en la nostra terra de les institucions mercantívoles y de les llibertats municipals.

JOAQUÍM MIRET Y SANS

CATÀLECH DE DOCUMENTS LULIANS

Al aplegar los documents personals del Beat Ramón Llull per encabirlos en la vida que d'aquest gran polígraf català preparavem, y que ja ha sortit a la llum pública ab lo títol: *El terciari francescà Beat Ramón Llull, Doctor Arcangèlic y Martre de Crist,* topàrem ab molts altres referents a fets originats a causa de les doctrines del Solitari de Randa. La curiositat engendrà'l desitj de coleccionarlos, a part de que nos semblà utilíssima cosa en lo modern renaximent del lulisme. Mossèn Salvador Bové, en son treball *Les doctrines lulianes en el Congrés Universitari Català,* publicat en 1904, hi aplegà, com apèndix, un bon nombre de noticies y documents relatius a la historia del lulisme, mes ab ells ab prou feines s'endevina la silueta d'aquella historia. Ab los materials que anavem recullint, augmentà l'afició de cercar y copiar tants documents com hem tingut a mà, y axís ha sorgit aquella silueta y han quedat traçades les linies generals de la *Historia del Lulisme,* que'ns proposèm publicar a la major brevetat.

Com a un *avant-goût* per l'erudit estudiós, preteníem mostrarli ja de bones a primeres, tots aquexos documents reunits, que demà deuràn ésser l'apèndix justificatiu de la *Historia;* mas ja que són pochs los completament inèdits, s'ha pensat més pràctich, de moment, publicarlos estractats y ab la cita del lloch d'hón los havèm tret, car no ofería gran interès reproduir in extenso documents ja coneguts, encare que sien escampats.

Heus aquí l'origen del present Catàlech de documents lulians que

presentàm per ordre rigurosament cronològich, seguit d'una anotació que'ns proporcionà lo Sr. Benet Pons y Fàbregas y que de cor li remercièm, dels acorts del Ajuntament de Palma de Mallorca desde sa moderna constitució en 1718, mentre acabàm de donar lo darrer toch a la *Historia del Lulisme*.

I. — Mallorca, 25 octubre 1257. Nomenament d'en Ramón Llull com a procurador dels béns de sa esposa Blanca Picany, ab facultat per a vendre y empenyar. — P. Pascual. «Vindiciae lullianae» (Avinyó, 1778), I, pl. 22. — G. Rosselló. «Obras rimadas de Ramón Lull» (Palma, 1859), pl. 33.

II. — Mallorca, 13 març 1275. Nomenament d'administrador y curador dels béns de Ramón Llull a instancia de Blanca Picany, muller seva, a favor de Pere Galceràn, cunyat de dita Blanca. — P. Pascual. Op. cit., I, pl. 114. — G. Rosselló. Op. cit., pl. 34. — A. Rubió y Lluch. «Documents per l'historia de la cultura catalana mig-eval» (Barcelona, 1908), I, pl. 3.

III. — Mallorca, 15 octubre 1276. Ajust y cambi de la heretat *ne Matona* del infant en Jaume, rey de Mallorca, ab lo *mas Deyà* pertanyent al Monastir de la Reyal, fet per son abat Imbert. — P. Pascual. Op. cit., I, pl. 116.

IV. — Viterbo, 16 novembre 1276. Butlla del Papa Joan XXI aprovant y confirmant la erecció del Monastir-col-legi de Miramar, que fundà l'infant en Jaume, rey de Mallorca, a instancia d'en Ramón Llull. — P. Pascual. Op. cit., I, pl. 117. — Dameto, Mut, Alemany, etc. «Historia general del Reino de Mallorca» (Palma, 1811), III, pl. 47. — A. Rubió y Lluch. Op. cit., I, pl. 4.

V. — Montpeller, 26 octubre 1290. Fra Ramón Gaufredi, ministre general dels Menorets, recomana Ramón Llull als Provincials de l'orde y los hi mana que permetin als seus súbdits apendre l'Art y que facilitin medis a n'en Llull per ensenyarla. — P. Pascual. Op. cit., I, pl. 186. — Dameto, Mut, Alemany, etc. Op. cit., III, pl. 51. — A. Rubió y Lluch. Op. cit., I, pl. 9.

VI. — Barcelona, 30 octubre 1299. Jaume II d'Aragó concedeix a Ramón Llull que puga predicar en les sinagogues dels jueus y mesquites dels serrahins de tots sos dominis, les veritats de la fe católica. — Arxiu de la Corona d'Aragó, reg. 114, fol. 44. v. — G. Llabrés. «Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana» (Palma, 1889), III, pl. 104. — A. Rubió y Lluch. Op. cit., I, pl. 13.

VII. — Barcelona, 24 juny 1305. Lo mateix rey Jaume II concedeix a Ramón Llull, per sos serveys, una pensió vitalicia sobre les rendes de la veguería de Barcelona. — Arxiu de la Cor. Aragó, reg. 203, fol. 40. — A. Rubió y Lluch. Op. cit., I, pl. 39.

VIII. — Montpeller, 7 febrer 1307. Ramón Llull envia al rey Jaume II un llibre de *Proverbis* per l'educació dels seus fills, y li demana

la seva protecció. — M. de Bofarull. «Revista Histórica», Barcelona, IV. — Morel-Fatio. «Romania», XI, pl. 189. — «Histoire littéraire de la France», XXIX, pl. 368. — M. Obrador. «Boletín de la Soc. Arq. Lul.», VIII, pl. 321. — Id. «Botlletí de la Societat Arqueològica Luliana», XI, pl. 98. — A. Rubió y Lluch. Op. cit., I, pl. 41. — Finke. «Acta Aragonensia (Berlin und Leipzig, 1908), II, pl. 879.

IX — Gènova, 4 setembre 1308. Lo potestà de Gènova Cristià Spinola, a causa dels facciosos que porten trasvalsada tota la Italia, no pot anar en comissió al Papa per a demanarli ordenés la creuada contra'ls moros d'Espanya, com li suplicava en Ramón Llull, per qual motiu escriu al rey Jaume II que ho fassa ell, mentres en Llull marxa cap a Marsella a interessar a n'en Arnau de Vilanova y aquest al Papa. — Finke. Op. cit., II, pl. 878.

X. — *Castro Ledonis* (Lledó?), 21 juny 1309. Lo bisbe Pere de Tortosa escriu al rey Jaume II, que està disposat a donar una canongía a Ramón Llull, mas abans necessita consultarho ab lo Capítol. — Finke. Op. cit., II, pl. 880.

XI. — París, dimars *post octavam* de la Purificació de 1309. Honrós testimoni de quaranta Mestres y Doctors de la Sorbona de París, assegurant que és bona, útil, necessaria y en no rès contraria a la fe catòlica, l'art y ciencia ensenyada per en Ramón Llull. — P. Pascual. Op. cit., I, pl. 276.

XII. — Vernón, 2 agost 1310. Recomanació molt laudatoria que d'en Ramón Llull féu lo rey Felip l'Hermós de França. — P. Pascual. Op. cit., I, pl. 282.

XIII. — París, dijous *post octavam* de la Nativitat de la Verge María de 1311. Lo Canciller de la Universitat de París, examina per ordre del rey, alguns libres d'en Ramón Llull, certificant que rès hi ha en ells contrari a les bones costums, ni a la fe catòlica. — P. Pascual. Op. cit., I, pl. 291.

XIV. — Mallorca, 26 abril 1313. Testament de Ramón Llull. — F. Bofarull y Sans. «El testamento de R. Lull y la escuela luliana en Barcelona», 1896.

XV. — Mallorca, 14 agost 1314. Document antiquíssim en lo qual consta que'n dita data s'embarcà Ramón Llull cap a Bugía, despedintlo los Jurats y una gran gentada, y la lletra que a n'aquexos los hi escrigué manifestàntloshi sa arrivada y'l fruit que comensava a recullir de sa predicació als moros. — J. Custurer. Op. cit., dist. II, cap. IX, núm. 61. — P. Pascual. Op cit., I, pl. 324.

XVI. — Lleyda, 4 novembre 1314. Jaume II recomana Ramón Llull a Joan Gil, Pintor, torcimany del rey de Túniç. — Arx. Corona Aragó, reg. 242, fol. 43. — A. Rubió y Lluch. Op. cit., I, pl. 62.

XVII. — Lleyda, 4 novembre 1314. Jaume II recomana Ramón Llull al rey de Túniç Bujahie Zacharie. — Arx. Cor. Aragó, reg. 242, fol. 43. — A. Rubió y Lluch. Op cit., I, pl. 63.

XVIII. — Lleyda, 5 novembre 1314. Dit rey Jaume II escriu a Ramón Llull dientli que, en contestació a la seva carta, l'ha recomenat al rey de Túniç y al seu torcimany Joan Gili, pintor. — Arx. Corona d'Aragó, reg. 242, fol. 43. — A. Rubió y Lluch. Op. cit., I, pl. 64.

XIX. — Barcelona, 5 agost 1315. Jaume II escriu al Guardià dels Menorets de Lleyda que sab per una lletra de Ramón Llull que, disputant ab los serrahins, ha escrit alguns llibres, entre ells una *Ars Consilii,* que desitja siguin traduits del vulgar al llatí; per lo tant li prega, a instancies del dit Ramón, que dexi anar a Túniç al seu dexeble fra Simón de Puigcerdà a ajudarlo en la seva obra. — Arx. Cor. Aragó, reg. 242, fol. 203 v. — A. Rubió y Lluch. Op. cit., I, pl. 65.

XX. — Barcelona, 29 octubre 1315. Jaume II demana a Romeu Ortiç, ministre dels Frares Menors en la provincia d'Aragó, que permeti que fra Simón de Puigcerdà, resident a Cervera, vagi a Túniç, desde hón Ramón Llull li ha demanat que'l dit Simón, que fóu dexeble seu, vagi a ajudarlo, puix no te qui li traduexi de romanç en llatí quinze llibres que ha compost sobre les seves disputacions ab los serrahins. — Arx. Cor. Aragó, reg. 242, fol. 260 v. — A. Rubió y Lluch. Op. cit, I, pl. 66.

XXI. — Mallorca, 23 juliol 1699. Aute notarial en lo que consta trasllat d'un document antiquíssim, probablement de la primera meitat del segle XIV, per lo qual sabèm lo martiri, la mort y demés circumstancies del enterrament d'en Ramón Llull. — J. Custurer. «Disertaciones históricas del beato Raymundo Lulio», dist. I, cap. III. núm. 23. — P. Pascual. Op. cit., I, pl. 329.

XXII. — Epitafi de la sepultura d'en Ramón Llull, avuy desaparegut, y en lo qual constava la data de la seva mort. — Dameto, Mut, Alemany, etc. «Historia general del Reino de Mallorca», llibre II, capítol VII. — J. Custurer. Op. cit., dist. I, cap. I, núm. 28. — P. Pascual. Op. cit., I, pl. 331.

XXIII. — Saragoça, 28 juny 1367. Lletra del rey Pere III al General dels Pares Predicadors comunicantli los irregulars procediments del inquisidor fra Nicolau Aymerich. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1217, fol. 204. — Faustí D. Gazulla. «Historia de la falsa bula á nombre del Papa Gregorio XI contra las doctrinas lulianas» (Palma, 1909). Apèndix.

XXIV. — Valencia, 10 octubre 1369. Lletra de Pere III donant permís a Berenguer de Fluvià per a que puga ensenyar en los seus dominis l'Art General de Ramón Llull. — Arx. Cor. Aragó, reg. 917, foli 213 v. — A. Rubió y Lluch. Op. cit., I, pl. 222.

XXV. — Valencia, 10 octubre 1369. Lletra de Pere III, qui per a major conexement de l'Art General de Ramón Llull, mana que s'entreguin a tothòm que les demani copies autèntiques de les cartes reyals de la seva aprovació. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1428, fol. 14 v. — A. Rubió y Lluch. Op. cit., I, pl. 223.

XXVI. — Tortosa, 9 octubre 1371. Pere III, informat per los Concellers de Barcelona de que l'inquisidor Nicolau Aymerich vol predicar en la Seu de dita ciutat y publicar algunes lletres del Papa contra Micer Francesch Roma, son canceller, li prohibeix fer lo dit sermó. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1232, fol. 101 v. — A Rubió y Lluch. Op. cit., I, pl. 234.

XXVII. — Maella, 25 octubre 1371. Indignat lo rey Pere III contra l'Aymerich per haver predicat lo sermó contra la seva voluntat, y després de repèndre'l fortament y ferli prometre que'n avant no acusarà més als oficials y demés domèstichs de la Casa Reyal sens consultarli, escriu als Concellers de Barcelona que li prengan acte de dita promesa. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1232, fol. 133 v.

XXVIII. — Sorgues, 5 juny 1372. Butlla del papa Gregori XI, manant a l'Arquebisbe de Tarragona que reculli los llibres de Ramón Llull, y que ab consell de Nicolau Aymerich y altres los revisi, y en cas de trobarhi errors en la fe, los cremi. — E. Grahit. «El inquisidor fray Nicolás Eymerich» (Gerona, 1878), pl. 110. — A. Rubió y Lluch. Op. cit., I, pl. 241.

XXIX. — Tarragona, 15 setembre 1373. Informació extensa y detallada que l'arquebisbe de Tarragona Pere Clascar envía al Papa, manifestantli haverse reunit ab l'Aymerich y altres teòlechs y juristes per examinar les obres d'en Ramón Llull, resultant totes elles conformes a la fe catòlica.—P. Pascual. «Vindiciæ Lullianæ» (Avinyó, 1778), I, pls. 383-403.

XXX. — Vilanova d'Avinyó, 30 setembre 1374. Butlla de Gregori XI manant als oficials del Bisbe de Barcelona li remetin un llibre de Ramón Llull. — J. Custurer. «Dist. hist. del Beato Raymundo Lulio» (Mallorca, 1700), pl. 160, que tindría d'ésser 260. — E Grahit. Op. cit , pl. 111. — A. Rubió y Lluch. Op. cit., I, pl. 259.

XXXI. — Tamarit, 11 març 1375. Lo rey Pere III escriu al batlle de Girona expulsant a fra Nicolau Aymerich y fra Pere Begueny com a sospitosos y enemichs del bé dels seus regnes. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1248, fol. 46. — A. Rubió y Lluch. Op. cit., I, pl. 261.

XXXII. — Avinyó, 6 febrer 1376. Butlla del Papa Gregori XI manant buscar tots los escrits y documents en pro y en contra d'en Ramón Llull, a fí de que examinantho tot detingudament, se puga definir la causa; mes que, entre tant, lo culte y la escola del dit Llull se conservin en llur plena integritat de drets. — P. Pascual. Op. cit., I, pls. 403-410.

XXXIII. — Barcelona, 7 janer 1377. Lletra del rey Pere III demanant al Sant Pare que's fassi a Barcelona l'examen de les obres de Ramón Llull, entre altres motius per estar escrites en català — Arxiu Cor Aragó, reg. 1233, fol. 100 v. — Custurer. Op. cit., pl. 161. — Grahit. Op. cit., pl. 115 — A. Rubió y Lluch. Op. cit., I, pl. 268.

XXXIV. — Saragoça, 2 juny 1381. Havent sabut lo rey en Pere

que l'Aymerich volía anar a Barcelona, mana a son fill Joan que'l detinga axís que hi arrivarà y que li envii. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1101, fol. 117. — A. Rubió y Lluch. Op. cit , I, pl. 261.

XXXV. — Montsó, 12 desembre 1383. L'infant Joan escriu al Papa recomanantli ab viu interès fra Nicolau Aymerich, fent relluir los molts treballs del Inquisidor en pro de la Iglesia y del Pontificat. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1756, fol. 114.

XXXVI. — Montsó, 15 novembre 1384. Altre volta l'infant primogènit d'Aragó escriu al papa Climent VII, interessantse per l'Aymerich. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1670, fol. 142.

XXXVII. — Barcelona, 15 març 1386. Lo rey Pere III recomana al Sant Pare alguns súbdits seus que van a demanarli interposi la seva autoritat a favor de les obres de Ramón Llull. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1278, fol. 31 v. — A. Rubió y Lluch. Op. cit., I, pl. 336.

XXXVIII. — Barcelona, 19 maig 1386. Acta notarial de la reunió o junta que presidí l'inquisidor Armengol per examinar algunes de les proposicions condempnades y extretes, segons fra Nicolau Aymerich, del llibre Filosofía de l'amor d'en Ramón Llull, y haventse comprobat los textes, se vegé que les tals proposicions no existíen en dit llibre. — J. Custurer. Op. cit., dist. II, cap. II, pl. 139, que té d'ésser 239.

XXXIX. — Avinyó, 6 febrer 1376. Falsa butlla, que ab aquexa data escampà fra Nicolau Aymerich per allà l'any 1387 y a nom del papa Gregori XI, condempnatoria de les obres d'en Ramón Llull. — E. Grahit. Op. cit., Apèndix.

XL. — Barcelona, 15 abril 1387. Lo rey Joan I afavoreix a fra Nicolau Aymerich reposantlo en l'ofici d'inquisidor, y escriu a son tresorer li pagui anyalment salari de 100 lliures barceloneses. — Arxiu Cor. Aragó, reg. 1972, fol. 86 v.

XLI. — Barcelona, 30 octubre 1387. Joan I, a instancies de fra Nicolau Aymerich, prohibeix l'ensenyança de la doctrina de Ramón Llull y fa recullir totes les seves obres. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1829, fol. 113 v. — A. Rubió y Lluch. Op. cit., I, pl. 347.

XLII. — Saragoça, 5 juny 1388. Joan I escriu a son parent lo Cardenal de Valencia y als oficials de dita ciutat perque sía anulat tot lo que s'haja executat en virtut d'unes lletres que obrepticiament de sa Curia havía obtingudes fra Nicolau Aymerich per a procedir contra'ls llibres de'n Ramón Llull y dels lulians. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1870, fol. 4 v. — F. D. Gazulla. «Historia de la falsa bula...» Apèndix.

XLIII. — Saragoça, 9 juny 1388. En Joan I explica al Papa les disputes entre l'Aymerich y'ls lulians, pregantli delegui al Bisbe de Barcelona per examinar definitivament les obres d'en Llull. — Arxiu Cor. Aragó, reg. 1870, fol. 3 v. — F. D. Gazulla. Op. cit.

XLIV. — Saragoça, 23 juliol 1388. Joan I pregunta a la Universitat de París si Ramón Llull hi obtingué algún grau y si'ls seus llibres fo-

ren aprovats y guardats en lo col·legi de la Sorbona. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1869, fol. 73. — A. Rubió y Lluch. Op. cit., I, pl. 352.

XLV. — Montsó, 30 març 1389. Joan I escriu al Vicari General de Valencia manantli no regonega pas al subdelegat de l'Aymerich, sinó al deputat com a llegítim inquisidor; y mana també agafar a Pere García, nomenat illegítimament procurador fiscal. — P. Pascual. «Vida del Beato Raymundo Lulio» (Palma, 1891), II, pl. 387.

XLVI. — Montsó, 1 juny 1389. Joan I demana al Papa que encarregui als bisbes y teòlechs de Valencia y Mallorca l'examen en los llibres originals d'en Ramón Llull, les proposicions condempnades, y que separi fra Nicolau Aymerich del càrrech d'inquisidor, al menys en lo pertanyent al dit examen. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1873, fol. 45. — A. Rubió y Lluch. Op. cit., I, pl. 358.

XLVII. — Montsó, 3 juny 1389. Joan I recomana fra Nicolau Aymerich als veguers y batlles de son regne. — Arx. Cor. Aragó, registre 1976, fol. 103.

XLVIII. — Barcelona, 28 febrer 1390. Los concellers de Barcelona escriuen al Papa Climent VII y li envíen un comissionat per informarlo degudament dels excessos y violencies realitzats per fra Nicolau Aymerich en lo regne d'Aragó. — Arxiu municipal de Barcelona. Lletres closes, 1383-1393. — F. D. Gazulla. Op. cit., Apèndix.

XLIX. — Barcelona, 23 abril 1390. Los concellers de Barcelona escriuen al Rey demanantli lo desterro de l'inquisidor Aymerich. — Arx. mun. de Barcelona. Lletres closes, 1383-1393. — F. D. Gazulla. Op. cit., Apèndix.

L. — Barcelona, 23 abril 1390. Lletra dels concellers de Barcelona a la Reyna per a que influexi prop del Rey son espós, contra fra Nicolau Aymerich. — Arx. mun. de Barcelona. Lletres closes, 1383-1393. — F. D. Gazulla. Op. cit., Apèndix.

LI. — Barcelona, 18 novembre 1390. Lletra dels concellers de Barcelona al Papa, pregantli que mani posar en execussió la sentencia contra l'Aymerich per les seues arbitrarietats en lo regne de Valencia. — Arx. mun. de Barcelona. Lletres closes, 1383-1393. — F. D. Gazulla. Op. cit., Apèndix.

LII. — Barcelona, 18 novembre 1390. Lletra dels concellers de Barcelona al Arquebisbe de Tarragona demanantli que posi remey a les abusions de fra Nicolau Aymerich. — Arx. mun. de Barcelona. Lletres closes, 1383-1393. — F. D. Gazulla. Op. cit., Apèndix.

LIII. — Valencia, 12 juny 1391. La ciutat de Valencia, cansada ja de les vexacions y injusticies comeses per l'Aymerich, determina, ab consentiment del Rey, enviar fra Jaume de Xiva a la Cort Papal, com a embaxador especial per arreglar aqueix litigi. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1656, fol. 145.

LIV. — Saragoça, 12 juny 1391. Lo rey Joan I recomana al Sant Pare fra Jaume de Xiva, que ha d'exposarli varies qüestions, una

d'elles referent a fra Nicolau Aymerich y la seva inquisició de les obres de R. Llull. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1876, fol. 39 v. — A Rubió y Lluch. Op. cit., I, pl. 368.

LV. — Saragoça, 30 juny 1391. Lletra de Joan I al Papa recomanantli fra Nicolau Aymerich. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1876, fol. 43 v.

LVI. — Barcelona, 8 juliol 1391. Lo Concell de Cent de Barcelona s'ajunta ab los concellers de la ciutat de Valencia, que han nomenat embaxador prop del Papa a fra Jaume de Xiva, per demanarli la destitució de fra Nicolau Aymerich, y que se li formi procés per a castigar diverses y enormes crims per ell comesos en son ofici d'inquisidor. — Arx. mun. de Barcelona. Llibre de deliberacions, 1390-1392. — E. Grahit. Op. cit.

LVII. — Barcelona, 11 juliol 1391. Lletra dels concellers de Barcelona al Papa recomanantli un comissionat que a la Curia Romana envía la ciutat de Valencia; y li demanen també que síen examinades les obres d'en Llull. — Arx. mun. de Barceloua. Lletres closes, 1383-1395. — F. D Gazulla. Op. cit.

LVIII. — Saragoça, 1 agost 1391. Joan I a suplicació de les ciutats de Barcelona, Saragoça y Valencia, recomana al Sant Pare les obres de Ramón Llull. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1878, fol. 90 v. — A. Rubió y Lluch. Op. cit., I, pl. 370.

LIX. — Sant Cugat del Vallès, 12 setembre 1392. Joan I participa als seus oficials que ha deposat a l'Aymerich del càrrech d'inquisidor y nomenat en son lloch a fra Ximenis de Navassa, manàntloshi per lo tant, que si aquell pretén encare exercir dit ofici que'l fassen presoner — Arx. Cor. Aragó, reg. 1925, fol. 121. — F. D. Gazulla. Op. cit.

LX. — Sant Cugat del Vallès, 12 setembre 1392. Joan I concedeix a Francesch de Lluria la facultat d'ensenyar la doctrina luliana en tots sos dominis. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1925, fol. 119.

LXI. — Sant Cugat del Vallès, 15 desembre 1392. Joan I concedeix un honrós privilegi a les doctrines lulianes y la facultat d'ensenyarles y nomenar mestres a fra Pere Rossell. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1925, fol. 119.

LXII. — Barcelona, 19 març 1393. Lletra dels concellers de Barcelona a l'Aymerich, tirantli en cara son mal procedir en la ciutat de Lleyda. — Arx. mun. de Barcelona. Lletres closes, 1383-1393. — F. D. Gazulla. Op. cit.

LXIII. — Valencia, 8 abril 1393. Joan I escriu al Papa tractant a l'Aymerich de *dampnatum et iniquitatis alumpnum*. — Arx. Corona d'Aragó, reg. 1884, fol. 14 v.

LXIV. — Valencia, 9 abril 1393. Disposició del rey Joan I declarant a l'Aymerich enemich de sa reyal persona y de sos súbdits, y donantli l'ordre de desterro de tots sos regnes. — Arx. Cor. Aragó, registre 1884, fol. 16. — Pere Bennaser. «Breve ac compendiosum rescriptum nativitatem, vitam... Raymundum Lulli» (Mallorca, 1688),

pls. 195-205. — J. Seguí. «Vida y hechos del glorioso Doctor y Mártir Ramón Llull» (Mallorca, 1606), pls. 42 48. — E. Grahit. Op. cit.

LXV. — Tortosa, 12 octubre 1393. Joan I comunica a sos oficials, lloch-tinents, bisbes y demés persones eclesiàstiques, com també als comtes y demés nobles persones, l'ordre de desterro que ha donada contra l'Aymerich. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1927, fols. 97 y 98. — Pere Bennasser. Op. et loc. cit. — Joan Seguí. Op. et loc. cit. — Emili Grahit. Op. cit.

LXVI. — Tortosa, 15 octubre 1393. Joan I destina una part del seu palau de Barcelona per instalarhi la Escola Luliana. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1927, fol. 49 v. — F. D. Gazulla. Op. cit.

LXVII. — Tortosa, 16 octubre 1393. Decret general de Joan I manant cumplir les ordres donades respecte al desterro de l'Aymerich.— Arx. Cor. Aragó, reg. 1927, fol. 98 v. — P. Bennasser. Op. et loc. citats. — J. Seguí. Op. et loc. cit. — E. Grahit. Op. cit

LXVIII. — Tortosa, 22 octubre 1393. Lletra de Joan I a un bisbe perque fassa cumplir l'ordre de desterro donada contra l'Aymerich. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1297, fol 99. — P. Bennasser. Op. et loc. cit. — J. Seguí. Op. et loc. cit. — E. Grahit. Op. cit.

LXIX. — Valencia, 14 març 1394. Edicte de Joan I, manant celebrar en tots los seus dominis la festa de la Immaculada Concepció de María. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1883, fol. 62 v. — F. D. Gazulla. «Los Reyes de Aragón y la Purísima...» (Barcelona, 1905).

LXX. — Valencia, 23 març 1394. Joan I encare insisteix en declarar enemich públich a l'Aymerich, facultant a les entitats y a les persones privades per a procedir en contra d'ell, en manera y forma que mellor los hi semblarà. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1883, fol. 73 v.

LXXI. — Avinyó, 12 juny 1395. En Ramón de Cortillis, canonge d'Elna, acusa devant l'inquisidor fra Joan Ansurre a l'Aymerich d'haver predicat ésser herètica la sentencia que sostenía la Immaculada Concepció de María y d'haver atacat altres punts de la fe catòlica. — Arx municipal de Mallorca. — A. Moragues. «Deffensionis Lullianae Regestum et Chronografia (un tomo en octau, manuscrit), pl. 18.

LXXII. — Avinyó, 10 juliol 1395. Haventse presentat lo batxiller Antoni Riera al cardenal Lleonart, ab la còpia d'una falsa butlla a nom de Gregori XI que publicà fra Nicolau Aymerich, demana a aquell, qui havía sigut deputat Comissari general per aqueix assumpte, que a despeses moderades del propri Riera, se busqui en los Registres la esmentada butlla; y no haventse trobat se'n prengué nota devant del Cardenal y testimonis per un notari. — J. Custurer. «Dist. hist. del B. R. Lulio»; dist. II, cap. II.

LXXIII. — Saragoça, 25 novembre 1399. Privilegi del rey Martí, l'Humà, concedint a Ximènez Thomàs, prevere, y a fra Pere Rossell la facultat d'ensenyar la ciencia luliana en tots sos dominis, y confirma

les disposicions dels seus passats.—Arx. Cor. Aragó, reg. 2194, fol. 77 v. — F. D. Gazulla. «Hist. de la falsa bula...»

LXXIV. — Barcelona, 24 març 1419. Lo Cardenal Colonna, a qui havía cridat fortament l'atenció la lluyta de l'Aymerich contra'ls lulians, al sentarse en la Seu Apostòlica ab lo nom de Martí V, elegit per lo concili de Constança, envià el cardenal Alamàn al regne d'Aragó, com a delegat especial per posar en clar aquells debats que encare duraven. Lo cardenal Alamàn, per temor de judicar sens prou conexement de causa, subdelegà a Bernat bisbe de la ciutat del Castell, qui després d'haver examinat detingudament tots los documents que li aportaren y fets los deguts *considerandos,* dona en la expressada data y en virtut de l'autoritat apostòlica la Sentencia definitiva en la qual s'assegura que la butlla condempnatoria de les obres d'en Llull, si no s'obtingué subrepticia y obrepticiament, al menys és molt sospitosa de falsetat evident, per lo tant, romàn anulat tot lo que en ella se diu contra la persona y'ls escrits d'en Llull. — Arxiu General Històrich del Regne de Mallorca. — Bartoméu Fornes. «Liber Apologeticus Artis Magnae Beati Raymundi Lulli» (Salmanticae, 1746), dist. II, cap I.

LXXV. — Text del doctor Joan Gersó, Canceller de la Universitat de París y un dels homens més cèlebres de son temps (primería del segle XV), en lo que diu fou prohibida la doctrina luliana en la dita Universitat a causa de son tecnicisme car s'apartava del mètode ordinari del comú dels doctors. Ell, no obstant, en varies parts de ses obres s'extén en grosses llohances d'aquella. – «In Epistola ad Bartholomeum Carthusiensem», I, alph. 16, lit. D. — J. Custurer. Op. cit.; dist. II, cap. VII.

LXXVI. – Saragoça, 15 janer 1425. Privilegi del rey Alfons lo Magnànim a favor d'Antoni Sedasser, pbre., y Joan Lancer, per a poder ensenyar en tots los seus dominis la doctrina d'en Ramón Llull, de la qual ne fa grans elogis. — Arx. Gen. Hist. del Regne de Mallorca. — J. Custurer. Op. cit.; dist. II, cap. V.

LXXVII. — Barcelona, 1 maig 1433. Testament de Na Joana Margarida Safont de Pere, natural de Barcelona, en lo que hi consta que dexa per a les escoles del mestre Ramón Llull tots los llibres que de la ciencia d'aquell tenía y que'ls hi havía donats lo prevere Antoni Sedacer; y noresmenys nomena herèu universal a dites escoles, per qual sosteniment dexa tota aquella casa ab hort que havía comprat al honorable Gabriel Ballester per preu de 165 lliures barceloneses. — F. Bofarull y Sans. «El testamento de Ramón Lull y la escuela luliana en Barcelona» (Barcelona, 1896).

LXXVIII. — Basilea, 18 octubre 1439. Definició dogmàtica que de la Immaculada Concepció de María donà lo concili de Basilea, a instancies dels teòlechs lulians de Catalunya. — «Revista Luliana», número 16, en lo llibret «De immaculata beatissimæ Virginis conceptione».

LXXIX. — Castell-nou de Nàpols, 7 janer 1446. Privilegi del rey Alfons a favor del carmelita fra Landulfo de Columba per a poguer ensenyar la ciencia luliana. — Arx. Cor. Aragó, reg. 2615, fol. 58. — F. D. Gazulla. — «Hist. de la falsa bula...»

LXXX. — Mallorca, 29 juny 1448. Memoria de quan fóu transportat lo cors del Beat Ramón Llull, ab gran veneració, a la capella nova del monastir de Fra-menors de Mallorca. — J. Custurer. — «Dist. hist. del B. R. Lulio», dist. I, cap. III.

LXXXI. — Castell-nou de Nàpols, 26 janer 1449. Honrós privilegi del rey Alfons a favor de les doctrines lulianes, en lo qual consten les aprobacions que de les matexes feren la Universitat de París, lo rey Felip de França, lo Canceller de la Sorbona; la sentencia del bisbe de la ciutat del Castell y lo parer favorable de vuyt teòlechs reunits en lo convent de Sant Francesch de Barcelona. — Arx. Cor. Aragó, reg. 1932, fol. 45. — J. Custurer. — Op. cit., dist. II, cap. V.

LXXXII. — Mallorca, any 1453. Informacions preses per los Magnífichs senyors Francisco Derillo y Arnau de Vilademany, Concellers y Lloc-tinent general de S. M. sobre la noblesa del Beat Ramón Llull y de sa casa. — Arx. mun. de Mallorca.

LXXXIII. — Barcelona, 23 setembre 1478. Lo notari Pere Miquel Carbonell autoritzà la donació universal que de tots los seus bens fa la noble senyora Na Beatriu de Pinós a favor de les escoles de la doctrina de Sant (axís se l'anomena en aquesta escriptura) Ramón Lull, establertes al puig de Randa y a Miramar (Mallorca). — J. Custurer. Ob. cit., dist. I, cap. IV.

LXXXIV. — 1 octubre 1478. Reyal decret de Joan II aprobant la precedent donació de Na Beatriu de Pinós. — J. Custurer. Op. et loc. cit.

LXXXV. — Mallorca, 30 agost 1481. Lo notari Pere Litrà autoritza la escriptura de donació y assignació de 100 lliures barceloneses de salari per a fundar una càtedra luliana a Mallorca, feta per la noble senyora Na Agnés Pax de Quint. — J. Custurer. Op. cit., dist. II, cap. IV.

LXXXVI. — Mallorca, any 1481. Havent sabut los Jurats de Mallorca que'l cors del Beat Ramón Llull estava en algún perill per les moltes reliquies que d'ell los fidels preteníen, se personaren juntament ab lo Lloc-tinent General y alguns teòlechs al convent de Sant Francesch, trobantse que havíen tret aquell sagrat cors d'allà hón era y'l teníen a la sacristía, per lo qual manaren ficarlo dins una gran caxa que després de tancarla ab dues claus la segellaren dexantla en dita sacristía. — Testament dels Jurats (1479 a 1497), cap. V, fol. 293. — J. Custurer. Op. cit., dist. I, cap. III.

LXXXVII. — Mallorca, any 1482. Los Jurats de Mallorca traspassen les Reliquies del Beat Ramón Llull a un altre caxa, la qual tanquen ab tres claus y dexen en la matexa sacristía. — Testament

dels Jurats (1479 a 1497), cap. V, fol. 311. — J. Custurer. Op. et loc. cit.

LXXXVIII. — Mallorca, 9 juny 1483. Instruccions dels síndichs de Mallorca donades a Francisco Axartell quan l'enviaren a la Cort. Hi ha també la confirmació del privilegi del rey Alfons, del any 1449, donada per son germà el rey Joan II. — A. Moragues. Chronografía, any 1483, pl. 7.

LXXXIX. — Córdoba, 30 agost 1483. Privilegi del rey Ferràn lo Catòlich per a fundar en la ciutat de Mallorca una Universitat o Estudi general de totes les arts y ciencies, posant ell mateix per primers mestres als qui professaven y ensenyaven la doctrina luliana. — Arx. Corona d'Aragó. — Constitucions de la Universitat de Mallorca; Mallorca, 1698.

XC. — Mallorca, 11 novembre 1484. Testament de la noble senyora Na Beatriu de Pinós, autoritzat per lo notari Miquel Litrà, en lo qual hi ha la fundació d'un benifet a favor de l'escola luliana. — Arx. de Mallorca. — J. Custurer. Op. cit., dist. I, cap. IV.

XCI. — Mallorca, any 1487. Los Jurats de Mallorca decidexen acabar lo sepulcre del Beat Ramón Llull, començat molts anys abans en una de les capelles de la iglesia de Sant Francesch, a qual fí celebren lo contracte ab l'oficial que ha de fer la obra. — Testament dels Jurats y Llibre extraordinari (1487 a 1489). Arx. Mall. — J. Custurer. Op. cit., dist. I, cap. III.

XCII. — Barcelona, 22 juny 1488. Dos inventaris de la Escola luliana de Barcelona: l'un és de la data esmentada; l'altre sembla més antich. — F. Bofarull y Sans. «El test. de R. L. y la Escuela luliana».

XCIII. — Barcelona, anys 1477 a 1488. Diferents àpoques procedents de la Escola Luliana de Barcelona, la qual dexava'ls llibres de sa biblioteca fins fora del seu local, mitjansant certes formalitats, essent aquests documents los qui servíen per a dit obgecte. — F. Bofarull y Sans. Op. cit.

XCIV. — Mallorca, 6 abril 1489. Aute firmat per D. Gregori Burgués, Procurador Reyal de Mallorca, a favor dels marmessors de Na Beatriu de Pinós, en lo que dona per amortitzats alguns censos per a la fundació de un benifet a favor de la escola luliana.— Arx. Gen. Hist. del Regne de Mallorca. — J. Custurer. Op. cit., dist. I, cap. IV.

XCV. — En l'Arxiu General Històrich del Regne de Mallorca y en los papers referents al Beat Ramón Llull, hi ha copia de varies determinacions del Gran y General Consell y del Extraordinari de Jurats de 1487 a 1509.

XCVI. — Sevilla, 27 janer 1500. Privilegi del rey Ferràn lo Catòlich concedint a fra Jaume Janer lo poder ensenyar l'art y la ciencia luliana en tots sos dominis y en especial a Valencia. — J. Custurer. Op. cit., dist. II, cap. V, núm. 14.

XCVII. — Mallorca, 15 maig 1502. Composicions del Certàmen poètich que'n tal any se celebrà en la iglesia de Sant Francesch del convent de PP. Franciscans de Mallorca, en honor y gloria del Beat Ramón Llull y ab ocasió d'un senyalat triomf que a Roma obtingué lo Mestre lulià Dr. Daguí. — Arx. Gen. Hist. del regne de Mallorca.

XCVIII. — Saragoça, 21 febrer 1503. Ab ocasió de que a Barcelona se fa la primera estampació del «Directori», de l'Aymerich, y en contraposició a les especies calumnioses que allà hi fixaren contra'l Beat Ramón Llull, lo rey Ferràn lo Catòlich dona un honrós privilegi a favor de les doctrines lulianes confirmant los privilegis anteriors. — Arx. Gen. Hist. del regne de Mallorca. — J. Custurer. Op. cit., dist. II, cap. V.

XCIX. — Roma, 31 març 1503. Inhibició feta per la Cambra Apostòlica als hereus de D.ª Agnès de Quint, qui reclamaren al Papa perque dos subjectes havíen obtingut d'ell subrepticiament un ardiaconat, resultat d'una commutació que intentaven de la càtedra luliana, fundada per dita senyora. — Arx. Gen. Hist. del regne de Mallorca. — J. Custurer. Op. cit, dist. II, cap. IV.

C. — 10 maig 1503. Lletra de Ferràn lo Catòlich a son Procurador Reyal de Mallorca, manant que'ls catedràtichs lulians síen conservats en llurs llochs respectius fins que'l Papa haja resolt la qüestió de la commutació que s'intentava. — J. Custurer. Op. cit., dist. II, cap. IV.

CI. — Document litúrgich en corroboració del culte públich y sagrat que's donava a la primería del segle XVI al Beat Ramón Llull, en lo Monastir de Poblet (Catalunya). — J. Custurer. Op. cit., dist. I, cap. IV, § XXII.

CII. — Ofici de la festa de Beat Ramón Llull aprobat per los Papas Lleó X y Climent XIII, que's llegeix en l'antich Breviari dels Pares Franciscans de Mallorca, y qual oració y antifona *ad vesperas,* se troven ja en lo llibre «Ars Methaphisicalis», estampat a Valencia l'any 1506.

CIII. — Copia d'una noticia estreta del arxiu de la Catedral de Mallorca sobre unes rogatives a la montanya de Randa durant la sequía de 1507.

CIV. — Mallorca, 8 juliol 1513. Los Jurats de la ciutat de Mallorca escriuen al Cardenal Cisneros, parlantli extensament de les doctrines lulianes y de la veneració y culte que té'l Beat en aquella illa. — Arxiu de Mallorca. Cartes missives.

CV. — Alcalà d'Henares, 8 octubre 1513. Lo Cardenal Cisneros contesta la carta anterior, anomena *Doctor Iluminat* a n'en Llull, aprecia afectuosament les noticies que li donen y acaba oferintse incondicionalment al Jurats de Mallorca. — Arx. de Mallorca. Cartes missives. — J. Custurer. Op. cit., dist. II, cap. VI.

CVI. — Sevilla, 11 maig 1526 Privilegi del emperador Carles V a favor de la doctrina luliana, confirmant los d'Alfons lo Magnànim y

Ferràn lo Catòlich. — Arx. Gen. Hist. del regne de Mallorca. — J. Custurer. Op. cit., dist. II, cap. V.

CVII. — París, 11 octubre 1516. Lletres certificatories de que a la primería del sigle XVI s'ensenyava la doctrina luliana en la Universitat de París, y que tant en la Sorbona com en lo convent de la Cartoxa hi havíen molts llibres del Beat Llull, tinguts en tanta estima com los dels demés autors. — J. Custurer. Op. cit., dist. II, cap. VII.

CVIII. — Lletra del cèlebre Doctor de la Universitat de París Jaume Faber Stapulensis, qui vivía a la primería del segle XVI, al Doctor Alonso de Aragó, arquebisbe de Saragoça y Valencia y fill del rey Ferràn lo Catòlich, en la qual dona testimoni del bon concepte en que eren tingudes en son temps les obres del Beat Ramón Llull en la Universitat de París, malgrat d'haver sigut desaprovades en temps de Gersó. Aquesta carta, escrita en 1516, fóu impresa al principi de «l'Ars brevis» que'n 1565 publicà a Barcelona lo Dr. Lluis Joan Vileta. — J. Custurer. Op. cit., dist. II, cap. VII.

CIX. — Textes de respectables autors que proven com alguns han confós llastimosament al Beat Ramón Llull ab en Ramón de Tàrrega, anomenat lo Neòfit, atribuint a n'aquell les errors d'aquest. — Bartomeu Fornés. «Liber apologeticus Artis Magnae B. Raymundi Lulli». Salmanticæ, 1746.

CX. — Apoques y pagaments fets per los Jurats de Mallorca en 1549, 1566 y 1569 per a'l sosteniment de les Càtedres lulianes fundades per Na Beatriu de Pinós. — Arx. Gen. Hist. del regne de Mallorca.

CXI. — Any 1561. Memorial que'l Dr. Lluis Joan Vileta presentà als Pares del Concili de Trento, demostràntloshi palesament que la autoritat de la butlla de Gregori XI, condempnatoria de les obres del Beat Ramón Llull, sols consisteix ab la que li pot donar lo «Directori», de fra Nicolau Aymerich. — J. Custurer. Op. cit., dist. II, cap. IV, núm. 28.

CXII. — Barcelona, 17 maig 1565. Aute notarial del que se'n dedueix que havent sigut posades les obres d'en Llull en «l'Index» que manà fer lo Papa Paulus IV, com a prohibides per Gregori XI, y estampat ja aquell a Barcelona per manament del bisbe de dita ciutat, acudiren los lulians abans de sa publicació al bisbe y a l'inquisidor, y ateses llurs rahons, se sospengué la publicació del «Index», donantne immediatament conexement a la Inquisició General d'Espanya, manant aquest tribunal fer un «Index» nou sens que hi constessen les obres del Beat. — J. Custurer. Op. cit., dist. II, cap. IV, núm. 26.

CXIII. — Les obres del Beat Ramón Llull, que havíen sigut incloses com a condempnades en «l'Index» de Paulus IV, foren d'ell excloses al reformarlo després son successor Pius IV. — Ll. Joan Vileta. «Ars brevis», Barcelona, 1565. Prefaci. — Id. íd. «Appendix deffensionis divi Raymundi Lullii eius doctrinæ et operum. Barcelona 1582.

CXIV. — Pisa, 9 janer 1568. Lletra del Dr. Herrera de Arce al mestre Antoni Palau, demanantli alguns llibres del Beat Ramón Llull. — E. Aguiló. Bol. de la Soc. Arq. Lul., en el mes janer de 1903.

CXV. — El Pardo, 2 març 1583. Lletra del rey Felip II al Dr. Huc Berard, Procurador Reyal de Mallorca, demanantli que recullís tots los llibres que trovés del Beat Ramón Llull y'ls hi enviés.— Arx. de la ciutat de Mallorca.

CXVI. — Valencia, 7 maig 1585. Lletra fent comanda de la Astrología del Beat Ramón Llull. — E. Aguiló. Bol. de la Soc. Arq. Lul., janer de 1903.

CXVII. — Bolonya, 3 febrer 1586. Lletra del Cardenal Gabriel Paleotus contestant la que li havía escrit lo Dr. Joan Seguí, demanantli copia de les actes d'aquelles sessions del Concili Tridentí, en les que's tractà d'en Ramón Llull; y en aquèsta'l Cardenal li diu que sabía que s'era tractada la qüestió d'en Llull, mes que ignorava lo que s'havía resolt. — Andreu Moragues. «Cronología», pl. 44. — J. Custurer. Op. cit., dist. II, cap. IV, núm. 37.

CXVIII. — Valencia, 11 abril 1586. Los Jurats de Valencia prohibexen al Dr. Dimas llegir en aquella ciutat la doctrina del Beat Ramón Llull. — E. Aguiló. Bol. de la Soc. Arq. Lul., janer de 1903.

CXIX. — Inventari dels llibres de la Escola Luliana en 1587. — Arxiu Gen. Hist. del regne de Mallorca.

CXX. — Nomenaments de Mestres per a les càtedres lulianes fets en 1585, 1595 y 1597 per los hereus de D.ª Agnès de Quint. — Arxiu Gen. Hist. del regne de Mallorca.

CXXI. — Aranjuez, 26 maig 1590. Lletra del rey Felip II interessantse en la defensa de la doctrina luliana y en la canonisació del Beat Ramón Llull. — J. Custurer. Op. cit., dist. II, cap. V.

CXXII. — Roma, 13 abril 1592. — L'Auditor Francesch Penya escriu a Pere Ximènez Morillo, secretari del duch de Sessa, embaxador del Rey Catòlich a Roma, que havent regonegut los registres de Gregori XI per orde del Papa, no hi trovà pas la butlla condempnatoria de les obres d'en Ramón Llull. — J. Custurer. Op. cit., dist. II, cap. III, núms. 113, 58, 104.

CXXIII. — Madrid, 12 febrer 1594. Lletra del rey Felip II insistint en lo negoci de la canonisació del Beat Ramón Llull. — J. Custurer. Op. et loc. cit.

CXXIV. — Madrid, 31 març 1595. Lletra del propri rey sobre lo mateix afer. — J. Custurer. Op. et loc. cit.

CXXV.—Memorial del Dr. Huc Berard, Procurador Reyal de Mallorca, entregat al rey Felip II l'any 1590.— Arx. de la ciutat de Mallorca.

CXXVI. — Roma, 3 juny 1594. Decret de la Sagrada Congregació del Index, disposant que'n Llull no pot figurar en lo nou Index de llibres prohibits, per quant sa doctrina fóu aprobada per lo Concili Tridentí. — J. Custurer. Op. cit., dist. II, cap. IV, núms. 44, 45 y 47.

CXXVII. — Roma, 4 març 1595. Lletres compulsorials despatxades per la Sagrada Congregació del Index, per acabar la causa sobre la ortodoxia de les obres del Beat Ramón Llull. — J. Custurer. Op. et loc. cit.

CXXVIII. — Any 1596. Monitori del ardiaca Gregori Forteza pera que's presentin tots los documents y noticies que puguen interessar a la causa de beatificació que se seguía a Roma. — Arx. Hist. del regne de Mallorca.

CXXIX. — Correspondencia ab los agents de la Causa Pía Luliana y altres, desde 1584 al 1754. — Arx. Gen. Hist. del regne de Mallorca.

CXXX. — Autoritzat testimoni que'l Dr. Teòlech P. Geroni Nadal, jesuíta, natural de Mallorca y company de Sant Ignasi, donà en elogi de les doctrines lulianes. — J. Custurer. Op. cit., dist. II, cap. VI.

CXXXI. — Autoritzat testimoni del cèlebre teòlech P. Gabriel Vàsquez, S. J., manifestant que les obres del Beat Ramón Llull no són prohibides. — J. Custurer. Op. et loc. cit.

CXXXII. — Mallorca, 28 abril 1596. Aute notarial sobre la mata escrita de la montanya de Randa. — J. Custurer. Op. cit., dist. I, capítol III.

CXXXIII. — Mallorca, 8 juny 1596. Aute notarial sobre lo regonexement y examen que l'executor de les lletres compulsorials, lo Virrey y'ls Jurats feren d'unes antiquíssimes imatges del Beat Ramón Llull. — J. Custurer. Op. cit., dist. I, cap. IV.

CXXXIV. — Escorial, 24 octubre 1597. Honrós privilegi del rey Felip II a favor de les doctrines lulianes, confirmant y aumentant tots los anteriorment concedits per sos antecessors. — Constituciones de la Universidad Luliana de Mallorca. — Bartomeu Fornés. «Liber apologeticus...»

CXXXV. — Mallorca, 25 janer 1609. Aute notarial en lo que consta, que en la casa que la tradició suposa fóu habitada per lo Beat Ramón Llull, s'hi sentía cada any, en lo jorn de la conversió de Sant Pau, una suavíssima olor o perfúm diví, confirmat per varis testimonis. — J. Custurer. Op. cit. — Pere A. Sanxo. «Revista Luliana», núms. 28-30.

CXXXVI. — Mallorca, 25 octubre 1609. Aute notarial en lo que consta la transformació en oratori y capella de l'estatge hón visqué lo Beat Ramón Llull, y en lo qual se li aparegué lo Christo crucificat, deguda a la pietat de son proprietari y a causa de la prodigiosa olor que en ell s'hi sentía. — J. Custurer. Op. cit. — Pere A. Sanxo. «Revista Luliana», núms. 28-30.

CXXXVII. — Escorial, 10 agost 1611. Lletra del rey Felip III a son embaxador en Roma per que ajudi la causa de la canonització del Beat Ramón Llull y s'interessi per esborrar del Directori de l'Aymerich la calumnia que hi estampà contra ses obres. — Arx. de la ciutat de Mallorca. Cartes reyals, folis 69 y 70. — A. Moragues. «Cronografía», pl. 66. — J. Custurer. Op. cit., dist. I, cap. II.

CXXXVIII. — Escorial, 16 agost 1611. Lletra del rey Felip III al Papa Paulus V demanantli la canonització del Beat Ramón Llull y que's tregui del Directori de l'Aymerich lo que digué en contra d'alguns dels seus llibres. — Arx. de la ciutat de Mallorca. Cartes reyals, folis 69 y 70. — A. Moragues. Op. et loc. cit. — J. Costurer. Op. et loc. cit.

CXXXIX. — Escorial, 16 agost 1611. Lletra del rey Felip III als cardenals Pindo y Pamfilio, prefectes de les Congregacions del Index y del Ritus respectivament, demanàntloshi llur intercessió per la prompta canonització del Beat Ramón Llull y per que sía espurgat lo Directori de l'Aymerich. — Arx. de la ciutat de Mallorca. Cartes reyals, folis 69 y 70. — A. Moragues. Op. et loc. cit. — J. Custurer. Op. et loc. cit.

CXL. — Mallorca, 5 desembre 1611. Acte del regonexement de les reliquies del Beat Ramón Llull en presencia dels Jurats y demés distingides persones, fent la inspecció los metges y cirurgians, qui notaren en elles indubtables senyals de son martiri. — J. Custurer. Op. cit., dist. I, cap. III, pl. 78.

CXLI. — Any 1611. Lletra de la Universitat d'Alcalá de Henares al rey Felip III, pregantli posi tot son valiment per a la prompta canonització del Beat Ramón Llull. — J. Custurer. Op. cit., dist. I, cap. II.

CXLII. — Alguns testimonis de la santetat del Beat Ramón Llull estrets del Procés de 1612 que s'incoà per autoritat del Ilm. Dr. fra Simó Bauçà de la orde de Predicadors, bisbe de Mallorca. — J. Custurer. Op. cit.

CXLIII. — Roma, 11 setembre 1612. Lletra del Comte de Castro, embaxador a Roma del rey d'Espanya als Jurats de Mallorca, donàntloshi confiances de que's resoldría prompte y satisfactoriament la causa de canonització del Beat Ramón Llull. — J. Custurer. Op. cit., dist. I, cap. II.

CXLIV. — Roma, 4 desembre 1612. Lletra del cardenal Zapata, de la Congregació de la Inquisició, als Jurats de Mallorca, manifestàntloshi que treballarà ab tot lo que puga per a la canonització del Beat Ramón Llull y la espurgació del Directori de l'Aymerich. — J. Custurer. Op. cit., dist. I, cap. II.

CXLV. — Ventosilla, 18 octubre 1614. Lletra del rey Felip III a son embaxador en Roma, en la qual li diu que per ordre de la Congregació de la Inquisició enviaràn a n'aquella Cort vint llibres del Beat, en los que, segons se diu, s'hi troben los errors senyalats per l'Aymerich, per lo tant que procuri sien revisats a la major brevetat possible per activar la causa de la canonització. — J. Custurer. Op. cit., dist. II, cap. V.

CXLVI. — Ventosilla, 18 octubre 1614. Letra del rey Felip III al Papa demanantli que s'activi la revisió d'uns llibres que envíen y que's prengui resolució aviat en la canonització del Beat Ramón Llull. — J. Custurer. Op. et loc. cit.

CXLVII. — Ventosilla, 18 octubre 1614. Lletra del meteix rey al cardenal Zapata fentli idèntica recomanació. — J. Custurer. Op. et loc. cit.

CXLVIII. — El Pardo, 27 janer 1617. Lletra del rey Felip III als Jurats de Mallorca concedíntloshi poguer sufragar dels diners de la consignació la messió que ocasiona'l tenir una persona a Roma treballant per a la canonització del Beat Ramón Llull. — Arx. de la ciutat de Mallorca. Cartes reyals, fol. 88. — J. Custurer. Op. cit., dist. I, cap. II.

CXLIX. — Madrid, 13 juliol 1621. Lletra de Felip IV als Jurats de Mallorca ab la matexa concessió. — Arx. de la ciutat de Mallorca. Loc. cit. — J. Custurer. Op. et loc. cit.

CL. -- Madrid, 19 janer 1635. Lletra de Felip IV al cardenal Barberini recomenantli fra Miquel Torres qui va a Roma comissionat pera instar y prosseguir la canonització del Beat Ramón Llull. — Arx. de la ciutat de Mallorca. Cartes reyals, fol. 191. — J. Custurer. Op. cit.

CLI. — Madrid, 19 janer 1635. Lletra del meteix rey a son embaxador en Roma fentli igual recomanació. — Arx. de la ciutat de Mallorca. Loc. cit. — J. Custurer. Op. et loc. cit.

CLII. — Mallorca, 30 juliol 1638. Concessió del bisbe Santander de Mallorca als Jurats de la matexa ciutat per a posar caxetes y fer captes en benefici de la Causa Pía Luliana. — Arx. gen. Hist. del regne de Mallorca.

CLIII. — Roma, 7 març 1642. Letra de fra Joan Marinero, general del Orde de Menors als Jurats de Mallorca, disposant que la tercera llissó de teología fos de doctrina luliana. – Arx. de la ciutat de Mallorca. Cartes reyals, fol. 214.

CLIV. — Any 1663. Los Jurats de Mallorca soliciten del Papa privilegi Pontifici per a la Universitat o Estudi General. — Arx. de la ciutat de Mallorca.

CLV. — Roma, 17 abril 1673. Breu del Papa Climent X concedint al regne de Mallorca la facultat d'establir *autoritate Apostolica* en Universitat lo que abans s'anomenava Estudi General, ab les matexes prerrogatives y privilegis que gaudía la Universitat de Lleyda. — Constituciones de la Universidad de Mallorca.

CLVI. — Mallorca, 18 juliol 1687. Circular del virrey Sentmenat als batlles de les viles y pobles per a que dexin fer les captes per la Causa Pía Luliana, y concedint immunitat als qüestors.—Arx. General Hist. del Regne de Mallorca.

CLVII. — Any 1688. Decret molt favorable a la persona y doctrina del Beat Ramón Llull, a qui's dona aquest títol y lo de Doctor Iluminat y hón se confirma la disposició donada per fra Marinero, estampat en les Constitucions del Capítol General de Menors celebrat a Roma l'any predit. —J. Custurer. Op. cit., dist. II, cap. I.

CLVIII. — Mallorca, 14 novembre 1693. Altre circular com la del

any 1687 del virrey Marqués de Villatorcàs. — Arx. Gen. Hist. del regne de Mallorca.

CLIX. — Any 1693. Representació dirigida per los Jurats de Mallorca al rey Carles II ab motiu de la confirmació apostòlica donada a la Universitat literaria. — Arx. Gen. Hist. del regne de Mallorca.

CLX. — Madrid, 16 octubre 1697. Reyal aprobació y confirmació del rey Carles II, de les Constitucions per les que s'ha de regir la Universitat Pontificia Luliana de Mallorca donades per lo bisbe d'exa diòcessis. — Const. de la Universitat de Mallorca.

CLXI. — Any 1698. Espedient relatiu a la erecció d'un santuari a la montanya de Randa. — Arx. gen. Hist. del regne de Mallorca.

CLXII. — Mallorca, 12 juny 1699. Edicte del bisbe Pere d'Alagón contra los profanadors de les imatges del Beat Ramón Llull. — J. Custurer. Op. cit., dist. I, caps. I y IV.

CLXIII. — Mallorca, 10 novembre 1699. Concessió feta per lo bisbe Alagón als Jurats de Mallorca per a que puguin captar per la causa Pía Luliana. — Arx. gen. Hist. del regne de Mallorca.

CLXIV. — Mallorca, 24 abril 1700. Los Jurats de Mallorca demanen al llur bisbe permís per invertir un llegat destinat per Gabriel Fiol a la Causa Pía de la canonització, en la impressió d'una Apología d'en Llull, y l'autorització corresponent. — Arx. Gen. Hist. del regne de Mallorca.

CLXV. — Any 1700. Lletra dels Jurats de Mallorca al General de l'orde francescana, recomenantli lo Provincial P. Joseph Palou que va a Roma, y demanantli que's miri com a cosa propria la causa de la canonització del Beat Ramón Llull, y que al mateix temps mani fer un catàlech complert de les obres que d'aqueix autor existexen en lo Colegi de Sant Isidoro. — Arx. Gen. Hist. del regne de Mallorca.

CLXVI. — Any 1728. Lletra del Arquebisbe de Maguncia manant continuar la edició de les obres del Beat Ramón Llull començada per Ivè Salzinger. — Arx. Gen. Hist. del regne de Mallorca.

CLXVII. — Mallorca, 1.er octubre 1749. Decret del bisbe de Mallorca Ilm. Dr. Joseph Antoni de Cepeda declarant que'l culte que's dona al Beat Ramón Llull passa de la centuria y que per lo tant està exempt del *non cultu* dels decrets del Papa Urbà VIII. — Arx. Gen. Hist. del regne de Mallorca.

CLXVIII. — Any 1750. Copia d'una informació presa aquest any sobre la solemne processó que'n 1699 se celebrà en desagravi de les ofenses fetes a una imatge del Beat Ramón Llull. — Arx. Gen. Hist. del regne de Mallorca.

CLXIX. — Any 1750. Informació sobre la existencia d'una pintura representant la imatge del Beat Ramón Llull, en una capella del monastir de Poblet. — Arx. Gen. Hist. del regne de Mallorca.

CLXX. — Any 1750, Visura del quadre del enterro del Beat Ramón

Llull, existent en les Cases Consistorials de Mallorca, feta per experts. — Arx. Gen. Hist. del regne de Mallorca.

CLXXI. — Any 1751. Informació que's féu sobre lo fenòmen de la mata escrita de la montanya de Randa. — Arx. Gen. Hist. del regne de Mallorca,

CLXXII. — Ofici del Prior y Comunitat de Dominichs al Ajuntament de Mallorca, excusantse de no haver assistit al *Te Deum* cantat en acció de gracies al Beat Ramón Llull lo día 24 de janer de 1750 per la pluja obtinguda del cel. — Arx. Gen. Hist. del regne de Mallorca.

CLXXIII. — Madrid, 4 març 1761. Reyal decret manant reposar als frares dominichs en les càtedres y demés honors de que havíen sigut desposseits. — Arx. Gen. Hist. del regne de Mallorca.

CLXXIV. — Roma, 19 febrer 1763. Decret de la Sagrada Congregación de Ritus aprobant les llissons del segón nocturn y l'oració propries del Beat Ramón Llull aprobades ja per lo Papa Lleó X y concedint, ab la autoritat del Papa Climent XIII, que les puguin resar en l'ofici y missa del día de la festa del dit Beat Llull, aquells qui fins aquí podíen resar l'ofici de comú d'un màrtri no pontífice en tot lo regne de Mallorca. — «Les doctrines lulianes en el Congrés Universitari Català» (Barcelona, 1904).

CLXXV. — Roma, 18 juny 1763. Decret del Papa Climent XIII manant que no s'innovi rès respecte al culte del Beat Ramón Llull, mentres no s'haja feta la revisió d'aquell per les Sagrades Congregacions de Ritus y del Sant Ofici. — «Les doc lul. en el Cong. Uni. Cat.» (Barcelona, 1904).

CLXXVI. — Informació presentada a Roma per l'advocat de la causa, sobre si previament s'ha de procedir o no al examen de les obres del Beat Ramón Llull per a sa canonització. — Arx. Gen. Hist. del regne de Mallorca.

CLXXVII. — Roma, 6 janer 1768. Decret del Papa Climent XIII nomenant la Junta de teòlechs que han de revisar les obres del Beat Ramón Llull. — «Les doc. lul. en el Cong. Univ. Cat.»

CLXXVIII. — Any 1769. Testimoni demanat per lo Reyal Acort sobre la manera de governarse l'Ajuntament en la recolecció d'almoynes, y la inversió dels fondos destinats a la Causa Pía Luliana. — Arxiu Gen. Hist. del regne de Mallorca.

CLXXIX. — Plany del Ajuntament de Mallorca per haver esborrat lo Provisor Eclesiàstich dels dietaris per l'any 1775, les festes del Beat Ramón Llull. — Arx. Gen. Hist. del regne de Mallorca.

CLXXX. — Mallorca, 15 janer 1775. Decret del Dr. Guerra, bisbe de Mallorca, prohibint colocar estampes y imatges del Beat Ramón Llull dintre'l Seminari Conciliar. — Arx. Gen. Hist. del regne de Mallorca.

CLXXXI. — Roma, 10 juliol 1775. Decret del Papa Pius VI ma-

nant no innovar rès respecte al culte al Beat Ramón Llull, mentres estiga suspens lo procés. — «Les doc. lul. en el Cong. Univ. Cat.»

CLXXXII. — Any 1792. Informació presa ab motiu d'haverse arrencat la mata escrita de la montanya de Randa y d'haver arrunat la cova. — Arx. Gen. Hist. del regne de Mallorca.

CLXXXIII. — Roma, 11 setembre 1847. Lo Papa Pius IX confirma'l culte que's dona a Mallorca al Beat Ramón Llull, y aprova les llissons del segón nocturn y la oració. — «Les doc. lul. en el Congrés Univ. Cat.»

CLXXXIV. — Roma, 4 febrer 1858. Decret del Papa Pius IX concedint a tota la Ordre Francescana celebrar ab ritu simple la festa del Beat Ramón Llull. — «Les doc. lul. en el Cong. Univ. Cat.»

CLXXXV. — Roma, 10 juny 1858. Decret del Papa Pius IX concedint posar en lo calendari de la diòcessis de Mallorca la festa del Beat Ramón Llull y donarli culte públich ab ofici propri *sub ritu duplici minori*. — «Les doc. lul. en el Cong. Univ. Cat.»

CLXXXVI. — Palma de Mallorca, 9 febrer 1902. Ofici de la Causa Pía Luliana dirigit al bisbe de Mallorca, demanantli que interposi sa valiosa influencia ab lo Emm. Cardenal Casañas, bisbe de Barcelona, per a que soliciti a la Seu Apostòlica la concessió del reso del Beat Ramón Llull per a'l Principat de Catalunya. — «Revista Luliana», Barcelona 1902, núm. 8.

CLXXXVII. — Barcelona, 18 març 1902. Missatge de la clerecía de la diòcessis de Barcelona a son bisbe lo Cardenal Casañas per a que demani a la Santa Seu que concedesca a sa diòcessis la gracia donada per lo Papa Pius IX, a 10 de juny de 1858, a la de Palma de Mallorca, de poguer posar en lo calendari barceloní, ab ritu doble menor, la festa del Beat Ramón Llull, y poguer resar ofici y missa de *Commune unius Martyris* ab oració y llissons de segón nocturn propries. — «Revista Luliana», Barcelona, 1903, núm. 18.

CLXXXVIII. — Barcelona, 15 octubre 1902. — Missatge de les Associacions Catòliques de Barcelona fent la matexa súplica al Cardenal Casañas. — «Revista Luliana», Barcelona, 1903, núm. 18.

CLXXXIX. — Barcelona, 20 octubre 1902. Missatge al mateix fí dels estudiants de la Universitat de Barcelona. — «Revista Luliana», Barcelona, 1903, núm. 18.

CXC. — Roma, 9 març 1905. Defensa que Cèsar de Sanctis feu del Beat Ramón Llull en la Causa promoguda per lo Bisbe, Clerecía y Fidels de Mallorca, demanant al Papa la confirmació y extensió del culte sagrat y públich que ja de temps immemorial se dona en les illes Balears, al dit Beat Ramón Llull. — S. Bové. «El sistema científico luliano», Barcelona, 1908, Apèndix.

Los acorts que consten en los llibres d'actes del Excm. Ajuntament de Palma de Mallorca desde la sessió constitutiva del 5 agost 1718, en la que'ls nous Regidors substituiren als antichs Jurats, són los següents:

Anys	Foli	
1719	60	Nombrament d'obrers per a la festa del Beat R. Llull.
1721	81	Item.
»	147	Lletra del P. Antòn Reura demanant la ciutat l'acompanyi en la causa pía del Beat.
1722	84	Nombrament d'obrers per a la dita festa del Beat.
»	98	S'acorda la renuncia d'un protector de dita causa pía.
1723	102	Nombrament dels esmentats obrers.
»	131	Se llegeix una lletra del P. Antòn Reura, resident a Roma, sobre la causa pía del Beat.
»	143	Poder a favor del P. Antòn Reura per a defendre dita causa pía.
1724	70	Nombrament d'obrers per dita festa.
1725	65	Item.
1726	45	Item.
1727	118	S'acorda prevenir als notaris fassin memoria als desponents per a una almoyna a la citada causa pía.
1728	19	S'acordà enviar una reliquia del Beat al elector de Maguncia y al compilador de les obres d'aquell.
»	76	Sobre la causa pía del Beat y una lletra del P. Salcinger.
»	153	Que's rebin les informacions dels miracles del Beat.
»	180	Lo compilador demana diners per a la estampació de les obres del Beat.
1744	74	Ordre de la Ciutat als senyors Protectors de la causa pía del Beat per que entreguin 50 lliures per a la festa de aquest.
»	90	Resolució per que's passi al Col-legi de la Sapiencia y entreguin la caxa del dipòsit de la obra pía del Beat per passar comptes.
»	91	Que's nomenin persones expertes per a Protectors de la causa pía y relació dels nomenats.
»	»	Que's tregui la caxa del dipòsit de dita causa que's troba al Col-legi de la Sapiencia y sía portada a la Ciutat; que sía elegit un depositari; que estiga tancada ab tres claus; que s'elegesquen preceptors y demés.
»	95	Messió dels llibrets que s'han estampat per al Novenari del Beat.
»	97	Avís de la Ciutat al Rectcr de la Sapiencia per que entregui la caxa de la citada obra pía.
»	98	Memorial presentat per lo Dr. Joseph Borràs, Pvre., dema-

Anys	Foli	
		nant li síen concedides les actes sobre la extracció de dita caxa.
1744	101	Nombrament de protectors de la causa pía.
»	106	S'acorda fer tres claus per la caxa de la causa pía.
»	»	Se veu la petició per los protectors de la causa pía en la Reyal Audiencia, sobre haver estat extreta la caxa.
»	118	Certificació sobre resolucions referents a la causa pía.
1745	97	Sobre la caxa y s'acorda deputar al Alcalde Major per que passi a informar al Regent.
»	113	Aute manant als Regidors tornin la caxa del diner y papers al lloch meteix d'hón la havíen treta.
1746	125	S'acorda escriure a S. S. per que confirmi'l culte del Beat.
1747	91	Nomenar los frares de Sant Francesch d'Asís com a procurador per demanar lo culte del Beat.
»	359	Paper de D. Agustí de Torrella y informe sobre agent en Cort Romana per demanar dit culte.
1748	211	Nombrament de Protectors de la causa pía.
1750	15	Se resolt correspondre al benifet del miracle del Beat y que com a sa mare, que és la Ciutat, tots sos fills la seguexin ab reverents obsequis.
»	26	Se té present l'agravi que's feu al culte del Beat.
»	27	S'acorda practicar tots los esfors per obtindre satisfacció al evident agravi fet per lo Prior de Sant Domingo al culte del Beat.
»	79	Minuta de certificat sobre dit culte.
»	99	Corona a la Verge María en gracies d'haver obtingut per sa intercessió y la del Beat Llull la pluja general en la illa.
»	103	Protectors de la festa del Beat.
»	107	Copia del poder atorgat per la Ciutat a D. Antòn Ramón Pascual, per conseguir satisfacció del patent agravi al culte del Beat del Prior de Sant Domingo.
»	160	Copia del ordre en assumpte del culte y sobre la condescendencia ab los frares dominichs.
»	202	Es nomenat protector de la causa pía lo notari D. Antòn Bover y lo Dr. Cristòfol Serra.
1753	»	Són enviats 200 pesos senzills a D. Antòn Ramón Pascual per prosseguir la negociació del culte.
1755	74	Nombrament dels Protectors de dita festa.
»	90	Monitori contra les persones que trencaren vidres de les llanties y fanals que cremaven en les capelles dels carrers en que és venerat lo Beat.
»	»	Comunicacions de D. Antòn R. Pascual sobre l'esmentat culte del Beat.

Anys	Foli	
1758	10	S'acorda que'ls músichs de la Seu y'l Mestre Rossell s'abstinguin de cantar avuy lo novenari del Beat.
»	42	Nombrament d'alguns protectors de la causa pía.
»	76	Lletra y patent del Ministre general dels Caputxins sobre ensenyar la doctrina del Beat.
1761	60	Nombrament dels Protectors de la festa.
»	97	Sobre una lletra dels Deputats de la Cort demanant poder de la Ciutat per representar y exposar a S. M. los cultes que's donen en la illa a les reliquies del Beat.
1762	60	Nombrament dels dits Protectors.
1763	39	Item.
»	72	Decret de S. S. sobre la beatificació de Ramón Llull.
»	77	Plech estranger sobre les glories del Beat.
»	89	Multa que obriren dit plech.
1764	109	Nombrament dels Protectors.
1768	58	S'acorda fer una novena demanant pluja al Beat.
»	68	Nombrament dels Protectors.
»	146	Se té present que quan los cavallers Regidors anaren a Madrid suplicaren al Rey posés sots sa protecció la causa de la Beatificació de Ramón Llull.
1769	56	Nombrament dels Protectors.
»	82	R. O. sobre compte d'almoynes de la obra pía del Beat.
»	83	Item.
»	89	Item.
»	100	Comunicació als dits Protectors.
»	136	Se demana informe dels cabals de la causa pía.
»	147	Se veu dit informe.
»	170	Se veuen los comptes.
»	39	Cullida d'almoynes de la causa pía.
1770	27	Que's demani l'avenç de la causa pía.
»	44	Nombrament de protectors de la festa.
»	87	Comptes de la causa pía.
»	94	Nombrament d'una deputació per a la causa pía.
1771	65	Amortizació dels censos de la causa pía.
1772	14	Invitació per la festa del Beat.
»	60	Se donen gracies al Beat per la pluja obtinguda.
1773	22	Irreverencia que feu'l Rector de Valldemosa al Beat.
»	24	Item.
»	31	Item.
»	34	Item.
»	38	Solicitut de dues R. O a favor del Beat.
»	40	Sobre la irreverencia del Rector de Valldemosa.
»	61	Item.

Anys	Foli	
1773	93	Sobre passar los papers del col-legi de la Sapiencia a Sant Francesch d'Asís.
»	31	Sobre la irreverencia del citat Rector.
»	66	Se fa una novena demanant pluja al Beat.
»	211	Custodia de la caxa de la causa pía.
1774	5	Pagament de la compulsa del expedient sobre cullita d'almoynes.
»	6	Nombrament dels Protectors
»	14	Se fa altra novena per pluja.
»	45	Entrega de les claus del arca.
»	47	Item.
»	74	Sobre estar connotat en los almanachs.
»	76	Item.
»	77	Item.
»	81	Item.
»	82	Se fa una novena per pluja.
»	84	Sobre la connotació dels almanachs.
»	86	Sobre la prohibició de les estampes del Beat.
1775	3	Item.
»	10	Sobre anotar en lo calendari les festes del Beat.
»	16	Item.
»	17	Sobre la causa pía.
»	18	Sobre recullir los platets de les festes del Beat.
»	23	Sobre traure dels altars les imatges del Beat.
»	27	Sobre calendaris.
»	32	Sobre arbitrarietats contra'l culte del Beat.
»	37	Sobre no assistir los col-legials a la festa del Beat.
»	74	Representació al Rey y a la Cambra.
»	136	Sobre traure en Sant Antòn la imatge del Beat.
»	230	Item en los Mínims.
»	233	Item en Sant Nicolau.
»	235	Item.
»	259	Sobre abusions d'un individuu de la milicia contra'l culte esmentat.
»	262	Item.
»	3	Sobre exposició del Santíssim en la novena del Beat.
»	29	Sobre fets contra'l culte citat.
»	42	Sobre un culte.
»	44	Item.
1776	17	Arxivar un sermó del Beat.
»	38	Se faràn rogatives per pluja.
»	40	Se canta un Te-Deum per gracies al Beat.
»	123	Més rogatives per pluja.
»	128	Sobre culte en los Mínims de Muró.

Anys	Foli	
1776	131	Sobre culte en los Mínims de Muró.
»	248	Sobre posarse als infants lo nom del Beat.
»	253	Item.
»	329	Sobre un quadre en la Consolació, del Beat.
»	316	Recusació del oidor D. Joan B. Roca en afers del Beat.
»	330	Sobre un quadre en la parroquia de Sancta Creu, del dit Beat.
»	331	Item a Randa y Pina.
»	345	Item.
»	351	Sobre la recusació del citat oidor.
»	363	Recurs de la Noblesa.
1777	53	Pintura del Beat en lo Monastir de Poblet.
»	68	Sobre reparació de greuges al culte del Beat.
»	15	Item.
»	33	Sobre despeses de la informació rebuda per los dits quadres.
1778	12	Que's fassi representació al Rey per vía del Secretari d'Estat y lletres al Confessor reyal sobre la conducta del Bisbe que fóu de Mallorca y al present de Sigüenza sobre lo culte al Beat.
»	17	Lletres al dit Confessor sobre'l culte del Beat.
»	69	Que's fassi una novena al Beat.
»	214	Representació sobre'l culte d'aquest y R. D. del Rey per al esmentat culte.
1779	52	Que demà comensarà una novena al Beat per pluja.
1780	82	Nombrament dels Protectors per a la festa.
»	99	Item dels de la causa pía.
1781	14	Convit per a dita festa.

JOAN AVINYÓ, Pvre.
Corresponent de la Academia a Cabrera del Panadès.

UNES MEMORIES DE LA GUERRA DE LA INDEPENDENCIA *

(Continuació)

Los medis que la Junta de Gerona y son President han pres per a lenbantar gent per defensarse en la present guerra los seguents: als 13 de Juny de 1808 declará y maná, que lo Corretjiment de Girona fes 6100 homens de infanteria efectius al exercit; 13,400 de reserva, los pobles de

* Vegis lo n.º 41 del *Boletin*.

que habian de fer las companyias podian elegir los Oficials, y se habian de pagar cada lloch, tota la gent que los tocaba; Snt. Jordi, Colomes, Vilopriu, Garrigolas y Jafra habian de fer una companìa. No se posá en práctica y en son lloch determiná la Junta que se fessen miquelets voluntaris; ab la condició que qui presentaria 100 homens seria capitá y podria fer tinent y alferes a son gust, lo que se posá en práctica y se feren 2 tercios. També determiná fer algunas companyias de somatents ab sos Oficials, els que defensaren Girona en lo siti del estiu de 1808.

Finalment la dita Junta, y el Señor Marques de Lasan, en ordre de 20 Janer de 1809, maná una lleva de gent molt grossa, en Gerona ne tocaren 200, y los tragueren á rodolins als 25 Janer dit, y en Snt. Jordi no se feren los 21 que tocaban per haber hagut algo de motin (bullanga) en los 2 dias que se practicaba en la plassa (1).

Los pagos que la dita Junta ha posat, per sostenir la dita guerra son, ab catastro ab dos pagas, sens els personals; una capitació mensual, ab una tercera part de catastro anual; un emprestit a *los pudientes*. Snt. Jordi per dits y altres pagos, ha de pagar lo següent: desde el Juliol de 1808 fins al febrer de 1809, per lo catastro 920 lliuras Barcelonesas, y ma Mare per lo mas Viader pagá 53 lliuras; per lo emprestit 60 lliuras; y lo poble 420 lliuras; per la capitació 150 lliuras pagá lo poble y per altre emprestit al poble habia de pagar 613 lliuras, pero ó atenent á los molts danys que las tropas francesas feren en Snt. Jordi, manantsen bestiar, cremant casas, vessant vi, portantsen roba y altres danys, que al tot pujaban de 15,000 lliuras á 20,000, la Junta declará que solament paguesin 425 lliuras, las que pagarem y dita Paula, per ellas pagá 24 lliuras, las ditas 425 lliuras, y las altres ditas 420 lliuras, prometé la Junta tornarlas. Dits danys se feren als 9, 10 y als 11 de Desembre de 1808; també lo poble gastá moltas cuantitats per los somatens, y en especial, per-al que ordená el Comandant de Prim en Medinyá en los ultims de Mars de 1809; y durá un mes; per est gastarem cerca de 200 lliuras; també gastarem moltas quantitats, per manteniments y portar los malalts y ferits dels que eran en lo siti de Rosas; en Sant Jordi sen morí un y un altre fou combregat en casa; eran miquelets (2).

Lo trasdit somatent del senyor Prim, fou la última detenció que feren los Espanyols per detenir á los francesos en esta part del Ter, y se feu per los de Báscara.

Als 12 Mars de 1809 lo General Rellas de Figueras, feu una descuberta en Báscara; digué que lo dia 13 si aposentarian, lo que executa-

(1) En aquest punt l'autor del manuscrit descobreix la repulsió del poble a les quintes que fins molts anys després no foren establertes a Cathalunya.

(2) L'importancia de la narració de Mossèn Perich és que'ns fa veure, com aquí, la vida interna y'ls sacrificis grandíssims dels pobles durant la guerra de la Independencia.

ren, fenti grans provisions de boca y de guerra; los miquelets den Robira, los atacaren ab gran vigor pero quasi inutilment, después, se aposentaren en Calabuig; als 17 Abril de 1809 la divisió alemanya del General Amé se aposentá en Camallera, Colomers y altres puestos; las de Colomers vingueren en Sant Jordi á demaná dos bous de contribució, un poch de pá y vi, lo dia 18 Abril; en esta ocasió eran representants del poble, El Sr. Esteva Piferrer, Batlle, el Sr. Juaquin Tomas, Regidor primer, el senyor Francesch Casademont, regidor segon, el senyor Aleix Amat y Colomer, Sindic Procurador y el senyor Miquel Colomer, Sindich personer. Estos y demés habitants de dit, se encontraban en lo dit dia, exceptuat los joves, de un y altre sexo y tots los habitants de 12 casas; al arrivar los 60 francesos en la costa se aturaren y 10 pujaren al poble, demanaren al Sr. Batlle, est ysqué, después anaren á los Regidors y alguns del poble; los dits tractaren ab los Oficials, y se los doná tan solament dos bous un poch de pa y vi, y se prengueren un bou y marcharen, á las 10 del matí, en Colomers, y estigueren dos horas en Snt. Jordi; als 19, á la posta del sol, tornaren per demaná pa, per als 20, no obstant de haber dit als 18 que no tornarian a demanar res; als 21 al matí vingueren á buscar el pa, y se los portá ab carros, y tornaren fet son viatje; als 22 tornaren per pa y se los doná, als 23 al matí vingueren per 6 carros, y un poch de pa, tot lo dit marchá en tots los dits díes se los doná un poch de vi. En la tarde del 23 Abril, 4 soldats de caball de Snt. Narcis, y los paysans atacaren á los francesos a las avansadas de Colomers, pero no feren ningun dany a los francesos, en lo regrés feren algunas cosas no conformes; passat lo foch, un home semifatuo de Snt. Jordi, aná prop de las avansadas de los francesos; estos lo agafaren, y lo posaren en la prevenció, despues posaren en dita á los homens de los carros y embargaren á tot lo bestiá, y feran venir un home, per notificar la detenció de lo dit, y que parlaban de fusellar, á qual semifatuo, si no los daban 2 mulas, las que se los donaren, y tot fou desembargat; y digueren que per 4 dias no demanarian res; quan los bagatges tornaren, los paysans los prengueren dos bestias, y cuan al 25 tornaren se los digué, que no podian anar á bagatje, per haber la gent lo bestiá apartat, lo que cregueren, y dels 18 Abril fins al 1 de Maig los habitants de Sant Jordi estigueren ab gran tribulació; ja per lo dit y també per los somatents que venian, ab 4 soldats de caball, que venian á descobert, estos se habian fet de nou en la present guerra, ab lo nom de caballers de San Narcis.

Tercer siti de Girona que ha durat 7 mesos y se finí per capitulació, als 10 Desembre de 1809.

Als 2 de Maig de 1809, lo General Berdíes com á principal General feu aposentá lo General Amé, ab sas tropas alemanyas a la costa roja y als 8 dit se aposentaren en San Miquel de Celrá. Ja tenim al siti co-

mensat y are dich que dit dia 2 se aposentaren 600 alemanys en Sant Jordi, y estigueren fins als 15 dit, en est dia sen entornaren en Colomes, en dits 13 dias los habían de donar 1200 lliuras de pa diarias, de ví ne gastaren 400 botas, al arribar en San Jordi, dit dia 2, ells mateixos se aposentaren en las casas deshabitadas, y los Oficials se aposentaren en casa Tomas Viladevall, Carreras, y Martí, estas eran habitadas, en casa no si aposentaren per no agradarloshi; als 26 al vespre ne tornaren 50 de Colomes, y se aposentaren en casa Barceló, hi estigueren fins als 25, si estaban per la seguritat de las ordenansas per haber tirat á dos. Als 15, estos, y los primers gastaren 120 quarteras de gra per menjar, quan marcharen dit dia 25, se uniren en Verges ab los que passaren en la nit en St Jordi, y altres en número de 4000 als que dit dia anaren en La Bisbal, y altres llochs, y regresaren los dias 28, 29 y 30 de Maig carregats de efectes, als 29 dit robaren á nal Sr. Rector de St Jordi, y lo dia 30 lo senyor Comandant de caballería los hi feu tornar, y lo soldat fou rigurosament castigat, dit dia feren tornar dos bous á n'en Geis de Plassa.

Als 12 Juny de 1809, passá D. Joseph Garriga (comisionat de D. Joseph Bonaparte, Rey de Espanya), en esta, ab 200 soldats y 25 ó 30 personas entre Magnifichs individuos de Ajuntaments, de Viladasas, de Camallera, de Sn. Mori, Vantalló, La Escala, Torroella, Verges, y altres, de Sn. Jordi, per tenirli dos carros y alguns bagatjes aparellats no feren seguir á ningu; despues los portaven en lo cuartel General de Medinyá, junt ab alguns Eclesiastichs é hissendats, que ab tot feyan dit número y cuant los hi tingueren, los hi feren estar fins que hi tingueren los carros. Lo dit cuartel General lo passá en dit lloch, el Sr. Bardiat als primers de dit Maig. Als primers Juny la divisió de San Cir vingué de Vich, en las cercanias de Girona, per posari un siti formal per poder impedir tota comunicació lo que executaren á mitj Juny.

En la nit dels 13 als 14 dit per tenir las baterias, de casa Roca compostas per tirar contra la plassa, y las de bretxa contra las torres; se posaren á tirar ab gran vigor.

Lo dit nos digué, el General de caballeria als 14, cuan vingué, per una descuberta; á los 8 días de tiroteo, los de Espanya abandonaren á las torres per inevitables: cuan los francesos tingueren las torres, feren las baterias de bretxa per tirar á Montjuich, comensaren á tirari als ultims Juny; en eix temps, lo Sr. General Berdier passá al cuartel general de Medinyá, á Sarriá y per haber baixat la última divisió, del Sr. San Cir, tenia á son mando, cerca 30,000 homens, per bombardejar á Girona, y per impedir lo entrari res.

(En est temps vingué un ordre de Espanya, per anar á somatent al Castellár y no si aná per seri als francésos.)

Ab las 100 bocas de artilleria, que tiraban bombas, balas y granadas contra la ciutat y Montjuich, havian molt malmés la ciutat y ha-

vian oberta bretxa á Montjuich, pero no obstaba ni espantaba al valerós general Alvarez, ni á los demés Gerundenses, aspetllárselosi los grans edificis, ni las bretxas, perque haguesen de donar audiencia á los trompets francesos per capitular.

Vist per lo Sr. Berdier que los valerosos gerundenses, no volian capitular maná asaltar la bretxa á mitj Juliol, pero sens ninguna utilitat, pero ab gran pérdua; passats alguns dias asaltaren el revellí y lograren apoderarsen; posats que foren en lo revellí, en tanta manera incomodaren á los del fort, que per inevitable, per las balas, bombas y granadas de má, que ni cabian als 11 de Agost, 1809 lo desempararen; fora los Espanyols de Montjuich entraren los francesos; al pas que los dits feyan las baterias de bretxas contra las murallas de Sta Llucia, y del portal de San Cristofol, y alemanys, continuaban las altres baterias á tirar á las casas de la ciutat; compostas las ditas baterias, tiraren per obrir bretxa á dits puestos.

Per no haber entrat res á la ciutat sitiada de Girona, de al Maig ultim comensaban á patir per menjar, lo que sabut per lo General foraneo Blaque, determiná al 1 Setembre de 1809 de entrar un convoy de 1400 bestias carregats de viures; per el plá entrá dit convoy ab tota tranquilitat, sens un tir.

Los Gerundenses ab major alegria despues de haberloshi entrat al convoy, se escoltaban las artillerias de ditas bretxas y també las demés.

Per eser las bretxas obertas, al Sr. Bardier maná assaltarlas ab 4000 homens als 19 Setembre de 1809 en la tarde; pero los Gerundenses, se defensaren ab gran valor y obligaren á los francesos á retrocedir ab gran perdua.

Vist per lo dit Berdier, que ab los 3 mesos de bombardeix, ni ab las bretxas y ni ab lo assalt, no habia pogut haber Girona, determiná haberla per fam, y no tirari molt; per est determini partí per Fransa als 23 de dit mes.

Fora Berdier entrá al mando San Cir, est continua el siti del modo dit.

La torre de Sn. Juan, no feu foch als francesos, perque se volá.

En Girona, per acabar los viures, que al primer de Setembre dit entraren tenian molta necesitat, lo que sabut per dit Blaque, determiná socorrerlos ab un convoy de 1600 bestias carregades de viures y escoltadas ab una divisió de 12000 homens manats per dit Blaque el que determiná ferlo passar per las cercanias de Madremanya, pero lo éxit fou molt infelis solament entraren 236 cargas.

Als 15 dit los espanyols atacaren á los de Báscara, ab gran vigor, pero sens molta utilitat sino al pendreloshi alguns viures.

Als 12 Octubre de 1809, arribá al cuartel general de Sarriá, al Mariscal del Imperi Francés, Augerau, per General en Gefe del exercit de Catalunya; al arribar en dit Sarriá li feren una salva general de

artilleria; est continuá al siti de Girona, no tiranloshi gaire y no dexanloshi entrar res, per la falta de aliments, havian de menjar carn de caball y burro, y per la gran necesitat que tenian se morian de fam.

Dit Sr. Mariscal Duc de Castiglione passá el cuartel general de Sarriá á Fornells, de est puesto enviaba los trompets, al Sr. General Alvarez, de Gerona, est atenent á las noticias foráneas ab las cuals li deyan, que ab prontitut se levantaria al siti, no volgué en ningun terme, donar audiencia á los trompets y tenia manat á los centinellas que los hi fessen foch, lo que executaban.

De est modo estigueren fins als ultims de Novembre; en est temps los francesos se apoderaren del Calvari y alguns altres forts petits, impediren la comunicasió ab el fort del Condestable, y los altres forts, ab la Plassa de Girona.

Per esta posició de los sitiadors, los de la ciutat quasi no podian habitar en ella, per las moltas balas que crusaban, de una part y altre.

Ab esta conformitat estigueren fins als 7-ó-8 Desembre. En est temps, per habersi enmalaltit lo dit Sr. General Alvarez, se mudá tot el teatro de la guerra y en especial al día 9 dit, per haber combregat al dit senyor Alvarez; en est día en la tarde, se apoderá del gobern al Sr. Tinent de Rey, y est demaná la Junta Militar per ajudarli en lo gobern; apoderat del mando, donaren avís, á los centinellas que deixesen passar á los trompets parlamentaris sens tirásloshi.

Vist per los Senyors Gerundenses del nou gobern que al dit Sr. Mariscal no enviaba ningun trompet, per parlamentar, se resolgueren de enviarni un lo dia 10 de Desembre de 1809 demanant la capitulació, la que concedí dit Sr. Mariscal ab la condició de fer la guarnició presonera de guerra y de quedar lo Sr. Bisbe ab tot son poder, en lo eclesiastich.

Als 11 Desembre de 1809 á las 8 del matí del dilluns, los francesos se apoderaren dels forts y de la ciutat, y la guarnició sortí presonera de guerra tocant los instruments bellichs, en número de 2500 homens, als que lo dia 12 dit, dinaren en Báscara y despues seguian la ruta per Fransa (1).

Apoderats que foren los francesos de Girona, per la dita capitulació feren reunir tots los Religiosos en lo convent de San Francesch, y als 14-ó-15 dit, los passaren en Fransa. Passat alguns dias, per haberse adovat un poch, lo portaren en Figueras, en la que morí, el Senyor Alvarez.

En dit mes de Desembre, las Monjas se retiraren en sas casas, en excepció de algunas Caputchinas, que se quedaren á son convent.

En dit mes de Desembre, lo Sr. Mariscal, expedí una ordre en la cual maná que tothom deixés las armas, y qui se encontrés ab ellas á

(1) Es notable per lo senzilla y compendiada la narració del siti de Girona. Es be una narració popular de un testimoni presencial.

las mans, sens altre procés, serian penjats, lo que se executá á molts, sens perdonar al Sr. Doría, Rector de Arbucias el que espirá al primer de Janer de 1810, en las forcas de la plassa de las Cols (de Girona), ab altres seculars.

Se diu, que per las relacions, se han pres, en lo dit siti de 7 mesos han mort en Girona, cerca de 16,000 personas, pocas ab los 100,000 tirs que hi tiraren los sitiadors: molts de fam, y los que restaven, de malaltía; y los que sobrevisqueren, de débils que eran apareixian uns esqueletos.

En lcs ultims dias del siti, digueren que los Francesos, tenian las minas compostas per volar lo cuartel dels Alemanys y la torre Gironella; de semblans minas, se valgueren, per volar las murallas de Montjuich.

Pacificat, y tranquilisat, que tingueren Girona, en los ultims de Janer de 1810, anaren las tropas, per mando de dit Mariscal Augerau a posar siti en la fortalesa de Hostalrich.

En los ultims de dit Janer, las tropas ditas, anaren á portar bous, porchs, galeta y altres viures, á las tropas del mando del General Duhesme, de Barcelona; digueren que en esta expedició tingueren algun trastorn.

Capitulat que hagué Gerona, als deu Desembre de 1809, lo corregidor Puig (1), feu circular una ordre, en la cual manaba, que totas las justicias, y principals dels pobles, acudisen a la sua presencia per prestar al jurament de fidelitat al Rey Don Joseph Napoleon 1.º de Espanya, als 24 dit, lo que practicaren, y, los feren quedar, per la funció de lo dia 25 la que se feu en la Catedral, del modo següent:

Se presentaren ab forma consular los Ilustrissims Ajuntaments de Gerona y Figueras presidits per dit Puig, y al Ren. decano de Figueras era al Jubilat Rubireta Mercenari de Castelló, y posats ab dita forma, ohiren una misa resada, celebrada per un Canonge, en la que asistiren mols oficials francesos, tropas y una música de regiment, la que tocà en la Misa; y los demés Ajuntaments se estaban en la Iglesia sens asientos.

En lo Febrer de 1810 encare continuaba lo siti de Hostalrich, als 26 dit, 9,000 homens de dit siti, al mando del General Suám, partiren per Vich, y en las cercanias de la ciutat tingué una valerosa acció, ab lo Sr. General Español Odonell, y á 12,000 homens de son mando, als que duedaren escarmentats; tinguda dita acció, los españols se retiraren á las cercanias de Tarragona, dits francesos junt ab altres los se-

(1) Tomàs Puig, un dels més entussiastes partidaris de França, resultà interessant la seva intervenció, y són notables las seves tendencies catalanistes. Vegis CONARD *Napoleon et la Catalogne*. — Paris, 1910 ps. 176 a 183.

guiren, tingueren algunas escaramusas, y tingudas estas, los francesos se retiraren al Empordá á mitj Abril.

Per dita retirada no abandonaren al siti de Hostalrich, en la continuació de dit siti, han tirat moltas balas, bombas y granadas á dit Castell sens feri ningun dany quasi, per esser tan fort.

Durant dit siti portaren molts viures a los francesos de Barcelona ab diferents y molts convoys, los bagatgers de ells, eran ampurdanesos y molts cansats de patir abandonaren los carros; de Sant Jordi fins al present no ha anat ningun carro a Barcelona, que contam als 28 Abril de 1810 (1).

Al 1 Maig de 1810 regresá la caballeria Francesa del Ampurdá, per Gerona, la que passá en Sant Jordi y se acantoná part en La Bisbal.

Al pas que als primers de Maig continuaba al siti y bombardeig de Hostalrich ab algunas escaramusas, ab los Espanyols, en Torruella de Montgrí se reuniren moltas tropas, ab molts mortés, canons y obusos, ab bombas y granadas per fer las baterias que feran en lo Estartit per tirar a las Medas lo que executaren als 7 Maig de 1810 segons digueren y per est fi passaren dos carros de bombas als 6 dit. — Als 7 Maig de 1810 se posá en práctica una lley del Sr. Mariscal Augerau del Mars ultim en la que disposaba que los principals fosen Batlles, sub-batlles o sos asistents, en forsa de ella, al Sr. Joaquim Tomás prengué la vara de Batlle y se encontraba Regidor primer, del Mars de 1809, al que prengué ab grans dificultats, en dit any los espanyols los feren regidors.

Vist per lo Sr. Gobernador de las Medas que los Francesos feyan baterias, per batrerlo, y que ja ne habian fet una de bretxa en la isla gran, desempará la Meda, y quedats los 16 valerosos militars que habian quedat sense Gobernador, capitularen als 10 Maig de 1810, y foren presoners de guerra, foren portats á Fransa.

En dit temps, lo castell de Hostalrich, encara aguantaba, pero estaba donant *las últimas boqueadas*, y ja habian tingut una forta agunias quant volian atravessar la línea francesa per escaparse y no pogueren, pero en la nit dels 12 als 13 Maig de 1810 prengueren y executaren la última determinació de atravessar la dita línea lo que lograren pero ab gran perdua de una part y altre, y en lo dit castell cuan los francesos entraren, encontraren molts malalts y ferits, feren 200 presoners de guerra; en dit castell hi habia cerca 800 homens y estos atravessaren la línea de 12,000 homens; lo mateix executá lo Coronel de Ultonía, en lo Octubre de 1809 ab 1,500 sodats, surtí de Gerona, y atravessá la línea de 30,000 homens, feren presoners al Sr. Vinyals y las Señoras Nouvilas.

(1) Es, donchs, la data en que l'autor escribía aquestes Memories. Per axò y la lletra y color de la tinta del manuscrit se proba que la relació fóu escrita seguint els acontexements.

En lo Maig de 1810, se posá en práctica la circular del Sr. Augerau en la que disposaba, que Catalunya fos gobernat per lo gobern francés de ella, que fos dividit en cantons, en cada cantó hi hagués Batlle, Jutje y altres oficials y en cada poble se elegís un Batlle y ajudant ab lo nom de sub-Batlle; en Sant Jordi ja están elegits y el sub-batlle es al senyor Juan Viladevall.

Als 19 Maig, en Gerona, se feu sentencia de mort de un Capellá de Torruella.

Als 20 dit, arribá lo Sr. Mariscal Magdonald y en Gerona per gobernar, lo civil, criminal y Militar de Catalunya; venia de Fransa.

Als 22 dit, marxá lo Sr. Mariscal Augerau de Gerona, á Fransa; antes de marchar, feu la dita sentencia, y per lo ordre tras dit, de la erecció de cantons y de Batlles, y sub-Batlles, se estingi lo empleo de Regidors y esta constitució fou feta en lo Mars de 1810.

Apoderats que foren los francesos de Hostalrich despues de 4 mesos de siti y 3 de bombardeig sens ninguna utilitat, se acantonaren en La Bisbal, Torruella, Verges, Jafre, y altres pobles.

Lo dit castell de Hostalrich, fins en lo predit siti, no habia tingut ningun en 1694, se entregá als francesos al cap de 9 horas, y are, lo desampararen, per no tenir aigua per cuynar; cuynaren alguns dias ab vi.

A los gerundenses, en los principis de 1810, los francesos posaren una contribució de 1.000,000 de pesetas y per pagarla se podian valer de las platas y or de las Iglesias, de lo que se valgueren, ni ab tot axó pagaren dita cantitat.

Per tranquilisar los rebeldes de Calabria, lo Emperador Napoleon, se valgué del Mariscal Magdonald y tranquilisats ó pacificats que foren, lo enviá á Catalunya, per la tranquilitat de ella, y per lograrla als últims de Maig expedí una proclama, ab 3 llenguas, Francesa, Castellana y Catalana, ab lo cual nos diu, que sent, dit senyor Mariscal y Duch de Trento, y vist las destruccions de las Iglesias, casas y camps, que vol que totas las cosas se posian en son primitiu estat.

Per causa de la guerra, en 1809, se malmeteren molts sembrats, y per esta causa, al forment ha arribat á 18 lliuras Barcelonesas la quartera; y si los comersiants francesos no ne haguesen enviat per mar y per terra, nos haviam quasi de morir de fam, pero en casa, no ne haguerem de comprar, perque en Sant Jordi, no se perdé la anyada, grasias al Senyor.

En la quaresma de 1810, se experimentá una observancia exactísima en la observancia del precepte de la Iglesia, en tant que no faltá quasi ningú á cumplir lo precepte, y los que no habian complert en 1809, cumpliren en 1810.

Als primers Juny de 1810, al dit Sr. Duch de Trento feu passar un convoy de 600 carros á Barcelona per mantenir las tropas francesas, al que passá ab tota tranquilitat y per acompañarlo anaren las tropas

de La Bisbal y del Ampurdá; los carros de ell eran quasi tots francesos, ningun de Sant Jordi.

Als 5 Juny de 1810, lo Marîscal Magdonald, mogut de los robos que los brigants feyan á los viatjans, expedí una circular, en la qual disposá, que en las poblacions de 200 vehins, se fés una guardia nacional, ab sos correspenents officials la que habia de servir solament per anar solament al primer toch de somatent contra los brigants.

Estos, algunas vegadas los francesos los han anomenats rustichs, ó armats; al principi de la guerra, en 1808, estos eran uns, que encare que vagamundos, ab gran esperit, y valor anaban contra los francesos, pero quant en la primavera, estiu y demés temps del ány 1809 y 1810, quant la gent se veya presisada en haber de estarse en sas casas, y habitar ab los francesos, per no saber ahont habitar sense ells, los dits brigants, los molestaban en sas propias casas robánlosi tot lo que tenian, deyan que tenian poder del Capitá Don Joseph Rovira, capellá, pero jo crech que ni dit Rovira ni altres oficials españols los habian donat semblant llicencias als dits; en Sant Jordi robaren tres cabalcaduras en 1809, y tres ó quatre nits, en lo estiu de 1809, dits brigants tiraren alguns tirs ab bala en la casa del Sr. Regidor primer, pero no hi feran ningun dany ni á las personas, ni á las portas, pero al ruido de las balas, causaban horror per esser a una hora tant fúnebre com es la nit, y en especial cuan la fosca es illuminada per las fugonadas com succehí en ditas nits (1).

Als últims de 1808 y als primers de 1809 en la ciutat de Girona, se encuñá moneda de plata, ab lo nom de Fernando 7; en dita era de temps los comuns de Barcelona, ab permís del Sr. General Duhesme, francés, encunyaren moneda de plata ab las armas barcelonesas, los Gerundenses encunyaren dita moneda, del ters de la plata que en forsa de una circular que la Junta de Gerona se feu entregar de los particulars y de las Iglesias; el ters del or ne feren per los gastos de la Guerra; y en Barcelona ne feren per pagar las contribucions á los francesos.

Be es veritat que als primers de Maig 1810 al Sr. Corregidor Puig ab gran rigor demanaba la primera paga del doble catastro, alguns pobles lo pagaren ab gastos, Sn. Jordi nó.

Als 2 Juliol de 1810, se doná principi á una gran Junta composta de venerables Eclesiastichs y nobles seculars, presidida per lo Illm. y Reverent Sr. D. Joan Agapito Ramirez de Arellano dignisim Bisbe de Girona.

Cuant lo dit Duch de Trento Magdonald, hagué arribat de Barcelona, ab gran felicitat de acompanyar lo convoy, feu acantonar las tropas als mateixos puestos.

(1) Era el desorde conseqüent de totes les guerres esplicat rústicament per l'autor de les Memories.

Dit Sr. Mariscal doná un gran dinar á los srs. de dita Junta, y estos á ell, li donaren altre dinar, que los costá 6 duros, á cada un, y al tot costá 140 duros, comensaren á dinar, á las 6 de la tarde y durá 3 horas, y eran quaranta los que dinaren.

Dit Sr. Mariscal quant sabé que molts Párrocos no tenian per viures per causa de la guerra, los ha senyalat 600 franchs que valen 200 lliuras Barcelonesas anualment (1).

Per haberse tranquilisat de los trastorns que los causá la guerra en 1808 y 1809, en la primavera de 1810, se restablí el ballár (2).

J. Pella y Forgas

(Seguirà)

NOTES SOBRE ANTICHS PINTORS A CATALUNYA

(Acabament)

SEGLE XVII

Joan Jordà, Mestre de vidrieres pintor. — 1601 (maig)

L'Obra de la Seu li paga 8 lliures en descàrrech de les 16 convingudes per dos vidrieres, filats de ferre y barres. — (Arxiu Catedral, Albarans d'Obra, de 1601-3, f. 84.)

A 28 de febrer de 1616, l'Obra li paga 2 lliures per una vidriera per la capella de les ànimes (aquesta capella era la que ara hi ha lo retaule de S. Sever). — (Id. íd., de 1615-17, f. 95.) En 1619, pintà lo ciri de Sta. Eularia. — (Id., Administració de la Sagristía.)

Francesch Gomà, pintor. — 1602

Dit artista, qu'era d'Igualada, firmà àpoca de 100 lliures als Jurats de Capellades, preu de pintar y daurar lo retaule del altar de Nostra Sra. del Roser. — (Arx. par. de Capellades, Manual de Contractes, de 1600 a 1617.)

Joan Huguet, pintor. — 1605 (desembre, 27)

L'Obra de la Seu paga 25 lliures a Joan Huguet, pintor, per pintar un tauló ab la figura de la Sma. Trinitat, a la capella dels Sts. Inno-

(1) Fóu una de tantes resolucions que prengué Mach Doland pera atraure a certs estaments que més s'havíen significat contra França y la Revolució.

(2) D'axò se desprèn que tal volta pera escusar aplechs de gent s'havíen prohibit els balls populars.

cents. Aquesta capella és més coneguda ab lo nom de les Animes. — (Arx. Cat., Administració de l'Obra, de 1605-7, f. 37.)

Jaume Martí, pintor. — 1608 (febrer, 18)

L'Administració de la Sagristía de la Catedral li paga una lliura, per pintar lo ciri gros (que) fa ara la sagristía a Sta. Eularia.— (Id. íd., Administració de la Sagristía, de 1607-9, f. 88.)

En 1612 li entregà l'Administració de l'Obra, 27 lliures, per pintar les cornises del altar major. —(Arx. Cat., Albarans de l'Obra, 1611-13, foli 84.)

Joan Basi, pintor. — 1609 (desembre, 10)

L'Obra de la Seu paga 15 rals a Joan Basi, pintor, per reparar y encarnar la *carassa del orgue.* — (Id. íd., de 1609-11, f. 202.)

En 1628, a 18 octubre, firmaren uns capítols D. Galceràn de Sentmenat, canonge, y dit Basi, pintor y daurador, pera daurar lo retaule de la capella del Roser de la Catedral de Barcelona. — (Arx. Catedral, Manual de Enrich Coll, de 1628 a 1634, f. 136.)

Antoni Joan Pagès, pintor. — 1611 (abril, 2)

L'Administració de l'Obra de la Seu paga 15 lliures a dit pintor, per pintar lo *triàngol* dels fasos. — (Arx. Cat., Administració de l'Obra, de 1609-11, f. 143.)

Ubaldo Niuerto, pintor. — 1615

L'Obra parroquial de S. Pere de Premià paga 34 lliures a Ubaldo Niuerto, pintor, per pintar lo tabernacle de Ntra. Sra. del Roser. — (Arx. par. de Premià, Administracions y Obra, de 1607 a 1646.)

Gaspar Altisen, pintor. – 1619 (maig, 30)

L'Administració de l'Obra de la Seu paga 15 lliures a dit artista, per pintar la figura de Sta. Eularia a la bandera gran, que serveix en los campanars en les festivitats de dita esglesia. — (Arx. Cat., Albarans d'Obra, de 1617-19, f. 49.)

En 1626 l'Obra li pagà 2 lliures y 12 diners a compliment de 12 lliures, per los papers pintats per les alimaries del Rey Nostre Senyor. — (Arx. Cat., Administració de l'Obra, de 1621-23, f. 48.)

Jeroni Galí, pintor de vidrieres. — 1622 (febrer, 18)

L'Administració de l'Obra paga 48 rals (çò és 4 lliures, 16 sous), per un pany sencer de vidriera ab una creu de color al mitj, que serveix al cimbori, perque lo que hi havía caigué en la nit de Carnestoltes. — (Id. íd., de 1621-23, f. 49.)

Baptista Palma, pintor. — 1626

Contracte firmat per los Jurat, Obrer, y Administrador de Nostra Sra. del Roser, de Gelida, y Joseph Llorens Urbina, daurador, y Baptista Palma, pintor, abdós de Vilafranca, pera daurar y pintar los retaules del Roser y S. Miquel, pintanthi a n'aquell los quinze misteris; per preu de 276 lliures. —(Arx. par de Gelida, Contractes de 1605-22.)

Joan de Linàn, pintor. — 1630 (març, 24)

L'Obra de la Seu de Barcelona paga 8 lliures a Joan de Linnà, pintor, per pintar de negre les brandoneres y lo pilar del monument. — (Arx. Cat., Administració de l'Obra, de 1629-31, f. 110.)

Pau Torrents, pintor. — 1637 (octubre, 18)

Contracte firmat per los procuradors dels parroquians del Bruch y Pau Torrents, pintor, ciutadà de Barcelona, pera pintar lo retaule de l'esglesia del Bruch, per preu de 120 lliures. — (Arx. par. del Bruch, Llevador de 1617-43, f. 105.)

Jaume Garau, pintor. — 1638 (març, 11)

L'Obra de la Seu paga 27 lliures y 10 sous a dit artista, per lo preu fet de pintar la casa y recasa del monument, dues columnes grans y sis petites. — (Arx. Cat., Administració de l'Obra, 1633 39, f. 105.)

Abdón Ricard, pintor. — 1663 (novembre, 30)

Deliberació del Concell de Cent de pagar 35 lliures a Abdón Ricard, pintor, per lo compliment de la fàbrica del quadro de Sta. Madrona.— (Arx. Municipal de Barcelona, Rúbrica de Bruniquer, vol. II, cap. 42.)

Bernat Amorós, pintor. — 1663 (maig, 15)

Establiment d'una casa al carrer de Botella, prop del convent de les Gerònimes, fet per la Confraría de Sant Esteve, dels Freners de Barcelona a Bernat Amorós, pintor, ciutadà de Barcelona. — (Arx. de la Confraría dels Freners, escriptura n.º 12.)

Francesch Picaire, pintor. — 1672

L'Obra parroquial de Premià paga 16 sous a Francesch Picaire, per pintar una animeta pera'l plat o bacina. — (Arx. par. de Premià, Administració de les Animes, de 1645-98.)

SEGLE XVIII

Pau Rossell, pintor. — 1704 (juliol, 23)

Concessió de lluisme d'una pessa de terra situada al territori de Barcelona, en alou del Capitol feta per lo Capítol de canonges de Bar-

celona a Pau Rossell, pintor. — (Arx. Cat., Llibre de la Sivella 10, f. 178.)

Ernando Ricart, pintor. — 1710 (maig, 23)

Se donà sepultura en lo fossar de la Catedral al cos de Sabina, viuda de Ernando Ricart, pintor, qui estava al carrer de la Canuda. — (Arx. Cat., Llibre de Sepultures, de 1710-17.)

Benet Artigas, pintor. — 1718 (febrer)

Se donà sepultura en lo fossar de la Catedral al cos de Gertrudis, viuda de Benet Artigas, pintor, qui estava a la Bocaría. — (Id. íd., de 1718-25.)

Pau Priu, pintor. — 1720 (abril, 12)

Se donà sepultura en lo fossar de la Seu al cos de Josepa, filla del difunt Pau Priu, pintor, qui estava a la Argentería. — (Id. íd., de 1718-25.)

Fèlix Cabanyes, pintor. — 1720 (maig, 16)

Sepultura en lo fossar de la Catedral del cos de Agraida, filla de Fèlix Cabanyes, pintor, qui estava al carrer Mitjà de S. Pere. — (Id. íd., de 1718-25.)

Antoni Viladomar, pintor. — 1720 (desembre, 28)

Llicencia de sposalles de Antoni Viladomar, pintor, ab Eulalia Esmendia, en la parroquia del Pí, de Barcelona, per la qual pagà 8 sous a l'Obra de la Seu. — Nota. Al marge del índex del llibre, lletra V, s'hi llegeix «Gran pintor. Féu los quadros de Sant Francesch». La nota se féu posteriorment. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles, de 1719-21, f. 75.)

Joan Santis, pintor

En 1721, a 10 de febrer, se donà sepultura a la Seu al vas de Santa Eularia, al cos de Joan Santis, pintor, qui estava a la Casa de les Comedies. — Arx. Cat., Llibre de Sepultures, de 1718-25.)

En 1726 fóu acullida a la Casa dels Infants Orfens de Barcelona, Mariana, filla del dit pintor, natural de Barcelona. — (Arx. de la Casa dels Orfens, Llibre d'Entrades, de 1636-1760, f. 48.)

Baptista Soler, pintor. — 1724 (juny)

A la Seu fou sepultat lo cos de Josepa, filla de Baptista Soler, pintor, qui estava al carrer de S. Pau. — (Arx. Cat., Llibre de Sepultures, de 1718-25.)

Brú Tramullas, pintor. — 1725 (novembre, 30)

Al vas del Roser, del fossar de la Seu, fóu enterrat lo cos de Andreu, fill de Bruno Tramuyas, pintor, qui estava al carrer d'Amargós. — (Arx. Cat., Llibre de Sepultures, de 1718-25.)

Joan B.ª Perramón, pintor. — 1738

Dit artista, de Barcelona, pintà los quadros de S. Sebastià, S. Pau, S. Joan Baptista, Sta. Teresa de Jesús y Sta. Eularia, pera l'esglesia parroquial de S. Pere de Castellet (Panadès), essent rector lo Dr. Joan Bolló, oncle de dit pintor. — (Arx. par. de Castellet, Llibre de l'Obra.)

Adició

A mida que hem publicat eix treball, havèm hagut noms d'altres pintors, com també noticies d'alguns ja continuats en dit treball, però ja d'anys anteriors, ja posteriors del temps del que'n teníem noticia. Atès que lo publicarlos de nou és donar a conèxer més noves de dits artistes, per axò los continuèm com clohenda, per ara, del present treball.

Haly, serrahi, pintor. — 1169 (abril, 15)

En lo testament de Bertrant de Mitjà *(Mediano)*, ordenat en dita data, consta la concessió de 32 morabetins pera fer lo cortal del dormitori, per los que té en penyora lo *sarraceno Haly, pictore.* — (Arxiu Cat., Llib. I Antiquitatum, f. 57, d. 165.)

Martí, pintor. — 1191 (juny, 9)

Firma la escriptura de debitori de 250 sous fet per Bernat Marcús a Pere Adalbert. — (Arx. Cat., Diversorum, C.)

Guillèm y Berenguer, pintors. — 1183 (setembre, 4)

Firmen lo trasllat d'una escriptura de venda del Mas *Malvige,* situat a Provensana, quin original se havía autoritzat en 1057. — (Arxiu Cat., Lib. IV Antiquitatum, N. 88.)

Ramón des Feu, pintor

Consten varies partides de diner fetes efectives per l'Obra de la Seu a Ramón des Feu, pintor, pera pintar lo ciri pasqual, desde 1384 a 1421. — (Arx. Cat., Administració de l'Obra, de 1383-1423.)

N. Ponç, pintor. — 1418 (janer, 17)

La Sagristía paga 11 sous a dit pintor per senyals que mudà a sis bordons que servexen pera portar lo pavelló. — (Arx. Cat., Administració de Sagristía, de 1417-19.)

Joan Balaster. — 1455 (abril, 16)

La Sagristía de la Seu li paga 3 lliures y 6 sous per pintar lo ciri pasqual. — (Arx. Cat., Administració de Sagristía, de 1433 55, f. 92.)

Antoni Dalmau, pintor. — 1480 y 1481

Pintà les portes dels òrguens menors. — (Arx Cat , Administració de l'Obra, de 1479-81, folis 95 y 98.)

Francesch Mestre, pintor. — 1486 (maig, 23)

L'Obra de la Seu paga 1 lliura y 2 sous a Francesch Mestre, pintor, per pintar la capella de la font (baptisteri). — (Id. íd., de 1485-87, foli 103.)

Constança, Vda. de Jaume Cibilia o Sibilia, pintora

En 1490 consta que essent viuda de dit pintor, cobrà lo preu de pintar lo ciri pasqual, çò és 2 lliures y 4 sous; lo que durà fins l'any 1506. — (Arx. Cat., Llibre de l'Administració de la Sagristía, de 1489 a 1507.)

Mestre Bartomeu Pons, pintor de retaules. — 1496 (abril, 2)

La Sagristía li pagà 11 lliures y 12 sous, per pintar la caxa del sagrari, les dues posts de davant y detràs del sagrari de Sta. Eularia, y per reparar lo retaule de Sta. Eularia. — (Id. íd., de 1495-97, f. 65.)

En 1502, a 28 de novembre, la Sagristía li pagà 1 lliura y 4 sous, per encarnar la testa de S Andreu y d'alguns àngels, los títols de la custodia, pintar lo pom de la bandera y per altres treballs — (Id. íd., de 1501-3, f. 117.)

Mateu Brufany, pintor. — 1496 (abril, 15)

La Sagristía li paga 1 lliura y 12 sous, per pintar varies coses a obs del Monument. — (Id. íd., de 1495-97, f. 65.)

Joan Almel, pintor. — 1497 (janer)

La Sagristía li paga lo treball de pintar quatre tovallons. — (Id. íd., de 1495-97, f. 84.)

En 1501, a 6 de desembre, dita Administració li paga 10 lliures per encasament dels tovallons del drap de Mn. Pere Malet, canonge.

Per altres treballs se li donà 1 lliura y 4 sous lo día 28 de novembre de 1502. — (Id. íd., de 1501-3, folis 91 y 117.)

Joan Petit, pintor y tapisser. — 1504 (març, 12)

La Sagristía de la Seu paga 3 lliures y 8 sous a dit artista, qui es-

tava a la Plassa del Oli, per picar y pintar tots los àngels, senyals y vores del cobertor de cuyro del altar major.—(Arx. Cat., Administració de la Sagristía, de 1503-5, f. 33.)

N. Nastar, pintor. — 1508 (abril, 4)

La Sagristía de la Seu paga 2 lliures y 4 sous a Mestre Nastar, pintor, per pintar lo ciri pasqual. — (Id. íd., de 1507-9, f. 121.)

Jeroni Goffer, pintor. — 1508 (setembre, 30)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Jeroni Goffer, pintor, ab Margarida Scola.—(Arx. Cat., Llibre de Sposalles de 1507-9, foli 86.)

Jaume Nastaró, pintor. — 1509

Comença a trovarse que pintava lo ciri pasqual de la Seu, per lo que si le feya entrega de la quantitat acostumada.

Dit treball continuà fentlo fins l'any 1519, citantlo quasi sempre ab lo cognòm de Nastaró. — (Arx. Cat., Administració de la Sagristía, de 1507 a 1519.)

Guillèm de Quatre Casses, pintor. — 1510 (febrer, 3)

L'Obra de la Seu reb 4 sous del dret de sposalles de Antoni Serra, boter, ab Joana, filla de Guillèm de Quatre Casses, pintor. — (Arxiu Cat., Llibre de Sposalles, de 1509-11.)

N. Alemany, pintor. — 1510 (abril)

La Sagristía de la Seu, reb 5 sous del Manner, per la sepultura d'en Alemany, pintor. — (Arx. Cat., Administració de la Sagristía, de 1509-11, f. 66.)

Mestre N. Peris, pintor. — 1514 (octubre, 28)

La Sagristía de la Seu paga 2 lliures a Mestre Peris, pintor, per pintar en una cortina lo Juy final, que serveix per tapar lo argent del altar lo día dels morts, a les Vespres de morts, la diada de Tots Sants. — (Id. íd., de 1513-15, f. 102.)

Nicolau de Credensa, pintor. — 1514 (desembre, 20)

La Sagristía li paga 24 sous, per pintar de vermell ab creus de Capítol, la Sivera. — (Id. íd., de 1513-15, f. 102.)

En 1527, a 30 d'abril, se li paga 10 lliures, per varis treballs. — (Arx. Cat., Albarans de l'Obra, de 1525-27, f. 39.)

Jaume Fontanet, pintor de vidrieres. — 1515 (febrer, 3)

L'Obra paga 1 lliura y 16 sous a dit artista, per pintar y daurar la

guarnimenta de la taula ahont s'és escrita la Traslació de Sta. Eularia. — (Arx. Cat., Albarans de l'Obra, de 1513-15, f. 97.)

En 1540, a 12 de juny, l'Obra li paga 22 lliures, per adovar la vidriera del Baptisme, la dels Doctors que mira sobre lo claustre, y per altres treballs. — (Id. íd., de 1539-41, f. 20.)

N. Sans, pintor. — 1515 (novembre, 22)

La Sagristía paga 1 lliura y 4 sous a N. Sans, pintor, per diboxar lo patró del tapit vert del altar major. — (Arx. Cat., Administració de la Sagristía, de 1515-17, f. 44.)

N. Font, pintor. — 1516 (febrer, 15)

La Sagristía paga 1 lliura y 6 sous a Mestre Font, pintor, per mans de pintar y per paper daurat pera la pastera (ninxo) de Sta. Eularia. — (Id. íd., de 1515-17, f. 45.)

Joan Guiró, pintor. — 1516 (març)

La Sagristía paga 10 sous a Joan Guiró, pintor, per pintar y daurar lo bordó. — (Id. íd., de 1515-17, f. 45.)

Joan Asamort, pintor. — 1517 (maig, 30)

L'Obra paga 8 sous a Joan Asamort, pintor, per pintar dos llibres. — (Arx. Cat., Albarans de l'Obra, de 1517-19, f. 33).

En 1521, a 30 d'abril, li paga 6 sous, per pintar 4 bacins de fust pera captar. — (Id. íd., de 1519-21, f. 51.)

N. Terrer, pintor. — 1518 (abril, 16)

La Sagristía paga 10 sous a Terrer, pintor, per pintar la brandonera hon estàn los cinch ciris de'n Colom, davant del Monument. — (Arx. Cat., Administració de la Sagristía, de 1517-19, f. 51.)

Jaume Mascaró, pintor. — 1520.

En dit any 1520, y en los següents 21 y 22 consta que eix pintor pintà lo ciri pasqual y altres ciris. — (Arx. Cat., Administració de la Sagristía, de 1519-23.)

Pere Soller, pintor. — 1520 (abril)

La Sagristía paga 1 lliura y 6 sous a Pere Soller, per pintar los ciris de'n Margens. — (Arx. Cat., Administració de la Sagristia, de 1519-21, f. 42.)

N. Solla, pintor. — 1523 (abril)

La Sagristía de la Seu li paga 2 lliures y 6 y mitj sous, o sía 2 lliures, 6 sous y 6 diners, per pintar lo ciri pasqual y los ciris de'n Margens y de'n Corts. — (Id. íd., de 1521-23, f. 100.)

Joan Mingaro. — 1525 (abril, 10)

La Sagristía paga 5 sous a Joan Mingaro, escriptor, per pintar lo ciri pasqual. — (Id. íd., de 1523-25, f. 94.)

Joan Bigorra, pintor. — 1523 (setembre, 5)

La Sagristía paga 7 sous a Joan Bigorra, pintor, per pintar la Sivera nova pera les processons. — (Id. íd., de 1523-25, f. 82.)

Bartomeu Sala, pintor. — 1524

La Sagristía li paga 2 lliures, 6 sous y 6 diners, per pintar lo ciri pasqual, y los de'n Corts y los de'n Margens.

En lo meteix any, a 6 de juliol, li paga 7 sous per daurar una peanya de fusta pel S. Jeroni, del Ardiaca. En 1525 també pintà dits ciris. — (Id. íd., de 1523-25, folis 85, 97, 94.)

N. Ximeno, pintor. — 1525 (desembre)

La Sagristía de la Seu reb 5 sous de mà del Manner, per dret de sepultura de capítol del Sr. Ximeno, pintor. — (Id. íd., de 1525-27, f. 41.)

Nicolau Landa, pintor. — 1527 (abril, 30)

L'Obra de la Seu paga 10 lliures a dit artista per daurar y pintar los àngels que son als pilars de pedra marbre, davant del altar major.

L'endemà li entregà, a compliment de dita obra, 2 ducats, o sía 2 lliures y 8 sous. — (Arx. Cat, Administració de l'Obra, de 1525-27, folis 52 y 53.)

Jaume Pinaler, pintor. — 1528 (desembre)

L'Obra de la Seu paga 5 lliures y 6 sous a Mestre Jaume Pinaler, per un drap fet y pintat al altar, davant de Sta. Eularia. — (Id. íd., de 1527-29, f. 45.)

Salvi March, pintor. — 1536 (març, 29)

L'Obra de la Seu reb lo dret de sposalles de Salvi March, pintor de axelons, ab Margarida, viuda de Antoni Rovellats. — (Arx. Cat., Llibre de Sposalles, de 1535-37.)

Enrich Ferrandis. — 1542 (janer, 5)

L'Obra paga 5 lliures a Enrich Ferrandis o Arnandis, pintor, per pintar les polseres de que estàn al entorn de la sepultura de Sta. Eularia. — Arx. Cat., Administració de l'Obra, y Albarans de l'Obra, de 1541-43, fs. 105 y 44.)

Agustí Carbonell. — 1542 (abril, 15)

L'Obra paga 16 sous a Mestre Agostí Carbonell, pintor, per pintar la grua y creu del faristol major del chor. — (Arx Cat., Administració de l'Obra, de 1541-43, f. 106.)

Bartomeu Forner, pintor. — 1557 (abril, 16)

L'Obra paga 15 rals a Bartomeu Forner, fill de Jaume Forner, pintor, per una caxa pera lo Monument. — (Arx. Cat., Albarans de l'Obra, de 1555-57, f. 153.)

Antoni Joan Toreno, pintor. — 1559 (abril, 30)

La Sagristía de la Seu paga 6 lliures a Mestre Antoni Joan Toreno, per picar, daurar, pintar y obrar les planxes de les portes de la Sagristía de la Seu.

En 1571 pintà la peanya de la custodia, hon va assentada, y li donà dita Sagristía 48 sous, o sía 2 lliures y 8 sous. — (Arx. Cat., Administració de Sagristía, de 1557-59, f. 101; y 1571-72, f. 76.)

Jaume Huguet, pintor. — 1571

Eix artista pintà lo retaule de S. Sebastià de l'esglesia de Crexà. sufragànea de Sas Oliveras.

En 1580 pintà lo de S. Jaume, de l'esglesia parroquial, per 42 lliures. — (Arx par. de S. Jaume Sas Oliveras.)

Anfós de Errera, pintor. — 1573 (janer, 17)

L'Obra de la Seu paga 12 lliures a Alfonso de Errera, pintor, per netejar les armes o escuts del chor. — Arx. Cat., Administració de l'Obra, de 1571-73, f. 44.)

Jaume Guiot, pintor. — 1573 (novembre, 11)

L'Obra de la Seu li paga 4 lliures y 8 sous per adovar unes vidricres. — (Id. íd., de 1573-75, f. 35.)

Mestre Martí, pintor. — 1591 (febrer, 11)

La Sagristía de la Seu paga 2 lliures a dit mestre per daurar l'agulla de la custodia. — (Arx. Cat., Administració de la Sagristía, de 1589-91, f. 86.)

Pere Camps, pintor. — 1595 (agost)

L'Obra de la Seu paga 6 rals, o sía 12 sous, a Mestre Pere Camps,

pintor, per fer y daurar una creu pera Sta. Eularia, del portal de Santa Eularia y donar color de jaspi a la peanya. — (Arx. Cat., Administració de l'Obra, de 1595-97, f. 84.)

Fe de errades

Pag. 220. Any 1282, diu: Elisenda. Deu dir: Saurina.
» 255. » 1451, octubre, diu: f. 70. Deu dir: 40.
» 257. » 1489, novembre, 7, diu: N. Francí. Deu dir: Francí Mestre.
» 308. » 1502, janer, diu: 95. Deu dir: 55.
» 308. » 1502, diu: Andreu Nascaro. Deu dir: Jaume Andreu Nascaró.
» 309. Diu: Joan Petit, 1505, març. Deu dir: 1504, març, 12.
» 312. Any 1523, diu: Joana. Deu dir: Joana Paula.
» 314. » 1541, diu: Fernandis. Deu dir: Ferrandis.
» 315. » 1550, octubre, diu: Cridensa. Deu dir: Credensa.

Joseph Mas, Pbre.

EXPOSICIÓ SOBRE LO LIBRE «DE CIVITATE DEI» DE S. AGUSTÍ

(Continuación)

Que los deus haguessen alcuna cura de iusticia los Romans degueren hauer presos los manaments de uiure e no pas hauer preses lurs leys o manleuades leys daltres gents .XVI. capitols.

E si los Romans poguessen hauer pres de lurs deus leys tals per les quals ells poguessen e deguessen uiure, ells no hagueren lonch temps apres la fundacio de lur ciutat enuiat demanar e manleuar a Athenes les leys de Solon, les quals iatsia que ells reebessen, aço no fou pas per usarne segons ço que elles los foren aportades abans se esforçaren a esmenar e corregir aquelles. Jatsia que Liguri hagues fetes çertes *leys per los* Lacedemonians les quals ell fenye que hauia instituides per la *actoritat de* lur deu Apollo (1). E per aço com los Romans nol uolgueren creure sauiament, per aço no les uolgueren pendre daquest loch. Hom diu que Numa Pompilius, qui succehi en lo Regne dels romans a Romulus qui fou lo primer Rey, feu algunes leys qui no bastauen al gouernament de la ciutat; que senblantment los ordona molts de lochs sants e tota uegade ne testimoniege que hagues preses aque-

---

(1) Texto latino: Quamvis *Lycurgus* Lacedaemoniis leges ex Apollinis auctoritate se instituisse *confixerit.*

lles leys dels deus. Per que se segueix que lurs deus no feren mencio que los mals de coratge, los mals de mala uida e les maluats costums no uinguessen a aquells qui los adorauen, los quals *mals* eren axi grans que lurs molts sauis homens de Roma tengueren e *confermaren* (1) que per aço les coses publiques podien perir supposat que les ciutats fossen entegres. Mas ço que mes es axi com nos hauem disputat dessus metren penes en totes maneres per ço que tots aquest mals e corrupcions fossen augmentades.

Esposicio sobre aquest capitol. § lo trasladador

[13] En aquest .XVI. capitol monsenyor sent Agusti proua que los deus dels Romans no donaren iames negunes leys de ben uiure a aquells qui los adoraren e aço mostra per .II. senyals: lo primer es per ço com los Romans anuiaren a Athenes per demanar leys; lo .II. es car no uolgueren penre ne acceptar les leys de Ligurri qui dehien que ell les hauia fetes e instituides per la auctoritat del deu Apollo, la qual cosa los Romans no pogueren creure. § Per lenteniment de la qual cosa, com parla del lonch temps apres la fundacio de Roma, tu deus saber que segons que diu Orosi en en son .II. libre de son Ormestre en lo .X. capitol, en lany .cccj. apres la fundacio de Roma los Romans enuiaren a Athenes certs legats per aportar les leys de Solon, e en lany seguent foren creats .X. homens per ordonarles e corregir, dels quals sera parlat aci apres. De aquest Solon diu Justi en son .II. libre que ell fou en iusticia hom de gran auctoritat e noblesa e los dona leys que ells hagueren axi agradables a Athenes axi com si ell fes .I. na ciutat tota noua, donchs Valerius (2) diu en son .V. libre De Ingratis que aquestes leys eren axi profitables al poble de Athenes que sin haguessen uolgut usar ells hagueren hagut perpetual imperi e senyoria. E tota uegada fou en sa uellesa foragitat de Athenes e sen fugi en Xipre a franquesa axi com axellat on *mori e no pogue* iames esser soterrat en la terra on ell hauia fet tant de be *e on ell hauia* merescuda tanta de honor. Eusebi en sa Cronicha diu que lo primer qui dona leys als grechs fo Foroneus. E de aquell es dit lo for, ço es a dir, lo loch on hom pledeia. E Getlius (3) en lo .XIII. libre de Noctibus Acticis diu que .I. apellat Dracho de Athenes qui ere molt saui e molt prohom dona primerament leys açells de Athenes, mes per ço com elles los semblaren massa dures e massa aspres, ells les lexaren e usaren de les leys

(1) Texto latino: Mala igitur animi, mala vitae, mala morum, *quæ ita magna sunt*, ut his doctissimi eorum viri etiam stantibus urbibus republicas perire *confirment*...

(2) Val. Max., *Exempl.*, lib. V, cap. III.

(3) A. Gellio, *Noct Att.*, edic. cit., pág 604. Este cap. es el XI: Draco Atheniensis vir bonus multaque esse prudentia existimatus est: jurisque divini et humani peritus fuit. *Is Draco leges quibus Athenienses uterentur, primus omnium tulit*... Ejus igitur leges, quoniam videbantur impendio acerbiores... obliteratae sunt...

de Solon, les quals los semblaren pus dolçes e pus corteses. E quant monsenyor sent Agusti diu que ells no reeberen les leys de Athenes, ell o diu *notablement,* no pas per ço que no les prenguessen en les .X. taules, mas per ço com *no prengueren* los costums contenguts en aquelles per usarne e uiure santament, ne per la manera que eren scrites quant elles los foren donades. Car axi com appar per lo començament de les Digestes e per Titus Liuius (1) en lo .II. libre de la naxença de Roma e per Isidorus (2) en lo .V. libre de les Ethimologies per [13 .v.] ço com lo poble no pogue sofferir lurs magistrats, ço es assaber, aquells que per aquell temps iutiauen lo poble, ells enuiaren X. homens a Athenes demanar les leys de Solon, les quals les foren donades en .X. taules qui eren de uidre, e foren tralledades de grech en lati per los .X. homens (3) qui a aço foren ordonats, los quals .X. homens hagueren poder de aquestes leys fer e corregir; e de aquelles algunes ne prengueren, algunes ne lexaren, algunes ne corregiren, e tant que ells ompliren les X. taules. Apres les quals .X. taules fetes, ells feren e aiustaren nouells drets; e en aço faent hi aiustarenhi .II. taules, e axi foren .XII. taules. E aço es que apella hom en dret: lex .XII. tabularum. Ço uol dir la ley de les .XII. taules. § Aquests .X. homens hauien aytal dignitat que no ere legut a negu apellarse dells. Aço se acorda Orosi en lo .II. libre de son Ormeste e diu que, iatsia que fossen .X., tota uegada ni hac .I. qui pres la senyoria sobre tots de sa auctoritat qui fou apellat Apius Claudius. Aquell qui uolgue pendre a força .I. na puncella apellada Virgina, qui era filla dun apellat Virginus, a fi que ell la pogues despunçellar, e li feu *alegar* que son catiu la hauia afermada, la qual son pare propri mata *en presencia* de aquests .X. homens, e ama mes alciure sa filla que si ella fos *estada corrumpuda.* Aquesta fou la primera causa per la qual lo poble se arma... (4) en lo mont Auenti contra aquest iutges e conuengues que per lur *maluestat* ells fossen deposats abans quel poble uolgues çessar. E si tu uols ueure los noms daquests .X. homens, uegerlos en Isidorus (5) en lo .V. libre de les Etimologies en son primer capitol, e en lo decret en la .VII. distinctio en lo .II. capitol. E tota ue·

---

(1) Tit. Liv., *Hist. Rom.*, lib. III, XXXI: Quum de legibus conveniret, de latore tantum discreparet, missi legati Athenas Sp. Postumius Albus, A. Manlius, P. Sulpicius Camerinus; jusique inclutas leges Solonis describere, et aliarum Graeciae civitatum instituta, mores, juraque noscere.

(2) S. Isid. *Etymologiarum*, lib. V, 3:... deinde cum populus seditiosos magistratus ferre non posset, decemviros legibus scribendis creavit, qui leges ex libris Solonis in latinum sermonem translatas XII tabulis exposuerunt.

(3) *Decemviri*, vid. *Tit. Liv.*, op. cit., lib. III, XXXII y XXXIII. Isid., op. cit., lib. V, 4,

(4) Texto ininteligible. Sobre Virginia y Apio Claudio véase: *Tit. Liv.*, lib. III, XLIV, V, VI, VII, VIII, etc...

(5) S. Isid. *Etym*, lib. V, 4: Fuerunt autem hi (decemviri): Appius Claudius, T. Genutius, P. Sextius, Spur. Veturius, C. Julius, A. Manlius, Ser. Sulpitius, P. Curiatius, T. Romilius, Sp. Portumius Hi decemviri legum conscribendarum electi sunt.

gada diu Acursi en sa glosa sobre la lig .II. na De origine iuris, sobre lo parraf Exactis, que abans que aquests de Atenes uolguessen donar lurs leys als Romans, ells enuiaren .I. saui... (1) a Roma per saber si ells eren dignes de hauer les leys. E de aço foren los *Romans* indignats e tremateren .I. foll a arguir contra ell a fi ques trufas de... (2) ere uengut; lo grech comença a erguir per signes e leua .I. dit en signe de creure .I. deu, e lo foll cuyda que li uolgues traure .I. hull, e leuant los .II. dits per fer signe que ell li trauria abduy los seus, e levant los .II. dits leua lo polze axi com se fa naturalment e axi foren .III. dits, per que lo grech cuyda que li uolgues mostrar la trinitat; e a donchs lo grech obri [14] la palma uolent demostrar que totes coses eren ubertes e descubertes a deu. E lo foll cuydant que li uolgues dar de la palma en la temple clogue lo puny; es leua lauores lo grech entenc que per cloure lo puny ell uolia demostrar que deu clohia totes coses sots sa palma, e per aço iutia que los Rcmans eren dignes de hauer leys. E si sen torna a Atenes e los feu donar les leys de Solon. § Aquest Solon fou .I. dels .VII. sauis e fou en lo temps de Johas Rey de Juda segons Beda e segons Huc en sa Cronicha. Ell fo ualent hom e guarda tal pau e tal temprança entre lo poble e lo Sanat que negu no uolia res del mon empendre contra laltre, e per sa sauiesa e seny gonya a aquells de Athenes .I. na illa apellada Salamine qui de lonch temps ere estada rebelle e ere entre aquells de Athenes e los Maguerancians, e hauien hauda e encara hauien axi gran guerre entre ells que per poch no eren de tot guastats los vns els altres, axi com diu Justinus en son .II. libre. Encara diu Aristotil en son .II. libre de aquest Solon en lo .VIII. libre de loe Etiques que daço ere deus priuat tensolament que no podia fer que aço qui no ere stat no fos stat. § Apres la on ell parla de Ligurge, tu deus saber que axi com diu Justinus en son .II. libre fou germa de Polibite Rey de Parta (?) (3), e fou aquell qui primerament dona leys als Lacedemonians axi com fou .. (4) aquells de Athenes, ell ana denant .I. poch de temps. E daquest... (5) los Lacedemonians com abans non haguessen negunes. Don no fou menys preat de trobarles que de tenirles per uertader eximpli, car ell no ordonaua mes ley a altre de que no mostras e sprouas primerament en si mateix e en sa persona. E foren aquestes leys aytals: la primera fo que ordona que lo poble fos tengut de portar reuerencia als princeps, e que los princeps fossen ordonats e fermats a fer iusticia a lurs imperis e en lurs senyories. Segonament ell ueda exçes e amonesta temprança a tots *per ço* que com conexia que lo traball de caualleria ere pus leuger de *exercici...* com hauem acostumat de trobar pus gran

(1) Ininteligible.
(2) Ininteligible.
(3) Se refiere a Polidectes, Rey de Esparta
(4 y 5) Texto ininteligible.

abundancia de bens. § *Terçament* ell ueda que hom no compras res per argent mes per cambi e recompensacio de merçeria o daltres bens. Item ueda lusatge dor e dargent, et gita del tot fora axi com aquell qui dehia qui era materia de tot mal. Ell departi e ordona la administracio de la cosa publica per certs ordes [14 v.], car ell dona lo poder als Reys lo poder de les batalles, e als magistrats, qui es .I. na dignitat, los iutiaments e les successions annuals, e al Sanat la guarda de les leys; ell dona al poble poder de elegir lo Senat o de crear tals officis de magistrats com ells uolrien; ell departi entre tots sos sotsmesos les terres egualment a fi que la .I. no pogues dir esser pus gran mestre que laltre per poder de patrimoni; ell mana que tots meniassen en publich per ço que no y hagues riquesa ne serfluitat feta en amagat; ell mana que los iouens infants no haguessen sino .I. na uestidura de lana, ne fossen pus hornats ne pus parats los vns que los altres ne meniassen la .I. pus habundanment que laltre a fi que la mutacio no tornas en ultratge e en serfluitat; ell mana que los infants fins a la edat de .XIIII. anys no uenguessen en la uila, mas fossen manats als camps per ço que lurs primers anys metessen en obrar e traballar a fi que ells fossen aperts e no en ultratges ne en superfluitats ne en banobes, que hom no los donas colga ne palla ne alta littera per dormir e ab aço ensopre (?) que hom nols donas negunes uiandes delicades a meniar e no entrassen ne retornassen en les ciutats fins atant que fossen homens *ia* fets; ell mana que les fembres fossen maridades sens axo... (1) que nengu no les prengues per cobeiança dargent e que los homens fossen pus temprats de pendre mullers per ço que ells no haguessen cobeiança de exonar de lurs mullers. — car tu deus saber que antigament les fembres donauen als homens e encara o fan en la terra de dret scrit — item ell uolgue que les gents fossen honrades segons lur edat no pas per poder ne per riqueses, ne en negunes terres del mon trobaras ten honrats los ancians com en la terra de Grecia e de Atenes. E per ço com aquestes *coses* semblauen diuines a ells com abans ells haguessen acostumat de... (2) a lur uolentat e sens neguns bons costums a fi que haguessen pus... (3) uolentat a tenirlas, ell fenye que hauia reebudes aquestes leys del deu Apollo. E ço que mes es per donarhi perpetuitat ell fenye que uolia anar a la Illa de Delfos en lo temple de Apollo per hauer consell dels deus si y uolien res mudar; els feu iurar que les tendrien sens minuar entro que ell fos tornat. E lur sagrament reebut ell sen ana tot dret [15] en Grecia on fina sos iorns axi com si hagues elegit .I. exallament uoluntari. § Mas encara per tal com dupte que apres sa mort hom no aportas son cors a Athenes, e per aço se tenguessen per absolts de lur sagrament e que no rompessen les leys a fi que elles romanguessen perpetuals, ell ordona que ell mort hom cremas son cors, carn

(1, 2 y 3) Ininteligible.

e ossos e tot e que hom gitas la pols en la mar. § Valerius Maximus (1) en lo .V. libre en lo capitol De ingratis diu que iatsia que aquest Ligurgi los hagues fetes e ordonades lurs leys, enpro ell fo per ells moltes uegades escomes ab pedres en lo loch on hom tenia e iutiaua los plets, en tal manera que ells lo gitaren defora e li tragueren .I. vll e finalment ana en exili. E diu encara que en Lacedemonia no nasque iames negun hom ten gran ne pus profitable que ell. E quant hom demana a Apollo Phicius qui ere lo pus gran deu en cas de resposta que hom faria dell, ell respongue que nos sabia sil metra en lo nombre dels homens o en lo nombre dels deus. § Apres quant ell parla de Numa Pompilius, tu deus saber que aquest fo lo .II. Rey de Roma e aquell qui succehi sens tot mija a Romulus, lo qual dona primerament leys als Romans; e iatsia que ell anas souent a .I. na fontana a .I. bosch per parlar a .I. na deessa que ell apellaua Egeria *axi* com diu Ouidi (2) en son .III. libre de Fastis e Titus Liuius (3) en son *primer...* Pero nos troba que per les leys quals dona iames ne pres consell ne a *Apollo* ne a alcun deu altre. § E tot axi com Romulus tota sa uida se ere studiat a fer guerres, tot axi aquest Numa Pompilius se studia a fer coses religioses e a metre pena que los deus fossen adorats e duptats. Nos nos passam breu dell per ço com nos ne parlaren açi, apres pus largament en lo .III. libre en lo .IX. capitol (4). E pus nos som en la materia de aquells qui donaren les leys primerament, tu deus saber que Moises fou lo primer de aquells qui donaren les leys lo qual esplana primerament al poble abraych les leys diuinals que Nostro Senyor li dona; lo .II. qui fon leys e iutiament fou Phoroneus qui primer dona leys als Grechs e establi iutiaments e los iutges qui iutiassen; Mercuri fou lo .III. qui dona leys als Egipcians; Solon fou lo .IIII. qui dona leys als Atenians; lo .V. fou Ligurges qui dona leys als Lacedemonians; lo .VI. Numa Pompilius qui dona ley als Romans; lo .VI. Çeseraugust sots qui fou aiustat lo dret ciuil de les diges- [15 v.] tes; puys fou fet lo Codi e la Instituta sots Iustinia; § apres les decretals

(1) Val Max., *Exempl*, lib V, cap. III.

(2) Ovidio, *Fast*, lib III, edic. Didot, vers. 150 a 153:

Primus, oliviferis Romam deductus ab arvis,
Pompilius menses sensit abesse duos;
Sive hoc a Samio doctus, qui posse renasci
Nos putat; *Egeria sive monente sua.*

Vers. 261 y 262:

Nympha, mone, nemori stagnoque operata Dianae:
Nympha, Numae conjux, ad tua facta veni.

Vers. 275 y 276:

Egeria est, quae praebet aquas, Dea grata Camenis:
Illa Numae conjux, consiliumque fuit.
. . . .

(3) Tit. Liv. *Hist Rom.*, lib I-XIX: Qui quum descendere ad animos sine aliquo commento miraculi non posset, simulat sibi *cum dea Egeria* congressus nocturnos esse.

(4) An illam pacem quae sub Numae regno fuit Deos praestitisse credendum sit.

que feu Gregori; apres foren fets lo .VI. Clementines, Johannines, Benedictines e los altres drets nouells. E si tu uols ueure pus largament, ueges Isidorus (1) en lo .V. libre de ses Etimologies, en lo primer capitol e en los subsequents.

Del arrapament de les Sabines e de les altres iniquitats ques esdeuengueren en la ciutat de Roma en lo temps que aquella matexa ciutat era en la flor de sa lahor e de sa exaltacio .XVII. capitols.

On per auantura les leys no foren instituydes ne donades al poble roma per lurs deus per ço que, axi com diu Salusti, la sola lig natural los bastaua a bo e dreturament uiure tot axi be com les leys e los drets positius? Mes io creu que de aquest be e de aquest dret foren arrepades les sabines per los Romans. Car qual cosa fo millor e pus iusta que sots ombra de be hauerles somogudes a .I.na festa que ells apellauen los iochs çircençes e la hauerles fetes uenir per engany e per ço com hom les los hauia denegades a matrimoni, hauerles preses e toltes per força e per uiolencia, segons ço que quadescu hi podie uenir sens comiat de lurs pares e parents? E supposet que los Sabinians haguessen fet mal e iniquitat de hauerles *denegades* lurs parentes que ells requerien hauer per matrimoni, encare feren los Romans molt maior iniquitat de arraparles per ço com hom no les los hauia donades com ells les demanauen? Mas ells haguessen hauda molt pus iusta guerra contra aquells qui eren lurs uehins cosins (2) e de lur regio qui les deneguauen lurs filles que ells no uolien hauer per matrimoni que no hauien contra aquells qui los requerien aquelles que los hauien toltes per força. E si haguessen axi fet, Mars, que hom diu esser stat pare de Romulus, hagueren hauda molt pus iusta causa de aydar a son fill per ueniar la iniuria per armes de ço que hom li hauia denegades les filles que ells hauien requestes per matrimoni e fora pus tots uengut a sa intencio de hauer les fembres que ell demanaue. E encara per uantura, per algun dret de batalla, haguera hauda causa de tolre iustament aquelles que hom li deneguaua iniustament;

---

(1) S. Isid. *Etymol.*, lib. V, caps. I a 7.

1. — Moyses genti Hebraicæ primus omnium divinas leges sacris litteris explicavit Phoroneus rex Græcis primus leges judiciaque constituit.

2. — Mercurius Trismegistus primus leges Ægyptiis tradidit. Solon primus leges Atheniensibus dedit. Lycurgus primus Lacedæmoniis jura ex Apollinis auctoritate confixit.

3. — Numa Pompilius, qui Romulo succesit in regnum, primus leges Romanis edidit...

5. — Leges autem redigere in libris primus consul Pompeius instituere voluit, sed non perseveravit, obtrectatorum metu; deinde Cæsar cœpit id facere, sed ante interfectus est.

7. — Novæ a Constantino Cæsare cœperunt, et reliquis succedentibus; erantque permistæ et inordinatæ...

(2) Texto latino: Justius autem bellum cum ea gente geri potuit, quæ filias suas ad matrimonium conregionalibus et *confinalibus* suis negasset petitas .... *Migne*, T. 41.

mas per negun dret, sots obra de pau, no li ere legut a tolre e penre aquelles que hom li hauia denegades, nos pot fer iusta guerra contra los parents daquells qui iustament les hauien rebuiades. De aquest arrapa [16] ment se segui cosa pus benauenturada e pus profitable, car, iatsia que en memoria daquesta frau, la representacio daquests iochs cirçenses romangues, pero no plague gens a la ciutat de Roma ne al imperi lo eximpli daquesta crueltat e maluestat. E en aço erraren pus lleugerament los Romans qui apres aquella iniquitat consegraren a ells mateys Romulus com a lur deu que en aço que per neguna ley o costum sofferissen que hom perseguis son fet en arrepant quals que quals fembres sabines. § Encara daquest dret e be, apres ço que lo Rey Tarqui fo foragitat de Roma ab sos fills per tal com son fill hauia forçada Lucrecia per força e contra sa uolentat, Junius Bracus, consol de Roma, leua e feu leuar Luce Tarqui Collatin marit daquella Lucrecia qui ere son companyo e consol axi com ell e lo qual era bon hom e ignocent; e lo feu solament per son nom e la propinquitat que aquells nom hauia ab los tarquinians. El feu renunciar a .I.na dignitat que ell hauia ques apellaua Magistratus (1). E ço qui mes es, no uolgue sofferir que ell uisques en la ciutat, mas couenchli que sen anas star defora. La qual crueltat ell feu o per lo consentiment del poble o per ço com ell o sofferi per lo qual ell hauia pres offici de consol de Roma axi com hauia fet lo dit Brutus. § De aquest be e daquest dret natural se *feu* encara com que March Camille qui altrament es appellat Ffurius Camillius per lo ergull dels tribuns del poble de Roma qui eren enueiosos de uirtut fou foragitat e bandeiat de la ciutat de Roma la qual ell hauia deliurada de la ma dels Uegençes qui eren molt greus enemichs del poble roma, e qui per .X. anys continuament los hauien descorfits per tantes de uegades e en tal manera tormentats per mal combatre, que los romans se desesperauen de lur salut; quant apres aquells .X. anys ell los destrofi e pres lur ciutat qui ere molt richa e molt guarnida e çercaren lur occasio aleuantli que no hauia iustament partit lo pilatge. E per aço com ell senti los Romans e la ciutat desconexents de aquests grans beneficis e daço que ell los hauia axi deliurats dels uegençes e que ell fou certifficat quel uolien condepnar, ell sen ana com axellat fora de la ciutat de sa uolentat, lo qual condempnaren en absencia en .X. darams (2). E no contrestant aço ell deliura despuys e uenia la ciutat dels Galles quil hauien hagut desagradable. § Sens dupte me desplau de recomptar moltes coses leges e desonorables de [16 v.] que la ciutat ere treballada, quant los pode-

---

(1) Texto latino: Ex hoc jure ac bono post expulsum cum liberis suis regem Tarquinium, cujus filius Lucretiam stupro violenter oppresserat, *Junius Brutus* consul *Lucium Tarquinium Collatinum*, maritum ejusdem Lucretiæ, *collegam suum*, bonum atque innocentem virum, propter nomen et *propinquitatem* Tarquiniorum coegit *magistratu* se abdicare. ..

(2) Texto latino: *decem millibus aeris* absens etiam damnaretur.....

rosos homens de Roma se esforçauen de sotsmetre a si mateys lo poble e que lo poble refusaua esser subiec als grans, e que los defenedors de quiscuna partida se suptiliauen e studiauen mes per la amor e desig que hauien de uencre, que no pensauen en alguna cosa iusta e raonable per pacificarlos.

Esposicio sobre aquest capitol. § lo trasladador

En aquest .XVII. capitol monsenyor sent Agusti foragita .I. na resposta que hom li poria opposar, per ço com hom poria dir que per tal los Romans no prengueren algunes leys de lurs deus com no y ere mester, car ells uiuien assats be enseguint lo dret natural, axi com semble que sia uer per les paraules de Salusti en son libre quis apella In cathelinario (1), les quals son recitades en aquest capitol on ell diu que la sola ley e dret natural los bastaua etc , les quals paraules recita Salusti a lur recomendament e laor. E aquesta cosa reproua monsenyor sent Agusti demostrant per molts eximplis que ells no gordaren be lo dret natural. E aço diu per manera de trufa e descarn com ell diu: mas io creu que daquest be e daquest dret foren preses les sabines etc. E aquest es son primer eximpli. E per ço diu ell notablement aquest mot: io creu per manera de derrisio e scarn per tal com sabia be que contra dret e be natural elles eren stades preses. § Per lenteniment de aquesta istoria, tu deus saber que axi com diu Titus Liuius (2) en son primer libre e Fflorus en son Epitome que com Romulus hagues tencada de mur la ciutat de Roma e en esgart del mur qui ere gran hi hagues pochs de habitants, a fi de poblarla ell ediffica .I. temple que apella asile; e aquell fet, feu cridar e ordonar que to-

---

(1) *C. Crispi Sallustii*, *Bellum catilinarium*, IX. Igitur domi, militiaeque boni mores colebantur; concordia maxuma, minuma avaritia erat: *ius bonumque apud eos non legibus magis, quam natura, valebat:* iurgia, discordias, simultates cum hostibus excercebant..... *C. Crispi*, *Sal.*, *Bellum cat. et iug.*, ad ultimam *Wassii* editionem diligenter castigata, cum commentariis Joannis Min-Ellii. — Madrid, 1775, M. Escribano.

(2) *T. Livio*, *Hist. Rom.*, lib. I, VIII,... locum, qui nunc saeptus descendentibus inter duos lucos est, *asylum* aperit. Eo ex finitimis populis turba omnis sine discrimine, liber an servus esset, avida novarum rerum perfugit..... IX... . Tum ex consilio Patrum Romulus legatos circa vicinas gentes misit, qui societatem connubiumque novo populo peterent..... Nusquam benigne legatio audita est;..... Aegre id Romana pubes passa, et haud dubie ad vim spectare res coepit. Cui tempus locumque aptum ut daret Romulus, aegritudinem animi dissimulans, ludos ex industria parat, Neptuno Equestri sollennes: *Consualia* vocat..... Multi mortales convenere, studio etiam videndae novae urbis; maxime proximi quique..... Jam Sabinorum omnis multitudo, cum liberis ac conjugibus venit.....

Festa qui era nomenada *conso*... Estas fiestas se celebraban el 18 ó 21 de agosto. Según algunos autores *Consu*, de donde *Consualia*, equivalía á *equestris;* según otros se relacionaba á *concussor;* según otros sería el participio de un antiguo verbo *conso*, el mismo que *consulo*, de donde *Consus* sería el *deu del consell* de nuestro manuscrito (Plut. *Rom.*, 14; Festus, *Consualia;* Arnob., *adv. gent.* III; Tertul., *de Spect.*, 5). La opinión más verosímil supone que las fiestas *consualia* eran fúnebres y *consus* viene de *condo*, participio conditum o *consum*. Por lo que *consus* sería el dios oculto, escondido, *cubierto*, por estarlo así durante las carreras. Vid. *Notes*, *Nisard*, edic. Tit. Liv. — París, 1844.

tes gents de qualque stat que fossen qui uendrien a seguretat, fossen franchs e quitis sens punicio axi com en loch de franquesa; ell feu en .I. bosch pres de Roma e tentost los pastors toscans e los latins e molts troyans axi mateix qui y eren uenguts sots en cas quis apellauen Ffriges e molts Archadians qui y eren uenguts sots lo Rey euadiren e molts quis duptauen de hauer fet mal a lurs uehins, a fi de squiuar punicio uengueren la en tal multitut que la ciutat fou tota omplida de homens e per ço com no hauien fembres enuiaren als Sabinians qui eren lurs uehins e gent de gran honor [17] per hauer de lurs filles en matrimoni. E los Sabinians per tal com los semblaren esser gents de no nenguna o patita ualor, e gents aplegadiçes, e los demes ladres e omegers les los refusaren. De aço fo Romulus e lo poble roma molt indignat. Mes la cosa fou dissimulada fins a temps cert que Romulus fou cridar vns iochs e .I. na festa qui ere nomenada de conso, ço es a dir, al deu de consell qui eren apellats iochs de cauall axi com son les iunctes e los torneixs que hom fa a present; e mes, car ells se combatien fins que ni hagues .I. mort, e per ço eren apellats iochs de glaui, e ni hauia de peu e de cauall. Don aquells de cauall eren apellats Ludi equestres, e aquells de peu Rechiari, axi com diu Isidorus (1) en lo .XVIII. libre de ses Ethimologies, en lo .LIII. e .LIIII. capitols. Aquests iochs ueure, per tal com ere cosa nouella e no ere stada acostumada, uengueren los Sabinians e amenaren lurs mullers e lurs filles en bell arreu. E com los iochs foren pus forts, per la ordonança de Romulus auia feta ebans, cascu pres la sua qui mils qui mils per força e per uiolençia. Don gran guerra e notable isque entre los Romans e los Sabinians axi com tu pots ueure largament per Titus Liuius (2), en son primer libre e per Eutropi en lo primer libre de ses Croniques, qui diu que en aquest apresonament ni hac vna qui sobremuntaue les altres en bellesa qui fou donada a .I. caualler apellat Talassus, perque totes uegades que fahien noçes ells cridauen Talasso. E Orosi en lo .II. libre de son Ormestre en lo .III. capitol diu que elles foren preses e arrepades desonestament e maluadament e cruelment. E diu encara Eutropi que aquest apresonament fou fet lany apres que Roma fou fundada e fo .CCCCXV. any apres la destruccio de Troya segons Orosi, e .VI. anys abans que los .X. trips de Israel fossen transportats en les muntanyes de Media per Senexerip Rey de Caldea. § Goffre qui feu la istoria de Brut recompte que Ebrant qui en aquell temps ere Rey de Bretanya la gran de .XX. mullers que ell hauia hac .XX. fills e .XXX.

---

(1) *S. Isidor. Etimolog.*, lib XVIII, cap. LIII: Genera gladiatorum plura, quorum primum ludus *equestrium*..... cap. LIV: *Retiarius* ab armaturae genere, in gladiatorio ludo.

2) *Tito Livio, Hist. Rom.*, lib. I. IX Unam, longe ante alias specie ac pulchritudine insignem, a globo Talassi cujusdam raptam ferunt; multisque suscitantibus, cuinam eam ferrent, identidem, ne quis violaret, «Talasii» ferri clamitatum: inde nuptialem hanc vocem factam.

Véase sobre la palabra *Talassius* la nota de Nissard., ob. cit.

filles, totes les quals filles ell enuia en Italia a Siluius Alba, qui regna apres Latin, e la foren maridades ab los pus nobles troyans los quals refusa [17 v.] uen a pendre en matrimoni les fembres latines e les sabines. § De aquests iochs cirçenses e de aquest arrapament quis fahia al deu de consell parla Valerius Maximus (1) en son .II. libre apres la on ell diu: encara daquest dret e be apres ço que lo Rey Tarqui fou foragitat etc. Monsenyor sent Agusti, per derrisio e per trufar dell, met .I. segon eximpli qui es aytal: que apres que Tarqui, qui fou lo .VII. e lo derrer Rey de Roma, lo qual fou foragitat per lo forçament de Lucrecia, la qual hauia forçat Sexte Tarqui son fill, per que ella se aucie en la presencia de son marit e de son pare e de son oncle. E aquests feren tant que lo Rey fo foragitat de la ciutat axi com nos hauem dit aci dessus en lo .XVIII. capitol del primer libre. Al qual temps començaren de hauer consols, dels quals Brutus oncle de Lucrecia fo la .I. e Luçe Tarqui son marit laltre, altrament apellat Colatin. Abans que uengues la fi del any ells hagueren en tal abominacio lo nom del Rey Tarqui que, per ço con lo marit de Lucrecia hauia nom axi, lo priuaren de sa dignitat, el gitaren defora, iatsia que ell fos ignocent e que hagues mesa pena e traball ab los altres ensemps per ço que lo Rey Tarqui fos gitat de Roma, e fou gitat defora principalment per lo aiustament de Junius Brutus oncle de Lucrecia sa muller e son companyo en dignitat qui aiusta los Romans, els mostra en quina manera hauien iurat que no lexarien persona del mon regnar a Roma don perill pogues uenir a la ciutat; e que no sabien res qui mes pogues noure, de qui en auant a la ciutat de Roma, que lo nom de Tarqui, lo qual nom son companyo, marit de Lucrecia hauia; los quals, axi com dessus es dit, tentost lo leuaren de sa dignitat e ab aço lo gitaren de la ciutat. A aço se acorda Eutropi en son primer libre qui diu que ell se parti de Roma ab tot son patrimoni e tot quant hauia ualent. § Apres la on ell parla de Marcus Camillus, qui en altra manera es apellat Ffurius Camillus, la istoria es assats clara per lo test, la qual met e posa Titus Liuius (2) en lo .V. libre de la primera Decade qui es de la naxença de la ciutat de Roma; e en aquella diu aquest Camillus prengue la ciutat per ço com ell hi feu fer caues, e les caues fetes ell hi mes cauallers qui prengueren la celoquia del castell mentre que aquells de la ciutat entenien a defendre los murs. E per ço fou presa e robada [18]. E per tal com li hagueren enueia fo accusat per los tribuns que mal hauia partit lo pilatge, per lo qual acusament ell se parti de Roma e ana star a vna ciutat apellada Ardea, qui ere pres de

(1) *Val. Max. Exempl.*, lib. II, cap. IV.

(2) *Tit. Liv.*, *His. Rom.*, lib. cap. V, XXVI y sig.—*Tit. Liv. Pat. Decas Prima.* Edic. Lugd. 1537, p. 332. Liber Quintus;..... M. Furium ab urbe amovere, qui die dicta ab L. Apulcio tribuno plebis *propter praedam Veientanam.* ... precumtatos animos eorum, responsum tulisset: se collaturos quanti damni esset; absolvere eum non posse; *in exilium abiit.....*

Roma, on ell elegi uoluntari exili. E en sa absencia fou condempnat en .X. lliures de diners daram, com en aquell temps ere pocha moneda dor ne dargent a Roma. E diu Valeri en son .V. libre en lo capitol De Ingratis que lo tribun per qui ell fou acusat hauia nom Lucius Apullius qui ladonchs ere tribun del poble de Roma. E per la recomendacio de la persona daquest Camillus, veges los bells mots que diu dell Valeri (1) en son .V. libre en aquest primer capitol. Aquest Camilla segons que diu Titus, en lo loch dessus allegat, .III. anys apres que fou exallat de Roma e stech en Ardea, deliura los Romans dels Galles qui hauien presa e robada la ciutat de Roma fins al Capitoli. E aquell rescatat de gran suma dor, e los destrofi, e reporta a Roma tota la presa e lo pilatge e les banderes e tot lor que ells hauien haut per lo rescat del Capitoli; per la cual cosa ell fou apellat lo .II. Romulus e pare de la terra, axi com diu Eutropi en son primer libre en lo capitol final. § De aquest Camilla diu Fflorus en son Epithomen en lo primer libre que aquest fo aquell qui, per son seny e per sa sauiesa, guanya la ciutat de Falisca a la ciutat de Roma; car com fos deuant e tengues setge, lo mestre qui ensenyaua als infants en la ciutat, per cobeiança de guanyar prengue los infants, e, axi com si uolgues menar de portar als camps, isque fora la ciutat e los mena tot dret a Camilla en sa ost dient que ell se podia be tenir per segur de hauer la ciutat pus ell tenia los infants de aquella. E com Camilla uee la maluestat e trayçio del mestre, ell lo feu ligar e ab batiments retornar a la ciutat per los infants als cuals ell feu donar a cascu vnes uergues. E com los ciutadans de Fallista ueeren la lealtat daquest Camilla, ells se reteren a ell e foren fets ciutadans romans (2). Apres la on ell parla deço que los poderosos uolien subiugar los pobulars, tu deus saber que, axi com diu Titus Liuius (3) en lo .II. libre de sa primera decada, hac gran dissensio entre los nobles de la ciutat e lo comu la qual dura per lonch temps. Per la occasio de la qual cosa peniant lo temps molt de mals foren fets en la ciutat ne poguereu esser pacificats fins que lo poble hagues iutges qui los defensassen contra los grans e contra los no-

---

(1) *Val. Max. Exempl.*, lib IV, cap. III.

(2) *Tit. Liv.*, *Decas prima*, edic. cit., lib. quintus: pág. 325, 326 y 327: Mos erat Falicis eodem magistro liberorum et comite uti..... trahendo eos a porta lusu sermonibusque variatis longius solito ubi res dedit, progressus inter stationes eos hostium castraque inde Romana in praetorium ad Camillum perduxit; ibi scelesto facinori scelestiorem sermonem addit: *Falerios se in manus Romanis tradidisse*..... Denudatum deinde eum manibus post tergum illigatis, reducendum Falerios pueris tradidit, virgasque eis, quibus proditorem agerent in urbem verberantes dedit..... consensuque omnium legati ad Camillum in castra.... proficiscuntur.....

(3) *Tit. Liv.*, *Decas prima*, lib. II, edic cit., p 106 y 107: Ita trifariam re bello bene gesta, de domesticarum rerum eventu nec patribus nec plebi cura decesserat; tanta cum gratia, tum arte praeparaverant foeneratores quae non modo plebem, sed ipsum etiam dictatorem frustrarentur.... Agi deinde de concordia coeptum concessumque in conditiones: ut plebi sui magistratus essent sacrosancti, quibus auxilii Latio adversus consules esset; neve cui fratrum capere eum magistratum liceret; *ita tribuni plebei creati duo C. Licinius et L. Albinus.*

bles [18 v.] de la ciutat, los quals iutges foren apellats Tribuns del poble e en la fauor del poble hauien gran poder en la ciutat. E com per auant hom no elegis negu a la dignitat de esser consol, exceptat dels nobles de la ciutat, ells feeren tant que a tots los graus de honor hom prenia e elegia dels pobulars, axi be com dels nobles. De aquesta dissensio nos parlarem pus copiosament en lo capitol subseguent. E per ço nos no sen passam.

Que la istoria de Salusti demostra dels costums dels Romans ells compresos per paor o desligats per seguretat. XVIII. capitols.

E axi io he manera e teme de arguir e si posare deuant tots altres Salusti (1) per testimoni, lo cual, axi com a la laor dels Romans dels quals nos parlam a present, ell hagues dit que los drets e leys positius nols ualien res mes a be e iustament uiure que fahie lo dret natural. E demostrant lo temps en lo qual apres ço que los Reys foren gitats de Roma aquella ciutat cresque marauellosament en breu espay de temps e fo axi com cosa incredible; empero ell matex, en lo començament del primer libre de sa istoria, confessa que com la cosa publicha fos transportada de Reys al Consols, no res menys per les iniuries o oppossions que los grans fahien als petits, los petits se rebellaren e uolgueren fer partida contre los grans. E diu que foren moltes altres dissensions e discordies en la ciutat. Car com hagues recomptada la gran pau e concordia qui ere entre los Romans en lo temps en demig de la .II. na batalla punica, ço es a dir, de Cartayna, e la derrera batalla, e los molts bons costums don ells eren plens, e hagues dit que la causa daquest be no ere per amor de iusticia mas per tal com cuydauen que no hauien certa pau ne segura tant con Cartayna stigues en peus; per la qual cosa Scipio Nasicha, per defendre e refranar lur maluestat e guardar e mantenir los bons costums per ço que en la paor on ells eren tant com Carthayna staue en peus los uicis fossen refrenats, no uolgue que la ciutat de Carthayna fos abatuda ne destrouida, axi o diu aquell Salusti: (2) mas discordia, auaricia e cubdicia de grans honors e los altres mals acostumats a nexer per la abundancia de bens de fortuna son stades fetes e son esdeuengudes en la ciutat de Roma apres la destruccio de Cartayna E aço diu a fi que nos entenessen que axi be abans [19] la destruccio de Carthayna aquests mals eren acostumats a nexer e a crexer com apres. Don demostrant e aiustant per que ell ha dites e recitades les paraules aci dessus meses, ell diu que, per les

(1) *C. Sallustio*, *Bel. cat.*, cap. IX. ius bonumque etc. Texto ya citado... edición cit., págs. 46 y 47

(2) Texto latino: At discordia, et avaritia, atque ambitio et caetera secundis rebus oriri sueta mala, post Carthaginis excidium maxime aucta sunt. Texto muy libre de Salustio. Véase caps IX, X, etc., de la obra citada en la nota anterior.

grans iniuries que los poderosos fahien als petits, sesdeuench que los petits se departiren dels grans pares e feren moltes altres diçensions en la senyoria de Roma; e axi del començament tant com hagueren por de Tarqui apres com que los Reys foren gitats de Roma e que hagueren greu guerra e pesant contra los Estrusques no pus e husaren e foren gouernats de bons leys iustes e temprades. Veges tu donques en quina manera diu Salusti com .I. poch de temps apres que, los Reys foren gitats de Roma, ells usaren .I. poch de dret iust e temprat e que paor no fo causa per ço com ells duptauen la guerra (de) *que* Tarqui los feu ab los Estrusques, los quals apella en sa aiuda apres quel hagueren gitat de la ciutat § Mas ueges apres aço que aquest Salusti hauia compilat, ell diu axi: que apres la expulsio dels Reys e Carthayna destroyda, los grans uolgueren gouernar com a senyors e tenir lo poble axi com en seruitut e fer los consells apartadament sens apellar lo poble e tractar tots sols de les grans coses fes de batre o de correr la uila o de bastoneiar o de matar o de bandeiar o de confiscar los bens a si mateys, tot axi com si ells fossen Reys, e de tolre lurs terres e lurs camps; per les quals duricies lo poble —axi malmenat e opprimit e maiorment del gran carrech dels prestechs (1) que ells los fahien fer don los conuenia souent manleuar a vsura per lo gran carrech que los metien dessus tant de ells armar e combatre continuament com dels excessius e dampnoses manleutes— se arma es mes ensemps en batalla en lo mont Auenti, lo qual ells dehien esser consegrat, per si defendre dels grans; per la cual cosa, e per pacifficarlos, foren donats e creats iutges qui foren apellats Tribuns e axi los foren ordonats altres drets certs contra los grans. E daquestes discordies e plets e baralles de quascuna partida la .II. na batalla punicha, ço es a dir, de Cartayna fou la fi. § Ueges donchs los Romans quines gents foren e com poch de temps e dentrauall apres los Reys foragitats ells uisqueren iustament, tempradament e de bons costums; dels quals ell diu que les leys e drets positius no los valien a res si no [19 v.] a be e iustament uiure que lo dret natural. Tota uegada si hom troba aquest temps en los quals hom preyca la cosa publicha de Roma esser stada molt bella e molt bona ¿que porem nos arbitrar e pensar en lo temps quis segui, la qual a fi que io us dels mots daquesta istoria de Salusti (2) com ella se muda de poch en poch e sie stada feta de molt bella e de molt bona, molt maluada e molt lege e molt uiciosa ço es assaber, apres la destruccio de Carthayna don ell ha parlat? Los quals temps per qual manera aquell Salusti los recorda e scriu hom o pot legir en sa istoria,

(1) Variante latina de la edic. Lov., *et maxime fenoris onore*. Prestech=crédito, préstamo, *deuda*. Oprimido el pueblo con estas crueldades, y *principalmente con la carga de las deudas*..... trad. de Antonio de Roys y Roças, edic. cit.

(2) *C. Sallust. Bellum cat.* cap V.. . quomodo rempublicam habuerint, quantamque reliquerint ut *paulatim immutata ex pulcherrima et optima, pessuma ac flagitiosissima facta sit, disserere.* Edic. cit. págs. 27 y 28.

ço es assaber, en quina manera ells son stats de maluats costums qui solen nexer per gran habundancia de bens de fortuna. E com ell demostra que per aço elles son continuades e peruengudes fins a les batalles ciuills; despuys lo qual temps de les batalles ciuils, les costums dels grans, axi com ell diu, no son caygudes ne mudades poch a poch axi com elles foren per auant, mas son deuallats tots plegats axi com .I. torrent qui deualla dalt a força e a gran abundancia; car la iouentut de Roma en tal manera fou corrumpuda per auaricia e per serfluitat e exçes que hom podia dir ells esser nats tals que no podien hauer ensemps coses familiars ne soferir les altres. § Apres Salusti (1) diu moltes coses dels uicis de Silla e de les altres leiures de la cosa publica de Roma e los altres quin scriuiren se acorden ab ell, iatsia que ells sien de molt strany lenguatge e stil ab ell. Tota uegada, axi com io cuyt, tu o ueus, e cascu qui sen uol pendre guarda, pot molt leugerament percebre lo molt gran aiust dels molts maluats costums en que aquella ciutat ere trebucada e cayguda abans del aveniment del nostro sobira Rey Jhesu Xrist. Car aquestes coses foren fetes no pas solament abans que ell començas a preycar en terrra e ensenyar, mas abans que ell fos nat de la beneyta Uerge Maria. Com donques no gosen metre sobre lurs deus tants de mals de aquell temps, o mes soferir per auant Cartayna destroyda o qui no poguereu esser sufferts o dissimulats aquella destroyda, mas eren a rahonar quels deus per lurs folls ardiments han meses en los pensaments humans opinions don aquests uicis porien crexer e habundar, per que meten ells sobre nostro Senyor Deu Jhesu Xrist los mals presents, lo qual ueda a adorar aquests falsos deus e enganadors e en condepnant e reprouant per diuinal [20] actoritat aquestes cobeciances e altres maluestats noibles de aquest mon corrent e traspassant, sostrau los seus de aquests mals per diuinal actoritat tot bellament per la qual faça e edifich la molt gloriosa ciutat de Deu no pas per ergullosa uanitat mas per iuy de veritat?

Esposicio sobre aquest capitol. § *lo trasladador*

En aquest .XVIII. capitol monsenyor sent Agusti argueix contra la resposta tocada en lo capitol precedent, la qual semblaua esser confermada per los dits de Salusti mesos en aquell capitol, e contra aquesta resposta argueix special per los propis dits de Salusti. E en aquest capitol fa .III. coses; car primerament demostra que en aquest matex temps per lo qual Salusti uol loar los Romans dient que lo be e lo dret positiu quant a ells gouernar nols ualia mes que lo dret natural; cor ells eren maluats ne gordauen dret ne be. Segonament monsenyor sent Agusti argueix quins eren los Romans en altre temps al qual Salusti nols loa gens, abans los blasma els difama. § Terçament per aquestes

(1) *C. Sallust. Bellum cat.*, cap. XI y sig.

coses conclou que ells no deuen inputar lurs mals als temps dels xpistians. § La primera partida es en lo començament; la .II. na es la on ell diu: totes uegades si hom troba aquests temps etc.; la .III. la on ell diu: tota uegada axi com yo cuyt tu o ous etc.. E diu monsenyor sent Agusti: e axi io he manera, ço es a dir, de arguir e proceir, ço es a dir, que per los dits de Salusti ell uol prouar sa intencio; car en lo precedent capitol ell arguhia algunes coses qui son stades donades e demostrades per los altres istoriographos romans. Ne y ha allegat Salusti, iatsia aço que hagues occasio de prouar, ço qui prouaua per los dits; e la on ell diu: e demostrant lo temps etc. monsenyor sent Agusti uol dir que Salusti loant los Romans e dient que lo be e lo dret natural los fahia aytant com los drets positius, ell parlaua e loaua tensolament les laors del temps que hagueren tentost apres aço que los Reys foren gitats fora la ciutat, al qual temps la ciutat de Roma cresque soptosament e sens mesura. E aço fou abans de la segona batalla punicha; car per auant hauien subiugada tota Italia e gran partida de Gallia e Despanya e moltes daltres terres, entre les quals terres hauia axi conbatuts e salteiats aquells de Cartayna, iatsia que tota uegada, segons Orosi, los Reys fossen [20 v.] gitats de fora e los primers consols creats .CC.XLIIII. anys apres aço que Roma fou fundada, axi com apar per lo .IIII. capitol de son .II. libre. E la .II.na batalla punicha fo començada axi com ell diu .D.XXXIII. anys apres la fundacio de Roma. Diu Fflorus en son Epitome en son .II. libre en lo .V. capitol, qui es de la batalla punicha, que entre la primera e la .II. na batalla no hague sino .XVIII. anys de entreuall. E per ço tu deus saber que no pas tentots apres los Reys foren gitats la cosa romana comença a crexer, mas comença .CCC.LXV. apres la fundacio de Roma, ço es assaber, en lany seguent apres que ella fou presa dels Galles; car Camilla, qui en altra manera es apellat Ffurius Camillus, pres en aquell any la ciutat dels Auulsques qui hauien feta guerra als Romans per .LXX. anys e .II. altres ciutats, ço es assaber, la ciutat apellada dels caualls e la ciutat dels Satrenans (?) don ell hac .III. triumfs ensemps.

Dr. Gumersindo Alabart

(Continuará)

NOTICIAS

Ha fallecido el distinguido escritor italiano D. Pascual Garofalo, duque de Bonito y marqués de Palmella, académico correspondiente desde 1904. La Academia ha hecho constar en acta el sentimiento experimentado por esta pérdida.

OBRAS RECIBIDAS: *Ensayo crítico-histórico-arqueológico sobre los Fenicios, su poder marítimo, colonias é influencia civilizadora, especialmente con relación á España,* por D. Juan Rubio de la Serna (Barcelona, 1912). — *Rubriques de Bruniquer, ceremonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la ciutat de Barcelona,* vol. I (Barcelona, 1912). — *La Verge de la Salut,* llegenda històrich-tradicional, per Manel Ribot y Serra (Sabadell, 1912). — *Histoire critique des Jeux Floraux depuis leur origine jusqu'à leur transformation en Académie,* 1323-1694, por F. de Gélis (Toulouse, 1912). — *Lettres inédites de la Comtesse d'Albany à ses amis de Sienne,* 1797-1820, IIe série, par Léon G. Pélissier (Toulouse, 1912). — *Smithsonian Institution, United States National Museum; report on the progress and condition of the U. S. National Museum for the year ending, june 30 1911* (Wáshington, 1912). — *Vida de Fray Anselmo Turmeda,* por Joaquín Miret y Sans, extracto de la «Revue Hispanique», tomo XXIV (París, 1911). — *La Valhalla y las glorias de Alemania,* por Juan Fastenrath, tomos VII á XV (Madrid, 1912). — *Annals of the New York Academy of Sciences,* vol. XXI, *Records of meetings charter constitution and member ship in 1911* (New York, 1912). — *The history of the American race,* por Franz Boas, en «Annals of the New York Academy of Sciences», volumen XXI (New York, 1912). — *Université de Toulouse, Annuaire pour l'année 1912-13* (1912). — *Contributo alla storia del regno di Vittorio Amedeo II in Sicilia, Catania e Siracusa dal 1713 al 1720,* por Dr. Próspero Cardona (Catania, 1912). — *Boletín de la Sociedad Mexicana de Geografía y Estadística* (México, 1912). — *Revista do Centro de Sciencias, Letras e Artes de Campinas* (Campinas, 1912). — *Boletim da Associaçao do Archeologos portuguezes,* tomo XII (Lisboa, 1910). — *Travaux de la section numismatique et archéologique du Musée National de Transylvanie à Kolozsvár* (Kolozsvár, 1912). — *Bulletin international de l'Académie des Sciences de Cracovie,* clase de ciencias matemáticas y naturales (Cracovia, 1912). — *Archivio de la R. Società Romana di Storia Patria,* vol. XXXV (Roma, 1912). — *Revue des Etudes Juives,* tomo 64 (París, 1912). — *Atti della R. Accademia dei Lincei,* anno CCCIX (Roma, 1912). — *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona,* tercera época, vol. X; número 9, *Insectos neurópteros nuevos ó poco conocidos,* por el P. Longinos Navás; n.° 10, *De Agrología, algunos ensayos de capilaridad, resistencia y evaporación de agua,* por D. Casimiro Brugués; n.° 11, *Asesinos suicidas, nota de antropografía analítica,* por D. Ignacio Valentí; n.° 12, *Estadística sismológica de 1912, Observatorio Fabra,* por D. José Comas (Barcelona, 1912).

AÑO XII

BOLETIN

DE LA

Real Academia de Buenas Letras

DE BARCELONA

NÚM. 48

OCTUBRE Á DICIEMBRE DE 1912

TEXTES CATALANS-PROVENÇALS DELS SEGLES XIII[è] Y XIV[è]

I

En l'arxiu parroquial del poble de Frexanet, partit judicial de Cervera, s'hi trobava un llibre en quart, manuscrit ab lletra del segle XIV, bastant mutilat, enquadernat en pergamí, lo qual contenía tres obretes diverses. Primera: Un Epistolari, o sía tractat de composició de cartes, per mestre Llorens Llumbart; estava escrit en llatí. Segona: Fragment d'un poema català-provençal. Tercera: Fragment d'un tractat d'Astrología, també en català.

L'Epistolari era la continuació d'altre tractat titulat: *Ars narrandi, petendi et concludendi, composita a magistro Laurentio.* A seguida d'aquestes paraules venía'l títol del tractat: *Incipit tractatus magistri laurentii de variis modis componendi epistolam.* Se dividía en dues parts: la primera és la teoría o tractat propriament dit; la segona una colecció de models de cartes a semblança dels llibres d'aquesta mena que s'usen en les escoles; aquesta començava: *Incipit speculum dictaminis per magistrum laurentium lumbardi, compositum super diversis literarum formis.* En les cartes s'hi troven algunes curiositats relatives a costums de la època.

Lo tractat d'Astrología judiciaria, que estava en tercer lloch, era incomplert per trovarse mutilades les primeres planes y per no haver acabat sa tasca l'escrivent; devía parlar dels dotze signes del zodíach y no tracta més que dels quatre primers: Aries, Taurus, Gèminis y Càncer, faltanthi encare tot lo primer y part del segón. Tením copia de lo que resta d'aquesta part del manuscrit.

La segona part del mateix lo forma, com hem dit, un important fragment d'un poema català-provençal desconegut, curiosíssim per l'assumpte, que ha sigut tractat en diverses formes en istil que sembla obrir pas al de les galants trapasseríes que escrigué Bocacci, essent encare més admirable del nostre text lo llenguatge exquisit y la cadencia armònica y ben ponderada de la forma.

Abans de trascríurel devèm dir que'l manuscrit de Frexanet, existent en lo esmentat arxiu parroquial l'any 1894, essent rector de dit poble lo mateix que encara ho és avuy, ha desaparescut del arxiu. Mossèn Joan Segura, lo benemèrit historiador de Santa Coloma de Queralt y d'Igualada, tingué la sort de trovarlo aleshores en aquell recó de la Segarra y de copiarne tota la part catalana. A son gran amor y a sa probada diligencia per la historia de Catalunya devèm la conservació de tant hermós fragment. Nosaltres li agrahírem la entrega de son transllat, axís com lo del llarguíssim poema sobre la *Passió, mort, resurrecció y aparicions de Jesucrist,* que publicàrem en los volums III y IV de la revista *Estudis Universitaris Catalans*, y encara'ns sembla sentir de sa boca, avuy ja muda per sempre, paraules de condol y de recança per la desaparició d'abdós textes en sos manuscrits originals.

Vegis aquest text:

. . . .
El diable tench son cami
Iradament partis daqui;
Are auyats del malestruch
Del fals diable decasut
En pauch de temps que esde-
[uendra
En qual gisal baratara.
Pres del moster don ay parlat
Ac .I. vell burch jus al costat
Al tot pus luny trayt dun ar-
[quer
Ffo ayçel burch pres del mos-
[ter
Entran be dut daygua corrent
Que trespasset regesament.
Lo burch fo rich e abundos
De grans richs homens poderos
Entre los quals nach .I. melor
Molt gran rich hom e de ualor
Qui ach muler molt couinent
E gent parlant e auinent
Bela dona de gran beutat
Ab gentil cors ben faysonat;
No men calra alre parlar
Quen tot lo burch no n ach sa
[par
De linatge tan paratgiu
No ffors son cors tan agradiu
En ves deus que era leyals,
Mas lo diable mox e fals
Li mes al cor lo sagrista
Si que tant uench lendema
Anch no poch mays sofertar
Dix que siria confessar
Daycel bon hom e dreturer
Del sagristan del dit moster.
Con dit su fayt acabat fo
Tot en axi com li sab bo
Anet sen lay al confessor
Ab altres dones de valor,
Al segrista vos dich que uench
Per confessar deuotament
E trac lo lay denant l altar
Per ço que mils pogues parlar
Axi quax per confessio
Ab ell parlant dix sa rayso:
Senyer, dix ela, si a uos platz
Dreyt en vas mi vul que ten-
[datz
Escoltatz ben ço queus diray,
Per confessar no uingui say
Mas que eu ab uos pogues par-
[lar
E descobrir tot mon afar
E donchs auyats ma uolentat:
Tot mon cor dich que ay pau-
[sat
En vostra amor que mi des-
[treny

Si que perdi trestot mon seny
Menyar ne perdi e dormir
E nuyt e jorn plor e sospir;
Si l vostro cor no mi se tor
Lo meu morra per vostra amor.
Lo sagrista quant ach ausit
Ço que la dona li ach dit
Sos uls vas ela enclinet
Aqui matex tot aflamet
Lo ffoch dich que fo encendutz
Del anemich quey fo uegutz
Quils ha amdos pres e liatz
Del yoy d amor e afflamatz;
Lo ffoch d amor dich que los [puny
Perque men vul passar de luny
Car dir uos uul tot belament
De lur amor en que esdeuench.
Mentre amduy estant aqui
Cant lo parlar uench a la fi
Lo sagrista det est conseyl.
Sempres que s colguas lo soleyl
Quel jorn pendra declinasio
E uos pendrets ço que us es bo
E yeu faray tot atretal,
Puyes uendrem al cominal
Aqui dich que en nostre stanch
Apres del pont en l escur banch
Ffuyam nos com enans puscam
Enans que coneguts siam.
E quant l estanch fo assignatz
Lo sagrista es sus leuatz
E la dompna passet de lay
El sagrista romas de say.
La dona uench en son alberch
E aqui hix tot enapert
Treguen la caxa del marit
E pres tot ço que li abelich;
Enaps d argent e bels pitgers
E dels carlins e del dines
E de tot ço tant cant li plach
Trestot reuolch be en .I. sach;
El sagrista tot exament
Trenquet les crotz que eren [d argent
Apres calis e encencers
E auels d aur e candelers
E quant trestuyt foren colgatz
Exit se del moster en patz
E anet sen en uas l estanch
Trobet la dona sus el banch.
Mas lo diable enveyos
Cant los ach lay guisats abdos
Intret sen tost dins el moster
E puget sen sus al cloquer
Molt fort cridan en alta votz
Si que del burch ho ausiren [tots:
Via fora, uia fora
Quel sagrista sen fug ades
E ab crotz e ab encensers
Ab la muler daytal burgues
Via fora que axi es.
Los monges quant ausiren lo [crit
Del diable que fon brugit
E çels del burch tot exament
Vengueren lay on lo crit tench.
El diable quils mostret tost
Lay on estaven en recost
Si quel burgues pres sa muler
El sagristan çeyls del moster.
Lo burgues sa muler retench
Ab lo sach on era l argent
E tornet sen uas sa mayso
Molt contristat ab cor felo
E cant ach vist aytal barat
Tondet a sa muler lo cap
Aqui mateis e ell lanclaus
En .I. casa jus tres claus
E de puys tornet se colgar
Dins en son lit e repausar;
Mas eu no n ay repausament
Dix lo diable maluolent
Ni pux auer mon cor yausent
Ne soferir est cançament
Tro que eu sia al sagrista
Qui veg star al mig del pla
Entre ls monges molt uil ten- [gut

En axi dic per mal vengut.
Quant uiu l abat los ensensers
Qu eren d argent e ls canda- [lers
Les crotz e lls calis trenquats
Molt dich que n fo trist e iratz
Perque ell tost demantinent
Que plus noy ac delongament
Lo sagrista feu enferrar
Si anch no s poch sol clocar
E an lo dins el carçre mes
En loch on claredat no ha ges
E aqui dix en .I. vots:
Senyors perdonats me tots.
Li mongues si colgueren tots
Ffo aytant leu aqui venguts
Sobre lo carçre asseguts
En axi dix molt fort yoyos
E dix al sagrista leios:
E est aqui nostre sabater
Hanc mala vist aytal mester
Car are dich que son venyats
De tu qui fas anar cançats
Atrat... dix lo sagrista
Leg ma primer la tua ma
No mo pogra nul temps pensar
Que axim pogeses enderoquar;
Digues me so dix l anemich
Si eu ades sens tot destrich
Te retornaua en ton loch
E tot lo mal tornes en joch
E tot aquo qui es trenquat
Retornaua en son estat
Si que non fos may nul brogit
Ffaries mon comendament
Quem tolgueses cest cança- [ment
Cant lo sagrista entes ho ach
So que l diable dit li ach
Vas l enemich axi parlet
Be t tench dix el per fol ba- [uech
E ayço com pories tu far?
Mas si ho pots tu acabar
Jeu te tolray ayçel cançat
E ayço er per mi jurat.
No t calra dix l enemich
Mas fay ayço que eu te dich
Tu m juras que per nul temps
Aytant com tu sies viuents
No m façes sabates calçar
E [si] ayço me vols jurar
Eu te tendray ton couinent
E aço tost deliurament.
Jeu dix lo sagrista ho jur
Per ço que m sies mes segur
Car axi com as dit faça jeu
Jur ho per lo sant fill de Deu.
Aqui mateis que noy ach [plus
Lo diable lo tiret sus
Els grilons don era ferrats
Tant sempre ne fo desliurats
Ffes en lo carçre retornar
Aqui mateis pres a obrar
Tots los calis e els ensençers
E les grans crotz els cande- [lers
Tot ço trenquat tornet en [loch
En axi dich loy on se moch
Puys fo lo sagrista colguer
E det li les claus del mos- [ter
E ayço fayt entegrament
Passet al burch demantinent
E la dona trach de la preso
De la archa on enclausa fo
E aqui ix deliurament
La caxa d on fo trayt l argent
Que la dona lay detranquet
La teyra la dich quey tornech
E els carlins ab los diners
E los anaps ab los cuylers
Tot axi que mils no poch
Ffeu retornar tot en son loch
E a la dona tot exament
Ffeu despular son vestiment
E mes la la pres del marit
Si qu el daço res no sentit.

Aqui eu lex que no s tardet
Dich que l burgues se dexon- [det
Trobet la dama en son braç
Don el fo fort mereuelats
E gardet li lo front e lo cap
E uiu lo gent entronyelat
De les floces que li tosquiret
Marauelos dich que n estech
E leuech se gent e suau
Anech a l archa ab la clau
Obrit lo noy trobet res
D aquo que y cuydet auer [mes
A la caxa tot exament
Dic que anet tot exament
E ço que auia vist trenquat
E o trobet tot redreçat
Puys tornet sen.....
. . . .

II

Sense comentaris publiquèm també aquests vuyt fragments d'un poema provençal que possehím y trovàrem no fa gayre en les velles cobertes de pergamí d'un llibre sens importancia procedent de Mallorca. La lletra és segurament la gòtica del segle XIV, com podrà judicarse per la mostra gràfica que en donèm, que correspòn al final de la plana tercera (*e,* 21-33 y *f,* 21-33); les inicials de cada vers són majúscules y separades ab un espay del restant de la ratlla; de tant en tant y sense que tinga relació ab lo sentit, s'hi veuhen calderons alternativament blaus y vermells, axís com també alguna inicial ramejada. La circumstancia deplorable de haverse tallat la part superior del full del pergamí per ajustarlo a la mida del llibre que ab ell devía cobrirse, fa que's perdi'l sentit general o la unitat del fragment, convertintlo en altres vuyt fragments formats per cada una de les vuyt columnes que componen lo conjunt, o síen dues a cada plana. La lectura del text no és molt difícil, sobre tot en les dues planes interiors del plech que forma'l full; en cambi, en les dues exteriors o extremes, hi ha alguna llacuna deguda al engrut que la cobría per haver sigut reforsat lo full ab un paper que hem tret ab tota cura.

[*a*]

. . . .
La domna failhie se es uers
Quel caualier a comiadet
Ausi uilmens canc noi gardet
Sens ni sabers per obs qe i fos
Mas non forses per quel perdos
Auria loc segon esgart
Sabers esso com per nuil hart
Non pot adobar mas failhir
Ben tost et ostal penedir
Si com amix fin e chauzitz
Qe a dich en gauselins faiditz

Uns trobaires pros e cortes.
Empero qui tot sells ages
Mort cant an mespres
Qe no fos cap dels ni guitz
Per .II. quer fora delitz.
Amors non es cap dels niguitz
Mas alfauis on troba son
Per so car totz fier mandamen
Son uolontat e qui la cre
Non pot auer li eis ni son be
Ses folleiar e ses faillir
Sabers la ten sens fai delir
Sos leugiers fatz perdon ses tortz
Per camix trop esquieus ni fortz
Ni fol noi pot auer mas mal
Amix fon home commenal
Per damors ven en bon capteinh
A prec us es...ch suau e jeinh
Bes cor leugier e perdonan
Autrhome fou pec e truan
Fol e dur e non fon amic

[b]

. . . .
Als sauis per so car amors
Ven als pluzors ses retener
Aissi con dis us amix uer
En mirauals cui plac do...[nors?]
Qe en amor a mantas leis
E de mantas partz adutz
Torts e guerras e plaiders
Leu reman e leu fenis
Leu sapaia e leu firais
E qi de cor li es uerais
Souen sospira de preon
E mant en uei belea en rescon
Aissi uen en amic preion
Eszaissi pren son ioi aman
Amix blanden e perdonan
Eszaissi deu totz iorns seruir
Per so cars amors fes blandir
Ni ses merces non pot durar
Ni es amo [roso]s galiar
Vol ni anar pot ni uenir

Lo caualier qe ma fiuda
Donx ben seria ieu escarnida
E quel si pouria blasmar
De mi sell uolia laissar
Queso dis Folquetz lamoros
Quesell remain en mala sospeisos
Camans met sell q̄ un sol desmesa
E ieu car ui damors fra chura
Al caualier si lamparici
Veaires mes que tort nō iei
Niquel dega desamparar
Equen cuidares doncas far
Dis la domna suau e len.

Car quetz dolor entendiā onraisa
Mas es pretz tornatz en balansa
Clamador an autrent en temi
Don sos blasmes e danz a mātaien
Ueys degratz auer enten
Con gardassetz nostra ualor
Certas ies ieu non ai paor
Dis la donzella queu bon p̄tz
Perda per aisso que dizetz
E car maues lo ben retrach
Sl noirimient que mauetz fach
Demen. c. ans nuells enantir
Con si puesca damor iauzir

Mostra en f. s. y sense reducció del Manuscrit català-provençal n.° 11

Amors non pot om dir
Si tot so an dich mant amic
Per so car falsa am cor tric
Vils ni camians non es amors
Amors segon qui eu truep ailiors
Ni mini mezeis non es als
Mas ferm uolers fins e lials
Ses tot comiat e ses enian
Per qhom uol pot donar semblan
Ma segon amic ni poder
Per qieu uos dic per so car uer
Nom par ni puesc per ren trobar

[c]

. . . .
Mas ferms uolers ni oms cortes
Ni uerç amicx ses ben amar.
Ses tot dupte e perdonar
Fai a la domna son falhir
Segon amor pos penedir
Vol sobrauditz mes mendar
E maiormens car an iurar
Non uolc ailhors son consirier.
A lautra dic quel caualier
Emparet quel lais bonamen
E non les blasmes car tan ien
Sen es portada tro aishi
E membrel quanc per bona fi
Non uenc mas bens ni fara ia
Eszancar mais li membrara
Sa bona uia uol seguir
So qen bernatz dis al partir
Dellai non son ient acuilhitz
E sell qe manten faiditz
Per honor de si meteis
Mot fai bons acordamens
Am sol lozam finamens
Sofraita par e gran nom sens
Domna que pren dautriu amic
Per qui ell prec ell conseill ell dic
Qe solual cauallier ades
E sell aissi con oms engres
Estai dessi dons a tornar
Ieu dich per drech caromiabdar

Lo deu sille que lamparet
Per so car anc bon non semblet
Vas amor amuc ses merse
Aisi fon fach e per ma fe

[*d*]

. . . .

E com a ensenhatz e cortes
A del seniher nuc comiat pres
E de tota sa compaignia
E es puiatz e ten sa uia
Ves las domnas en lemozi
E trobet las canc noi failli
Amdoas atendent ensems
Qe ia non cuion uezell tems
Qe sapian sertanamen
Ambas uertat del iuiamen
Si la donzella deu auer
Lo cauallier a son plazer
O deu a la domna tornar.
Ab tant uirol iuglar intrar
E son lanadas acuillir
E zell comenset lur a dir
Las grans onors senes ufana
Qe son en nuc de mataplana
Ni con saupien pretz mantenir
Domnas, fai cell, dirai uos uer
De so que senher nucx uos manda
A uos donzella dis ses ganda
Dessamparetz le caualier
Mas ben sapchatz qe ies estier
Non uos blasme car lampares
Pero manda uos quezades
Lo deues de uos eslouinhar
E ma domna deu lo cobrar
Car ies ailhors no ses iurada
Ni samor non a autreiada
A negun cauallier del mon.
Ab tan la donzella respon
Come ualens e amorosa

[*e*]

. . . .

Y talmen deu hom fach damor

Ses tota bauzia iuiar
E degral ben so cug membrar
Asell caital iuiamen fetz
So quen dis lamoros folquetz
Que tan fon uas amors apres.
E si eu per so fu forsats ni mespres
Car sol ieu laus dezirar ni uoler
Y es per tot so nom muou de bon esper
Car maior tortz perdona ben merses
Pero sil tortz mi fos a dreich iuiatz
Nom cuiera esser tan en colpatz
Mas uencut es tost sell qui forsa uens
Que neguns dretz non pot esser ualens
Perque mes obs que merse mi defenda
Ben ai aissi mestier esmenda
Ans qel iuiamens sia tengutz
Qi eu per so car amors madutz
A far tot son comandamen
Non leis ni drech non i consen
Lo cauallier qe ma seruida
Donx ben seria ieu escarnida
E quel si poiria blasmar
De mi sell uolia laissar
Que so dis folquetz lamoros.
Que sell remain en mala sospeisos
Camans met sell qui un sol de si mesura
E ieu car ui damors frachura
Al caualier si lampariei
Veiaires mes que tort non iei
Ni quel dega desamparar.
E quen cuidares doncas far
Dis la domna suau e ien.

[*f*]

. . . .
Auiats den perol con o ditz
En sa chanson cortezamen:
Ieu sai damor lo milhor sen
Com ia de ren non sen fezes iratz
Mas chom saupes son dan sufrir en patz
E si ben en aisso gardatz
Lo drech damor poires seguir
E gardaretz uos de faillir
E seres en per totz grazida

Car ieu uoz iei mot ient noirida
Si mo uoles en plach tornar
12 Contra dretz anaretz som par
E ualra en mens uostre sens
Car so retrais lo conoishens
Montainagoutz com enseinhatz.
16 Car ia li pros el tems que nes passatz
No seriauon damor mas lonramen
Ni las domnas en cui era beutatz
Hon feran fach per ren dezauinen
20 Per so onran ellas perill ualen
Car quetz dolor entendian onransa
Mas es pretz tornatz en balansa
Qe lamador an autre ntendemen
24 Don sos blasmes e danz a manta ien
E uos de gratz auer enten
Con gardassetz uostra ualor
Certa sies ieu non ai paor.
28 Dis la donzella qi eu bon pretz
Perda per aisso que dizetz
E car maues lo ben retrach
El noiriment que mauetz fach
32 Delmen .C. ans miells enantir
Con si puesca damor iauzir.

[*g*]

. . . .
Deiso don uos oliada
Ara us fe mes enamorada
Per so quem fasas desplazer
4 Ma sil saupesses retener
Can uos era apareillatz
Ben lo degras auer mostrat
E ualgra uen uostre pretz mais
8 Quel pros gauselins faiditz retrais
Aisso que lensenher amors.
Don dic ques folhors
Qiu reina mal seinhors
12 Don ben fach ni secors
Hol ueinha ni sescaia
E zes grans honors
E grans sens com sa traia
16 Lai on sapeue qua franqueze merce
Queil bon seinhers sa saia

Ades en far be el maluatz non ual re
Anz dechai so que te.
Daquesta cobla mi soue
E sui mi mesa en assai
Con puesca far mon pretz uerai
E creiser gardan de toudatz
Quen cadener conens aihatz
O dis per esgardar leutat.
Una res ma alieuiat
Al ques de mon pensamen
Que anc en desleutat
Non reinher hom lonhiamen
Quen puies en gran ricor
Nen fems en deuhonor
E zai vist que leutatz
A crescut e esausatz.

[*h*]

. . . .
Per aisso ses mos pretz tengutz
En ben amar canc nen parti
Ni uas mon amic non failhi
Ni farai ia nuilla sazon
Fort tenes auoll vehaizon
Disli la domna ben uos o dic
E non uoles creire chastic
Ni ren qieu puesca dir ni far
Per aiso us degra remembrar
Daisso qe dis corteisamen
En una chanso mot plazen
Gaubert de puei sibot lautrier
Qe damor ac mant encombrier
E iauzisen a mal trazen:
Heu sui foll a car ienten
Nuill meilloramen
Cades on plus uos repren
Com amix priuats vos creissetz
E peiuratz uostre failhimen
E qui per reprendemen
Ni per blasme de la ien
Nom tem far faudatz
Es desuergoinhatz
E qi non es uergoinhos
Creu sera ualens ni pros.

Donzella e ialuol quest uos
Quez amdoas cumenalmen
Saupessem e per iuiamen
Cal deu auer lo caualier
E tremezem per messagier
Le iuglaret quez aissi es
Qe uos a dich uertat con es
Ni con si ma estat iuiatz.
. . . .

Sense entrar en apreciacions sobre la part literaria d'aquest text, nos limitèm a cridar la atenció dels erudits respecte a les varies alusions que s'hi veuhen als trovadors n'Huch de Mataplana (*d.* 2, 18 y 21); Gauselins Faydits (*a.* 11, *c.* 19, *g.* 8); Folquet (*e.* 5, 25); Miraval (*b.* 4); y ademés altres com Gaubert de Puei (*h.* 12); Bernat (¿de Ventadour?) (*c.* 17); Perol (*f.* 1) y Montainagoutz (*f.* 15). De casi tots ells poden llegirse abundants noticies en les obres romanistes que parlen del primer cicle trovadoresch (1). Serà temerari suposar, en vista de dites alusions y del mateix llenguatge, que'l nostre text fou compost a Catalunya en les darreríes del segle XII o en lo començ del següent?

E. Moliné y Brasés

ANTICHS INVENTARIS DEL BISBAT D'URGELL

Regonegut per tothòm l'interès que tenen los inventaris mitgevals per conexer la nomenclatura variada dels objectes, principalment dels d'us domèstich, y en general per contribuir a l'estudi històrich de les custums privades, ens decidím a publicar los que havèm darrerament aplegat. En primer lloch donàm les anotacions o partides que havèm cregut més interessants de diferents inventaris transcrits en un Manual notarial del any 1380, conservat en l'arxiu de la antiga veguería de la Vall de Ribes, en lo Comtat de Cerdanya y Bisbat d'Urgell. Es un volúm en paper, ab la major part dels fulls desgafats, que mideix 222 × 153 milímetres. Advertím que per simplificar y evitar la enujosa repetició dels *item* los havèm suprimit y continuarèm les partides a ratlla seguida.

(1) V. les de Bastero, Raynouard, Diez, Bartsch (*Grundiss*, p. II), y Milà, (*Ob. compl.* tomo II).

Inventari den Pere Pons de Batet: Primo, dos bacons e mig bells e grans de carn salada. — Item, tres sagins bons e sufficients. — Un bacinet patit de aram. — Una flassada blancha ab listes de lana burella. — Una flassada sotill blancha ab listes verdes e blaues. — Un trauesser ple de ploma. — Un bot nou de tenir vi. — Un parollet patit daram. — Una olla de coura migencera. — Una caldera daram migencera. — Una olla de coura patiteta. — Una padella. — Una capa blancha ab lo copussay folrat de burell.

Inventari den Jaume Pellicer de Ribes: Primo, un sach ab segla una cortera.—Item, una archa menys de cobertor.—Una rosora.—Un ambut de carabaça. — Un bot aull. — En la cort un com de porchs. — Una conqua. — Una caça. — Una parola. — Una pasteracu bertada. — Un scon. — Una taula. — Uns clemascles e un baci. — XII scudelles V. taylladors I. rosora I. padella e I. leues. — I. olier de terra I scudeller aull I ambudera e I loça. — I. bot aull I sadaç aull I. scryn aull e II. flaçades blanques de lana I capzall aull e I colga. — I. cardaçes I. post I. flaçada de borre e I. scryn ab clau. — I cabaçot aull I pala de forn I. tovaylles. — A meçana I bou de pell vermeyll, I. somera. III porchs II grans e I poch X. cabres XIIII besties de lana I. aradra I. jou esta entorn tres migerés de froment segalos.

Inventari den Andreu Sala: Primo, un dorçh vinader. — Item, uns ferrs unes cardes holdanes e una pastarota. — Una padela I. penistro e una horcza embudera. — Una farrada una salera e un morter defust ab I picho. Un cabaço I pasador de farina e I cresol. — I scudeler, dues vergueres, V scudeles e IV taylados. — I conca de fust, I peliça, I picha de fust e I concota. — I mesura cayrada, I morterot de pedra e I arquibancot.

Inventari den Ramon Alamayn: Primo, una farrada, II conques de fust, III anaps de fust. — Item, dos picons de boix, I leues, II loces la une trocada. — Un triba, I axa, I tesores, I axoll e II morters de fust. — Una greala de terra e II oles de terra ab sa cobertora. — I leues, I fauç, 1 tou ab lana sutze entorn una lliura.—I paleyn, I bot, I dobler ab lentiylles, I capero burell. — I troç de flaçada ab bren e I sach ab bren. — I stryn ple de tremesor entorn I cortall, I cero ab faues entorn dos punyeres, I bacho, I sagi e II oveylles salades. — Dos trocets de squena, I scriyet aul e I forch daylls. — Un seruidor de verga, II flaçades de lana e un capzall. — Un cerro ab pesos e faues entorn I punyera e I. bot. — I cistella menys danse, I axoll aull, I sadaç e I aradra. — I colga e un sobrelit folrat de pells.

Inventari de na Berenguera, muller den Bernat Marti: Primo, una paroleta de portar ayga, I ambudera e I bancha rodona. — Item, I scudeller entorn miga dotzena de taylladors e miga de scudelles e I comell de pedre. — I aynes de stachas, I morter de fust e I padaçot de tovaylles. — I passador de farine, I panistre, I ambudera negra e I caça de vidre. — Dos tria pedres, I dorch de terra e I vexelot. — I sac-

lit aull, I colga, I troç de vanoa et I cobertor de pells aull. — Una capçana de dorch aull, mig braç daylls e I picha de sall. — IIII mudelons de blat tot froment comu, I paleyn e I arer.

Inventari den Pere Clarà: Primo, in coquina una olla tupi migencera, I ferrs de foch e I ast de ferr. — Item, una pua de torn, II oliers de terra, I selaret e II leues. — II sitis de lanots, I loca trocada, I caça de poall e II ferrades. — I fornell de fust, II sitis, I buffador e I baci daram. — XXVI fusos, I salaret de fust e I banch scon ab una tauleta. — Dos comelets de pedra de galines e I morter de pedra. — Una rasora de raure pa, II anaps de fust e I boteta pocha. — II filoses, I spasa, I coltell de penistre e I archa farinera hay una ambudera plena de mell. — I sach ab una punyera de farina e III fils de paternostres negres. — II greals de terra, I olier ab I poch doli e I panistret. — Un cano de cana ab III aguylles basteres e IIII tribanelles. — Una borsa e hay III florins V blanques franceses e II sous VI diners en menuts. — Dos borsotes ab fonoyll, I capdell de fill, I canaler de paret. — Un gauinet auda ab manech de vori, II gots e I gerra doli. — Una ambudera ab un poch de mell e I cuyllera de fust. — Un vell de li I barrall de vidre e II dobleres ab II punyeres de faues. — Un barralet de vidre ab vinagre, I sella de lenya e I ferrs de foch. — Un taulell de portar pa barrat e I scudella de terra pintada. — Un mantell leonat aula e I gonella de dona de blau clar. — I camise de dona, I xopa de bagui audana e I cuçoll. — I pala de fust, I picho de boix, I torn de filar lana — I cauces vermeylles e altres blanches, I soga e I sach fariner. — I trauesser de fustani e I aspi de auspiar lana. — I capsa de tenir salsa, I paner, I panistro e I braç daylls. — I cistella plena de taueles de torn (?) e I mirayll. — I desquet ple de fonoyll, I rascle de palar neu. — I sent crispofoll e I destrall de mealer.

En la rera casa II coteblaus, I cot de cauellat e II tovaylles. — I tovayllo ab tres madexes destam e I cabaço ab sal entorn I punyera. — II vells de coto, II de seda, I capell, I borsa, I didall e I scryet. — I borsa de seda ab pebre gingebre en I paper e I capell obrat. — I borsic de cuyr, II blanches e miga franceses e II perpenyanes e III sous VI diners e I lit corruc. — I correge ab un coltell, I borsa, III blanches franceses e I perpenyana e I gauinet. — I coterdic blaue clara, I manegues burelles e I deuental aull. — II dorchs vinaders, I gran e altre poch e I banasta de canem cuberta de pell. — I couenet petit ab pel, I fromatge e I coue ab pell de gos. — I banasta plena de ianes grosses burelles e I poch de lana en I sach, floregada entorn XXV lliures. — I archa ab dos mugs de froment tremesor e IV froment ges qui pesen entre tots entorn V lliures. — I sach de bren, I sach de canem apedeçat, I dorquet, I pitxer destayn. — I correge ab son coltell e ab sa borse e I correge ampla ab dos siuelles. — Mige dotzene de fusos, I cuyller de mengar leyt, I cero de cuyr. — I citriyll de terra, III pells lanudes e I cota de sarczill. — I flaçada blaue de borra lista-

da de vert, de vermeyll e de blanch. — Dos farsets de blanquet que no son cusits que stan en poder del sastre. — Entorn XXII besties de magors de lana e entorn X anyells laytenchs, I taulell de portar pa e I dorch vinader. — Una balesta, I aradra, I lança, I farradaça, I fauç, I striyot aul. — I desquet, I clamascles, I codrat de lar, I ansat de terra trencat. — I citriyll, I squela ab un colar, I jubet, I cot burell auda. — I paues, I cobertorot de pells, I lumaner de tea. — I fusada de lana negre, I tinell aull, I sedaç aull. — I bot squinçat, I dorch de terra aygoade, I verguera, II batoylles. — I carabaçaza, I conqua ab sal, I dorch de terra apadaçat qui es aygoader.

Inventari de na Francesca filla den Joan de Ribes: Primo, I cistalaça, I saginera, I curtapeu blau de dona, I moltonessa. — Item, I mantell de mesclat ab pena nou, I samal aull plena de veladra. — Lana cuita filada e blancha, I pintes de pentinar lana. — I segi, II corters de moltonesa, II tous, II carabaces. — I caxa ab cartes e segellada ab segell del scriua, I desquet ab sall. — I ambut de colar leyt, III steues, XIII braçs daylls, II cercles de ferre. — I glauiot, I armaris, I pells de mantells, I capzalot, I marfega. — I canestrell de paschar ab alguns ferraments, I molls de ferre. — I lantia de vidre, I pareyll de çabates, I arch de balesta. — I salera de tenir sall, I canistell de peschar, I triba trencat. — I saler de sall ple derba colera, I canalobre de coure. — I forroyll de ferre, I canalobre de ferre, I capzana. — I filat de lebres, I cuberta de mulls audana, I cabaça de jonch meri. — Un strinyaç, I paleyn, I caueço de ferre, II muls ab lur exartia?

Inventari den Guillèm Benet de Serrat: Primo, I torbeyll, II pitxers verts, I bugaca, III reylles, II aradres.—Item, II segins de porch e la un es encetat, I jubet, I gonella burella. — II bugots, I guangua, I scarpre, I daylla, VII squeles menys de batayll. — II sogons de cuyr cruu, I enramadora, V exades, I fuylla despasa. — I plom de peredar, I arer, una picha de picar sall ab son picho. — I calces de sartzill, un parell de bous que te en Colomer emparats per la tayll del castell de Queralbs. — Sen mana en Michell per la soldada de son fiyll XLV besties de lana. — Sen mana en Serrat de Planoles per laxouar de la dona LXXX besties de lana. — III anaps, I armariaz, VI fusos, I scardaces auls, I scriny ab bren. — I breçoole, I cabaç ab segon, I capçelaz de ploma.—I bugaca, I cresola de ferre, I spatlar de carn salada veylla. — Al cofre han libres primo I flors sanctorum, I bulum del breuiari de mors, I stories del Alexandri sume bernedina, I pamfill e I fenser, I libre de notables teologals, I libre de natures (?), lectura de actors (?) e I breuiari del bisbat durgel (1).

---

(1) Lo *libre de natures* podría ésser lo *Libri Naturales* d'Aristòtil; al menys axi surt entre'ls llibres dels predicadors de Barcelona a la primería del segle XIV[è].

Inventari den Johan de Ribes: Primo, lana lauada e filada entre tota X lliures, I vanoha. — Item, II oreyllers, V matelaces, IV moltoneises, I capaster de ferre. — I aspi de auespiar lana, VII flaçades cominals, I triuell. — I caxa plena de passadors, I cuyraces de maczem. — VIII dogues de tina, I pedra doli, I tuuge, VIII porcels. — I sella, I bride, I spero, I sarria, I cardes, XII braces daylls. — I coltell de cinta, II balançes, II streps de balesta,I baci dacaptar. — II reylles de porta, II vellons blanchs de lana sutza, I pell de cabre. — Entorn mig quintar de lana, XIV pells lanudes, I forroyll. — I caça mens de cua, I correge ab un borsich, I daga. — I scriuania ab IIII vengelis, I balances de carnicer. — Una truge uiua, IX buchs vius, IV galines, I capo, I polet.

Inventari den Pere Baró de Queralbs: Primo, I ondidors, I debenedores, I cabaç de jonch meri, I sarria. — Item, I pertxa, I peliço e entorn II somades de lenya. — I corbeyll, I eradra gornit, I jou gornit, I cot blau de color. — Altre cot ab aligots e ab pell de blau scur. — Un curtapeu blau de una color. I coxi auda. — Una pena de mantell audana e I torn ab pua. — Dos axadons, I ferruca de coltell, I fromatge, II vells de coto. — Un got de vidre, VI florins dor, I resora de raure pa. — Un dobler, una resora de pastera, I coltell ab manech de boix. — Una soga despart, I caça de poall de fust. — Una orça aigadera, I conca en que seu una pastera cobertada. — En la casa deuant la casa fogayne, V mugs de ciuada. — Una archa ab segla fromentosa, entorn III mugs, I borraça de treliç. — Unes cardaces cominals, I pitxer destayn. — II tribes, un exoll, I sach olda ab bren, II exades. — II reylles de ferre, I exedo, I buch ab abeylles. — Bestiar de lana XCVII moltons, XCV oveylles anyells mascles, XVII e XX anyelles, VI cabres e II bous. — I squella grossa, I forcha de ferre, I ca gran. — Lana prima ab vediyll e pintanada e filada XX lliures. — Lana migana lauada en vediylla XXVI lliures, lana grossa leuada XIIII lliures.

Inventari dels béns del difunt en Pere de Guardia, qui fou Precentor de la Iglesia de La Seu, Rector d'Alp, beneficiat de Puigcerdà y Canonge de Tremp, atorgat per los marmessors de sa derrera voluntat en Francesch de Thoma, ardiaca de Cerdanya; en Berenguer de Erill, canonge, i en Jaume Vilar, Prebere y Beneficiat de La Seu, en presencia del notari en Pere de Ministrells y dels testimonis en Guillem Call, Porter menor de la Iglesia de la Seu; en Joan de Puteoclauso, escriptor de la propria ciutat y en Pere Corchat, Rector de Borr, en lo Bisbat de La Seu, lo dia 8 de Febrer del any 1400:

Et primo invenimus in hospitio in quo dictus defunctus suam habitationem faciebat: in quadam camera: Item un cofre apres del lit en lo qual havie... — Item dues cuyleres dargent. — Un coxi obrat de seda. — Un bosset en lo qual havie un reliquiari dargent ab un cordo de seda morada ab botons dor. — Hi avia un tiuat (?). — V. pedres que

havie en lo dit reliquiari de les quals la maior senere arrenchada. — Un cartro. — Un albara scrit en paper en lo qual contenie que en Bernat Todo de Limignana que tenie en diposit VI florins. — Una correga platenada de vori en la qual havie un flori e un morla. — Altro carner de cuyro ques tanchaue ab cadenat en lo qual havie un cordo de seda vert ab dos botons de fill dor per ceynir. — Una bossa de seda en la qual havia XI florins dor. — Altra bossa blancha ab botons dor. — Hauie en la dita cambra altro cofre maior en lo qual havie un manto folrrat de vermeyll e negre. — Una gramaya de londres vermeylla. — Una capa de bruneta de canonge folrrada la cara de vays. — Una gramaya de xemelot color de morat folrada de taffata blau embolcada en una tovaylola ab les ores negres. — Una gramaya de colea folrada de vays ab son capero folrat de blau. — Dos sobrepeliczs. — Dues almuczes de bruneta la una folrada de tafata e laltra de vays. — Una cota de vermeyl folrada de tadins blanchs. — Una cota negra. — Un capero de drap vermeyll. — Altro capero folrrat de negre. — Un briau de fustani. — Uns puynets de drap de lana. — Un..... de sendat vermeyll. — Una caxa en que havie unes clementines descuarnades cubertes de vert. — Un libre apelat gotfre de pergami cubert de vert (1).

Item, un libre de paper iomancz cubert de vermeyll. — Un libre de paper apellat les questions de maestre borch dominicalls. — Altro libre de paper apellat les constitucions de Tarragona. — Un petit cofre encuyrat en que havie moltres letres de paper. — Un libre en pergami scrit apelat..... speculatorum cubert de vermeyll. — Un libret de pergami en frances. — Un maczapa pintat ple d' scriptures de paper. — Un libre de paper de lectura de gramatich. — Un maczapa poch de fust buyt. — Altro libre de paper apellat liber sinodaris a domino Raimundo Episcopo limoscensis. — Altro libre de paper apelat isopus. — Altro libre poch de paper officii de sancta Maria he ahi set salmps. — Un studi ab sa roda e ab sa caxa en la qual caxa havie un pareyll de lançols grosses. — Unes tovayles ab listes braues. — VI mandills. — Un jupo de fustani menys de manegues. — Un capero de vermeyll folrat de blau. — Una jacha ab uns puynets vermeylls. — Un fasset blanch. — Una cota de drap vermeyll folrada de pena negra. — Una camisa de cor. — Un fasset folrat de blanch. — Una pinta de vori de pocha valor. — Un ferre de glaui. — Una barreta negra. — Una almucza negra de cor folrada. — Un pareyll de czabates entapinades. — Una lectura de paper de te vult deus. — Un breviari ab tan-

(1) Lo *Gotfre* és segurament la *Summam Gotfredi* que figurava entre'ls llibres dels frares predicadors de Barcelona a mitjans del segle XIII^è y que se creu era obra de Gotfret de Trani. En lo Diplomatari de cultura catalana del Sr. Rubió y Lluch hi figura una lletra del Rey Pere III, del any 1350, per la que fa present d'alguns llibres, entre ells la *Suma de Gaufret* a Joan Gil de Castiello.

chadors dargent. — Un maczapa ab frasqs cloltes (?). — Un martelet. — Unes tenayles. — Un panistret ab ferraments. — Un taulell de scachs a jugar. — Un coxi de mayla. — Una mayla dolenta. — Unes bescaczes (?). — Dos paneses vermeylls. — Un maczapa ab roses. — Un arquibanch en que fa pa. — Un mos de mul ab sos banchs. — Un strayl barrat de groch et de vermeyll. — Una colgua en que jahie lo dit defunt. — Un sobrelit de isarczs. — Una flaczada blaua ab listes blanches e vermeyles. — Una vanua barrada de vermeyl e de groch de pocha valor. — Dos lanczolls. — Una toczena. — Un matalassal ab listes blaues e blanches. — Un trauesser. — Dues taczes dargent redones daurades de dintre marchades de barczalona. — En la casa de la cuyna una caldereta pocha. — Una ferrada ab sa tacza pocha. — Un tinell. — Dues padeles. — Un barrall de veyre folrat. — Dos asts de ferre. — Una locza. — Una scaczadora. — Una ola de terra. — Dos tayladors grans de fust. — Uns ferres grans. — Uns ferres petits. — Una taula ab sos capitells. — Una cadira. — Dos banchs. — Dos mols de ferre. — Dues scudeles e tres greals de terra. — Una ampola de veyre. — Un pitxer de terra. — Dos morters ab dos boxs de fust. — IV tayladors de fust. — Un olier. — En laltra cambra una caldera gran. — Una somal. — Una destrall. — Una colga. — IV flaczades. — Un mathalas. — Un sachech. — Una lanterna de studi. — Un fre. — Uns sperons. — Una mula de pel parda. — Una sela. — Un bast. — Altro fre. — Un arquibanch en que ha un baci de lauto. — Una ola de coure. — Una gramaya negra de pocha valor. — Una bacina de lauto. — Dos lanczolls. — Dues tovayles. — Dos tovayloles. — Una pastera. — Un saquet de lana surgia la qual dien que es entre lo dit defunt e lo dit mossen en Berenguer deryll. — Una cacza daram trenchada. — Tres banchs. — Una gabia. — Una bancha foradada. — Un caliacz ab scriptures. — Un peliczo de pell de guineus. — IV posts. — Dues pipes buydes. — En lo obredor del dit alberch: Dos barralls la hu te na barona. — Un cadenat ab sa clau. — V posts noues. — Dos peus de colga. — Una cuberta destudi. — En lo celer den serra en lo carrer de tres dos en la dita ciutat dix lo dit Jacme Vilar que havie lo dit defunt en un vixell VI..... que pot tenir VI somades de vi. — Dues somals noues. — Una carta de absolta e de deute que en P. gaczoll preuere del loch de tremp confessa de deure al dit en P. de guardia C. XCVIII solidos la qual fo feta a ceruera a VII dies de Marcz lan de M. CCC. LXXX quinto closa per ma den Berenguer de Exameno habitatoris Ceruarie Auctoritate Regia notarii publici. — Habie en la dita carta un albara de paper scrit de ma del dit p. gaczoll preuere que li deu C. XC solidos e VI diners.

Inventari dels bens del difunt Mossen Raimon de Frexa, Prebere y Beneficiat de la Iglesia de La Seu, atorgat per los mermessors de son testament, ço es, na Mexendis, germana y hereva universal del difunt,

Mossen Guillem Call y Mossen Arnau Sanç, Preberes y beneficiats de la susdita Iglesia, en presencia del notari en Bartomeu Borr, qui l'autorisà, y dels testimonis Mossen Gombert de Cumba y Mossen Pere Sicart, Preberes, lo 26 d'Abril del any 1420:

Et primo in operatorio hospitii in quo morabatur: Item, una archa ab cubertor de dotze sesters de forment e es plena. — Un arquibanch on eren les robes de dona seguents les quals la dita heretera dehia que eren sues; primo un cot vermell per adona.— Un mantell de sanguini folrat de pell. — Un cot nou de ferret. — I mantell del dit drap folrat de pel. — I cot blau. — Una gonela del dit drap. — Un cot olda de ferret. — Una gonela de blanquet. — Altra gonela de ferret noua. — I mantell blau forrat de pena. — Una gramaya de blau per adona. — Una almuça noua negra folrrada de taffata. — Dos birrets. — Una vanoua bona. — Un lançol de dues teles. — Altre lançol de dues teles cendat. — Tres grealets de stany. — Uns punyets de ferret. — Dues capses de fust buydes. — Dues touailloles obrades de seda. — Un saquet hon hauia cent vuytanta nou blanques vytenes (?). — Una cornuda. — Una tineta al laguera. — Dos panesos. — Dos capeles. — Una cortina barrada de groch e de vermell oldana. — Una banasta de vimens noua. — Un parell de cordes. — Un banch. — Altra banasta petita. — Altra banasta gran. — Un aliure (?) ab lana. — Unes balances ab son timo. — Un mantell blau. — Un orinell. — Un alcorci. — Una taça tesa gran deurada dargent. — Tres taces radones dargent blanques. — Un saquet on havie quaranta dos florins e mitx entre barchinones, morlans, jaqueses e esterlines e quaranta quatre croats de XVIII diners e I croat de XVII diners. — III barchinones e miya vytenes e XXVII scuts dor e XXXI florins en or. — In camera retro operatorium: primo una colga. — Un matalass. — Un cocena. — Una flaçada sotill. — Un coxi dorella sotill. — Un trauesser. — Un parell de lanczolls de dues teles. — Un cobertor de blaui. — Un sobrelit bo. — Una flaçada listada de diverses colors. — Una archa ab entorn quatre o cinch sesters de forment. — Una capero blau olda. — Un fasset de blanquet olda. — Una cota blaua forrades les manegues de bordat. — Una cota de burell oldana. — Un manto de burell. — Una gramaya de sanguini forrada danyhins (?). — Una cota de ferret forrada les manegues de bordat. — Un capero blau olda. — Una vanoua bona. — Un ascrall o cubertor de diverses colors. — Una almuça oldana. — Un sobrepeliç bo. — Una cadira foradada. — Uns pintes per pintinar lana. — Un cabaç. — Una pipa desfeta. — Un tallador gran. — Un banch estret. — Una eymina. — Un fenistel. — Un gonell de morat olda. — Un matalaç esquinçat de pocha valor. — Una flaçada de lana bona. — Unes spatleres bones. — Un juppo gros olda. — Un arquibanch on eren les coses seguents: primo I breuiari de pergami que comença la segona carta significate et finit quod memor et penultima incipit cotidie hec oblatio et finit unum. — Un libre gros de paper qui es letra de

doctrinal que comença forma hominis et finit et leccionis terminetur (1).

Item, un doctrinal de pergami competent cubert de posts. — Un libre de paper de gramatica que comença cum sit nexus et finit quoddam formale. — Altre libre de paper qui es lectura de tractats. — Altra lectura de doctrinal. — Altre libre de lectura de logica que comença questio est inter dialectica et finit quatuor membra (2). — Altre libre de paper on son les constitucions provincials o sinodals de pocha valor. — Un libre de ympnes glosats cubert de posts ab aluda e ab platons. — Altre libre de pergami de sermons cubert de posts. — Altre libre de paper de questions de dret. — Altre libre de paper. — Un libret de paper del compot sotill. — Altre libre de pergami intitulatus incipit summa de casibus de fratre Raymundo de pena fort (3). — Altre libre de pergami de sermons. — Altre libre de pergamí de sermons. — Altre libre de pergami intitulat a la derreria comune sanctorum. — Un libre de pergami intitulat incipit quartus liber sententiarum de sententiis (4). — Unes constitucions sinodals de paper. — Un libre de pergami imperfet. — Un libre de paper qui es de tractat de dret e Constitucions de Cathalunya. — Un libre de paper on no ha molt scrit. — Un libre de pergami qui son exposicions de vocables scrit en letra radona. — Un libre de pergami qui comença Gregorius Episcopus servus servorum Dei. — Altre libre de pergami intitulat en la cinquena carta incipit prologus s. martini pape ex libris canonum. — Unes decretals que comencen en la segona fulla in textu sit omnibus quod quodam modo et finit compellatur. — Un libraç de paper. — Un testament de Mossen Bernat gomar canonge durgell fet en la ciutat durgell a XVII de març lany M. CCCC. II. clos e subsignat per lo discret nandreu balaguer notari per autoritat reyal. — Un banch. — Una capiola. — Un crisol. — Un canalobre de paret. — Tres perolls de somals. — Estam entorn de XXX lliures entre filat e filar. — Lana entre filada e filar entorn XX lliures. — Una cornuda sotill. — Quatre quarabaces. — Una conqua de fust. — Una pipa buyda. — Un quanter ple de vi blanch. — Un alcorci. — Una vinagrera. — Una taça d'argent radona. — Un vexel on havia entorn de VI somades de vimprim (?). — Altre vexel on ha entorn dues somades de clencs (?). — In coquina; primo uns cremals. — Uns cap foguers. — Uns ferres de tres peus. — Altres ferres mayos de tres peus. — Tres loces de ferre. — Una caldera sens ansa.

---

(1) Lo *Doctrinal*, sembla deu ésser lo *Doctrinale* d'Alexandre de Villedieu, llibre que també se trovava al convent de predicadors de Barcelona en la segona meitat del segle XIII[è].

(2) Lo llibre de *lectura de logica*, pot ésser la «logica vetus» o «logica nova» d'Aristòtil.

(3) La *Summa de Casibus* de fra Ramón de Penyafort era molt abundant en lo segle XIV[è].

(4) Lo llibre *quartus liber sententiarum de sententiis* sembla que era lo comentari del llibre quart de les *Sentencies* de Pere lo Lombard.

— Una paela. — Una caça daram miyancera. — Una cetra de lauto. — Una caldera. — Una ferrada. — Una caceta daram. — Un canalobre de ferre. — Una destraleta. — Una pastera cobertada. — Dues cobertores petites de ferre. — Una esbramadora. — II asts de ferre petits. — Un tallador gran. — Altre tallador gran sotill. — XVI scudeles e VI talladors. — Tres oles de coure migenceres. — I... d stany ab bronch. — I morter de coure ab sa ma. — I morter de pedra. — I caçola de terra. — Uns mols de ferre. — Un banch scon. — Un maçapa. — Dos cisteletes. — Una tauleta o bancha. — Uns ampoles. — Un barral de veyre. — Unes aynes de ferre de traure foch. — Un cofret de pocha valor. — Una maçapa gran. — Un cofret sotill. — Una taula plegadica ab sos capitells. — Una altra taula semblant. — Un librot doracions e de exemples en pergami. — Dos sobrepelices oldans. — Un coltell de ança. — Una spasa. — Un bacinet d'armes rovellat. — Unes cuyraces sotills. — Una balesta. — Una gabia de fil de ferre. — Una bacina gran daram. — Un libre de sermons en paper sotil. — Un libre de pergami collecta evangeliste epistoler sotil. — Una taulaça de fust. — Una balesta. — Un croch. — Un ormal ab son stoyx. — Una lanterna. — Un dreçador. — Dos cercles de ferrada. — Un cadenat sotill. — Una caxa ab ferraments e pans. — Un arquibanch petit. — Un mandiet. — X passadors, III enganents e V astes. — Un tallador de fust gran. — Dos lançols de tres teles cascun. — VII lançols de dues teles cascu. — Unes toualles ab listes blanques en lo cap. — Altres toualles grosseres de canem. — Una stola e un maniple nou de fustani obrat de diverses colors. — Dos caperons doliueta sotils. — Una caxeta petita. — Un parell de tesores petites. — Una cotardia de blau oldana. — Una almuça forrada de pena negra. — Una cota de burell oldana. — Un compter. — Una cetra de lauto. — Un broquer sotil. — Una podedora. Un macapa. — Una bacina tesa de lauto. — Un fasset de blanquet. — Una serra. — Una ceruellera. — Unes cuyraces entigues. — Un librot de letra gotiga. — Un tinter de plom. — Una colga. — Un scrall de canamaç. — Un matalass sotill. — Un lançol de dues teles. — Una flaçada sotil. — Altra squinçada. — Un arquibanch. — Un cetrill de coure. — Moltes camisaçes e altres pedaçes esquinçats. — Una correya blancha. — Una concha de fust. — Dues calderaces daram. — Un colga foch de ferre. — Altre colga foch de ferre sotil. — Una scala V. gallines e I poll. — En la archa forana on ha entorn de XXX o XXXV sesters de forment. — Un cadenat ab sa clau al que es tanchada.

Tant l'inventari de'n Pere de Guardia com lo d'en Ramón de Frexa estàn escrits en pergamí y conservats avuy al arxiu de la iglesia de la Pietat, de la Seu d'Urgell. En un y altre document les anotacions de llibres augmenten la valor d'ells per a l'estudi de la cultura mitjeval.

PERE PUJOL, Pvre.

UNES MEMORIES DE LA GUERRA DE LA INDEPENDENCIA *

(Acabament)

A mitj Juliol de 1810, lo dit Sr. Mariscal, enviá un convoy de 400 carros en Barcelona, en lo camí tingueren algunas adversitats no sé en que consistiren.

En la quaresma de 1810, lo senyor Bisbe de Gerona en una circular, que las Butllas, que enviaba, se publicasen; se executá pero molts no ne prengueren, per haberlas fetas estampar lo gobern francés y ne prengueren de españolas, altres se valgueren de las vellas y altres de ningunas.

Quant en lo Abril de 1810 los 1400 caballers francesos; baixaren de las cercanias de Tarragona, en lo Ampurdá, los habitants temian que se menjarian lo blat; no succehí, pero se feu una petita anyada, cullinse 2 cuarteras per vesana; en 1809, la anyada fou com en 1810; en 1808 fou felisísima, cullintse 7 cuarteras per vesana, de esta nos valguerem en 1809, y del que vingué de Fransa, y no sé de que nos valdrém en 1810.

En lo Mars de 1810 quedarem sens palla, per haberselan portada los francesos sens perdonar las pallisas de las casas.

Als 24 Juliol de 1810, lo Sr. Mariscal Magdonald á instancia de dita Junta, declará qne al tercer plasso del doble catastro, part se podia pagar ab fruits y que al primer de Janer 1811 cesaria lo doble catastro.

Als 15 Agost de 1810, en Sn. Jordi se publicá una lley del gobern francés, en la que ordenaba que las monedas de Cataluña, se reduhisen en franchs francesos; se entén de las monedas de plata y or y no de las de arám; si esta lley pasa, per fer una dobla de quatre, ó trenta lliuras Barcelonesas, en lloch de las 80 pesetas catalanas, se haurán de menester 90 pesetas ó franchs, pera esser las pesetas reduhidas á franchs y cada franch val 30 quartos ó 608 diners Barcelonesus.

En la nit dels 12 als 13 Agost de 1810, las companyias del prebere Doctor Robira, y altres en número de 1500, junt ab los caballers de Sant Narcís, entraren en la vila de Figueras, per tres ó quatre parts, ab un foc vivissim que durá tres horas; de ell resultaren algunas morts á dits espanyols y també á los francesus de dita vila y també alguns ferits.

Als primers Agost de 1810, al dit Sr. Mariscal Magdonald enviá altre convoy de viures de 300 carros francesos á las tropas francesas

(*) Vegis los núms. 41 y 47 del *Boletin*.

de Barcelona (1), per acompanyarlo mandaren quasi totas las tropas del Ampurdá, totas las de Besalú y Banyolas, anaren ab poca fresa de escopetadas; fora que foren los dits francesos, de Besalú y de Banyolas los espanyols se aposentaren, y de dits puestos, feyan surtidas en lo camí ral de Báscara y ab ellas molestaban molt á los francesos prenéntloshi mols carros y també á los espanyols. Al pas que los espanyols feyan ditas cosas y altres, lo exercit francés de Catalunya se uní ab lo exercit francés de Aragó, quant al Fabrer de 1809 se hagueren apoderat de Saragossa per capitulasió despues de tres mesos de bombardeig; en lo Abril de 1810 se apoderaren de Lleyda; despues de Tortosa penso, y después en lo Agost dit se acostá á las cercanías de Tarragona, junt ab lo de Catalunya, per dit siti ab que manaba dit Magdonald; est en dit Agost ha transferit el quartel general de la ciutat de Girona, en la ciutat de Barcelona, y lo transferiren de Fornells, en Gerona, al mes de Desembre de 1808.

Ni al rigor del Mariscal Auguerau, ni la benignitat del Mariscal Magdonald que han usat ab los brigants, al primer, penjantlos, y al segon perdonantlos, no los han pogut fer retirar en sas casas, per treballar, sino que han continuat divagant de una part á altre atropellant y robant á los viatjants; en tant, quen foran las tropas francesas fora, dels circuits de Gerona, per Tarragona, los transitants no podian passar per la costa roja (2) perque sempre eran robats de los brigants, y se resolgueren de passar per al Congost (3), per tenir major seguritat; ni aquesta podían lograr, per succehirloshi algunas vegadas esser robats, ja dels francesos, y ja dels brigants, com succehí á uns carriotérs en la illa den Vinyals (4), als que foren robats per los brigants, y altres viatjans en Sta. Tecla, foren robats per los militars.

Los dits brigants en una nit del estiu de 1809 incendiaren la porta forana de la casa de Juan Costa treballador de San Jordi alias Canot musich.

Al pas que los brigants feyan las cosas ditas per haberse allargat las tropas á Tarragona, las tropas espanyolas, sen portaban los grans de delme de alguns pobles, per las tropas de Espanya, que estaban aposentadas en la vila de Olot.

En 1808 y en 1809 no permetían los superiors espanyols ni francesos que los habitants de un territori se tractasen ab los de altre territori, essent de diferent gobern; en tant que en 1809 se tenia per un gran crim que los catalans del gobern espanyol se tractesin ab los catalans del gobern francés; pero en 1810 se ha fet tant comú dit tracte sens

(1) Ab lo que's veu l'aislament o quasi bé siti en que's trobava Barcelona.

(2) Carretera de França al exir del pla de Girona.

(3) Pas del pla de Girona al Ampurdà que allí comença.

(4) Es una illa que fa el Ter en aquells indrets.

ninguna nota de crim que tots los dias los catalans ampurdanesos se tractaban ab los catalans montanyenqs, los primers del gobern francés y los ultims dels espanyols.

Estos no han tingut lo gobern francés, sinó transeunt, en lo principi 1810 quant la divisió del General Juam (1), hi passá, los de Olot y Camprodon no se mogueren.

Se diu que Magdonald, per no anarli las cosas conforme, en Tarragona se ha retirat ab pérdua ab son exercit en Manresa, y los espanyols han baxat en lo Ampurdá.

Als catorse Setembre de 1810, al matí arribá al Sr. O'Donell, general español, en La Bisbal ab la sua divisió valerosa y de bona práctica militar de 10.000 infants y de 500 caballers, tots joves, bisarros y ben vestits, al entrar la vanguardia digueren á la gent que no tinguessen temor de res, y la gent los abrasaban, de alegria cridavan ¡viva Espanya!, luego se apoderá del campanar, per fer foch á los francesos que estaban tancats al castell per la arribada, als que per haber abandonat la capitulació, á las 8 de la nit la acceptaren, foren presoners de guerra com y també, los 100 que hi anaren de refors de Torroella; en estas accions fou ferit dit Odonell (2).

Als disset dit, la dita divisió, per Cassá de la Selva y en la nit dels 18 al 19 dit, marcharen las tropas espanyolas de Banyolas.

Quant los espanyols eran en La Bisbal se feren portar molts manteniments de los pobles vehins, fins á Ter.

Al arribar ditas tropas en la dita vila, molts se pensaban que venian per sitiar á Girona, y los de est partit deyan que la comunicasió als 15 ja era cortada, ab dita ciutat de Girona; y altres deyan que solament havian vingut per pendrer los francesos de La Bisbal, Sant Feliu, Calonge, Palamós y de altres parts als que embarcaren als 16 dit en Palamós en número de 1500, los de est dictámen, apart que ho han endevinat; pero jo dich que al discorrer ab cosas de guerra es en vá, com succehí á los del primer dictamen, quant deyan que Girona era totalment sitiat, lo que no ha succehit fins al present día 24 de Setembre de 1810.

Quant los francesos de Torruella tingueren noticia que los espanyols eran en La Bisbal, desampararen lo puesto essent comandant el Senyor Blanch.

Als 2 Octubre de 1810 vingueren alguns 15 miquelets ab un sargento, ab un ofici del Sr. Comandant Fábrega al que deya que al Batlle de Sant Jordi li entregás los dinés que hi habia arreglats de los trimestres per pagar al doble catastro á los francesos y foren algunas 50 lliuras Barselonesas las que se las hi entregáren dita quantitat y de

(1) El general Souham.

(2) D'axò li vingué'l títol nobiliari de Comte de La Bisbal.

ella firma recibo dit sargento en nom de dit Comandant y Capitá Fábrega.

Als 11 Octubre de 1810, los espanyols intimaren la rendició á los francesos del castell de Medinyá, estos respongueren que sens llisensia de Girona no se volian entregar.

Per no estar ab las disposicions militars que desitjava al dit Mariscal Magdonald ab son exercit de las cercanias de Tarragona, passá en Cervera ab sas tropas, en ella plantá lo quartel general.

Als primers Novembre de 1810 al dit Mariscal Magdonald ab la sua divisió abandoná las cercanias de Lleyda y se retirá en Gerona, en la que arribá als 10 Novembre de 1810 y las tropas se aposentaren en lo Ampurdá.

Al pas que ditas tropas feyan descans en lo dit Ampurdá, diariament arribaban tropas francesas de refors tan de infanteria com de caballeria las que se aposentaban en la altre part del Ter, com es San Llorens, y altres pobles; eran caballers.

Ningú entén la causa de dita reunió de ditas tropas, en dits puestos, se allotjan en las casas de los particulars.

Als 14 Novembre de 1810, arribá en St. Jordi á la posta del sol al General Salmo de caballeria, se aposentá en casa del Sr. Viladevall; aposentat que fou doná avis á 200 caballers que eran en San Jordi aposentats dels 11 dit á los que eran en Colomes, Jafra, Vilupriu, Gahusas, Camallera, Vilahur, Viladesás, Flassá, Mullet, La Pera y Foixá que compareguesen lo día 15 en lo camp de San Jordi al matí del día 15 comparegueren y se acamparen per ordre de dit General en las riberas en número de 100 á 200 caballers, acampats que foren, lo dit Sr. General Salmo passá en dit acampament per arreglar lo Regiment de Caballeria n.° 29, lo arreglaren de altre regiment y de refors de França, per tenirlo ja arreglat, lo dit General Salmo se regresá en Girona y la caballeria de dit camp partí los dias 19 y 20 dit per lo camp de Salt.

Ve es veritat, que diguí que la caballeria habia de aposentarse en Sant Llorens 25, pero per eser tant arreconat no volgueren anarhi.

Reunidas que foren totas las tropas francesas, als 20 dit, en lo acampament de Salt, al 21 de Novembre de 1810 al mati partí lo exercit francés en número de 20.000 homens al mando del General Salmo, estas tropas acompanyaban un gran convoy y arribaren en Gasarans, en lo que feu nit dit General ab son exercit, dit dia 21, als 22 dit marchá dita divisió al matí y al mitj día arribá á las cercanías del Pont de Tordera y allí se detingueren fins als 23 dit.

Feren dita detenció de 24 horas penso, per esser dit pont, trencat anomenat de San Celoni, y també per esperar un altre convoy que anaba una diada atrasat, el que se componia de 50 carrossas francesas, 150 carros catalans, moltas bestias ab carga y 250 bous francesos; tot lo dit anaba acompanyat de una divisió de 5000 homens de tropa, y

tots los dos convoys dits á las 12 del día 23 Novembre de 1810 ja habian passat al pont de Sant Celoni y después arribaren ab tota tranquilitat sens ninguna contradicció de las tropas espanyolas.

Be es veritat, que digui que no sabia, ni entenia com las tropas francesas, habian vingut de las cercanias de Lleyda en lo Ampurdá, pero atenent á lo que han practicat, dich que vingueren per arreglar los regiments, per esperar lo refors que vingué de Fransa, y per fer un gran convoy y executat tot lo dit, lo dit día 20 Novembre de 1810, partiren per Barcelona com está dit.

Als primers Desembre de 1810, los francesos de Gerona ab una gran divisió, anaren en la vila de Olot, ab gran tranquilitat, per demanar una gran contribució, la que demanaren, y se emportaren 30000 pesetas, segons uns y segons altres, 100000 pesetas; en la tornada foren atacats per los espanyols, y pagaren la contribució ab alguns morts y ferits.

Als 11 Desembre de 1810, los brigants, per haberse posat á robar, no solament á los viatjants, com antes, sino també en las casas, dit día á las 11 del día anaren en casa Meni de Pins, robaren á la usufructuaria, Francisca Muni, viuda y pubilla Moné de Vilasacra, ab los 5 minuts que durá lo robatori, robaren tots los diners de dita, despues, quant los del vehinat de Pins tingueren noticia de dit robatori per los crits que doná la viuda Teresa Moné y Falip desde l'hort, tiraren una escopetada, oida per los lladres fugiren, y deixaren la dita pubilla llibre y á las minyonas tencadas; ab dita escopetada ó ab altre que los hi tiraren feriren á un de dits, la dita Teresa aná en la capella y tocá á somatent, no solament han robat á dita casa sino també en casa Puig de Albons, en lo mas Visens, en casa Sans de Fallinas, en casa Feixat de Viladesás ab altres casas també han robat.

Tingut noticia per la escuadra naval inglesa que en Palamós se habia refugiat un comvoy maritim francés, dirigit per Barcelona, als 13 Desembre de 1810, á las 2 de la tarde lo atacaren ab viva forsa de artilleria y de fusillería y l'atac durá fins á las 5 de dita tarde, de lo dit resultá que los francesos, no pogueren ab la sua valerosa y pertinás resistencia, no pogueren impedir lo desembarch de los inglesos, de pendrer la bateria y los efectes que hi tenian; al oir los francesos de La Bisbal al tiroteo, sens dilació marcharen per ajudarlos, al arribar á Palamós ja los inglesos se lo habian portat, lo que hi tenian junt ab los vestiments, y solament feren alguns deu presoners inglesos.

Al 21 Desembre de 1810 morí en Gerona, al I. y R. S. D. Joan Agapito Ramirez de Arellano, dignisim bisbe de Girona; al darli sepultura se pasejá per la ciutat, y lo gobern Frances li feu tots los honors posibles, tant ab tropa formada, com ab música militar, en lo acompanyament de lo cadáver de dit Sr. Bisbe; dit, há gobernat la iglesia gerundense 12 anys ab gran acert y vigilancia, no restantli los

trastorns de la guerra per semblar lo *vir fortis* de la escriptura; li feren los honors de Mariscal de Camp.

Al 1 Janer de 1811, al señor D. Joseph Garriga (1) ab altres oficials francesos arribá en Gerona, venian del costat de Banyolas, dit Garriga també aná en la dita expedició de Olot, no destantli la pública y solemne dempleació, que li feren en lo principi de la primavera de 1810, essent General Augerau ell se ha manejat, per tornar ab alguna imanistració, en dita primavera, també fou desempleat dit Sr. Cr. Puig, y are diuhen que es en Barcelona, essent President de la Audiencia de Apels.

Los 20000 homens dits, que als ultims Novembre de 1810 arribaren en Barcelona ab los convoys, despues marcharen, per refors en lo siti de Tortosa junt ab dit Mariscal Magdonald.

Al pas que las tropas francesas tenian siti en dit Tortosa, lo gobern espanyol, feya una rigurosa quinta; en la montanya, se allergaren á ferla cap en Banyolas y en los pobles cerca del camí ral de la Creu de Fallinas, dita quinta ó lleba era tant rigurosa, que no exceptuaba á ningun jove, y habia casas que ne surtían 3, y tots habian de servir y si algun volía eximir se habia de pagar 500 duros, son 931 lliuras 10 sous Barcelonesas, despues de haberlos quintat los enviaban á Tarragona, y al mateix temps demanaban y feyan pagar uns pagos exhorbitants.

Als 7 Janer de 1811, un gran Oficial que estaba aposentat en Bordils, com á comisionat del Mariscal Magdonald, feu presentar la justicia de San Jordi; quant fou en sa presencia al Sr. Batlle Tomás li feu la demanda de 100 albres, ó de 300 canas de fusta de 180 palms quadrats, la cana, la que es de 13 pams 3 quarts y un poch mes, quadrats las que reduhidas á canas de 10, fan 500 canas; lo que proposat al poble per dit Batlle, en Junta del día 7 dit, se resolgué que se li donasen las ditas 300 canas de fusta de lo que se doná avís á dit Sr. Oficial, al día 8 dit, y al día 9 dit se comensá á portar dita fusta en los magatsems de Gerona, habian de passar per Bordils als 11 dit; la feran dexar en Bordils y digueren que no sen hauría de portar mes en Gerona.

Als 10 Janer de 1811 se sentiren unas grans canonadas en La Bisbal, Rosas, Figueras y Báscara; digueren que se tiraban per haber arribat en Figueras molts carros de moneda de Fransa.

Als 13 Janer de 1811, en Gerona se feu una gran salva de artilleria y se cantá un solemne *Te Deum*, ab música, en acció de gracias, per haber entrat los francesos en Tortosa, per capitulació feta als 2 Janer

---

(1) Un dels afransesats més importants: primer Cirurgià a Sant Pere Pescador; després pensionat per Carles IV per a viatjar per França, Inglaterra y Allemanya per estudiar los vells de les fàbriques; representant de Catalunya a les Corts de Bayona, etc., etc. — CONARD. *Napoléon et la Catalogne*, pàg. 163.

de 1811, despues de alguns mesos de siti; en 1664 també sen apoderaren: segons relacions, las canonadas que tiraren als 10 dit foren per dita rendició segons se diu.

Apoderats que foren los francesos de Gerona, demoliren tots los fortins de dita Ciutat de Gerona, en excepció del castell de Monjuich, lo que estaba verificat al primer Janer de 1811; en dit temps també minaban las murallas de dita ciutat.

Comensada que fou la guerra en la primavera de 1808, com está dit, apart que los elements per lo gran estruendo de la artilleria, se han retirat en son aposento, y no han tingut al vigor acostumat, los calors dels estius han estat molt moderats, per haberse cobert o entoldats los cels, ab nuvols, per detenir los raigs del calent sol, y també en ells algunas vegadas, cabian alguns ruxats de pluja, per ajudar en la temperació del calor; en los hiverns de dita guerra no hi ha hagut, aquells ayguats, que solía haberhi, pero sí un poch de neu en la nit del 2 al 3 de Janer de 1811; ni tampoch hi ha hagut, aquellas tramontanas y frets que hi solía haberhi en los demés hiverns, en excepció dels ultims de 1810 y principis de 1811.

Per no agradar las pots á los francesos, quant tingueren algunas 70 canas de pots, las restants fins á las 300 canas de fusta ditas, volgueren arbres, y se los donaren y als 27 Janer de 1811 se comensá de ferlos petar, en lo del comú, los trencaban habitants del poble de San Jordi, y los matexos habitants, treginaban las toradas del comú á Burdils.

En lo any 1794, quant en lo Novembre se entregá á los francesos el castell de Sn. Fernando de Figueras, en Gerona, per lo temor de siti, feren petar tots los arbres de la Debesa y dels pasejadors, fora el temor de siti, per las paus de Basilea fetas al Juliol de 1795, los Gerundenses, feran algunas plantadas en los pasejadors, pero se trencaren en lo estiu de 1808, per evitar las emboscadas que los francesos podrían fer en lo siti que volían posar en Gerona; tingut Gerona per los francesos en lo Desembre de 1809, per capitulació, com está dit, se dedicaren en hermosejar los pasejadors y Debesa, en tant, que per ferho, demanaren 300 arbres blanchs per plantar en dits puestos, los demanaren en St. Jordi, y també en altres pobles, en lo mes de Janer de 1811.

En dit estiu de 1808, las Juntas gerundenses feren demolir molts edificis, com es, casa Roca de la barca, al Pilar de Padret, y altres, ho feren perque los francesos no si poguesen refugiar per fer baterias, ho feren inútilment.

Las Juntas Gerundenses, ab intervenció del Sor Bisbe, en la primavera de 1808, ordenaren per al bon éxit de las armas espanyolas acudir al Señor de las Victorias, ab rogacions y pregarias públicas, per aquets efectes feren circular las ordres per los pobles, al arribar en Sant Jordi, lo Rector Bofill la posá en práctica en lo Maig de 1808,

dihent lo rosari y cantant las lletanias, y dihent una Missa tots los matins fins als 9 Desembre de 1808; en est dia cesá per la invasió dels francesos.

Vist per lo senyor Intendent Rouger de Lamet, que per lo arreglo que en lo Janer de 1810 feu lo Sr. Corregidor Puig, en lo asunto de carros per lo convoy, sempre estaba molestat ab recursos, de aquells pobles, que per desmediada cárrega, no podian teniri, y que per esser molts los pobles que no tenian carros al convoy, als 15 de Janer de 1811, per posar una equitat igual á tots los pobles del corregiment de Gerona, decretá que en Gerona, tots los pobles de dit corregiment habian de tenir 64 carros en Gerona, per portar lo necesari per la guarnició; per posar en práctica lo dalt dit, feu un repartiment, de los dits carros, entre los cantons de dit corregiment; en lo cantó de Gerona, senyalaren 8 carros, en lo cantó de Báscara 2, en lo cantó de Torroella 10, y axis corresponent, se feu lo repartiment per los altres cantons; y en San Jordi, per esser del cantó de Gerona tocá fer per dit repartiment la 3.ª part de un carro.

En las guerras, tot es molest, cansat y trevall, tant los pagos com los bagatjes, pero lo que es mes cansat es lo anar á bagatje per lo molt que costa y per las moltas cabalcaduras y carros que se perden, y en especial, en la present guerra; en lo estiu de 1809, lo anar á bagatje costá molts diners y se perderen molts carros y bestias, provenia de no voler anar la gent á bagatje, per los francesos; al mes gran trastorn que ma mare Paula Perich y Viader, Viuda, ha tingut, en la present guerra, fou als 12 Juny de 1809, quant habia de anar á bagatje ab lo carro y no trobaba á ningú per anarhi, y sabia que lo Sr. Garriga pasaba per los pobles, per lo assumpto de bagatjes y feya seguir moltas personas de tots estats arrestats, com á inobedients, lo que feya molt temor á dita Paula perque tenia esser del número dels arrestats, per no encontrar ningú per manar lo carro y se hagué de valer de obrir una carrera de or y ab esta lográ encontrar un per manar lo carro, y no sen penedí de encontrarlo encara que ab est medi, per lo que succehí á l ι muller de Francesch Batlle Pagés, á esta se lan volía manar dit Sr. Garriga ab dits arrestats per no tenir lo carro compost per anar á bagatje y per la intercesió del Sr. Regidor Tomás y ab la promesa que li feu de anarhi lo endemá, la dexá en sa casa; y dit nou arreglo se posá en práctica lo dit primer de Febrer de 1811.

Vist per lo gobern francés que el plan, dalt dit, de 1810, per fer la guardia nacional en Catalunya, la gent no volgué adexirse, resolgué fer comisió, per fer dita guardia, al catalá de nació D. Joseph Garriga, pensanse que ab la sua mónita catalana, lograria posar en práctica dita Guardia nacional, passá en las vilas de La Bisbal, Verges, Torroella y altres poblacions en lo Febrer de 1811; conegué la gent, que la comisió que tenia dit Garriga no era á ells molt favorable, y dit Sr. Garriga també conegué que lo seu plan no agradaba á la gent, pero

no obstantli ditas contradiccions, passá en nombrar algunas personas caps de casa, per dita guardia nacional.

Vist per lo Sr. Mariscal Magdonald que los catalans no podian soportar al doble catastro, per lo molt que estaban molestats, ab bagatjes, pallas y altres cosas, en lo Juliol de 1810, expedí una ordre en la qual deya que el doble catastro cesaria al últim de Desembre de 1810, y que per 1811, se posaria el simple catastro, y als 11 Novembre de 1810 se expediren las ordres en això corresponents, y arribaren en San Jordi als primers Febrer de 1811, en ells se llegía que per 1811 solament se pagaria lo simple catastro ab 12 iguals pagas y per lo suplement del doble catastro, posá dos vintens á dit catastro, posá també un imposit á las portas y finestras, tot pagat mensualment, com lo doble catastro, això no se pagá.

Als ultims Febrer de 1811, los francesos sen portaren moltas pessas de artilleria de Gerona, cap en Fransa, digueren que la recullian al Castell de San Fernando de Figueras; al perque la trehuen de Gerona y la portan á Figueras ó á altre lloch no se sab.

Als primers Mars de 1811, las tropas francesas de Torroella y altres parts, marcharen á Fransa, sens quedar quasi mica de tropa francesa en dits puestos; pero al fet de la veritat, fou, que se reunisen en un puesto ventatjós, per anar á la vila de Olot, y la veu del poble deyan, que habian de anar en Fransa, per aquietar al poble, per esser alborotat, pero tot es una mentida; als 9 Mars de 1811, han entrat en la vila de Olot sens gran resistencia, en la jornada dels 8 y 9 dit; en la jornada dels 6 y 7 dit, tingueren en las cercanias de Mieras, gran resistencia.

En lo mes de Octubre de 1809, lo Sr. Corregidor Puig de Figueras, feu estampar uns papers públichs anomenats *Ecos de los Pirineos,* als que entrega á los párrocos y justicias de los pobles liberalment, lo que durá poch; en lo Juliol de 1810, essent dit Puig, corregidor de Gerona, feu donar en la estampa uns papers públichs ab lo nom de Diaris de Gerona (1); y en lo Febrer de 1811, lo gobern francés de Gerona, feu estampar uns papers públichs anomenats Gasetas de Gerona las que feyan pagar á los pobles, y si volian las Gasetas, los Batlles, las hi donavan 2 vegadas la semana; quant durará este arreglament gasetal, no hu sé, sols sé que, los diaris dits de Gerona, no duraren molt temps, per darse liberalment á los Srs. Batlles.

Tots los preparatius de los francesos eran de juntarse lo exercit francés de Aragó manat per lo general Suchet ab lo de Catalunya, manat per lo dit Mariscal Magdonald, per anar á posar siti á la ciutat de Tarragona, en la primavera de 1811, y lo impedí el cop fatal següent.

---

(1) Es un dato curiós de la influencia de Puig y dels orígens del *Diario de Gerona.*

Al pas que las tropas francesas se estaban ab gran tranquilitat, en las vilas marítimas de San Feliu y se fortificaban en los Caputxins de la vila de Olot al Revt. Doctor Rovira prebere, al Sr. Doctor Llovera, al Revt. Domer de Llorá y altres Oficials, ab sas tropas, se asercaren en lo castell de San Fernando de Figueras, per executar la mes valerosa acció que fins ara no se ha narrat en las antiguas y modernas historias (1).

En la nit dels 9 als 10 Abril de 1811, los dits señors se acercaren á las murallas de dit castell de Figueras, y á las 4 del matí de dit dia 10, entraren per una porta escusada, anant devant lo dit Sr. Rovira ab 400 militars voluntaris que lo seguian, entrats que foren, lo dit Rovira se presentá á la porta del Sr. General Guillot; al tustar (trucar) dit Rovira, Guillot respongué qui demanaba y que volia, Rovira digué que era aquell que volia ferne sentencia en la plassa de dit castell, y que la guarnició espanyola ja era en lo castell, y que ell y guarnició francesa habian de esser presoners de guerra; al oir estas cosas Guillot, no sabia vestirse ni articular ninguna paraula de espantat que estaba, y deya que sentia que 400 brigants se haguesen apoderat del gran fort de Sn. Fernando de Figueras. Rovira respongué que are conexeria si las suas tropas eran brigants ó valents militars; pasadas totas estas rahons y se aixecá y se vestí, y ell y la sua guarnició, en número de 1000 soldats, foren portats en domini de Espanya; altres dihuen que no fou dit Sr. Rovira el primer que entrá en dit Castell sino el dit Doctor Llovera, pero jo dich, que per la llibertat de Espanya, poch importa que siguia Rovira ni que siguia Llovera al que entrá primer en dit castell; als trámits que se feren per entrar en dita porta, no se saben de cert, uns dihuen, que se feu ab una clau de or, altres dihuen, que se feu, per una gran fidelitat de un catalá, que tenia á los espanyols, lo que succehí com segueix; entre los miquelets de dit Sr. Rovira ni habia un que era fill de Castelló de Ampurias, el que era estudiant y moltissim experimentat, y de gran exterior, est per sos justos motius ab bona anuencia de dit Sr. Rovira, se retirá en la sua casa, despues passá per criat de dit General Guillot, y essent per criat ab ell, pensá ab lo que li habia dit Rovira, era que si podia fer algun favor a Espanya, que lo fés, lo que executá, passant ab dit Sr. Rovira en el que li digué que com á criat de dit General Guillot era depositari de las claus de la porta oculta dita, lo que oit per dit Rovira se li feu molt agradable per poder executar la dita entrada. Apoderats que foren los espanyols, de dit castell, feren Gobernador de ell al General Martinez al que doná, el parte á la Junta del Principat, dihentlos que al dit

(1) Són ben justos aquests encomis. La presa del Castell de Figueras, encara avuy se explica al Ampurdà com una empresa quimèrica, com un fet d'armes sens parior en les guerres.

Sr. Rovira ab sos soldats catalans se habia apoderat de dit y que la guarnició constaba de 1000 homens, era la espanyola.

Al pas que los espanyols se anaban fortificanse en dit castell, el General Lafebre abandoná la vila de Figueras, sens eser atacat y despues doná avis á nal Sr. Compte del Imperi francés, de Beragueij Dihilliers, General de Gerona, de la pérdua de dit Castell, tinguda esta noticia partí de Gerona y passá en Pont de Molins á posar lo quartel general y de est puesto, reculli las tropas que tenia en las vilas de marina y de la montanya y reunidas totas las tropas tingué alguns 10000 homens, y ab estos posá siti á dit castell de Figueras.

De las cercanias del Ebro el Sr. Mariscal Magdonald, se retirá en Barcelona, per organizar lo Principat, y al pas que trevallaba en la dita organisació rebé la noticia de la desorganisació de dit castell.

Al voler entrar á mitj Abril de 1811 el Sr. Baró de Rotas ó de Talarn ab un convoy, á dit castell, los francesos li feren una gran resistencia, pero la pagaren cara sens poder impedir la entrada á dit castell; entrat lo dit Sr. Baró en lo dit castell ab la sua divisió de 5000 soldats, y convoy se pasmá, quant vejé tant provehit de farina y demés provisions de boca, lo mateix li succehí en lo assumpto de artilleria, deyan que hi habia 1000 bocas de canó, sens contar los 12000 fusells; de moneda ni encontrá moltísima, ab una paraula, estaba moltisim provehit; quant la Junta del Principat, situada en Tarragona tingué notisia de dita gran provisió, sen alegrá molt y lo selebrá ab grans esterioritats de alegria. Als 12 Abril de 1811, la junta del principat enviá una divisió de 5000 homens entre caballers é infants á las ordres del Sr. General inglés Doile el que arribá en Olot als 15 de Abril de 1811 y als 16 dit partí per Darnius.

En estas ocasions y jornadas militars era General principal ó en gefe de Catalunya el Sr. Campoverde, per los espanyols, y de los francesos, al dit Magdonald; est se anomená el General de la alta Catalunya.

Al dit Campoverde determiná fer anar un convoy al dit castell de Figueras, y també determiná atacar á los francesos del rodedor de dit castell, lo que se executá als 3 Maig de 1811 á las ordres del Sr. General Sofiet estaba á la dreta, el centro y la esquerra no se qui ho manaba; en tota la matinada, la acció aná molt bé, entraren lo convoy en lo castell y las tropas de Sarfiel, arribaren fins á la vila de Figueras; en la tarde de dit dia los espanyols tingueren de retrocedir; ab algo de desordre y pérdua.

Reunits que foren los francesos en Besalú, tingué avis dit Campoverde que el general Sutchet, ab son exercit de Aragó, se dirigia, ó bé á Barcelona per socórrerla ab un convoy, ó bé per posar siti en Tarragona.

Sabut per lo general francés que lo Sr. Clarós, coronel, volia fer reunió de gent en La Bisbal feu anarhi las tropas algunas vegadas per

impediru, lo que logrà, lo mateix practicà en las vilas de Banyolas, Besalú, Olot y també altres.

En la nit dels 14 als 15 Maig de 1811, per no haberi palla, en lo dit castell de Figueras, lo dit Sr. Baró de Talarn ab 200 soldats de caball, atravessá los campaments de los francesos sens tenir ninguna pérdua, se dirigí per Olot, y per tenir noticia, que los francesos hi anaban, prengueren al cami de La Bisbal.

Als 24 Maig de 1811 los espanyols del castell de Figueras, feren una sortida, cremaren los campaments de los francesos, estos despues los alcansaren fins á las murallas del castell.

Als primers Maig de 1811 lo general Suchet ab la sua divisió, sens obtarli res la perdua de dit castell, y per ella no poder tenir auxili del exercit de Catalunya per estar ocupat en lo siti de dit castell de Figueras, posá siti en la ciutat de Tarragona, y en los ultims de Maig dit, ja las baterias de bretxa estaban compostas y també ja enviaban algunas bombas los francesos á los tarragonenses.

Als primers Maig de 1811 arribá en Tarragona al general en xef del exercit espanyol de Catalunya al Sr. Duch del Infantado.

A mitj Juny de 1811 arriba en Torroella de Montgrí uns militars francesos ab una divisió de tropa per cobrar tots los mesos endererits de dit any, y lo que executaren, ab menos de 4 horas, del modo seguent: feren 3 ó 4 divisions á las que cassaren tots los pobles del cantó de Torroella, al arribá als pobles demanaban la justicia, quant la tenian en sa presencia los intimaban una ordre del Sr. Intendent Rouger de Metz, diénlosi que dintre tres horas pagasen tots los mesos endererits de 1811 y si no pagaban dintre dit temps, que los portasen presos en las presons de Gerona; á cada poble ja demanaban la quantitat de pesetas que habian de pagar, y no pagantlas prenian las justicias y principals dels pobles y se los emportaban, y quant se veyan presos, si no tenian los diners, los manllavaban, per poderse posar ab llibertat; també demanaban carros pero se componian ab diners; esta es la primera vegada que lo gobern francés ha usat de tan rigor per cobrar los pagos dels catalans; ab lo mateix rigor passaren en lo cantó de La Bisbal.

Be es veritat que en lo Novembre de 1810, Monsieur Plá, passá en lo cantó de Báscara, com á comisionat de dit Intendent per cobrar lo doble catastro, per cobrarlo, ell mateix passaba per los pobles ab una divisió de tropas, donant avis á las justicias que si no pagaban dintre 2 dias, serian portats presos en las presons, pero com las justicias pagaren un poch de lo que debian, no foren portadas presas.

En lo mes de Maig de 1811, lo blat arribá á 55 pesetas la cuartera, y las altres granas de fer pá, anaren á mes de 40 pesetas la quartera, com no en vingué de Fransa ni de altres parts y per eixa causa los grans han anat tan cars y moltas vegadas ab diners á las mans no sen trobaba á las plassas, y ni hagué molta falta, y per esta falta de gra,

se menjá molt pá de aglans y de sibada pero tot carisim; pero en especial las aglans, anaban á 12 pesetas la quartera y la sibada á 16; la falta de grá també provingué de habersen portat las anyadas las pedregadas que vingueren als 11 Abril y als 17 Juny de 1810, y també per haberhi molt terreno, á 2 horas del circuit de Gerona sens cultivar; per totas ditas cosas se feu un any tant mal, que per poderse alimentar la gent, fou necesari lo anar á captar, 4 ó 5 horas lluny y fou tan gran al número de pobres que hi hagué, que en lo pati de casa se feu caritat de pá á 300 (1).

Als 21 Juny de 1811 arribá en La Bisbal el Sr. Comandant Fábrega, ab una divisió de 700 militars sens uniforme als que aparexian uns paisans y no soldats espanyols; dit Fàbrega de la vila de La Bisbal, en nom del gobern espanyol, enviaba partidas de sos soldats, ab sos oficials a les pobles del cantó de La Bisbal y en alguns del cantó de Gerona, com fou San Llorens en lo qual demanaren 260 pesetas de contribució las que pagaren, y si no haguesen volgut pagar haguesen prés á la justicia y los principals com succehí en los altres pobles que no volian pagar, y succehí en Rupiá y prengueren al Sr. Batlle y la Viuda Guardias, los portaren en la Bisbal y cuant hagueren pagat los daren llibertat.

Als 24 Juny de 1811, el gobern francés enviá una ordre à la Justicia de San Jordi diéntloshi que dintre 7 dias habian de pagar 1815 pesetas, reduhidas á lliuras barcelonesas son 680 lliuras, 12 sous, 6, sens esperar los 7 dias, als 27 dit, á las 11 del dia arribá el capitá Oriol com á comisionat del dit gobern, ab 50 sol dats de escolta á las 11 ditas, arribá de Cerviá fent seguir lo Sr. Batlle y dos de altres per no haber pagat, al arribar en San Jordi se presentá al señor Batlle Tomás, despues enviaren á buscar al señor sub Batlle Viladevall; junts los dos en presencia de los comisionats francesos, estos los hi demanaren la quantitat de 2045 pesetas, per pagarlas se valgueren de los diners que habian de servir per pagar lo segon trimestre del doble catastro, qual espirá al últim de Juny de 1810, y per no haberni prou, manllebaren diners á mols particulars del poble, y entre ells, fou á Paula Perich y Viader, Viuda pagá 60 lliuras barcelonesas, ademés de las 29 lliuras, 10 sous, 6 diners, que li tocaren pagar per dit segon trimestre, pero á las 2 de la tarde de dit dia 27, solament sen portaren 1600 pesetas y las 230 pesetas que demanaren de més lo dia 27 que lo dia 24, eran un 15 per 100, per lo dret del vi que ja pagabam per Espanya.

En lo mes de Juny de 1811, lo dit Sr. Mariscal Magdonald per estarse acampat en las cercanias de Pont de Molins, feu fer una barraca de fusta y jonchs y altres matas, com es, balca, en la qual hi habia 800

(1) Una curta, però expressiva descripció de la miseria, conseqüencia de que tant els exèrcits francesos com els espanyols apuraven als pobles rurals.

cairats, per ferlos y feren anar la gent de los pobles vehins, y per furnirle; feu una riquisició de cadiras per las poblacions vehinas de Pont de Molins.

Lo Sr. General Suchet (á Tarragona), en tanta manera adelantá las baterias de bretxa que als ultims Juny de 1811, ab ellas ja tenian bretxas obertas en varios llochs de las murallas y eran practicables en las murallas de Tarragona.

Al pas que se asolaban ditas murallas, el Sr. Campoverde, General de una divisió de tropa espanyola de 12000 homens se estaba ohint lo canoneo de bretxa.

Al pas que dit Sr. General espanyol estaba ohint lo dit bombardeo, al dit Sr. Suchet ab impaciencia estaba esperant que los espanyols lo atacasen, als ultims Juny de 1811, ell los atacá y los espanyols cuant tingueren noticia de las marchas de ataco de dit Suchet se retiraren en las montanyas de Monserrat.

Quant la noblesa de Tarragona junt ab los frares, monjas y capellans, la Audiencia y la Junta, ab una paraula, quant la gent del primer estat y los delicats vejeren que Suchet los asotaba las murallas ab las baterias de bretxa y ab las baterias de mortés, los empolvaban las tauladas, se embarcaren y en la ciutat solament quedaren los auaros los pobrisons, y la tropa tota desmayada, per haber quedat quasi sola (1).

Quant lo dit Suchet tingué noticia de las ditas cosas, que passaban en Tarragona, resolgué assaltarla ab lo seu exercit de 45000 homens, lo que executá als 28 Juny de 1811 y se apoderá de la ciutat y en la Catedral capitularen; dita ciutat li costá 5000 homens, y de la ciutat moriren en lo dit siti y assalt alguns 10000 homens de tropa espanyola; en lo assalt ne moriren molts pochs, per retirarse á la primera avansada de los francesos. Apoderats que foren estos de Tarragona, manaren á la gent de los pobles vehins per ferlos anar en la dita població, per ferlos sotarrar y cremar los cadavres.

Retirat que fou lo dit Campoverde en ditas montanyas, lo dit Suchet antes de fer lo dit asalt feu apoderar las suas tropas del port de Tarragona, digueren que per apoderarsen, maná á los caballers que nadant los caballs sen apoderasen.

Están lo dit General espanyol en las ditas montanyas, tingué la ordre de haber de fer dimisió del generalat, y en son puesto, la superioritat española elegí al Sr. Conde de Lassi, apoderat que fou del exercit de ditas montanyas, se retirá en las cercanias de Berga; en estas retiradas, lo exercit de Suchet li anaba al derrera.

Al pas que duraban los 2 mesos dits de siti, lo Mariscal Magdonald feya fer baterias y trincheras per tirar á dit castell de San Fernando

(1) Es un dato interessant respecte a la manera de sentir certs estaments les coses de aquella guerra.

de Figueras; en tanta manera se atrincheraren serca del castell, que al Juny de 1811, estaban á tir de pistola de dit castell, també havian fet uns fossos al circuit del castell, molt fondos y amples de vint pams, tot lo dit ho feyan per privar enterament la comunicasió, en tanta manera la privaren que per espay de tres mesos, no tingueren noticia de res de Espanya sino per los francesos, els que los hi deyan que als 27 Juny de 1811 se apoderaren de Tarragona lo que no volian creurer. Al pas que dit castell estaba ab dits apuros als 14 Agost de 1811, el Sr. comandant Milans arribá en La Bisbal ab 1000 homens ab las disposicions que prenia, portansen grans de los bens nacionals francesos, arreplagant desheretors, caballs y diners, tothóm, fora jo, se pensaban que estas disposicions no eran per fer aixecar el siti que tenia los francesos, en lo castell de Figueras; pero no fou res de axó y se regresaren, per Palamós portansent ignominiosament al Sr. Rector de Serra, junt ab tots sos afectes.

Los espanyols, en los 4 mesos y 8 dias de siti que los espanyols tingueren en lo dit castell, feren un tirar extraordinari, á los sitiadors francesos per impedirlos de fer dits atrinxeraments, per ferlos se valgueren de la gent del pais, pero ab tot lo dit foch no pogueren impedir lo dit.

Despues de haverse enviat molts trompets los uns als altres, sens tráurerne res, als 18 Agost de 1811, lo señor Martinez y lo señor Llobera, generals espanyols de dit castell, per haber acabat tot lo manteniment y provisió de canó, enviaren un parlamentari á dit Mariscal demanánlosi la capitúlació, la que concedí, dexánloshi solament las vidas, y lo demés á discreció, essent presoners de guerra en número de 4000.

Per dita capitulació, lo gobern francés ha adquirit tota la artilleria que hi habia y també los 1500 soldats francesos que hi habia de guarnició junt ab lo gobernador Guillot, estos no pasaren en Espanya, com se digué, sino que se quedaren en dit castell.

Als 29 Agost de 1811, los inglesos posaren bloqueo à las Medas; quant lo General francés Magdonald tingué esta noticia, als 31 dit enviá una divisió de 2000 militars á las ordres del General, als que arribaren en lo Estartit al 1 Setembre de 1811 al matí.

Per donar fi á dit bloqueo, los inglesos blocadors intimaren la rendició la que acceptaren y foren presoners de guerra en número de alguns 30 militars francesos, als que surtiren de Las Medas, dit dia primer de Setembre de 1811, en la tarde.

Apoderats que foren los inglesos de ditas Medas, las volaren (els ports de las illas Medas) als 3 Setembre de 1811.

Vist per los francesos que los inglesos habian volat ditas Medas, se acantonaren y atrincheraren, en Torruella, Ullá, Canet y Verges, á gastos del cantó de Torruella, tots los pobles de dit cantó tenían homens y carros en Torruella per fer parapetos y fosos en dita vila.

Al pas que se feyan ditas cosas en Torruella, en Báscara lo Sr. Comandant Blanc feya disposar y fer uns grans perpetos y fosos fenthi treballar los paisans dels pobles del cantó de Báscara.

Per lo temor que tenian los ampurdanesos de anar de bagatje en Tarragona. se pensaban que los viures se portarian per lo Ampurdá pero los Generals francesos pensaren de altre manera; antes de posar dit siti, primerament se apoderaren en 1810 de Lleida, Mequinensa y altres plassas de Catalunya, y en lo estiu de 1810 feren una gran requisició de grans y los portaren en Lleida.

Fetas totas las ditas disposicions als 9 Maig de 1811, dit general Suchet ab son exercit posá siti en Tarragona el que durá fins als 28 Juny de 1811, en lo qual dia sen apoderaren los francesos com está dit per mantenirse en dit siti, baixaren las provisions tant de boca com de artilleria per la corrent del riu Segre ó Ebro el que desguasa á 7 ó 8 horas de Tarragona, en los Alfachs y de est puesto portaren ditas cosas ab carruatje de dit pais y ab propi del exercit francés y no ab carros del Ampurdá com se pensaban los ampurdanesos.

Vist per los francesos, que los espanyols é inglesos se fortificaban en la Illa gran de las Medas; també se posaren en fer obras ofensivas y defensivas en la vora de mar ab la ajuda dels pobles del cantó de Torruella, fentlos treginar cárregas de sorra en las ditas obras; eran las baterias del Estartit. Están las tropas acantonadas en las cercanias del Estartit, als ultims Octubre de 1811, de dits acantonaments parti una divisió de tropa per La Bisbal, Palamós y altres poblacions marítimas, en lo regrés, part de dita divisió, partí per Gerona, Banyolas, Besalú, y fetas ditas jornadas, se restituiren en sos puestos; los espanyols de La Bisbal y Banyolas se allargaren quant tingueren noticia que los francesos asercaban sens tirar; los francesos sen portaren de ditas vilas un gran contribució, penso. Quant en lo mes de Octubre de 1811 marchá dit Mariscal Magdonald y el Sr. Intendent Rouger, del exercit de Catalunya á Paris, y en son puesto vingueren per general en xef el Sr. De Camp y per Intendent el Sr. Millet.

Per tenir los francesos las baterias del Estartit compostas, al 6 Novembre de 1811 al matí se posaren a tirar bombas á la Illa gran, y los de la Illa també tiraren á los francesos.

Al pas que los francesos se fortificaban del modo dit, en lo Estartit los espanyols en la montanya fins á la carretera de Báscara feyan algunas quintas, y també alguns arreglos per fer milicias y en dit temps, el Sr. Comandant y Tinent Coronel Fábrega, de son destino, de Banyolas feu algunas descubertas, fins al Pilar y quant los francesos de Gerona tenian noticia de estas operacions del dit Sr. Fábrega, tancaban los portals, tocaban la generala y preparaban las artillerias y se posaban en formació de campanya y apenas los espanyols tenian noticia, que los francesos sortian dels portals del modo dit, se retiraban En dit temps los espanyols de La Bisbal, expedian ordres fins al riu

Ter als que se dirigian en la manifestació de la gent, y també á nal jurament, pero no observaban quasi res.

Per la pérdua del castell de Figueras, esdevinguda en lo Abril de 1811, lo exercit francés, apart que se volgué redubir en los cantons de Gerona, Torruella, Báscara, Castelló y en tot lo Ampurdá, això durá fins en lo Desembre de 1811. En lo 1er de dit Desembre lo exercit francés en número de 12000 homens, marxá de las cercanias de Gerona, ab un gran convoy á Barcelona, dihuen que no tingueren el viatje molt felís, no arribaren á Barcelona sino á Granollers.

A mitj Desembre de 1811, en lo regrés de dita població, se aposentaren en Banyolas y en La Bisbal, y també en altres poblacions.

Per las cosas que portan las guerras, el número, atreviment de los insolents, arribá á tant que la gent no podia viatjar, per lo temor de esser robats, pochs eran als que escapaban de las suas mans; ni las sentencias capitals que los ampurdanesos donaren á 5 de estos al 1er Juny de 1811, pogué escarmentar á los altres; als que quedaren continuaren en lo mateix, sens obtarlos la dita sentencia, executada, en las cercanias de Canet, á la vora del Ter, á dos de ells; no sols robaban á los viatjans, sino que també los despullaban, per escurcullarlos, atoransleshi la roba, sens exceptuar á las donas; en las casas per fer donarloshi los diners penjaban á la mestresa y li feyan foch sota las fandillas, com succehí á la señora Vidala de Flassá, la que estigué molt mala de las cremaduras; lo dit succehí al matí y en la tarde del dit dia 18 Octubre de 1811, robaren á casa Moni de Pins y per fer dir als diner á la Sa Pubilla, la feren despullar y ab la sola camisa la feyan pasejar per casa; lo narrat succehi en moltas casas, á altres los tustaban la esquena á cops de sabres, y los feyan ajaurer ab un banch ab grans amenasas de degollarlos com succehí al Sr. Piferrer de San Llorens als 23 Novembre de 1811 y ab altres.

Als 8 Desembre de 1811 el dit Sr. Coronel Fábrega en la tarde, ab la sua divisió, se presentá en la plassa de Pontós, prengué cerca 150 joves, prengué també á la Sa Costa, sacajaren la sua casa y sen portaren molts efectes, tot se dirijí per Olot. Molts dels joves se escaparen quí sense diners, qui ab ells (1).

En lo últim de la tardor de 1811, desaparegué del Cel, de la part de tramontana, una estrella, ó cometa, que en lo estiu de dit any habia surtit tenia una punxa com una espasa.

Als últims Febrer de 1812, lo dit señor General Decant, enviá un gran convoy de 800 carros catalans, ampurdanesos y selvatans (2) y algunas carrosas francesas, anaban carregats de manteniments, per las tropas francesas de Barcelona, anaren ab gran tranquilitat, sens nin-

(1) Observis com per part del exèrcit espanyol se feyen aquestes violencies pera sotregar la apatía dels pobles ja cansats de la guerra.

(2) De la Selva de Ampurdà o sía la regió SO. de Girona.

guna escopetada; los viatjers catalans foren molt ben tractats, se los doná pá y un poch de grá per la cabalcadura; de Sant Jordi no hi habia ningun carru, penso que fou descuit.

Quant los francesos portaban dit convoy en Barcelona, lo exercit espanyol de Catalunya á las ordres del Sr. Compte de Lasi, entrá en Fransa per la Cerdanya, en número de 6000 homens per ferse donar unas contribucions molt grans, tant de viures com de diners lo que lográ y se portá á Cardona.

Vist per dit Sr. Decant que las determinacions, que en 1809, en lo Juliol se feren aserca de los bens, de aquells que eran fora de sos patrimonis, y habitaban en dominis espanyols, en dita determinació dits bens se consedian á los habitants dels pobles per pagar las contribucions, en 1810 y 1811 se agregaren a nal patrimoni del gobern, si no eran desembargats, per desembargarlos, pagaban una anualitat de catastro de tots sos bens á lo gobern, y també prestaban lo jurament de fidelitat á lo gobern; en dit temps lo Mariscal Augeró expedí moltas ordinacions á favor de los expatriats perque se restituisen en las suas casas, molts ho feren sens pagar dita anualitat, pero per donar fi las moltas varietats que hi habia aserca de dits bens, lo dit Sr. Decant als 17 de Febrer de 1812 que si dintre 3 mesos los expatriats no demanaban lo desembarg, de sos bens, se agregarian perpetuament á las rendas del gobern, y si dintre de dit temps demanaban lo reingrés habian de pagar un quint de la renta anual.

Als 26 Janer de 1812 lo emperador de Fransa, Napoleon 1er expedí una disposició la que publicá á dit Sr. Decant, als 14 Febrer de 1812, en la qual se llegia que lo Principat de Catalunya, se habia de dividir en 4 departaments, es á saber; el del Ter, capital de Gerona; el de Monserrat capital Barcelona; el de las bocas del Ebro, capital Lleida, y el del Segre, capital Puigcerdá.

En la Quaresma de 1812 lo gobern francés no publicá butllas ni lo gobern espanyol tampoch, en lo corregiment de Gerona. En la primavera de 1812 lo gobern frances feu una carretera, molt bona de Gerona á La Bisbal, travasaren molts camps de blat serca de La Bisbal la feyan los pobles vehins á gastos y espensas suas (1).

En lo Abril de 1812, lo dit Sr. Intendent Millet, se regresà en Fransa, y en son puesto vingué un señor prefet. En lo mes de Abril de 1812, los francesos retiraren la artilleria y las balas y bombas de las bateries del Estartit á Figueras; retirada dita artilleria, lo gobern francés feu adobar las murallas de la vila de Torruella de Montgrí á gastos y espensas dels pobles del cantó de Torruella.

En dit mes las tropas francesas anaren á aposentarse en la vila de Olot, y per no aportarse ab tota armonia los de la vila ab las ditas tro-

---

(1) Es la dita carretera vella de Gerona a La Bisbal.

pas, als ultims Maig de 1812 per lo Sr. General Decant, com á rebeldes foren apremiats en 100.000 franchs y son 35.000 lliuras barcelonesas en haber de donar diariament á las tropas francesas 800 racions fins á nou avis, y los franchs, dins 24 horas y molts altres apremis los hi posá en especial lo haber de prestar lo jurament de no fer alguna cosa directa ni indirecta contra los francesos de la edad de 16 anys en avant y que si no se restituían en las suas casas los de las companyias de reserva, los seus bens serian nacionals per pagar ditas quantitats, podian carregar la tercera part á los expatriats, las podian demanar á los parents de los expatriats y á sos arrendataris.

En lo Maig de 1812, per la gran necesitat que hi había en Barcelona, molts de los habitants marcharen y vingueren en lo Ampurdá, per alimentarse, se digué que la necesitat era tan gran que la gent se moria per falta de aliments en dit Barcelona.

En lo Juliol de 1812, los francesos continuaban en haber de estarse en Torruella, ab una avansada en las casas del Estartit per observar las operacions de los espanyols de las Medas, als que segons la veu del poble, estaban molt fortificats y aparellats per fer un desembarg lo que no crech.

Lo gobern francés en lo Juliol de 1812 expedí una lley en la qual manaba que tots los homens de 16 anys en amunt haguesen de pendrer una carta de seguritat, la que donaban en lo cap de cantó per tots los del cantó.

Als 31 de Juliol de 1812, se vejé una gran esquadra, digueren que era inglesa y espanyola la que prengué lo rumbo per Palamós; tingut noticia per lo gobern francés de dita esquadra, maná al General La Marca que passás á las cercanias de La Bisbal, per observar el rumbo de dita esquadra, lo que practicá al 1er Agost del mateix any; en dita vila de La Bisbal se reuniren las tropas francesas de Torruella, La Escala, Báscara, y altres puestos en número de 6000 homens; per haberse allargat als 4 dit la dita esquadra de 140 velas, las ditas tropas se retiraren, part á Gerona y part á las cercanias de Cassá de la Selva ab la artilleria que tenian; esta marxa fou als 5 Agost.

Als 17 Agost de 1812, en las Medas se feu una gran salva de Artilleria y fusilleria, á la posta de sol; digueren que era per la coronació que los espanyols feren de la persona del Rey, en la Vila de Madrid; est rey era de Portugal; se deya que la esquadra dalt dita había de desembarcar part en la plaja de Sn. Pere y part en los Alfachs, serca del Ebro y part en Alicant, del regne de Valencia.

Las salvas que als 17 Agost dit feren en las Medas, foren per dit desembarg y per la reconquista de la ciutat de Valencia, digueren.

Als 30 Agost de 1812, se fondejaren 14 baxells espanyols ó inglesos en la plaja de Rosas, estigueren fondejats dos ó tres dias, sarparen áncoras y se regresaren en son destino; las tropas francesas feren poch moviment, y en especial las de Torruella, las que hi tor-

naren als primers Agost del any dit, regresantse de las sercanias de La Bisbal.

En lo Setembre de 1812 per lo bon marxar, lo gobern francés feu fer una carretera, á espensas del pais, en lo butinyá de Pals, per anar de Palafrugell á Torruella de Montgrí; penso que se continuará lo trevall fins á Figueras (1).

Als 8 Setembre de 1812, una divisió del exercit francés de 2300 homens, partí de Gerona per la vila de Olot; digueren que anaren per cobrar los pagos y als 12 dit se regresaren en Gerona.

Als 15 Setembre de 1812, la tras dita divisió francesa, despues de haberse regresat, del paseig militar de Olot, partí de Gerona per Barcelona, ab molts carros de Flassá, Mollet y de altres pobles de la altre part del riu Ter, y de esta part de Ter, no demanaren ningun carro.

Als 11 Octubre de 1812, en Gerona, Báscara, Figueras, Rosas y altres parts, se feu una gran salva de artilleria, era per la victoria que lo emperador Napoleon francés guanyá á los russos en Moscou als primers Setembre de 1812; en Gerona se cantá un solemne Te-deum en la Catedral, en los carrers s'hi feu grans illuminarias; als primers de Novembre 1812, los espanyols prengueren los francesos de Olot, per capitulació, no fou veritat (2).

Als 21 Novembre de 1812, los espanyols ab pericia militar atacaren á los francesos del fort de Banyolas, per habérselsi desbaratat la artilleria, se retiraren ab los altres espanyols, en Olot, sens pendrer á los francesos.

Als 26 Novembre del dit any en Gerona entrá molta tropa francesa ab son General Lamarca, se judicá si es la que als primers Novembre de 1812 partí de Gerona per la ciutat de Vich, á la que entraren ab forsa de armas, dihuen si demanaren una contribució de 100.000 duros.

Als 18 Febrer de 1813, marcharen las tropas francesas aposentadas en La Bisbal, La Pera, Bordils, Selva y altres pobles, al mando del Sr. General Lamarca, ab una divisió de 6000 homens, partiren per anar en las poblacions de montanya, y als 5 de Mars tornaren.

En lo mes de Febrer de 1813 tots los Srs. Batlles del cantó de Gerona, per una sitatoria del sr. prefet hagueren de compareixer á la sua presencia, als (3) de dit mes, quant foren á la sua presencia les preguntá si en sos respectius, se encontran terras incultas de expatriats, en las quals habían de fer farratjes per las caballerias; quiscun Batlle en lo assumpto de la terra inculta feu la sua relasió; el de St. Jordi digué que en son poble no hi havia semblants terras incultas ni de los expatriats ni de los del poble, y tots digueren que no era temps de fer fa-

(1) Aquesta carretera, començada pels francesos, fins aquests últims anys no s'és acabada. El Butinyá és un lloc pantanós prop de la vila de Pals.

(2) Aquestes derreres paraules foren afegides més tart per l'autor del manuscrit.

(3) Falta en el manuscrit el día.

rratjes; dita sitatoria, penso que sef eu per no haber sirculat en molts pobles de dit cantó una ordre en la qualconstaba, que quiscun poble fes las vesanas que lo gobern taxaba de farratja per las caballerias del exercit.

En la tardor de 1812, lo gobern feu adobar la carretera de Gerona á Fransa fenthi treballar los pobles, los del sub-cantó de Cerviá tots hi treballaban en escepció de St. Jordi (los sub-cantons) foren ordenats en lo estiu de 1812) dit treball durá alguns sis mesos.

Als 15 Maig de 1813, en Gerona, Bascara. Figueras y altres parts se feu una gran salva de artilleria, per la gran victoria que lo Emperador de los francesos guanyá á los Russos y prusians, als 2 Maig de 1813, en la Sacsonia, en la Plana de lutsen, en dita acció, acudiren lo dit Napoleon, lo Emperador de las Russias Alejandro y el Rey de la Prusia; estos dos ultims, estaban distants de la acció unas dos horas, y lo dit Napoleon la presenciaba passejantse per lo camp de batalla y est tragué á los dits de son puesto abandonant lo camp de batalla ab gran pérdua.

Als 10 de Juny de 1813 en la plaja de La Escala fondejaren alguns 10 ó 12 baxells, inglesos y dit dia desambarcaren, foren atacats per los francesos y tingueren una forta acció de la qual resultá un mort per part y alguns ferits; los morts foren soterats en un mateix clot, anant lo francés sobra; dits bastiments, als 15 dit posaren velas y marxaren.

Als 22 ó 23 Juny de 1813 lo senyor Baró de Arolas, General espanyol, ab una divisió de 5000 homens, arribá en Banyolas, sabut per lo General de Gerona maná al General francés Lamarca, marxar ab una divisió de 2000 homens per atacar á dits, lo que executá als 23 dit en lo terme de Mianigas prop de Banyolas, sen mataren y feriren de totas parts.

Al primer Agost de 1813 arribá en Gerona una divisió del Mariscal Suchet, duch de Albufera, acompañaban un gran convoy de alguns 1000 carrus y moltas cabalgaduras. Est Mariscal ha deixat Valencia y se ha transferit en Barcelona y molts valencians seguian.

Quan lo Mariscal Suchet arribá en las cercanias de Tarragona, lo exercit espanyol manat per lo General Morrai, alevantá lo siti y se retirá; retirat que fou, Suchet entrá en Tarragona, volá las murallas y se retirá en Barcelona en lo dit Agost de 1813, en la nit dels 18 de Agost de 1813.

Al pas que lo primer convoy anaba en Barcelona als primers de Agost dit, lo gobern francés, retirá de Gerona en Fransa, tots los papers de las oficinas y altres efectes de boca y de guerra.

En la tarde dels 13 Novembre de 1813, en Gerona se feu una gran salva de artilleria, la que anunciá la arribada del Sr. Mariscal Suchet, Duch de Albufera, venia de Barcelona, y als 16 dit, sen torná en Barcelona; als 14 dit, lo Sr. Compte, Decan General de Catalunya, partí de Gerona á Paris.

En los dits dias, que dit Suchet estigué en Gerona, maná que las murallas de los fortins, se reedificasen, las que havian volat, per reedificarlas ab tota promptitut maná que hi treballasen 500 personas del corregiment de Gerona, y 100 carretas ab bous; se comensá als 20 Novembre de 1813.

Despues de haber marxat las divisions Alemanyas é italians del exercit francés de Catalunya, als primers Febrer de 1814; han marxat de dit exercit alguns 12000 homens, tots se han regresat en Fransa.

Als 8 Mars de 1814 lo General espanyol Copons, tingué parlament ab lo general francés Suchet en lo pla de Sta. Eugenia, als 10 dit per ordre de dit Suchet se volaren las murallas de Gerona y dit dia lo exercit francés abandoná ó deixá Gerona y partí per Figueras junt ab son General Suchet y los espanyols del mando de dit Copons entraren en Gerona, y en la plassa de las Cols, los francesos se despediren de los espanyols ab gran alegria dexantlosi Girona despues de haberla habitada 4 anys y 3 mesos, y partiren per Fransa sens fer ningun dany en los habitants del Corregiment de Gerona, pero feren seguir alguns 400 carros y molts altres bagatjes per portarlosi los equipatjes en Perpigná y quasi tornaren tots; pero dexaren guarnició en Barcelona y també ne habian dexat en altres plassas en lo estiu de 1813 pero ja han capitulat, son Lleida, Tortosa, Maquinensa y altres.

Gobern espanyol comensat als 10 Mars 1814

Als 13 dit, lo Sr. Comisari de Guerra espanyol de Banyolas, demaná en Sant Jordi 200 parells de espardenyas, 100 parells de sabatas y diariament 2 quarteras de blat, una quartera de ordi comensant als 15 dit.

Los de Gerona als 18 dit, nos han demanat 10 quarteras mastall. pagat.

Als 18 Mars de 1814, los Gerundenses en acció de haber tornat esser espanyols feran una gran funció á San Narcis, lo passejaren vestit á lo militar de Sr. Bisbe.

Als 19 Mars de 1814 en Gerona se publicá la nova constitució espanyola ab gran solemnitat y magnificencia, ab asistencia del Magnifich Ajuntament, del Vicari General Capitular, dels Srs. Canonges de la Seu y de San Feliu y altres capellans.

Als 24 Mars de 1814, lo Sr. Rey Fernando 7.º arribá en Gerona, lo reberen ab gran solemnitat y alegria; dit dia á las 12 lo Tinent General Copons y Nabia lo rebé en Báscara ab 10000 Militars als que ab pas militar, y grans músicas desfilaren en presencia de son oncle Antoni, venian de Fransa, y han estat captius 5 anys 11 mesos 4 dias, als 26 dit, vingué lo germá de Fernando, Carlos, als 28 dit, las tres ditas personas reals partiren de Gerona per Madrid.

Als primers Abril de 1814, las tropas francesas de Figueras, en las

cercanias de Figueras fins á Fluviá robaren molt bestiá y altres cosas y se evalúa á 20000 lliuras Barcelonesas.

Als 7 y 8 Abril de 1814, los francesos de Rosas, volaren las murallas del castell de la Trinitat, de la plassa y de la Bateria de la Punta; despues la desampararen y la han posehida 5 anys 4 mesos.

En Sant Jordi als 6 y 8 Abril de 1814 se publicá la constitució espanyola y als 11 y 17 dit lo poble se juntá en la Iglesia per elegir los 9 electors y son Sr. Ecónomo, Garriga, Joan Romaguera, Baqué, Ribas, Colomar, Manuel Serra, Fayets y Pujol tots menestrals esceptuat á Garriga, estos foren elegits á pluritat de vots, per lo poble, per elegir la justicia constitucional, y als 25 dit elegiren per Batlle, á Piferrer, pagés, Batlle provisional, per regidor primer á Ribas, per regidor segon á Romaguera, y per sindich á Fayet, tots menestrals y als 28 Abril de 1814 prestaren lo jurament.

Als 10 Maig de 1814, lo Senyor Rey Fernando 7, arribá en Madrit y en la sua ausencia los espanyols se han gobernat del modo següent:

Vist per lo dit Rey que los espanyols quedaban sens gobern, en la sua captivitat de Bayona, als 5 Maig de 1808, expedí una sédula dihent á lo Consell de Castilla, ó á qualsevol Audiencia que en sa ausencia convocasen las Corts, per lo gobern de Espanya lo que se executá en Setembre de 1808. Juntantse la Junta Central, la que durá fins al Janer de 1810, en dit mes se arreglá lo consell de la Regencia, durá fins als 24 Setembre 1810, en dit mes, als 24, se installaren las Corts en la isla de Leon, per 104 vocals; en 1812, ditas corts ordenaren la Constitució Espanyola, en la qual abdicaren á los Reis de Espagna, de tot lo poder real y solament lo feren un mer executor y sancionador (1); vist per dit rey que las Corts en 1813 extingiren la Inquisició y que desterraren lo Sr. Nunci, y molts Ilustres Bisbes y despues de haber experimentat y llegit, y despues de haber tingut varias quexas del despotisme de las Corts, lo dit Fernando, en la ciutat de Valencia, als 4 de Maig de 1814, que no volia jurar la Constitució, y que declaraba nullos los decrets de las Corts y quant lo dit decret, siguia notificat á lo president de las Corts, cesian en sas funcions, y que los papers siguian recullits en la Biblioteca real y qui defensés la dita Constitució y qui impedis recullir los dits papers te pena de la vida, y tothom pot pagá.

En forsa del armistici fet en Tolosa de Fransa als 18 Abril de 1814 entra lo Mariscal Ballenton y lo mariscal Suchet, las tropas francesas evacuaren Peñíscola, Morbicaro, Hostalrich, Tortosa, Barcelona y Figueras, y als primers Juny ditas tropas pasaren en Gerona seguint la ruta per Fransa, y Catalunya ha estat ocupat de las tropas francesas, 6 anys y 4 Mesos.

(1) Es curiosa la definició del rey constitucional.

REBELIÓ DE NOBLESA CATALANA CONTRA JAUME I EN 1259

(Acabament)

Adhesions d'altres cavallers a la rebelió del Comte d'Urgell. — Desexits del Rey d'Aragó, lo Vescomte de Cardona, lo Comte d'Urgell, Gueraldó de Cabrera, B. A. d'Anglerola, B. R. de Ribelles, Bernat de Capdella, Dalmau de Beliana y Arnau de Llers, seguiren altres cavallers. Guillèm Ramón de Josa (1) se desexí *per En R. de Cardona que ho vol, a quin son tengut* (2), y també, Pere de Puigvert, *per haver tant ab lo Comte d'Urgell.* Puigvert era feudatari de N'Anglerola, y afegía en son escrit que's desexía del Rey *de mal que fees als vostres homens ab En Bg. A. que tengut no us en fós* (3). Del nom Puigvert existí en 1259 un castell y una torra: lo primer estava situat en lo Comtat d'Urgell dintre lo terme de Castelldasens (4) y Castelldasens era de Ramón de Cervera; la segona estaba en lo Comtat de Pallars, prop lo Vescomtat d'Ager, hont lo Montsech separa la conca hidrogràfica del

(1) Eren los Josa, antiga familia d'Urgell senyors del castell del propri nom que termenava ab lo de Cornellana y ab la terra de Lavança. Estefanía de Josa legà dit Castell a son fill Ramón (1207); tenía altre fill, Pere, qui en 1223 era ardiaca de la Seu d'Urgell (*Dotaliarum*, v. I, doc. 987 y 1012, A. C. S. d'U.) Ramón de Josa, casat ab Timbor, atorgà franqueses y llibertats als homes de Josa, les que en 1253 son fill Guillèm Ramón confirmà, extenentles als homes de Fornells (*Dotium*, v. II, doc. 143, A. C. S. d'U.) Ramón de Josa y Timbor foren condempnats per la Inquisició com heretges, després de llarch processament. Sa sentencia se llegí a Santa Catarina de Barcelona, lo 11 janer 1258, davant del Rey, del bisbe de Barcelona y de molts cavallers, entre ells Bernat de Santa Eugenia, Berenguer d'Anglerola, Berenguer Arnau, Galceràn de Pinós, Eximèn Periç d'Arenós y Arnau de Llers. Resultava del procés, que, inculpat d'heretgía, fou perdonat diferents vegades aparentant reconciliarse ab la Esglesia y abjurar. La primera vegada lo perdonà lo cardenal Benavente, legat apostòlich; la segona, lo bisbe Pons d'Urgell; la tercera lo rey Jaume I, al disposarse a castigarlo severissimament. Arrivà als derrers anys de sa vida sense haverse corretgit de ses aficions herètiques. Son fill prosseguí com lo pare, rebent, ocultant y defensant als heretges y a llurs adherents «recipiendo, ocultando et defendendo hereticos et eorum credentes et fautores» Al incoarse lo procés, Guillèm Ramón se defensà y encara pogué sortirne. Mes, de Ramón de Josa se provà que morí heretge y perjur y per tant fora del gremi de la Esglesia, decretantse que ses mortals despulles fossen tretes de terra sagrada, en la sentencia donada per lo bisbe Pons d'Urgell, Fra Pere de Cadireta y Fra Pere de Tenes «sentenciando condempnamus (R.) fautorem receptatorem ocultatorem et credentem hereticorum fictum et perjurum in suis confessionibus et in fautoriam et heresim pluries relapsum propterque sentencialiter dicimus et statuimus quod ossa eius de cimiterio fidelium exhumentur et procul ab eclesiastica sepultura jactentur Lata fuit hoc sentencia III Idus januarii Anno domini M°CC°L°VII°». (*Dotium*, v. II, doc. 68, A. C. S. d'U.) Sentencia igual a la de Ramón de Josa fou pronunciada contra lo Vescomte de Castellbó publicada íntegrament per Baudón de Mony en *Relations des Comtes de Foix avec la Catalogne.* Més avant, en 1283, un Berenguer de Josa possehi lo castell de Bordell en feu de la Mitra Urgellesa. (*Dotium*, v. II, docs. 53 y 54, A. C. Seu d'Urgell.)

(2) Apèndix, document XXI.

(3) Apèndix, document XXII.

(4) «Uniuersitatem hominum castri de podio viridi siti in termino Castri Asinorum» (Doc. 1562 de Jaume I, A. C. A.)

Noguera Pallaresa de la del Noguera Ribagorçana, y en termes del castell de Mur (1).

No podía mancar a desexirse del Rey, lo conceller d'Alvaro de Cabrera, En Jaume de Cervera, l'home qui regí lo Comtat d'Urgell durant la sua minoría d'etat, y après fou son secretari (2). Los germans Jaume y Ramón de Cervera (3) trameteren al Rey llur deseximent, desde Castelló de Farfanya, lo 10 de desembre de 1259 (4). Aquests deseximents pesaven bon xich més que altres, per ésser familia de notoria representació (5). Jaume de Cervera deya desexirse del Rey,

---

(1) La casa dels Puigvert era poderosa en lo segle XII: ho mostra en 1196 lo testament de Gueraua, muller de Pere de Puigvert, qui nomenà marmessors a son marit Pere de Puigvert, Ramón de Gurb, Ramón de Ribelles, Gombau de Ribelles, Guillèm de Timor, A., prior de Poblet, y Guerau d'Amaldà cellerer de Poblet. (Doc. 67 del ***28 Armari de Testaments***, sach A, Arx. del Priorat de Catalunya de la orde de Sant Joan de Jerusalem. Gueraua possehía los castells de Zudanell, Talladell, Vinaxa, Zolmells, Albi, Montbrió, Ces Piles, Montagut y Barberà y la torra de Montoliu, dexant tres fills, Berenguer Pere, Gullèm y Na Eligsen. En 1253, Barberà era de Bernat de Puigvert, tenint qüestions ab los Templers fallades en favor d'aquests. (Doc. 1,330 de Jaume I, A. C, A.)

(2) En 1256 lo comte Alvaro de Cabrera parlava de «Jacobi de cervaria secretari nostri», en document signat per Jaume y Ramón de Cervera, B. A. d'Anglerola y B. R. de Ribelles. (*Dotium*, v. II, doc. 131, A. C. S. d'U.)

(3) Pons de Cabrera, comte d'Urgell, en 1243, disposava: «Si uero Jacobus de Ceruaria aut R. frater eius seu sui redimeri uoluerunt castrum et villam de Algerre de pignore pro ut in cartis continetur liceat eis et facere possint». (*Dotium*, vol. II, doc. 14, A. C. S. d'U.)

(4) Apèndix, documents XXIII y XXIV.

(5) En 1118, lo Comte de Barcelona concedí Castelldasens y Jabut a Guillèm Dalmau de Cervera (*Feudorum Vicariarum Cathalonie*, v. II, fs. 29 y 34, A. C. A.) En 1178, Anfòs I, comenà Castelldasens y Jabut a Guillèm de Cervera, qui, en 1190, obtingué facultat d'edificar una fortalesa en lo terme de Puiggròs, coneguda per *Torra-grossa*. Guillèm vivía en 1210, heretant sos dominis Folch de Pontons y Na Bronda, pares de Ramón de Cervera. (Documents 1.481, 1,482 y 1,561 de Jaume I, A. C. A.)

Ramón de Cervera y lo castlà de Castelldasens Ramón de Montpaó, a 21 abril 1259 feren una concessió d'aygues a Fra Ramón Berenguer d'Ager, comanador de Gardeny, oncle d'En Cervera y marmessor del comte Pons de Cabrera «aquam de riuo de Ffemosa ad irrigandum omnes vineas vestras (del Temple) quas habetis in domengio vestro sito in termino de Artesia templi quam aquam possitis capere et capiatis in termino de Podio viridi et per cequiam eiusdem termino de podio viridi suprascripto ducere dictam aquam usque ad termino de Artesia». (Doc. 1,561 de Jaume I, A. C. A.) En 1257 (8 de juny) lo Rey manifestava haver comprat a Ramón Berenguer d'Ager los castells de Juneda y de Castelldasens, que al encemps cedía a Ramón de Cervera, reservantse les *postats*. Y en lo meteix dia Jaume I concedí a dit Ramón, per la bona memoria del seu pare, lo feu y cort o justicia que tenía en la ciutat de Lleyda y demés drets que possehía tant per successió de son pare y avi quan per rahó de son consanguíneo Ramón Berenguer d'Ager. (Docs. 1,481 y 1,482 de Jaume I, A. C. A.) En 1258 (13 janer) lo Rey confirmà la donació de Jaume de Cervera a sa muller Bronda, del Castelldasens y Margalef, Puigvert, Saustor, Comolons y Miravalls. (R. 10, f. 101, A. C. A.)

Lo testament de Ramón de Cervera casat ab Berenguera de Pinós, del 1267, nomenava marmessors al germà Jaume, al sogre Galcerán de Pinós y al fill d'aquest, Ramón de Ça Guardia; feya hereua a sa filla Esclarmonda, y lo castell d'Algerre lo dexava en usdefruyt a Berenguera. (*Dotium*, v. II, doc. 104, A. C. S. d'U. També existeix copia d'aquest doc. en la ***Colecció d'instruments d'Urgell***, doc. 63, del A. Catedral Vich). Vivía Ramón de Cervera en 1278, servint al Rey al setge de Ponts per lo feu de Castelldasens, ab 3 militars. y en 1280 ab igual forma al setge de Balaguer. Vengué al Rey, en 1281, los castells de Torregrossa y de Puig-gròs. (*Feud. Vicar. Cathal.*. v. II, fs. 29 y 34). Lo testament de Esclarmonda de Cervera, senyora dels castells d'Algerre, Llordà y altres, del 1314, indica que morí sense successió: disposà «quod si Nobilis domna Theresia vxor Nobilis domini Guillelmi de montechadano

per haver pres les postats al Comte d'Urgell y no volèrleshi retornar ni *per prechs, ni per mostra que nos ni altres vos n'hajam feta.* Ramón de Cervera aduhía motiu consemblant (1).

Se trobava a Çaragoça Jaume I, quan respongué als dos germans Cervera (20 desembre 1259) calcant sa contestació en la que donà lo 6 desembre desde Osca a Berenguer Arnau d'Anglerola.

Dos antichs valedors del Vescomte (2), çò és, Guillèm de Cardona y Pere de Berga (3), al desexirse del Rey, reberen d'aquest denuncia de cessar les treves ab ells signades (22 desembre 1259), deslligantse de la promesa de mantenirlos sots la reyal custodia y preservarlos de dany (4). La adhesió de Pere de Berga, senyor de la vila de Berga (5) a qui seguíen feudataris de la calitat de Bernat de Ça Portella, senyor dels castells de Querol y de Montmajor (6), tenía importancia per los conjurats de Castelló de Farfanya.

Pons Guillèm, de Torroella de Montgrí, parent del Vescomte de

---

nepos nostra uult emere Castrum et villam de algerre quod ipsum Castrum et villam cum juribus que ibidem ad nos spectant possint emere pro precio Centum milium solidos Jaccenses». (*Dotium*, vol. II, doc. 103, A. C. S. d'U.) En 1319 los marmessors d'Esclarmonda vengueren al Capítol de la Seu d'Urgell lo castell de Llordà y los llochs d'Isona, Castelló, Sant Martí y Covet (*Dotium*, v. II, doc. 102) Existiren en lo regnat de Jaume I altres cavallers usant del patronímich nom de Cervera sense que'ls hi sapiguèm relació propinqua ab los germans Jaume y Ramón. Berenguer de Cervera, militar mort en 1285 y enterrat en la Seu de Vich (J. Pasqual: *Sacræ Antiquitatis Catalonia Monumenta*, vol. XI, pl. 50); Guillèm de Cervera ab bens patrimonials en 1252 a Cervera, Puig-alt, Timor, Sant Antolí, Gaver, Estanys, Onda y Prats. (Doc. 1,294 de Jaume I, A. C. A.); Pons de Cervera en 1258 senyor del castell Sobirà de la Espluga de Francolí. (Doc. 1,550 de Jaume I, A. C. A.), etc. Lo castell de Cervera, Jaume I lo concedí en 1257 a Bernat de Fitor. (R. 10, f. 8, A. C. A.)

(1) Ramón de Cervera, poch abans de trametre al Rey d'Aragó lo seu deseximent, en 10 de desembre de 1259, vingué a comptes ab ell per la custodia dels castells d'Oliana y de Linerola o Linyola, confessant Jaume I dèureli 2.274 sous, 8 diners, per dit concepte.

(2) Guillèm de Cardona, en 1252, prengué part en la guerra del Vescomte de Cardona contra Jaume I. Tenía com a feudatari a N'Amalrich de Vallsegura, qui li havía donat en penyora de 2,200 sous jaquesos, lo castell de Santa Linya y les rendes de les Avellanes, ab condició «quem guardases lo castel am la vista despues e tenit lin guaytes aformas e quem puxa valer del Castel e dels homens si obeit in cian del Rey e no de negun altre homo».

(3) Pere de Berga acompanyà al Vescomte de Cardona en les guerres del 1248 y 1252. Al present any de 1259, no resulta ésser feudatari del Vescomte ni d'Alvaro de Cabrera.

(4) Apèndix, document XXV.

(5) Doc. 1,447 de Jaume I. En 1256 (18 agost), Pere de Berga cedí als Templers drets senyorials en les cases que tenien aquests en la vila de Berga «in quibus domibus supradictis positis populare quinque fochos videlicet quinque mansiones populatas habere cum hominibus et mulieribus qui sint vestri proprii et solidi ipsi et eorum proles cum omnibus bonis que ibi habuerint im perpetuum quicumque quia populati fuerint in dictis domibus non teneantur ipsi nec eorum posteritates mii vel meis quicque facere vel soluere aliquo tempore de cetero ratione hostis caualcate segii cugucie intestacionis exorchie questie tolte forcie vel exaccionis cuiuslibet iure vel consuetudine seu alio quolibet modo mii competentibus vel competere debentibus in villa Berge». «Retento tamen mihi et meis in predictis hominibus et mulieribus qui ibi habitantes fuerint justiciam sanguinis». (Doc. 1,457 de Jaume I. A. C. A.)

(6) Bernat de Ça Portella, originari del castell del propri nom, en lo Bergadà, en 1260 (21 maig) rebé de Pere de Berga los dos castells de Montmajor y Querol, prometentli feeltat: «et iuuabo uos et ualebo vobis et tenebo me vobiscum contra omnes homines juste et iniuste». (Doc. 1,608 de Jaume I, A. C. A.) Als pochs dies, Ça Portella y sa mare Blanca, veníen a Pere de Berga los castells de Carcía y de Montlet. (Doc. 1,610 de Jaume I, A. C. A.)

Cardona, sabentli'n molt greu, envià son acuindament al Rey. Lo rebé a Osca (8 janer 1260), y als 4 díes hi respongué breument y en los termes generals que ho solía fer (1).

Los germans Guillèm y Huguet de Cervelló (2), se desexiren, aduhint, lo primer, certa malifeta de la ciutat de Barcelona que l'obligà a pledejar ab gran mesió o despesa sua: y quan lo plet fo per termenar, Jaume I rebutjà donarli jutjes. També apuntava una injusticia que aquest li'n feu en la honor de Cervera; no oblidantse de retraure la retenció de les postats del Comte d'Urgell (3). Era valiosa la cooperació del primer, puix dominava en la comarca del Llobregat, junt a pertenencies de Jaume I a Molins de Rey, en tant, que després de Barcelona, ell era la principal potencia de dita comarca (4).

Huguet de Cervelló se mostrà quexós, ab Jaume I d'un tort rebut en son castell de Sant Antolí al Urgell (5) y retregué les injusticies que deya comeses contra son germà Guillèm y lo Comte d'Urgell.

De Osca li escrigué, lo Rey, a Guillèm de Cervelló (11 janer 1260), trovarse aparellat a estarli a dret a ell y a quants haguessin motiu de discordia. Mes, tota vegada que l'*acuindava*, aceptava lo reptament declarantse irresponsable del dany que en avant fes a ell o a sos homes o a rès del seu. Ab consemblants paraules contestà a Huguet.

Darrers aparellaments al anar a esclatar la guerra (janer 1260). — Lo Rey y los valedors d'Alvaro de Cabrera, activaren llurs prepara-

---

(1) Apèndix, documents XXVI y XXXI.

(2) La defecció de Guillèm de Cervelló, gendre del Vescomte de Cardona, estaría descontada. Era una de les principals families catalanes. Guerau Alamany de Cervelló fou de la junta que promulgà los *Usatges* (1068). Pere Tomic suposa que en lo segle XI, Guillèm Ramón de Cervelló era baró de Pontils y de la Llacuna, acompanyant al Comte de Barcelona a les conquestes de Mallorca (1114) y d'Almería (1147). Les possessions de Guillèm de Cervelló al Llobregat, en 1261, arribaven fins dessota Montjuich en terme de Provençana. (Doc. 1,798 de Jaume I, A. C. A.)

(3) Apèndix, documents XXVII, XXVIII, XXIX y XXX.

(4) Coneguda és la necessitat que tingué de defensarse la comarca del Llobregat en 1257, organisanthi Jaume I, d'acort ab Barcelona y ab la Mitra de dita ciutat la defensa armada dels habitants d'aquelles parroquies, obligantse'ls, per repelir als malfaytors, a tenir ballesta ab cent tretes, o bé llansa y espasa y a exir aparellat a la ajuda del dampnificat, quan aquest metés lo só (*emitat sonum* çò és *só metént*). Aquesta organisació no fou suficient pera repelir les cavalcades dels guerrejants, segurament d'En Guillèm de Cervelló. (*Lo Sometent, noticias històricas y jurídicas de sa organisació*, per Coroleu y Pella (Barcelona, 1877), pl. 36, axí com *Notas históricas de Sarriá* (Barcelona, 1897), *Apéndice de documentos*, doc. XXI.), Guillèm de Cervelló, als dos anys de possehir la baronía de Cervelló, tingué una guerra particular, de quines malifetes fou perdonat per Jaume I a 12 janer 1258. (R. 9, f. 9, A. C. A.)

(5) Lo castell de Sant Antolí fou legat en 1182, per Berenguer de Bellestar a son germà Bernat (doc. 29 del *28 Armari de Testaments* del A. Gran Priorat S. Joan). En 1273 Jaume I feu emparar Sant Antolí y Pallerol a Guillèm de Castellolí, per no haver complert ab sa condició de feudatari. (R. 22, f. 4, A. C. A.)

Huguet de Cervelló havía heretat de sa tía Marquesa, viuda de Guillèm de Guardia y comanadora d'Alguayre y de Cervera y de sa cosina Gueraua priora d'Alguayre, lo castell de la Espluga Sobirana de Francolí (1253). Hagué qüestions ab los Templers per dit Castell (1255-1268) (Docs. 281, 300, 311, 326 y 374 del *Armari 15*, Arx. S. Joan de Jerusalèm). En 1258 estipulà ab los Templers que sols tindría la tercera part de les rendes de Sant Antolí en feu de dita Ordre. (Doc 1,550 de Jaume I A. C. A.)

tius per la guerra, en lo mes de janer. Jaume I recomenà a la Comtesa de Bearn establís de gent lo castell de Montcada (27 janer) (1): prengué de Ramón de Palafolls y d'Arnau Guillèm de Cartellà, les postats dels castells de Puig-Dauder y de Rocacorba (1.er febrer) (2), fentles entregar a Guillèm de Castellnou (3). Y al tenir compte que ningú visqués descuidat, procurava reforçar los llochs dèbils, cas de sobrevenírloshi greus perills. Axís recomenava als homes de Cubelles y de la Geltrú defensassen a Ramón de Manresa, ciutadà de Barcelona, qui possehía lo castell de la Geltrú, si fós atacat (31 janer 1260) (4). De les precaucions preses en terra d'Ausona, quin bisbe era germà d'un dels guerrejants, poch ne sabèm, si no és l'orde donada al veguer Pere de Vilaragut, de fortificar la esglesia de Gurb, hón los vehins hi havíen de prestar serveys de guayta, y recullirshi en cas d'ésser atacats (5).

La política de guanyarse amistats sospitoses ab donatius y concessions la posà en joch lo Monarca. Gilabert de Cruilles n'obtingué aquells díes un bon cavall (24 janer 1260); Guerau de Maldà, perseguit de sos acreedors, logrà un decret de moratoria de qualsevulla deutes fins a 30 de setembre vinent (28 janer 1260; los vehins del Arbós obtingueren anàloga moratoria (29 janer 1260) (6), etc.

Los pobles de la jurisdicció de la Corona contribuíen a les despeses de la guerra. Prò a pagar may hi han sigut diligents. Axís és que los Jurats de Tarragona y de Tortosa reberen requeriments de pagar lo que teníen assignat (7).

Esclata la guerra entre Jaume I y los nobles rebelats (22? janer 1260). — Entrèm al temps en que, començada la lluyta, los vassalls d'uns y altres guerrejants, experimentaren los seus desastrosos efectes. Per desgracia falten relacions directes de fets. Mes sa carencia no és suficient per suposar que no tingués ulteriors conseqüencies, donada la calitat dels coligats.

Una emigració se constata en los habitants del baix Llobregat, los qui, ab llur bestiar, béns y armes, passaren a Tortosa, abandonant uns conreus immellorables. Lo vehinatge dels valedors de Guillèm de Cer-

---

(1) Reg. 10, fol. 127. (A. C. A.)

(2) Apèndix, documents XXXVI y XXXVII.

(3) Apèndix, document XXXVIII.

(4) Reg. 10, f 128. (A. C. A.)

(5) Lo 26 febrer 1261, lo veguer Vilaragut declarà haver exigit injustament als vassalls de la Mitra de Vich en los termes del Estany, Manlleu y Sant Esteve de Castelló, servey d'obres y de guayta en la guerra entre Jaume I y Ramón de Cardona, lo Comte d'Urgell y altres nobles catalans: «quod propter guerram que inter dominum Regem et nobiles Raimundum de Cardona Comitem Urgellensis et alios nobiles Cathalonie feci operari sacrariam ecclesie sancti Andree de Gurbo ad quod opus injuste feci esse homnies vestros quos habetis infra terminos Castri de Gurbo et facere guaytas et non tenebantur nec debebant illud facere». *Llibre del Dr. Joseph Rocafort, Pvre.*, foli 241, formant part del *Sacræ Catalonia Antiquitatis monumenta*, manuscrit del P. Jaume Pasqual.

(6) Reg. 10, fol. 127. (A. C. A.)

(7) Apèndix, documents LV y LVI

velló los portaría a cas tant extremós, demostrantnos que la lluyta se menà a les matexes portes de Barcelona. No oblidèm, que, abans constatàrem existir manifesta discordia entre aquesta ciutat y En Cervelló. Aquells pagesos emigrants sufriren no poch en son viatge a les terres que rega l'Ebre, puix al passar per Cambrils y Cabra foren detinguts y atropellats. N'hagué sentiment Jaume I, y manà se'ls restituhís tot lo penyorat o pres, dexantlos lliures (29 janer 1260) (1). Altres pobladors de la comarca del Llobregat cercaren la protecció sobirana per millor salvaguardarse dels efectes de la guerra. Hu d'ells, Pere de Clariana, senyor de la casa de Pallejà, situada en domini del castell de Cervelló (2), se feu donar guiatge reyal evitant ésser dampnificat de la gent de guerra de Jaume I. Qual quiatge extengué a altre casa que tenía en terme de Castellví de Rosanès (10 febrer 1260). La concessió de guiatge y salvaguardia reyal donava dret a erigir lo penó de les quatre barres en los llochs ahón s'atorgava y a rebre protecció de la gent del Sobirà. Altres proprietaris del Llobregat seguiren lo mateix procehiment com feu En Ferrer de Vilanova (qui llavors se trovava a Tuniç), posant sa casa de Vilanova sots guiatge reyal (24 janer 1260), Li imposà Jaume I dugues condicions: que d'ella no n'exís dampnatge als partidaris del Rey, y que al retornar Ferrer de Tuniç no li fes guerra. Ab consemblants condicions guià a Arnau Guillèm de la Barca per sos castells y viles de Montfalcó y de Mediona (10 febrer 1260); a Ramón de Castellaulí per lo castell d'aquest nom y la casa de Moçolores (22 febrer 1260); a Arnau de Montbuy per la casa de Vilanova dita de la Vall del Escut (22 febrer 1260); a Bernat de Pontons per sos béns (3); al Bisbe de Lleyda per son castell de Castelló del Bisbe; a Galceràn de Pinós per son castell de Taltavull, mentres estigués fora de Catalunya y per deu díes després de comunicarli lo cessament de dita salvaguardia (3 febrer 1260) (4), etc.

Caldrà advertir que Jaume I, al iniciarse la guerra, tenía d'exir de Catalunya, vers Castella, per conferenciar ab aquest Rey. Passant per Cervera hi deturà, a fí de negociejarhi la pau.

---

(1) Apèndix, document XXXV.

(2) 1257 (24 setembre): «Sit notum cunctis Quod ego Bernardus de Cleriana de Palegiano cum hoc publico instrumento perpetuo valituro concedo et recognosco per me et meos presentes et futuros vobis domino Guillelmo de Ceruilione et vestris quod domus mea de Palegiano cum omnibus mansis hominibus feminis honoribus pertinenciis terminis et juribus eiusdem sicut ego et antecessores mei tenuimus in termino castri veteri de Ceruilione in parrochia sancte Eulalie de Palegiano vel alibi fuit et est de dominio et feudo vestro et eandeam teneo et antecessores mei tenuerunt per antecessores vestros et teneo et debeo tenere eandem domum per vos et vestros ad feudum». (Doc. 1494 de Jaume I).

La casa de Pallejà feya anys estava erigida en los termes del castell de Cervelló. En l'any 1147 Pere Bernat, en son testament la llegà a la sua filla Ermessendis (Doc. 30 del 28 *Armari de Testaments*, Sach A, del Arxiu del Gran Priorat de Catalunya de Sant Joan).

(3) Apèndix, document XXXII.

(4) «Ita quod in predictis malum aliquod non faciamus nos nec valitores nostri quousque simus reuersi in Catalonia de vistas quas nunc cum Rege Castelle celebrare debemus nec ex tunc per decem dies computandos a die in antea qua hoc uobis faciemu scire. (Reg. 10, f. 130.)

Reclamació de Tagamanent al Vescomte de Cardona. — Encara estava a Barcelona Jaume I, quan se mostrà benigne ab dos dels rebelats, Berenguer Arnau d'Anglerola y Arnau de Llers, féntloshi retornar los béns incautats de Corbins, fins que ell arribés a Lleyda (27 de janer 1260) (1). Poch abans d'exir de Barcelona insistí ab lo Vescomte de Cardona que li retornàs lo castell de Tagamanent (1 febrer 1260), de quina retenció ne protestava lo Rey (2). Li retreya que son predecessor Ramón Folch IX de Cardona consignava dita restitució al Rey en son testament, demanantli que li'n mostràs aquest. La insistencia del Monarca tenía sa rahó d'ésser, puix Tagamanent dominant la vía de Vich, era la clau d'aquest camí. De tal manera, que Jaume I, segurament per dita causa, mudà tan antich camí, obligant als viandants a passar per Caldes de Montbuy, Sant Felíu de Codines y Centelles. Quina marrada estigueren fent fins al any 1274, en que's tornà a restablir lo vell camí natural de La Garriga y Congost de les Codines (3). Y precisament en 1274 és lo primer nomenament de batlle fet per Jaume I a Tagamanent. Lo qual prova ja se li havía llavors retornat lo castell.

Les conferencies de Cervera (4-19 febrer 1260). — Anant a Castella, Jaume I deturà alguns díes a Cervera per conferenciar ab los representants dels rebelats. De les entrevistes n'exí una fòrmula de caràcter pràctich, y començament de la pau a Catalunya. Hu dels qui portà la veu a Cervera per los cavallers desexits fóu Guillèm de Castellaulí, y altre dels àrbitres per lo Rey fóu lo Bisbe de Barcelona.

Com a resultat del acort que's concertava vehèm efectuarse concessions del Rey en prò dels qui veníen a pau, en recompensa de sa bona intenció per la pública tranquilitat. Guerau, vescomte de Cabrera, obtingué per sis anys les rendes reyals a Llagostera y Caldes (5 febrer 1260), y acceptà la obligació de servir a Jaume I en les guerres, exceptuada la que llavors se menava ab los nobles catalans, en la que, emperò, hi custodiaría los camins d'aquell districte, per manera que hi regnés neutralitat absoluta (24 març 1260) (4). L'espay de temps que va entre la oferta y la acceptació, quasi podèm indicarlo com empleat en negociacions generals y componendes per venir a pau total.

---

(1) Apèndix, document XXXIV.

(2) Apèndix, document XXXIX.

(3) «Nouerint vniuersi etc. Cum nos Jacobus dei gratia etc. Concesserimus hominibus nostris ville Calidarum de monte boyno quod caminum siue via quod seu qua itur de barchinona apud vicum transint per villam Calidarum et non per Congustum de Codinas sicut ab antiquo fieri consueuit et intellexerimus quod homines transeuntes per ipsam viam per nos concessam ipsis hominibus Calidarum dampnum et grauamen maximum inde paciebantur. Idcirco concedimus vniuersis et singulis volentibus transire ire et redire per dictum Caminum seu viam de Congusto de Codines quod possint hoc facere libere non obstante dicta concessione per nos facta dictis hominibus Calidarum. Mandantes etc. Datum barchinone IIII° kalendas Augusti Anno domini M° CC° LXX° quarto». (Reg. 19, f. 151, A. C. A.)

(4) Apèndix, documents XL y XLV.

Treva pactada entre los guerrejants (15? febrer 1260). — No tením nova precisa de quan se suspengueren les hostilitats. Es positiu que la treva era un fet en 18 febrer 1260, segons carta del propri Sobirà a sos vassalls de Ça Reyal, Cabra y Forés, tramesa desde Cervera (1). Los hi deya que estava en treves ab lo Comte d'Urgell, ab lo Vescomte de Cardona y ab Guillèm de Cervelló y ab llurs valedors. Ab estes paraules mostrà com aquests tres eren los veritables confabulats, y los altres cavallers que figuren en lo mobiment mers comparses de la insurrecció. Se pactaren treves fins als cinch díes següents d'aquell en que fossen denunciades, tant per lo Rey com per son fill l'infant Pere (llavors l'altre infant Jaume era a Mallorca (2), d'ahón tornà molt entrat l'any 1260), com també per qualsevol dels nobles guerrejants. Fins a nova ordre se paralisaren les operacions de la guerra, trametentse comunicacions per evitar nous dampnatges.

Seguexen los capítols de recompenses al acort de concertació de treves. A 23 febrer 1260, havent passat a Lleyda, Jaume I promet donar al aragonès Bernat de Mal-lleó del dret de peita a Ainsa, 1,045 sous jaquesos, per haver custodiat la frontera contra lo Comte d'Urgell (3). A Pere de Montcada li oferí 4,500 sous jaquesos que li'n debía, asseguràntloshi de la peita d'Almodòvar, y altres 5,000 sous barcelonesos, de les quisties de Cabra, Forès y Ça Reyal. A Guillèm de Cardona li assegurà altre deute de 2,242 sous jaquesos sobre les percepcions de valedors del Comte d'Urgell y del Vescomte de Cardona en les viles de Camarasa y Cubells (4). Ni en aquesta ocasió, ni may, desmentí Jaume I sa fama de generós, com ell mateix ja's reconexía, al dirli a Ramón de Cardona *qu'en lo mon no ha negun princep qui tan poch tort fassa a sos homens com nos als nostres, en ans per ben fer et per grans suficençes que los fem los perdem.*

Lo principal objecte de les treves signades a 15? febrer 1260, fóu sentar los fonaments d'una pau y concordia definitiva ab los rebelats.

Mes siga que les negociacions no foren del agrat del Vescomte de Cardona, o siga que les exigencies d'aquest pera reduirse a la pau resultaren desmesurades, lo cert és que lo primer día de Quaresma d'aquell mateix any, trovantse a Fluvià, retó les treves al Rey y se disposà de nou a combàtrel (5). Emperò no passà de menaça y no tornà a la guerra. Ans la pau ab los cavallers rebelats, inclús ab lo propri Ramón de Cardona, sigué positivament signada.

---

(1) Apèndix, document XLI.

(2) «Anno domini Mº CCLI Xº VI kalendas September so fo lo derrer dimarts dagost moc lo seinor infant en Jacme de lerida per anar a malorcha. So fo derrer dimarts dagost quel Senior enfant exi de lerida per anar a malorcha et entro al dimecres de Sinquagesima a IX meses menys VII dies et munta la mession del seinor enfant a rao de XX mil sols lany XIIII MDCL sols regalium». (Reg. 11, f. 257. A. C A.)

(3) Apèndix, document XLII.

(4) Apèndix, document XLIII.

(5) Apèndix, document XLIV

Incident a Butçenit y Exafava (janer-febrer 1260). — Quan se pactaven les treves a Cervera ocorregué un petit incident que mereix relatarse. Berenguer Arnau d'Anglerola tenía empenyorats al Rey sos dos castells de Butçenich y Exafava en garantía de 5,000 morabatins. Ho motivà una acusació de falsa moneda (1). Aquests processaments sigueren usuals en lo regnat de Jaume I, conceptuantlos conseqüencia de la sua política econòmica, puix atorgà a particulars la fabricació de la moneda en tots sos reyalmes. Llavors, la acusació de falsificador de moneda era una bona arma, sovint esgrimida, per la calumnia. Consigna la historia que l'esforçat capità Blasco d'Alagón, victoriós dels francesos en la Calabria, retornà d'Italia en 1291 pera defensarse de moltes calumnies que li havíen acumulat, entre elles la d'encunyar moneda falsa.

Quan en los mesos de juliol y agost de 1259 lo Comte d'Urgell combatía ab Ramón de Montcada, Jaume I guià a Butçenit y Exafava, evitant que dits llochs siguessin dampnificats y la gent sua los considerés llochs reyals. Y perque de dita neutralitat no se'n aprofités N'Anglerola, qui guerrejava ab lo Comte d'Urgell, li imposà la obligació de no poder combatre als seus enemichs lo día que sortís de qualsevulla d'aquells dos llochs, y de no recullirshi sinó passats vuyt díes d'ocasionar dany a sos contraris.

De quins pactes y treves se desexí Jaume I (20 janer 1260), conseqüencia de la rebelió de Castelló de Farfanya, ab grans protestes de N'Anglerola. Aquest deya era injustament desguiat, y pretenía no li fos ocasionat dany fins passats trenta díes. Com Jaume I no li'n fes càs, insistí N'Anglerola en ses protestes. Lo Rey anà personalment a Exafava (7 abril 1260), ahont Anglerola li trameté nova lletra, demanantli esmena dels perjudicis y senyalament de jutge y día per fallar llur controversia. Lo Rey li lliurà salconduyt perque a despit de la guerra pogués arrivar a la sua cort y defensarse davant lo tribunal. Desconexèm com acabà l'incident. Exafava aprés tornà a poder de N'Anglerola (2).

Segueix la hostilitat d'alguns cavallers contra lo Rey (abril 1260). — Fins dintre lo transcurs de les treves precursores de la pau final, nous deseximents mantingueren latent l'esperit de rebelió. No són de cavallers de primordial importancia, sinó de valedors dels directors del mohiment. Axís considerarèm lo deseximent de Guillèm de Rajadell, responentli Jaume I, desde Exafava, inculpantlo de que l'*acuindàs* havent rebut benefici d'ell (9 abril 1260) (3).

---

(1) Apèndix, documents XLVI, XLVII y XLVIII.

(2) En 1299 signava «Raimundus d'Angulariola dominus duxafava» (*Colecció d'Instruments d'Urgell,* doc. 17, Arx. Cat. Vich). En 1337 n'era senyora sa viuda Na Felipa d'Orcau filla de Ramón d'Orcau, senyor dels castells d'Orcau y de Galliner (*Dotaliarum,* vol. I, doc. CXXXIV, Arx. Cat. Seu d'Urgell).

(3) Apèndix, document IL

Altre acte d'hostilitat durant les treves fóu l'apresonament de Guillèm de Rocamador, cavaller de la part del Rey, per En Guillèm d'Odena y sense que aquest hagués previament *acuindat* al Monarca. Odena era valedor del Vescomte de Cardona y de Guillèm de Castellaulí, puix al ocorre lo fet precedent, Jaume I se dirigí contra abdós nobles catalans (Exafava, 10 abril 1260), arbitrant la intervenció llur per fer que Odena retornàs a Rocamador una suma de diner percebuda per sa redempció (1).

També Pons Guillèm de Torreella trencà les treves desafiant a Guillèm de Castellnou, afecte al partit de Jaume I. Lo Rey ne protestà (29 abril 1260), y requerí del Vescomte de Cardona prohibís que Torreella dampnificàs a Castellnou (2).

Pau signada a Barcelona entre lo Rey y Alvaro de Cabrera (10 maig 1260). — Jaume I no's mogué aquests díes dels volts del Comtat d'Urgell, tractant de finir totalment la discordia. Desde Lleyda procehí a fer evaluar los dampnatges de la guerra, instant de les principals poblacions de Catalunya y d'Aragó, inquirissin los danys ocasionats per los cavallers desexits. Quina evaluació devíen tramètreli a Barcelona abans del dilluns 9 de maig de 1260. La conferencia aparellada a Barcelona era precursora de la pau que signaren tots. Lo Comte d'Urgell també havía de trovarse en dita ciutat lo dimars 10 de maig de 1260 (3).

La avinença s'efectuà encomenant a persones que merexessen la confiança del Rey y del Comte d'Urgell, judicar y fallar llurs controversies ab rahó y justicia. Y los jutges als qui tal encàrrech se confià, foren N'Oliver de Termens y lo Bisbe de Barcelona. Les diferencies entre Jaume I y lo Vescomte de Cardona y Guillèm de Cervelló se solucionaríen de manera consemblant.

Lo Rey continuà a Lleyda fins a derrera hora, en tant que lo 7 de maig encara hi era, reclamant la paga dels subsidis de guerra a algunes ciutats reyals, com Tarragona y Tortosa (4).

Fets subsegüents evidencíen que en aquelles vistes de Barcelona finí la guerra y se vingué a pau. Lo propri Sobirà ho manifestava a Jaume de Cervera, quan aquest encara empatxava als vehins de Camarasa y de Cubells de portar llurs bestiars a pexer en los empríus de costum (5).

Les postats dels castells d'Agramunt y Balaguer, causa primordial de la guerra, presumím foren retornades al Comte d'Urgell abans de partir de Lleyda Jaume I. Puix En Ramón de Gironella, qui custodià

(1) Apèndix, documents L, LI y LII

(2) Apèndix, document LVII.

(3) Apèndix, documents LIII y LIV.

(4) Apèndix, documents LV y LVI.

(5) Apèndix, document LVIII.

a Agramunt y la torra d'Almenara, al ocuparlos la gent del Rey, dexà dita guarda lo 7 de maig (1). Les despeses de dita guarda, les liquidà Jaume I, restantli a deure 8,683 sous barcelonesos (2).

Comença a encarrilarse la causa dels dos matrimonis del Comte d'Urgell (maig 1261). — Altre consequëncia de la pau signada a Barcelona, fóu venir a solució pacífica la ruidosa controversia que promogué lo Comte Alvaro ab motiu dels seus dos matrimonis. Se nomenà jutge al Bisbe d'Osca, y Alvaro prometé no oposar excepcions malicioses a la causa ni allargarla ab apelacions indegudes, estant aparellat a acatar lo que la Seu Apostòlica fallés en definitiva. Aximateix convingué que, si se declaràs bo lo segón matrimoni, retornaría la dot a Constança de Montcada, obligant per axò los castells de Ponts, Balaguer y Agramunt, los quals cobraría Jaume I, si no obehís al Sant Pare. Tenen lloch alguns actes que demostren l'acort pacífich a que vingueren lo Rey y lo Comte. Jaume I rebé d'Alvaro lo castell de Ponts (23 maig 1261), que feu custodiar per 12 homes a les ordres d'En Peramola (3). Aximateix li entregà Alvaro los castells de Somet, Fonts, Roda y Envit, empenyorats per Anfós I als Comtes d'Urgell (24 maig 1261), y pagantli Jaume I la suma de 1,500 morabatins alfonsins à que muntava llur penyora (4).

Lo Vescomte de Cardona en plena pau ab lo Rey (1261-1262). — Al Vescomte Ramón de Cardona lo veurèm ara, al entrar en la pau, expedint guiatges y salvaguardes. Aquestes garantíes a base tributaria, practicades per un rebelt semblen establir cert parangón entre la gent de guerra del segle XIII y los bandolers del XVII, puix Rocaguinarda y Serrallonga rebíen tributs de les masíes catalanes per salvaguardarles de llurs malifetes. Prò lo sentit dels guiatges del segle XIII no és igual: aquí unes vegades significava protecció, altres neutralitat y altres perdó a *rancunies* precedents.

Lo guiatge que expedí lo Vescomte de Cardona a favor dels vassalls dels Templers mereix que hi posèm alguna atenció. Dit Vescomte y lo comanador de Barberà, Frà Guillèm d'Angleia, intervingueren ab Guillèm de Cardona perque perdonés als habitants del terme de Barberà. Guillèm tenía motius de quexa contra d'ells. Lo perdó s'obtingué d'una manera completa (8 novembre 1260) (5). Al any se-

---

(1) Apèndix, document LIX.

(2) En la matexa jornada en que lo Monarca passà comptes ab Gironella, li atorgà per tres anys, les rendes reyals de La Quart y Montblanch, per 1,800 sous. Qual venda no's portaría a terme o's desfería, puix Jaume I vené les rendes de Montblanch en 12 maig 1260, per dos anys, a Pere Adam, batlle de Montblanch y de La Riba. (Reg 11, f. 172, A. C. A.) Lo deute dels 8,683 sous, Ramón de Gironella l'obtingué en 11 juny 1260 del tribut reyal que pagaven les aljames de juheus de Gerona y Besalú, tribut reduit per lo Monarca, en 1260, a causa de llur pobresa (Reg. 11, f. 177, A. C. A)

(3) Reg. 11, f. 234, A. C. A.

(4) Doc. 1256 de Jaume I, A. C. A.

(5) Doc. 1639 de Jaume I, A C. A

güent, no sols los vassalls dels Templers a Barberà, sinó los de les altres pertinencies llurs, y tots los castells, llochs y viles de l'Ordre, sigueren posats sots la salvaguarda del Vescomte. Y a tall de Sobirà expedí manaments als seus batlles, sotsmesos, amichs, parents y valedors, manant que los protegissen, com si fossen pertinencies sues propries (6 juny 1261) (1).

Lo Vescomte de Cardona antich aliat del Rey de Castella. — Ara se'ns revela aquest nou caràcter del famós cavaller Ramón de Cardona. Un dels compromisos de pau que signà ab Jaume I, expressa d'una manera indubtable que lo Vescomte de Cardona havía sigut aliat del Rey de Castella en ses lluytes contra lo de Aragó. Feta la pau en 1260, se comprometé Ramón de Cardona a no anar a Castella, fins y tant vingués a concordia son Rey ab Jaume I. En càs de guerra ab Castella, devía servir al Rey d'Aragó ab vint cavallers armats, de més a més dels altres a que ja hi venía obligat per sos feus ordinaris (1.er juliol 1261). Quedava exempt de servirlo ab aquests deu cavallers si Jaume I tenía guerra ab alguns dels qui estaven confederats ab ell (aludint segurament als de la conjuració de Castelló de Farfanya), ab lo Comte d'Empories y ab Guillèm de Cardona (2). A tot axò, manifestava lo Vescomte rebre del Rey deu mil sous jaquesos. Jaume I se comprometía a avituallar a aquells soldats y indemnisarlos de les cavalcadures que perdessen. Dita *valença* o obligació de socors en la guerra se feu per termini de dos anys, sense tenir que retornar lo Vescomte cap quantitat rebuda.

Fóu aquesta una manera com qualsevol altre de comprar la pau Jaume I y de ferse ben pagar sa neutralitat lo poderós Ramón de Cardona. Entrats en la vía pacífica, insistí lo Monarca en obtenir la devolució del castell de Tagamanent, pactantse en 29 març 1262 que Ramón de Cardona lo retindría deu anys més, y confessantse plenament pagat de tots deutes, que renunciava a la excepció *non numerate pecunie et doli,* que anulava qualsevulla escriptures exibidores sobre dit castell y que serviría al Rey ab un cavaller per lo feu de Tagamanent (3).

---

(1) Doc. 1659 de Jaume I, A. C. A.

(2) Apèndix, document LX.

(3) Del 30 janer 1262 hi ha la provisió següent sobre nomenament de jutge del terme de Tagamanent: «Quod nos R dei gracia vicecomes Cardone cum hoc publico instrumento damus et concedimus tibi Andree de monte grosso in omni uita tua tamen omnia judicia siue sentencias et totum officium judicis totius termini castri de tagamento: ita quod tu bene diligenter et legaliter tenas ibi officium judicis et audeas et recipias omnes causas quas mouebantur vel fuerint infra terminum antedictum..... siue diffinias sentencialiter prout de jure fuerit faciendum habendo inde mandatum salarium atque decens. Ad..... sit hoc omnia nobis et nostris soluta Testes p. rosselli Abbas sancti vincencii de Carreria? bg. guinart et G. de.....» (Manual VI del A. Curia Fumada de Vich.) Prorrogà 10 anys Jaume I al Vescomte de Cardona en 1262 (30 març, les rendes reyals de Tagamanent, obligantse lo Vescomte, a servirlo ab un cavaller armat. (Reg. 12, f. 37 y Doc. 1692 de Jaume I, A. C. A.) En 1274 (29 març), lo Rey atorgà a Berenguer de Canadell la batllia de Tagamanent «ut tu sis bajuli dicti loci». (Reg. 20, f. 233, A. C. A.)

Com és de veure, tampoch no anà gens malament al copdiciós Vescomte la liquidació de la controversia sobre Tagamanent.

Finida aquesta espinosa qüestió, la més greu de totes les que en aquesta temporada manteníen lo Rey y lo Vescomte, tractaren d'anar a una difinició general, matant ulteriors pretexts a noves guerres o deseximents. Ramón de Cardona declarà estar completament pagat dels empenyoraments y obligacions que havíen contret los Reys d'Aragó ab son avi Guillèm de Cardona, ab son pare Ramón Folch y ab ell mateix, per conseqüencia dels quals retenía los llochs de Manresa, Piera y Tagamanent ab sos termes y pertinencies (1 maig 1262). Dexava exceptuat de devolució, tot lo que afectava a la derrera escriptura de donació reyal de Tagamanent per deu anys (1).

Sentencia del Bisbe de Barcelona y d'Oliver de Termens, finalisant les diferencies entre los nobles rebelats en 1259 y Jaume I (6 febrer 1263). — Los jutges designats per abdues parts, sentenciaren la controversia després d'un any de treballar en la causa. Jaume I seguint les indicacions dels jutges, perdonà als complicats en la revolta, dels dampnatges ocasionats fins a la data de la sentencia. En lo perdó s'establí la reciprocitat per part dels cavallers desexits, en prò de les injuries a ells o a llur gent comeses per los valedors de Jaume I. Los nobles als qui adreçà, lo Rey, son perdó desde Çaragoça foren: Guerau de Cabrera, Ramón y Jaume de Cervera, Guillèm y Huguet de Cervelló, Bernat Ramón de Ribelles, Berenguer Arnau d'Anglerola com a valedors d'Alvaro de Cabrera, Guillèm Ramón de Josa, Ponç Guillèm de Torroella de Montgrí, y Guillèm y Ramón d'Odena com a afectes al Vescomte de Cardona (2).

Seguèxense convenis y més convenis entre Jaume I y alguns cavallers solucionant controversies que's menaven, atorgàntloshi quasi sempre, assenyalades mercès lo Sobirà. Tothom s'aprofitava de la debilitat del Rey o millor de son gran amor a la pau de casa, arrencantli concessions oneroses (3). Jaume I, pera afrontar greus complicacions exteriors, accedía a moltes exigencies, merexent dels seus crítichs, quasi dictat de mal administrador.

Solució de la controversia entre la ciutat de Barcelona y Guillèm de Cervelló (4 agost 1263). — La antigua pugna que existía entre lo senyor de Cervelló y la ciutat de Barcelona, se posà de relleu en les operacions de la guerra civil, com ja havèm vist (janer, febrer 1260). Desconexèm la forma y detalls dels fets. Ara tením a la vista una nova

(1) Document 1,697 de Jaume I, A. C. A.

(2) Apèndix, document LXI.

(3) La condescendencia y magnanimitat de Jaume I per los cavallers de sa terra, la experimentaren axís los més alts, com los de menor categoría. Arnau de Llers, que pertanyé als derrers, en 9 juliol 1261, obtingué del Monarca 600 morabatins, que li foren pagats ab un cavall y ab 450 morabatins en diner. (R. 11, f. 236, A. C. A.)

conseqüencia, al solucionarse ab aquest contracte, les divergencies més greus, en que seguíen en 1263.

Lo Monarca fou l'àrbitre qui acabà dites qüestions dictant sentencia en presencia de cavallers afectes a Guillèm de Cervelló, que la robustiren ab llurs signatures, çò és, Pere de Berga, Guerau de Cabrera, Huguet de Cervelló y Berenguer Arnau d'Anglerola (1).

A Guillèm Albars, qui residía al Castell de Cervelló, se li prohibí habitar en cap lloch del Llobregat. Bernat Ferrer, inculpat d'homicidi a Barcelona, havía d'ésser expulsat del territori de Cervelló. Guillèm de Cervelló alçaría la prohibició de molre en los molins reyals de Llobregat y Jaume I faría altre tant en lo que pertocava a privar de concorre als molins d'En Cervelló.

Lo capítol més interessant d'aquesta sentencia arbitral, és lo que fa referencia a una limitació establerta a la acció executiva del Veguer de Barcelona, quan tingués de procehir judicialment per deutes, contra vassalls de Guillèm de Cervelló, puix devía posarho a conexement previ del seu batlle y practicar determinades actuacions. No s'ha d'oblidar, que, gran part de les terres del Llobregat subgectes a la jurisdicció d'En Cervelló, estaven encloses dintre los termes del territori de Barcelona, segons vingueren a estatuirse a derreríes del segle XII o començament del XIII, quan crexíen los privilegis de la ciutat y por tant sots la jurisdicció del Veguer de Barcelona.

Ab tant senzilles disposicions, acatades per abdues parts, s'acallaren totes les altres diferencies y reclamacions.

Nou perill de rompre la pau lo Vescomte de Cardona y Jaume I (janer 1264). — Tantes complacencies anaven a esdevenirli estèrils a Jaume I, al acabarse l'any 1263, per lo mal caràcter del bregós Vescomte de Cardona. Aquest y son allegat Guillèm de Cardona, s'aparellaven a mòureli nova guerra. Ho sapigué lo Rey, y per evitarla, en 9 janer 1264, cercà la conciliació escrivíntloshi que's trobava aparellat a fèrloshi dret de totes les quexes que d'ell tinguessen. Transpiren, dites lletres (la una en català y l'altre en aragonès), lo desitj del Rey de consolidar la pau. Son contingut, en cas d'avençar la discordia iniciada, demostrava palpablement la injusticia de la nova guerra, quan no'ls hi posava cap obstacle a la recta administració de justicia en les controversies llurs (2).

Que la pau no s'alterà, ho diu la documentació puix rès més se torna a trovar d'aquest conflicte en perspectiva.

Com acabà lo malaventurat Alvaro de Cabrera, comte d'Urgell. — Cecilia de Foix prescindint dels tractes que menà Alvaro ab lo Rey, dilatà la prosecució de la causa del matrimoni, aduhint, entre

(1) Document 1,749 de Jaume I, A. C. A.
(2) Apèndix, documents LXII y LXIII.

altres rahons, que lo Bisbe de Lleyda era oncle de Constança de Montcada, que lo Rey y l'infant Pere se mostraven apassionats per Constança y que ella no podía comparèxer a Lleyda per no crèureshi en seguretat, etc. (Desembre 1260). Se passava temps ab aquest incident, quan lo Bisbe d'Osca prescindintne, fallà declarant a Constança veritable muller d'Alvaro de Cabrera. Aquest no acatà la sentencia motivant amonestacions y manaments y essent posades ses terres y estats en entredit per la Esglesia. Lo Sant Pare encomenà a Sant Ramón de Penyafort y al bisbe de Barcelona, Arnau de Gurb, lo compliment de la sentencia del Bisbe d'Osca (20 febrer 1263).

Cecilia de Foix obtingué altre butlla pontificia, que encarregava lo conexement de la causa, als bisbes d'Oloron y de Cominges (4 maig 1263). Constança no respongué a les citacions d'aquests prelats. Tampoch Alvaro de Cabrera comparexé davant lo nou tribunal aduhint per motiu estar, Carcasona, a més de dugues jornades de son domicili sotsmetentse a les decisions del tribunal eclesiàstich (16 setembre 1263) dexant a Cecilia de Foix y prenent a Constança, ab qui habità un any. Llavors lo Comte tenía 24 anys.

Los jutges francesos sentenciaren en prò del matrimoni de Cecilia, anulant la sentencia del Bisbe d'Osca (26 febrer 1264) y seguint nous procehiments eclesiàstichs contra d'Alvaro. Aquest dexà a Constança y tornà a pendre a Cecilia. Intervingué lo tribunal eclesiàstich català, y lo Bisbe de Barcelona (juliol 1264), en calitat de nou jutge, confirmà la sentencia del Bisbe d'Osca, no obehintla Alvaro. Lo Sant Pare, a indicacions de Sant Ramón de Penyafort, confià la causa al Cardenal Prenestino (15 maig 1266) qui la fallà en favor del matrimoni de Constança (abril 1267).

En axò, lo Rey d'Aragó se dirigí contra los dominis d'Alvaro de Cabrera prenèntloshi tots, quedant a la derrera expressió. Perseguit per noves censures eclesiàstiques emanades de Roma, se retragué a Foix ab Cecilia, hont morí prompte (en 1267 segons uns autors o en 1268 segons altres) essent d'uns 28 anys d'etat. Dexà de Constança de Montcada una filla de nom Elienor y de Cecilia de Foix dos fills, Ermengol y Alvaro, lo primer dels quals fou Comte d'Urgell.

APÈNDIX DE DOCUMENTS

I.—1259 (24 juliol).—*Guiatge reyal als llochs de Butçenich y Exafava, que eren de B. A. d'Anglerola y estaven a mans del Rey en penyora.*

Jacobus etc. Guidamus et assecuramus uobis berengario Arnaldi de Angularia Castra et loca de botçenich et de Oxafaba quod a uobis tenemus obligata per V mille morabatinis vt in carta inde facta plenius continetur. Ita quod homines habitantes in dictis locis et suis terminis propter guerram

quam uos cum aliquibus habeatis, non recipient in personis uel rebus ab aliquibus inimicis uestris, malum aliquod neque dampnum dum nos dicta castra et loca tenebimus. Ita tamen quod die quam exietis de dictis locis uel aliquo predictorum, non faciatis inimicis uestris aliquod malum; et quod a die quam eis malum facietis usque ad octo dies primos continue numerandos, non intretis nec redeatis in locis predictis uel in aliquo predictorum. Datum apud Tudelam vrgelli IX kal. Augusti Anno domini M°CC°L° nono.

II. — 1259 (2 novembre). — *Carta del Rey als nobles catalans que li aparellaven guerra, a fi d'evitarla.*

Jacobus dei gratia etc. Nobili et dilecto Aluaro dei gratia Comitis vrgelli Salutem et dileccionem. Relacione quorundam intelleximus quod proponitis habere guerram nobiscum: quod non credimus ullo modo verumtamen nos sumus parati facere uobis directum de querelis si quis de nobis habetis ad cognicionem Richorum hominum nostrorum uel ad cognicionem prelatorum terre nostre et talis judices uobis assignauerimus quod ipsos recusare non poteritis ullo modo. Datum Ilerde IIII° nonas nouember Anno domini M°CC°L° nono.

Sub eadem forma scripsit dominus Rex bn. Raimundi de Ribellis, R. de Ceruaria, Bng. A[i] de Angularia et Jacobo de Ceruaria et eodem anno et die et in eodem loco.

Sub eadem forma et eodem die et Anno scripsit dominus Rex G. de ceruilione.

III. — 1259 (2 novembre). — *Jaume I ofereix al Vescomte de Cardona, ferli deguda justicia.* — (R. 11, f. 262, A. C. A.)

Jacobus dei gratia etc. viro Nobili et dilecto R. dei gratia vicecomite Cardone Salutem et dileccionem. Intelleximus (quod proponitis)... tatem habendi Guerram nobiscum quod non possumus credere ullo modo propter magnas conucniencias quod sunt inter nos et uos et fecimus uobis tantum bonum et honorem. Verumtamen si nos proponitis Guerrejare dicimus uobis quod sumus parati uobis facere directum ad cognicionem Richorum hominum nostrorum uel prelatorum terre nostre de querelis quas de uobis duxeritis proponendis. Ita quod tales judices uobis assignabimus quod ipsos recusare non poteritis ullo modo Datum Ilerde IIII° nonas nouembris Anno domini M°CC°L° nono.

IV. — 1259 (6 novembre). — *A Castelló de Farfanya se desix lo Vescomte de Cardona, del Rey d'Aragó.* — (R. 11, f. 244, A. C. A.)

Die Sabbati XIIII idus (1) december: fuerunt oblata domino Regi diffidamenta R. de cardona et bg. A. de angularia sub hic forma apud Oscam.

(1) No existeix lo *XIV idus de desembre* Es una equivocació del escrivà que nos permetèm creure vulla significar sis dies aprés del de la expedició de la carta, o siga del *VIII idus de Novembre*, que equivaldría donchs, al día 16 de novembre.

Al molt amat et honrad et noble seyor en Jacme per la gracia de deu Rey darago etc.: de mi en R. de cardona per la gracia de deu uescomte de cardona Salut et amors: Fas uos saber seyer, que, per les desmesures que uos fets als rics homens de Cataluia et per so com nos trencats nostres costums et nomenadament al Comte Durgel et a daltres et a mi hoes a saber quem contenets que yo no port foneuol, nen traga, et que auets feta pare-dar la porta del cal del castel de munt blanc que he dezeret de mi, per zo, cor yo et mos kryatsz auem husat dentrar et dexir per aquela porta, et per precs que yo fets uos naia,... feits fer, no mo auets uulgut fer adobar; et per altres torts que uos nos fets; et per nostres custums quens trencats a nos et als altres caualers de Cataluia, fas uos saber queus accuide, et quem desisc de uos, que de mal que yo faza als uostres homens ne a la uostra te-rra, tengut nous en sia. Datum a castel nou (1) VIII idus nouember.

V. — 1259 (6 novembre). — *B. A. d'Anglerola se desix de Jaume I.* — (R. 11, f. 244, A. C. A.)

Al molt honrad et noble seyor en Jacme per la gracia de deu Rey da-rago etc. de mi en bg. A. danglerola Salut et amors: ab tot honrament fas uos saber seyer que pel Comte durgel que o uol, a qui yo son tan tengut que falir no lin puix, mal et greu que me (m'es ?) queus acuydem, em de-sisc de uos, que de mal que yo faça als uostres homens ne en la uostra terra tengut nous en sia. Datum a castel nou (2) VIII idus nouember.

VI. — 1259 (26 novembre). — *Lo Vescomte de Cardona desexintse de les penyores que tenía del Rey d'Aragó.* — (R. 11, f. 244, A. C. A.)

Reuerendo domino Jacobo dei gratia Regi Aragonis etc. R. per eandem vicecomes Cardone, Salutem et dileccionem. Fem uos saber seyor que uim uostre missatgé queus retesem la peyora queus auiem feta fer: la qual cosa hauem feta: es certs com moltes uegades uos aiam trames missatgés quens pagassets los diners quens deuets et fer nou auets uulgut: desexim nos de uos que nous siam tengutz de peyora queus façám, als homes uostres, ne a les lurs coses. Datum apud Casteló VI kalendas december Anno domini MCCL nono.

VII. — 1259 (26 novembre). — *Alvaro de Cabrera declara la guerra al Rey d'Aragó.* — (R. 11. f. 243, A. C. A.)

... december Anno domini MCCL nono quidam trotarius Comes vrge-llensis obtulit domino Regi diffidamenta ab ipso Comite et a Geraldi de capraria fratri suo et bn. R. de Ribelles et a bn. de Capdella et a dalmacio de beliana sub hac forma.

---

(1) Es un error del escrivà qui copià aquests documents als Registres reyals, posarhi *Castell-nou* per *Castellón*.

(2) En altre carta exactament igual del propri Anglerola, que està borrada, diu *Datum a casteyllon*, que es també Castelló de Farfanya.

Illustrissimo domino Jacobo dei gratia Regi Aragoni Maioricarum Comiti barchinone Ac domino Montipesulani: Aluarus per eadem Comes vrgellensis Salutem et reuerenciam cum honore: ben sabetz uos senyer que uos nos demanas la postat dagramunt et de Balaguer et de linerola et duliana simplament et que nos laus doniam benignament et simpla axi com uos les nos demanas et a cap dels X dies que redre les nos degesem eus tramessem bn. R. de ribelles quis prega eus dix de part de nos que uos nos reedesets les postats dels dits locs on donades les nos auiem axi com dret et costum es de barchinona et uos sobre aso no les nos auets uolgudes redre ans les uos tenits de nos forzades et sobre perferta de dret lo qual nos uos auem perfet tota uia et fem encara de seent saluador ença so es VIII Idus Augusti part dret et part rao et part costum de barchinona nos tota hora a uos clamam merce et fet mostrar et pregar a richs homens et a homens dorde et daltres que uos les dites postatz nos redesets et peresetz nostre dret, axi com costum es de Catalunya la qual cosa uos no auets uulguda fer ans les uos tenits de nos forzades part dret et part rao et com nos siam tal hom que no degam soferre tan gran deszeret ni tan gran tort greu et mal que nos es com fer o auem desexim nos de ues eus accuydam que de mal que façam a uostres homens ne a uostra terra ne a res deç uostre que tengut en re nous en siam. Datum in Castilione VI kalendas december presentes G. de puguert A. de vilamaior et G. çacirera A. Calaf. Anno domini MCCL nono.

VIII. — 1259 (26 novembre). — *Guerau de Cabrera, germà del Comte d'Urgell, se posa en estat de guerra ab Jaume I.* — (R. 11, f. 243, A. C. A.)

Illustrissimo domino Jacobo dei gratia Regi Aragonis etc. Gueraldus de Capraria Salutem et reuerenciam cum honore. A la uostra seyoria sia demostrada que per ço com uos les postats no uolets redre dagramunt ni de balaguer ni de linerola ni de lunia *(uliana)* al onrat frare meu et seyor Naluaro per la gracia de deu Comte durgel, les uos tenits del forçadament, part dret, et part rao, et part Custum de Barchinona, et sobre preferta de dret quel uos a feta tota uia, et fa encara; et com son dret no uolets pendre, greu et mal que me com a fer... et com fayllir noi pusec, com es mon seyor et mon frare, et tal a qui fayllir no pusc, quem dezisc de uos de naturalea et dumenatge, eus accuyde, que, de mal que faça a uostres homens ni a uostra terra ni a res del uostre, que tengut en re nous en sia. Datum in Castiló VI kalendas desember presens A. de lerz, G. de pug uert, A. de fluuia, R. monlor. Anno domini MCCL nono.

IX. — 1259. — *Berenguer Ramón de Ribelles desexintse del Rey.* — (R. 11, f. 243, A. C. A.)

Al molt amat et honrat seyor en

Jacobus dei gratia etc. de mi berenguer R. de ribelles Salut et amors: fas uos saber seyor, que, mal et greu que me sab et que en nuy temps no fuy de re pus despagat. mas per lo Comte durgel qui o uol et ecuy jon son en deute, et tengut, que fayllir noy puix, desisc me de uos, et accuydeus, que, de mal que daqui enant faça all uostres homens, ne a la uostra terra, tengut nous en sia

X. — 1259. — *Bernat de Capdella desexintse del Rey.* — (R. 11, f. 243, A. C. A.)

Al molt amat et honrat seyor en
Jacobus dei gratia etc. de mi bernat de Capdela humil hom et sotsmes uostre salut et amors: seyer si a uos plau faç uos saber seyer que mal et greu que men (sab ?) et irat et despagat quen so queus accuydeu et desisc me de uos et de mal que faça a re dez uostre ne de uostres homens que tengut nous en sia per seyoria ne per neguna rao: puz comte durgel qui o uol de qui so hom et tan son tengut que noi pusc fayllir: dades foren a casleylo los dimarç ans de sant andreu en presencia den Albarels et br. sort et den G. de uilamur.

XI. — 1259. — *Deseximent de Dalmau de Beliana.* — (R. 11, f. 243, A. C. A.)

Al honrat seyor en
Jacobus dei gratia etc. Dalmau de beliana Salut et amors: fes uos saber seyer, que yo romas meynader uostre per racion que uos me donas a VIII besties, et tolgos me la racion que no men donas sens tort et sens nelet que nous auia: on yo, seyer, me desisc de uos puz Comte durgel qui o uol, quez mon seyor, que de mal que yous faça que tengut nous sia a re del uostre de uostra persona enfora: testimoni A. dez soler, en P. bertran de pilzá.

XII. — 1259 (1.er desembre). — *Jaume I respòn al deseximent de Ramón de Cardona.* — (R. 11, f. 246, A. C. A.)

Jacobus Dei gracia etc. viro nobili R. de Cardona: en les letres les quals trameses a nos era contengut que uos uos desexiets de nos, que nons fossets tenguts de peyora quens feessets: de la qual cosa nos molt marauelam, car uos ni altre per uos, no venc denant nos qui lanc ho proposas bastantment; et per so, car es cert a nos si uos nos penyorauets, que aisso sen segiria, quis segiria per acuyndament que uos nos feessets. E nos som aparelats de peyora et daltres coses fer dret a uos et pendre de uos a coneguda de nostres richs homens qui sien a uos sens tota sospita et dasso asignam uos en dia migayn Jener a barcelona. Et si aso no uolets fer ens peyorats ens fayets mal a nostres homens et a nostra terra, car aytant es laun con laltre, desexim nos de uos de mal que a uos feessem ni a uostres homens ni a uostra terra. Datum Ilerde Kalendas december Anno domini M° CC° L° nono.

XIII. — 1259 (1.er desembre). — *Resposta de Jaume I al deseximent del Comte d'Urgell.* — (R. 11, f. 246, A. C. A.)

Jacobus dei gratia Rex Aragonum Maioricarum et valencie Comes barchinone et vrgelli et dominus Montipesulani: viro nobili Aluaro dei gratia Comiti urgellensis: vim uostra carta en la qual era contengut, que, nos

contra raho et contra costuma de Barchinona, uos menauem, et que auiem preses simplament les postats del castel durgel, et sobrasso quens enuias accuydar: de la qual cosa nos marauelam molt de uos, com uos deits so que nos no fem, ans saben be en bn. R. de ribeles, en Jacme de cerueva, en bg. A., que tota uia preferim a uos dret, et que uos dariem jutzes de Cataluya sens tota suspita, et aso no uolges pendre, ans nos fe mal en R. de sa sentil, et torná en uostra terra, et encara nos auiets desafiats, et encara dixes nos quens fariets mal; la qual cosa nos no creem quens fasats mal dins los XXX dies qui son contenguts en lusatge, et encara perferim uos dret: et si aso no uolets pendre, accuydam uos et desexim nos de uos de tot mal et de tot dan que fasam a uos ni als uostres homens, ni a la uostra terra. Datum Ilerde kalendas december Anno domini MCCLIX.

XIV. — 1259 (1.er desembre). — *Jaume I respòn a Gueraldó de Cabrera a sa lletra de deseximent.* — (R. 11, f. 246, A C. A.)

Jacobus dei gratia Rex aragonis etc. Dilecto suo Guiraldono de Capraria; vim uostra carta dacuyndament, la qual a nos fahietz, queus desexiets de nos, de mal que a nos feesets, ni a nostra terra, que non fosets tengut: de la qual cosa nos nos marauelam de uos, car uos sabets que nos som aparelats al comte durgel et a uos, fer dret segons custuma de barchinona, per raho de les postats del Comte durgel: et per so cor nos som aparelats de pendre dret et de fer al Comte durgel et de fer segons costuma de cataluya en poder de nostres richs homens de Cataluya qui sien sens tota suspita, el Comte no o uol pendre, et uos li uolets ualer de gran desraho, desexim nos de uos que de mal que nos fasam a uos ni a uostra terra ni a uostres homens, nous en siam tenguts. Datum kalendas december Anno domini MCCL nono.

XV. — 1259 (1.er desembre). — *Jaume I contesta al deseximent de Berenguer Ramón de Ribelles.* — (R. 11, f. 246, A. C. A.)

Jacobus Dei gratia Rex Aragonis etc. viro nobili bn. R. de ribellis: vim uostra carta dacuyndament lo qual a nos faiets que irat et forssat los fasiets que us desexiets de nos, de mal que feesets a nos ni a nostra terra que noy fosets tengut de la qual cosa nos nos marauelam molt de uos, car uos sabets que nos som aparelats al Comte Durgel et a uos fer dret segons custuma de Barcelona per raho de les postats del Comtat durgel: et per so cor nos som aparelats segons que uos sabets et nos uos auem dit de pendre dret del Comte durgel et de fer segons la custuma de catalunya en poder de nostres richs homens de Cataluya qui sien sens tota suspita, el Comte no o uol pendre e uos li uolets ualer de tan gran desraho desexim nos de uos que de mal que nos fassam a uos ni a uostra terra ni a uostres homens nous en siam tenguts. Datum Ilerde kalendas december Anno domini MCCLIX.

XVI. — 1259 (1.er desembre). — *Resposta del Rey al deseximent de Bernat de Capdella.* — (R. 11, f. 246, A. C. A.)

Jacobus dei gracia Rex Aragonis etc. Dilecto suo bn. de Capdella: vim

uostra carta dacuyndament lo qual nos fahiets queus desexiets de nos que nons fossets tengut de mal ni de dan que feessets a nos ni a nostres homens ni a nostra terra de la qual cosa fort nos marauelam de uos car nos som aparelats de fer dret al Comte durgel et de pendre et car uos li uolets ualer de tan gran desraho desexim nos de vos que de mal ni de dan que fassam a uos ni a uostres homens ni a uostra terra nous en siam tenguts. Datum Ilerde Kalendas december Anno domini MCCLIX.

(En iguals termes respongué al deseximent d'Arnau de Lers).

XVII. — 1259 (1.er desembre). — *Jaume I contesta al deseximent de Dalmau de Beliana.* (R. 11, f. 246, A. C. A.)

Jacobus dei gracia Rex Aragonis etc. Dilecto suo Dalmacio de beliana: vim uostra carta dacuyndament lo qual a nos fahiets queus desexiets de nos que nons fossets tengut de mal ni de dan que fehesets a nos ni a nostres homens ni a nostra terra. De la qual cosa fort nos marauelam de uos car nos som aparelats de fer dret al Comte durgel et de pendre: et car uos li uolets ualer de tan gran dez raho desexim nos de uos que de mal que fassam a uos ni a uostres homens ni a uostres coses nous en siam tenguts. Datum Ilerde kalendas december Anno MCCLIX.

XVIII. — 1259 (2 desembre). — *Jaume I reconeix deure a Ramón de Cervera diners per la guarda dels castells de Uliana y Linerola o Linyola.* — (R. 10, f. 121, A. C. A.)

Nos Jacobus etc. Recognoscimus et confitemur nos debere tibi Raymundo de ceruaria portario nostro et tuis Mille centum XXIIII solidos et VIII denarios jaccenses per missionibus et expensis quas fecistis in custodia Castrorum de Vliana et de linerola usque in kalendas Januarii proxime preteritis et Septingentos solidos jaccenses que remanent tibi ad soluendum de llis MDCCC solidos quos tibi debebamus cum albarano nostro quod a te recuperauimus et Quadringentos L solidos jaccenses per MDCCCLX solidos barchinonenses ueterum quos debebamus tibi per vitali de Monsoar in duobus albaranis quos a te recuperauimus. Et sic debemus tibi inter omnia supradicta II Mille C LXXIIII solidos et VIII denarios jaccenses quos IIMCCLXXIIII solidos et VIII denarios jaccenses assignamus tibi et tuis habendos et percipiendos in vniuersis redditibus et exitibus et iuribus nostris faneche nostre Ilerde. Mandantes baiulo Ilerde quatenus de redditibus faneche predicte tibi et tuis soluat omnes denarios antedictos. Datum apud Montso IIII nonas december Anno domini MCCL nono.

XIX. — 1259 (6 desembre). — *Resposta del Rey al deseximent de Berenguer Arnau d'Anglerola.* — (R. 11, f. 247, A. C. A.)

Jacobus dei gratia Rex Aragonis etc. viro nobili Berengario Arnaldi de Angularia: vim uostra carta en que era contengut quens accuydauets perque teniem les postatz al Comte durgel et queus pesa molt: no sembla queus pes molt pus sabets que deuant uos perferim dret al Comte et no fo

pres nostre dret pero nos som prestz de fer dret al Comte et a uos et a tot hom per qui uos nos accuydassetz et pus pendre nou uolets accuydam uos et uostres homens et uostres coses que no siam tenguts de mal que nos ni nostres homens uos fassam. Datum Osce VIII idus december Anno domini MCCL nono.

(En XIII kalendas janer 1259, lo Rey respongué ab iguals termes, desde Çaragoça, als deseximents de Jaume de Cervera y de Ramón de Cervera).

XX. — 1259 (7 desembre). — *Jaume I respòn al Vescomte de Cardona ab motiu de son deseximent.* — (R. 11, f. 247, A. C. A.)

Jacobus dei gratia Rex Aragonum etc.: viro nobili R. de cardona: vim uostra carta en quens enuias a dir que per los torts que nos fahiem als richs homens de Cataluya et cor lur trencauem lurs custumes et maiorment al Comte durgel et a uos, car uos uedauem que no tirassetz ab foneuol et car uos auiem feta tancar una porta en muntblanc, quens acuydauetz: on uos responem et deim axi a uos, que no ua axi com uos deitz, que ben creem, com sabets uos, et saben ho tots los homens de nostra terra et daltres terres moltes, quel mon no a negun princep qui tan poc tort fassa a sos homens con nos als nostres, en ans per ben fer et per gran suficenzes que los fem los perdem: et sotz laun uos daquels: et aço que deits queus uedam de tirar ab foneuol, so es, car es us de tot Rey, que no deu lexar tirar ab fonevol en sa terra a nul hom, car negun nol deu portar ne trer ab el, del en fora. Pero dixem uos tota uia, que si nauiets priuilegi de nos, ni de nostre liyatge, quel nos mostrassets et quel uos saluariem: et aço negun tems nol pogem ueer. A la porta de muntblanc uos responem quens semblen menuderies et occasio quens uolets trobar, que ben sabets uos que com uos nos o mostras queus dixem que sils homens de Montblanc no si tenien tort queus ho fariem desfer, et que ho menassets a auant et uos nou fetz et cayllas uos hem et per ço nos nci enantam enals: mas maior tort nos tenits uos et pus uertader que (car?) la g(u)erra que uos auiets comensada per nostra naboda auetz leyada et no uolets a ela ajudar de son dret, ni anos, qui erem aparelatz de fer dret Al Comte daquel clam que auia de nos: et encara tenits tort de Tagamanent, qui es castel nostre qui fo mes peyora a uostre pare et nol nos uolets redre: demanam nos a uos les cartes et quen comtassetz ab nos et nos uuliem uos pagar si ren uos deuiem: et encara auets cartes ab nos ab sagrament et ab homenatge quens aiudassets de tots los homens del mon leuat linfant don Alfos nostre fil, et encara deuiets aiudar al Infant don Pere del infant don Alfonso et de tot altre home del mon: et enuiam uos a dir per lo bisbe de Barcelona quens atesessetz so quens auiets promes: et per fer nosen bona resposta auets nos enuiat accuydar: on com nos siam prestsz et apareyllats de fer dret a uos et a tot hom de nostra terra qui clams aia de nos ab
als uostres homens et a uostres coses et que no siam tenguts de mal que nos nils nostres uos fessem et per ço cor uolets pendre nostre dret eus desnezurats en ço que dit es, et uenits contra nostra seyoria, ens auets accuydat: manam uos que donets postat de montblanc et de tots los locs que te-

nits per nos, al infant don Pere nostre fil o a quil el manara en son loc; et nou mudetz per nulla manera. Datum osce VII Idus december Anno domini MCCL nono.

XXI.— 1259.— *Guillèm Ramón de Jossa se aparta y desix del Rey d'Aragó.* — (R. 11, f. 245, A. C. A.)

Al molt amat et honrad seynor en Jacme per la gracia de deu Reyg darago etc, de mi en G. R. de Joza Salut et amors: fas uos saber seyer que he oyt que uos deyts que yo nous he accuydat, de la qual cosam marauel fort: et no creu que uos ho digats, que yous tramis los accuydamens per correu den R. de Cardona. Pero si a uos he my ay re que de re no sen sia tengut, desisc me de uos et accuydeus, que, de mal queus fassa que tengut, nous en sia per neguna rao: et ara aureus accuydat dues uegades, mal et greu que mes, per en R. de cardona qui ho uol, a quin son tengut, que fallir no lin pusc.

XXII. — 1259. — *Pere de Puigvert se desix del Rey d'Aragó.* — (R. 11, f. 245, A. C. A.)

Al molt amat et honrat e noble seynor en Jacme per la gracia de deu Reig darago etc. del uostre humil hom et sotsmes en P° de puguert humils salut et uera amor: per tots tems fas uos saber seyer que iom desexi de uos que de mal que fees als uostres homens ab en bg. A. que tengut nous en fos et per so seyor com yo per auer tan ab lo Comte durgel et ab altres aure a esser en malesfeytes dels uostres homens, mal et greu que mes, desisc me de uos que tengut nous en sia..... tan despagat no fuy de feyt que afer ages mas noy pusc ney gos fayllir.

XXIII. — 1259. — (10 desembre). — *Jaume de Cervera se desix del Rey d'Aragó y de la sua feeltat.* — (R. 11, f. 244, A. C. A.)

Illustrissimo domino Jacobo dei gratia Regi Aragonis etc. Jacme de ceruaria Salutem et reuerenciam cum honorem: fem uos saber seyer que per so com uos no uolets redre los castels don postat auets presa al seyor naluaro per la gracia de deu Comte durgel per precs ni per mostra que nos ni altres uos naiam feta et per so com son dret no uolets pendre axi com Custum es de barchinona e de Cataluia greu et mal que me et fayllir noi puix queus accuyde que de mal que faça a uostres homens ni a uostra terra ni a res des uostre que tengut nous en sia de res. Datum en Castelo IIII idus December.

XXIV. — 1259 (10 desembre). — *Ramón de Cervera trameté lletra de deseximent a Jaume I.* — (R. 11, f. 244, A. C. A.)

Illustrissimo domino Jacobo dei gratia Regi Aragonis etc. R. de ceruera Salutem et reuerenciam cum honore: fem uos saber seyer que per so com

uos no uolets redre los castels don postat hauets presa la seyor naluaro per la gracia de deu Comte durgel et per so com son dret no uolets pendre axi com custum es de Cataluya greu et mal quens es fer fayllir noi puix queus acuide que de mal que faça a uostres homens ni a uostra terra ni a res dez uostre que tengut nous en sia en res. Datum en Casteyllo IIII Idus december.

XXV. — 1259 (22 desembre). — *Jaume I escriu a Guillèm de Cardona y a Pere de Berga, desexintse de les treves que los hi havía donades.* — (R. 11, f. 248, A. C. A.)

Jacobus dei gratia Rex Aragonis etc. viro nobili et dilecto G. de Cardona salutem et dileccionem: fem uos saber que a les tregues que nos uos auem donades per rao den R. de cardona daquels castels seus que uos sabets, quens en desexim de uos axi que de mal que nos ni nostres homens fassam a aquels castels ne als homens qui hi estan que nous en siam tengutz per rao daqueles treues. Datum Cesarauguste XI kalendas Januarii.

Jacobus dei gratia Rex Aragonis etc. viro nobili et dilecto P. de berga Salutem et dileccionem: sub eadem forma hoc antedicto: aytambe desexim nos de les treues queus dem per lome que uos sabetz. Datum die predicta.

XXVI. — 1259. — *Deseximent de Ponç Guillèm de Torroella al Rey.* — (R. 11, f. 245, A. C. A.)

VI idus Januarii fuerunt oblata domino Regi diffidamenda Poncii Guillelmi de Torreella apud Oscam.

Al honrad seynor en Jacme per la gracia de deu Rey Darago etc. Pons G. de torrella Salut ab besament de mans: fas uos saber seyer que yo som fort tengut an R. de cardona per parentesc et per altres regces rasons perquen conuen a fer la sua uolentat et el am dit que uol quem desisca de uos: on yo seyer ab mal et ab greu que mes et fort despagat quen son den R. de cardona et de mi elex si als fer pudia et forsat quen son desisc me de uos seyer que nous sia tengut de mal que fees yo ni hom meu a homens ni a coses uostres dara enant.

XXVII. — 1260 (1.er janer). — *Guillèm de Cervelló se desix y desafía al Rey de Aragó.* (R. 11, f. 244, A. C. A.)

Kalendas Januarii obtulerunt domino Regi diffidamenta G. de ceruilione et vgeti fratris sui sub hac forma apud lusiam.

Al honrad seyor en Jacme per la gracia de Deu Rey darago, etc., de mi G. de ceruelo Salutem et gratiam: per lo sagramental quels homens de lobregat an feyt adezeret de mi: et per la malafeyta quels homens de Barcelona man feyta sobre dret que yo auia assegurat on vos me fees pledejar on fui gran messio et com lo plet fo en acabar nol uolges fer jutgar: et per lo tort quem fees de la honor de ceruera et per la mala costuma quens volets metre en la terra on cascuns nos tenien de les postatz que tenits forsades al Comte durgel, Acuydeus que nous sia tengut de mal que fassa als

uostres homens ne a la uostra terra ne a les uostres coses: et fas uos saber seyer que no fiu ac res en contra despagat fos com ab uos me desauenir de re et sabets seyer que del meu fet uos nauets tort et sabets uos seyer: et yo sel ministre dels frares menors: feytes foren a ceruelo lo derrer dicmenje Anno domini MCCL nono.

XXVIII. — 1260 (11 janer). — *Resposta de Jaume I a Guillèm de Cervelló ab motiu de son deseximent.* — (R. 11, f. 248, A. C. A.)

Jacobus dei gratia, etc. Nobili viro G. de ceruilione: vim uostres letres quens trameses que per lo feyt del sagramental quels homens de lobregat auien feit en deseret de uos et per la malafeyta quels homens de barchinona uos auien feyta et per lo tort queus fem de la honor de ceruera et per la mala custuma que nos uolem metre en Cataluya per zo car teniem forzades les postats al comte durgel queus acuydauets. Responem uos en aquesta manera: que de ço que uos deyts queus tenim tort queus nerem apareyllats tota hora de fer dret segons los usatges de barchinona et aytambe al Comte durgel sobrel fet de les postats on no par que depagat siats cor nos acuydats pus nos erem apareyllats de fer dret a uos et Al Comte et a tot hom qui clams ages de nos ab quel lons fees: mas pus que axi es acuydam uos axi que de mal que fassam a uos ni a uostra terra ni a uostres homens ni a res del uostre nos ni nostres homens nous en siam tenguts. Datum osce III idus Januarii Anno domini MCCL nono.

XXIX. — 1260. — *Uguet de Cervelló tramet al Rey son acuindament.* — (R. 11, f. 245, A. C. A.)

Al honrad seyor en Jacme per la gracia de deu Rey darago etc. de mi Nuget de ceruelo Salut et gracia: per tort ...nos del castel de sant antuli et per torts qne fets an G. de ceruelo et Al comte durgel, Accuydeus que nous sia tengut de mal que fassa als uostres homens ne a la uostra terra.

XXX. — 1260 (11 janer). — *Acepta, lo Rey, l'acuindament d'Uguet de Cervelló.* — (R. 11, f. 248, A. C. A.)

Jacobus dei gratia, etc. Nobili vgeto de ceruilione: vim les letres quens trameses que per lo tort queus fayem del castel de Sant antuli et per lo tort que fayem an G. de ceruiello uostre jerma et Al Comte durgel quens acuydauetz. Responem uos en aquesta manera: que tort negu ne lur fayem ans erem apareyllats que feessem dret segons los usatges de barchinona et a uos si clam negun auetz de nos: mas pus que axi es acuydam uos axi que de mal que fassam a uos ni a uostres homens ni a res del uostre nos ni homens nostres nous en siam tenguts. Datum osce III Idus Januarii Anno, etc.

XXXI. — 1260 (12 janer). — *Jaume I contesta a les lletres de Ponç Guillèm de Torroella per les quals eix noble se l'hi desexi.* — (R. 11, f. 248, A. C. A.)

Jacobus dei gratia Rex Aragonis etc. Nobili Ponci G. de Turricella: vim

les letres quens trameses en quens acuydauets per lo deute que auiets ab en R. de cardona mal et greu queus era: no sembla que greu uos sia: mas pus que axi es accuydam uos et totes uostres coses et uostres homens axi que de mal queus fassam nos ni nostres homens que nous en siam tengutz. Datum Osce II. Idus Januarii Anno domini MCCL nono.

XXXII. — 1260 (17 janer). — *Guiatges o salvaguardies reyals al Bisbe de Lleyda, Ferrer de Vilanova, Bernat de Pontons, Pere de Cleriana, Ramón de Castellault y Arnau de Montbuy.*

Jacobus dei gratia etc. Nobilibus dilectis et fidelibus suis Richis hominibus militibus et vniuersis aliis hominibus omnium Ciuitatum villarum et locorum ad quos presentes peruenerit Salutem et dileccionem. Noueritis quod venerabilis et dilectus noster Episcopus Ilerdensis habet potestatem in castro Castilionis del bisbe et ideo nos recipimus in nostra proteccione custodia comanda et guidatico speciali dictum Castrum et homines ibidem habitantes cum omnibus bonis eorum. Quare mandamus uobis quatenus non faciatis nec fieri permitatis malum aliquod dapnum impedimentum uel contrarium predicto Castro nec hominibus eiusdem nec bonis ipsorum. Datum Ilerde XVI kalendas februarii Anno domini MCCL nono. — (R. 10, f. 125.)

Guidauit dominus Rex domum de villanoua et omnes homines et bona quod Fferrarius de villanoua habet in lupricato. Sub hac forma: quod de dicta domo sibi nec terre sue non exeat aliquod malum et quod possit se iuuare de ipsa domo, si necesse fuerit, et quod si dictus fferrarius redierit de partibus Tunicii ubi modo est quod non sit in guerra contra ipsum dominum Regem. Datum barchinone IX kalendas februarii Anno domini M°CC°L° nono. — (R. 11, f. 162.)

Guidauit dominus Rex bernardo de pontons et omnes homines suos cum rebus et bonis eorum dum de terra sua malum non eueniat hominibus nec terre domini Regis. Datum barchinone IX kalendas februarii Anno domini M°CC°L° nono. — (R. 11, f. 162.)

Nos Jacobus dei gratia etc. guidamus uobis Petro de cleriana domum illam quam habetis in termino de Castel vil de Rosanis et domum quam habetis in termino de ceruilione vocatam domum de Pelejano cum omnibus hominibus eorundem domorum et cum omnibus terminis earundem. Ita quod nullus de nostri gracia confidens audeat in dictis domibus uel terminis suis nec hominibus eorundem nec aliquibus rebus et bonis ipsarum domorum vel dictorum hominum facere impedimentum aliquod uel contrarium dum tamen de predictis domibus nec de hominibus ipsarum uel terminorum earundem malum non eueniat nobis nec terre nostre nec hominibus nostris. Datum barchinone IIII nonas Februarii Anno domini MCCL nono. — (R. 11, f. 162.)

Cartam guidatici Raimundo de Castro Aulino de castro et Castri aulini et domum de Moçolores cum omnibus terminis et pertinenciis eorum et cum omnibus hominibus et mulieribus ibi habitantibus et omnia bona eorum sub forma comuni et penam D morabatinorum et ita quod de dictis locis malum non exeat nobis nec terre nostre prout sit contra nos in guerra. Datum VIII kal. Marcii Anno MCCL nono. — (R. 11, f. 158.)

Aliam sub eadem forma Arnaldo de monbuy de domo de villa noua qui dicitur vallis del escut Datum etc. — (R. 11, f. 158.)

XXXIII — 1260 (20 janer). — *Jaume I se desix de les treves dades a Berenguer Arnau d'Anglerola per los llochs de Butçenit, Castell-nou y altres.* — (R. 11, f. 248, A. C. A.)

Jacobus dei gratia etc.: A uos en Bg. A. danglerona: desexim nos de uos et de les treues queus hauiem dades de buchenic et de castel nou et de tots altres locs que giats uos hauiem axis que tenguts nous siam de mal que nos ni homens nostres uos hi feesen. Datum Ilerde XIII kalendas februarii Anno domini MCCL nono.

XXXIV. — 1260 (27 janer). — *Jaime I ordena suspendre les ocupacions de béns fets a Berenguer Arnau d'Anglerola y Arnau de Llers en Corbins.* — (R. 10, f. 128, A. C. A.)

Jacobus dei gracia etc. fideli suo Roderico de Sexena tenenti locum G. de pugalt vicarii nostri Salutem et graciam: licet mandauerimus uobis per alias litteras nostras quod empararetis Berengario Arnaldi de Angularia et A. de lers quicquid habent uel habere debent in corbinis et terminis suis nunc dicimus et mandamus uobis quatenus eisdem illud inde uisis presentibus desemperetis et tradatis quousque nos simus in Ilerda et hoc non mutetis. Datum barchinone VI kalendas februarii (1259).

XXXV. — 1260 (29 janer). — *La guerra obliga als pageses del baix Llobregat a desamparar los conreus y emigrar a Tortosa.*

Jacobus dei gratia, etc. Fidelibus suis vniuersis hominibus de Cambrils et de Cabra Salutem et gratiam. Cum homines de lupricato propter guerram quam nos habemus cum G. de ceruilione defferrent apud Dertusam uaccas boues et alia animalia eorum ac denarios, uos ipsas uaccas boues equis et alia animalia ac denarios seu Arma qui secum ducebant eisdem Abstulistis ac personas ipsorum cepistis. Quare mandamus uobis quatenus uisis presentibus restituatis eisdem omnia supradicta Ab ipsos absoluatis et hoc aliquatenus non mutetis Tali quod inde querelam non audiamus. Datum Barchinone IIII kalendas februarii Anno domini MCCL nono: precepit eam P. de capellades.

XXXVI. — 1260 (1.er febrer). — *Jaume I demana a Ramón de Palafolls la postat del castell de Puig-Dauder.* — (R. 11, f. 249, A. C. A.)

Jacobus dei gratia etc. Nobili et dilecto R. de palafols Salutem et dileccionem. Rogamus dicimus et mandamus uobis quatenus uisis presentibus donetis nobis potestatem de Castro de podio dauder et ipsam tradatis et donetis loco nostri vicario nostro Gerunde quam nos habemus dictum cas-

trum necessarium in guerra quam habemus cum Comite vrgelli R. de cardona et aliis Richis hominibus Catalonie. Datum barchinone kalendas februarii Anno etc.

XXXVII. — 1260 (1.er febrer). — *Jaume I demana a Arnau Guillèm de Cartellà la postat del castell de Roca-corba.* — (R. 11, f. 249, A. C. A.)

Jacobus dei gratia etc. Nobili et dilecto A. G. de cartiliano Salutem et dileccionem. Rogamus dicimus et mandamus uobis quatenus uisis presentibus donetis nobis potestatem de castro de Rocha corba et ipsam tradatis et donetis loco nostri vicario nostro Gerunde quam nos habemus dictum castrum necessarium in guerra quam habemus cum Comite vrgelli R. de cardona et aliis Richis hominibus Catalonie. Datum barchinone kalendas februarii Anno etc.

XXXVIII. — 1260 (1.er febrer). — *Jaume I mana al Veguer de Gerona entregui les postats dels castells de Roca-corba y Puig dauder a Guillèm de Castellnou.* — (R. 11, f. 249, A. C. A.)

Jacobus dei gratia etc. fideli suo Enegoto vicario Gerunde Salutem et gratiam. Sciatis quod mandamus A. G. de cartiliano quod det uobis loco nostri potestatem de Castro de Rocha corba et mandamus R. de palafols quod similiter det uobis potestatem loco nostri de castro de pug auder. Quare mandamus uobis quatenus dictas potestates per nobis accipiatis et statim cum dicta castra tenueritis et tradatis ipsa dilecto nostro G. de castro nouo quam volumus quod ipse teneat ea per nobis propter guerram quam nunc habemus. Datum barchinone kalendas februarii Anno etc.

XXXIX. — 1260 (1.er febrer). — *Jaume I reclama a Ramón de Cardona lo castell de Tagamanent.* — (R. 11, f. 248, A. C. A.)

Jacobus dei gratia etc. viro nobili R. de cardona: Sciatis..... nobis relatum est quod..... mandauit in suo testamento quod castrum de tagamanent restitueretur nobis: vnde per uos ipsum detinetis contra uoluntatem nostram et de eo nobis malum facitis: dicimus uobis quatenus ipsum nobis restitui faciatis uel mitatis nobis dictum testamentum et videamus... vestrum in eodem continantur si dictus R. ipsum nobis mandauit restitui vel non et si in eodem non continetur quod nobis restitueretur: mitatis nobis vnum procuratorem uestrum cum instrumento quod habetis qui comparuit nobiscum et facto computo illud nobis restituat et nos eidem quicquid dare et soluere teneamur: quare cara res est qui tenet castrum dictum sui sine voluntate sua. Datum barchinone kalendas februarii Anno etc.

XL. — 1260 (5 febrer). — *Jaume I atorgà rendes sues de Caldes y Llagostera al Vescomte de Cabrera.* — (R. 10, f. 129, A. C. A.)

Nos Jacobus dei gratia etc. damus et concedimus uobis Geraldo viceco-

miti Caprarie hinc usque ad VI annos primos continue uenturos et completos omnes redditus exitus iura et peruentus nostros calidarum et locustarie ita quod omnes dictos redditus exitus jura et peruentus uos et quos uolueritis habeatis et percipiatis per totum dicti tempus libere et sine aliqua contradiccione dum tamen per ipsis redditibus nobis secundum forum aragonis seruiatis excepta tamen hac presenti guerra quod cum Comite vrgelli et alios nobiles Catalonie habemus set infra tempus dicte guerre teneamini custodire nobis caminos uestri districtus sic quod inimici nostri in dictis caminis nobis uel nostris malum facere non possint. Finitis uero dictis VI annis teneatis dictus redditus per honore secundum forum Aragonis. Datum Ceruarie III nonas februarii Anno domino M° CC° L° nono.

XLI. 1260. — (18 febrer). — *Lo Rey comunica haver signada treva ab los cavallers ab qui guerrejava.* — (R. 10, f. 130, A. C. A.)

Jacobus dei gracia etc. fidelibus suis vniuersis hominibus de Ça Reyal de Cabra et de Fores Salutem et graciam. Sciatis quod habemus treguas cum Comite vrgelli R. de cardona G. de ceruilione et hominibus ualitoribus et hominibus eorum Quinque dierum sub hac forma quod nos nec nostri homines et ualitores non faciamus eis nec ualitoribus et hominibus suis uel rebus eorum nec ipsi nobis nec ualitoribus et hominibus nostris nec rebus nostris malum aliquod neque dampnum quousque nos reddamus eis dictas treugas uel Infans P. filius noster loco nostri uel quousque ipsi reddidint eas nobis uel dicto filio nostro loco nostri nec etiam ex tunc per Quinque dies computandos a die in antea quam dictas treugas nos reddemus eisdem vel ipsi nobis uel dicto filio nostro. Quatenus mandamus uobis quare dictas treugas inuiolabiliter obseruetis si quod non faciatis eis nec aliquibus rebus eorum malum aliquod siue dampnum quousque a nobis uel a dicto filio nostro mandatum aliud habeatis. Mandamus eciam uobis sub pena personarum et omnium bonorum uestrorum quatenus eisdem non vendatis aliqua arma nec victualia nec pannos uel uestes nec permitatis ipsos nec aliquod hominem ipsorum extrahere de villis uestris aliquas comandas quod ibi teneatur uel comendaueretur nec aliquas alias res si de nostri confiditis gracia uel amore. Immo prohibeatis toto posse quod de armis victualibus pannis nec de aliquibus rebus quod sunt in dictis villis uestris non possint aliquatenus se iuuare. Datum ceruarie XII kalendas Marcii Anno domini MCCLIX.

XLII. — 1260 (23 febrer). — *Jaume I assegura a Bernat de Mal·lleó un deute de 1,045 sous jaquesos per haver custodiat la frontera contra lo Comte d'Urgell.* — (R. 11, f. 249, A. C. A.)

(Jacobus etc.) Recognoscimus et confitemus nos debere uobis bernardo de malleone Mille XLV solidos jaccenses quos uobis debemus per frontaria quam per nobis tenuistis usque in odiernum diem contra Comitem vrgelli et ualitores suis. Quos assignamus uobis habendos et percipiendos in denariis quos nunc habebimus ab hominibus de Aynsa per peyta. Mandantes collectori predicte peyte etc. Datum Ilerde VII° kalendas Martii Anno domini M° CC° L° nono.

XLIII. — 1260 (23 febrer). — *Donacions reyals a Pere de Montcada y Guillèm de Cardona.* — (R. 11, f. 258, A. C. A.)

Assignauit dominus Rex Petro de montecatheno IIII mille D solidos jaccenses qui sibi remanebant ad soluendum de quitacione Frontarie super peyta hominum de Almuduuar VII kal. Martii Anno domini M° CC° L° nono.

Item predicto p. de montecatheno Quinque mille solidos barchinonenses super questiis hominum de Cabra de Fores et de Regali eodem die et anno.

Item assignauit dominus Rex G.° de cardona II mille CCXLII solidos et VI denarios jaccenses qui sibi remanebant ab soluendum de quitatione frontarie super comandis quas potuerit inuenire in villis de Camerasa et de Cubels quod sint de hominibus Comiti vrgellensis Raimundi de Cardona et ualitoribus corum eodem die et anno.

XLIV. — 1260 (febrer?). — *Ramón de Cardona denuncià al Rey les treves donades ab lo Comte d'Urgell.* — (R. 11, f. 245, A. C. A.)

Al honrad senyor en Jacme per la gracia de Deu rey darago et de Mailorques et de valencia Comte de barchinona et durgel den R. per la gracia de deu uice Comte de Cardona Salut et amors: fas uos saber queus ret les treues quen G. de castel auli uos auie dades per mi et per lo Comte durgel et per tots nostres ualedors. Datum lo primer die de Cuaresma a fluuià.

XLV. — 1260 (24 març). — *Guerau de Cabrera al aceptar la donació de Llagostera prometé servir al Rey per ella, exceptuada la guerra present dels richs homens.* — (Doc. 1600 de Jaume I, A. C. A.)

Sit omnibus notum Quod nos Geraldus dei gratia vicecomes Caprarie recipientes et acceptantes donacionem et concessionem quam dominus Jacobus dei gratia illustris Rex Aragonis Maioricarum et Valencie comes barchinone et vrgelli et dominus Montispesulani nobis fecit de redditibus exitibus et peruentibus et juribus Lagustarie secundum quod in instrumento de dicta donacione et concesione nobis facta plenius continetur: conuenimus et promittimus eidem domino Rege licet absenti et uobis domino Arnaldo dei gratia barchinonensis episcopo eius nomine et mandato hoc recipienti et a nobis stipulanti seruire secundum forum Aragone pro dictis redditibus exitibus peruentibus et iuribus excepta presenti guerra quam cum Comite vrgellensi et aliis nobilibus Catalonie predictus dominus Rex habet. Item conuenimus et promittimus quod durante dicta guerra et post custodiemus bona fide et sine fraude secundum posse nostrum caminos totius nostri districtus. Ita quod inimici domini Regis non possint in dictis caminis domino Regi vel suis aut etiam aliis iter agentibus malum aliquod vel dampnum facere. Et hec omnia supradicta et singula conuenimus et promittimus predicto domino Regi licet absenti et uobis predicto domino episcopo nomine et mandato eiusdem stipulanti a uobis attendere et complere bona fide at firmiter obseruare jurando hoc per Deum et eius Sancta IIIIor

Euangelia manibus nostris corporaliter tacta et facimus inde vobis domino Episcopo homagium ore et manibus. Actum est hoc nono kalendas Aprilis Anno domini millesimo CC° quinquagesimo nono. Sig✠num Geraldi dei gracia Vicecomitis Caprarie qui hoc laudamus firmamus et iuramus. Testes huius rei sunt Geraldus de monte suriuo Bertrandus de vilaro. Petrus de oliuella Barchinonense canonicus et decanus Arnaldus de gualba barchinonense canonicus Poncius de gualba Bernardus aimerici et Petrus de Medalia et Bernardus de bonastre canonicus barchinone. Sig✠num Petri marchesii publici barchinone notarii qui hoc scribi fecit et clausit die et anno quo supra.

XLVI. — 1259. — *Berenguer Arnau d'Anglerola pretén que Jaume I li serve lo guiatge dels llochs de Botçenit y Exafaba, per termini de 30 dies.* — (R. 11, f. 245, A. C. A.)

Al molt honrad seynor en Jacme per la gracia de Deu Rey darago et de Mailorges et de valencia Comte de barchinona et durgel et seynor de monpasler: de mi bg. A. danglerola humils salut et uera amor: per tots temps demostrat sie seyer a uos que uos me trameses cartes que desgrauets boccenic et exafaba queus auia obligats per V Mille Morabatins per rao de la demanda que uos me fayets de feyt de moneda on yo nul mal no mir: e uos seyer en aquel cas los castels desgiar no podets ne deuets ab rao per so com la carta nom auets reduda queus fiu daquel obligament ne nom auets feyts redre ne selure aquels castels an G° danglerola, ne an Marti de vallebrera a qui yols liure per rao de uos per aquel obligament. E si uos, seyer, aquels castels no auets en uolentat que sien en uostre giatge, prec uos axi com a honrad et noble seynor, que uos me redats aquela carta del obligament et quem fassats redre et solure los castels an G. danglerola et an Marti de vallebrera: encara seyer uos prec sius plau, que aquels castels sien en uostre giatge XXX dies axi com uos me promeses ab carta que uos los me gias XXX dies pus los me desgiassets que dins aquels XXX dies mal noy fariets. E con la carta maiats reduda els castels feyts redre et solure, uos prec axi com a honrad seynor, quem sien giats axi com en la carta es contengut, so es a saber, que pus la carta maiats reduda els castels feits redre, que mal noy fassats de XXX dies.

XLVII.—1260 (7 abril).—*Berenguer Arnau d'Anglerola al Rey d'Aragó demanantli Butçenit y Exafaba.*—(R. 11, f. 249, A. C. A.)

VII Idus aprilis apud Exafaba quidam trotarius Br. A. de Anglerola obtullit domino Regi quedam literam.

Al molt honrat et noble senior en Jacme per la gracia de deu Reg darago etc. de mi en Br. A. de anglerolla salustz et amors: ab tot hondrament faç uos Saber seier quem marauell fort de uos de la mala feita que feita mavestz de exafaba per ço quam uos tenistz aquel castell dins uincle dobligament et en G. de anglerolla teniell el per..... et uos aquel castell no auestz feit redre an G.° de anglerolla ne segons que la carta del guiatge ne del

asegurament que feit men auiests non sosts desexit daquel giayge en manera que mal mi deguesç fer per dret ni per rao: on uos preg seier que uos la mala feita de exafaba et aquela quels uostres homens an feita a botçenich madobestz que uos sabestz altres que tenistz botçenich per rao de obligament de mi et den Marti de vallebrera quel te per nos et nol manestz feit a ell rebre nol giastz que donat ment auestz ab carta per rao solt ne redut nom auestz: eiapres aquestes mala feites en fe del giayge et del asegurament que auestz feit am carta on uos preg que mo adobestz a coneguda de uostra cort e que giestz per tal guayge que io pusca saluament anar dauant uos esperar ne juy en uostra cort. E si uos aço no adobastz sens altre alongament e uom giastz en tayll que dauant uos puxa anar dauant uos sall et segur per hoir daquesta caussa en uostra cort en defaliment uostre faç uos saber queus en demanare ayxi com pus regeament puscha la on dega men pu..... sarma fort tota ora que en altruy poder nos aga de ren ademanar sino en uostra cort e daço trameret men tot cert ardit per uostra cort?. E si uos men uolestz fer juygar a uostra cort sens alongament al dia que uos me darestz jo sire dauant uos per hoir uostre juy.

XLVIII.—1260 (8 abril).—*Jaume I a Berenguer Arnau d'Anglerola defensant son dret a retenir Butçenit y Exafaba.*—(R. 11, f. 250, A. C. A.)

Jacobus dei gratia Rex aragonis Maioricarum et valencie Comes barçhinone et vrgelli et domini Montispesulani. Bg. A. de angularia: vim uostra Carta quens enuias a dir que nos auiem pres en nostre guiayge exafaba et uos sabestz be que no a estat en nostre guiatge de pus la pena dels MCC marchs uos auiem sollta: de ço de botçenich nos obligas nos si nos podiem trobar contra uos que colpable de feit de moneda fallsa et si nos uos o uoliem demanar que dun mes euanz uos o feessem saber a uos..... Martin de vallebrera et en Mr. teniao de en peiora de uos ans que aço fos et zo quel tenia de peyora de uos quom nos o farem uos retre si uos nou quitaz o no mostraz que pagat sia et uos en Mr. sotz amduos duna part et sius uoletz auenit uos en sino lexat uos en que nos non som en re. Pero si uos sobra zo uolestz venir a nostra cort per pendre de nos dret plau nos que uingatz saluu et segur ab que uos aytambe nos façatz dret aixi com degastz. Datum apud exafaba VI° idus aprillis anno domini M°CC° sexagessimo.

IL.—1260 (9 abril).—*Jaume I a Guillèm de Rajadell responent a son deseximent.*—(R. 11, f. 250, A. C. A.)

Jacobus dei gratia Rex Aragonis Maioricarum et valencie, Comes barchinone et vrgelli et dominus Montispesulani. G. de Rajadello: vim uostres letres en les quals era contengut quens accuydauetz et marauellam nos car nos auestz acuydatz tenent benefici nostre. Mas pus aixi es, nos e tot acuindam uos que de mal que nos ni nostres homens fazam a uos ni a uostres coses, nous en siam tengustz. Datum apud exafaba V° idus aprillis anno domini M°CCLX°.

L.—1260 (10 abril).—*Jaume I se quexa ab Guillèm d'Odena, de que, sense haverlo* acuindat *apresonés a En Guillèm de Rocamador.*—(R. 11, f. 250, A. C. A.)

Jacobus etc. Dilecto suo G. de odena. Salutem et dileccionem. Miramus multum de uobis quare ante quam nos acuyndaretis fecistis nobis malum et cepistis G. de rochamador hominem nostrum Ceruarie. Vnde dicimus et mandamus uobis firmiter quatenus totum illud quod ab eo habuistis racione sue redempcionis restituatis eidem uisis presentibus et etiam hostagia quam per eo tenetis similiter absoluatis et hoc nullatenus differatis. Alias sciatis quod acuyndamus uos Ita quod de malo quod nos uel nostri ualitores uobis faciamus uobis de cetero in aliquo non teneamus. Datum apud oxafaba IIII Idus Aprilis Anno domini M°CC°LX°.

LI.—1260 (10 abril).—*Jaume I reclama per segona vegada contra Guillèm de Castellví per l'apresonament d'En Guillèm de Rocamador.*—(R. 11, f. 250, A. C. A.)

Jacobus etc. G. de castro aulino. Jam scripsimus uobis quod G. de rochamador hominem nostrum Ceruarie quam G. dodena cepit infra tempus Treuguarum quos uos dedistis nobis per R. de cardona et Comite vrgelli et aliis nobilibus Cathalonie qui uobiscum guerram habent nobis restitui faceretis quod facere uoluistis de quo plurimum admiramus. Vnde iterato vobis dicimus quatenus hostagia quod dictus G. de odena tenet per dicto G, de rochamador et etiam totum illud quod propter redempcione sua habuit ab eo uisis presentibus absoluatis et restituatis eidem et absolui et restitui faciatis et hoc nullatenus differatis. Alias dicimus uobis quod treugas quod nobis fracte sunt in hoc scundatis. Datum apud oxafabam IIII° Idus Aprilis Anno domini M°CC° Sexagesimo.

LII.—1260.—*Lo Vescomte de Cardona intervé en l'incident de la captura d'en Rocamador.*—(R. 11, f. 255, A. C. A.)

Venerabili domino Jacobo dei gratia etc. R. dei gratia vicecomes Cardone Salutem et uestra mandata in omnibus obedire: vid uostres letres que uos me pregauets que yo fees rendre los ostatges den G. de Rochamador lo qual en G.° dodena deitz que pres en treues que eren entre mi et uos. A la qual cosa seyner yous e feit ja respost et jo quen escondire axi com deja en poder de uos et no creu seyer que dals no sia tengud si a uos plad.

LIII.—1260 (15 abril).—*Jaume I evalua los perjudicis ocasionats per lo Comte d'Urgell o sos valedors, en les principals poblacions de Catalunya y Aragó.*—(R. 11, fs. 171 y 172, A. C. A.)

Jacobus dei gratia etc. Dilectos suos Martini Petri justicie Aragonis vel eius locum tenenti in barbastro et juratis barbastri Salutem et gratiam.

Quod multa maleficia et enormia comissa sunt contra uos et homines de merinata barbastri per comitem vrgelli et valitores suos quod uobis plenarie debent restitui de jure cum dampnum vestrum nostrum reputemus Dicimus uobis et mandamus quod vos et concilium barbastri constituatis vnum procuratorem qui inquirat plenarie dampna et maleficia uobis illata et capciones factas per inimicos nostros et refferatis similiter extimacionem maleficiorum et dampnorum predictorum. Hoc autem omnia faciat dictus procurator tam in barchinone quam in omnibus villis et locis adjacentibus eidem. Et ipsum procuratorem plenarie instructum de omnibus supradictis mitatis nobis apud barchinonam taliter quod die lune quod erit VII idus mensis madii proxime venturi sit nobiscum et hoc ratione aliqua non mutetis. Datum Ilerde XVII° kalendas madii Anno domini M°CC°LX°.

Sub eadem forma scripsit baiulo et juratis Tamariti, de almenar, et de tota litera, et Curia et paciariis Ilerde per Ilerdam, et villa .... jacenses, et vicario et hominibus Montis albi, baiulo et hominibus de za Real, baiulo vicario et vniversitati ville franche, vicario et hominibus Apiarie et Aqualada, vicario et consiliariis barchinone, baiulo et vicario Minorise, probis hominibus de berga, hominibus de pratis et de sancto Petro de Auro, probis hominibus podii Ceritani, probis hominibus ville franche confluentis, vicario et baiulo perpiniani, baiulo et probis hominibus Cauchiliberi, vicario baiulo et probis hominibus Gerunde, vicario baiulo et paciariis Ceruarie, Curie et paciariis de tarrega, Curie et hominibus de villa grassa, hominibus de Tremp, hominibus de Montaynana, et hominibus de Stopayná.

LIV. — 1260 (19 abril). — *Jaume I cita al Comte d'Urgell a Barcelona, per respondre en la causa incoada ab motiu del disentiment que motivà la guerra civil.* — (R. 11, f. 278, A. C. A.)

Jacobus Dei gratia Rex aragonis etc. nobili et dilecto uiro Alvaro per eandem Comiti vrgelli Salutem et dileccionem: Cum nos miserimus nuncios nostros Oliuario de terminis et Episcopo barchinone judicibus constitutis, ut apud Barchinonam ueniant per tractanda et examinanda causa qua inter nos et ùos et alios de parte uestra, uertitur uel uerti sperantur, et uos nomine uestro et eorum defensione susceperitis, dicimus et mandamus uobis ut apud barchinonam uos personaliter intersitis die lune qui erit VI Idus Madii anno Domini M° CC° Sexagesimo ad procedendum in dicta causa prout postulauerit ordo juris. Datum Ilerde XIII kalendas Madii Anno domini M° CC° Sexagesimo.

LV. — 1260 (22 abril). — *Lo Rey d'Aragó commina als prohoms de Tarragona a pagarli lo diner ab que devien contribuir a les despeses de la guerra de Catalunya.* — (R. 11, f. 251, A. C. A.)

Jacobus dei gratia etc. fidelibus suis probis hominibus et toti uniuersitati Terrachone Salutem et gratiam. Miramus multum... uobis quare cum... peccunie... requisierimus in subsidium expensarum guerre Catalonie sicut illud nobis faciunt clerici et ordinis et alii homines terre nostre misistis ad

nos Canonicos Terrachone ut inde uos excusarent et per uobis responderent: et bene scitis quod nos nichil petebamus Canonicis Terrachone nisi tamen uobis. Ideo quare uos et omnes alii homines terre nostre debetis in talibus necessitatibus et negociis nos iuuare: vnde dicimus et mandamus uobis firmiter districte quatenus illam peccuniam quam primo a uobis requiserimus donetis nobis statim uel mitatis ad nos aliquis uestrum quos uolueritis qui per uobis componant inde nobiscum. Et in hoc excusacione siue dilacione aliquam non ponatis: alias deseximus nos de uobis per certo scientes quod ibimus manu Armatu et irato animo contra uos. Et faciemus uobis et rebus uestris tale malum et dampnum quod nobis post modum displicebit et sicut credimus uobis magis. Datum Ilerde X° kalendas madii Anno domini M° CC° Sexagesimo.

LVI. — 1260 (22 abril). — *Commina lo Rey als prohoms de Tortosa a pagarli lo subsidi o contribució per la guerra civil present.* — (R. 11, f. 251, A. C. A.)

Jacobus dei gratia etc. fidelibus suis probis hominibus et toti vniuersitati Dertuse Salutem et gratiam. Miramus multum de uobis quare mandatum nostrum quod uobis fecimus ut peccuniam nobis daretis in subsidium expensarum guerre Catalonie sicut nos juuant et subsidium nobis fecerunt et faciunt clerici et ordines ac alii homines terre nostre non comparuistis nec inde nobis responsum fecistis. Vnde iterato uobis dicimus et mandamus quatenus dictam peccuniam nobis donetis et dictum subsidium nobis faciatis et mitatis ad nos nuncios uestros qui inde componant nobiscum per uobis omnibus et hoc aliquatenus non mutetis nec differatis. Alias sciatis quod deseximus nos a uobis scientes per certo quod mitemus milites et homines nostros cum armis contra uos qui uobis et rebus uestris faciant omne malum quod poterunt atque dampnum. Datum Ilerde X° kalendas madii Anno domini M° CC° Sexagesimo.

LVII. — 1260 (29 abril). — *Lo Rey se quexa al Vescomte de Cardona de la conducta de Ponç Guillèm de Torruella al temps de les treves.* — (R. 11. f. 250, A. C. A.)

Jacobus dei gratia etc. viro nobili et dilecto R° vicecomite Cardone Salutem et dileccionem: bene scitis nos dedisse uobis Treuguas per nobis et ualitoribus nostris et recepisse a uobis et a ualitoribus uestris et sic dare et concesse fuerunt ad inuicem inter nos Modo intelleximus quod Poncius Guillelmi de Turricella diffidauit nobilem et dilectum nostrum. G. de castro nouo amicum et ualitorem nostrum. Quare uobis dicimus et mandamus quatenus prohibeatis dicto Poncio Guillelmi quod eidem G. de castro nouo nec aliquibus bonis suis dampnum aliquod non inferat uel grauamen nec teneat etiam in reguart. Alias sciatis quod nos ipsum inde juuaremus et deffenderemus Taliter quod sibi poterit merito displicere. Datum Ilerde III° kalendas Madii anno domini M° CC° Sexagesimo.

LVIII. — 1260 (5 maig). — *Jaume I se quexa ab Jaume de Cervera de que haventhi pau no permetés usar dels emprius de bestiar als homes de Camarasa y Cubells.* — (R. 11, f. 254, A. C. A.)

Jacobus etc. viro Nobili et dilecto Jacobo de ceruaria Salutem et dileccionem. Sciatis quod homines de Camarasa et de Cubels dixerunt quod misistis eis litteras quod in aliquo loco uestro ipsi non intrent nec bestiare eorum et quod homines uestri pignorant eos racione illarum Rerum quos ipsi comendauint eis quas nos habuimus *dum guerra erat* de quo de uobis plurimum admiramus. Quare dicimus et mandamus uobis quatenus super premissis de cetero predictis hominibus nostris de Cubells et de Camarasa impedimentum aliquod uel contrarium non faciatis nec fieri permitatis sed permitatis ipsos intrare bestiare eorum in terminis uestris et recipere ibi adempriuium consuetum et homines uestri similiter intrent in terminis nostris prout consuetum est. Alias facimus uobis scire quod uolumus ut homines uestri intrent in aliquibus locis nostris nec ibi recipiant aliquod adempriuium et si fecerint de malo quod ipsi recipiant nos uel nostri homines uobis uel dictis hominibus uestris in aliquo non teneanimi. Datum Ilerde III° nonas madii Anno domini M° CC° Sexagesimo.

LIX.—1260 (7 maig).—*Jaume I reconeix les despeses que feu Ramón de Geronella en la guarda del castell d'Agramunt y de la torra d'Almenara.*—(R. 11, f. 172, A. C. A.)

Nos Jacobus etc. Recognoscimus et confitemur quod uos Raimundus de gerundella computastis nobiscum bene et fideliter de omnibus reçepcionibus quas a nobis et per nobis fecistis quamlibet racione uel causa a die quod emparastis tenere et custodire per nobis castrum de Acrimonte et turrem de Almenara usque ad diem jouis quod est VI dies intus mensem madii presentibus scilicet pridie nonas madii per totam ipsam diem et de omnibus debitis quod nos uobis debebamus per custodia et retencione Castris predicti et terris predicte et etiam de ratione uestra et omnium aliorum hominum cum equis et Armis qui uobiscum fuerunt usque in dicta die jouis de quo computo tenemus nos per bene paccatos ad voluntatem nostram. Renunciantes excepcioni per quam possimus contrauenire et errori cauculi et..... omnibus recepcionibus supradictis cum debitis quod ut dictum est uobis debebamus remanet quod debemus uobis inter omnia supradicta Quinque mille ducentos et decem solidos jaccenses qui faciunt ad racionem de duodecim denarii jaccensi per viginti denariis barchinone Octo mille sexcentos octuaginta tres solidos et quatuor denarios barchinone. Quos omnes denarios barchinone promitimus uobis et uestris soluere in pace. Datum Ilerde nonas madii Anno domini M°CC° sexagesimo.

LX.—1261 (24 juny).—*Compromís firmat pel Vescomte de Cardona prometent al Rey no anar a Castella y ajudarlo ab vint homes de guerra.*—(Doc. 1664 de Jaume I, A. C. A.)

Nouerint vniuersi Quod nos Raimundus dei gratia Vicecomes Cardone

sollempni ac legitima stipulacione interposita et bona fide conuenimus uobis Illustri domino Jacobo dei gratia Regi etc. quod apud Regem Castelle non ibimus nec uiaticum quod facere proposueramus apud ipsum Regem non faciemus aliquo modo quousque pacx et concordia sit inter uos et ipsum Regem Castelle nisi fuerit cum licencia et uoluntate uestra. Immo promittimus uobis quod si guerra fuerit inter uos et ipsum Regem uel alios quoslibet exceptis illis qui nobiscum sunt in conuenencia et exceptis Comitem Empuriarum et Guillelmo de cardona iuuabimus uos in ipsa Guerra cum viginti militibus paratis ultra illos quos uobis tradere tenemur et deffendemus uos et terram uestram et homines uestros bona fide et sine omni fraude et absque ullo malo ingenio per illud tempus siue spacium per quod seruicium uobis tenemur facere cum aliis militibus nostris et transacto ipso tempore prouideatis nobis et ipsis militibus in victualibus statim cum uobiscum fuerimus in ipsa guerra. Et si forte equos uel alias equitaturas amiserimus in ipsa guerra uulneribus uel encalz illud nobis restituatis et restituere teneamini. Et fatemur recepisse a vobis domino Rege pro apparatibus nostri et ipsorum viginti militum Decem milia solidos jachensem de quibus ad nostram uoluntatem uestri bene paccati sumus. Et ideo Renunciamus scienter excepcioni peccunie non numerate et non recepte et doli. Item promittimus uobis quod predictam valenzam faciemus uobis ab instanti festo sancti Iohannis Babtiste mensis Junii usque ad duos annos proximos continue completos. Elapsis uero ipsis duobus annis non teneamur uobis ex tunc de dicta valenza quantum ad dictos viginti milites nisi fuerit mea propria uoluntate nec teneamur uobis ad restitucionem dictorum Decem Milium solidorum, set illos habeamus ex dono uestro et uestra gracia speciali. Quod est Actum VIII° kalendas Julii Anno Incarnationis xpti. Millesimo CC° Sexagesimo Primo S✠num Raimundi de cardona predicti qui hoc concedo et firmo firmarique Rogo. S✠num Guillelmi de cardona S✠num berengarii guinardi Canonici vrgellensis S✠num Guillermi rocha scriptoris domini Regis Testium.

LXI.—1263 (25 janer).—*Jaume I absolgué a Ramón de Cervera, Guerau de Cabrera, Guillèm de Cervelló, Bernat Ramón de Ribelles, Berenguer Arnau d'Anglerola, Guillèm Ramón de Jossa, Ponç Guillèm de Torreella de Montgrí, Guillèm d'Odena y Ramón d'Odena, de qualsevulles demandes per causa de la guerra civil ab lo Comte d'Urgell y Vescomte de Cardona.*—(R. 12, f. 7, A. C. A.)

Jacobus dei gratia etc. per nos et nostros absoluimus uos nobilem virum R. de Ceruera ab omni questione et demanda quam uobis facere poteramus racione maleficiorum quam fecistis nobis et valitoribus et vassallis et hominibus nostris et terre nostre usque in hunc diem in guerra illa in qua nos acuyndastis pro nobili viro Comite vrgellensis. Ita quod non teneamini inde uos uel uestri nec *valitores et homines uestri* unquam nobis uel nostris in aliquo respondere set sitis inde uos et uestri et ipsi cum omnibus bonis uestris liberi et penitus perpetuo absoluti prout melius dici potest et intelligi ad uestrum et eorum bonum et utilem intellectum. Ita quod similiter nos et ualitores nostri simus absoluti de omnibus malefactis que nos et ipsi, uobis

et valitoribus et hominibus uestris fecimus in dicta guerra. Datum Cesaraugustе VIII Idus februarii Anno domini M°CC°LX° secundo.

Sub eadem forma factum fuit instrumentum Gueraldo de Capraria fratri nobili Comitis vrgellensis.
Sub eadem forma Guillermo de Ceruilione
Sub eadem forma Jacobo de Ceruaria
Sub eadem forma Hugueto de Ceruilione
Sub eadem forma bn. R. de Ribelles
Sub eadem forma berengario Arnaldi

(Altres cartes consemblants, cambiant sols lo nom *Comite vrgellensis* per lo de *R. de Cardona*, foren escrites per Jaume I en la propria data a Guillèm Ramón de Jossa, Ponç Guillèm de Torroella de Montgri, Guillèm d'Odena y Ramón d'Odena.)

LXII. — 1264 (9 janer). — *Lo Rey evita, que, per quarta vegada, lo Vescomte de Cardona, li'n mogui guerra.* — (R. 8, f. 70, A. C. A.)

(Jacobus dei gracia etc) viro nobili et dilecto R. de cardona Salutem et dileccionen. Fem uos saber que a nos es retroit que uos uos apareillats de guerreiar nos e de fernos penyorar, de la qual cosa nos nos marauelam molt, car nos no sabem perque nos uuolets guerreiar ni peynorar: et si querits dir que per la honor nostra que teniets queus hauem emparada nos uulats guerrejar o penyorar a aquels quins o demanaren, tota uia fom aparelats de fer los dret a jui de nostres Richs homens; car noua cosa es que hom guerreig ab son senyor per lo seu, el senyor queren feer dret et raó; et si negun tort entenets que per aço uos aiam feyt, encara uos perferim queus farem dret en aquella manera com nos lo deuem fer a uos et uos pendre de nos. Et per aço, enuiam uos esta carta per testimoni que conegau tots aquells de nostre Regne, que si uos sobre esta razo, nos feits mal, queus fariem tort; car qui guerreia ab son senyor, nil pren re del seu, sobre perfirença de dret, guardar deu com o fa: car uostre aui nos jura ens feu homanatge, per si et per los seus, quens guardaria nostre cors et nostre terra et nostra dretura, et uos sots uinclat daquel sagrament et del homanatge, et daltre razon de la natura que auets nos: et si uos esta porfirença no querits pendre et querits uenir contra la senyoria que auem et deuem hauer sobre uos, creets que irats et forçats, nos aurem a deffendre de uos altres. E si sobraço uos auiem re a tolre del uostre ni a fer mal, creets que o tendrem per nostre per tots tems, axi com ço que nostre pare nos lexa. Et enuiam uos esta carta partida per a. b. c. et tenem ne nos altra, per ço, que, si esta cosa uuliets negar, que nos o puscham mostrar. Datum Cesaraugustе V Idus Janer Anno domini M° CC° LX° tercio.

LXIII. — 1264 (9 janer). — *Jaume I procura dissuadir a Guillèm de Cardona que no li'n faes guerra, segurament ab lo Vescomte de Cardona.*— (R. 8, f. 70, A. C. A.)

(Jacobus dei gratia etc.) viro nobili et dilecto G. de cardona Salutem et

dileccionem. Fem uos saber que a nos es retroit que uos uos aparelats de guerreiar nos e de fernos penyorar de la qual cosa nos marauelam molt car nos no sabem perque uos uuolets gerreiar ni penyorar et si querits dir que per la honor nostra que teniets queus auem emparada nos uulats guerreiar o penyorar a aquelos qui los nos demandaran toda uia somos aparelados de ferlos dreyto a juicio de nuestros Richos homens car noua cosa es que homen guerreie con su senyor por lo suyo el senyor querendo fer razon et dreyto si negun torto entendedes que por esto uos aiamos feyto encara uos perferimos que uos faremos dreyto en aquela manera quomo nos lo deuemos fer a uos et uos pendre de nos et por esto enuiamos uos esta carta por testimonio que conoscan todos los de nuestro regno que si uos sobre esta razo nos fasiets mal que nos fariets torto car qui guerreya con su senyor nil pendre re de lo suyo sobre porferença de dreyto guardar deue quomo lo faz: car uuestro pare nos juro et nos fizo homenatge por si et por los suyos, que nos guardaria nuestro cuerpo, et nuestra tierra, et nuestra dretura, et uos sots uinclat daquel sagrament et del homenatge et otra de la natura que auets ab nos: et si uos esta perferença no quereis pendre et queriets uenir contra senyoria que auemos et deuemos auer sobre uos, creets que irats et forçats nos auem a deffende de uosotros; et si sobresto uos auiemos re a toller de lo uuestro, ni mal a fer, creet que lo tendremos por nuestro por todos tempos, asi quomo aquello que nos lego nuestro padre. Enuiamos uos esta carta partida por a. b. c. tenem ne altre per ço, que, si esta cosa uuliets negar, que nos o puscham mostrar. Datum Cesarauguste V Idus Januari anno domini M° CC° LX° tercio.

FRANCESCH CARRERAS Y CANDI

ALFONSO EL BATALLADOR EN FRAGA, EN 1122

Pedro I, rey de Aragón, murió en 1104, mientras los almoravides iban consolidando su dominación en España, menos en la cuenca del Ebro, donde el régulo de Zaragoza conservaba su estado casi independiente. Había conquistado Pedro I Huesca, Barbastro, Calasanz y otros lugares menos importantes. Le sucedió su hermano Alfonso I, llamado por la posteridad *el Batallador,* que no tardó en casar con Doña Urraca, hija y heredera de Alfonso VI de Castilla y viuda de Ramón de Borgoña

En 1110, Alfonso de Aragón venció al indicado régulo moro de Zaragoza, cerca de Valtierra, y poco después se apoderó de Ejea.

Al año siguiente comenzaron las desavenencias entre el rey Batallador y su mujer. Bien sabida es la enemiga que los próceres castellanos abrigaban ya contra el monarca aragonés, que aspiraba á regir los estados de la esposa y que se atrevía á titularse Emperador de España. La guerra civil ensangrentó el centro de la península durante algún tiempo y distrajo á Alfonso de Aragón de la lucha contra los sa-

rracenos. En 1118, empero, tras un sitio largo, logró apoderarse de Zaragoza, y en 1119 de Alagón, Borja, Tarazona y otras villas de la ribera derecha del Ebro. En 1120, conquistó Épila, Ricla y algunos otros lugares ribereños del Jalón, lo propio que Calatayud, Ariza y Alhama.

Consta que en 1121 estuvo en Zaragoza y en Ainzón, y que en 1122 tomó Alcolea de Cinca. En aquellos días debió también apoderarse de Fraga. El pergamino que hemos adquirido y que hoy publicamos, no deja lugar á duda sobre la estancia de Alfonso I en abril de 1122, ó sea en la Era 1160 en la moruna Afaraga. Aun cuando es un traslado hecho más de un siglo y medio después de la otorgación, reviste todos los caracteres de autenticidad y exactitud. Dice así:

«Hoc est translatum fideliter factum vndecimo kalendas augusti anno domini M° CC° octuagesimo, sumptum a quodam instrumento quod sic continetur: *(signo con alfa y omega)*. In Dei nomine ego quidem Adefonsus gracia dei Imperator placuit mihi libenti animo et espontanea voluntate et propter seruitium quod michi fecistis et cotidie facitis et in antea faciatis do uobis Guillelm Adimar et uxor uestra Sicarde in villa que dicitur Anciles tres capud mansos de homines id sunt Asner et uxor sua et Arnal et uxor sua, item Radolf cum suas casas et cum tota lure hereditate et censum quod michi debent facere quod ad me regalem personam pertinet ut faciant ad uos et filii uestri et habeatis illos per uestram hereditatem per facere uestram uolumptatem uos et filii uestri et omnis generacio uel posteritas uestra, salua mea fidelitate et de mea posteritate per secula cuncta amen. Signum Adefonsi ✠ Imperatoris. Facta carta in mense aprelis in era Mª Cª LXª in villa que dicitur Fraga, Regnante me Dei gracia in Cesaraugusta et in Castella et in Pampilona et in Aragona et in Superarbi uel Ripacurcia. Episcopo Raimundo in sede Rota; Episcopus Stephanus in sede Osca et teste de ista carta; Episcopus Petrus in Cesaraugusta, Comite Bernardo Raimundo, S. *(Senior)* in Benasco, Raimundo Amat S. in Gia, Berenguer Gombal S. in Capella, Pere Mir S. in Benabarre, Pere Gispert S. in Sancti Stephani, F. Johannis S. in Montcluso, Lizon S. in Montson, Sancio Johannes S. in Osca, Atho Garcez S. in Basbastro. Ego Sancius sub jussione domini mei Regis hanc cartam scripsi et de manu mea hoc signum ✠ feci.»

«Ego Arnaldus de Valleleporaria notarius publicus Ilerdensis ut testis suscribo. Ego Franciscus de Uicho notarius publicus Ilerdensis ut testis subscribo. Sig ✠ num mei Arnaldi Vitalis qui sub jussione Aparicii de Sancto Martino notarii publici Ilerdensi hoc transcripsi. Ego Aparicius de Sancto Martino notarius publicus Ilerde hec transcribi feci et hec ✠ feci» (1).

(1) Este pergamino mide 31 centímetros ancho por 21 de alto. Lo hemos dado al archivo del «Institut d'Estudis Catalans».

Los tres prelados citados en el documento existían efectivamente en aquel tiempo; Ramón, obispo de Roda-Barbastro, desde 1104 hasta 1126; Esteban, obispo de Huesca, desde 1099 á 1130, y Pedro, obispo de Zaragoza, desde 1118. El Conde Bernardo Ramón lo era de parte del Pallars y figuraba como lugarteniente del Rey en Benasque. Los demás personajes mencionados en esta carta real tienen nombres catalanes, y seguramente serían del Pallars ó Ribagorza. También era catalán ó ribagorzano el favorecido por la concesión, Guillem Ademar, quien recibía del Rey tres mansos ó fincas rústicas con sus labradores en el lugar de Ancils, aldea hoy agregada á Benasque. Sobre la familia de Ademar, hallamos que Ramón Ademar fué testigo del convenio celebrado en 1138 por los Condes de Barcelona y de Empuries, y que en 1154 el propio Conde de Barcelona donó á Guillem Ademar, probablemente hijo ó nieto del que obtuvo la concesión en 1122, unas casas en Lérida cerca del río (1).

Esto me hace suponer si Alfonso I había recibido auxilio principal de los ribagorzanos y pallareses para la conquista de Fraga, ó quizás si la emprendió juntamente con el Conde Ramón Berenguer III de Barcelona; conjetura que viene apoyada no solamente en el hecho de la toma de Escarp, lugar á dos horas de Fraga, por nuestro Conde en aquel mismo tiempo, sino también por el juramento de fidelidad que en el propio año 1122 prestó Pons Uch, Conde de Empuries, al citado Ramón Berenguer y por el cual prometió serle valedor en todos los honores del último, desde Estopañá á Fraga y de Fraga y Lérida á Tortosa. Sobre este documento, dice el Sr. Salarrullana en su estudio *El reino moro de Afraga y las últimas campañas y muerte del Batallador* (2): «Pláceme hacer constar que en el año 1122, *parece ser* que Fraga formaba parte integrante de los Estados del renombrado Berenguer III, según se desprende del juramento de fidelidad prestado por el Conde Ponce Hugo de Ampurias al susodicho Berenguer... Este homenaje, según Diago, lo rindió en 13 de octubre del año 1122. Sin embargo, este argumento por sí solo paréceme que nada ó muy poco prueba. Inclínome, al contrario, á creer que si no los cinco citados pueblos *(Paviá, Estopañá, Fraga, Lérida, Tortosa)*, por lo menos los tres últimos, no solamente no pertenecían á los dominios del Conde barcelonés, sino que venían á ser como los tres principales jalones que deslindaban el Condado de Barcelona. La historia no registra que fueran reconquistados estos pueblos, al menos por lo que atañe á las tres plazas en último término expresadas, hasta los tiempos de Beren-

(1) Publicado este documento en mi trabajo ***Cartoral dels Templers de Gardeny y Barbens***, pág. 23 (Barcelona, 1899).

(2) *Discurso leído en la solemne apertura de los Estudios del año académico de 1909-10 en la Universidad literaria de Zaragoza*, por el Dr. D. José **Salarrullana de Dios** (Zaragoza, 1909).

guer IV. No es que niegue en absoluto la posibilidad de que fueron plenamente sometidas ó meramente tributarias, ya que nada de extraño tendría que en aquellos tiempos tan revueltos hubieran sido domeñadas para insurreccionarse de nuevo.»

Este convenio feudal entre los Condes de Empuries y Barcelona lo citó ya Diago en su historia condal barcelonesa y no puede dudarse de que se refiere al Conde Ramón Berenguer III, pues le llama *filio Mahaltis femine,* y de que corresponde al año 1122 ó 1123. He aquí su texto, que publicamos completo, habiendo ya dado el Sr. Pella y Forgas la signatura actual del Archivo de la Corona de Aragón y una noticia del contenido, en la *Historia del Ampurdán*:

Hec est convenientia que est facta inter Raimundum Berengarii Comitem Barchinone ac Bisuldunense et filios eius et Pontium Vgonis Comitem Impuritanense. Comendant namque predictus Comes Barchinone et filius eius Raimundus predicto Comiti Impuritanense ipsum Castrum de Cirseto et donant ei ipsos fevos qui ad ipsum Castrum pertinent simul cum sua dominicatura quam habent in honore Guillem Gaucefredi et cum ipsis albergis de Terrades ad fevum. Similiter comendant ei ipsum Castrum de Molins et donant ei ipsos fevos qui ad ipsum castrum pertinent simul cum ipsis albergis quas ibi habent et quas habent in Figueres et in Buadela similiter ad fevum propter hanc autem comendationem et donum et propter illum honorem quem pater predicti Pontii tenuit per supradictum comitem, jamdictus Pontius Comes est homo suus et filii eius propriis manibus. Et convenit eis vt det eis potestatem de supradictis Castris per quantas vices eum inde requisierint per se aut per suos nuntios vel nuntium iratus aut paccatus cum forfeyt et sine forfeyt et videri aut conmoveri se inde non vetet et nuntius quem ei misserint regardium vllum non habeat. Item convenit prelibatus Pontius Comes prenominato Raimundo Comiti et filiis suis vt ab ista hora in antea et deinceps fidelis adjutor sit eis de omni eorum honore quem hodie habent vel habere debent et homines per eos, scilicet de ipso castro de Paviano vsque ad castrum stupananum et de Stupaniano vsque ad civitatem Fraga et de ipsa Fraga et de Lerida et de ipsa regera que pertinet de Lerida et de Fraga vsque ad Tortuosam et de ipsa civitate Tortuosa de ipsis supradictis Civitatibus et de omne honore que est infra jamdictos terminos quem supradictis Comes Barchinone habet vel habere debet. Convenit ei et filiis suis illi videlicet qui predictum honorem habuerit predictus Pontius Comes vt sit eis fidelis adjutor contra cunctos homines vel feminas tam xhrisptianos quam et sarracenos ad tenere et aprehendere conquirere atque defendere et sequi eos per suum corpus. Et si aliquis homo vel femina homines vel femine tulerint aut tollere voluerint eis vel guerreiare prenominatum honorem aut aliquid de supradicto honore sit eis predictus Comes Pontius fidelis adjutor per suum corpus sicut homo debet esse suo bono seniori per fidem sine engan. Acta convenientia

III idus occtobris anno XV° Regni Ledovici Regis. Signum Raimundi Comes — Signum Raimundi Berengarii filii eius — Signum Pontii Vgonis Comitis Impuritanensis — Signum Vmberti — Signum Pontii Guillelmi — Signum Guillelmi Bernardi — Signum Guillelmi Raimundi — Signum Raimundi Dalmatii — Signum Pontii vicecomitis — Signum Reamballi — Signum Raimundi Renardi — Signum Guillelmi Dapiferi — Signum Guillelmi Gaucefridi — Signum Bernardi de Luciano.

Juro ego Pontius Vgonis Comes Impuritanense filius qui fui Sanctie femine tibi Raimundo Berengarii Comiti Barchinonensi ac Bisuldunensi filio Mahaltis femine et filio tuo Raimundo quod ab ista hora et deinceps fideli ero vobis de vita vestra et de vestris corporibus et de omni honore quem modo habetis vel in antea meo consilio adquisieritis quod non tollam eum vobis neque partem neque aliquis quod me neque per meum consilium set fidelis adjutor in prenominato termino convenientie quamdiu vixero per Deum et hec sancta. Actum est hoc III° idus octobris anno quintodecimo regni Ledovici Regis. Sig ✠ num Pontii Vgonis Comitis Impuritanensis qui suprascriptum sacramentale propria manu juravi atque signo puncti firmavi.

Otra observación sobre nuestro documento de Alfonso I. Toma el título de *Emperador*, al igual que en otro privilegio ya conocido y del mismo año 1122, á favor de la iglesia de Santa María de Segovia. «Se titula *Emperador de España* todavía en 1122 — dice Vicente de la Fuente refiriéndose á este privilegio segoviano — lo que no podia ser sin considerarse y ser considerado Rey de Castilla; la donación es en Castilla, de cosas de Castilla y á una iglesia de Castilla» (1). Pues bien, nuestro documento es una donación en Aragón, de cosas de Aragón y á un caballero catalán-ribagorzano, y no obstante, tampoco deja de titularse Emperador. A pesar de las desavenencias matrimoniales y de la separación de su esposa, reina de Castilla, continuaba *en todas ocasiones* actuando de emperador, lo que indica ciertamente que algunos pueblos ó comarcas castellanos seguían reconociéndole por su rey y señor.

No permaneció Alfonso I quieto en Fraga. Allí le encontramos en abril, según nuestro pergamino. En junio (de 1122) aparece en el valle de Sobola, como lo justifica otra carta real desconocida que publicamos en este mismo tomo del BOLETÍN (página 52), en nuestro articulo *Documentos inéditos de antiguos Reyes de Aragón,* y que es la concesión á los habitantes de Araguás de terrenos en la sierra de Aspe. En esta escritura también se titula emperador, á pesar de referirse exclusivamente á personas y cosas aragonesas.

Según indica Ximénez de Embún (2), el Batallador estuvo en Pam-

(1) *Estudios críticos sobre la Historia y el Derecho de Aragón*, primera serie, por don V. de la Lafuente, pág. 225 (Madrid, 1884).

(2) *Ensayo histórico acerca de los orígenes de Aragón y Navarra*, por Tomás Ximénez de Embún, pág. 221 (Zaragoza, 1878).

plona en 1123 y el año inmediato en Sos. En septiembre de 1125 partió de Zaragoza, pasó por las cercanías de Valencia, por Murcia, Baza, Guadix, la vega de Granada, Baena, Ecija, Cabra y otros lugares de Andalucía, y regresó también por Murcia y Játiva á su tierra de Aragón, habiendo invertido en esta arriesgada y épica empresa un año y tres meses.

No sabemos si fué poco después de tal expedición la entrada de moros en la frontera de Fraga, de que habla el Padre Moret en sus *Anales del Reino de Navarra,* y en la que perecieron luego el vizconde de Bearn y el obispo Esteban de Huesca; pero sí que la entrevista que tuvo con el Conde de Barcelona, para ponerse de acuerdo sobre la campaña que iban á emprender contra los sarracenos de las orillas del Segre y del Ebro, se celebró al regreso de Andalucía.

En enero de 1129 se le ve al Rey en Sos concediendo el fuero de Cornago á Encisa, y en septiembre del mismo año se encuentra en Fraga, otorgando á Caseda los fueros de Daroca y Soria.

Ximénez de Embún no cree que estuviese dentro la ciudad, sino sitiándola, pues dice que concedió el fuero á Caseda «hallándose sobre Fraga, que era por entonces el objetivo de sus conquistas.» Pero el documento de la concesión es terminante: *facta carta in mense setembris in villa Fragae.* No pone año, pero es generalmente atribuída al 1129. El Padre Moret, apoyándose en este documento, sostiene que Fraga había sido conquistada en tiempo anterior, conjetura acertada y que ahora venimos á comprobar por medio del documento inédito de 1122. «Mucho antes debió ser el ganarla, dice el Padre Moret; porque en el archivo de la Catedral de Calahorra hallamos un mandamiento del Rey Alfonso, llamándose emperador... y la carta es de la Era 1161 (año 1123) y fechada en el castillo de Gardeny. Y mal pudiera el rey mantener este castillo casi contiguo con Lérida, si no tenía ganada Fraga, pues quedaba cortado, y muy de cerca, el castillo entre ambas plazas... Con que sin las espaldas de ésta (Fraga) era imposible la conservación de Gardeny.» Este argumento no es muy fuerte y lo ha rechazado con razón el Sr. Salarrullana. Pero, con todo, es lo cierto que Fraga y Gardeny estaban ocupados por el rey de Aragón en 1123.

Cuando los documentos reales eran expedidos en el campo sitiador, tenían buen cuidado de advertirlo los escribanos y secretarios; bastantes hay datados: *Facta carta in obsidionis Fraga,* ó *facta carta in mense marcio in illo pugo super Fraga, in obsidione eius.* Estas dos son del año 1134. Mas, cuando estaban expedidas dentro la población, la data se ponía precisa como en nuestro documento: *Facta carta in mense aprilis in Era MCLXª in villa que dicitur Fraga.*

El problema único que se nos presenta es si ganada Fraga por el Rey Alfonso I, en 1122, la conservó constantemente hasta 1130, ó si la perdió antes. En 1130 el monarca marchó al norte de Guipúzcoa a poner sitio á Bayona, y allí estuvo más de un año. Es posible que los

moros se atreviesen entonces á reunirse y apoderarse de Fraga. Si fué así, no marchó muy velozmente el Batallador á recobrarla, pues en mayo 1132 le vemos en Logroño y en junio en Novillas, y no se presentó á poner sitio á Fraga hasta 1133. Probablemente debió ser entonces cuando pasó por Montzón, según reza la carta real de concesión á Pedro de Livaso del castillo y tierra de Ripoll, en la ribera del Cinca, que hemos publicado en este BOLETÍN en el citado artículo *Documentos inéditos de antiguos Reyes de Aragón,* y que está datada así: «Facta carta in mense januario quando rex venit ad illa populacione facere de Montssone». En dicho artículo hemos demostrado que es esta escritura posterior al año 1130.

En enero de 1133 comienza á verse al Batallador en el campo de Fraga, y lo justifica el Sr. Salarrullana por medio de la donación de la mitad del castillo de Curbe que el rey hace al Monasterio de Montearagón, así datada: «Facta hanc carta in Era MCLXXI in uilla que uocitant Fraga, in illo assitio, in mense ianuario». Parece que entonces se apoderó de Mequinenza, y el documento *De hereditate de Latrasse* indica que también ganó Alfonso I Fraga, pues la carta de Fortún, abad de Montearagón, dice: «Facta carta in era MCLXX prima, quando Rex Adefonsus cepit Mequinenzam et Fragam». Si esto es exacto debió perderse segunda vez esta última plaza al poco tiempo. El Sr. Salarrullana sospecha que hay error en dicho documento.

Según Ximénez de Embún, la toma de Mequinenza se efectuó en febrero de 1134 y no en junio de 1133, como suponen Briz Martínez y otros autores.

Es lo cierto que en 17 de agosto de 1133 hallábase el Batallador en el sitio de Fraga, porque la confirmación á los canónigos de la Seo de Zaragoza de la donación que su primer obispo les otorgó de la mitad de los diezmos de la ciudad dice: «facta est laudacio et confirmacio huius cartae ab Ildefonso in obsidione de Fraga XVI calendas septembris sub Era MCLXXIª».

En febrero 1134 encuéntrase también en el campo sitiador, según la data de la carta de población de Artasona y dentro del propio mes estuvo en Almacellas, donde fechó la carta de franquicia á favor de García Calvo, documento citado por el señor Salarrullana.

Zurita indica que el Rey dejó más de una vez el campo sitiador. Empero, á principios de julio estaba allí de nuevo, demostrándolo el laudo que dirimió las diferencias entre los abades de San Clemente y San Martín. Finalmente, el 17 del propio mes, habiendo recibido auxilios los sitiados, derrotaron y ahuyentaron á los cristianos. Más que á la importancia de los refuerzos, que creemos ha sido exagerada, debióse probablemente el desastre á la imprudencia del Rey, que tenía poco ejército en el asedio y quizás á estar sobradamente confiados todos en una muy próxima capitulación de la plaza. Alfonso I, con el resto de su tropa, se retiró de aquella comarca, aunque ni aniquilado

ni desesperado, porque antes de un mes, dentro del agosto (1134), ya puso sitio al castillo sarraceno de Lizana. El 4 septiembre ratificó en Sariñena el testamento que había otorgado en 1131 en Bayona, y tres ó cuatro días después murió, segun opina Ximénez de Embún y opinaron anteriormente Zurita y Briz Martínez, en un combate secundario con los moros, cerca de Poliñino. «El Reino quedó consternado — dice el primero de los mencionados autores — el pueblo, idólatra de su Rey, no pudiendo persuadirse que hubiera perecido el vencedor de tantos combates, imaginó que, avergonzado por su derrota, se había dirigido á Palestina á continuar su eterna cruzada contra los musulmanes».

Se conocen cinco ó seis documentos del mismo mes de septiembre de 1134, en los que su hermano Ramiro, *el monje,* obispo electo de Barbastro, se titula Rey de Aragón. No hubo, por consiguiente, interregno.

El desastre de Fraga y el carácter poco guerrero del nuevo soberano retardaron la conquista de esta plaza y la de Lérida. Fraga, que por nuestro documento y por los otros datos apuntados sabemos estuvo en poder de los cristianos desde 1122 á 1129; volvió, no se sabe cómo, á manos de los sarracenos, y no fué definitivamente reconquistada hasta el año 1149, por el Conde de Barcelona, Príncipe de Aragón, el afortunado y valiente esposo de Doña Petronila, de la sobrina y heredera del famoso rey Batallador.

Las cenizas del héroe descansaban, en opinión de varios historiadores, en el Monasterio de Montearagón y ha venido á confirmarlo un interesante documento descubierto por el Sr. Salarrullana. Es una concesión de exenciones al citado cenobio, otorgada en 1175 por el rey Alfonso II en sufragio del alma de Alfonso I, «... et animae Regis Adefonsi avunculi mei qui in ecclesia Jesu Nazareni Montisaragonum requiescit». En 1845, el sepulcro fué trasladado desde el extinguido monasterio á la iglesia de San Pedro el Viejo, de Huesca.

JOAQUÍN MIRET Y SANS

EXPOSICIÓ SOBRE LO LIBRE «DE CIVITATE DEI» DE S. AGUSTÍ

(Continuación)

§ E entorn aquest matex temps .I. apellat Quincius Cincinatus en .XX. dies pres la ciutat de Penestre ab .VIII. altres ciutats sots meses a ella e la mes en la subiugacio dels Romans, axi com diu Eutropi en son libre; perque appar que a pendre dels temps que Roma comença a crexer axi soptosament fins a la .II.na batalla de Cartayna no hac sino .C.XXV. anys, iatsia aço que Salusti lo començ a pendre

dels temps que los Reys foren gitats defora; e la causa per que ell o fa es per auentura per ço que, apres que los Reys foren foragitats defora, ells se tingueren pus franchs, e amaren mes la cosa publica e de tant hagueren pus gran desig de senyoreiar. § Del creximent de aquest Imperi de Roma, si tu uols ueure bells mots, ueges Florus en son segon libre de son Epitome en lo primer capitol. § Aquest Quincius Cincinatus fo aquell qui fo pres de la arada per socorrer als Romans e fou fet dictador, qui uençe los enemichs, e la uictoria hauda non feu mençio, ans torna a sa arada e torna los collars a sos bous e lo iou, e comença a erar .IIII. arpens de terra que tensolament ell hauia axi com abans; e fo .XVIII. anys apres ço que los Reys foren foragitats de Roma axi com diu Eutropi en lo primer libre de la Cronica. Apres quant monsenyor sent Agusti parla [21] del primer libre de la istoria de Salusti mes hi son stats daquells per tal con ells que eren aquestes paraules en son libre quis apella In Cathelinario e en Iugurtino, per tal com ell feu primerament in Cathelinario que altre, e tota uegada traballen en ua; car aquests mots en forma, per la manera que monsenyor sent Agusti los met, no son scrits ne en lun ne en laltre, iatsia que la sustancia daquells sia assats contenguda en Chatelinario entorn lo mig loch. E aquestes paraules met monsenyor sent Agusti pus arrengadament e en mots pus continuats açi apres en lo .XII. capitol; mas son aquestes paraules dun libre que ell feu e que scriui, quis apella libre de les istories de Salusti lo qual iatsia que nos nol haiam, tota uegada ne fa mencio Gellius (1) qui en son .XV. e .X. libre de Noctibus Atticis allega Salusti en lo .IIII. libre de ses istories. Apres com parla en quina guisa la cosa publicha fou transportada dels reys als consols, nos ne hauem parlat en lo capitol precedent. Pero io no uull lexar los mots que diu Orosi, sobre aquest foragitament dels Reys e de la dignitat reyal, en lo .III. capitol del .II. libre de son Ormeste, on diu que los mals que sofferiren apres aço que hagueren foragitat Tarqui lur Rey per. CCXLIII. anys, no fo pas per aço que haguessen gitat lo Rey, mas per ço con hauien foragitat de si mateys lo poder e lo nom de la dignitat real; e ell matex ne posa causa, car axi com diu, e diu ueritat, suposat quel ergull del Rey estat en causa o en colpa de foragitarlon, hom deuia tensolament aquell foragitar e no pas la dignitat reyal. E per ço la guerra que mena Porsenne, Rey dels Estrusques, qui fou axi gran e axi dura per .III. anys continuus ensemp ab lo Rey Tarqui, aço no fou per causa que haguessen foragitat lo Rey, mas per ço com ells hauien foragitat e bandeiat de lur ciutat a tots temps lo nom de Rey e la dignitat real; e per ço la apella Orosi lo molt greu e lo molt gran confort e aiuda del nom real. § E quant es dels consols qui foren creats, tu deus saber que no ni hac primerament sino .II., los quals

---

(1) Innumerables son las citas de Salustio por A. Gellio. La del lib. IV encuéntrase en el lib. XVIII, cap. IX de *Noctes Atticae*.

eren renouellats cascun any, ne podien res fer lun sens laltre, axi com diu Eutropi en son primer libre, car diu a fi que no fossen memissos e necligens, no duraren sino tensolament .I. any. E erenhi .II. per tal que si la .I. ere maluat, que son conpanyo, [21 v.] qui hauia egual poder, lo pogues acusar e corregir. Del poder dels quals e de la differencia qui es entre ells e los dictadors qui ere .I. alt gran offici, nos ne parlarem pus copiosament açi apres en lo .V. libre en lo .V. e en lo .VIII. capitols (1). § Apres la on ell parla de les opressions que los grans fahien als petits, tu deus saber que entorn .XV. o XVI. anys apres la creacio daquests consols, dissensio se mogue entre los grans e los petits per los grans carrechs que ells los carregauen e les forces que los fahien; car, axi com diu Titus (2) en lo .II. de la primera Decade, com ells haguessen guerres continues e axi mateix grans pastilencies en la ciutat de Roma e la costuma fos tal que quant hom cercaue o fahie nouells cauallers, e ells se armaren del lur e demanauen com quils fallie, e com ells o hauien tot despes e no hauien de que armar, ells los constrenyien a manleuar dels grans e poderosos a usura, e com no u podien pagar prenienlos e metienlos en preso, els batien, el uenien com a catius, e los fehien moltes altres forçes; la qual cosa lo comu no pogue pus soferir; sis armaren tots los petits per si mateys defendre dels grans e prengueren plaça en lo mont Auenti lo qual tenien per consegrat. E hagueren feta guerra o loch on hom los haguera tenguts pacificament sino fos stat .I. saui hom de Roma, prudent e bell parler, apellat Menius Agripa qui per .I. petit sermo que ell los fee e .I.na ficcio que y mes per manera de comparacio, ell los pacifica; la cual ficcio o comparacio fou aytal que ell dehia que los membres del hom se clamaren .I. na uegada del uentre, dients que cascu li aportaua ço que podia hauer e ganyar de son traball, e lo uentre qui per ells ere nodrit no fahia res; si ordenaren que daqui auant no li portarien res, e cessaren de aportarli a menjar per algun temps e tant que tots los membres se començaren a fablir e a flaquir per tal manera que enuides se podien sostenir; sis auisaren que la causa ere per ço com ells hauien tolts al uentre sos uiures e ses uiandes; e tentost li administra-

(1) Lib. V, cap. V. Per quals maneres sien conuençuts los matematichs a confessar lur sciencia esser uana.

Lib. V, cap. VIII. De aquells qui appellen sots lo nom de fat no pas la posicio o costellacio de les esteles mas la cognicio de les causes dependents a la uolentat de Deu.

(2) *Tit. Liv. Decas prima*. Edic cit., lib. II, pág. 107: ..... Placuit igitur oratorem ad plebem mitti Mennenium Agrippam, facundum virum, et quod inde oriundus erat, plebi carum; is intromissus in castra, prisco illo dicendi et horrido modo nihil aliud, quam hoc narrasse fertur. Tempore, quo in homine, non ut nunc, omnia in unum consentiebant; sed singulis membris suum cuique consilium, suus sermo fuerat; indignatas reliquas partes, sua cura, suo labore ac ministerio ventri omnia quaeri; ventrem in medio quietum nihil aliud, quam datis voluptatibus frui. conspirasse inde ne manus ad os cibum ferrent; nec os acciperent datum; nec dentes conficerent; hac ira dum ventrem fame domare vellent, ipsa una membra, totumque corpus ad extremam tabem venisse..... Comparando hinc quam intestina corporis seditio similis esset irae plebis in patres, flexisse mentes hominum.

ren com abans. E de aço los feu comparacio dient que axi ere dels Sanadors e altres qui gouernauen la cosa publicha e lo poble, e del poble qui los aministraue; per lo qual sermo ell los pacifica per tal condicio empero que ells hagueren iutges qui foren apellats tribuns [22] del poble per si mateys a defendre de les oppressions contra los grans, e axi hagueren los altres iutges de qui nos hauem parlat en la fi de la exposicio del capitol precedent axi com o pots ueure pus copiosament en lo .II. libre de la primera Decada de Titus Liuius. Encara tu deus saber que, segons ço que diu Fflorus en lo primer libre de son Epithome, hac .IIII. dissensions entre lo comu de Roma e los grans; don la primera fou aquella de que nos hauem parlat; la .II. na fo apres les .XII. taules en lo temps dels .X. homens creats qui eren ordonats per corregir les leys, en lo qual temps Apius Claudius prengue tot sol la senyorie es esforça dauer per força .I. na puncella apellada Virgina, de la qual nos hauem parlat en la exposicio del .XVI. capitol de aquest .II. (1); libre; la .III. fou per la dignitat dels matrimonis, per ço que los grans no uolien que les filles daquells del comu fossen maridades als grans ne a aquells qui hauien dignitat, e aquells del poble uolien lo contrari; § la .IIII. fou la cupdicia dels homens per ço que aquells del poble uolien que hom elegis axi be dels populars a la dignitat de magistrat e a altres dignitats, com dels pobles, e que fossen apellats a la eleccio e creacio daquells. E axi tu ueus en quina manera lo poble en aquestes .IIII. coses anaua a .IIII. fins notables: Primerament a guardar sa franquesa e libertat; segonament a guardar uirginitat e castedat; terçament a guardar la dignitat de lur natiuitat; quartament a guardar lur honor. E tota uegada entenien mes a gardar lur franquesa e libertat que altra cosa, car ells hi foren axi durs e ferms que james per do ne per prometença hom nols poch corrompre. Titus Liuius (2) en son .II. libre de sa primera Decada diu que la .IIII., a causa de la dissensio entre aquells del comu e los nobles, fo per .I. na ley que feu .I. tribu del poble apellat Tarentille, lo qual dona nom a sa ley per ço com lo poble se planyie de ço que los consols hauien massa gran poder, e per ço ell stabli per sa ley que aquells del poble haurien iutges per ells mateys, los quals serien apellats .V. homens, axi com .X. homens e .III. homens (3) eren certes dignitats, los quals .V. homens donaren regla als consols de gouernar

---

(1) Véase *Boletin* núm. 47, año XII, pág. 442, nota 4.

(2) *Tit. Liv., Dec. prim. Lib. Tert.* Edic. Lug 1537, Vincent., pág. 152 y sig.: .....secumdaeque belli res extemplo urbanos motus excitaverunt, C. Terentillus Arsa tribunus plebis eo anno fuit. . . per aliquot dies patrum superbiam ad plebem criminatus, maxime in consulare imperium tanquam nimium nec tolerabile liberæ civitati invehebatur..... legem se promulgaturum, ut *quinqueviri* creentur legibus de imperio consulari scribendis; quod populus in se jus dederit, eo consulem usurum; non ipsos libidinem ac licentiam suam pro lege habituros.....

(3) *Xviri* = decemviri; *III viri* = triumviri.

e quin poder los consols podien hauer en aquells del poble e molts altres coses que tu poras la ueure. Altres sedicions o discordies hi foren per la diuisio dels camps en lo temps de Grachus de que uos parlarem aci apres com ell caura en la [22 v.] materia. § Apres com ell parla dels Estrusques, tu deus saber que aço son aquells qui al iorn de huy son apellats Toscans, segons que diu Isidorus (1) en lo .IIII. libre de ses Ethimologies. E com diu que los consols usauen en manera de Reys ell o diu notablament per lo Rey Tarqui ergullos qui pres la senyoria de Roma tot sol e fahia, tot de sa testa, sens apellar Senadors y ne altres de son consell, ço qui ia mes abans no ere stat fet. § Apres com parta de les batalles ciuils, tu deus saber que, segons Orosi en son .V. libre, les batalles ciuils dels Romans que començaren a hauer entre si mateys, començaren .DCLXXII. anys apres la fundacio de Roma, e per conseguent de la destruccio de Cartayna fins a la primera batalla ciuil no hac de enterual sino .LVI. anys, car la .III. a batalla punicha, qui comença segons Orosi en son .IIII. libre lany .DCX., no dura sino .IIII. anys, e per la fi de aquest .IIII. any fou Cartayna destrouida. Apres com parla dels uicis de Silla remembrant los noms de Salusti, tu deus saber que Salusti ne parla pus larguament en son libre In Iugurtino entorn lo mig loch, sis fa Orosi e Eutropi en lo .V. libre e Valeri en son .IX. libre. E sobre tots los altres axi com mes uijares ne parla e per bell stil Julius Firmacus (2) en lo primer libre dels Juys de astronomia, e axi ne parlarem nos aci apres en lo .XXII. capitol daquest libre. E entant com monsenyor sent Agusti loa Salusti de gran eloquencia, tu deus saber que sis fa Gellius (3) qui diu dell que aquest fou qui tengue mes la proprietat en paraules.

De la corrupcio de la cosa publicha de Roma abans que Nostro Senyor Jhesuxrist los leuas lo seruei que ells fahien a lurs deus .XIX. capitols.

Ueus açi la cosa publicha de Roma la qual mudada de poch a poch de molt bella e de molt bona es feta molt maluada, molt letia e molt desonesta; e aquesta cosa no dich io lo primer, mas lonch temps abans o han dit lurs actors, dels quals nos o hauem apres per cert loguer lonch temps abans del lo esdeueniment de Jhesu xrist. § Veus aci en quina manera abans del aueniment de Jhesu-xrist, apres que Cartayna fou destrouida, los costums dels pus grans homens foren corrumputs no pas poch a poch axi com per auant, mas axi com per manera de .I. na gran rebeetat axi com fa [23] .I. riu qui cau dalt; e per aquesta mane-

(1) *S. Isid. Etym.*, lib. XIV, cap. IV, pág 22.

(2) *Jul. Firmi. Materni*, De errore profanarum religionum. — Edic. Migne, tom. XII, pág. 182.

(3) *A. Gellio, Noctes Att.*, cap. XV, lib. I.

ra fo corrumpuda la iouentut de Roma per auaricia e per serfluitats. Ligen nos los manaments de lurs deus que han donats al poble de Roma contra lergull e les serfluitats, al qual poble me plaguere que solament tinguessen los casts e atemprats ensenyaments e que no requerissen a aquell poble aquestes maluades coses e axi uergonyoses, als quals per lur falsa diuinitat ells aiustassen lur desleal e maluada auctoritat. En contrari ligents la gran abundancia dels manaments quins son stats fets, e per los Prophetes, e per lo Sant Euangeli, e per los fets dels Apostols, e per les Epistoles contra auaricia e contra serfluitats, tots los pobles a aço aiustats e per tot com excellentment com diuinalment nos son fets, no pas per grans crits ne brogits axi com hom fa en disputacio de philosofs, mas axi com si deuallassen de les nuus de la bocha de Deu e de sos Sants (1). E tota uegada no meten sus a lur deus ço que abans del esdeueniment de Nostro Senyor Jhesu-Xrist la cosa publicha de Roma ere maluada e molt desonesta plena de leigs costums e cruels de auaricia e de serfluitat, mas meten desus lur afliccio a la religio xristiana, iatsia aço que en aquest temps hom hagues restrets lurs delits e lur ergull. § Los manaments del qual dels bons e iusts costums si ells los hoyen ensemps e los metien en lur cor e los reys de la terra e tots los princeps del poble e tots los iutges terrenals los iouens e les uerges los pus ancians ensemps ab los iouens e tota persona prenent enteniment de qualseuol linatge e lurs mateys cauallers e duchs qui son apellats exactors, a qui [monsenyor sent Agusti] Johan Bbaa (?) (2) parla reprenentlos corregint e ensenyant, no es dupte que la cosa publicha de aquesta present uida ornaria les terres de sa felicitat e benaurança e muntarien per regnar benauyradament a la altesa de la uida perdurable. § Mas per tal com aço es legut, laltre non fa mencio, ans los menyspreua e que molts son pus inclinats e amichs al uicis qui los lagotegen maluadament que a la profitable asperidat de les uirtuts qui corregessen asprament; e es manat als crestians qui soffiren e tolleren, si es necessitat, aquesta maluestat de la cosa publicha, sien Reys, sien iutges, sien [23 v.] princeps, sien cauallers sien prouincials, sien richs, sien pobres, sien franchs, sien serfs de qualque linatge; e a comparar son loch molt clara per tollerança en alguna partida de la molt santa e molt streta cort dels angels e cosa publicha celestial; al qual loch la uolentat de Deu es tenguda per ley.

Exposicio sobre aquest capitol. § lo trasladador

En aquest .XIX. capitol monsenyor sent Agusti demostra, per ço

(1) Texto latino..... non tanquam ex philosopharum concertationibus strepere, sed tanquam ex oraculis et Dei nubibus intonare.

(2) *Monsenyor sent Agusti* sobra en el texto y obscurece el sentido.—Latín: .....actas omnis capax et uterque sexus, *et quos Baptista Joannes alloquitur*, exactores ipsi atque milites.....

que ell ha dit en los capitols precedents, com los Romans fan a uitupar ques trufen dels temps dels xristians e semblantment lurs deus e com Ntro Senyor Jhesu Xrist fa a loar e axi mateix los xpistians. § Apres quan ell parla de les prouincies, tu deus saber que segons ço que diu Vguici e Catolicon sobre lo mot prouincia: prouincia es dita per .I. na regio luny de Roma o duna terra la qual es stada conquistada per armes e uençuda e feta tributaria, axi com nos dehim al iorn de uy les terres restades; § e es dita prouincia propiament de procul qui uol aytant dir com luny et uicta, ço es a dir, luny uençuda; e axi a pendre lo mot propiament aço es regio de longa terra uençuda e mesa en traut e en rescat; algunes uegades prouincia es propri nom de terra axi com Proença; en altra manera es dita prouincia per regio uehina.

De qual felicitat o beneyurança uolen hauer alegria, de quals costums uolen uiure aquells qui acusen los crims de la religio xristiana .XX. capitols:

Tota uegada aquells qui adoren e amen per tal manera lurs deus e quis alegren de ço que ells los seguexen e ressemblen en lurs crueltats e maluestats, ells no fan mencio si la cosa publicha es molt maluada e molt desleal, e dien que baste que la cosa publicha sie en stat on ella abunda e mana de grans riqueses e que ella sta gloriosa de uictories, o ço qui mes es beneuyrada cosa, que ella sia segura per pau. Mas axi com dyen que nons cal encara de aço certes res? mes nous pertany ni es assaber si cascu crex ses riqueses e que cresquen de iorn en iorn per que lo pus poderos pugue subpeditar e sobremuntar lo menor. Facen los pobres seruei e reuerencia als richs a fi que hagen que meniar; e que per lur deffensio uisquen segurament en ociositat e sens fer res, e que los richs mal usen dels pobres [24.] a lur seruir e al ministeri de lur ergull. Que los pobles ells alegren per gran festa, no pas per consell que ells los donen de lur profit, mas per tal quels donen, els aministren lurs cobeiances e lurs superfluitats que desigen hauer. Que hom nols man res qui sie dur a fer, que hom nols uet a fer leges coses. No fan mencio los Reys sobre quantes bones persones ells regnen mes quants sotsmesos han. Seruexen als Reys de la prouincia, no pas com a gouernadors o ensenyedors de bones costumes, mas axi com a senyors de les coses e prouehidors de lurs delits; e nols honren purament ans los dupten iniquament e seruilment; sie entes per dret o per ley qual cosa noura pus a sa propia uida que a la uida daltri. Negu no sia tirat ne menat deuant los iutges, exceptat aquell qui ha cosa del altre, en sa casa, a sa salut, o algu contra son grat, sia trobat inportu o colpable; mas faça cascu sa uolentat e plaer dels deus, o ensemps tots aquells qui ab ells lo uolrien fer. Sien dolents e malestruchs en gran multitut e en gran habundancia, o per usarne a tots aquells a qui

plaura, o per aquells en special qui no poden hauer negunes priuadeses. Sien edifficades molt grans e molt ornades cases, amples meniars e molt grans e souent on cascu pora e uolra alegrar si mateix de dia e de nit beuent e e reçent e corrent e hixent per diuerses partides (1). Sien hoydes les dançes de totes parts alegrantse e escalfan los teatres o plaçes de totes maneres, de ueus e alegries desonestes o de totes maneres de delectacions: Aquell sia reputat enemich publich a qui aquesta felicitat desplau; tot hom qui asseiara de mudar o lauar, la francha multitut del poble trasque aquell arrere per ses orelles, e lo enderroch de sa chadira, el trague daquesta uida. Aquells sien tenguts per uertaders deus qui procuraran al poble de guanyar aquella felicitat, e que aquella haguda la li aydaran a gordar. Sien adoxa (2) adorats axi com ells uolran; requeren aytals iochs com uolra, los quals pusquen hauer ab aquells o de aquells qui los adoren; § ffacen tant que aquella felicitat no sie res duptant de enemichs, no sie res duptant de mala uantura o de captiuitat, no sie res duptant de pastilencia e de mortaldat. ¿qui es aquell de sa enteniment qui no dege comparar aquesta cosa publicha, io no dire pas al imperi de Roma, mas a la casa de [24. v.] Sardanapalo? qui fou Rey del Assirians, lo qual en sa uida fo axi inclinat e dedicat a tots delits que, apres sa mort, ell feu scriure en son sepulcre que ell mor hauia les coses solament que sa maluada delectacio matexa hauia acabat e guastat de son poder quant ell uivia. Lo qual Rey si aquells Romans hauien de present qui los atorguas aytals coses o los perdonas ço que ells ne farien e qui nols reprengues ne uolges lo contrari de lur uolentat per neguna crueltat o poder, ells lo consegrarien e li farien pus volenters .I. temple e .I. flamine dial que los anchians (3) Romans no feren a Romulus.

Exposicio sobre aquest capitol. § lo trasladador

En aquest .XX. capitol monsenyor sent Agusti scriu la molt lege uida que los deus sofferiren a fer a aquells qui los adorauen; e que aquells qui los adorauen requerien esser feta a aquells; e mostra en quina guisa aquella uida ere letge e pudent axi com tu o pots ueure per lo test. E apres quant ell parla de Sadanapolo, tu deus saber que aquest fo lo darrer Rey qui tengue la monarchie e la senyoria dels Assirians, la qual hauia durat e dura per .Mccc. anys axi com diu Justi en son primer libre, e es la istoria aytal axi com ell mateix lo met en aquest loch, e diu que aquest Sardanapolo fou .I. mesqui Rey e feminat, qui no uolia esser sino ab fembres e exi mateix en abit de

(1) Texto latino. .....ubi cuique libuerit et potuerit et potuerit, die noctuque ludatur, bebatur, *vomatur*, *diffluatur*.

(2) Error del copista al escribir *adorats;* texto latino: *Colantur*, ut voluerint, ludos.....

(3) *Ancians*... . texto latino: Romani *veteres*.

fembre, ne degu parlaua ab ell de aquells qui gouernauen sa terra excepat per persones enterposades o per letres. E tota uegada aquesta maluada costuma no uengue de ell primerament, ans uengue de Nyna qui fou fill de Ninus, primer Rey de Niniue de Babilonia e dels Assirians; lo qual, apres la mort de son pare Ninus, mudas en abit de fembre e sa mare Simiramis pres labit dom e lo gouernament del realme; e Ninia son fill stigue en abit dc fembre en cambra ab les fembres e la usa tots sos iorns. E per aquella mesquina uida e abit que ell hauia pres no uolgue sofferir que negu no anas ne parlas ab ell sino per entreposada persona. E aquella costuma tengueren tots los Reys qui apres ell uengueren que negu no parlaua ab ells sino per persones entreposades.

DR. GUMERSINDO ALABART

(Continuará)

NOTICIAS

El día 17 de diciembre ha fallecido D. Francisco Romaní y Puigdengoles, ilustre publicista y jurisconsulto que entró en esta Academia como honorario en 1866 y que en 1884 pasó á la categoría de académico de número. La Academia hace constar en acta el sentimiento profundísimo por esta pérdida irreparable.

También ha fallecido en noviembre el historiógrafo M. Charles Baudón de Mony, autor de la importante obra *Relations politiques des Comtes de Foix avec la Catalogne* y correspondiente de esta Academia en París desde 1893. Consta igualmente en acta el sentimiento de la Corporación.

En la primera sesión del presente curso académico, celebrada el día 23 de noviembre, se procedió á la elección de la Junta de Gobierno para el trienio de 1912-1915, resultando nombrados: presidente, D José Pella y Forgas; tesorero, D. Francisco Carreras y Candi; bibliotecario, D. Juan B. Codina y Formosa, pbro.; secretario, D. Joaquín Miret y Sans, y conservador del Museo, D. Pelegrín Casades y Gramatxes.

En dicha sesión de 23 noviembre fué leído un trabajo de Mosén Pere Pujol, pbro., sobre unos antiguos inventarios; en la de 13 de

diciembre el Sr. Pella y Forgas hizo algunas consideraciones sobre una colección de cartas inéditas del famoso canónigo Pablo Claris, y Mosén Antoni Vila y Sala, pbro., académico correspondiente, leyó un estudio histórico del señorío feudal de Castellgalí.

Nuestro colega, el académico electo de número D. Eduardo González Hurtebise, jefe del Archivo de la Corona de Aragón y archivero al mismo tiempo del magnífico depósito documental del Real Patrimonio en Barcelona, ha publicado, bajo los auspicios de S. M., el tomo primero de *Libros de Tesorería de la Casa Real de Aragón,* que abraza las cuentas del tesorero P. Boil, 1302-1304, inaugurando con ello una serie muy importante de datos históricos que prestarán grandes servicios á la historiografía catalana. Un ejemplar del citado tomo ha sido destinado á la Biblioteca de la Academia.

Obras recibidas: *Enrique IV y la excelente señora llamada vulgarmente Doña Juana la Beltraneja, 1425-1530,* por D. Juan B. Sitges (Madrid, 1912). — *Estudio crítico de «Tirant lo Blanch», comentario á un pasaje del capítulo VI de la primera parte del «Don Quijote de la Mancha»,* por D. Juan Givanel Mas (Madrid, 1912). — *Una edicion crítica del «Quijote»,* por D. Juan Givanel (Madrid, 1907). — *Examen de ingenios, apostillas, comentarios y glosas al comentario del «Don Quijote» editado por don F. Rodríguez Marín,* por D. Juan Givanel (Madrid, 1912). — *Treball llegit en la vetllada que en honor an en Angel Guimerà celebrà l'Ateneu Barceloní el 8 de juny 1909,* per J. Givanel Mas (Barcelona, 1909). — *Estudis de literatura catalana,* por D. Manuel de Montoliu (Barcelona, 1912). — *Le Roi Louis VII et le Comte de Barcelone à Jaca en 1155,* por D. Joaquín Miret y Sans, extracto de la revista *Moyen Age* (París, 1912). — *Anuario estadístico de la Ciudad de Barcelona,* año IX, 1910, publicación del Excelentísimo Ayuntamiento. — *Poesies de Uc de Saint-Circ,* por A. Jeanroy y J. Salverda de Grave (Toulouse, 1913). — *La vaxella de fusta durant lo segle XIII*[è], per Mosén J. Gudiol, presbítero, extracto del volumen del Congreso dedicado á Jaime I y su época (Barcelona, 1910). — *Bulletin de Dialectologie Romane,* núms. 15-16, tomo IV (Bruselas, 1912). — *Revista del Archivo General Administrativo ó colección de documentos para la Historia de la República Oriental del Uruguay,* dirigida por el Dr. D. Pedro Mascaró, tomos I, II, III y IV (Montevideo, 1885). — *Travaux de la section numismatique et archéologique du Musée National de Transilvanie à Kolozsvar,* tomo IV, n.º 1 (Kolozsvar, 1913). — *Revue des Pyrénées,* cuarto trimestre de 1912 (Toulouse). — *Bibliotèque de l'Ecole des Chartes,* tomo 73 (París, 1912).

LISTA DE LOS SEÑORES ACADÉMICOS DE NÚMERO POR ORDEN DE ANTIGÜEDAD

en 31 de diciembre de 1912

	Fecha de entrada
D. José Pella y Forgas *(presidente)*	30 marzo 1878.
» Joaquín Riera y Bertrán.	8 marzo 1879.
» Francisco de Bofarull y Sans	12 febrero 1883.
» Juan Bautista Orriols y Comas.	4 febrero 1884.
» Francisco Ubach y Viñeta	18 marzo 1888.
» Antonio Rubió y Lluch	17 junio 1889.
» Guillermo de Brocá y Montagut	9 febrero 1890.
» Fernando de Sagarra y de Siscar	15 junio 1890.
» Francisco Carreras y Candi *(tesorero)*. . . .	14 marzo 1898.
» Juan Bautista Codina y Formosa, Pbro. *(bibliotecario)*	29 enero 1899.
» Joaquín Miret y Sans *(secretario)*.	3 junio 1900.
» Luis Comenge y Ferrer	12 mayo 1901.
» Federico Rahola y Trémols	24 junio 1902.
» Teodoro Baró y Sureda.	23 noviembre 1902.
» Pelegrín Casades y Gramatxes *(conservador del Museo)*.	15 marzo 1903.
» Juan Rubio de la Serna	6 marzo 1904.
» José Soler y Palet	17 junio 1906.
» Isidro Bonsoms y Sicart	9 mayo 1907.
» Salvador Sanpere y Miquel	14 junio 1908.
» Joaquín Botet y Sisó	27 diciembre 1908.
» José Jordán de Urríes y Azara.	25 febrero 1912.

ACADÉMICOS CORRESPONDIENTES

Residencia		Año del Nombramiento
Alicante . . .	D. Manuel Rico García.	1902
Almería . . .	» Juan Martínez de Castro.	1908
Bañolas . . .	» Pedro Alsius y Torrent	1905
Barbastro . .	» José Laplana, Pbro.	»
Barcelona . .	» Rafael Rodríguez Méndez	1901
»	» Luis Segalá y Estalella	»
»	» Francisco Puigpiqué	»
Berga. . . .	» Jacinto Vilardaga y Cañellas	1902

Residencia		Año del Nombramiento
Cabrera del Panadés	D. Juan Avinyó y Andréu, Pbro	1912
Calaceite	» Santiago Vidiella y Jasá	1907
»	» Juan Cabré Aguiló	»
Castellgalí	» Antonio Vila y Sala, Pbro	1904
Cervera	» Fausto de Dalmases	1904
»	» Ramón Pinós, Pbro	»
Coruña	» Eugenio Carré Aldao	1903
Escorial	P. Conrado Muiños, agustino	1904
»	» Zacarías Martínez, agustino	»
Figueras	D. José Vancells y Marqués	1905
Gerona	» Francisco Montsalvatge y Fossas	1899
»	» Juan B. Torroella y Bastons	1906
Granada	» Francisco de Paula Valladar	1903
Lleyda	» Magín Morera y Galicia	»
Madrid	P. Fidel Fita, S. J	1871
»	D. Cipriano Muñoz, Conde de la Viñaza	1887
Madrid	D. Francisco Barado	1896
»	» Eduardo de Hinojosa y Naveros	1899
»	» Juan Pérez de Guzmán, Duque de T'Serclaes	1901
»	» Angel Pulido y Fernández	1901
»	» Francisco Codera Zaidín	»
»	» Francisco Rodríguez Marín	1902
»	» Rafael Altamira y Crevea	»
»	» Mario Méndez Bejarano	1903
»	» Joaquín de la Llave y García	»
»	» Eloy Bejarano	1905
»	» Manuel Alonso Sañudo	1906
»	» Fernando de Antón del Olmet	1908
»	» Adolfo Pons y Humbert	»
»	» Guillermo J. de Osma	1910
»	» Juan B. Sitges	1912
Manresa	» Leoncio Soler y March	1902
»	» Joaquín Sarret y Arbós	1912
Mataró	» Francisco de Paula Mas y Oliver, Pbro	1904
Oviedo	» Fermín Canella y Secades	1884
»	» Francisco Javier Garriga	1901
Palma Mallorca	» Miguel Costa y Llobera, Pbro	1902
»	» Antonio M.ª Alcover y Sureda, Pbro	»
»	» José Miralles y Sbert, Pbro	1901
»	» Estanislao de Koska Aguiló	»
»	» Mateo Roger y Campllonch, Pbro	1902

Residencia		Año del Nombramiento
Puigcerdá . .	D. José M.ª Martí y Terrada	1890
Reus	» Arturo Masriera y Colomer	1902
Sabadell. . .	» Manuel Ribot y Serra.	1911
Santander . .	» Gabriel Llabrés.	1892
»	» José Ramón Lomba y Pedraja.	1901
Santiado de Galicia . . .	» Eduardo Villariño.	1909
Seu de Urgell .	» Ramón Martí y Tresserra, Pbro.	1894
»	» Salvador Vové, Pbro..	1909
Sevilla . . .	» Joaquín Hazañas y la Rúa	1901
»	» Manuel Pérez de Guzmán, Marqués de Jerez de los Caballeros	»
»	» Ramón de la Sota y Lastra	1902
»	» José Gestoso y Pérez	»
»	» Carlos Cañal y Migolla	»
»	» José Joaquín Camuñas y Ramírez . . .	»
»	» Pedro Torres Lanzas	1904
Solsona . . .	» Juan Serra y Vilaró, Pbro.	1907
Tarragona . .	» Emilio Morera y Llauradó	1901
»	» Agustín M.ª Gibert.	»
»	» Angel del Arco y Molinero	1903
Tarragona . .	» Fernando de Querol	1903
»	» Juan Ruíz Porta	»
Tarrasa . . .	» Juan Sabat Anguera	»
Tortosa . . .	» Ramón O'Callaghan. Pbro.	1892
»	» Federico Pastor y Luis	1901
»	» Francisco Mestre y Noé	1903
Valencia. . .	» José Rodrigo Pertegás	1901
»	» José Sanchis Sivera, Pbro.	1902
»	» Vicente Vives y Liern	1903
Vélez Rubio. .	» Fernando Palanques Ayen	1907
Vich	» Jaime Collell y Bancells, Pbro	1880
»	» Ramón Corbella, Pbro.	1901
»	» José Torras y Bages, obispo de aquella diócesis.	1898
»	» José Gudiol y Cunill, Pbro	1902
»	» Luis B. Nadal y Canudas	»
»	» Martín Genís y Aguilar	»
Villanueva y Geltrú. . .	» Teodoro Creus y Corominas.	1886
Zamora . . .	» Rafael Gras de Esteve	1903
Zaragoza. . .	» Honorato de Saleta.	1894
»	» Juan Moneva y Puyol.	1901

Residencia		Año del Nombramiento
Zaragoza. . .	D. Eduardo Ibarra y Rodríguez	1905
»	» Hipólito Casas y Sáinz de Andino. . . .	1905
»	» Andrés Giménez Soler.	1906
»	» José Salarrullana	1909

CORRESPONDIENTES EXTRANJEROS

Residencia		Año del Nombramiento
Alejandría (Italia) .	D. Luis Zuccaro.	1904
Alguer (Cerdeña). .	Barón Mateo Guillot	1003
Aquisgrán (Alemania).	D. Eberardo Vogel.	1908
Berlín	» Conrado Haebler	1901
»	» Franz Strunz.	1904
Brigels (Suiza)	» Florián Camathias	»
Bogotá (Colombia) .	» Antonio Gómez Restrepo.	1906
Buda Pest (Hungría).	D. Körösi Albins.	1901
Buenos Aires (Argentina)	» Ramón Monner y Sans	1896
Buenos Aires (Argentina)	» Joaquín González	1904
Burdeos (Francia). .	» Juan Augusto Brutails.	1907
Cagliari (Cerdeña). .	» Silvio Lippi	1901
» »	» Miguel Pinna.	1902
Clavières-Ayrens (Francia). . . .	Duque de la Salle de Rochemaure. . .	1908
Clermont Ferrant. .	D. Jorge Desdevisses du Dezert . . .	1901
Dijón (Francia) . .	» José Calmette	»
Freudenthal (Silesia).	» José Zawodny	1909
Halle del Saale (Alemania).	» Bernardo Schaedel.	1907
Halle del Saale (Alemania).	» Hermann Suchier	1909
Lisboa	» Antonio Ferreira de Serpa	1901
»	» Alberto Bessa	1904
»	» Teófilo Braga.	1908
Londres	» Eduardo de Toda y Güell	1909
Lund	» Arturo Stille	»
Lyón	» Pedro Conard	1910
Maillane (Francia) .	» Federico Mistral	1868
México	» Genaro García	1908

Residencia		Año del Nombramiento
Milán (Italia) . . .	D. Pedro Enea Guarnerio.	1906
» »	» Carlos Salvioni	»
» »	» Bernardo Sanvicenti	1912
Nápoles	» Eugenio Mele	1902
»	» Francisco Cerone	1903
Nueva York. . . .	» Archer M. Huntington.	1908
Palermo	» José Pitré	1876
»	» Francisco La Mantia Salemi. . . .	1906
»	» José La Mantia Salemi	»
París	» Pablo Meyer	1868
»	» Alberto Savine	1884
»	» Eugenio Contamine de la Tour. . .	1889
»	» Otón Denk	1890
»	» Alfredo Morel Fatio	1903
»	» Ramón Foulché Delbosc	»
»	» Enrique Courteault.	»
»	» Mauricio Prou	»
»	» Moisés Schwab	1904
»	» Pablo Bugnot.	1908
Parma	» Arrigo Solmi	»
Perpiñá	» Pedro Vidal	1882
Porto (Portugal) . .	» José Fortes	1904
» »	» Ricardo Severo	»
Praga (Bohemia) . .	» Antonio Pikhart.	»
Privas (Francia) . .	» Juan Régné	1911
Repúb. del Ecuador.	» Leónidas Pallarés	1895
» »	» Juan Carranza Echevarría	1896
Río Janeiro. . . .	» Olegario Herculano d'Aquino Castro.	1901
»	» Enrique Raffard.	»
Roma.	P. Franz Eherle, S. J.	1894
»	D. Umberto Benigni	1906
»	Conde de Montalbo.	1906
»	D. Guillermo Miller.	1909
San Marino (Italia) .	» Onofre Fattore	1906
Saint-Gallen (Suiza) .	» Adolfo Fah, Pbro.	1911
Stockholmo. . . .	» Göran Bjorckman	1903
Tolosa (Francia) . .	» Félix Pasquier	1893
» »	» José Anglade	1910
Treviso (Italia) . .	» Carlos Agnoleti	1906
Viena (Austria) . .	» Rodolfo Beer	1887
» »	» Luis Tallockzy	1896
» »	» Max Neuburger	1903

PRESIDENTES DE LA ACADEMIA

DESDE SU FUNDACIÓN

Rdo. D. Segismundo Comas, Pbro.	1729—1731
Excmo. Sr. D. José de Melún, Marqués de Risbourg. .	1731—1734
Excmo. Sr. D. Bernardo A. de Boxadors, Conde de Perelada	1734—1755
Excmo. Sr. D. Fernando de Silva, Duque de Alba . .	1756—1776
Excmo. Sr. D. Francisco González de Bassecour, Conde del Asalto.	1776—1793
Excmo. Sr. D. Manuel Godoy, Duque de Alcudia, Príncipe de la Paz	1794—1808
Excmo. Sr. D. Juan A. de Fivaller y Bru, Conde de Darnius, Marqués de Villel	1815
Excmo. Sr. D. Joaquín Ruiz de Porras, Gobernador militar de Barcelona	1821—1822
Iltre. Sr. D. Próspero de Bofarull	1822—1834
Excmo. Sr. D. Manuel Llauder, Capitán general de Cataluña	1834—1835
Iltre. Sr. D. José Melchor Prat	1835—1837
Iltre. Sr. D. Próspero de Bofarull	1837—1839
Iltre. Sr. D. Joaquín Rey	1839—1842
Iltre. Sr. D. Próspero de Bofarull	1843—1859
Iltre. Sr. D. Ramón Roig y Rey	1860—1861
Excmo. Sr. D. Manuel Milá y Fontanals	1861—1878
Excmo. Sr. D. Joaquín Rubió y Ors	1878—1889
Iltre. Sr. D. Cayetano Vidal y Valenciano	1889—1893
Iltre. Sr. D. José Balari y Jovany	1893—1901
Iltre. Sr. D. Francisco de Sales Maspons y Labrós. . .	1901
Excmo. Sr. D. Manuel Durán y Bas	1901—1907
Iltre. Sr. D. Felipe Bertrán de Amat	1907—1911

Iltre. Sr. D. José Pella y Forgas, elegido el día 23 de noviembre de 1912.

FIN DEL TOMO SEXTO

ÍNDICE

Págs.

Princeton University Library
32101 076186202

DATE ISSUED	DATE DUE	DATE ISSUED	DATE DUE